

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МААН

**Бібліотека.
Наука.
Комунікація:
формування національного
інформаційного простору**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 4–6 жовтня 2016 р.)

Київ 2016

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (4–6 жовтня 2016 р.), в яких порушуються актуальні проблеми системного розвитку наукових бібліотек як стратегічного напрямку прогресу бібліотечно-інформаційної сфери України. Українськими та зарубіжними фахівцями висвітлюються теоретичні та прикладні аспекти інтенсифікації процесів інтеграції бібліотек із закладами науки, освіти та культури; формування і розбудови національних інформаційних ресурсів, зокрема історико-культурних фондів; розвитку бібліотечно-інформаційних послуг, інноваційних бібліометричних технологій і наукометричних досліджень, а також питання інтелектуальної власності, авторського права в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Відповідальний за випуск:

Василенко О. М.

Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2016. – 640 с. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/>

Редакційна колегія:

В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горовий – д-р іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; Т. Ю. Гранчак – д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Добко – д-р наук із соц. комунікацій; О. Г. Кириленко – канд. іст. наук; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук; Л. Й. Костенко – канд. техн. наук; К. В. Лобузін – д-р наук із соц. комунікацій; Л. В. Муха – канд. іст. наук; Т. П. Павлуша – канд. пед. наук; Н. С. Самохіна – канд. техн. наук; Л. М. Яременко – канд. іст. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та інших відомостей.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
протокол № 8 від 20.09.2016

ISBN 978-966-02-8017-5

© Національна бібліотека України
ім. В. І. Вернадського, 2016

БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНТЕГРУЮЧИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Втілення у життя проекту України XXI ст. як країни з високотехнологічною промисловістю, всебічно розвинутою наукою, освітою та культурою вимагає, в якості однієї з важливих, неодмінних передумов всебічної розбудови цілісного й самодостатнього, наповненого оригінальним вітчизняним ресурсом і, водночас інтегрованого у глобальні інформаційні обміни, національного науково-інформаційного простору. За своєю природою він покликаний бути комплексною багатокomпонентною сукупністю інформаційних ресурсів, технологій, інформаційних зв'язків, інфраструктур; середовищем науково-інформаційних комунікацій, інтеграції, опрацювання й поширення, одержаних у результаті досліджень наукових даних, творчого освоєння вітчизняними вченими зарубіжної наукової інформації, обміну новими знаннями, ділового обговорення перспективних та поточних завдань і одержаних результатів наукових досліджень, питань організації наукового пошуку, координації дослідницьких зусиль, творчої взаємодії наукових колективів і окремих спеціалістів, підтримки інтелектуальних змагань професійних наукових співтовариств, пропаганди і практичного просування інтелектуальних здобутків, які можуть бути впроваджені у практику. Досягши адекватного вимогам сьогодення рівня розвитку, національний науково-інформаційний простір має стати потужним інструментом забезпечення поступу науки, освіти, культури, підтримки зусиль громадянського суспільства, піднесення інтелектуального, науково-технічного й економічного потенціалу України, захисту національних пріоритетів, протидії зовнішній науково-технічній і економічній експансії.

Розбудова ефективного, з погляду як забезпечення комунікативних потреб, так і оптимальної організації, економічного й раціонального використання фінансових, технічних ресурсів, національного науково-інформаційного простору вимагає злагодженого функціонування складної і, водночас, неформалізованої, гнучкої, мобільної інфраструктури. Вона мусить органічно поєднувати зусилля широкого кола учасників науково-інформаційних процесів – спеціалізованих наукових бібліотек як провідних центрів соціальних комунікацій, інтеграції й поширення наукової інформації; державних і недержавних

центрів науково-технічної інформації, котрі формують, призначені для задоволення потреб наукового співтовариства, бібліографічні, реферативні, бібліометричні, наукометричні бази, ресурси нормативної, стандартизаційної та патентно-ліцензійної інформації, різні документні фонди; спеціалізованих науково-організаційних інформаційних систем, які створюються академіями наук, міністерствами й відомствами, університетами, а також регіональними органами влади; мережі фахових друкованих і електронних періодичних видань; видавничих та книготорговельних закладів; державних та приватних структур, покликаних підтримувати інноваційну діяльність венчурних фірм; окремих наукових установ і навчальних закладів, нарешті – наукових товариств та асоціацій, розбудовуваних науковим співтовариством незалежних інформаційно-комунікаційних структур (сайти наукових і освітянських товариств, сегменти соціальних мереж та блогосфери тощо).

На наше глибоке переконання, роль інтегруючого центру національного науково-інформаційного простору повинна й надалі належати спеціалізованим науковим бібліотекам, які володіють різноманітними інформаційними можливостями та величезним, нагромадженим упродовж багатьох десятиліть, науково-методичним та практичним організаційним досвідом. Така перспектива, в принципі, може справдитися, однак за неодмінної умови, коли ці бібліотеки розвиватимуться у національному інформаційному просторі XXI ст. вже не у своєму традиційному образі книгозбірень, а, насамперед, як провідники дійсно інноваційної соціокомунікаційної діяльності – центри вільного доступу до найрізноманітніших за походженням ресурсів наукової інформації, медіатеки, що забезпечують інтеграцію, систематизацію й поширення наукової інформації на всіх видах носіїв, органічну інтеграцію своєї роботи з усіма іншими учасниками інформаційно-комунікаційних процесів.

Своє інтегруюче значення у сучасних умовах наукові бібліотеки мають повсякчас рішуче утверджувати, пропонуючи нові, всеохоплюючі форми поєднання зусиль усіх учасників наукових комунікацій. При цьому повинно йтися вже не про вдосконалення традиційної «співпраці» самих лише бібліотек, і навіть не про механічну «координацію» фрагментарних, розрізнених дій бібліотек, наукових установ, закладів освіти, підпорядкованих різним міністерствам, відомствам, і зорієнтованих нині, на жаль, переважно на розбудову своєрідних «інформаційних автаркій». Вимогою часу є розбудова в межах держави єдиного інформаційного поля, здатного

забезпечити найбільш повний, зручний і швидкий доступ до всього багатоманіття джерел і форм ретельно опрацьованої за допомогою сучасних інтелектуальних пошукових систем наукової інформації у всій їх сукупності для найбільш широкого кола споживачів. Велінням часу є формування спільними зусиллями різних за своєю природою учасників інформаційних процесів, але під науково-методичним і координуючим впливом бібліотек єдиної, і відночас, оптимально розподіленої системи інформаційного забезпечення наукового, освітнього процесів з раціональним використанням функціонального розподілу сучасних технологічних можливостей (наприклад, каталогізація зусиллями самих видавництв, організація віртуальних читальних залів провідних бібліотек у навчальних закладах), упровадженням новітніх інтелектуальних систем пошуку і опрацювання інформації. Формуванню науковими бібліотеками бібліографії, біобібліографії та вебліографії, баз реферативної, бібліометричної й наукометричної інформації, створенню інтернет-навігаторів, покажчиків і путівників по інформаційних ресурсах, організації віртуальних виставок, розбудові відкритих для широкого користувача репозиторіїв, інтернет-архівів, спеціалізованих порталів наукової інформації, цільовому забезпеченню здійснення науковими установами, університетами фундаментальних та прикладних досліджень, насамперед, за пріоритетними напрямками, належить у цій справі визначальне місце.

У постановочному та й загальнотеоретичному плані як окреслені завдання загалом опрацьовані науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), інших провідних центрів вивчення проблем бібліотекознавства й соціальних комунікацій. Водночас, численні методичні, організаційні, інформаційно-технологічні аспекти формування національного науково-інформаційного простору в міру їх постановня у площині конкретних рішень і практичних дій потребують подальшого ретельного розроблення, а часом – широких фахових дискусій. Просуванню у цьому напрямі чималою мірою слугують щорічні представницькі міжнародні наукові конференції, які НБУВ традиційно проводить у жовтні, до Всеукраїнського дня бібліотек.

У центрі уваги цього річної конференції перебуває цілий комплекс проблем, пов'язаних із місцем наукових бібліотек у структурі сучасних інформаційних комунікацій, співпрацею бібліотек із закладами освіти, науки, культури, інтеграцією національних наукових ресурсів та організацією інтелектуального доступу до інформації, вдосконаленням

довідково-бібліографічного обслуговування читачів, наукових установ, питаннями бібліометрії та наукометрії, а також інтелектуальної власності й авторського права в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек.

Новітня інформаційна революція по-новому ставить й проблеми об'єднання зусиль науково-інформаційного співтовариства – бібліотек, наукових установ, закладів культури у справі широкої інтеграції у життя сучасного суспільства національного історико-культурного надбання, пам'яток вітчизняної рукописної, книжкової та архівної документальної спадщини. Значне місце у програмі конференції відведено обговоренню результатів вивчення книжкових та рукописних пам'яток, зібрань, колекцій та фондів, завдань розкриття їх змісту у доступних читачам бібліотек та користувачам електронних мереж комп'ютерних інформаційних баз.

Під час секційних засідань та круглих столів конференції широко обговорюватимуться питання реалізації спільних науково-технічних проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, електронних ресурсів і цифрових бібліотек на основі єдиного програмного забезпечення та доступу через спеціалізовані інформаційні портали; формування електронної бібліотеки «Україніка»; підвищення якості та рівня інформаційних продуктів і послуг, розвиток віртуальних сервісів.

Публікуючи напередодні конференції тези доповідей та повідомлень її учасників, організатори – Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Асоціація бібліотек України і Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів Міжнародної асоціації академії наук, сподіваються, що вони стануть основою широкого, заінтересованого фахового обговорення. Майбутній обмін думками сприятиме виробленню нового бачення проблем, конструктивних підходів до їх розв'язання, працюватиме на подальшу консолідацію зусиль бібліотечно-інформаційного співтовариства, усіх учасників інформаційних процесів, спрямованих на забезпечення ефективної розбудови цілісного національного науково-інформаційного простору.

В. І. ПОПИК,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
чл.-кор. НАН України

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ З ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ, НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

УДК 378.4(474.3):001.9:050

Мантінієце Ілга,

експерт Бібліотеки Латвійського університету, Рига, Латвія

Iga Mantiniece,

M.Sci.Soc.,

library expert, Library of the University of Latvia (Riga, Latvia)

«ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS» – A MANIFESTATION OF THE INTELLECTUAL PERFORMANCE OF THE UNIVERSITY OF LATVIA

«ВЧЕНІ ЗАПИСКИ ЛАТВІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ» – ВТІЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДОБУТКІВ ЛАТВІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Considering a library as one of the facilitators of information space, we can say that our task is to be a mediator between a substance and a user, to participate in the development of its content and to be active in its popularization, at the same time educating users in information literacy for the efficient retrieval of high quality information. As for a university library, an additional particular task is added: to care for, preserve and disseminate the manifestation of the intellectual performance of the University. It is not only a responsibility for the preservation of its cultural and intellectual heritage, it is a contribution towards a wider information space for humanity as well.

«Acta Universitatis Latviensis» (the same as «Latvijas Universitātes Raksti», «Scientific Papers of the University of Latvia», «Ученые записки Латвийского университета» in Latvian, English and Russian) are at the same time tangible physical editions and intangible manifestation of the intellectual heritage of the University of Latvia. The standards have been kept high through the years for its research, and especially now it is a matter of great importance as a qualitative contribution to the world's common information space. Information space also includes historical intellectual heritage and «Acta Universitatis Latviensis» can be a striking example of this.

«Acta Universitatis Latviensis», or «Scientific Papers of the University of Latvia», are the most fundamental publications of the University of Latvia, reflecting its scientific, research and innovative activities and contri-

bution to the development of various scientific disciplines since the very beginning of this largest institution of higher education in Latvia.

The whole collection of volumes of «Acta Universitatis Latviensis», possessed by the Library of the University of Latvia, has been formed in the course of time and reflects their historical diversity through the development of Latvian scientific thought in the European and world context, from the very first issue in 1921, under the title «Scientific Papers of the Higher School of Latvia», until the latest volumes of 2016.

The titles of the editions have changed correspondingly with the title of 'Alma mater' and the situation in Latvia as a state: «Scientific Papers of the Higher School of Latvia» (1921-1923), «Scientific Papers of the University of Latvia» (1923-1929), «Scientific Papers of the University of Latvia» with additional division into 20 series of faculties and institutes (1929–1940)», «Scientific Papers of the State University of Latvia» (1941). During the Second World War the publishing of the scientific papers of the University was obstructed and only in 1943 appeared the «University in Riga. Scientific Papers», similarly divided into the series of faculties. There was no publishing of the scientific papers of the University until 1949, when it was renewed as «Scientific Papers of the State University of Latvia» and in 1958 this title was modified to «Scientific Papers of Peter Stučka Latvian State University», however, in 1976 the publishing of it was carried on without numeration and even without any reference to the Scientific Papers of UL. In 1990 the «Scientific Papers of the University of Latvia» got back their previous title. The title «Acta Universitatis Latviensis» has never been changed, it has remained the same at all times.

Historically, there have been different approaches to the publishing of Acta Universitatis Latviensis. At the very beginning it was decided that the scientific activities of the University scholars should be reflected in regular periodical annals of the High School. Latvian, German, French and English were preferred; Russian was less desirable. Later a decision was taken to allow publishing in Italian and Latin too, together with a demand to add a summary to all articles in foreign languages. The language issue was politicized a bit, especially German and Russian, due to the still remaining political consequences of World War I and the Revolution. Volume I, however, was sent to foreign universities and accepted there, thus softening discussions about the language of the articles.

The first historical period, 1921–1929, was typical of publishing volumes of articles, with various scientific content, without separating them into fascicles and without any special thematic division. In total 20 volumes were issued, some of which had supplements.

1929–1940 brought a new concept, it was now «Acta Universitatis Latviensis. Series nova secundum ordinis divisa», with an indication of particular Faculty series – Faculty of Architecture, Faculty of Philology and Philosophy, Faculty of Engineering, Faculty of Chemistry, Faculty of Agriculture, Faculty of Mathematics and Natural Sciences, Faculty of Medicine, Faculty of Mechanics, Faculty of Veterinary Medicine, Faculty of Economics and Law, Faculty of Theology, Faculty of Roman Catholic Theology. Every faculty had a fixed number of quotas and was responsible for the content of the articles, however, the point of view of faculties varied. Each article was marked as a separate fascicle, united in a single volume with continuous pagination. This was a productive period for scientific research and publishing. The most prolific were the Faculties of Philology and Philosophy, Chemistry, Medicine, and Mathematics and Natural Science. As regards the use of language, the occurrence of Latvian and German was almost equal (about 40 % each), followed by French. Although popular today, English wasn't so popular at this time, with only 10 articles in total during this period.

The year 1941 came with changes, due to the political situation. The conception was formally the same as the previous one, but with one editorial board over all of it. It was decided to cease the former numbering but, actually, no volume was issued at all.

During World War II the University continued its work and, notwithstanding the German occupation, 1943 was the year when there were issued 20 fascicles in various branches, mostly mathematics, natural sciences and chemistry.

During the period 1949–1976 there were random, pretty irregularly published volumes, but at least these were numbered. The years 1976–1989 were typified by the publishing of collections of articles without numbering and even without reference to the Scientific Papers. Every volume contained only thematically related articles of a particular faculty and its teaching staff. During almost all of the Soviet Era there dominated a tendency to belittle or to hold back the achievements of the pre-war period, even by hiding the pre-war volumes in closed stocks. The political influence on social sciences was powerful, but natural sciences suffered less. The main information space was the one of the Union of Soviet Socialist Republics. The Russian language prevailed, almost without articles in foreign languages.

1990–2000 was the period of historical renewal of the spirit of «Acta Universitatis Latviensis» and attempts to return into circulation to the world. The topical series were developed, without subordination to the faculties concerned. It was the time when the Internet rapidly broadened scientific communication.

At the present moment volumes aren't numbered according to series, they are mostly managed by mentioning only the number of the volume within the general numeration of the «Acta Universitatis». Issues are published in more than 20 topical blocks in print and electronic formats. These are series in the natural sciences, mathematics and medicine: Astronomy, Biology (now their scholarly papers are published in the international journal «Environmental and Experimental Biology»), Computer Science and Information Technologies (now in the international journal «Baltic Journal of Modern Computing»), Physics, Chemistry, Mathematics, Medicine and Pharmaceutics, Earth and Environmental Sciences; the humanities: Philosophy, Literature-Folklore-Arts, Pedagogy and Teachers' Education, Psychology, Linguistics, History, Theology; the social sciences: Economics and Business Administration, Law, Communication and Information, Sociology, Management, Education Management; interdisciplinary studies: History of Sciences and Museology, and other interdisciplinary research, like Oriental Studies etc. Some are now only available electronically, as the strategy of the University of Latvia anticipates an increase in the percentage of usage of e-information.

The scholarly papers of the University of Latvia cover the entire wide range of the publications of outstanding personalities of Latvia and the University of Latvia, teaching staff and scientists, popular in the academic and student environment. It collates the results of research, as well as featuring the up-to-date problems of the given period and comes up with respective solutions. «Acta Universitatis Latviensis» has gained recognition abroad and is possessed by many foreign universities and the world's leading libraries.

The collection of «Acta Universitatis Latviensis» in the Library of the University of Latvia now consists of 923 volumes, i.e., 112 volumes (342 issues), together with the series of faculties and institutes, were published during 1921–1943 and 811 volumes of the new format, with consecutive numbering, that were published from 1949 to 2016 (including June 2016). Most of the volumes of «Acta Universitatis Latviensis» are digitized and all content is available at the E-resource repository of the University of Latvia: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/14>.

The E-resource repository of the University of Latvia is a Web site to provide a single environment for publication, deposition (self-archiving) and preservation of the results of the intellectual work of the University of Latvia and enables open access for any research institution and for users throughout the world. The repository was established in 2011. For the scholarly papers of the University of Latvia there is a particular community «Universitātes raksti / Acta Universitatis Latviensis / Scientific papers / Ученые записки» divided into 3 subcommunities: 1921–1923, 1923–1943,

and 1949 till now. The E-resource repository contains more than 900 full-text files (PDF) of «Acta Universitatis Latviensis» freely available to anyone. Every volume has metadata (author, title, issue data, subjects, keywords and other information) according to international standards (Dublin Core, OAI-PMH), providing interoperability with various repositories and search engines, networking and a wide range of options with respect to the exploitation of the resources. Information about the publications and their content can be found both in the Repository interface, and Google, or other metasearch engines.

References:

1. Baltīrps, Mbris (2005). Establishment and Development of Acta Universitatis Latviensis («Latvijas Universitātes Raksti»): 1921–1943 [in Latvian]. Acta Universitatis Latviensis, 684, History of Sciences and Museology, p. 8–26.

2. E-resource Repository of the University. [Online]. Available at: <https://dspace.lu.lv/dspace>.

УДК 027.7(474.3):(090.1(9):008

Гаваре Д. Я.,

Мг. sci. soc., эксперт Библиотеки Латвийского университета

ИСТОРИЧЕСКАЯ КОЛЛЕКЦИЯ БИБЛИОТЕКИ ЛАТВИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА КАК ЧАСТЬ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ: ИССЛЕДОВАНИЕ, ДОСТУПНОСТЬ, ЗНАЧЕНИЕ

Культурное наследие, являющееся результатом творческой деятельности человека, выражается двояко – в материальной и нематериальной форме и постоянно пополняется вновь созданными ценностями для передачи следующим поколениям. Библиотека – одна из институций, сохраняющих материальную часть общенационального культурного достояния разных исторических эпох.

Библиотека Латвийского университета совместно с другими структурами обеспечивает сохранность и доступность исторических фондов как части культурного наследия.

Предметом данной публикации является исследование, проведенное в сотрудничестве с Институтом истории Латвии, исторически значимых изданий из собрания Курляндского¹ общества

¹ Курляндия (Курземе) – историческая область Латвии

любителей литературы и искусств.

Потенциал научной деятельности Латвийского университета базируется на исследованиях в сфере гуманитарных, социальных, естественных, медицинских, математических и компьютерных наук, проводимых с использованием структурных фондов ЕС и международных программ в поддержку научной деятельности[1]. Библиотека, как один из важнейших элементов инфраструктуры Латвийского университета, занимает значительное место в обеспечении благоприятной среды для исследований и качественного образования. Одной из главных задач библиотеки является накопление, систематизация, каталогизация, библиографическая обработка и сохранность информационных ресурсов в целях обеспечения студентов и академического персонала необходимым материалом.

Одновременно с основанием Латвийского университета возникла необходимость организации Центральной библиотеки. Фонд Центральной библиотеки формировался из различных источников: приобретенная литература, подарки преподавательского состава, частные библиотеки, фонды институтов и научных обществ, а также печатные материалы, полученные путём обмена. Кроме того, каждый факультет самостоятельно комплектовал фонд своей отраслевой библиотеки. Являясь исторической частью фонда Библиотеки Латвийского университета, издания Курляндского общества любителей словесности и искусств свидетельствуют о том, что деятельность общества послужила импульсом к развитию научной и культурной жизни Латвии в начале XIX в.

Издания Курляндского общества любителей словесности и искусств хранились в фондах разных научных обществ и в частных коллекциях. Например, в библиотеках рижского Общества исследователей природы и Метеорологического института Латвийского университета – о чём свидетельствуют штампы на титульных листах книг. Многие экземпляры были приобретены или приняты в фонд после ликвидации библиотек научных обществ.

В настоящее время в Библиотеке Латвийского университета отдельные экземпляры книг находятся в коллекции «Балтистика», а также в частной коллекции первого президента Латвии Яниса Чаксте (Čakste, 1859–1927), подаренной библиотеке. Последнее пополнение было в 2013 г., благодаря переданному в дар библиотеке книжному собранию профессора-историка Генриха Строда (Strods, 1925–2012). В его библиотеке обнаружили несколько книг Курляндского общества любителей словесности и искусств.

Издания выдержали испытание временем. С момента основания

общества прошло 200 лет, но его значение в контексте истории развития науки по-прежнему актуально. Существенный вклад в исследование истории общества внёс академик Янис Страдиньш (Stradins, 1933)[2]. Курляндское общество любителей словесности и искусств – первая региональная научная академия Балтии – было основано в 1815 г. с целью интеллектуального объединения провинций Балтии для обсуждения научных, общественных и культурных вопросов. Общество просуществовало до конца 30-х годов XX в. Основной задачей общества была организация обмена информацией и сотрудничества с научными обществами Балтии, Западной Европы и России. Общество считается идейным предшественником Латвийской Академии наук. Основатели общества – в основном академически образованные представители немецкой знати, в их числе общественные деятели, преподаватели Елгавской гимназии, учёные и профессора Тартуского, Петербургского, Вильнюсского, Берлинского и других университетов.

Курляндское общество любителей словесности и искусств ликвидировали в 1939 г., но до нашего времени продолжается исследование его культурного наследия, так как большую часть коллекции вывезли за пределы Латвии. Позднее книги появились в фондах библиотек Познанского и Торунского университетов, а часть стала собственностью балтийского немца-библиофила Отто Бонга (Bong, 1918–2006), но в 1995 г. он вернул принадлежащие Латвии издания, и теперь они доступны для заинтересованных лиц[3]. Небольшая часть книжного собрания общества находится также в Латвийской Национальной библиотеке, Академической библиотеке Латвийского университета и в Институте истории Латвии.

В начале XX в. фонд библиотеки общества увеличивается до 40 000 томов. Это – подарки членов общества, покупки, книги, полученные путём обмена из научных центров Европы и России. В настоящее время в фонде Библиотеки Латвийского университета из всех книг общества имеется приблизительно 200 экземпляров. В некоторых изданиях, особенно в учебниках, на полях страниц сохранились комментарии.

При исследовании изданий исторической коллекции Курляндского общества любителей словесности и искусств были выявлены книги, составителями которых являлись члены общества, и изданные при поддержке общества. Профессиональную поддержку в определении ценности документов оказали учёные Института истории Латвии Латвийского университета.

Одними из первых печатных текстов, где сформулированы цели общества, был устав 1816 г. «Statuten der Kurlandischen Gesellschaft für Literatur und Kunst»[4], а также первый отчет о его деятельности «Übersicht

der Verhandlungen der Kurlandischen Gesellschaft für Literatur und Kunst»[5]. Не считая данных документов, в Библиотеке Латвийского университета имеются все известные до настоящего времени сборники научных статей и ежегодники общества, в которых опубликованы доклады и сообщения заседаний по всем отраслям знаний. Несмотря на то, что название общества (Курляндское общество любителей словесности и художеств) отсылает к литературной и художественной тематике, в сборниках, в основном, опубликованы научные исследования, очерки по истории и культуре государства, географии, сельскому хозяйству, военному делу, языковедению и искусству. В первом томе, изданном обществом ежегодника «Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst» [6], опубликован очерк Теодора Гротгуса (Grotthus, 1785–1822) о химическом воздействии света и электричества, дающий теоретическое обоснование для последующего развития искусства фотографии. Данное открытие рассматривается как одно из значительных в области естественных наук времен существования Курляндского общества любителей словесности и художеств. Теодор Гротгус – один из ярчайших ученых XIX в., работы которого опубликованы в 1-ом и 2-ом томах ежегодника общества. В отделе рукописей и редких книг Библиотеки Латвийского университета находится общий Лексикон «Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Estland, Kurland» литераторов и ученых Видземской, Эстонской и Курляндской провинций в 4-х томах Иоганна Фридриха Рекке (Recke, 1764–1846) и Карла Эдуарда Напиерского (Napiersky, 1793–1864), изданный в 1827–1832 гг.[7]. Публикации о научных открытиях членов общества в его ежегодниках и сборниках стали основой для дальнейших исследований в Балтийском регионе.

При поддержке общества были изданы многие работы его членов – учебники по математике и латышскому языку педагогов Елгавской гимназии, статьи профессоров по истории, книги по географии и геологии Курляндии, книги по медицине, книги о Курляндской евангельской церкви и духовенстве, а также книги для чтения на латышском языке. Для этих целей основали Латышское литературное общество, которое заботилось о подготовке книг для чтения, публиковало статьи об этнографии, истории древних времен и грамматике, издавая их в отдельном сборнике «Magazin»[8]. В Библиотеке Латвийского университета доступны все издания этого сборника с 1828 по 1913 г.

В связи с юбилеем общества Латвийская Академия наук 2015 год провозгласила годом «ACADEMIA-200», назвав его годом Света не только в физическом, но и духовном смысле. В январе 2016 г. в рамках государственной исследовательской программы «Летоника» факультет

истории и философии, а также Институт литературы, фольклора и искусства Латвийского университета организовали международную научную конференцию «Наука, общество и эпоха: деятельность Курляндского общества любителей словесности и художеств и его научное и общественное значение». Изучение изданий общества, находящихся в фонде Библиотеки Латвийского университета, позволило оценить данную историческую часть коллекции. Результатом проделанной работы стал проект двух институций – Библиотеки Латвийского университета и Института истории Латвии Латвийского университета. В рамках проекта был организован рабочий семинар с предварительными чтениями и выставка исторических изданий из фонда Библиотеки Латвийского университета, а также документов, имеющих в распоряжении Института истории Латвии. Материалы выставки вызвали интерес у академического и научного персонала, студентов факультета истории и философии к деятельности общества и его публикациям.

Изучение исторической коллекции и обеспечение ее доступности положили начало сотрудничеству многих институций – Библиотеки Латвийского университета, Института истории Латвии, Елгавского музея истории и искусства имени Г. Элиаса, Национального архива Латвии – с целью разработки проекта виртуальной выставки.

В процессе изучения исторического культурного наследия необходимо сотрудничество многих институций – библиотек, архивов, музеев, а также участие специалистов научных институтов. Только так можно наиболее полно раскрыть богатство содержания документов. Именно библиотеке отводится важное место в процессе познания, сохранности и популяризации интеллектуального и культурного наследия.

Список использованных источников:

1. *Muiznieks, Indrinis*. Rektora amata pretendenta Indrika Muiznieka LU vadības programma. – [Rīga], 2015. – 1 lpp.
2. *Stradīmp, Jenis*. Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vāsture, pērtības. – [Rīga] : Zinātne, [1998]. – 41. – 58.lpp.
3. *Zanders, Viesturs*. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.– 20. gs.) un to likteņi / Viesturs Zanders // Zinātņu vāsture un muzejiniecība. – (Raksti / Latvijas Universitāte ; 716.sz.). – Rīga : Latvijas Universitāte, 2008. – 47. – 62.lpp.
4. Statuten der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1816. – 8 S.
5. Übersicht der Verhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1818. – 16 S.

6. Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1819. – Bd. 1. – S. 119–194.

7. *Recke, J. F.* Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Estland, Kurland / von J. F. von Recke und C. E. Napiersky ; Nachträge und Fortsetzungen unter Mitwirkung von C. E. Napiersky ; bearbeitet von Theodor Beise. – Mitau : J. F. Steffenhagen und Sohn, 1827–1832. – 4 Bd.

8. Magazin / herausgegeben von der Lettisch-literarischen Gesellschaft. – Mitau : J. Fr. Steffenhagen, 1828. – 104 s.

УДК 027.021(477-25):026.08 (436)

Безпала Г. І.,

мол. наук. співроб. НБУВ

СТАН ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЧИТАЧІВ ТА ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ АВСТРІЙСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В НБУВ

Упродовж усієї своєї історії бібліотеки посідали чільне місце в науковому світі, слугували освітніми та науково-дослідними інфраструктурами. Бібліотеки завжди сприймалися, як організації, які допомагають людям у користуванні інформацією: рукописи, карти, книги, бази даних, веб-сайти.

Головною функцією бібліотек на сучасному етапі розвитку суспільства стає забезпечення можливості вільного і необмеженого доступу до різних джерел інформації: як традиційних друкованих ресурсів, так і електронних. Сьогодні все більше користувачів надають перевагу електронному документу над традиційним. Розвиток Інтернету надає нові можливості для забезпечення інформаційними ресурсами бібліотеки віддалених користувачів. У цифровому світі бібліотека виступає як постачальник послуг.

Діяльність Австрійської бібліотеки в НБУВ обумовлена вимогою сьогодення до трансформації функцій бібліотек як суб'єктів соціально-культурної сфери для забезпечення реалізації права людини на знання, освіту, користування культурними цінностями та інформацією.

Австрійська бібліотека в НБУВ завжди є осередком обговорення проблем, обміну інформацією з широкого кола питань – від відзначення ювілейних дат у житті видатних громадсько-політичних, культурних діячів, учених Австрії до питань євроінтеграції.

Науково-інформаційна діяльність Австрійської бібліотеки в НБУВ тісно пов'язана з участю у наукових міжнародних конференціях, круглих столах, симпозіумах, подіумних дискусіях тощо. Яскравим прикладом стала міжнародна конференція, присвячена особливому культурному феномену, що мав місце і в Австрії, і в Україні на зламі століть – «Віденський модерн / Український авангард» (20–21.11.2014), яка слугувала висвітленню результатів актуальних досліджень обох культурних явищ українськими та австрійськими науковцями. До конференції Австрійською бібліотекою в НБУВ була підготована відео-презентація «Віденський модерн», композиційним матеріалом для якої послугували її бібліотечно-інформаційні ресурси. Відео-презентація позитивно відзначена Австрійським культурним форумом у Києві і користується популярністю серед відвідувачів веб-сторінки Австрійської бібліотеки в НБУВ та соціальної мережі Facebook.

Двомовні читання, як форма літературного проведення часу, явище досить поширене у сучасному літературному світі, зокрема – в Австрії. Формат двомовних читань належать до програми міжкультурних заходів головних австрійських книгозбірень із метою ознайомлення з новими надходженнями, перекладами тощо. У такому форматі Австрійська бібліотека в НБУВ у травні 2015 р. у рамках ІХ Всеукраїнського фестивалю науки відзначила 85-ту річницю від дня народження одного з найвідоміших австрійських письменників, лауреата низки престижних літературних нагород, Андреаса Окоренка, інтерес до постаті якого в сучасній Україні зумовлено не лише тим, що його творчість отримала широке визнання у світі, й що він вважається засновником постмодерністської літератури «гіпертексту», автором перших, так званих романів-лексиконів, а й його українським походженням.

Шість років поспіль Австрійська бібліотека в НБУВ бере участь у наймасштабнішій літературно-мистецькій події в Україні – Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал», яка сприяє діалогу між читачами та бібліотекою. Так, з 20 по 24 квітня 2016 р. Австрійська бібліотека в НБУВ презентувала свої фонди за розділом «Мистецтво» – до 130-річчя від дня народження Оскара Кокошки, відомого австрійського художника-експресіоніста, скульптора, графіка і театрального декоратора, засновника особливого «психологічного» портретного стилю, професора Дрезденської академії мистецтв, драматурга та поета.

Австрійська бібліотека в НБУВ, як посередник між інформаційним контентом та споживачем, адаптується до сучасних умов й оптимізує форми надання бібліотечних послуг. Основні заходи спрямовані на розширення можливостей бібліотеки для задоволення

потреб віддалених користувачів бібліотеки і пов'язані, насамперед, з генерацією власних електронних ресурсів (баз даних, електронних бібліотечних книжкових виставок). Поєднання функціональних можливостей електронних ресурсів із можливістю їх вільного та необмеженого використання забезпечує бібліотеці збереження статусу гаранта прав громадян на доступ до знань.

Формування віддаленої бази даних «Зарубіжна Австрія» на веб-порталі Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії (www.oesterreich-bibliotheken.at понад 1500 записів) сприяє поживленню перекладацького руху, дослідженню австрійської літератури українськими германістами.

З 2011 р. Австрійською бібліотекою в НБУВ формується локальна бібліографічна база даних «Історія Австрії» (<http://www.nbuv.gov.ua/node/243>), програмним забезпеченням якої є версія ІРБІС 64, яка підтримує міжнародний формат обміну даними UNIMARC та багатомовність, що уможливило введення записів різними мовами на основі UNICODE. Формування цієї бази даних забезпечує одноразове опрацювання документа з багаторазовим його використанням; багатоаспектний пошук; розширення можливостей тематичного пошуку літератури; швидкість і зручність пошуку та передачі інформації; економічність; можливість повніше і оперативніше задовольняти інформаційні запити користувачів, методичну єдність у роботі з розділом «Історія Австрії», якість та повноту бібліографічного опису документів. Станом на 01.01.2016 р. база даних становить 1068 записів. Специфіка Австрійської бібліотеки в НБУВ (спеціалізована через мовну спрямованість) накладає свою специфіку і на базу даних: формується мовою оригіналу документів. В основу формування бази даних «Історія Австрії» покладено бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК). Складання запиту (пошук) у базі даних здійснюється за традиційним набором ознак: автор, назва, місце видання, назва видавничої організації або установи, видавництва, рік видання. У майбутньому передбачається пошук за умовною періодизацією історії Австрії (згідно з ББК).

На сучасному етапі суттєві перетворення спостерігаються у виставковій діяльності Австрійської бібліотеки в НБУВ. Поряд із традиційним форматом книжкових виставок із 2013 р. нею створюються мережеві інформаційні ресурси – віртуальні експозиції, електронні бібліотечні книжкові виставки (ЕБКВ), зокрема виставки нових надходжень до Австрійської бібліотеки в НБУВ та тематичні книжкові виставки, головними критеріями яких є загальнодоступність, багатофункціональність, можливість застосування діапазону

технологічних рішень. На даний час на веб-сторінці Австрійської бібліотеки в НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/node/238>) розміщено вісім електронних виставок нових надходжень та дві тематичні книжкові виставки.

Специфіка електронних бібліотечних книжкових виставок (як книжкових виставок нових надходжень, так і тематичних книжкових виставок) полягає в тому, що їх формування здійснюється мовою оригіналу. Електронні бібліотечні книжкові виставки сприяють ефективному забезпеченню інформаційних потреб віддалених користувачів, зацікавлюють їх відповідною тематикою, забезпечують додатковою інформацією (бібліографічною, мультимедійною) щодо певного документа. Електронна бібліотечна книжкова виставка презентує зовнішній вигляд документа, бібліографічний опис, анотацію, а також надає можливість долучити до електронної експозиції уривки тексту, ілюстрації. Електронні бібліотечні книжкові виставки створюються на базі традиційних книжкових виставок. Матеріали для віртуальних тематичних книжкових виставок відбираються як з фонду Австрійської бібліотеки в НБУВ (90 %), так і з фондів НБУВ. Система організації електронних бібліотечних книжкових виставок передбачає певну самостійність бібліотечних працівників (локальних контент-менеджерів).

Характерною ознакою електронних бібліотечних книжкових виставок є їхня науково-інформаційна значущість, оскільки переважна більшість австрійської літератури в Україні надходить лише до Австрійської бібліотеки в НБУВ і невідома широкому загалу читачів.

З розвитком, удосконаленням інформаційно-комунікаційного середовища та домінуванням у суспільстві такого каналу комунікації, як соціальні мережі, потенційні користувачі Австрійської бібліотеки в НБУВ переміщаються у віртуальний простір. Створення власної сторінки у 2013 р. у соціальній мережі та рекламування на ній як основних, так і інноваційних форм обслуговування читачів сприяє залученню користувачів до використання нетрадиційних послуг бібліотеки. Систематичні анонси книжкових виставок, культурно-просвітницьких заходів, фотозвіти про вже проведені заходи, презентація нових надходжень до бібліотеки спонукають потенційних користувачів до діалогу, результатом якого може бути вдосконалення тієї чи іншої послуги, чи просто виявлення інформаційних потреб користувачів.

У підсумку, варто констатувати, що використання новітніх технологій в обслуговуванні віддалених користувачів стало невід'ємною складовою комплексу послуг Австрійської бібліотеки в НБУВ. При цьому головне завдання бібліотечних працівників Австрійської бібліотеки в НБУВ полягає у збереженні традиційних принципів обслуговування користувачів.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЗНАННСВИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА

Одним із основних чинників соціально-економічного прогресу людства визначено інформаційно-комунікаційні технології, які стали необхідним інструментом інноваційного розвитку сучасної економіки. Саме врахування цього фактора призвело до формування нових теоретичних підходів розуміння процесу розвитку сучасного суспільства: теорія постіндустріального суспільства; теорія інформаційного суспільства; теорія суспільства, заснованого на знаннях; теорія глобалізаційного мережевого суспільства.

Техніко-технологічні трансформації в суспільстві зумовили пошук оптимальної моделі наукової бібліотеки (НБ), визначення її місця, ролі та суспільно-значущих функцій у сучасному світі. Ця проблематика постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців (О. Башун, В. Горовий, І. Давидова, Х. Ельбесхаузен, Т. Колесникова, Л. Костенко, О. Онищенко, М. Слободяник, І. Тікунова, Ю. Хабермас, Г. Шемаєва та інші) і розглядається як комплексно, так і в аспекті розвитку окремих напрямів діяльності бібліотеки у цифрову епоху.

Аналіз розроблених бібліотекознавцями моделей сучасної бібліотеки, які розглядаються в контексті розвитку інформаційного суспільства чи суспільства знання, дозволяє говорити про посилення інформаційної та комунікативної функції бібліотеки. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхнє використання практично в усіх галузях діяльності соціуму, в т. ч. – у бібліотечно-інформаційній сфері вплинули зближення і зростання інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки. Цей фактор зумовив появу нових понять і термінів на їх позначення, якими почали послуговуватися в бібліотекознавстві, зокрема і «інформаційно-комунікаційна діяльність».

Інформаційно-комунікаційну діяльність наукової бібліотеки розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних продуктів і надання бібліотечно-інформаційних послуг із метою задоволення інформаційно-знансвих

потреб суспільства.

Український учений О. Пархоменко у монографії «Інформація і знання: взаємозв'язок» відносить інформаційно-знансві потреби до стратегічних потреб суспільства, оскільки саме вони, насамперед, забезпечують розвиток науки, освіти та виробництва і створюють широкі можливості переходу до більш високого рівня життя (К., 2010, с. 217, 225).

По суті, інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки відбувається у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних професійно-діяльносних комунікаційних середовищах. У першому – виробничо-комунікаційному здійснюється організаційно-управлінська комунікація, якою забезпечується створення і формування інформаційних продуктів (каталоги (карткові та електронні); бази даних власної генерації (бібліографічні, реферативні, повнотекстові, мультимедійні); веб-сайти; бібліографічні покажчики; електронні бібліотеки; наукові збірники; письмові довідки; звіти про науково-дослідну роботу; програмні продукти; продукція оглядового характеру; наукові журнали; довідкові видання; прес-досьє; реферативні журнали; лінгвістичні засоби; звіти про бібліометричні дослідження). У другому – сервісно-комунікаційному здійснюється реалізація бібліотечно-інформаційних послуг, надання доступу до інформаційних продуктів НБ власної генерації, а також інших вітчизняних і зарубіжних інформаційних центрів, забезпечення зворотнього зв'язку з користувачами.

Інформаційно-комунікаційна діяльність НБ як соціального інституту, який акумулює, зберігає, опрацьовує та надає для використання документально фіксовані знання, має свої особливості в контексті його багатовекторності та багаторівневості. Виконання основних функцій бібліотекою передбачає постійну комунікаційну взаємодію на рівні реальних і потенціальних користувачів, а також – з установами та організаціями, які сприяють чи забезпечують її функціонування. Насамперед – це підтримка розвитку бібліотечної справи на державному рівні.

Сучасний етап розвитку України характеризується розвитком інформаційного суспільства. У контексті законодавчих документів щодо пріоритетів державної політики сьогодення країни пов'язано з реалізацією завдань другого етапу Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2013 № 386-р), на якому передбачається гармонізувати вітчизняні досягнення у цьому напрямі із загальносвітовими. Серед

визначених завдань упродовж 2016–2020 рр. на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій зокрема намічено здійснити розбудову інформаційної інфраструктури як для повномасштабного входження України в глобальний інформаційний простір, так і сприяння кожному громадянину у доступі інформації, знань та інформаційних послуг. Пов'язана з цим документом Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» не реалізована. Прийнята цього року «Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» не позначилася позитивними змінами на бібліотечних мережах усіх систем і відомств.

У процесі становлення глобальної системи масових комунікацій і розбудова єдиного національного інформаційного простору України відбуваються швидкі зміни у галузях науки, освіти, культури та професійній діяльності населення. НБ необхідно вибудовувати нові стратегії задоволення інформаційно-знанневих потреб суспільства. Важливою складовою є консолідація зусиль провідних наукових бібліотек у розробці і реалізації міжвідомчих проектів не тільки у формуванні інтегрованих ресурсів, але й у впровадженні комплексної сервісно-орієнтованої моделі в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

УДК 005.21:[002.1+004]-047.22

Воскобойнікова-Гузєва О. В.,

д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
професор кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Київського університету імені Бориса Грінченка

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Питання стратегічного менеджменту інформаційної діяльності на сьогодні може розглядатися у кількох площинах:

– як науково-дослідницький напрям, тісно пов'язаний зі стратегічним менеджментом як управлінською філософією та інформаційним менеджментом як новою галуззю знання, що виникла та розвивається на стику дисциплін галузі інформаційних технологій і практичного менеджменту;

– як напрям професійної управлінської діяльності, спрямований на вироблення та реалізацію стратегічних ідей на рівні державної інформаційної політики та міжнародного співробітництва, стратегічних проектів розвитку окремих установ і підприємств;

– як комплексна навчальна дисципліна, націлена на надання ґрунтовних знань у сфері стратегічного управління інформаційною діяльністю в сучасних політичних, соціальних та економічних умовах.

Теоретичною базою стратегічного менеджменту інформаційної діяльності (ІД) стають дослідження вітчизняних науковців – З. І. Галушки [5], В. М. Горового [6, 7], І. О. Давидової [8, 9], особливе значення мають роботи І. В. Арістової [1], Л. В. Губерського та інших [10], присвячені державній інформаційній політиці та О. В. Воскобойнікової-Гузєвої [2–4], де висвітлено стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери тощо.

Стратегічний менеджмент як нова управлінська філософія ґрунтується на розумінні стратегічного управління як діяльності, що пов'язана із постановкою мети і завдань організації та підтримання взаємовідносин між організацією і оточенням, які дозволяють їй досягти своїх цілей, відповідають її внутрішнім можливостям і дозволяють залишатися сприймаючою до зовнішніх умов, а самі організації та підприємства розглядаються як відкриті виробничо-економічні системи, що розвиваються під впливом дії закону інтеграції, що веде до створення глобальних виробничих систем [5, с. 22]. Окрім того,

стратегічному менеджменту притаманний підприємницький (заохочення ініціатив, забезпечення творчого підходу), інтеграційний (збалансований розвиток потенціалу, компетенцій персоналу) та інноваційний (стимулювання нововведень, новаторського підходу) характер.

Важливою складовою проведення досліджень та формування фахових компетенцій у сфері стратегічного менеджменту ІД є аналіз та участь у створенні та реалізації міжнародних та національних програм і проектів у сфері ІД. Йдеться насамперед про створення можливостей для реалізації базової моделі національної інформаційної політики ЮНЕСКО, ефективної державної політики України у сфері інформатизації та розвитку інформаційного суспільства, сталого розвитку, державної політики у галузі бібліотечно-інформаційної діяльності.

Універсальна модель національної інформаційної політики (НІП) ЮНЕСКО, яка є складовою Стратегічного плану Програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» на 2008–2013 рр., тісно пов'язана зі стратегіями побудови інформаційного суспільства, і була запропонована урядам країн для адаптації та впровадження. Стратегічним планом визначено пріоритети НІП і стратегії у сфері знань, які включають інформацію для розвитку; інформаційну грамотність; збереження інформації; інформаційну етику; доступність інформації. Базова схема НІП включає центральні та супутні компоненти. До центральних відносяться: політика, стратегія та законодавча база НІП. Супутні компоненти – це промислова та економічна політика, технологічна політика, політика у сфері телекомунікацій, соціальні питання і соціальна політика. Об'єднуючим компонентом базової моделі визначено наукові дослідження і розробки. Саме за такою моделлю мала б розвиватися і державна політика України у сфері інформатизації та розвитку інформаційного суспільства, засадничі принципи якої представлено у Національній програмі інформатизації (1998), Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів (2003), Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» (2007) та Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013). Розвиток інформаційного суспільства в Україні забезпечується впровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління, охорону здоров'я, культуру, освіту, науку, охорону навколишнього природного середовища, бізнес. Передбачає розвиток електронної економіки, електронної демократії, забезпечення

комп'ютерної та інформаційної грамотності громадян шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ, забезпечення неперервності навчання. До ключових питань належать також розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція до світової інфраструктури, удосконалення інформаційного законодавства та поліпшення стану інформаційної безпеки.

Для усвідомлення пріоритетів стратегічного менеджменту ІД і дослідникам і майбутнім фахівцям у сфері ІД необхідним є розуміння важливості концепції сталого розвитку як парадигми суспільного зростання у XXI ст. Комісією ООН зі сталого розвитку (заснована 1992 р.) розроблено тематичну програму заходів для забезпечення сталого розвитку на період до 2017 р. (2003). В Україні прийнято Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), де визначено першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку країни. Окрім інших, у Стратегію закладено програму популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі, розвиток інформаційного суспільства та медіа, програму розвитку національної видавничої справи.

Окремішньою складовою стратегічного менеджменту ІД є розвиток бібліотечно-інформаційної сфери України та державна політика у галузі бібліотечно-інформаційної діяльності, яка забезпечується органами державної влади і управління у сфері інформації, культури, науки та освіти і спрямовується на реалізацію загальнодержавних, регіональних і міжнародних проектів та ініціатив. Особливості сучасного етапу розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та діяльність її професійних об'єднань відображено в таких документах, як Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи» (2015) та затвердженої Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку бібліотечної справи України до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» (2016). Концептуально ці документи ґрунтуються на національному законодавстві, резолюції Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку (2012), положеннях Європейської Конституції та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

З відкриттям у Київському університеті імені Бориса Грінченка магістратури зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (галузь знань 02 «Культура та мистецтво») пов'язано розроблення цілої низки комплексних дисциплін, спрямованих на формування та поглиблення фахових компетентностей майбутніх

управлінців і науковців. Це, зокрема, такі дисципліни, як «Філософія інформації», «Наукові комунікації», «Теоретико-методологічні засади бібліотекознавства, архівознавства та інформаційної діяльності», «Стратегічний менеджмент інформаційної діяльності» тощо.

Необхідність надання магістрантам ґрунтовних знань у сфері стратегічного управління інформаційною діяльністю в сучасних політичних, соціальних та економічних умовах саме і обумовила створення комплексної навчальної дисципліни «Стратегічний менеджмент інформаційної діяльності». Завдання дисципліни полягають у наданні теоретичних та практичних знань про теоретико-методологічні засади стратегічного управління інформаційною діяльністю, основні поняття та зміст стратегічного та інформаційного менеджменту, засади та пріоритети розвитку державної інформаційної політики, моделі і концепції розвитку національної інформаційної політики; конкретні програми і проекти, спрямовані на розвиток інформаційної діяльності в умовах розбудови суспільства знань; формуванні практичних навичок у розробленні проектів стратегічних документів розвитку галузі.

Дисципліна спрямована на формування фахових спеціальних та професійних програмних компетентностей. До спеціальних програмних компетентностей належать: подальше застосовувати магістрантами знань у практичних ситуаціях; використання у практичній діяльності інформаційних і комунікаційних технологій; вміння генерувати нові ідеї та працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії; пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел. До професійних програмних компетентностей належать: інформаційна, що передбачає здатність до збору, обробки, збереження, продукування, передачі професійно важливої інформації з урахуванням соціокультурного контексту; уміння виокремлювати суспільно значиму інформацію із загального потоку; технологічна – використання інформаційно-комунікаційних технологій в інформаційно-бібліотечній діяльності; розвиток систем корпоративних комунікацій в інформаційно-бібліотечній сфері; здатність до проведення системного аналізу виробничо-технологічної діяльності в інформаційно-бібліотечній сфері; управлінська – здатність до управління об'єктами інформаційно-бібліотечної діяльності; готовність до стратегічного управління розвитком кадрових, фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів; здатність до проведення економічного аналізу та оцінки ефективності і якості інформаційно-бібліотечної діяльності.

Застосування системного підходу до стратегічного менеджменту ІД як управлінської філософії та практичного напрямку професійної управлінської діяльності дозволить отримати якісний результат для формування спеціальних компетенцій майбутніх та вже працюючих фахівців у сфері інформаційно-бібліотечної діяльності.

Список використаних джерел:

1. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Електронний ресурс] : монографія / І. В. Арістова; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html. – Назва з екрану.
2. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // *Бібл. вісник*. – 2012. – № 5. – С. 8–19.
3. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва; наук. ред. Г. І. Ковальчук; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.
4. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в контексті пріоритетів національної та міжнародної інформаційної політики / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – Київ, 2013. – Вип. 35. С. 289–301.
5. *Галушка З. І.* Стратегічний менеджмент як нова управлінська філософія: сутність та етапи розвитку / З. І. Галушка // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2011. – № 3 (Т. 1). – С. 20–24.
6. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ : НБУВ, 2005. – 300 с.
11. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2015. – 332 с.
12. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. – Харків, 2005. – 295 с.
13. *Давидова І. О.* Інформаційне забезпечення управлінських рішень у системі інформаційного менеджменту / І. О. Давидова // *Вісник ХДАК*. – 2015. – Вип. 46. – С. 16–25.

14. Інформаційна політика України: європейський контекст : монографія / Л. В. Губерський, Є. Є. Камінський, Є. А. Макаренко та ін. – Київ : Либідь, 2007. – 360 с.

15. Матеріали до Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / авт.-упоряд. : О. М. Бруй, О. В. Воскобойнікова-Гузева, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська, І. О. Шевченко. – Київ : УБА, 2015. – 57 с.

УДК 378:02(55)3203

Дем'янюк Л. М.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

БІБЛІОТЕЧНА ОСВІТА В ІСЛАМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ІРАН: ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Сучасні тенденції щодо активного розроблення теоретичного аспекту в Ісламській Республіці Іран (ІРІ) мають стати органічною складовою змісту вищої бібліотечної освіти ІРІ. Зважаючи на поступовий розвиток бібліотек, відбувалася й трансформація бібліотечної освіти; бібліотечні кадри готувалися відповідно до типу бібліотеки, враховуючи визначені функціональні обов'язки бібліотекаря; тривав активний пошук шляхів удосконалення підготовки кадрового персоналу, приведення їх у відповідність до потреб практики.

Стан бібліотечної освіти в Ірані та його зіставлення із зарубіжними аналогами є об'єктом пильної уваги бібліотекознавців-теоретиків і практиків, а професійні бібліотечні видання присвячують цій проблематиці значну кількість публікацій.

Останніми роками триває процес реформування вищої бібліотечної освіти ІРІ, що зумовлено інформатизацією організаційних структур, упровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та необхідністю переходу до нової парадигми бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів. Окреслено основні кроки щодо вирішення проблемних питань на шляху реформування бібліотечної освіти, успішної реалізації стратегічних завдань реформування сучасної вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Масштабність соціально-економічних перетворень у сучасній

ІРІ спонукає вищу бібліотечну школу значно більшою мірою, ніж раніше, сприяти формуванню професіоналізму у працівників бібліотек. Наразі у країні реалізуються комплексні програми якісного поліпшення кадрового потенціалу бібліотек як центрів інформації, освіти та дозвілля. Навчальні програми з бібліотечної освіти в ІРІ знаходяться під юрисдикцією двох міністерств, а саме Міністерства науки, досліджень і технологій (MSRT) та Міністерства охорони здоров'я та медичної освіти (МНМЕ). Зокрема, у 2009 р. Міністерством науки, досліджень і технологій ІРІ з метою поліпшення бібліотечної освіти було розроблено «Навчальну програму з бібліотекознавства та інформацієзнавства для бакалаврів». До її виконання залучені усі профільні ВНЗ Ірану. Результатами впровадження програми стало повне оновлення навчальних дисциплін та основних спеціальностей. У 2012 р. стартував черговий п'ятирічний план розвитку ІРІ на 1390–1394 рр. (2012–2016 рр.), в кому передбачено основні засади розвитку інформаційного суспільства в Ірані. Цього ж року Комітет планувань Міністерства науки, досліджень і технологій затвердив нову назву для найменування бібліотекознавчої галузі, стару назву «бібліотекознавство та інформацієзнавство» («Олюм-е кетабдарі ва еттеларесані») було замінено на «Наукознавство та інформаційні науки» («Ельм-е еттелеаат ва данешшенасі»). Іранські науковці М. Х. Дайані, Б. Расулі, Н. Нагхшіне, Г. Хейдарі та інші зі зміною назви спеціальності прогнозують нові горизонти на шляхах і у засобах передачі інформації у бібліотекознавчій та інформаційній галузі, її прогресивний розвиток та зняття обмежень у передачі інформації, а також вбачають і зміну на ринку праці для випускників.

Нова модель іранської бібліотечної освіти передбачає розроблення програм та організацію курсів з опанування бібліотекарями цифрових технологій. На думку університетських фахівців, цифрове управління бібліотекою, цифрове збереження, оцифрування, цифрова архітектура бібліотеки і метадані повинні стати ключовими компонентами програми цифрової бібліотечної освіти.

Особливістю бібліотечної освіти в Ірані є те, що нею, крім вишів, активно опікуються й самі бібліотеки. У провідних бібліотеках та бібліотечно-інформаційних закладах країни функціонують різні навчальні курси, семінари, зокрема є і дистанційне навчання. Серед організацій, котрі проводять навчальні курси варто виокремити: Національну бібліотеку та архів Ісламської Республіки Іран, Раду публічних бібліотек країни та ін. Наприклад, у 2015 р. у м. Бендер Аббас під егідою Ради публічних бібліотек країни пройшли

Шості консультаційні курси для бібліотекарів, у яких взяли участь 150 бібліотекарів з провінцій Керман, Сістан і Белуджистан, Хормозган; Національна бібліотека та архів ІРІ, яка щорічно проводить бібліотекознавчі навчальні курси, на своєму офіційному сайті також розмістила інформацію про загальні та спеціалізовані курси як із присутністю, так і дистанційні на 2015 р. Спеціалізований курс із присутністю особи нараховує 45 навчальних дисциплін, а спеціалізований дистанційний – 12.

Отже, реалії сьогодення спонукають іранських бібліотекознавців до постійного оновлення освітніх та наукових парадигм, до поповнення їх новими підходами, ідеями, концепціями. Останніми роками в ІРІ активно розробляються інноваційні підходи до індивідуалізації процесу навчання у вищій школі, що сприяє істотному поліпшенню базової наукової і професійної підготовки бібліотечних кадрів. Запровадження електронних курсів із бібліотекознавства та інформаційних наук у практику наукових бібліотек Ірану, а також перезавантаження, оновлення предметів у вишах, що спеціалізуються на підготовці бібліотечних кадрів, є надійною запорукою удосконалення роботи як бібліотечних фахівців, так і власне бібліотечних установ.

УДК 007:304:02

Добровольська В. В.,
вчений секретар НАКККіМ,
канд. наук із соц. комунікацій, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ДОКУМЕНТНИХ СИСТЕМ

Вивчення комунікаційного середовища на етапі освоєння сучасних інформаційних технологій у функціональному зрізі як складової системи соціальних комунікацій підготовлене тривалою історією розвитку бібліотекознавства, документознавства та суміжних наук.

Складність і багатоаспектність комунікаційного середовища сучасних документно-комунікаційних систем суспільства зумовлює використання якісно нових підходів до його дослідження. В. В. Різун справедливо відзначає, що вивчення явищ, процесів і функцій соціальних комунікацій має здійснюватися на основі соціально-

комунікаційного підходу. «Суть цього нового для науки, в цілому, підходу є фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних ... з точки зору того, чи здійснив об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [3].

Активізація дослідження системи документних комунікацій створила передумови для формування комунікаційного підходу. Суть цього підходу полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища у природі чи суспільстві у першу чергу досліджуються найбільш характерні для них комунікаційні аспекти, що визначають їхній стан і розвиток. Формування і розповсюдження комунікаційного підходу відіграло визначальну роль у розвитку теорії документних комунікацій. «Фундаментальними аспектами цієї теорії є обґрунтування комунікаційної природи соціальної реальності, визначення механізму комунікаційних зв'язків; комунікаційної взаємодії в різних комунікаційних системах, структурах і процесах; з'ясування сутності комунікаційної взаємодії ...» тощо [4, с. 234]. У межах цілісної теорії комунікаційного підходу обґрунтовується взаємодія трьох базових складових соціальних комунікацій: соціальні структури, комунікаційні системи та засоби комунікацій [4; 5].

Підвищення ефективності використання комунікаційного підходу в бібліотекознавстві, документознавстві досягається у результаті їхнього інтегрування з іншими загальнонауковими підходами. Зокрема, взаємодія комунікаційного і системного підходу дозволяє вивчати комунікаційне середовище як складну комунікаційно-орієнтовану систему. Поєднання можливостей комунікаційного і структурного підходів дає можливість для вивчення комунікаційної спрямованості структурних елементів комунікаційного середовища документно-комунікаційних систем суспільства.

Теоретичну основу для аналізу комунікаційного середовища становлять праці провідних дослідників у царині теорії соціальних комунікацій та бібліотекознавства В. О. Ільганаєвої, В. В. Різуна, А. В. Соколова, Т. В. Добко.

Під комунікаційним середовищем В. О. Ільганаєва розуміє «... сукупність умов матеріально-речових, субстанційно-змістових, технологічних, організаційних, в яких здійснюється комунікаційна взаємодія і здійснюється комунікаційний процес» [5]. Це визначення конкретизується М. В. Вилегжаниною, яка відзначає, що комунікаційне середовище дозволяє «... соціальним групам і структурам здійснювати передачу та обмін інформацією в комунікаційній взаємодії в просторі і часі» [1, с. 1]. Т. В. Добко відзначає, що «... сучасне комунікаційне

середовище включає: інформаційні ресурси, інструментарії оброблення інформації і засоби комунікації» [2, с. 1].

На нашу думку, інформаційне середовище документно-комунікаційних систем – це складна динамічна система, яка здійснює кумуляцію і розповсюдження консолідованої інформації та знання. Вона складається з двох основних складових – інфраструктурної і змістової.

В інфраструктурній складовій чільне місце займають інституції, що реалізують комунікаційні процеси (бібліотеки, архіви, інтернет-структури); технічні засоби і канали комунікацій, що забезпечують реалізацію комунікаційного процесу. Змістова складова включає, насамперед, консолідовану інформацію та інтегровані знання, які є базовими для ефективного функціонування сучасного і перспективного комунікаційного середовища.

Комунікаційне середовище документних структур – це складна система, яка забезпечує обмін документною інформацією у вертикальному і горизонтальному зрізах, а також забезпечує поширення знань в інших соціальних комунікаціях.

Список використаних джерел:

1. *Вилегжаніна М. В.* Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.02 / М. В. Вилегжаніна ; НАКККіМ. – Київ, 2011. – 18 с.

2. *Добко Т. В.* Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форми і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Т. В. Добко ; НБУВ. – Київ, 2013. – 33 с.

3. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] / В. В. Різун // Інститут журналістики : [сайт] – Електрон. дані. – Київ, 2011. – Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf – Назва з екрана. – Оновлюється часто.

4. *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : СПбГУП, 1996. – 320 с.

5. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): слов.-справочник / [авт.-сост. В. А. Ильганаева]. – Харьков : КП «Гор. типогр.», 2009. – 391 с.

УДК 023.5(075.9):021.2

Зубенко О. О.,

пров. бібліотекар НБУВ

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРУКТУР

Зростання інформаційно-комунікаційного потенціалу суспільства ставить перед бібліотеками як провідними науково-інформаційними та культурними осередками країни завдання забезпечення сучасного рівня її функціонування. Як зазначає академік НАН України О. С. Онищенко, «сьогодні виникла необхідність врахування якісних комплексних змін в інформаційному середовищі: змін у виробництві, розповсюдженні, використанні інформації, змін в інформаційних потребах людей і можливостях їх задоволення». У цьому зв'язку наукова бібліотека потребує наявності висококваліфікованого персоналу, фахово-освітній базис якого буде відповідати вимогам суспільства, що значною мірою забезпечується багаторівневою системою підвищення кваліфікації спеціалістів.

В умовах світових інтеграційних процесів розбудови інформаційного простору та інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій реалізація цього завдання може бути успішною перш за все за умови розширення напрямів взаємодії та розгортання спільних проектів між різними суспільно значущими інституціями, діяльність яких пов'язана з підготовкою та розвитком професійних компетенцій фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Дослідженнями вітчизняного досвіду в сфері інтеграції бібліотек із закладами освіти, науки та культури, усвідомленим підходом до підвищення кваліфікації бібліотечних працівників присвячено публікації О. Бруй, О. Воскобойнікової-Гузєвої, І. Давидової, В. Корнієнко, В. Мудрохи, Г. Шемаєвої, С. Чуканової, Ю. Амонс та інших науковців і практиків бібліотечно-інформаційної сфери. Вони розглядали аспекти консолідації зусиль у сфері ефективної взаємодії суспільно значущих організацій та збереження, використання, популяризації інформаційних матеріалів із метою задоволення інформаційних, наукових, культурних потреб суспільства. У своїх працях знані фахівці підкресливали те, що відбуваються зміни ролей та призначення бібліотек, трансформація свідомості фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Такі процеси впливають на перегляд місії,

соціальних функцій, формування ресурсів бібліотеки, підходів до обслуговування певних категорій користувачів. Вище зазначені зміни потребують постійного підвищення кваліфікації фахівців бібліотек, набуття ними необхідних нових навичок, знань, умінь, а іноді і зміни світогляду.

У бібліотеках України здебільшого склалася багаторівнева система підвищення кваліфікації, яка характеризується інтеграційними процесами на міжбібліотечному та міжвідомчому рівні.

На міжбібліотечному рівні проводяться конференції, семінари, тренінги, бібліотекознавчі та професійні студії. На цих заходах розглядалися питання інтеграції національного науково-інформаційного простору, проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури, оновлення і модернізації бібліотек, створення та поповнення електронних бібліотек, сучасні тенденції роботи з бібліотечними кадрами. Останнім часом все більше уваги приділяють наданню відкритого доступу до електронних ресурсів у бібліотеках, актуальним проблемам охорони об'єктів інтелектуальної власності, використанню мережевих технологій у розвитку сучасного інформаційного простору, бібліотечній освіті та мотивації співробітників у сучасних умовах, інноваціям та тенденціям розвитку інформаційно-бібліотечної сфери в Україні, за кордоном та іншим важливим напрямом розвитку сучасної бібліотечної справи. Такі актуальні питання піднімалися на міжнародних конференціях та інших заходах у багатьох бібліотеках, зокрема у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, Національній парламентській бібліотеці України, Науковій бібліотеці університету «Києво-Могилянська академія», Науково-технічній бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка», Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича, Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника.

Серед останніх важливих заходів в Україні варто було б відмітити IV Міжнародну науково-практичну конференцію «Наукова комунікація в цифрову епоху» (НаУКМА, 2016), VI Львівський бібліотечний форум (УБА та НБУВ, 2015), Міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація» (НБУВ, 2015).

Ознайомлення з сучасними тенденціями розвитку у бібліотеках інших країн відбувається на багатьох міжнародних заходах. Для прикладу, співробітники НБУВ 2015 р. взяли участь у роботі 120 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференцій, семінарів, наукових читань та ін. заходів, на яких було виголошено 404 доповіді та повідомлення, зокрема в Україні – 346, у зарубіжних країнах, зокрема, у Австрії, Білорусії, Великобританії, Ізраїлі, Італії, Польщі, Литві – 58.

На міжвідомчому рівні для розвитку професійних компетенцій бібліотечних фахівців багато навчальних заходів проводить Українська бібліотечна асоціація (УБА). УБА сприяє формуванню у суспільстві усвідомлення ролі бібліотеки як чинника розвитку демократії, громадянського суспільства, науки, культури, безперервної освіти населення, його інформаційної та технологічної освіченості, центру культури та інформації та розвитку бібліотечно-інформаційної галузі та бібліотечної професії в Україні, професіоналізації бібліотечно-інформаційних працівників. Усі конференції, семінари, тренінги цієї установи сприяють розвитку інноваційних підходів у цій сфері та успішному обміну професійним досвідом найбільш активних та внутрішньо вмотивованих фахівців бібліотек України. Тільки в 2016 р. працівники НБУВ та співробітники інших бібліотек України відвідали корисні ініціативи та навчальні заходи від УБА, які формують розуміння необхідності інновацій та сучасних змін у бібліотечно-інформаційній сфері. Для прикладу, семінар «Фандрейзинг для бібліотек» розкрив аспекти фандрейзингової діяльності бібліотек, основи написання грантової заявки, пошук джерел для фінансування бібліотечних проєктів, актуальні грантові пропозиції для бібліотек та бібліотекарів; Міжнародний семінар «Оцінка результатів діяльності бібліотеки та форми професійної мотивації бібліотекарів» розглянув інноваційні бібліотечні послуги в Німеччині та Україні, лобювання бібліотечних інтересів, партнерство та спонсорство, критерії оцінки діяльності бібліотеки, мотивація бібліотекарів; курс «Стратегії розвитку для бібліотекарів» (за програмою Української бібліотечної асоціації та Києво-Могилянської бізнес-школи) включав питання, пов'язані з поняттями «стратегічна ідея» і «стратегічне лідерство», «стратегічне та концептуальне мислення», бізнес-процеси, фандрейзинг, корпоративна культура тощо.

Але найбільшу кількість бібліотечних фахівців можливо навчати та підвищувати їхній фаховий рівень у межах своїх бібліотек. Важливо ефективно використовувати всі внутрішні можливості і формувати висококваліфікований та вмотивований персонал.

Кадровий склад НБУВ нараховує 700 бібліотечних працівників (90 % фахівців мають вищу освіту). Персонал бібліотеки має великий потенціал: 270 наукових співробітників, з них 10 – мають науковий ступінь доктора наук, 110 фахівців є кандидатами наук (24 особи віком до 35 років). Адміністрація та керівники структурних підрозділів НБУВ спрямовують свої зусилля на формування якісного складу персоналу, його стабілізацію та розвиток. Для підтримки й удосконалення

професійного рівня, отримання нових знань та навичок персоналом, засвоєння новітніх форм і методів практичної роботи, розширення діапазону теоретичних професійних знань, упровадження нових інформаційно-бібліотечних технологій, удосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів НБУВ створює всі умови для забезпечення безперервного процесу навчання своїх співробітників, створення нових форм співпраці з науковими установами. Внутрішню систему підвищення кваліфікації персоналу НБУВ будують з урахуванням контингенту слухачів, рівня їхньої професійної підготовки, досвіду роботи. Вона включає в себе загальнобібліотечні форми навчання (науково-практичні конференції, постійно діючі семінари, тренінги), функціонально-прикладне навчання у структурних підрозділах та постійну самоосвіту фахівців бібліотеки. Співробітники всіх структурних підрозділів проводять заходи з підвищення кваліфікації для своїх колег, а також постійні огляди нової фахової літератури та нових надходжень для ознайомлення з сучасними підходами в бібліотечно-інформаційній сфері. Під час навчання відбувається тісна взаємодія між структурними підрозділами бібліотеки, постійний обмін теоретичними знаннями та практичними навичками між колегами.

У НБУВ постійно працюють над покращенням технологічних можливостей в обслуговуванні користувачів, створюють нові сервіси та навчають фахівців популяризувати їх. З метою кращого забезпечення інформаційних потреб науковців створений «Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» та проведений семінар для співробітників структурних підрозділів, де зазначали про можливості актуальних для науковців структурних блоків: «Наукові бібліотеки»; «Науково-інформаційні ресурси бібліотек»; «Наукові фахові видання»; «Наукові установи»; «Науковці України». Розуміючи необхідність популяризації діяльності НБУВ, проведено навчання з наповнення матеріалами Інтернет-сторінок підрозділів, інтерактивна сесія «Формуємо стратегію присутності НБУВ в соціальних медіа» у форматі «Світового кафе». Підтримуючи ініціативу Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) щодо організації широкої дискусії про роль інтелектуальної власності в заохоченні інновацій та наукової творчості для науковців і бібліотекарів НБУВ спільно з Асоціацією «Інформатіо–Консорціум» проведено семінар «Журнали відкритого доступу: концепції, проблеми і переваги впровадження». Спільно з компанією Thomson Reuters проведено семінар із метою ознайомлення з її інформаційними продуктами,

зокрема наукометричною базою даних Web of Science, яка сприяє підвищенню рівня наукових публікацій українських науковців та є своєрідним компасом для розуміння місця вітчизняної науки, дозволяє оцінити значення окремих наукових напрямів, пропонує шляхи фінансування і міжнародного співробітництва, мотивує до покращення рівня наукових публікацій, сприяє розбудові бренду вченого та його стратегії та багато інших навчальних заходів. Ці заходи дозволяють бути обізнаними у новітній тенденціях та надають можливість досвідченим фахівцям ділитися своїми знаннями та уміннями зі своїми колегами.

Отже, кваліфіковані бібліотечні кадри сьогодні покликані вирішувати такі актуальні завдання: активне залучення бібліотек у формування нової наукової еліти, формації людей із креативним та проактивним мисленням, які шукають можливості для самореалізації, реалізації своїх наукових досліджень у житті, наполегливо працюють у напрямі розвитку суспільства, впровадження інновацій у різні сфери науки, бізнесу. Для того щоб відповідати сучасним вимогам користувачів інформації, бібліотеки повинні вивчати світові тенденції, аналізувати свої ресурси, технологічні можливості, внутрішні сервіси та постійно їх вдосконалювати і оновлювати. Бібліотеки повинні створювати всі умови для навчання співробітників, повного розкриття їх потенціалу на робочому місці, стимулювати їх постійно оновлювати свої знання, здобувати нові професійні навички та компетенції, підтримувати розвиток інноваційних рішень, покращення умов обслуговування користувачів працівниками своїх бібліотек та шукати можливості для оновлення технічного оснащення своїх бібліотек.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інноваційний вектор розвитку України спрямований на якнайшвидшу адаптацію до умов соціально орієнтованої економіки, необхідності побудови правової держави, трансформації та інтеграції в європейське і світове співтовариство. Процеси всесвітніх інформаційних зв'язків багато в чому визначаються змістом міжнародних відносин. Сучасний рівень розвитку міжнародних зв'язків характеризується прагненням до плідної і взаємовигідної співпраці в усіх напрямках, розвитком координаційних і інтеграційних процесів. Загальновизнані у світі орієнтири інформаційного суспільства – впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, розвитку на цій основі регіональної, національної і міжнародної інформаційної взаємодії загалом, спонукають до активного пошуку спільних напрямів, об'єднання зусиль для узгодженої професійної взаємодії у бібліотечній сфері та сприяють формуванню ефективного національного інформаційного середовища. Бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави.

Забезпечення вільного доступу до світових інформаційних ресурсів – глобальне завдання сучасних бібліотек, діяльність яких позитивно впливає на міжнародне та міжкультурне взаєморозуміння. Результатом такої тенденції є координація та міжбібліотечна взаємодія з науково-інформаційними та науково-освітніми установами на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів [1]. Існуючі форми кооперації бібліотек в умовах друкованих документних технологій (МБА, на основі спеціалізації фондів за тематичним, галузевим критерієм, а також за критерієм частоти їх використання) сприяють зниженню середніх витрат обслуговування і розширенню асортименту доступних видань. Їхня ефективність залежить від відстані між учасниками об'єднання, кількості учасників, рівня розвитку комунікацій, тривалості функціонування об'єднань без реорганізації. Високі витрати на переміщення матеріальних носіїв документованої інформації стають основною перешкодою в розвитку інтеграційних процесів.

Вплив загальних тенденцій розвитку міжнародного

співробітництва на бібліотечну сферу виявляється в бібліотечній кооперації, яка базується на організаційному принципі – корпоративності (об'єднаного і розподіленого електронного бібліотечного ресурсу) і технологічному принципі – мережевої інтеграції, що передбачає використання телекомунікаційних, зокрема Інтернет-технологій [2].

Пріоритети діяльності вітчизняних бібліотек спрямовані на: консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство; вільний доступ до інформації, знань і культурного надбання [6]. Важливою умовою створення бібліотечного сегмента національного інформаційного простору у сучасній бібліотечній практиці є інтеграція бібліотек, тобто суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії у процесі об'єднання і узгодження ресурсів, насамперед, вирішують завдання їх раціональної організації. Негативні фактори, які перешкоджають розвитку інтеграційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері України: слабка матеріально-технічна база; кошти; проблеми кадрового забезпечення; використання різних АБІС (або їхня відсутність); несумісність форматів електронних бібліографічних записів; відсутність єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідного центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності.

Успішна інформаційно-комунікаційна діяльність вітчизняної бібліотечної сфери зорієнтована на комплексну взаємодію, що призводить до інтеграції бібліотек різних відомств на основі спеціалізації, централізації, координації та кооперування їхньої діяльності. Завдяки налагодженню координації бібліотеки різних відомств зможуть активно розвивати новітні форми інтеграції, опрацювання й поширення інформації, дистанційного обслуговування установ і користувачів, цільового інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів наукових досліджень [4]. Розвиток координації й кооперації сприяє інтеграції діяльності бібліотек на вищому рівні – корпоративному і передбачає створення для цих закладів умов для представлення ними якісного інформаційного продукту з використанням новітніх інформаційних технологій, модернізацією управління бібліотечними ресурсами, формуванням нового інформаційного середовища [4].

У практиці бібліотечної справи найважливішим напрямом є інтеграція і спільне використання інформаційно-матеріальних ресурсів, тобто виробнича кооперація, якій притаманні такі організаційні форми: міжбібліотечний абонемент (МБА); об'єднання на основі спеціалізації фондів за критерієм частоти їх використання, що припускає створення і спільну експлуатацію репозитарних сховищ; об'єднання бібліотек на

основі спеціалізації фондів за тематичним або галузевим критерієм (розподілена бібліотека). Це потрібно не стільки з метою економії фінансових і технічних засобів, скільки через необхідність обміну інформацією та створення єдиного інформаційного простору, тобто світові інтеграційні процеси спонукають бібліотеки активніше розв'язувати проблему координації й кооперації своєї діяльності та створення корпоративних бібліотечних систем.

Посилення консолідуючої ролі бібліотек у суспільстві, їхній позитивний вплив на розвиток соціальних процесів і вітчизняної культури у всьому різноманітті її взаємозв'язків безпосередньо відображається на розбудові в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу. Консолідація – процес інтеграції інформаційних складових комунікаційного простору і стратегічна база подальшого вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Багаторівнева консолідація бібліотек та інших інформаційних структур правового інформаційно-комунікаційного простору в Україні вимагає посилення системних зв'язків між правовими бібліотеками на засадах професійних бібліотечних об'єднань; координації й кооперації діяльності бібліотек з іншими інформаційними установами та організаціями; інтеграції правових інформаційних ресурсів як сукупності всього розмаїття засобів, форм їх подання в каналах комунікацій; консолідації інформації та знань як предметно-структурних одиниць у процесі бібліотечно-інформаційного забезпечення.

Провідні наукові бібліотечні установи України, бібліотеки та інформаційні підрозділи наукових установ і вищих навчальних закладів мають вагомий результат в інтеграції наукової інформації, а також інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління. Основні засади стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України ґрунтуються на взаємовигідній співпраці, що передбачає міжнародне співробітництво, інтеграцію, партнерство і кооперацію зусиль бібліотек та інформаційних інституцій. Актуальними проблемами розвитку бібліотечної науки залишаються недостатня міжвідомча координація досліджень та недостатня участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах і обмінах [5].

Короткостроковий план «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року» містить головні рішення, які повинен ухвалити Уряд, міжнародні конвенції, результатом чого має бути створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи на

принципах універсального доступу. Надзвичайно важливим є створення нормативно-правової бази та системи стандартів бібліотечно-інформаційної галузі для підвищення ефективності діяльності бібліотек, надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг та інтеграції українських бібліотек у світовий інформаційний простір [6].

Переломним моментом модернізації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери загалом та еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки – інтелектуальної скарбниці для теперішнього і майбутнього покоління – є активне запровадження усього спектра інновацій у співпраці з інформаційними центрами, науковими установами, музеями, архівами, вишами та іншими зацікавленими учасниками науково-інформаційних комунікацій для ефективного формування національного-інформаційного простору з метою успішної інтеграції у світовий культурний простір.

Адже саме бібліотеки забезпечують повний технологічний цикл інтеграції, систематизації й цільового поширення підготовленої для читачів інформації, перетворення її на знанєвий ресурс суспільства. Взаємодія бібліотек та бібліотечна інтеграція, що відбувається на її основі, є процесом подолання відомчої відособленості, посилення взаємозалежності бібліотечних установ різних типів і видів, виникнення й наростання елементів спільності в діяльності зумовлює застосування спектра різноманіття спільної діяльності. Результативність та продуктивність обраного різновиду співпраці українських бібліотек впливає на оптимізацію та ефективну діяльність бібліотечно-інформаційної установи в інформаційному суспільстві, головне призначення якої – надання вільного доступу до світового інформаційного ресурсу.

Сьогодні ми стаємо свідками появи глобальної тенденції поступового становлення єдиної гуманістичної формації із яскраво вираженими соціально орієнтованими початками, розвиненими демократичними інститутами, в якій різні країни можуть тісно співпрацювати між собою в галузі економіки, культури, політичного устрою суспільства, в людському спілкуванні. Еволюційний підхід, вивчення бібліотечної практики та накопичений досвід дозволили сформулювати характерну закономірність, котра засвідчує формування нового професійного простору – діалогічна взаємодія бібліотек різних держав на основі інтенсифікації процесів інтернаціоналізації, транснаціоналізації та інтеграції з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства.

Список використаних джерел:

1. *Адамян О. Х.* Международное сотрудничество в условиях глобальных перемен : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 23.00.04 / Олег Хачатурович Адамян. – Москва, 2011. – 21 с.
2. *Аль Тавалбех Серхан Ахмед* Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед; Харківська держ. академія культури. – Харків, 2002. – 17 с.
3. *Льганаєва В.* Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Льганаєва // Бібліотечний форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.
4. *Попик В.* Бібліотеки як співтворці інтелектуального духовного піднесення України / В. Попик // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конференції (м. Київ, 6–8 жовтня 2015 р.) : в 2 ч. Ч. 1. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академії наук – членів МААН. – Київ, 2015. – С. 3–6.
5. *Попик В. І.* Формування цілісного національного бібліотечно-інформаційного простору як складова утвердження інформаційного суверенітету України / В. І. Попик // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 3–5.
6. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

УДК 027.08:005.591.6

Коваль Т. М.,
зав. відділу НБУВ,
канд. іст. наук,
Туровська Л. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Бібліотека як соціальне явище пройшла довгий і складний шлях свого розвитку від розуміння її як простого сховища книг – до розгляду в якості багатофункціонального відкритого соціального інституту, що вміщує у собі інформаційні, комунікаційні, наукові, освітні, когнітивні, культурні та інші складники.

Спираючись на роботи зарубіжних і вітчизняних авторів, об'єктом нашого дослідження стала бібліотека як елемент соціокультурної інфраструктури; предметом – бібліотечні моделі, що забезпечують її існування та розвиток; метою – аналітичний огляд сучасних моделей, представлених у практиці світових бібліотек.

Глобальні світові технократичні та соціо-культурні перетворення, стрімкий розвиток інформаційної цивілізації змінюють всю систему бібліотечної діяльності, впливають на взаємовідносини бібліотек із суспільством та іншими соціальними інститутами, ведуть до трансформації бібліотечних цінностей. Це вимагає пошуку нових моделей бібліотечного розвитку, які забезпечують життєздатність бібліотеки як інституту суспільства знань. Складність побудови таких моделей полягає в тому, що її розробники є одночасно і безпосередніми учасниками трансформацій, що відбуваються, знаходяться усередині цього процесу, що ускладнює механізм їх зміщення у позицію зовнішнього спостерігача.

Одне з перших досліджень, присвячених проблемам розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві, провів на початку 1990-х років С. В. Красовський, зробивши спробу моделювання такої бібліотеки, яка б відповідала існуючим уявленням щодо потреб нового суспільства з точки зору технократичного підходу. З того часу проведено чимало наукових досліджень, автори яких (вітчизняні та зарубіжні) намагаються проаналізувати окремі сторони, аспекти та явища нової бібліотечної реальності та окреслити перспективи

бібліотечного розвитку у контексті новітніх суспільних змін.

Зміни, що відбуваються у суспільстві, значною мірою впливають на вибір нових підходів до формування бібліотечно-інформаційних ресурсів та обслуговування користувачів, розвитку бібліотечних технологій і персоналу, модернізації традиційних і освоєння нових напрямів діяльності.

У сучасних бібліотекознавчих дослідженнях дедалі частіше мова йде про системні моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування із залученням у соціально-комунікаційний контекст. Застосовуючи діяльнісний підхід, підкреслюється активність користувача (приймача) в інформаційному процесі та суспільна затребуваність як змісту, так і форми тієї чи іншої комунікації.

Концептуальний аналіз проблеми свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку бібліотечної справи з'явилися дві взаємопов'язані між собою моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування: традиційна (вертикальна) та інноваційна (горизонтальна).

Вертикальна модель розглядає бібліотечне обслуговування головним чином як лінійний, переважно односторонній процес у діаді взаємовідносин «бібліотекар – читач» із традиційним обслуговуванням та одноосібним вирішенням питання, які саме послуги потребує споживач.

Горизонтальна модель (що наразі поширюється) заснована на гуманістичних принципах та орієнтується на відкритий, рівноправний характер взаємодії бібліотекаря і читача, з широким наданням останньому (за допомогою новітніх технологій) вільного та безперешкодного доступу до інформації.

Провідною формою горизонтальної моделі є модель «Бібліотека 2.0» як новий напрям організації бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів в електронному середовищі. Її головна особливість полягає у тому, що користувачам надається можливість залучатися до усіх бібліотечних процесів із використанням новітніх інтерактивних інформаційних технологій; брати участь у створенні, обговоренні та редагуванні інформаційних ресурсів.

Одна з головних ідей «Бібліотеки 2.0» полягає в тому, що, продовжуючи надавати послуги фізичним читачам усередині бібліотеки, передбачається вихід за рамки читальних залів та приміщень, і просування власних бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг і продуктів там, де також взаємодіють як фактичні, так і потенційні читачі:

на сайтах, у блогах, соціальних мережах, усередині бібліотечних співтовариств та інших розгалужених інформаційних каналах зв'язку. Впровадження такої моделі обумовлює максимальне поєднання, з одного боку, бібліотечних зусиль, з іншого, – знань, компетенцій та можливостей користувачів (як фізичних, так і віртуальних); взаємну співпрацю обох сторін та їх рівноправну співучасть.

На практиці модель «Бібліотека 2.0» розглядається у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні сутність її полягає в активному використанні бібліотечним персоналом інструментів web 2.0 (блоги, вікі, соціальні мережі, віртуальні співтовариства). У широкому розумінні це – абсолютно нова філософія, в якій користувач є рівноправним учасником бібліотечного процесу, а сам простір бібліотеки стає здебільшого інтерактивним, що відповідає потребам сучасного зовнішнього (віртуального) читачького середовища.

У межах інформаційно-комунікаційної діяльності інноваційна бібліотека стає не тільки сховищем книг, а й самостійним виробником і організатором різноманітних ресурсів, у тому числі власних, задовольняючи широкі потреби своїх користувачів (як фізичних, так і віддалених) у знаннях та інформації.

Потреби фізичних (реальних) користувачів повністю вирішуються у стінах бібліотеки. Окрім традиційних форм обслуговування, це – забезпечення доступу до бібліотечного ЕК, електронної бібліотеки, локальних і мережових ресурсів (придбаних і власної генерації), електронних резервних колекцій, але, підкреслимо, – усередині бібліотеки.

Потреби віртуальних (віддалених) користувачів задовольняються на веб-сайті бібліотеки у мережі Інтернет. Сюди відносимо організацію доступу до ЕК у режимі онлайн, інформацію про ресурси бібліотеки, БД, електронну бібліотеку, а також доступ до віртуальних сервісів: електронної доставки документів, віртуальної довідкової служби, можливість перегляду електронних бібліотечних виставок (оглядів нової літератури у вигляді електронних слайд-презентацій або зображень обкладинок книг з анотаціями) тощо.

Упродовж останнього десятиріччя питаннями побудови інноваційної (сервісно-орієнтованої) моделі наукової бібліотеки опікується головна книгозбірня країни – Національна Бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка вже без малого сто років успішно діє на ринку науково-культурно-освітніх послуг.

Вироблення та впровадження такої моделі відбувається за умов суцільного адаптування наукової бібліотеки до реалій

сучасного інформаційного (електронного) середовища.

Магістральним напрямом такого адаптування виступає інформатизація бібліотечної діяльності, яка найяскравіше проявляється у використанні інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг та продуктів, та забезпечення їх загальнодоступності за допомогою глобальних інформаційних соціальних мереж.

Кульмінацією такої діяльності є налагодження чіткого процесу комплексного дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування та віртуальна комунікаційна взаємодія наукової бібліотеки зі своїми віддаленими бібліотечними користувачами.

Світ бібліотек величезний. За оціночними даними, на території нинішніх держав – членів Європейського союзу діє 90 000 бібліотек, а всього, за даними ЮНЕСКО, у світі нараховується понад півмільйона пунктів бібліотечного обслуговування. Усі вони так чи інакше відрізняються ступенем розвиненості бібліотечних функцій, наповненням їх конкретним змістом, механізмами реалізації та державними гарантіями практичного втілення. Організуючи доступ до накопичених інформаційно-знансєвих ресурсів, забезпечуючи навігацію в них, кожна з бібліотек тією чи іншою мірою формує та задовольняє інформаційні, наукові, освітні, культурні та інші потреби користувачів, забезпечує інтеграцію їхніх потреб, дій та інтересів, виступаючи не тільки активним учасником інформаційного виробництва, але й необхідним інструментом управління знаннями. У світлі вищевикладеного аналітичні дані щодо моделей сучасних бібліотек можуть бути використані при формуванні тих чи інших стратегій подальшого бібліотечного розвитку.

УДК 004.63(048.3)-023.875

Кропачева Н. М.,

наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО РЕФЕРАТИВНОГО РЕСУРСУ В ЄДИНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У зв'язку з технічним прогресом та розвитком інформаційного суспільства в Україні актуальним стає запровадження і широке застосування інформаційно-технічних засобів для створення

структурованих інформаційних ресурсів, ключові характеристики яких – інформаційний зміст та електронна форма його представлення – сприяють забезпеченню повноти і оптимальності фіксації, актуальності, доступності інформаційних ресурсів та сервісів у єдиному систематизованому вигляді, високої швидкості опрацювання, використання інформації. Зокрема, теза про визначальну роль наукових бібліотек у створенні інтегрованих інформаційних ресурсів та розробленні комплексних профільних і спеціалізованих інформаційних ресурсів з інтегрованим пошуковим апаратом є вихідною для сучасних інформаційних студій та практик. Головними принципами такої інтеграції бібліотечних ресурсів є: технологічна єдність, єдність простору метаданих, єдність методичних принципів оброблення бібліотечних ресурсів. Особливості реалізації зазначеного процесу Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) розглянуто з акцентуванням уваги на дискусійних аспектах функціонування реферативної бази даних (яка, своєю чергою, є структурною складовою електронного каталогу установи).

Одним із ефективних інструментів у інноваційній діяльності бібліотек є їхня інтеграція, залежно від ступеня реалізації якої можливі варіанти інтеграційних процесів, що знаходяться в трьох дотичних одна до одної площинах: техніко-технологічних, програмних та функціонально-організаційних змін.

Зазначена тема є актуальним питанням практичної діяльності українських бібліотечних установ і через це потребує постійного моніторингу, аналізу (тим більше, що у цій сфері постійно запроваджуються різноманітні технічні нововведення).

Організація кооперативної роботи зі створення інформаційних ресурсів в Україні знайшла свою реалізацію у корпоративному проєкті «Національна система реферування української наукової літератури» (за участю Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України). Активним учасником кооперативної співпраці, що ґрунтується на взаємній зацікавленості учасників, є ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Відповідно до наведених на сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського даних, інформаційний ресурс бібліотеки станом на 01.01.2016 р. становив близько 579 567 прим. Фонд бібліотеки формують енциклопедії, довідники, словники, монографії, підручники, посібники, навчально-методичні матеріали, результати наукових

досліджень з актуальних педагогічних і психологічних питань, періодичні видання, відомості про які вводяться в електронний каталог. У структурі електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського важливе місце займає реферативна база даних (РБД) з питань педагогіки, психології та освіти, що позиціонується як галузевий сегмент загальнодержавної РБД «Україніка наукова».

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як учасниця цього проекту з 2006 р. розпочала опрацювання основних галузевих фахових часописів та підготовку реферативної інформації на принципах розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання статей спільно з освітянськими бібліотеками та централізованої кумуляції кооперативно створеного реферативного ресурсу з метою максимального їхнього відображення в контенті загальнонаціональної реферативної бази даних «Україніка наукова». Галузева реферативна база даних станом на 01.01.2016 р. – це масив реферативної інформації, в структурі якого виокремлено дві складові: перша – періодичні видання психолого-педагогічної тематики, які опрацьовують співробітники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; друга – продовжувані видання, що надходять від провідних бібліотек-учасниць галузевої корпорації. Кількісні показники поповнення контенту галузевого інформаційного ресурсу упродовж 2006–2015 рр. показано на рис. 1.

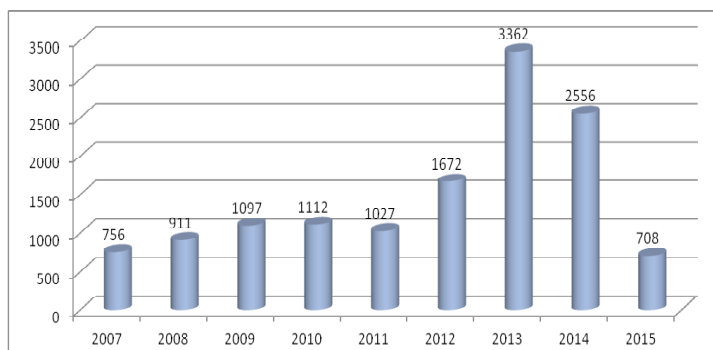

Рис. 1. Кількісні показники поповнення контенту реферативної бази даних за період 2006–2015 рр.

Слід відзначити суттєве зменшення кількісних показників наповнення галузевого ресурсу, починаючи з 2014 р. Визначити та встановити причини такого стану можна, беручи до уваги чинники

системного характеру, серед яких виокремимо організаційно-управлінські, фінансові, структурно-функціональні компоненти, що деструктивно вплинули на змістову та кількісну складові цього процесу. В той же час слід відзначити той очевидний факт, що при своїй унікальності (лише в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського функціонує галузева реферативна БД), системних спроб продовжити й удосконалити процес створення галузевих реферативних БД (знову таки згадаємо реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України», що видає Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, та участь Національної наукової медичної бібліотеки України у створенні реферативної інформації з медицини та медичних наук) на вітчизняних теренах немає. За умови подальшого збереження такого стану цілком закономірно виникає питання: «Quo Vadis?». Є три, на нашу думку, сценарії розвитку: перший – розроблення нової моделі реферативного ресурсу, що буде орієнтовано не на екстенсивний тип розвитку, а на принципово новий – із застосуванням семантичних технологій (за результатами досліджень І. В. Балагури, Д. В. Ланде). Цей процес має два рівні використання: перший, функціонально-технологічний, пов'язаний із застосуванням методів комп'ютерної лінгвістики для простеження публікаційної активності науковців; другий, застосування технології краудсорсингу, перспективність якої ґрунтується на можливості організації волонтерів – студентів, майбутніх фахівців бібліотечної справи для наповнення галузевого реферативного ресурсу. Реалізація цього проекту дасть можливість вирішити широкий спектр завдань (наприклад, для студентів, це – отримання професійних умінь роботи з науковою обробки інформаційних потоків наукової інформації), встановлення багаторівневих зв'язків бібліотеки через соціальні мережеві об'єднання, розширення каналів створення і трансляції реферативної інформації.

І, третій (за концепцією Д. Й. Блюменау) – розроблення та підготовка реферативних матеріалів: за формальними характеристиками це будуть тематичні блоки самостійних семантичних фрагментів. Сформована в результаті такого згорання база даних буде інформаційною основою для різних синтезованих документів (дайджест, реферативний огляд).

ПРОФЕСІЙНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО ПРАЦІВНИКА: СТАН ТА ШЛЯХИ ЗАДОВОЛЕННЯ

Інформатизація суспільства виявилася одним із потужних чинників, який впливає на всі професії, особливо ті, що залучені до процесу комунікації між користувачами та знанням, серед них – і на бібліотечну. Від складу кадрів та якості їхньої підготовки залежить подальший розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності. Бібліотекарі, як і інші групи спеціалістів, характеризуються професійно обумовленими інформаційними потребами, виявлення і задоволення яких є одним із постійних завдань підвищення кваліфікації, самоосвіти та безперервної освіти фахівців. Але наукове обґрунтування проблеми вивчення, забезпечення і розвитку інформаційних потреб бібліотекарів вимагає ширшої її постановки, враховуючи суттєві зміни, що відбуваються у зовнішньому і у внутрішньобібліотечному середовищі.

На сучасному етапі швидко розвиваються системи теледоступу, мережевої інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек, технології міжбібліотечної взаємодії – ведення і використання баз даних, зведених електронних каталогів, служб електронної доставки документів, використання онлайн-систем доступу до зарубіжних інформаційних ресурсів. Інтелектуалізація діяльності, розширення та поглиблення професійних інформаційних потреб бібліотечних працівників вимагають змін організаційних підходів до надання фахової інформації.

Задоволення потреби в інформації є не лише значущим фактором професійного розвитку бібліотекарів, нова інформація – зміст їхньої діяльності, обумовленої запитами користувачів бібліотек. Бібліотекарі працюють у сфері задоволення потреб вищого рівня, а саме: духовних, культурних, просвітницьких, наукових, а також виробничих, підприємницьких, дозвіллевих тощо.

Таким чином, формування інформаційних потреб бібліотекарів залежить від якісних перетворень у професійній діяльності в умовах інформатизації, від змін у потребах користувачів бібліотеки і від трансформації технологій створення, пошуку й доведення професійної інформації до бібліотечних фахівців.

Українське бібліотекознавство набуло власні традиції дослідження проблеми безперервної бібліотечної освіти і бібліотечної професії в контексті інформаційного суспільства (В. С. Бабич, Т. І. Вилегжаніна, В. В. Загуменна, В. О. Ільганаєва, Н. М. Кушнарєнко, Л. В. Ляшенко, С. В. Навродська, В. С. Пашкова, М. С. Слободяник та інші). Але питання вивчення, забезпечення та розвитку інформаційних потреб бібліотекарів в умовах упровадження сучасних технологій у практику бібліотек досі залишаються не розробленими. Актуальність проблеми посилюється у зв'язку з об'єктивними суперечностями між зростаючими професійними потребами бібліотекарів, необхідністю їхнього забезпечення і недостатнім використанням можливостей інформаційних технологій для задоволення цих потреб.

Проблему інформаційного забезпечення бібліотечних фахівців можна розглядати, з одного боку, досить широко, аналізуючи глибоко та всебічно стан інформаційного забезпечення бібліотечної галузі в Україні та рівень відповідності документного потоку професійним потребам бібліотекарів, з іншого – звужуючи її рамки діяльності читальної зали бібліотекознавчої літератури наукової бібліотеки, в даному випадку, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Враховуючи тенденції, що відбуваються в усіх напрямках роботи сучасної наукової бібліотеки, читальна зала бібліотекознавчої літератури НБУВ, як організаційно-методичний центр професійного читання та самоосвіти бібліотечних фахівців, безпосередньо забезпечує інформаційні потреби спеціалістів бібліотеки стосовно виконання ними дослідницьких тем, розробки організаційних, методичних та технологічних документів, підготовки семінарів, конференцій, лекцій тощо.

Основним ресурсом, на підґрунті якого здійснюється інформаційне обслуговування користувачів читальної зали є його спеціалізований фонд. Останніми роками фахівцями читальної зали бібліотекознавчої літератури НБУВ проводилися дослідження щодо оптимального формування спеціалізованого фонду. Об'єктом вивчення стали такі питання: комплектування фондів кабінету бібліотекознавства з початку його організації у 1922 р.; періодичні та продовжувані видання; організація та формування фонду авторефератів дисертацій з бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатизації; документний фонд з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства другої половини XIX ст. до 1948 р., що знаходиться у читальній залі тощо.

Організована система обліку дає можливість здійснювати

аналіз надходжень до фонду, простежити динаміку документного масиву за мовною ознакою, видами видань (книги, брошури, періодичні видання), цільовим призначенням (наукові, нормативні, навчальні, довідково-інформаційні). Відслідковуються показники з використання фонду та складу користувачів: кількість відвідувань студентів ВНЗ, співробітників НБУВ, аспірантів, працівників інших бібліотечно-інформаційних закладів, показник користування фаховою літературою відповідно до виду видань, мови, цільового призначення.

Останніми роками уповільнилося наповнення бібліотечних фондів, що зумовлено: зростанням вартості документів, ускладненням механізмів придбання тощо. В цих умовах важливим напрямом діяльності все більше стає використання технологій моніторингу інформаційного простору Інтернет, а також ефективно та якісно формування фахових баз даних (бібліографічних та повнотекстових). Слід зазначити, що співробітники читальної зали активно працюють у цьому напрямі. Так, наповнюється БД «Бібліотекознавча література». Загалом ця база, яка формується на основі бібліографічних записів: аналітичний розпис статей із книг, продовжуваних та періодичних видань, бібліографічні записи на книги, зокрема на документи середини ХІХ ст., які відсутні в ЕК НБУВ, містить понад 10 тис. записів. БД також містить бібліографічні записи на електронні документи фахового профілю, які відсутні в бібліотеці в традиційному паперовому вигляді. Цільна увага приділяється моніторингу фахових Інтернет-ресурсів. Завдяки моніторингу, інформаційний ресурс зали збагачується важливими повнотекстовими документами, серед яких – монографії, підручники, стандарти з бібліотечно-інформаційної галузі професійні звіти ІФЛА тощо.

Враховуючи тенденції розвитку сучасного інформаційного суспільства, пріоритетні напрями в бібліотечно-інформаційній галузі передбачаємо формування та розширення ресурсу ЧЗБЛ з таких актуальних питань:

- інноваційна діяльність бібліотек у сучасному інформаційному середовищі;
- українське документознавство: сучасний стан та перспективи розвитку;
- бібліотечна наука, професіологія та підготовка кадрів в Україні;
- бібліотечна справа в контексті світового досвіду.

Усе це надто важливо, бо, як відомо, повне та якісне формування спеціалізованого фонду професійною літературою в

сучасних умовах є одним із головних чинників оптимізації системи безперервної освіти бібліотечних працівників.

Якщо акцентувати увагу на проблемі інформаційного забезпечення бібліотечної галузі в Україні взагалі, слід сказати, що назріла гостра необхідність в об'єднанні та координації зусиль провідних бібліотек, вищих навчальних закладів, інформаційних центрів. Закономірно, цю нелегку функцію повинна здійснювати НБУВ, яка відповідно до «Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського», є «головною всеукраїнською бібліотекою, загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним і культурним центром». Для цього в НБУВ слід створити інформаційний центр із бібліотекознавства та бібліографії, який сприяв би науково-дослідній, науково-методичній та практичній діяльності шляхом надання багатоаспектної, оперативної інформації про досягнення в галузі бібліотечної справи та бібліотекознавства як в Україні, так і зарубіжних країнах, здійснював би координацію та кооперацію інформаційної роботи бібліотек.

УДК 027.021(477):024.1:005.7

Поліщук Р. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

НОВІ СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Стратегія розвитку бібліотеки є рамковим документом, що формує бачення, визначає пріоритети й пов'язує перспективні напрями та завдання з оперативним плануванням, бюджетним процесом, враховує тенденції розвитку. Будь-яка стратегія розробляється відповідно до законів України «Про бібліотеку і бібліотечну справу» та «Про культуру», Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р та ін..

У сучасних умовах діяльність наукових бібліотек спрямована на вироблення стратегічних планів розвитку, націлених на підвищення якості обслуговування та залучення користувачів (читачів, відвідувачів і інтернет-користувачів), розширення спектра наданих інформаційних

продуктів і послуг, модернізацію традиційних форм і методів роботи, оптимізацію основних технологічних процесів, що сприяють максимально повному задоволенню їхніх інформаційних потреб. Залучення користувача – один з найважливіших факторів розвитку бібліотеки, актуальний також і для наукових бібліотек, основним завданням яких є бібліотечно-інформаційне супроводження науково-дослідницької та навчальної діяльності.

Науковими установами України розробляються стратегії розвитку, розраховані на включення заходів із залучення читачів та інтернет-користувачів, а також пропозиції щодо збільшення відвідуваності заходів. Згідно Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», «Бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури. Бібліотеки сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, спроможної практично втілювати набуті знання і досвід у розбудову незалежної України»¹.

Стратегічний напрям розвитку пов'язаний із підвищенням якості та комфортності обслуговування читачів бібліотеки. У стратегічному плануванні бібліотеки прописують реорганізацію системи обслуговування читачів і зберігання фондів; комфортних зон обслуговування з мережею Wi-Fi; автоматизованих робочих місць для роботи з електронними ресурсами; аудиторних приміщень для проведення інформаційно-масових заходів, веб-конференцій, навчальних занять і ін.; виставкової зони (тематичних виставок, виставок нових надходжень, у тому числі в віртуальному форматі).

Створення комфортних умов роботи має на увазі також оптимальний режим обслуговування читачів (збільшення тривалості часу роботи бібліотеки ввечері), можливість безкоштовного користування комп'ютерною технікою та ресурсів, організація персоналізованого обслуговування (за категоріями, інтересами, запитом читачів), наявність системи зворотного зв'язку (опитувальник, розміщений на контрольному листку читача) і впровадження додаткових сервісів, у тому числі в онлайн-режимі.

Наукові бібліотеки активно розвивають послуги для читачів через сайт: надання доступу до великої кількості БД, онлайн-

¹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>

консультування, віртуальна довідкова служба, електронне замовлення видань із можливістю їх одержання. Новий сервіс – оцифрування видань на вимогу читачів, на які не поширюється дія авторського права. Ще один унікальний сервіс – це перспектива в збільшенні способів інформування читачів. SMS- і e-mail-розсилки представляються одними з ефективних інструментів. З їх допомогою можна звернути увагу користувачів на сайт і / або бібліотеку, зацікавити новими ресурсами та послугами, запросити на заходи та ін. Щоб розсилка не сприймалася як спам і дійсно мала позитивний результат, необхідно дотримуватися певних правил комунікації. Розглядаються пропозиції від операторів зв'язку з підключення послуги розсилки інформаційних матеріалів за допомогою SMS-повідомлень, що включає такі можливості, як централізоване та оперативне управління номерами, зручний інтерфейс управління, наявність буквенно-цифрового підпису та створення персоналізованих звернень.

Один із найважливіших і головних напрямів підвищення якості роботи бібліотек і, відповідно, залучення читачів – підвищення кваліфікації персоналу бібліотеки і культури обслуговування. Установами регулярно проводяться заходи з підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів, зайнятих обслуговуванням читачів, мета яких – отримання фахівцями нових знань і набуття з використання сучасних технологій та інформаційних ресурсів у бібліотечно-інформаційному і довідково-бібліографічному обслуговуванні. Навчання здійснюється в різних формах: семінари, стажування, майстер-класи, обмін досвідом, тестування та ін. Такі методи і форми підвищення кваліфікації фахівців, не просто дозволяють збагатити знання, отримати навички розв'язання практичних завдань, опанувати нові технології – у результаті вони сприяють більш повному та оперативному задоволенню потреб читачів, розширюють можливості реагування на їхні мінливі вимоги.

Реалізація стратегії дозволить створити рівні і комфортні умови для користувачів, оперативно виконувати їхні замовлення; оптимально поєднувати традиційне бібліотечне обслуговування і новачки на базі комп'ютеризації бібліотечно-бібліографічних процесів; забезпечити якісне збереження унікальних інформаційних ресурсів і створення страхового фонду цінних документів тощо.

Діяльність наукової бібліотеки спрямовується на забезпечення успішного виконання завдань, яка розвиватиметься як сучасний інформаційний, науково-дослідний і культурно-освітній комплекс XXI ст. та здійснюватиме багатоаспектну діяльність із задоволення потреб суспільства у знаннях, інформації і культурі.

КОЛЕКЦІЇ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС БІБЛІОТЕК НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ

Розкриття інтелектуальних надбань, створених нашими співвітчизниками, є важливим завданням бібліотек для встановлення історичного минулого. Дослідження бібліотечного зібрання вченого дає змогу встановити коло його інтересів, професійну зацікавленість власника та базу його наукової діяльності, а також є важливим свідком і цінним джерелом інформації про події, людей. На сьогодні нагальною потребою є введення цих інформаційних ресурсів у науковий обіг, адже історико-культурна спадщина не може залишатися недоступною, вона повинна функціонувати в науці та суспільній свідомості.

У рамках наукової теми Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2014–2016 рр.) здійснювалося дослідження з виявлення унікальних книжкових зібрань і особистих колекцій видатних українських учених у фондах бібліотек наукових установ НАН України. З метою вивчення стану колекцій та особистих бібліотек, їх обліку, наукового опрацювання, збереження та відображення на сайтах установ у 2014 р. було розроблено спеціальний додаток до щорічного наукового звіту. Після опрацювання заповнених додатків створено перелік особистих бібліотек та колекцій, які зберігаються у фондах бібліотек мережі.

Аналіз засвідчив, що в фондах бібліотек 42 наукових установ НАН України зберігається 95 зібрань – персональних колекцій та особистих бібліотек видатних українських учених XIX–XXI ст.

Унікальні книжкові зібрання, які формувалися упродовж життя вченими, є ядром фондів бібліотек і відображають такі тематики:

- природничі науки – 49;
- техніка. Технічні науки – 12;
- сільське та лісове господарство. Сільськогосподарські та лісогосподарські науки – 3;
- охорона здоров'я. Медичні науки – 6;

- суспільні та гуманітарні науки – 25.
- В академічних бібліотеках колекції представлені так:
- виокремлено 82 колекції у 35 наукових установах;
 - внесено до ЕК 25 колекцій;
 - власні зібрання чотирьох учених у бібліотеці Інституту зоології знаходяться в загальному фонді, лише виокремлено картки в картотеці та внесено бібліографічні описи до ЕК;
 - на стадії опрацювання – чотири особисті бібліотеки в трьох наукових установах;
 - не опрацьовано дев'ять колекцій у шести наукових установах, видання розпорошені в фондах. Колекції можливо повністю виокремити та опрацювати при проведенні впорядкування або переобліку фонду.

В інститутах радіоастрономічному та біохімії і математики функціонують кабінети-музеї академіків С. Я. Брауде, О. В. Палладіна, М. М. Крилова, де поряд з експонатами представлені особисті бібліотеки вчених.

Державний природознавчий музей НАН України Львова – один із найстаріших та найбагатших за науковими природничими фондами в Європі. Книги і документи з Поторицької бібліотеки Дідушицьких є частиною музейної колекції та частиною виставки «Клейноди колекції ординації Дідушицьких зі Львова».

У результаті моніторингу сайтів наукових установ, зокрема, бібліотечних сторінок було виявлено інформацію про наявність колекцій, особистих бібліотек, кабінетів-музеїв у бібліотеках інститутів мистецтвознавства, фольклористики та етнології (11 колекцій), металофізики (7), ГАО (4), зоології (4), клітинної біології та генетичної інженерії (4), філософії (3), експериментальної патології, онкології і радіобіології (2), електродинаміки (1), мікробіології і вірусології (1), фізіології (1), біохімії (1), електрозварювання (1), геологічних наук (1), гідробіології (1), Державного природознавчого музею (2), Радіоастрономічного інституту (1). На сайті Державного природознавчого музею подано повну інформацію про всю колекцію музею, в т. ч. і про книги із Поторицької бібліотеки Дідушицьких, які там знаходяться. Бібліотекою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології подано коротку інформацію про всі 11 колекцій, представлено найцінніші та рідкісні видання з них.

Фонди бібліотек наукових установ НАН України щорічно поповнюються новими цінними книжковими зібраннями видатних вітчизняних науковців. Продовжує надходити література до колекцій та

особистих бібліотек видатних учених і науковців сучасності, які зберігаються в фондах бібліотек: Б. Є. Патона (Інститут електрозварювання), Я. С. Яцківа (Головна астрономічна обсерваторія), Б. В. Моргуна (Інститут клітинної біології та генетичної інженерії), Г. С. Сухобрус (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології), Т. М. Черевченко (Національний ботанічний сад) тощо. Отже, Перелік потребує систематичного вивчення, доопрацювання та представлення його на порталі НБУВ із метою доступності широкому колу користувачів.

УДК 027.021(477-25):044.77

Савицька Л. В.,

головний редактор НБУВ

ГОЛОВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ У МЕРЕЖІ FACEBOOK

Українське суспільство, як і весь світ, перебуває у мережецентричній фазі еволюції. За даними компанії Gemius, кількість українських користувачів Мережі у жовтні 2015 р. сягнула 20,1 млн осіб (у 2013 р. – 17,5 млн, 2014 р. – 19 млн). Пришвидшилися темпи зростання частки користувачів у невеликих містах та селах, а також серед людей старшого віку. За таких умов сучасна бібліотека як джерело накопичення та зберігання інформації повинна шукати шляхи комунікації з користувачами для популяризації своїх ресурсів і реалізації елементів комунікаційно-іміджевої політики кожної окремої публічної, академічної чи іншої бібліотеки.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як академічна установа, яка перебуває в інформаційному фарватері, найактивніше на сьогодні репрезентована у facebook.com, де функціонує 11 сторінок із різною кількістю підписників. З метою ефективного функціонування цих сторінок, як зазначає Л. А. Поперечна, керівник прес-служби НБУВ, напрацьовується відповідний пакет документів (концепція медійного представництва, паспорт ресурсу, посадові та технологічні інструкції), формується робоча група (команда) з розмежуванням обов'язків, розробляється

контент-план, здійснюється щоденний і щомісячний моніторинг активності аудиторії та ефективності діяльності в соціальних мережах тощо.

Упродовж року (1 травня 2015 р. – 1 травня 2016 р., за 6 та 12 місяців) у контексті завдань НДР відділ наукового формування національних реферативних ресурсів проводив моніторинг сторінок НБУВ (див. таблицю), простеживши кореляцію двох показників: кількість підписників і якість контенту.

Таблиця

Сторінки НБУВ	1.05.2015	1.11.2015	1.05.2016
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	1 527	1 863	2 442
СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади	180	244	268
Національна юридична бібліотека НБУВ	275	479	721
Фонд Президентів України НБУВ	86	112	145
Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ	230	276	328
Відділ музичних фондів НБУВ	329	434	514
Österreich-Bibliothek Kiew / Австрійська бібліотека НБУВ	267	314	350
Відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ	–	132	196
Рада молодих учених НБУВ	–	72	100
Відділ зібрань та історичних колекцій НБУВ	–	–	78
Персональна сторінка Репортера СІАЗ	136	144	161

Рис. 1. Кількість підписників на сторінках НБУВ у facebook.com

Найпопулярнішою упродовж року залишалася сторінка прес-служби НБУВ (яка позиціонується як представницька сторінка) НБУВ, висвітлено усі події, заходи та новини підрозділів бібліотеки. Кількість її підписників за рік зросла на 915 осіб. Проте, як засвідчують проміжні дані, збільшення підписників щомісяця не було рівномірним: з 1 травня до 1 листопада 2015 р. – на 336 осіб (в середньому на 56 осіб за місяць), тоді як з 1 листопада 2015 р. до 1 травня 2016 р. – на 579 осіб (в середньому на 95 – 97 осіб за місяць). Кореляція цих показників засвідчує постійне збільшення інтересу користувачів унаслідок інтенсивної роботи прес-служби у facebook.com і взаємодії з іншими сторінками бібліотеки у цій соціальній мережі. Керівники інших сторінок у facebook.com або продовжують підтримувати динаміку на тому ж рівні, або популярність сторінки йде на спад. Сторінка «СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» втрачає популярність у мережі facebook.com. Кількість підписників за перші півроку спостережень зростала щомісяця приблизно на 9–11 підписників, а за другі півроку – всього на чотири. Очевидно, що серйозну конкуренцію цій сторінці становить персональна сторінка Репортера

СІАЗ, яка перепощує не власний контент, а з інших сторінок, зокрема від Free Voice Information Analysis Center, Інституту історії України НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Національної академії наук України, Фонду Президентів України НБУВ тощо. На сторінці «СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» наявний лише власний контент, який має мало уподобань і відсутність репостів, що й свідчить про низький рівень популярності.

Отже, бібліотека, яка створює сторінку в мережі facebook.com, може впливати на кількість підписників і якість контентного наповнення своєчасним оновленням інформації. Проте, потрібно враховувати специфіку facebook.com, яка полягає в тому, що тільки ті підписники одержують новини зі сторінки, які упродовж останніх двох тижнів відгукувалися на матеріали (ставили уподобання, коментар чи робили репост). Тому, на нашу думку, сторінки НБУВ повинні щодня мати такі матеріали (не тільки новини про події, анонси, а й історичні факти, цитати, афоризми з книг бібліотеки, відомості про видатних людей (зокрема бібліотекознавців), мотиваційні листівки тощо), які б могли зацікавити користувача та підтримувати цю цікавість упродовж тривалого періоду. Це не тільки сприятиме збільшенню кількості підписників, а й позитивному іміджу НБУВ загалом і української книги зокрема.

УДК 021.2-044.247:378(477)

Сошинська В. Є.,

доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Київського університету імені Бориса Грінченка,
канд. наук із соц. комунікацій

**ІНТЕГРАЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНИХ
УСТАНОВ УКРАЇНИ ДЛЯ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НАПРЯМУ 029
«ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»**

Відповідно до положень нового Закону України «Про вищу освіту» питання організації навчального процесу відносяться до компетенції університетів, є складовою їхньої академічної мобільності.

У контексті визначеного аспекту особливого значення набуває інтеграція ВНЗ, що готують студентів напряму 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», з інформаційно-бібліотечними установами задля досягнення якісних результатів освітньої діяльності та підготовки конкурентоспроможних фахівців.

На підставі рішення засідання Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка від 26 травня 2016 р. Гуманітарний інститут, на базі якого здійснювалася підготовка бакалаврів за напрямом 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» (забезпечувалася кафедрою реклами та зв'язків з громадськістю), трансформується шляхом поділу, в т. ч. створюється новий структурний підрозділ – Інститут журналістики (ІЖ). У структурі ІЖ передбачено створення кафедри бібліотекознавства та інформології, яка буде продовжувати підготовку бакалаврів та здійснювати підготовку здобувачів вищої освіти в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на другому (магістерському) освітньому рівні. У результаті, на базі диплома бакалавра, можна буде здобути академічну кваліфікацію «Магістр інформаційної, бібліотечної та архівної справи» та професійну кваліфікацію «Бібліотекар, бібліограф, архівіст», термін навчання – 1 рік 10 місяців.

Викладачі Університету на VI Львівському бібліотечному форумі «Бібліотека – стратегія розвитку» вже знайомили фахівців із навчальним планом 2015 р. та детально представляли різні види практики, їх форми і тривалість у структурно-логічній схемі підготовки бакалаврів за напрямом 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» [1]. Була також озвучена пропозиція об'єднати на першому етапі зусилля київських ВНЗ, що готують аналогічних спеціалістів, та створити за підтримки Української бібліотечної асоціації навчально-практичний полігон або базу для студентів відповідного напряму згідно з п. 2.4 Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів [2].

Новий навчальний план підготовки магістрів за напрямом 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», розроблений робочою групою кафедри у 2016 р., передбачає виробничу практику (з відривом від теоретичного навчання) загальним обсягом 19,5 кредитів, що становить 16,25 % від загального обсягу навчання. Виробнича практика запланована у першому семестрі (2 тижні), що відповідає 3 кредитам, у другому та третьому семестрах (по 4 тижні), що відповідає 6 кредитам у кожному з названих семестрів, у четвертому

семестрі (3 тижні), що відповідає 4,5 кредитам; загальний обсяг годин виробничої практики – 585.

Програмними результатами виробничої практики магістрів є оволодіння навичками працювати самостійно або в групі при виконанні виробничих завдань, уміння отримати результат у межах визначеного часу та відповідно до професійних стандартів галузі. Серед компетентностей, якими мають оволодіти студенти, – готовність до самостійного виконання виробничих завдань у сфері інформаційної діяльності.

На сьогодні серед баз практики, з якими вже підписані угоди Університету про проходження практики зі спеціальності 029: Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Державна науково-технічна бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Державна бібліотека України для юнацтва, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва, Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Центральний державний електронний архів України. Традиційно базою практики для студентів Університету також є вишівська бібліотека.

Магістрам запропоновано вибір спеціалізації: наукометрія, бібліометрія, інформаційний менеджмент бібліотечно-інформаційної діяльності і архівної справи. Випускники, що здобудуть професійну кваліфікацію «Бібліотекар, бібліограф, архівіст», матимуть можливість працевлаштуватися також комплекторами, маркетологами, менеджерами інформаційно-бібліотечної сфери, стати агентами з послуг у книжковій та бібліотечній справі, інформаційними менеджерами, менеджерами видавничої діяльності та менеджерами міжнародної інформації.

Міждисциплінарна інтеграція навчальних дисциплін (усього заплановано 10), які будуть вивчати майбутні магістри, спонукає до інтеграції можливостей та співпраці й інших, крім названих, інформаційно-бібліотечних установ України з Київським університетом імені Бориса Грінченка для забезпечення якісної фахової, зокрема практичної, підготовки студентів напрямку 029

«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Керівництво виробничою практикою на базах практики здійснюють керівники відповідних структур або призначені ними відповідальні працівники. Як правило, керівник практики від бази практики створює необхідні умови для виконання студентами програми практики; подає необхідну методичну допомогу, дає вказівки та завдання практикантам, перевіряє їх виконання, контролює зроблені практикантами записи у щоденнику практики; після закінчення практики надає письмову характеристику на кожного студента-практиканта, в якій, зокрема, відзначає його ділові якості, ставлення до виконання доручень, уміння використовувати набуті знання і самостійно вирішувати питання, а також об'єктивність і рівень підготовленого ним звіту про навчальну практику.

Забезпечуючи підготовку конкурентоспроможних фахівців, пропонується, наприклад, залучення представників від підприємств (інформаційно-бібліотечних установ) до підготовки типових програм практики, які традиційно містять виконання індивідуального творчого завдання для студентів, підготовленого керівником практики від кафедри, особливості змісту якого залежать від бази проходження практики.

Враховуючи те, що під час проходження практики студенти виконують конкретні виробничі завдання, керівники практики від підприємств зможуть заздалегідь запропонувати перелік завдань, які допоможуть студентам закріпити набуті знання, уміння та навички.

Така пропозиція корелюється з четвертим напрямом («Забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації») Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», схваленої Кабінетом Міністрів України (23.03.2016) [3].

Список використаних джерел:

1. *Прокопенко Л. С.* Практична підготовка студентів напрямку 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» у Київському університеті імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] / Прокопенко Л. С., Сошинська В. Є. // VI Львівський бібліотечний форум «Бібліотека – стратегія розвитку»: зб. матеріалів / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ, 2015. – С. 41–43.

2. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс]: затв. Наказом М-ва

освіти України від 08.04.1993 № 93, зі змін. від 20.04.1994. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>. – Назва з екрана.

3. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 п. № 219-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>. – Назва з екрана.

УДК 026:62(430):021.3

Філімончук Л. О.,
зав. сектору НБУВ

**БІБЛІОТЕКА ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
В ГАННОВЕРІ (НІМЕЧЧИНА):
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ
ІЗ ЗАКЛАДАМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ**

Найбільшою науково-технічною бібліотекою в світі є Бібліотека технічної інформації в Ганновері (німецькою мовою: Technische Informationsbibliothek, скорочено ТІВ). ТІВ заснована в 1959 р. та має статут національної бібліотеки Федеративної Республіки Німеччини. Бібліотека фінансується Федеральним міністерством освіти і наукових досліджень (BMBWF), Федеральним міністерством економіки і технології (BMWi), Федеральним міністерством охорони природи, довкілля та ядерної безпеки (BMU), Агенцією відновлювальних ресурсів (FNR) та Федеральним міністерством сільського господарства (BMEL).

Функцією ТІВ є комплектування та архівне зберігання науково-технічної літератури з усіх країн світу. Колекція бібліотеки налічує понад 9 млн. одиниць. У фондах ТІВ зберігаються матеріали з усіх технічних дисциплін, технологій та природничих наук. Вона також містить велику кількість стандартів, норм, патентів, вихідних даних наукових праць конференцій, державних науково-дослідних робіт і дисертацій, спеціальних колекцій, як, наприклад, колекція цифрової візуалізації архітектурних креслень Альбрехта Гаупта (Albrecht Haupt) і колекція технічної літератури регіонального спрямування зі Східної Азії та Східної Європи. Фонд бібліотеки налічує: 5 500 000 книг, 3 400 000 мікро-

матеріалів, 78 000 окремих цифрових документів (електронні книги, дисертації), 46 000 електронних журналів, 3 500 спеціалізованих баз даних.

ТІВ була першим реєструючим органом DOI¹ для первинних даних по всьому світу, послуги з реєстрації DOI надаються з 2005 р. і зараз бібліотека співпрацює безпосередньо з більш ніж 40 центрами з обробки даних, надає послуги з реєстрації DOI для всіх німецьких центрів обробки даних у сфері машинобудування, архітектури, хімії, інформаційних технологій, математики та фізики.

ТІВ є частиною німецьких науково-дослідних інфраструктур, які мають глобальне значення і проводять науково-дослідні роботи в широкому діапазоні дисциплін як, наприклад, матеріалознавство, біологія, біохімія і медицина, енергетичні технології, фізика. Своєю чергою німецькі науково-дослідні інфраструктури успішно співпрацюють із міжнародними дослідницькими інфраструктурами, такими як Європейське космічне агентство (ESA), Європейська південна обсерваторія (ESO), Garching, Європейська організація ядерних досліджень (CERN) в Женеві (найбільший у світі центр фундаментальної фізики) та ін.

ТІВ має розгалужені партнерські відносини з різними національними та закордонними бібліотеками, науковими установами і асоціаціями. Так, ТІВ є членом Асоціації Лейбніца (Leibniz Association) – консорціуму, який складається з 87 неуніверситетських науково-дослідних інститутів Німеччини. Задля підтримки відкритого доступу для Асоціації Лейбніца ТІВ спільно з Інститутом інформаційної інфраструктури Лейбніца створили LeibnizOpen – репозиторій. ТІВ надає консультативні послуги організаціям-членам Асоціації Лейбніца та науковим працівникам.

Разом із Німецькою національною економічною бібліотекою (ZBW) та Німецькою національною медичною бібліотекою (ZB MED) ТІВ бере участь у проекті інформаційного консорціуму Goportis – мережевій бібліотеці ганноверського університету ім. Готфрида Вільгельма Лейбніца. Цей проект створено задля розвитку та функціонування онлайн-пошукових сервісів, послуг надання повнотекстових матеріалів, ліцензійних угод, нетекстових матеріалів та ін. У квітні 2010 р. ці три бібліотеки вирішили запровадити систему архівації «Rosetta» у вигляді цифрового довгострокового архіву для своїх текстів у цифровому форматі та елементів мультимедіа.

¹ DOI (Digital Object Identifier) - це унікальний ідентифікатор цифрового об'єкта (наприклад, публікації), стандарт позначення наданої в мережі інформації про об'єкт.

Починаючи з 2005 р. спільно з університетами Дармштадта, Бонна та Граца ТІВ бере участь в експериментальному проєкті цифрової бібліотеки науково мультимедіа «Probado». Проєкт підтримується Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) – Німецьким науково-дослідницьким співтовариством – самоврядною громадською організацією зі сприяння науковим дослідженням у Німеччині.

За словами Б. Роземанна, директора ТІВ, щодня понад 200 співробітників ТІВ приймають близько 1500 замовлень від користувачів бібліотеки. Загалом користувацький склад бібліотеки такий: 50 % користувачів становлять науковці та дослідники, 50 % – бізнесмени та промисловці. Цікавим є той факт, що в ТІВ зберігається значний за кількістю фонд так званої «сірої літератури» наукового спрямування: літератури, яка ніколи не потрапляла до інших бібліотек та книгарень.

Доступ до книжкових колекцій ТІВ у Ганновері можна також отримати через Інтернет, де розташовано портал ТІВ – GetInfo. При пошуку за ключовими словами, назвами та авторами, користувач має три варіанти: пошук у повному каталозі ТІВ, спеціалізований пошук (як, наприклад «А» – для архітектури, «Т» – для технології тощо), а також загальний пошук. Через загальний пошук доступні не тільки матеріали ТІВ, але й зовнішні бази даних, такі як електронні каталоги спеціалізованих інформаційних центрів Франкфурта, Карлсруе і Берліна.

ТІВ співпрацює у галузі постачання наукової інформації з численними науковими організаціями в Китаї, Японії та Східній Європі (зокрема в Україні): Китайська академія наук (Пекін, КНР), DataCite E.V. (Ганновер, Німеччина), Німецьке фізичне товариство (DPG), Бібліотека Технологічного університету Делфта (Делфт, Нідерланди), Державна науково-технічна бібліотека України (Київ, Україна), Інтернет комп'ютерний бібліотечний центр (Огайо, США), Російська академія природничих наук (Москва, Росія), Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії (Москва, Росія), Швейцарський федеральний технологічний інститут Цюріха (Цюріх, Швейцарія).

Вся діяльність Бібліотеки технічної інформації в Ганновері, її сучасні та заплановані проєкти спрямовані до досягнення однієї мети: ТІВ повинна стати найуспішнішою спеціалізованою науково-технічною бібліотекою та провідним постачальником наукової інформації на національному та міжнародному рівнях.

УДК 021.1:004.77:005.591.6

Шемаєва Г. В.,
професор ХДАК,
д-р наук із соц. комунікацій, професор

ІНТЕГРАЦІЙНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Бібліотека як відкрита, динамічна система набуває ознак нового інтеграційного характеру. Інтеграція означає трансформацію всіх взаємодіючих структур на основі встановлення когерентних зв'язків, взаємного узгодження, виявлення позитивних й негативних зв'язків. У розгортанні інтеграційних процесів бібліотеки з наукою, культурою, освітою важливе значення має розробка механізмів, інструментів, моделей, напрямів взаємодії. Процес інтеграції не є лінійним, послідовним, односпрямованим. Він проходить стадії прискорення та уповільнення, збільшення інтенсивності комунікацій та їх зменшення.

Інтеграційні процеси найбільш чітко проявляються в поєднанні потоків різних видів інформації; у взаємодоповненості бібліотечних традиційних ресурсів електронними; у розгортанні кооперації і координації бібліотек різних видів і типів; в оптимізації взаємодії бібліотек із соціально-комунікаційними структурами системи соціальних комунікацій.

В умовах інтенсивного розвитку електронного інформаційного середовища відбувається посилення інформаційно-ресурсної інтеграції на всіх рівнях: міжнародному, національному, регіональному, місцевому. В основі такої інтеграції – поєднання різноманітних за джерелом, датою створення, способом передачі і поширення, за призначенням, змістом, обсягом, ступенем доступності, соціальним статусом, режимом використання, рівнем сприймання, формою подання, структурними елементами правового явища чи події тощо інформаційних ресурсів, що зосереджені у розрізних інформаційно-комунікаційних структурах.

Реалізація процесів інтеграції інформаційних ресурсів зумовлює необхідність розвитку системних зв'язків між бібліотеками та всіма учасниками інформаційно-комунікаційного простору, зокрема науки, культури, освіти.

До важливих напрямів посилення комунікацій як з окремими вченими чи науковими колективами, так і системою науки в цілому

слід віднести: ґрунтовне вивчення і переведення в електронну форму епістолярної та наукової спадщини, розкриття невідомих раніше сторінок наукової думки минулого, висвітлення діяльності науковців та наукових структур у різні історичні періоди, введення в науковий обіг комплексу документів, які упродовж тривалого часу були вилучені з інформаційного поля української науки.

Перспективним напрямом взаємодії з інформаційними службами є створення і зберігання інформаційно-бібліотечних ресурсів, формування комплексу предметно-орієнтованих БД із реферативною, фактографічною та оглядово-аналітичною інформацією, організація комунікаційних навігаторів, виявлення та структурування знання як окремої нової одиниці сучасної наукової комунікації.

На національному рівні існує проблема організації тісної взаємодії бібліотек з іншими соціокультурними структурами щодо збереження й оцифрування культурної спадщини. Об'єднання зусиль дозволить не тільки поліпшити якість інформаційного забезпечення користувачів, але й сприятиме зменшенню витрат на створення електронних ресурсів та забезпечення доступу до них.

Актуальним напрямом бібліотечної діяльності постає організація трансферу інновацій, що створює своєрідний зв'язок між виникненням знань та їх використанням у процесі виробництва. Спільними зусиллями з різними структурами суспільства бібліотеки поширюють не тільки результати технічних інновацій, але й включають інші результати інтелектуальної власності, зокрема – інформаційні ресурси, комп'ютерні програми, архівні матеріали та інші продукти інтелектуальної діяльності. Цим самим бібліотеки розширюють можливості трансферу інновацій. З іншого боку, впроваджуючи бібліотечні інновації, бібліотека розвиває такі свої послуги: сервісні, консалтингові та освітні, рекламні та посередницькі. Збільшуючи асортимент послуг, бібліотека одержує можливість організації трансферу інновацій як суго бібліотечних, так й інновацій інших галузей. Але проблеми розробки чіткої позиції бібліотеки щодо поширення інновацій залишаються невирішеними.

Поширення інтегральних форм і засобів, їх багатофункціональність актуалізує проблеми посилення зв'язків з освітніми організаціями не тільки у напрямі якісного інформаційного забезпечення навчального процесу, але й участі в модернізації підготовки кадрів, застосуванні сучасних методів організації виробничої практики студентів.

Безперечно, одним із ключових механізмів розвитку освітнього процесу є проведення наукових досліджень. До перспектив наукових досліджень українська дослідниця В. О. Ільганаєва відносить: методологічне оновлення статусу бібліотек в інформаційній інфраструктурі країни; обґрунтування ринково-екологічного підґрунтя нормативних та статичних показників діяльності бібліотечних установ; доведення аналізу трансформаційних змін та їхнього впливу на бібліотеки до конкретних рекомендацій, моделей, рішень щодо організаційної, функціональної, технологічної, сервісно-виробничої, управлінської складових діяльності бібліотек. Слід додати, що в цьому напрямі особливого значення набуває здійснення науково-дослідної роботи щодо розвитку бібліотеки в системі соціальних комунікацій разом із зарубіжними вищими навчальними закладами. Спільна діяльність сприятиме: безпосередньому обміну знаннями, взаємному методологічному збагаченню; удосконаленню існуючих методів навчання та впровадженню інноваційних; трансляції одержаних результатів студентам через навчальну діяльність; інтеграції науково-дослідної складової на всіх циклах навчання студентів через набуття ними досвіду наукової діяльності в контакт з передовою бібліотечною наукою.

Отже, поглиблення інтеграційних процесів бібліотек із різними структурами суспільства сприятиме подальшому розвитку бібліотечної системи.

УДК 021.1(510):004-005.591.6

Шеремет М. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ,

Савенко О. М.,

бібліотекар I категорії НБУВ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК КНР

Актуальні на сьогодні тенденції світового бібліотечного співтовариства – це формування і розвиток бібліотечно-інформаційних мереж у всіх регіонах світу. Одним із важливих питань міжнародної бібліотечної науки і практики є питання організації бібліотечного

мережевого простору, який об'єднує будь-які автоматизовані системи і мережі з метою координації зусиль і надання вільного доступу користувачам до електронних бібліотечних продуктів і послуг. Така інформаційно-бібліотечна ситуація охопила майже всі держави світу, в тому числі і Китай, де нині відбуваються корінні зміни у сфері інформаційно-бібліотечного обслуговування, впровадження сучасних інформаційних технологій і керування інформацією.

Останніми роками гарячою темою для вивчення стали стратегії розвитку бібліотек, наприклад, такі проекти оцифрування, як arXiv (найбільший безкоштовний архів електронних публікацій наукових статей та їх препринтів), Euclid (цифрова бібліотека з інформатики та статистики) та DpubS (Digital Publishing System, відкрита система електронних публікацій), розроблені бібліотекою Корнельського університету. А це вказує на те, що одним із важливих завдань для наукових бібліотек у майбутньому стане перехід на електронні видання. Бібліотека Массачусетського технологічного інституту у своєму стратегічному плануванні на 2005–2010 рр. чітко зазначила, що роль бібліотек у майбутньому полягає в тому, щоб перебороти домінування традиційних бібліотечних джерел та оновити свою діяльність і в еру оцифрування інформації сформувати певний стандарт для підтримки навчання та освіти, що базуватиметься на дослідницькій діяльності. Бібліотека та інформаційний центр Політехнічного інституту Джорджії визначили наступні п'ять головних пунктів у плані розвитку на 2007–2011 рр.: встановлення партнерських стосунків, вільний доступ до книжкових фондів, оптимізація простору, створення структури бази знань, сприяння розвитку кожного співробітника.

Водночас, у китайських бібліотеках почали з'являтися власні нові та різноманітні теорії та підходи, які набули активного розвитку, вдосконалення, поширення та оновлення. Для прикладу, публічна бібліотека провінції Гуандун поступово сформувала «модель провінції Гуандун та Гуансі» з особливих моделей розвитку бібліотек п'яти різних регіонів; бібліотека Шанхайського транспортного університету представила інноваційну модель розвитку університетських бібліотек. Державна наукова бібліотека реалізувала стратегію цифрового обслуговування, що включає наступні сфери: науково-дослідну, освітню, видавничу, менеджмент, суспільство та ін. Тобто, на сьогодні дослідження та практика стратегій розвитку бібліотек знаходяться на етапі «розквіту ста квітів» (відкидання застарілого і відкриття нового), взаємодія і поєднання теорії та практики демонструють ознаки швидких змін та контроль над ситуацією.

Зміни у стратегії розвитку Китаю спричинили появу нових вимог та викликів щодо бібліотек. Слідом за розробкою інноваційних стратегій розвитку Китаю наука в Китаї перейшла від етапу запозичення іноземних передових технологій до рівня інтеграції інновацій, науково-дослідна інформатизація стала необхідним етапом на шляху підвищення рівня наукових досліджень та досягнення ефективності, зразком для проведення науково-дослідної діяльності в епоху інформатизації.

Коли бібліотека стала однією із загальних складових базової інформаційної інфраструктури країни, її завдання змінилося; від пасивного надання доступу до користування інформаційними ресурсами, до інтеграції самої бібліотеки у процес роботи науковців, наданні ресурсів та засобів під час усього процесу дослідження (ухвалення тематики дослідження, пошуку співавтора та фінансування, знаходження інформації, видання статті, наукового обговорення та науково-дослідної оцінки діяльності науковця).

Бібліотеки зараз знаходяться у доволі затишному перехідному періоді симбіозу паперових та електронних засобів. Утримуючи баланс між друкованими та цифровими ресурсами та розриваючи його, бібліотеки у розвитку своїх фондів пройшли три етапи: P + E (друкована та електронна форми), E-First (переважаюча електронна форма) та E-Only (лише електронні видання), таким чином поступово рухаючись від моделі одночасного співіснування друкованої та цифрової форм до моделі одноосібного панування цифри.

Доступність цифрових ресурсів, зміни у читацьких звичках користувачів та проблеми бібліотек щодо фінансових витрат та фізичного простору є основними стимулами для переходу бібліотек до моделі E-Only, проте комерційна модель та процес оцифрування великих видавничих груп вплинули на швидкість повного оцифрування. Після початку планування масштабного оцифрування літератури компанією Google молоде Інтернет-покоління все більше користується електронною літературою та електронними навчальними програмами.

Починаючи з 2002 р., бібліотека університету Гонконга поступово перестає закуповувати друковану періодику, вдаючись до електронної періодики чи до способу міжбібліотечних запозичень, до 2007 р. вона таким чином замінила 3200 друкованих видань, у 2009 р. повністю перевела ресурси 30 видавництв на систему E-Only. У 2009 р. Інженерна бібліотека Стенфордського університету припинила закупівлю паперової літератури і перетворилася на справжню бібліотеку на е-носіях, Науково-технічна та медична бібліотека Єльського університету у 2010 р. також практично перейшла на систему

E-Only. У Китаї бібліотеки університету Цінхуа, Китайської академії наук та Пекінського політехнічного університету значно скоротили закупівлі паперової наукової періодики іноземними мовами, а також вдалися до програмного забезпечення управління електронними ресурсами, таких як система посилань SFX, пошукова система Metalib, Serial Solutions та інших для створення платформи для пошуку та передачі ресурсів у середовищі E-Only.

Функція довгострокового зберігання у бібліотеках та відповідальність за культурну спадщину за системи E-Only поступово починають орієнтуватися на механізми збереження особливих ресурсів, підвищується науковий вплив організацій, відбувається сприяння міждисциплінарним взаємодіям та науковому обміну. Після посилення ролі IR (Investor Relations) та впливу науки багато великих пошукових систем і баз даних, таких як Google, SCI (Sci-Hub, Центр науки, веб-сайт та онлайн-сховище більш як 48 000 000 наукових академічних праць, доступних для безкоштовного завантаження) та ін., почали перетворюватися на джерела інформації та літератури.

Під впливом традиційного способу мислення сучасна бібліотечна діяльність та кругозір обмежуються власне внутрішньою професійною діяльністю, за тенденціями до оцифрування, інтернетизації та глобалізації прояви основної сфери діяльності бібліотек поступово зміщуються від одного лише пошуку та подачі літератури для читача до набуття функції обслуговування та управління диверсифікованими інформаційними ресурсами (збір, упорядкування та збереження). Тобто, диверсифіковане просвітницьке обслуговування є тим багатством, що надає бібліотеці ваги.

З практичної точки зору упорядкування та відслідковування інформації, бібліотека міжгалузево співпрацює з науковцями та спеціалістами з комп'ютерних систем, формуючи так званий «золотий трикутник», надає державним управлінським структурам, науковцям та підприємствам послуги стратегічних рішень, таких як різноманітні аналітичні, наукові доповіді, доповіді з розвитку та науково-технічного прогнозування. Таким чином бібліотеки перетворилися на багатопрофільні, суспільні та наукові структури, перейшли від надання інформаційних до надання просвітницьких послуг.

Бібліотека Академії медичних наук КНР – спеціалізована медична бібліотека державного значення та медична інформаційна структура – виконує функцію з надання інформаційної підтримки та консультування з прийняття рішень задля прогресу науки і техніки у сфері медицини та реформи у сфері охорони здоров'я. У 2006 р. у

бібліотеці було організовано Науковий центр нагляду та проведення політики охорони здоров'я, орієнтований та співпрацю з різними урядовими організаціями, такими як Міністерство охорони здоров'я, Міністерство науки і техніки та ін., який розгорнув масштабні дослідження у таких важливих сферах, як стратегії розвитку реформи охорони здоров'я, стратегії профілактики та боротьби з важкими хворобами, стратегії розвитку медичної науково-технічної бази та ін.

Щодо публічних бібліотек, об'єднання Шанхайської бібліотеки та Шанхайського інституту наукової і технічної інформації спричинило до того, що ці структури перебрали на себе функції надання інформації та консультування зі стратегічних рішень Адміністрації Шанхайського муніципалітету та різноманітних підприємств. Національна бібліотека Китаю з 1999 р. почала надавати консультативні та інформаційні послуги для членів Всекитайського зібрання народних представників та Народної політичної консультативної ради Китаю, депутатів, консультантів із політичних питань, вносити пропозиції та брати участь у розробці законопроектів, продемонструвала свої можливості та вагу в політичному, економічному та культурному житті країни.

Університетські бібліотеки в основному зосереджують свою діяльність на питаннях наукової роботи та науково-дослідницької освіти у вищих навчальних закладах, здійснюють послуги, спрямовані на розвиток та вирішення проблем науково-технічних досліджень, науково-технічне інформаційне обслуговування (довіді з питань розвитку науки, оперативні доповіді з науково-дослідницької інформації та ін.). Бібліотека університету Цінхуа зміцнює міжфакультетські зв'язки, надає комплексні послуги для науково-дослідної діяльності.

Бібліотека Пекінського політехнічного університету співпрацює з Міністерством промисловості та інформатизації, займаючись інформаційними послугами для прийняття стратегічних рішень, і обслуговує таким чином управлінські відділи різних галузей промисловості та корпоративних клієнтів, розширює сферу своїх послуг.

За нових впливів, яких зазнають бібліотеки, ще активніше здійснюється співпраця між постачальниками інформації, співробітниками бібліотек та читачами (споживачами інформації). Останнім часом межі між цими сторонами стають все більш розмитими. Наприклад, видавництва частіше оминають постачальників і напряму виходять на читачів; користувачі ж за допомогою новітніх комп'ютерних технологій перетворюються зі споживачів інформації на її творців.

Поняття бібліотеки та її функцій дедалі більше розширюється. Популярною стає модель бібліотеки, що поєднує в собі власне бібліотеку, електронно-обчислювальний центр та видавництво. Спочатку ця модель виникла в США, згодом була запозичена Китаєм. Такі трансформації бібліотек стали можливими завдяки розвитку співпраці між представниками різних спеціальностей у їхніх межах.

Бібліотеки у Китаї переходять від надання суто інформаційних до надання просвітницьких послуг. Таким чином відбувається співпраця з різними структурами: як державними, так і недержавними (комерційними). Бібліотеки часто надають консультативні послуги, співпрацюють з урядом у розробці різноманітних проектів тощо.

Бібліотека постійно розвивається. У цей період швидких змін та безперервних викликів, як говорить китайська мудрість, «незмінність все ж призводить до змін, а зміни все ж вказують на незмінність». Швидкий розвиток комп'ютерних технологій та зростання ролі Інтернет-ресурсів у житті споживачів інформації призвели до виникнення ідей оцифрування бібліотек та їхнього переходу на електронні видання. Такі погляди переросли у конкретні моделі переходу бібліотек на цифрові ресурси, найпопулярнішою з яких стала модель E-Only (повний перехід на електронні ресурси).

УДК 027.021(477-25):021.85 (100):002.2-028.42

Шульга І. О.,

мол. наук. співроб. НБУВ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ «УКРАЇНСЬКА НАУКОВА КНИГА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ» ТА «НАУКОВА КНИГА. МОЛОДІ ВЧЕНІ» У СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОКУМЕНТООБМІНУ НБУВ

Суспільне визнання та авторитет бібліотеки визначаються багатством і складом накопичених інформаційних ресурсів, включених до вітчизняного та міжнародного обміну інформацією. В умовах побудови інформаційного суспільства тема науково обґрунтованого, планомірного, систематичного поповнення документної бази

відповідно до статусу бібліотеки та інформаційних потреб користувачів є надзвичайно актуальною. Організація процесів комплектування є основою формування документно-інформаційного ресурсу бібліотеки, що впливає на рівень її бібліотечно-інформаційної діяльності, виконання функцій накопичення, зберігання та надання доступу до нього.

Багаторічний досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) свідчить про те, що документообмін є дієвим чинником наукового і культурного співробітництва на державному та міждержавному рівнях, важливим способом наповнення її інформаційних ресурсів у системі документних комунікацій суспільства.

Наразі бібліотека здійснює вітчизняний книгообмін з 217 бібліотеками та установами загальнодержавного значення, міжнародний книгообмін – із 678 закладами у 68 країнах світу, які за своїм складом поділяються на: національні та великі державні бібліотеки (72), бібліотеки Академії наук (50), бібліотеки університетів і вищих навчальних закладів (141), редакції наукових журналів (12), бібліотеки музеїв (48), книгозбірні наукових та науково-дослідних установ (355).

Одним із напрямів роботи відділу комплексного формування бібліотечних фондів є міжнародний книгообмін (МКО) і співробітництво з академічними бібліотеками у рамках Міжнародної асоціації академії наук. На сьогодні МКО – одне із джерел одержання нової зарубіжної літератури для фондів НБУВ, а для зарубіжних партнерів МКО – джерело отримання малотиражних, важкодоступних видань, що не надходять у книготорговельну мережу. У 2015 р. НБУВ отримала від партнерів по МКО 9 642 прим. зарубіжних видань.

Для здійснення документообміну з партнерами НБУВ використовуються видання поточного обмінного фонду, до якого щорічно надходять за різними джерелами комплектування 20–30 тис. прим. вітчизняних видань. В основному – це видання бібліотеки, академічні періодичні та книжкові видання таких видавництв, як «Академперіодика», «Наукова думка», наукових установ НАН України та література, що надходить за державною програмою «Українська книга». Станом на 01.01.2016 р. до поточного обмінного фонду надійшло 22 847 прим. вітчизняних видань.

Важливим джерелом поповнення обмінного фонду НБУВ є книги, що були надруковані за проектом «Наукова книга», започаткованого у 2001 р. із метою впорядкування академічного наукового книговидання. Обов'язковий наклад цих видань становить

300 примірників, що виготовляються за кошти і на умовах державного замовлення та підлягають безоплатному розповсюдженню серед бібліотек, навчальних закладів, наукових установ відповідно до розпоряджень Президії НАН України.

У 2009 р. з проекту «Наукова книга» було виокремлено два дочірніх проекти: «Українська наукова книга іноземною мовою» та «Наукова книга. Молоді вчені».

Проект «Українська наукова книга іноземною мовою» передбачає пріоритетне видання академічної літератури англійською та іншими мовами у межах державного замовлення з метою ефективного представлення досягнень вітчизняної науки світовій спільноті. Книги за цим проектом випускає ВД «Академперіодика» НАН України на власній поліграфічній базі. Переклади іноземною мовою готують самі вчені, видавництво здійснює виготовлення оригіналу-макету та тиражування. Насамперед цей проект зацікавив тих науковців, які виконують роботи за спільними із зарубіжними фахівцями програмами. Перша книга з проекту – фундаментальна праця українських астрономів «Polarimetric remote sensing of Solar system objects = Дистанційне зондування об'єктів Сонячної системи поляризаційними засобами» побачила світ у 2010 р. і одразу отримала світове визнання: Міжнародна астрономічна академія визнала цю працю Найкращою книгою року.

За 2010–2015 рр. до НБУВ за вищезгаданим проектом надійшло 21 найменування (313 прим.) видань англійською мовою. Більшість книг репрезентують дані з таких галузей знань, як астрономія, географія, математика та фізика.

Проект «Наукова книга. Молоді вчені» – нова, запроваджена за ініціативою Науково-видавничої ради НАН України, форма підтримки наукової академічної молоді, здійснювана шляхом виділення окремої квоти для Комісії по роботі з науковою молоддю НАН України у межах щорічного державного замовлення. Дослідження молодих учених і докторів наук віком до 40 років (відповідно до розпорядження Президії НАН України від 26.06.2009 р. «Про затвердження Порядку включення рукописів видань молодих учених та докторів наук віком до 40 років до проекту «Наукова книга», № 398) можуть бути надруковані у видавництві «Наукова думка» після проходження стороннього рецензування та конкурсного відбору.

У рамках цього проекту за 2010–2015 рр. до НБУВ надійшло 36 найменувань наукових робіт (617 прим.). У результаті ґрунтовного дослідження репертуару одержаних видань за галузями знань було

виявлено, що значну кількість становлять книги з літературознавства, математики, геології та енергетики.

Переважна більшість видань є українською мовою – 67%, російською – 33 %.

Завдяки розміщенню інформації про видання за цими проектами у науково-інформаційному бібліографічному покажчику «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», електронну версію якого розміщено на сайті бібліотеки, ми маємо можливість популяризувати та розповсюджувати науковий доробок учених НАН України серед партнерів з документообміну як в Україні, так і за її межами.

З метою поповнення власних книжкових зібрань найбільшу кількість видань за вищезгаданими проектами замовили такі вітчизняні установи: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Короленка, книгозбірні наукових установ НАН України, а також ціла низка наукових бібліотек вищих навчальних закладів: Києво-Могилянської академії, КНУ ім. Т. Шевченка, Національного авіаційного університету, Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди та ін.; зарубіжні партнери з книгообміну: наукові бібліотеки та інформаційні центри академії наук – членів МААН, а також Національна та університетська бібліотека «Св. Климента Охридського» (Македонія), Слов'янська бібліотека, яка діє при Національній бібліотеці Чехії, Національна бібліотека Румунії, книгозбірні вищих навчальних закладів Польщі – Вроцлавської політехніки, Сілезького університету в Катовіцах та ін.

Отже, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського своєю багаторічною діяльністю у сфері документообміну сприяє поширенню знань у межах країни, а також зміцненню наукових і культурних зв'язків України з зарубіжними державами.

У зв'язку з недостатнім фінансуванням міжнародних поштових відправлень відділ проводить пошук альтернативних джерел відправки. Ділові зв'язки підтримуються з Посольствами Республік Білорусь, Молдова, Узбекистан, Чеським центром при Посольстві Республіки Чехія в Україні, які передають українські видання для провідних бібліотек цих країн.

В умовах обмеженого фінансування на придбання видань для фондів бібліотек, документообмін був і залишається одним із дієвих чинників культурного і наукового співробітництва України з іншими країнами світу, а також формування способів забезпечення необхідною

літературою на безоплатній основі і задоволення інформаційних потреб читачів.

Отже, місія сучасної бібліотеки полягає не лише у тому, щоб бути інформаційним центром, але й у тому, щоб слугувати базою для розвитку науки, освіти та культури. Інтегруючи у своїй діяльності, поруч з традиційними, нові види інформації, бібліотеки продовжують виконувати свої традиційні функції, використовуючи всі можливості нових інформаційних технологій у якій і необхідну ланку інформаційного забезпечення вітчизняної науки.

УДК 025.2:027.021(477)

Яковенко О. Г.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

ФОНДИ ОСНОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ НБУВ У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сучасному етапі діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) спрямована на формування, забезпечення доступу до вітчизняних і світових бібліотечно-інформаційних ресурсів, поглиблення інноваційних, інтеграційних, комунікаційних процесів, задоволення зростаючих потреб суспільства у знаннях та інформації.

Як і в переважній більшості універсальних наукових бібліотек України, в НБУВ спостерігається тенденція до формування бібліотечних фондів документами на електронних носіях інформації. Однак, важливим аспектом ресурсної бази бібліотеки залишаються документи на традиційних носіях, оскільки існує велика кількість накопиченої людством інформації, зафіксованої в друкованій формі.

Універсальний за видовим складом, унікальний за змістом, інформаційним, культурним значенням документний фонд НБУВ становить понад 15,5 млн од. зб. Його структурною складовою є 10-мільйонний фонд основного зберігання (ФОЗ). Найвні в ньому найдавніші видання, датовані XVI ст. Щорічні надходження документів до ФОЗ становлять близько 100 тис. од. зб. Через фінансові проблеми обсяги нових надходжень до фондів бібліотеки постійно скорочуються.

Центральне місце у ФОЗ належить колекційним зібранням, які з початку існування бібліотеки надходили шляхом передачі

націоналізованих книгозбірень, бібліотек різних установ, вищих і середніх навчальних закладів, а також приватних книжкових зібрань – колекцій державних і громадських діячів, меценатів, шанувальників писемності через купівлю, передачу, заповідання й дарування. Зокрема, колекції видатного українського історика, публіциста, письменника, фольклориста, етнографа середини і другої половини XIX ст. М. І. Костомарова; українського вченого-економіста, Ректора Київського університету св. Володимира М. Х. Бунге; видатного українського вченого в галузі медицини, педагогіки, психології І. О. Сікорського; українського історика, бібліографа О. М. Лазаревського; вченого-сходознавця зі світовим ім'ям, філолога, славіста, етнографа, історика, письменника А. Ю. Кримського та інших видатних особистостей зберігаються в ФОЗ у своєму первісному складі. Більшість документів мають цінні прикмети часу: автографи, екслібриси, маргінальні записи видатних особистостей тощо.

Фонд колекційних зібрань постійно поповнюється новими колекціями, такими як колекції українського мистецтвознавця, релігієзнавця, громадського діяча, доктора філософії, професора Д. В. Степовика; письменника, публіциста, громадського діяча І. К. Микитенка; доктора філософських наук, професора, почесного генерального директора НБУВ, академіка НАН України О. С. Онищенко та інших. Станом на квітень 2016 р. фонд колекційних зібрань налічує 40 колекцій і становить близько 179 тис. од. зб.

До кожного колекційного зібрання складено паспорт, в якому зазначено короткі відомості про власника колекції, тематичний склад, мовну характеристику, хронологічні межі фонду, сучасне місцезнаходження представлених документів. Однак, кожне колекційне зібрання своєрідне, потребує поглиблених бібліотечнознавчих і джерелознавчих студій.

Проведення такої науково-дослідної роботи вимагає відповідних професійних компетенцій співробітників, що забезпечується комплексом заходів у системі підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, кадровою політикою бібліотеки, спрямованою на підтримку з боку науковців, висококваліфікованих спеціалістів із атрибуції джерел інформації, проведення навчань із наукового опису документів, ретрокаталогізації видань, створення відповідних баз даних, формування документів електронної бібліотеки тощо.

Зважаючи на історико-культурну значимість наявних у ФОЗ колекційних зібрань, актуальними є також питання визначення відповідності складу фондів їхньому відображенню в довідково-

пошуковому апараті бібліотеки; внесення особливо цінних, рідкісних документальних пам'яток до Державного реєстру національного культурного надбання України; створення страхових копій документів; переведення інформації на інші носії, які дозволяють забезпечити збереження друкованих видань та рукописних пам'яток від руйнування і пошкодження, запобігти зношенню, старінню документів, розширити доступ до інформації, яку вони містять, надають можливість одночасного доступу до документів для великої кількості користувачів.

Сьогодні у системі контролю за збереженням документів із ФОЗ здійснюється комплекс організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо захисту документів від несанкціонованого винесення з приміщень бібліотеки шляхом маркування; перевірка наявності, стану документів на місцях постійного зберігання згідно з відповідними планами-графіками; виявлення документів із ознаками мікологічного та ентомологічного ураження, їхнє передання на дезінфекційне та дезінсекційне оброблення; оправа, консервація, реставрація видань співробітниками відповідних структурних підрозділів НБУВ.

Подальше вдосконалення організації ФОЗ в інтересах максимального забезпечення користувачів бібліотечно-інформаційними ресурсами можливе завдяки: впровадженню в практичну діяльність результатів науково-дослідної роботи, їх оприлюднення з метою популяризації національного культурного надбання; реконструкції матеріально-технічної бази бібліотеки; модернізації систем контролю мікроклімату, кондиціонування повітря, охоронної, протипожежної безпеки; переведенню бібліотечних фондів із паперових носіїв у електронну форму із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; обміну досвідом між бібліотечними фахівцями. Реалізація цих заходів дозволить популяризувати унікальні пам'ятки національного історико-культурного надбання серед споживачів з усіх регіонів країни і зарубіжжя, зосередити увагу дослідників на коло наукових інтересів, місце бібліотечного ресурсу в діяльності установ, організацій, окремих видатних особистостей України.

ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

УДК 37.0(075)=161.2(100):027.021(477-25) НБУВ

Антонюк Т. Д.,
заввідділу НБУВ,
д-р іст. наук, доцент

НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ДІАСПОРИ У ФОНДАХ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНКИ НБУВ

З початку ХХ ст. книговидавнича справа займала важливе місце у житті наших співвітчизників, які опинилися за межами Батьківщини. Під час Другої світової війни, у зв'язку з потужною хвилею еміграції українського народу, з рідних земель українське книгодрукування переміщується до Західної Європи та Америки. Головними осередками української видавничої справи стали Українське Видавництво у Кракові, видавництва «Пробоем», Українського Вільного Університету та педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова, «Колос» у Празі; видавництво Українського Наукового Інституту в Берліні та ін.

У фондах відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається екстеріорика, серед якої значна кількість навчальних книг, що видавалися в різних видавничих центрах діаспори. Ці видання слугували для реалізації навчальних і виховних завдань українських дітей і молоді в країнах проживання.

Розвиток українського суспільства в діаспорі, його культурні досягнення, прагнення зберегти в нових поколіннях любов до рідної мови, до історії й традицій свого народу, національну ідентичність мали безпосередній вплив на загальний зміст української освіти і на навчальні книжки зокрема. Історія створення навчальної книжки за межами України – важлива сторінка українського книгознавства, цінний досвід для укладання нових навчальних книжок у метрополії і в діаспорі. Дослідження цих досягнень є актуальним завданням сучасного українознавства.

Наявність значної кількості навчальної літератури в українській діаспорі свідчить, що важливою потребою для українських громад за межами рідної землі було утримання і розвиток власної школи (суботньої, недільної чи державних шкіл різних типів), а отже і видання

навчальної книжки. Українська школа в діаспорі (повнотижнева, суботня і недільна парафіяльна) протягом десятиліть вирішувала стратегічне завдання з виховання у нових поколіннях українських емігрантів історичної пам'яті й національної свідомості. Найчисленнішими у фондах відділу зарубіжної україніки є навчальні книги з українознавства. Це – підручники з української мови, літератури, історії України, географії України, з української педагогіки тощо. Українознавство як шкільна наука через вивчення мови, літератури, історії та географії давала знання про далекий рідний край. Ці знання увійшли в підручники з літератури для середніх класів, у старших класах переважає матеріал історико-літературного характеру, викладений відповідно до традицій хронології українського літературознавства.

Завжди запитаною для українців за межами країни залишалася навчальна книжка для початкового оволодіння грамотою, а також підручники з української мови та літератури. Це – букварі, читанки, хрестоматії, підручники з рідної історії, географії, граматики рідної мови, історично-політичні розвідки, начерки історії української літератури тощо. Разом із підручниками розвивалася і дитяча книжка, яка слугувала загальному літературно-художньому розвитку української дитини в діаспорі. З часом українці за межами Батьківщини змогли відкрити науково-дослідні установи та вищі школи, а отже розвинули видання наукової літератури та навчальної книги для вищої школи. В еміграції відродилися ліквідовані радянською владою у кінці 1930-х років важливі наукові установи, котрі об'єднали навколо себе науковий потенціал діаспори і розгорнули плідну видавничу діяльність: Наукове Товариство Шевченка у Франції; Всеукраїнська академія наук у США; Український Вільний Університет у Німеччині та інші. На Заході видано багатотомну «Енциклопедію українознавства» (Париж – Нью-Йорк, 1955–1984 рр.), створено десятки музеїв та бібліотек.

Основні педагогічні і методичні ідеї стали доступними для закордонного українства завдяки таким педагогічним періодичним виданням, як «Рідна школа» (Нью-Йорк, США), «Життя і школа» (Торонто, Канада), «Рідношкільник» (Торонто, Канада), «Тема» (Саскачеван, Канада), «Інформаційно-методичний листок» (Вікторія, Австралія) та найновіше всесвітнє інформаційне періодичне видання «Відгукніться» (Торонто, Канада).

У фондах відділу зарубіжної україніки зберігаються широко використовувані в західному світі читанки, підручники та хрестоматії для української початкової і середньої школи К. Кисілевського, Л. Білецького, М. Дейко, П. Волиняка, І. Боднарука, В. Радзиковича,

М. Овчаренко, Д. Нитченка та ін. До надбань української педагогіки в західному зарубіжжі належать праці Г. Ващенко, Е. Жарського, М. Чарторійського, О. Кульчицького, С. Сірополка. З питань теорії методики літератури – К. Кисілевського, Л. Кисілевської-Ткач, Б. Шкандрія та інших.

Наведемо далеко не повний перелік навчальної літератури, яка зберігається у фондах відділу: Солтис О. Буквар до науки неграмотних : «Друкарня Подільська» Йосифа Степка. – Тернопіль, 1910, – 50 с.; Барвінський Б. В справі підручника рідної історії. Для І. класи середніх шкіл : З друкарні В. А. Шитковського. – Львів, 1911. – 79 с.; його ж. Історія України-Руси (з образками). – Львів: накладом товариства «Просвіта», 1904. – 39 с.; його ж. Історія України-Руси. – Вінніпег : Українська книгарня, 1920. – 143 с.; його ж. Оповідання з всесвітньої історії [Текст] : старинної й середньовічної. Ч. 1. – Берлін : Українське слово, 1923. – 94 с.; Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Третє перероблене видання. – Відень, 1914. – с.; Цегельський Л. Русь – Україна, а Московщина – Росія. Історично-політична розвідка. З картою України. Друге, перероблене видання : З друкарні Союзу визволення України. – Царгород, 1916. – 128 с.; Стоцький і Гартнер. Українська граматика : Канадійський фармер. – Вінніпег, Ман, 1919. – 242 с.; Левицький М. Українська граматика для самонавчання. Видання третє. Виправлене й доповнене : Українське видавництво в Катеринославі [за допомогою українського громадського комітету в ЧСР]. – Катеринослав – Лейпціг, 1918. – 197 с.; Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Книжка 1 (до нападів татар) : Галицька накладня Якова Орештайна. – Коломия – Москва, [б. р.]. – 320 с. та багато інших.

У колекції Українського Народного Дому відділу зарубіжної україніки зберігається перекладна навчальна книжка, зокрема, «Фізика для вищих початкових шкіл», видана у 1918 р. Її автор – Ф. Шіндлер. Книга вміщує 105 малюнків в тексті. Переклад з німецької мови здійснив Андрій Сабат, а опрацював і зредагував Т. Губенко. Це – видання товариства «Вернигора». Місця видання позначені як Київ – Відень. Вийшла друком у 1918.

У діаспорі видавалася не лише навчальна книжка українознавчого змісту. Серед документів є навчальна література різних напрямів знання: Раковський І. Людина. Опис будови людського тіла для шкіл та самоосвіти [з багатьма малюнками та барвною таблицею] : [шкільна секція] : Т-во «Вернигора». – Київ – Львів – Відень, 1919. – 39 с.; Українсько-німецький підручник до науки німецької мови

зоданем словарця : Накладом Руської книгарні ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк, 1916. – 48 с.; Черкасенко С. Рідна школа (рік перший). Видання друге : Т-во «Дзвін» : Українська школа. – Київ – Відень, 1918. – 96 с.; Матвійчук М. Друга книжечка до читання для українських дітей [з ілюстраціями Осипа Куриласа й Олени Кульчицької] : Наукове товариство ім. Шевченка. – Львів, 1923. – 126 с.; Віппер Р. Всесвітня історія. Випуск 1. Стародавні часи. Перероблене українське видання за редакцією О. Гермайзе : Державне видавництво України. – Київ, 1924. – 65 с.; Терлецький О. Історія Української держави. Том I. Княжа доба : [б. в.]. – Львів, 1923. – 252 с.; Його ж. Україна заборолом культури й цивілізації перед степовиками : Просвіта. – Львів, 1930. – 91 с.; Чмелик О. Віршована азбука : Світ дитини. – Львів, 1932. – 27 с. та багато інших.

Для суботніх і недільних шкіл видавалися спеціальні книги, покликані всебічно розвивати дітей і молодь. Наприклад, це такі книги: Жарський Е. Руханка. Гри – Забави. Нарис програми фізичного виховання : Видавництво Шкільної ради. – Нью-Йорк, 1956. – 80 с. Цей же автор видав також книги: Географія України : Зошит для вправ. – Нью-Йорк : Видавництво шкільної ради, 1987. – 32 с.; Географія України : додаток до зошита для вправ. – Нью-Йорк : УККА, 1964. – 32 с.; Нарис економічної географії України : Шкільна рада УККА – Університет українознавства НТШ. Педагогічний інститут українознавства. – Б. м., Б. р. – 95 с.

Західна українська діаспора зробила надзвичайно багато для збереження і розвитку національної культури. Аналіз навчальної книжки в діаспорі дає змогу зробити висновок, що процес створення підручників літератури для початкової та середньої школи західної української діаспори пройшов кілька етапів свого розвитку. Їхній зміст постійно вдосконалювався і розвивався в різних напрямках методики укладання підручників і посібників. Якщо в перші десятиліття ХХ ст. підручники для навчання українських дітей завозилися із Галичини, то з 1917 р. використовувалися і видані міністерствами освіти УНР. Перші переселенці до західного світу не мали можливості з різних причин видавати для українських дітей власні підручники.

Після Другої світової війни в західному українському зарубіжжі було створено низку підручників із літератури для середньої школи. Найбільш відомими їх авторами стали педагоги І. Боднарчук, М. Дейко, П. Волиняк, К. Кисілевський, В. Радзикович, М. Овчаренко, Д. Нитченко та ін. Підручники цих авторів десятками років вивчалися українськими дітьми в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, у країнах Західної Європи та Австралії. Українська педагогічна думка в діаспорі

й автори підручників свідомо орієнтувалися на українську класику, на сучасні високоморальні твори, сповнені патріотизму. Автором таких навчальних книг є Марія Дейко, а також підручники, рекомендовані Шкільною Радою у Нью-Йорку. До змісту цих навчальних книжок (з читання у початкових класах, з літератури для середніх і старших класів, хрестоматії) входять високохудожні твори класиків української літератури і сучасних талановитих українських авторів, фактично невідомих українському радянському літературознавству і читачам в Україні до початку 90-х років ХХ ст. Це, зокрема, літературні здобутки таких письменників, як Роман Купчинський, Богдан Кравців, Олена Теліга, Олег Ольжич, Докія Гуменна, Наталена Королева, Улас Самчук, Іван Багряний, Євген Маланюк, Дмитро Чуб, Яр Славутич, Леонід Полтава, Олекса Кобець, Роман Завадович, Леся Храплива та інші.

УДК 027.7(477–25)"1873–1920"

Афанасьєва З. Б.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА ТА ЙОГО БІБЛОТЕКИ (1873–1920)

Актуальність дослідження полягає у введенні в науковий обіг книжкових фондів бібліотеки навчального закладу – Київського Реального училища (КРУ), які зберігаються і є складовою частиною фондів Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Метою дослідження є вивчення історії КРУ, організації та комплектування його книгозбірні.

Бібліотеки навчальних закладів Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст., у книжкових фондах яких віддзеркалюється економічна, суспільно-політична, освітня і культурна діяльність навчальної системи Російської Імперії в достатній мірі вже досліджені, але бібліотека Київського реального училища потребує більш детального історико-книгознавчого вивчення.

Ініціатива організації в Києві реального училища належить

Міській думі, яка на засіданні 16 вересня 1871 р. ухвалила клопотання перед Попечителем Округи Платоном Олександровичем Антоновичем, який 5 листопада 1871 р. звернувся із цією ж ініціативою до Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора Олександра Михайловича Дондукова-Корсакова. Клопочучи про відкриття в Києві реального училища, Міська дума у своїй доповідній записці від 20 січня 1872 р. на ім'я Попечителя Округи П. О. Антоновича, виявила бажання розмістити реальне училище на Подолі, де була зосереджена значна частина торговельного й промислового класу населення Києва, представники якого могли б одержати загальну середню освіту й професійні знання, необхідні для практичної діяльності [1, с. 5–7].

8 лютого 1873 р. Міністр народної освіти граф Дмитро Андрійович Толстой дозволив відкрити в Києві на 1873–1874 навчальний рік шестикласне реальне училище, яке мало основне, комерційне й механічне відділення в додатковому класі, за умови, що спершу будуть відкриті тільки початкові чотири класи. Усе фінансування навчального закладу із самого початку брало на себе Міністерство народної освіти, виділивши 25 100 руб. на утримання та облаштування приміщення. До цієї суми були додані 73 266 руб. пожертвуваних Павлом Павловичем Демидовим, князем Сан-Донато, майбутнім почесним Попечителем реального училища [1, с. 9]. Отримана сума, виділена на організацію Училища, дозволила орендувати на три роки будинок у центральній частині міста (по вул. Михайлівській), що підходив для навчального закладу, й закупити необхідні меблі й наочні приладдя, а книги, навчальні посібники, приладдя для малювання й інструменти для фізичного кабінету на початках забезпечувало Міністерство народної освіти.

Першим директором КРУ був обраний інспектор Першої Київської гімназії Іван Степанович Палієнко, який керував Училищем з 1873 по 1886 рр. З 16 серпня 1873 р. почала працювати приймальна комісія, яка отримала 279 прохань про прийом на навчання, однак класні кімнати в орендованому будинку не були розраховані на 40 учнів у класі, й тому багатьом абітурієнтам довелося відмовити [1, с. 11]. Тому на 1873 навчальний рік було прийнято 135 учнів [2, арк. 5]. У 1875 навч. р. в Училище вже займалися: у першому класі - 42 учні, у другому - 48, у третьому - 29, у четвертому - 33, у п'ятому - 25, у шостому - 9 учнів [2, арк. 14]. Первісна плата за навчання становила 30 руб. на рік [1, с. 14].

Згідно зі Статутом Реального училища відомства Міністерства

народної освіти від 15 травня 1872 р., у п. 20 зазначено: кожне Реальне училище повинно мати: 1) Бібліотеку (для вчителів і учнівську - окремо); 2) Фізичний кабінет; 3) Колекцію приладдя для малювання й креслення; 4) Достатню кількість географічних карт і глобусів; 5) Гімнастичні снаряди. Пункт 22 наголошував, що бібліотека Реального училища доручається бібліотекареві, обраного Педагогічною радою на три роки з викладачів Училища. Інші навчальні посібники з різних предметів викладання перебувають у віданні викладачів цих предметів. При зберіганні та видачі з бібліотеки книг для читання, мали керуватися Правилами, що склалися Педагогічною радою й затверджувалися Попечителем навчальної округи [3, с. 56–57].

Міністерство народної освіти брало на себе забезпечення Училища навчальною літературою й наочним приладдям із предметів викладання. Спершу Училище комплектувалося літературою по таких стандартних напрямках: Закон Божий; мовознавство й словесність; математика; фізика й хімія; природознавство; географія; історія; педагогіка; креслення й мистецтво; довідкова література.

Відповідно до Статуту Училища першим завідувачем бібліотеки був обраний Павло Петрович Безменов, викладач історії й географії, який прийняв першу партію літератури з Міністерства народної освіти й склав на неї хронологічний каталог [4, арк. 5]. На жаль, архівні документи не дають нам інформації про первісну кількість літератури основної і учнівської бібліотек, хоча відомо, що в 1873 р. на палітурні роботи було витрачено більш 100 руб. [4, арк. 98, 108].

На 1 січня 1896 р. основна бібліотека нараховувала 2014 назв книг у 4492 од. зб., а учнівська бібліотека складалася з 1099 назв у 2725 од. зб. В інших кабінетах на 1 січня 1896 р. налічувалося 1467 наочних предметів, і різних навчальних посібників і довідників - 1057 од. зб. [5, арк. 216]. У перші дні існування Училища, крім Міністерства народної освіти, додатковим джерелом комплектування бібліотек Училища слугували для російськомовної літератури книгарня І. І. Глазунова в Санкт-Петербурзі, а для іноземної літератури - Лейпцігська книгарня Леопольда Фосса [4, арк. 13].

Міністерство народної освіти через Попечителя Київської навчальної округи рекомендувало замовляти нову додаткову літературу з предметів, що викладалися в Училищі. Щорічно, наприкінці навчального року, Попечителю Київської навчальної округи представлявся витяг із Протоколу засідання Педагогічної Ради КРУ з переліком періодичних видань для комплектування бібліотеки, із вказівкою кількості примірників й ціни. На 1914 р. для основної

бібліотеки було рекомендовано 29 назв журналів, разом з іноземними, на суму 160 руб. і 9 назв періодичних видань для учнівської бібліотеки на суму 71 руб., усього сума замовлення склала 231 руб. [6, арк. 474].

У практичній роботі з історичними книжковими зібраннями провенієнції можуть бути, у більшості випадків, єдиним визначним чинником для реконструкції втрачених на сьогодні чи розпорочених книгозбірень. Переглядаючи неупорядковані фонди частини бібліотеки КРУ de visu, ми відібрали літературу за зовнішніми ознаками приналежності їх до книгозбірні Училища. Головною ознакою приналежності літератури до основної та учнівської бібліотек КРУ є печатки, які були ідентичними за формою. Кругла печатка розміром 30 мм x 30 мм, із написом «Библиотеки / Киевского / Реального / Училища» належала основній бібліотеці, а така сама печатка з іншим написом «Ученической / библиотеки / Киевского / Реального / Училища» відзначала літературу учнівської бібліотеки. Печатка проставлялася на титульному аркуші книги. Над печаткою, від руки, вірогідніше за все бібліотекарем, чорними чорнилами у стовпчик було написано, наприклад: «IX / 335» (порядковий номер запису в інвентарно-порядковій книзі відповідно до номера предмета викладання). Такі ж самі цифри було проставлено на оправах книг із бібліотеки Училища, зверху на корінці сліпим тисненням – інвентарно-порядковий номер, знизу – аббревіатура бібліотек: «Б. К. Р. У.» – основна бібліотека КРУ, або «У. Б. К. Р. У.» – учнівська бібліотека КРУ. Розстановка фонду бібліотек виконувалась за інвентарно-порядковими номерами. Треба відзначити, що на багатьох книгах бібліотеки КРУ, крім власної печатки Училища, була проставлена ще одна печатка прямокутної форми, розміром 60 мм x 55 мм, з написом «Бібліотека / Трудової школи № 6 / вул. Горовица, буд. № 2 / По каталогу / Отд. / Подотд. / № ». Ця печатка вірогідно з'явилась після 1919 р., коли КРУ було реорганізовано на школу.

Будинок КРУ в Києві зберігся до наших днів, зараз у ньому розташована Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України (вул. Велика Житомирська, 2).

Список використаних джерел:

1. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва) Київське реальне училище - Ф. 95, оп. 1, спр. 16, 205 арк.
2. Статут Реальних училищ відомства Міністерства народної освіти // Журнал Міністерства народної освіти. – 1872.–Ч. CLXI. – [Змішана пагінація].

3. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва) Київське реальне училище - Ф. 195, оп. 1, спр. 9, 353 арк.

4. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва) Київське реальне училище - Ф. 95, оп. 1, спр. 99, 431 арк.

5. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва) Київське реальне училище - Ф. 95, оп. 1, спр. 327, 490 арк.

УДК 003.349:801.82:0181'04

Бондар Н. П.,

заввідділу НБУВ,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

ФРАГМЕНТИ КИЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОПОВНЕННЯ ТА УТОЧНЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ СТАРОДРУКІВ

Збірка видань друкарні Києво-Печерської лаври XVII–XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського нараховує усього 317 видань у 1909 примірниках, з них 71 видання XVII ст. у 511 примірниках, та 239 видань XVIII ст. у 1398 примірниках. Переважно ці видання зберігаються у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Колекція є великою і презентаційною, найбільшою в Україні і однією з найбільших у світі, особливо за кількістю представлених примірників. Однак вона практично не поповнюється, оскільки бібліотека не купує і не отримує нових стародруків. Однак існує так званий внутрішній потенціал поповнення колекції та доповнення бібліографії стародруків за рахунок ретельного перегляду та вивчення складу примірників, виявлення та атрибуції вставних фрагментів та аркушів в їх складі, ідентифікації макулатурних аркушів, використаних для підклейки форзаців та укріплення оправ тощо. Саме на таких випадках використання аркушів видань киево-печерського друку замість форзаців і хотілося б детальніше зупинитися, оскільки такий напрямок вивчення підклейних аркушів видається перспективним, і його потенціал на сьогодні далеко не вичерпаний дослідниками.

Робота з атрибуції та дослідження вставок, вклейок, фрагментів стародруків активно проводиться з кириличними виданнями збірки

НБУВ упродовж останніх 15 років, і вже дала чимало наслідків. Спробуємо коротко зупинитися на кириличних виданнях друкарні Києво-Печерської лаври, представлених фрагментами, використаними замість форзаців стародруків. Варто відмітити, що підклеювання форзаців кириличних стародруків макулатурними аркушами з друкованим текстом, що вийшли із ужитку, було сталою практикою. Частіше можливість використати друковані макулатурні аркуші була в палітурнях, які існували при друкарнях. Для підклеювання або укріплення форзаців чи блоку книги використовувалися аркуші ранішого за часом видання або рукопису, іноді ті, текст яких був передрукований, відтак вони не використовувалися в наклад. Подеколи такі аркуші містять варіант набору тексту, який не прослідковується в тиражних примірниках стандартного вигляду, в інших випадках виявляються ідентичними набору стандартних примірників, і причини їх «зайвості» залишаються невідомими.

Ще під час підготовки каталогу кириличних стародруків XV–XVII ст. [2] вдалося виявити цікаві варіанти значної редакторської роботи над текстом у процесі підготовки до друку та вже після початку друку переважно у виданнях авторських творів киево-печерського друку середини XVII – перших десятиліть XVIII ст. – Л. Барановича, І. Галятовського, М. Козачинського. Так, доволі давно відомі факти редакційної роботи з текстом «Ключа разуміня» Іоанікія Галятовського (Київ: Друкарня Печерської лаври, 1659) [3, с. 6–7]. Під час підготовки каталогу 2008 р. було встановлено, що вилучені з накладу аркуші зі старим варіантом тексту, що був передрукований, активно використовували для форзаців багатьох примірників цього ж видання [2, с. 25, 53, № 89, іл. 32–33]. Наприклад, у примірнику Кир. 32 – це аркуші 24, 42, 47, 162; у примірнику Кир. 73п – три однакові арк. 162, підклеєні фрагментами двох арк. 47; у примірнику Кир. 74п – два арк. 38, арк. 3, 47. Напевне, примірники з форзацями з вилучених аркушів друкованого тексту мають київські оправи, виготовлені невдовзі після публікації. Книжки з шифрами Кир.32; Кир.74п походять із Пустинно-Микільського монастиря, Кир.73п – Києво-Михайлівського монастиря.

Подібні варіанти авторського тексту, відредагованого та передрукованого, раніше було виявлено і при публікації збірки проповідей Антонія Радивилівського «Огородок Маріи Богородиць», виданої друком у Києві 1676 р. Два фрагменти зі сторінками 1–8 та 1001–1004 виявилися первісними варіантами друку відповідних частин цього твору [2, с. 25, 55, № 100, іл. 34–35]. Вони відрізняються набором, художнім оформленням і суттєвими змінами в тексті. У повних

примірниках такий варіант, схоже, не трапляється, оскільки його не виявлено в жодному з 18 примірників НБУВ. У першому випадку аркуші з початковим текстом твору А. Радивилівського долучено чомусь до львівського братського видання Євангелія 1636 р. (шифр Кир.2512п), у другому – підшито в кінці примірника київського лаврської Мінеї 1680 р. (шифр Кир.119п). Обидва згадані стародруки походять із бібліотеки Києво-Софійського собору.

Виявлено й не зазначені в бібліографії варіанти друку твору Лазаря Барановича «Меч духовный», виданого в Києво-Печерській друкарні у 1666 р. Замість форзаців одного із примірників (шифр Кир.38) використано два аркуші [10] І рахунку [2, с. 26, 53, № 93]. Аркуші містять відмінності в наборі передостаннього рядка – на форзацних аркушах вказано «великою княгинією Евдокією Алексієвною», в основному наборі – «великою княжною...». В першому варіанті з форзаців допущено помилку, яку потім було виправлено, відтак у примірники тиражу вставлявся аркуш другого варіанту із виправленнями. В дев'яти примірниках НБУВ трапляється другий варіант, у інших двох цього аркуша бракує, і лише в одному примірнику аркуш уміщено двічі один за одним в обох варіантах. Останній з примірників (Кир.959) із вкладним записом Лазаря Барановича до Києво-Софійського собору, можливо, у книжці сам автор зумисно залишив аркуші з обома варіантами друку.

Таким прикладом редакційної роботи з текстом пізнішого періоду діяльності Лаврської друкарні 40-х років XVIII ст. можуть слугувати й аркуші тримовного панегірика російській імператриці Єлизаветі Петрівні, складеного Михайлом Козачинським (Київ, 1744), використані замість форзаців Мінеї 1680 р. шифр Кир.49. Зіставлення цих аркушів із текстом повних примірників панегірика показало, що виявлені фрагменти становлять варіант друку зі значними відмінностями. Передруковувалося, мабуть, усе видання, про що свідчить різниця у фоліації. Текстові аркушів 14, 17–17 зв. у фрагментах із форзаців відповідають арк. 16–16 зв., 19–19 зв. примірниках видання. Зіставлення текстів виявленого варіанта та повних примірників переконує, що причиною передруку було суттєве змістове редагування тексту твору.

До вже введених у науковий обіг можна додати й декілька нововиявлених випадків використання фрагментів друку Києво-Печерської лаври замість форзаців. У лаврському виданні польськомовного твору Іоанікія Галятовського «Messiasz Prawdziwy Jezus Chrystus Syn Bozy» 1672 р. (шифр КПЛ, V 6/98: інв. 2772946)

замість верхнього форзаца використано чотири аркуші мініатюрного київського видання «Наука о тайні покаянія» 1671 р., надрукованого форматом у дванадцятую долю аркуша. Це аркуші 109, 115 зв. та фрагменти аркушів 110 зв., 114, всі розміщені поряд при підклейці звороту верхньої кришки оправи видання форматом у четвірку. В цьому випадку форзацні аркуші близькі за часом до видання, до якого вони підклеєні. Чи є текст з форзацних макулатурних аркушів варіантним порівняно з основним набором «Науки» 1671 р., судити не можемо, оскільки в збірці НБУВ відсутні повноцінні примірники цього рідкісного видання.

Ще один зразок фрагментів із форзаців виявлений у примірнику київського видання «Книги житій святих» на вересень-листопад Димитрія Туптала Ростовського 1689 р. У примірнику шифр Кир. 1146п замість обох форзаців використані два однакових двоаркуші рідкісного київського астрономічного Календаря на 1731 р. У цьому випадку бачимо суттєвий часовий розрив між основним виданням та часом друку його «форзаців». Вірогідно, оправа «Книги житій святих» виготовлялася після 1731 р., коли календарні аркуші втратили актуальність.

Найскладнішими є випадки, коли форзаці підклеєні аркушами видань не авторського самобутнього тексту, який переважно нескладно атрибуувати, а фрагментами текстів церковного вжитку, які багаторазово тиражувалися друкарнями, особливо коли ці видання рідкісні, збережені в обмеженій кількості примірників або не збережені в повних виданнях взагалі. Так, в одному із примірників «Поученій» авви Дорофея (Київ, 1628; шифр зберігання Кир. 11) замість форзаців використано фрагменти «Псалтиря» форматом в четвірку, схоже, доволі раннього київського друку, загалом подібного до тогочасних лаврських видань 20-х років XVII ст. Верхній форзац підклеєний одним аркушем з сигнатурою «Я», схожою на сигнатуру в «Поученіях» Дорофея. Нижній форзац підклеєний двома аркушами – спершу 139, потім 138. Зафіксуємо деякі їхні особливості. Текст складається із 17 рядків на сторінці, розміщений у подвійних лінійних рамках. Розмір 10 рядків – 84 мм (як і в «Поученіях» Дорофея). Його оформлено за допомогою ініціалів та виливних прикрас у колонтитулах. Використано прямокутні доволі прості ініціали, з білим орнаментом на чорному тлі. На аркуші верхнього форзацу розміщено ініціал «И», на нижньому форзаці (арк. 138, 139) – ініціали «М», «И», «В», «А». Назви в колонтитулах доповнені виливними прикрасами зі скошеними кутиками з обох боків тексту (по два елементи).

Ідентичні виливні прикраси в колонтитулах знаходимо в кількох тогочасних лаврських виданнях, насамперед на окремих сторінках «Поученій» Дорофея (с. [2–4] Ірах., 255, 277, 295, 332, 342, 375, 411, 449–450). Вони також є в «Лексиконі» П. Беринди 1627 р. (с. 329) і в «Царя Іустініана... главизнах поучителных» Агапіта 1628 р. (зв. титулу, с. [3], в кінці книги внизу біля підпису П. Б.). З виданнями цього ж періоду аркуші «Псалтиря» зближують й особливості шрифту, наприклад, лігатурна подвійна літера «тв», яку бачимо і в «Поученіях» та інших тогочасних лаврських виданнях. Всі ці особливості, – розмір та графіка шрифту, виливні прикраси, – найбільш близькі до «Поученій» авви Дорофея 1628 р. Однак у «Поученіях» використано інакші ініціали, наприклад, «В» (с. 124 зв., 163), «А» (с. 342, 349), вони прямокутні, стилістично схожі, з білою орнаментикою на чорному тлі, але дещо менші за розмірами та більш естетичні.

Загалом видання Псалтирів рідкісні, оскільки вони масово використовувалися як навчальні посібники, до сьогодні збережені в малій кількості, суттєво меншій, ніж публікувалися у XVII–XVIII ст. Найранішим виданням Псалтиря в Києво-Печерській друкарні, згідно з відомостями бібліографії, насамперед каталогом Я. Запасака та Я. Ісаевича, є Псалтир, що вийшов друком 24 червня 1624 р. [1, с. 42–43, № 141]. Він виданий форматом у четвірку, містить 17 рядків на сторінці, текст обрамлений лінійними рамками. Видання складається із [24], 456 сторінок. Друк титулу і початкових сторінок здійснено у дві фарби. Розмір 10 рядків шрифту становить 85 мм (в форзацних аркушах «Псалтиря» – 84 мм). Містить гравюри – форту, Успіння (зв. титулу), герб Є. Плетенецького (с. [3]), герб Долматів (с. [4]), царя Давида (с. [24]), а також заставки, ініціали та виливні прикраси. В тексті вміщені вірші на герби Є. Плетенецького і Долматів. Передмова «Псалтиря» складена та підписана лаврським книжником Йосифом Кириловичем. Зберігся «Псалтир» 1624 р. у двох примірниках – у збірках Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) та Бібліотеці Упсальського університету.

Наступним київським виданням є Псалтир друку Тимофія Вербицького 1628 р. в четвірку, що складається з 236 арк. [1, с. 47, № 176]. Зберігся єдиний унікальний примірник в Науковій бібліотеці Харківського університету. Згідно з бібліографією, наступний «Псалтир» Києво-Печерська лавра видала у 1629 р., однак форматом в 16 долю аркуша [1, с. 48, № 190]. Наступне київське лаврське видання «Псалтиря» в четвірку побачило світ тільки у 1640 р. [1, с. 61, № 281]. Формула видання – [28], 556, 134 с. Рядків 17, 23, 29. Друк – у дві фарби.

Сторінки – в лінійних рамках. Розмір 10 рядків шрифту – 86, 63, 53 мм. Гравюри – форга, Давид (С. 8). Примірники представлені в Російській державній бібліотеці (Москва) та Бібліотеці РАН (Санкт-Петербург).

У збірці НБУВ є лише два доволі пізні видання київських лаврських Псалтирів XVII ст. – 1690 р., надрукованого мініатюрним форматом в дванадцятую долю аркуша та більш цікавого для нас формату в четвірку 1693 р. (Кир.1003), введеного в науковий обіг каталогом 2008 р. Друк цього Псалтиря суттєво відмінний від псалтирного тексту форзацних аркушів.

Відтак можемо припустити, що найбільш вірогідно використані для форзаців «Поученій» авви Дорофея аркуші або належать до Псалтиря 1624 р., або іншого близького за часом лаврського видання, не збереженого до сьогодні та не відображеного в бібліографії. В подальшому ми спробуємо порівняти ці аркуші зі збереженими примірниками.

Визначимо, що примірник «Поученій» авви Дорофея (Київ, 1628; Кир.11) з форзацними аркушами з Псалтиря 1620-х років має давню оправу XVII ст. з дощок, обтягнених коричневою шкірою, не виключено, київського походження. Верхня кришка прикрашена тисненням у вигляді кибалкового середника та рамки з орнаментальних прикрас. Нижня кришка розграфлена горизонтальними та вертикальними смужками з тисненням орнаментом. Примірник має печатки та записи про приналежність до збірки Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Викладений матеріал свідчить, що фрагменти кирилических стародруків друкарні Києво-Печерської лаври, використані замість форзаців, є не тільки джерелом доповнення і розширення бібліографії стародруків, а й несуть цінні відомості про історію редагування тексту, містять не введені в науковий обіг варіанти набору та оформлення, а подеколи можуть виявляти видання, що не відображені в бібліографії.

Список використаних джерел:

1. *Запаско Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні : 1574–1800 / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Кн. 1: 1574–1700. – Львів: Вища школа, 1981. – 136 с.: іл.
2. Кирилическі стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. П. Бондар, Р. С. Кисельов, за уч. Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – 232 с.
3. *Маслов С. І.* Етюди з історії стародруків: I–VIII / С. І. Маслов. – Київ, 1925. – 84 с. – С. 6–7.

УДК 37.0(477)"18–19"(075)=161.2

Бондарчук О. Б.,

зав. сектору рідкісних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

УКРАЇНОМОВНА НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Підручник – один з найдавніших книжкових жанрів. Процес створення перших українських підручників розпочався задовго до появи самої національної школи і став своєрідним підготовчим етапом та умовою її виникнення. Як відомо, до появи суто навчального посібника, першими підручниками для навчання грамоти були «Псалтир», «Октоїх» та «Євангеліє». Пізніше виникла потреба у складенні Букваря або Азбуки, що було більш зручним і зрозумілим як для дітей, так і для дорослих.

Метою статті є здійснення аналізу україномовної навчальної книжки другої пол. XIX – поч. XX ст., її змісту і основних характеристик, зокрема підручників і посібників, що зберігаються у колекції «Шкільні підручники і навчальні посібники» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Вивчаючи документний фонд шкільних підручників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ми маємо можливість відстежити та проаналізувати історичні, політичні та економічні тенденції, що мали вплив на становлення вітчизняного підручникотворення. Аналіз наукової літератури з історії освіти, педагогічної думки та бібліотекознавства дав підстави зазначити, що тема вітчизняного підручникотворення була і є досить актуальною. Історією навчальної книжки займалися науковці М. М. Тихомиров, Г. В. Карпюк, Я. Р. Дашкевич, М. С. Вашуленко, О. З. Клименко та інші.

Перші друковані слов'яно-російські букварі з'явилися в XVI–XVIII ст. і були складені за буквоскладальним методом. Відомий підручник І. Федорова (Львів, 1574 р.) складався з 8 сторінок азбуки, скороченої граматики і молитов. Був також в ньому і матеріал для лічби. У XVII ст. букварі поступово перетворюються у своєрідну енциклопедію, в яких подаються відомості з граматики, математики, історії та географії. У XIX ст. з'явилися букварі, створені за складовим принципом.

У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сформовано колекцію «Шкільні підручники і навчальні посібники» (1857–1917 рр.), які є джерелом відомостей про історію вітчизняного підручникотворення, зміст освіти, життя країни, народ і його культуру.

Аналіз україномовних підручників і посібників показав, що спираючись на власний багатий педагогічний досвід і виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, автори підручників сконцентрували увагу на матеріалі, який був близький і доступний українській дитині, сприяв вихованню її в національному дусі, викликав у неї інтерес до навчання та пізнання нового. Видана в цей період навчальна література стала підготовчим ґрунтом для появи національної школи, відіграла важливу роль в утвердженні української мови як мови навчання. Вітчизняні педагоги кінця XIX – початку XX ст. зробили вагомий внесок у розвиток національного підручникотворення. Запропоновані методи та методики, зміст і спрямованість навчального матеріалу сприяли створенню нової навчальної і методичної літератури. Набувши подальшого розвитку, вони можуть бути творчо використані й сьогодні.

Отже, дослідження україномовних підручників і посібників другої половини XIX – початку XX ст. є надзвичайно важливим і корисним не тільки з точки зору вивчення історії освіти, педагогіки, підручникотворення, а й з погляду сучасного вітчизняного книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

УДК 002(0.032) "17"(438):027.021(477-25)ІРНБУВ

Булатова С. О.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

**ПОЛЬСЬКА РУКОПИСНА КНИГА XVIII СТ. «ZBIOR DLA
KUCHMISTRZA JAK POTRAW JAKO CIAST ROBIENIA»
З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ:
СПРОБА КОДИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ**

Серед різноманітних за своїм репертуаром польських рукописних книг XVII–XVIII ст. світського змісту заслуговують на увагу кухарські книги, пов'язані своїм походженням із приватними книжковими зібраннями Правобережної України.

Однією з таких книг є рукопис з історії старопольської кухні XVIII ст., який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в комплексному фонді № 332 «Рукописи та документи духовних, навчальних інституцій та приватних осіб польського походження середини XVI – початку XX ст.».

Це – оригінал рукопису польською мовою невідомого автора «Zbior dla kuchmistrza jak potraw jako ciast robienia» (ф. 332, № 352), датований, як зазначено на титульному аркуші, 24 липня 1757 р.

Рукописна книга складається з 299 арк. авторської пагінації та 42 (XLII) аркушів: арк. I–IX – на початку, перед пагінацією, та арк. X–XXXIX – після неї. Наприкінці кодексу арк. XL–XLII – чисті. Пагінація рукопису з арк. 40 спорадично виправлена писцем (на с. 149–150 – заклеєна) та наведена знову. Книга має задовільну збереженість; дещо пошкоджений корінець зверху на оправі, оправа та частково книжковий блок пошкоджені шашелем. На сторінках другої частини кодексу використане інше чорнило, ніж у першій частині, – підвищеної кислотності, тому - на звороті паперу відбулося відбивання чорнила.

Формат рукопису – 4° (220 x 170). На папері кодексу проглядається філігрань «PRO PATRIAE» з літерами «AIS» / корона та літери «RG» – водяний знак подібний до Churchill № 136 (1754 р.).

Поле тексту (170 x 125) виокремлено олівцем, 21–26 рядків. Текст написаний курсивом, одним почерком. Ініціали іноді орнаментовані декорованим розчерком, особливо в покажчику. Текст написаний коричневим та темнокоричневим чорнилом, із правками та виправленнями в тексті темнішим чорнилом. У деяких місцях фрагменти тексту акуратно змиті (с. 30). Наявні реклами наприкінці сторінок тексту.

Рукопис має первісну краплену шкіряну оправу з потрібною рамкою брунатного кольору та крапленим корінцем. Наприкінці книги, на арк. X–XXXIX, укладено змістовний за обсягом покажчик, т. зв. «Regestr ksiązki», в якому за абеткою вміщено близько 900 позицій рецептів та господарчих порад.

Провенієнції в книзі дають змогу встановити історію побутування рукопису та приватних власників у XVIII–XIX ст. Найбільш ранній за хронологією власницький запис середини XVIII ст. Р. Поцейової атрибутований нами як такий, що належить литовській стражниковій Розалії Поцейовій із Загоровських. Запис ідентифікований у книзі в трьох варіантах: 1) на арк. 1: «Ta xion[s]ka z moiey biblioteki R[ozalia] Pocieiowa»; 2) на арк. 123: «moia xionska R[ozalia] Pocieiowa»; 3) на арк. 299: «Ta [x]ionzka moia R[ozalia] Pocieiowa».

У верхній частині титульного аркуша під скороченням J[ezus] M[aria] J[ozef] (ініціали святої родини. – С. Б.) знаходиться шрифтовий екслібрис бібліотеки Людвіки Гонорати з Поцеїв Любомирської, київської воєводини «Z Bibl. J.:O: Ludwiki z Pocijow Xny Lubomirski Woj. Kiows.» Екслібрис Людвіки Любомирської є також наприкінці рукопису, на чистому арк. XXIX зв. Крім того, на титульному аркуші збереглися рештки затертої овальної сажевої печатки, ймовірно, XVIII ст. Найпізнішим за хронологією є екслібрис невідомого польського бібліофіла другої половини XIX ст. Стефана Врублевського, позначений у вигляді штампа «Stefan Wroblewski» на форзаці, тричі – на титульному арк. (арк. V), а також на арк. 29 та арк. 239.

Первісний шифр рукопису в бібліотеці Р. Поцейової або її дочки Л. Любомирської – «292», як зазначено на титульному аркуші. На жаль, конкретних відомостей про місцезнаходження бібліотеки Р. Поцейової не встановлено, імовірно вона знаходилася в її власному маєтку – селі Устилуг Володимирського повіту Володимирського воєводства, перейменованому в 1758 р. в м. Рожампіль, згодом успадкованому донькою Л. Любомирською, де остання відбудувала палац.

Згідно з назвою «Zbior dla kuchmistrza jak potraw jako ciast robienia», рукопис присвячений мистецтву кухаря та кондитера: анонімний автор наводить значну за обсягом вибірку назв – загалом 900 рубрик. Це – рецепти кулінарних страв, які готувалися для магнатів та шляхти Речі Посполитої в XVII–XVIII ст., а також господарчі, домашні поради, медичні рекомендації, лікарські засоби тощо.

Автор кулінарної книги «Zbior dla kuchmistrza jak potraw jako ciast robienia» – ймовірно кухмістр або хтось із придворного кола клієнтелії Поцеїв у 40–50-х роках XVIII ст., однак можемо припустити, що автором (або співатором) подібної компіляції з різних джерел міг бути й хтось із родини власників маєтку. Особливо подібне співавторство кидається в очі в другій частині тексту (приблизно з арк. 116), де занотовані записи страв та порад від знайомих осіб, чим підкреслюється «світськість» збірки, її розрахунок на приватний ужиток. Змінюється навіть структура тексту, і класичні кулінарні рецепти, без посилання на їхнє джерело, перемежуються з різноманітними господарчими порадами, отриманими від певних осіб, та їхніми «фірмовими» рецептами. Ймовірно, писець укладав цю збірку з різних джерел (зокрема й зі створених у XVII ст.).

Отож рукописна пам'ятка XVIII ст. з історії польської кулінарії є перспективним об'єктом для поглибленого дослідження та вимагає подальшого вирішення певних питань – від ідентифікації авторства до встановлення історичної долі упродовж XIX–XX ст.

УДК 002(477)"16"(049.2):027.021(477-25)ІРНБУВ

Бургомістренко Т. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

СПИСКИ ТВОРУ «ПАЛІНОДІЯ» ЗАХАРІЯ КОПИСТЕНСЬКОГО З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Одне із завдань історичної науки, яке завжди є актуальним, це – вивчення писемної спадщини видатних особистостей минулого. Серед численних документів, що зберігаються в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), є декілька списків твору Захарія Копистенського «Палінодія», які й стали предметом нашого дослідження.

Захарія Копистенський (бл. 1590–1627 рр.), відомий український письменник-полеміст, громадський, культурний та церковний діяч, автор багатьох перекладів, передмов, редактор низки видань Києво-Печерської лаври [1, с. 561], член Київського братства. Від 1624 р. – архимандрит Києво-Печерської лаври. З-під його пера вийшли богословські трактати «Книга про віру єдину» (1619–1621), «Книга про правдиву єдність православних християн» (1623), передмови до «Бесід Іоанна Златоуста» (1623) та «Номоканона» (1624) тощо.

Центральне місце в літературному доробку З. Копистенського посідає полемічний твір «Палінодія», який, без сумніву, можна вважати знаковою працею XVII ст. Робота над написанням «Палінодії» тривала впродовж 1619–1622 рр. За життя письменника її не було надруковано. Лише в 1648 р. десять перших розділів побачили світ у Москві в російському перекладі під назвою «Книга о вѣрь единой, истинной и православной». Починаючи з другої половини XVII ст. «Палінодія» стає відомою завдяки компіляціям та запозиченням з неї [2, с. 244]. Вперше повністю книгу було видано в 1878 р. в Петербурзі; у XX ст. книга була перекладена і видана англійською мовою [3, с. 67].

У своєму творі З. Копистенський відображає головні історичні події, що відбувалися в Україні від хрещення Русі до Берестейської унії 1596 р. Історія українського народу в творі розкривається через призму української православної церкви [4, с. 1].

До нашого часу збереглося лише декілька списків цієї книги. Зокрема, в ІР НБУВ, в колекції рукописів Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (ЦАМ КДА), зберігаються два

списки «Палінодії»: перший, датований 1635 р. (ф. 301, 309 л), надійшов до ЦАМ КДА від професора Н. Щеголева [5, с. 312]; наступний датується 90-ми роками XVII ст. (ф. 301, № 113 п), надійшов до ЦАМ КДА від архимандрита Модеста [6, с. 49].

Ці рукописи були описані понад сто років тому в каталогах М. Петрова «Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии» [6, с. 49] та О. Лебедева «Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии» (1916) [7, с. 129–130]. В описах відсутні будь-які згадки про наявність філіграней, а список твору з каталогу М. Петрова взагалі датований XVII ст., тож вказані дані потребують сучасного наукового критичного перегляду. Отож, завдяки філігранознавчому дослідженню нами було проведено уточнення часу написання списків «Палінодії», зокрема встановлено точнішу дату списку з каталогу М. Петрова (ф. 301, № 113 п), який, за результатами наших студій, можна датувати 90-ми роками XVII ст.

Список використаних джерел:

1. Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2: Д–К. – С. 559–572.
2. *Петров Н. И.* Новооткрытый список «Палінодії» Захарія Копыстенскаго / Н. И. Петров // Труды Киевской духовной академии. – Київ, 1884. – № 5–8. – С. 244–257.
3. *Степенькіна П. Я.* Захарія Копистенський / П. Я. Степенькіна // Українська біографістика. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 67–81.
4. *Степенькіна П. Я.* «Палінодія» Захарії Копистенського як історичне джерело і пам'ятка української історіографії XVII ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Степенькіна Парасковія Яківна. – Київ, 2005. – 16 с.
5. Известия Церковно-археологического Общества при Киевской духовной Академии за декабрь 1883 года / сост. Н. Петров // Труды Киевской Духовной Академии. – Київ., 1884. – Т. 1. – С. 307–313.
6. *Петров Н. И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии / Н. И. Петров. – Київ: Тип. С. Т. Еремьева, 1875–1879. – Вып. 1–3. – 683 с.
7. *Лебедев А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии / А. Лебедев. – Саратов: Волга, 1916. – Т. 1. – 472 с.

УДК 002:27–282(477)"15–17": 027.021(477.83)ННБС

Волощенко С. А.,

реставратор Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка

ЦЕРКОВНИЙ УСТАВ XVII ст. із КРЕХІВСЬКОЇ ОБИТЕЛІ

Ключовим і найвагомішим аспектом у функціонуванні будь-якої чернечої спільноти являється молитва. Її важко уявити без відповідних книг. Серед найбільш зафіксованих у інвентарних описах як монастирських, так і парафіяльних храмів, фігурують: *Євангеліє, Апостол, Псалтир, Часослов, Октоїх, Мінея, Тріоді пісна та цвітна, Службеник, Требник, Ирмолой* та ін. «Диригентом» цього пласту богослужбових книг слугує *Церковний устав або Тинік. Церковними уставами* називають книги, у яких поданий чітко визначений склад, порядок і чин звершення церковного богослужіння добового кола (вечерня, повечеріє, утрєня, часи, літургія), седмичного (Октоїх), місячного (Мінея), богослужінь святих Чотирідесятниці (Тріодь пісна) та П'ятидесятниці (Тріодь цвітна) [1, 763].

Церковний устав також називають *єрусалимським* – за місцем його первинного укладення Савою Освяченим у лаврі, поблизу Єрусалиму. Із розвитком церковного богослужіння та літургіки, устав доповнювався єрусалимським патріархом Софронієм, Іоанном Дамаскіном, Козьмою Маюмським та ін. В українських землях спершу використовувався *Студійський устав* (назва походить від укладача – Феодора Студита), принесений Феодосієм Печерським в XI ст. Був вперше запроваджений у Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі. У XVI ст. його витісняє та набирає масового поширення єрусалимський [2, 320].

У фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України зберігається 19 списків і 1 фрагмент *Церковного уставу* XVI–XVIII ст. Нашу увагу привернув устав, що походить із Крехівського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря, що розташований у с. Крехів Жовківського р-ну Львівської обл. (далі *Крехівський устав*), тому доцільно, на наш погляд, висвітлити історію її побутування, дослідити кодикологічні особливості, специфіку структури та змісту тексту пам'ятки.

Опис книги складається із зазначення шифру, місця зберігання та написання, назви кодексу, часу створення, мови, матеріалу письма, формату, водяних знаків, обсягу книги, кількості рядків на сторінці, розміру дзеркала запису, міжряддя та шрифтів; відомостей про художне

оформлення, опису змісту книги, фізичного стану збереження, оправи. Подаємо провенієнції, а також додаткові відомості про книгу. Тексти передачі кириличного письма подаємо популярним методом. Ускладненні розділові знаки не передаємо. Наші вказівки на аркуші та різноманітні коментарі, подаємо курсивом у [ломаних] дужках.

У науковий обіг *Крехівський устав*, вперше, ввів О. Мицько [3, 107]. Дослідник здійснив першу спробу датування книги. І. Сус згадувала особливості змісту та художнього оздоблення досліджуваного кодексу [2, 321, 323].

Рукописна книга зберігається у фонді № 3: «Монастир василіан» під номером 78. На каталожній картці зазначено, що книга писана у 1718 р. Це, на наш погляд, не відповідає як палеографічним, так і філігранологічним даним [4].

Крехівський устав переписаний із першого видання «Уста^а, сирБ^а око церковное», виданого в Москві Онисимом Радишевським 25.IV.1610 р.

Устав написаний церковно-слов'янською мовою на ганчірковому папері F° (310 x 195 мм). На папері виявлено філіграні: 1) голова єдинорога в круглому картуші з написами, який подібний до Каманін, *Вітвіцька, № 1114* (1636 р.) [5]; *Дианова, Костюхина, № 285* (1638 р.) [6]; 2) голова бика в декорованому картуші – подібний до Каманін, *Вітвіцька, № 1194* (1637 р.) [5].

У книзі відсутня первинна фоліація. Очевидно, що при опрацюванні пам'ятки, працівниками відділу рукописів, було здійснено фоліацію олівцем у правому верхньому куті кожного з аркушів, від 1 до 805 арк. При цьому два аркуші не було пронумеровано (805+367а+473а), тому фактична кількість становить 807 арк. Аркуші згруповано у 97-м зошитів. Сигнатура під титлом на першому, а з 13-го зошита й на останньому аркуші кожного зошита внизу на зовнішньому березі.

Розмір дзеркала запису складає 235 x 125 мм. На сторінці розміщено 27 рядків, висота рядкових літер 3 мм, виносних угору 2–3 мм, униз 3–5 мм, міжряддя становить 6 мм, ширина вузьких літер 2–3 мм, а широких 4–7 мм.

Книга ошатно прикрашена ілюстраціями, заставками, кінцівками, оформленням ініціалів та заголовків. Ілюстрацій у тексті дві – Хрест на Голгофі (у кибалковому картуші; коричневий атрамент) на арк. 69 і на 734 (у кибалковому картуші; кіновар, чорнило). Заставок у *Крехівському уставі* 8 рукописних та 11 дереворитних. На арк. 1, 88, 235 заставки широкі, рослинні з виносними елементами вгору та боки

(коричневий атрамент); на арк. 282 – вузька, плетінчасто-сітчаста з виносними елементами вгору та боки (кіновар, чорнило); на арк. 321зв., 803зв. – плетінчасто-дугасті з виносними елементами вгору та боки (кіновар, чорнило). Особливістю *Крехівського уставу* являється наявність 11-ти дереворитних заставок із 8-ми дощок (арк. 367а зв., 407, 450, 473, 499, 519, 554, 582, 612, 651, 734). Ті ж самі були використані у виданні *Апостола* 1574 р. Івана Федоровича. Кінцівок нараховується 8-м. На арк. 202, 367а, 805 (втрачена, відбиток атраменту на арк. 804зв.) кінцівка у вигляді руки, яка тримає розквітлу стилізовану квітку (коричневий атрамент); на арк. 234зв. – дугоподібна (коричневий атрамент); на арк. 281зв. – лик ангела з крилами (чорнило); на арк. 321 – рослинна, з хрестиками вгорі та знизу (коричневий атрамент); на арк. 406зв. – рослинно-геометрична (чорнило); на арк. 802 – плетінчаста, з хрестиками по боках (чорнило). Ініціал декорований рослинним орнаментом, заввишки у 5-ть рядків – на арк. 803зв. Заголовки (в'язю) та заголовні літери писані кіновар'ю, а основний текст – чорнилом.

Змістова частина *Крехівського уставу* складається із основних розділів («Уста^а Црков^а й Сл^ужб^а и^ж в^о Ієр^елим^е С^вт^а лавры прп^абнаго и бгноснаго отца нше^а савы...» [арк. 1–80зв.]; «Маркові глави» [арк. 81–202]; «Сказаніе изв^естно глава^а иже о храм^ѣ стго. или стей...» [арк. 213зв.–234зв.]; Місяцеслов [арк. 235–650зв.]; Пісна тріодь [арк. 651–733зв.]; Цвітна тріодь [арк. 734–777зв.]; Піст святих апостолів [арк. 778–783] та додаткових («Указ о стыхъ великихъ имущи полиелео^с. или бд^ѣніе всенощное. иже ввелицей росіи, новы^х чудотворцевъ праздуемы^х» [арк. 202зв.–213]; «Ука^з, оставши^и ап^лом^ь, ієвг^ніямъ, не праз^нуемы^и стымъ» [арк. 783–787зв.]; «Тро^ири, въскр^сны, іпакои. и прокимны въскр^сны. на утрени, пре^д ев^гліе^м. и ініи прокимны, ап^ломъ въскр^сны. іаллв^іа, ієв^глія, на литорія^х, н^лны^х. осми гласо^в» [арк. 787зв.–791зв.]; «Тропарі, іко^нкы, и св^ѣтилны, дневныя. исказаніе, иже на ли^гр^гія^х, прокимно^и, і ап^лом^ь, іалл^ілуйяре^м, ієв^галієм, и причастно^и, всея се^мицы» [арк. 791зв.–794зв.]; «Бгородичны. поемья на и, гласо^в, насл^а, і нн^ѣ. потро^рѣхъ сты^м. противу, гласа, тро^ирю. такожъ і кр^стобогородичны» [арк. 794зв.–796]; «П^ѣн^я тр^чна, на осмъ, гласовъ» [арк. 796–798]; «Подобаеъ в^ѣдати. како должно естъ іерею отпусты творити на кійждо днь чре^з всю н^лю інапра^дники всего л^ѣта» [арк. 798зв.–802:]; та Показчик воскресних евангелій на утрени [арк. 802зв.–803зв.]. Завершується книга післямовою [арк. 803зв.–805зв.].

Стан збереження: примірник повний; без тексту арк. 87зв., 472–472зв., 581зв., 611зв.; незначні втрати частин аркушів, розриви; відокремлені від книжкового блоку арк. 12–15, 24–25, 36; загальне

поверхнє забруднення, плями від вологи, воску, коричневого атраменту, чорнила, жиру; дірки від горіння; сліди шкідників. Покриття оправи має незначні втрати шкіри, наявні розриви у ділянці корінця вгорі та внизу, незначні потертості, полущення; ураження шкідниками. Обріз забруднений, затертий; втрачено вільні аркуші форзаців і застібки.

Рукопис має первинну оправу XVII ст. Вона суцільнокрита, шкіряна з тисненням. Шиття блоку на 4-х подвійних шнурах; обріз золочений із залишками рослинного тиснення. Каптали прості, плетені, із прямим розташуванням стібків, нитками жовтого та червоного кольорів на тканинній смужці, серцевина капталу зі шнура. Корінець глухий, каширований; форзаци приклеїні, із ганчіркового паперу світлого кольору. Дошки (335 x 210 мм) з кантами та рантами, поволочені шкірою чорного кольору, оздоблені тисненням. Дві застібки на накладний пробій (два пробіи та фрагмент шкіряного ремня).

Оздоблення оправи: тиснення золотом (обидві дошки) та блінтове (корінець та ранти). Тиснення зберіглося частково, але схему його розміщення на дошках видно добре. Вона однакова на обох дошках, різні тільки сюжети середників та розміри дзеркал: центральне дзеркало верхньої дошки (290 x 160 мм) обмежене рамкою, утвореною накаткою № 1, що облямовується з боку подвійною лінією дорожника, позаду якого відтиски рамок утворених накатками № 2, 3, 1, облямованих дорожником. У внутрішніх кутах на обох дошках відтиснуті кибалкові сюжетні косинці з євангелістами (кліше № 3), тло між ними заповнене сюжетними кліше, простір між якими щільно заповнений рослинно-квітчастим басмами. Центральне дзеркало нижньої дошки (235 x 130 мм) у центрі кліше № 2, зверху від нього № 4, знизу № 5. На корінці бинти віджаті з боків дорожником і накаткою № 1, які ділять корінець на п'ять проміжків. У проміжках відтиски широких рослинно-квітчастих басм завширшки 25 мм. Вздовж рантів йде орнаментальна накатка № 3.

Інструменти тиснення:

кліше

кибалкове

- 1) «Розп'яття з чотирма предстоячими»;
- 2) «Печерська Богородиця» – Одігітрія на престолі з предстоячими Антонієм та Феодосієм Києво-Печерськими;
- 3) чотири євангелісти з символами;

овальне

- 4) «Богородиця Одігітрія»;
- 5) «Богородиця на престолі з Еммануїлом»;

контурне

6) Ісус Христос з розпростертими руками в боки, які благословляють (повнофігурне зображення);

7) Ісус Христос із знаменом воскресіння (повнофігурне зображення);

штампи

- 1) розета квітчаста, 5-ти пелюсткова;
- 2) розета порожниста;
- 3) квітчастий;

накатка

- 1) поверхничка (4 мм);
- 2) квітчаста (6 мм);
- 3) орнаментальна (5 мм);

Провенієнції:

[арк. 1–3, коричневий атрамент, низом, скоропис, почерком XVIII ст.:] Сія Книга рекома, уста^в, которій Приналежи^т Служити По^чкля^твою Сты^х оць, триста, и осмь^ь надеся^т

[арк. 1, штамп, овальний, синього кольору:] МОНАСТЫРЬ КРЕХОВСКИЙ С. ВАС.

[арк. 1, штамп, червоного кольору:] ЦЕНТРАЛЬНИЙ ВАСИЛІАНСЬКИЙ / АРХІВ І БІБЛІОТЕКА / ЛЬВІВ І, ЖОВКІВСЬКА 36

Наліпки:

[на верхній дошці та на корінці, паперова, прямокутна (25 x 46 мм), із друкованим текстом шифру книги:] Львівська бібліотека / АН УРСР / ВІДДІЛ РУКОПИСІВ / МВ – 78

Одним із жанрів церковних книг є *Церковний устав*, який подає чітко-визначений склад, порядок і чин звершення церковного богослужіння добового, седмичного, місячного кіл, богослужінь святих Чотирьдесятниці та П'ятидесятниці. *Церковний устав* був укладений Савою Освяченим поблизу Єрусалиму, з часом доповнювався новими рубриками. В українських землях списки *Єрусалимського уставу* масово поширюються на поч. XVI ст. Одним із таких списків був *Крехівський устав* переписаний у 1-ій третині XVII ст. із першого друкованого *Уставу*, виданого в Москві Онисимом Радішевським 1610 р. За обсягом рукопис чималий, текст розміщений на 807 арк. Книга прикрашена ілюстраціями, заставками, кінцівками, оформленням ініціалів та заголовків. Особливістю *Крехівського уставу* являється наявність 11-ти дереворитних заставок використаних у виданні *Апостола* 1574 р. Івана Федоровича, що дозволяє зробити припущення що рукопис був переписаний у Львові. Змістова частина *Крехівського уставу* складається із основних розділів та додаткових, які доповнюють

основні. Книга має первинну оправу, яку можна датувати 1-ю пол. XVII ст. Вона суцільнокрита, шкіряна з тисненням. Особливістю оздоблення оправи є відтиски повнофігурних контурних кліше, які досить рідко зустрічаються на оправах.

Кодикологічне та джерелознавче вивчення списків цього типу книг дозволить уніфікувати структуру змісту, простежити наповнення рубрик, а також виявити локальні традиції у звершенні богослужінь літургічного року.

Список використаних джерел:

1. Полный церковно-славянский словарь / Григорій Дьяченко, свящ. – Репр. воспроизведение изд. 1900 г. – Москва, 1993. – XXXVIII, 1120 с.

2. *Сус І.* Єрусалимські церковні устави / Ірина Сус // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20–21 вересня 1996 року. – Львів, 1999. – С. 319–326.

3. *Мицько О. З.* Ідеологічна боротьба на Україні в XVII ст. і формування та склад бібліотек / О. З. Мицько // Бібліографічна інформація і сучасність: збірник наукових праць. – Київ, 1981. – С. 104–111.

4. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, відділ рукописів. – Ф. 3: Монастир василіан. – Спр. 78: Устав Сави Сербського. – 1718. – 2° (310 x 190 мм). – 805 арк.

5. *Каманін І.* Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII в. в. (1566–1651) / О. Вітвіцька, І. Каманін. – Київ, 1923. – 30, 144 с.

6. Водяные знаки рукописей России XVII в.: по материалам Отдела рукописей ГИМ / Сост. Т. В. Дианова, Л. М. Костюхина. – Москва, 1980. – 172, [1] с.

УДК 2–732(477)(09)

Гузунова М. О.,

провід. бібліотекар НБУВ

ДО ІСТОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ ПОХОДЖЕННЯ БРАТСТВ

Одним з основних чинників українського релігійного і національно-культурного відродження були братства – організації відкритого типу, всестанові, загальнонаціональні, які створювалися навколо церкви, відстоюючи релігійні, політичні, національні, культурні та станові права українців.

Походження братств намагалися пояснити різні дослідники. Так, автор досліджень про церковні братства та давньоруські парафії А. Папков та російський історик С. Соловйов історію братств починали від давньоруських церковних «братчин», які влаштовували спільні бенкети на храмові свята [1, с. LVII–LVIII].

Цікаві свідчення наводить відомий український історик та книгознавець, академік НАН України Я. Ісаєвич. У своїй праці «Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.» він пише: «Відомий російський історик, політичний публіцист М. Коялович вважав, що на подальший розвиток братств мали вплив цехи та міське самоврядування згідно з магдебурзьким правом. Російський православний богослов Н. Скабаланович пішов далі у своїх дослідженнях, вважаючи братства копією західноєвропейських духовних гільдій. ...». Деякі дослідники, на думку Я. Ісаєвича, вважали, що братства «ведуть початок з дохристиянських часів, коли члени одного роду жили і полювали разом і захищали один одного від ворогів. Ця ідея була модифікована строго християнськими засадами, і була основною ідеологією братств» [2, с. 17].

Організації, які називалися братствами, існували в багатьох народах на різних ступенях їх розвитку. В різних умовах вони виконували різні функції.

На християнському Сході (Єгипет, Константинополь), починаючи з IV ст. відомі релігійні «братства», які об'єднували кліриків і світських людей, Переважно вони засновувалися для взаємних послуг щодо поховання померлих, спільних молитов та інших релігійних обрядів [3]. Так, у 336 р. в Константинополі існувало братство світських осіб, які займалися похороном небіжчиків, а в V ст. в Олександрії діяло братство для догляду за хворими на чуму. У Франції сліди братства зустрічаємо, починаючи з VII ст., коли капітулярій Гінкмара Реймського (859 р.)

вимагає від духівництва придушити зловживання братств та гільдій. В Італії братства з'являються в X–XII ст., у Хорватії та Вірменії – починаючи з XII ст. Так, у Вірменії в цей час були поширені «братства сміливців», вони мали спільні риси з перськими братствами («ахи»). З XII ст. зустрічаються відомості й про «братчини» у Київській Русі [2, с. 18].

Деякі історики вважають, що попередниками християнських братств були колегії та інші «братерські» об'єднання Стародавнього Риму [3]. Приблизно з кінця XI–XII ст. у країнах Західної Європи поширилися братства світських людей, які мали писемні статuti. Члени таких братств обирали своїх старшин, збиралися для молитов, спільно ховали померлих членів і були зобов'язані замовляти за них жалобні богослужіння. Поширений був також звичай влаштування братерських бенкетів і відзначення днів патрональних святих, що зближує братства з германськими гільдіями і так званими братчинами – об'єднаннями для відзначення храмових празників, які, починаючи з XII ст., відомі в окремих містах на півночі Київської Русі.

Деякі дослідники підтримують думку, що попередниками братств були цехи й общини. Ремісницькі цехи мали форму релігійних братств, але крім благодійних та церковно-обрядових справ займалися також регламентацією продукції і збутком виробів. Багато організаційних форм, особливо способи вибору старшин, братства перейняли з міського самоврядування (зокрема від італійських комун), натомість такі обряди, як присяга нових членів і деякі інші, формувалися під впливом монастирських правил [3].

Зокрема такий французький автор, як П. Бризон у своїй праці «История труда и трудящихся» [4, с. 62] зазначає, що братства виникали з цехів та общин: «Братства родились в средние века, во времена общин и цехов, одни раньше, гораздо большая часть позже. Они приумножаются, начиная с XV столетия. Если с XIII века они, по-видимому, являются на юге обычной формой профессиональных союзов, то на севере они встречаются, кажется, только в виде исключения, потому что в «Книге ремесел», в которую Этьен Буало включил 101 цеховой статут, есть всего 17 статутов, – и среди них статуты ювелиров, суконщиков, ткачей шелковых материй, портных, поваров, сапожников, перчаточников и т. п., – в которых упоминается «ящик», то есть, касса братства. Раз возникнув, братства прошли через века, почти не изменяя своего характера вплоть до Революции. Среди них есть даже и такие, которые пережили весь XIX век и замерли лишь на пороге XX столетия». Тож можна сказати, що попередниками братств були цехи. Цю ж думку підкреслює й історик, М. Крамаренко у своїй

праці «Западно-русские церковные братства, их происхождение и значение» [5, с. 5].

Так, у статуті Вишенського братства 1563 р. старшина називався цехмістром, а для скликання засідань братчики передавали один одному «знак братський – ціху». Так само було в братстві містечка Старої Солі (статут 1600 р.) та деяких інших [2, с. 20].

У православних країнах братства виникли тільки в українському і білоруському середовищі, якщо не рахувати архаїчних братчин, а також братств грецької діаспори у католицьких країнах Європи. Можна припустити, що ґрунт для братств підготували існуючі віддавна традиційні парафіяльні організації. Відомо, наприклад, що в середині XV ст. майном Перемишльського православного собору св. Іоанна управляли вітриці (опікуни). У пізніших документах їх називали «витрикушами». Правдоподібно, вони виконували такі самі опікунчі функції щодо святинь, як ктитори у Візантії, але латинські впливи, напевне, не обмежувалися запозиченням назви, а відобразилися і в організаційній структурі православних братств, принаймні якщо йдеться про Західну Україну.

Теорію про виникнення братств з цехів підтверджує й історик Ф. Клименко, подаючи найповнішу бібліографію численних розвідок про братства у своїй праці «Западно-русские цехи XVI–XVIII вв.» Він, зокрема, наводить такі факти, що у XVI ст. спостерігалось три форми організації західно-російських ремісників: релігійно-благодійницька або братська, економічна та змішана. Остання була найбільш поширеною. [6, с. 12].

Так, наприклад «братства» ремісників та купців, хоч і ставили перед собою інші завдання, але й мали деякі організаційні форми, спільні з релігійними братствами (щорічні збори для виборів старшини, періодичні засідання і т. д.). Серед таких професійних об'єднань з'явилися навіть братства жебраків-калік. Є відомості про існування в Наддніпрянській Україні братства старців [2, с. 19].

Як пише далі Ф. Клименко «У німецькій літературі братства також вважають попередньою формою, або навіть сходинкою до цехових організацій. Між братствами та цехами проводять генетичний зв'язок. Так на прикладі західно-російських ремісників часів виникнення цехів їх культурний рівень не був низьким. Воно мали свої організації – братства; в старих політичних центрах Західної Русі вони брали участь в політичному житті своїх міст». [6, с. 12–13].

У праці дослідника М. Крамаренка «Западно-русские церковные братства, их происхождение и значение» зазначається, що

цех складає окремих само управлінський відділ, з виборним старшиною (senior) або з так званним «цехмейстром...» [5, с. 49]. Цех покликаний був стояти на сторожі добрих традицій та моралі. Цехові статuti намагалися підтримувати патріархальні відносини: цех – це «братство» (traternitas) майстрів; цехові майстри – браття між собою, що пов'язані певним релігійним культом [5, с. 50].

У праці американського історика українського походження Любомира Винара «History of early Ukrainian printing 1491–1600» (Історія українського раннього друкарства 1491–1600), зазначається, що в XVI ст. формується новий міський клас – бюргерство, з якого згодом виникає нова організація – братство. Ці організації виникають спонтанно, але згодом поширюються по всій території України [7, с. 67].

Відтак можна з впевненістю стверджувати, що церковні братства відігравали визначну роль в культурному та релігійному житті України XVI–XVII ст. Так, за визначенням М. П. Сенаторського, «Церковними братствами називались и называются общества людей, или филантропические учреждения, преследовавшие и преследующие религиозно нравственные цели. Обычною и главною целью их было охрана православной Веры и содействие духовному и материальному благосостоянию православной церкви» [8, с. 1].

Перші надійні документи про легально оформлені православні братства датуються серединою XVI ст. Серед цих документів – статут 1538 р. братства кушнірів у Вільні, статuti 1542 р. братства Благовіщенської парафії на передмісті Львова і 1544 р. братства церкви при парафії Миколая на львівському Підзамчі. З 1544 р. є згадка про організацію парафіян при Успенській церкві на Руській вулиці, пізніше – про «руських старшин», які діють від імені «співбратів і сусідів» – патронів церкви, з 1573 р. – про «старшин братства Богородиці» [3].

Крім православних братств в Україні функціонували й костьольні братства католиків, нерідко по кілька про одному костьолі – при окремих вівтарях чи каплицях [2, с. 19–20]. Деякі з «братств» мали релігійний або навіть релігійно-сектантський характер («бечівники») [2, с. 18].

Варто зазначити, що зовнішні організаційні форми, такі як вибори старшин та їхня підзвітність зборам членів, наявність писемних статутів, врочистий обіт при вступі, були подібні у православних і католицьких братствах. Однак у католиків нерідко при одному храмі виникало по кілька братств, пов'язаних зі специфічними формами культу; у православних, як правило, в парафії могло бути лише одне братство, рідше два – «старше» – для одружених, «молодше» – для

неодружених. Пізніше з'явилися і «сестринства», які обмежувалися збором коштів для парафій [3].

Отже, під кінець XVI – на початку XVII ст. українські землі були вкриті мережею братських організацій, найважливішою особливістю яких було те, що вони виступали за збереження своєї незалежності, самобутності, підтримували культурні, освітні й просвітительські традиції.

Список використаних джерел

1. Папков А. А. Братства. Очерк истории западно-русских православных братств. / А. А. Папков. – [Санкт-Петербург], 1900. – 375 с.
2. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. – Київ, 1966. – 215 с.
3. Історія української культури. Том 2. (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – Київ, 2001. [Електронний ресурс] – режим доступу / <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult237.htm>
4. Бризон П. К. История труда и трудящихся. / П. К. Бризон. – Санкт-Петербург, – 1921. – 444 с.
5. Крамаренко М. Западно-русские церковные братства, их происхождение и значение. / М. Крамаренко – Киев, 1913. – 141 с.
6. Клименко Ф. В. Западно-русские цехи XVI-XVIII вв. / Ф. В. Клименко. – Киев, 1914. – 166 с.
7. Винар Л. History of early Ukrainian printing 1491-1600. – Vol. 1. № 2. – University of Denver. – 1962. – 96 p.
8. Сенаторский Н. П. О церковных братствах. / Н. П. Сенаторский. – Курск, 1888. – 20 с.

УДК 027.1:027.021(477-25) НБУВ

Гуржій І. О.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

КНИГИ З ОСОБОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ГРАФА МУСІНА-ПУШКІНА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

На основі документальних джерел Інституту рукопису і книжкових видань бібліотечних зібрань та історичних колекцій

Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, а також залучення спеціальної літератури охарактеризована приватна збірка графа, громадського діяча, відомого колекціонера й історіографа Олексія Івановича Мусіна-Пушкіна (1744–1817).

Представники роду Мусіних-Пушкіних, за повір'ям, походять зі стародавнього роду, від семиградського вихідця Радши. Його нащадок, Михайло Тимофійович Пушкін, на прізвисько Муса (XV ст.), став родоначальником Мусіних-Пушкіних. У першій половині XVII ст. дехто з представників їхнього клану посів посаду воєвод у невеликих містах.

Найбільш відомим з цього стародавнього роду виявився граф, дійсний статський радник, колекціонер, історик і археограф Олексій Іванович Мусін-Пушкін – першовідкривач найвидатнішої літературної пам'ятки Давньої Русі «Слово о полку Ігоревім» і Лаврентіївського літопису.

Одним із захоплень Мусіна-Пушкіна було колекціонування рідкісних та дорогоцінних монет. Граф володів Стародавнім рублем, який пізніше був подарований ним Санкт-Петербурзькій Академії наук. У його колекції була Злата гривна, або Велика Московка, яка нині зберігається в Ермітажі, у кабінеті медалей і стародавніх монет. Багато цінних монет граф особисто передав імператору Олександру І. Наразі вони зберігаються в Московському музеї «Оружейна палата».

Активне спілкування з непересічними представниками духовенства сприяло збиранню старовинних рукописних і друківаних книг на релігійну тематику. У черговий раз повагу до колекціонера проявила Катерина II, передавши йому численні особисті папери, зокрема й нотатки з російської історії та начерки нового університетського Уставу. Також імператриця подарувала чимало книжок з тих, які були видруковані за її розпорядженням в імператорській друкарні. У бібліотеці графа поступово сформувалася підбірка праць Преосвященних: Димитрія Ростовського, Гавріїла Новгородського, Самуїла Київського, Арсенія Ростовського та Никифора Астраханського. Іов Катеринославський подарував йому багато рідкісних книг, придбаних у Польщі, зокрема примірник Литовського Статуту 1588 р., надрукований слов'янським шрифтом. Аполлос Архангельський заповів Мусіну-Пушкіну всю свою колекцію рідкісних книг і рукописів.

До 1793-го р. у О.І. Мусіна-Пушкіна назбиралося вже 1725 рукописів. Пізніше до них долучились зібрання графа Г. І. Головкина (1660–1734), археолога, палеографа й історика О.Н. Оленіна (1763–1843),

протоієрея П.О. Алексеєва (1731–1801), а також архієпископа астраханського Никифора. Побувавши в багатьох стародавніх містах, Олексій Іванович завжди повертався не з порожніми руками, за книги та старовинні коштовності платив щедро.

На привеликий жаль, майже вся колекція дорогоцінних рукописів, старожитностей і монет О.І. Мусіна-Пушкіна загинула під час пожежі його столітнього маєтку, що сталася 1812 р. у Москві. Після смерті графа у 1817 р. все, що залишилось від його колекції, перейшло дружині – Катерині Олексіївні.

На жаль, на сучасному етапі книжкова колекція О.І. Мусіна-Пушкіна залишається розпорошеною.

Завдяки рукописним джерелам відомо, що кілька книг, які свого часу належали графу, було знайдено у маєтку Михайлівка Сибірської провінції Казанської губернії у 1916 р., де перебувала графиня Єлисавета Василіївна Мусіна-Пушкіна. Про це вона повідомляла у своєму листі до В.Л. Модзалевського (1882–1920)¹.

Бібліотечне зібрання Олексія Івановича за своєю систематичною спрямованістю було дуже різноманітним, хоча основу його становили видання науково-пізнавального та історичного напрямку.

На даний момент у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ нараховується 44 книги з особової бібліотеки графа Мусіна-Пушкіна. Це твори видатних драматургів XVIII ст., що є цікавим матеріалом з огляду на вивчення тогочасного театрального мистецтва. При цьому кожний примірник має наліпки з шифрами, деякі – навіть по дві, а то й по три. Значна кількість книжок з особової колекції Мусіна-Пушкіна позначені на корінці наліпками Київської духовної академії. Найбільше з них надруковано французькою мовою, лише кілька – англійською та польською.

Серед видань – «Dennij w Poboznosti Swiżenij», тобто денні та вечірні молитви святих. Друге видання із колекції графа, що має назву «Oeuvres de monsieur Destouches, De l'Academie Francoise», містить збірку увертюр відомого драматурга Пилипа Нерико Детуша (1680–1754). Воно побачило світ у 1755 р. в Амстердамі у невеличкій друкарні «Арксти та Меркус».

Ще одне видання – «Oeuvres de madame de Ville-Dieu», де вміщено твір під назвою «Любов видатних людей» («Les Amours des grands hommes»). Цей том видруковано у 1741 році в Парижі

¹ ІР НБУВ. – Фонд III, Спр. 33873. – Арк. 1-3.

французькою мовою. На форзаці та титульному аркуші провенієнції зазначені такі ж самі, що і на попередньому томі. Починаючи від п'ятої сторінки і далі знаходиться власницький напис: «Exlibris Excellentissimi domini Alexij Johannides Musyn-Puskyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die», останні слова припадають на 25 сторінку. Сам твір складається з трьох частин, поділених на окремі розділи.

Видання має гарну шкіряну оправу темного кольору, крапчастий обріз, золотаве тиснення на корінці. У верхній частині корінця знаходиться наліпка бібліотеки Київської духовної семінарії – «V b. 77». Загальний стан примірника можна оцінити як задовільний. Його введено до електронного обігу під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 628. 4 (1)».

Отже, граф О.І. Мусін-Пушкін доклав чимало зусиль для створення та зберігання своєї різноманітної за тематикою рукописної та книжкової колекції. У зібраних старовинних рукописах його увагу привертала насамперед не «мертва» культура предків, а можливість вивчення та використання їхнього досвіду й мудрості, які формувалися століттями. Кожна примітка, зроблена Мусінім-Пушкінім до публікованих ним манускриптів, набувала особливої інтелектуальної ваги, ставала своєрідною ланкою між минулим і сьогоденням. Окремі частки зі скарбниці збирача й досі знаходяться в різних частинах світу. Тому спроба реконструкції особової бібліотеки Олексія Івановича Мусіна-Пушкіна може зацікавити дослідників та привернути увагу вчених у пошуках цікавого матеріалу для подальшої творчої роботи.

УДК 75:316.7 (477)"19–20"(062.532)

Гурова Н. М.,

провід. бібліотекар НБУВ,

Юхимець Г. М.,

зав. відділу НБУВ,

канд. мистецтвознавства, доцент

ЗІБРАННЯ ЗАПРОШЕНЬ З ФОНДІВ НБУВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

У наукових працях з історії українського образотворчого мистецтва значна увага традиційно приділяється висвітленню художнього життя країни. І це цілком логічно. Адже, без аналізу художнього процесу неможливе об'єктивне висвітлення як основних тенденцій і напрямів розвитку образотворчого мистецтва, так і його здобутків. Дослідження історії образотворчого мистецтва втрачає повноту без аналізу виставкової діяльності творчих спілок і угруповань, музеїв, галерей, виставкових залів, які організували й провели за останні сто років чимало художніх виставок: тематичних, ювілейних, за видами (скульптура, живопис, графіка, сценографія, декоративне мистецтво) та жанрами (тематична картина, портрет, пейзаж, натюрморт) мистецтва, групових, персональних та ін. Нещодавно в Києві Національна спілка художників України (НСХУ) провела виставку абстрактного живопису. За останні два десятиліття було проведено декілька ретроспективних виставок, на яких експонувалися твори українського авангарду, соціалістичного реалізму тощо.

Художнє життя в Україні ХХ – початку ХХІ століть надзвичайно різноманітне, багате і насичене, а висвітлення його безпосередніми учасниками і свідками у публікаціях, безумовно, для дослідника важко переоцінити. Але ці публікації не дають повної картини процесів художнього життя, а часто-густо далеко неповні й суб'єктивні у своїх оцінках. Чимало художників залишилися поза увагою художньої критики, їхня творчість була недооціненою або не висвітлювалася мистецтвознавцями. А серед них є багато талановитих, незаслужено забутих майстрів. А відтак, сьогодні і в майбутньому дослідникам історії українського образотворчого мистецтва необхідно розширювати джерельну базу своїх досліджень. Сьогодні на часі – необхідність певного переосмислення як загальних тенденцій історії українського образотворчого мистецтва, так і

художнього доробку його творців.

У Відділ образотворчих мистецтв НБУВ зусиллями його співробітників різних поколінь поступово сформувалася збірання запрошень на українські культурні заходи, і насамперед, художні виставки в Україні та виставки українських мистців за межами країни. Мета збирання запрошень на культурно-мистецькі заходи зрозуміла. Щороку, лише в Києві, проходить чимало різноманітних художніх виставок – загальнодержавних, обласних, міських організацій Національної спілки художників України, групових та персональних, більшість з яких не висвітлюються а ні у фахових часописах, а ні у пресі, телебаченні, тобто – не залишають по собі інформації. І часто лише в запрошеннях можна знайти таку важливу для дослідника історії образотворчого мистецтва інформацію про місце і дату проведення та організаторів виставки, її точну назву, тематику, прізвище її учасників, часто-густо назви експонованих творів тощо. Серед запрошень чимало таких, в яких є репродукції експонованих на виставці творів, портрети художників (у запрошеннях на персональні виставки) тощо.

Найдавніше запрошення-каталог у зібранні – «Виставка картин Христиана і Юлії Кронь вь Кіевскомъ городскомъ музее», датоване 1911 роком, надзвичайно інформативне. В ньому надрукований повний перелік експонованих творів: 102 – Х. Крона і 18 – Ю. Крон. Три картини Христиана Крона «Вулиця в Парижі», «Пуша-Водиця» та етюд «Човен» позначені як власність «пана Г.», а картина «Юнгфрау» – як власність «пана Б.».

Надзвичайно цінна інформація в запрошенні-каталозі 1 виставки Товариства діячів українського пластичного мистецтва, що експонувалася у Києві в червні – липні 1918 р. в залі Академії мистецтва. З каталожної частини запрошення дізнаємося, що експонентами виставки були не лише відомі українські художники Микола Бурачек, Юхим Михайлів, Фотій Красицький, Карпо Трохименко, Михайло Козик, Петро Холодний, Василь і Федір Кричевські, Олександр Богомазов, Іван Хворостецький, Дмитро Дяченко, Охрім Судомора, а й ті, про яких сьогодні мало або зовсім нічого невідомо (Віктор Пастухов, Петро Носко, Юрій Павлович, Василь Іщенко, Леонід Обозненко, Зінько (Зіновій) Подушко, Конрад Манастирський, Анна Прахова, Дмитро Ільченко, Федір Шаврин, Дмитро Фідровський). Важливо, що в запрошенні каталозі також зазначено і назви усіх експонованих творів. Із каталогу дізнаємося про експоновані на виставці фотографії української старовинної архітектури з колекцій міського музею, Костянтина Шероцького, Григорія Павлуцького та Володимира

Леонтовича, Данила Щербаківського, Миколи Біляшівського, Фотія Красицького та ін. Цікава згадка у запрошенні-каталозі про розділ експозиції «Дитяча творчість», сформований із колекцій малюнків М. Козика, О. Богомазова та Д. Ільченка.

У зібранні запрошень (за винятком двох вже згадуваних) довоєнний період не представлений. Фактично її хронологія розпочинається 1946 р. із запрошення у Київський державний музей російського мистецтва на персональну виставку та вшанування народного художника СРСР Василя Ілліча Касіяна з нагоди 50-річчя від дня народження і 30-річчя творчої діяльності. Запрошення чудово оформлено. На першій сторінці розміщена репродукція коричневим тоном відомого деревориту «Автопортрет» (1931), а в середині розвороту – закомпонований текст.

Із двох запрошень 1947 р. можна отримати досить вичерпну інформацію про експоновані твори на виставці з нагоди 20-річчя з дня смерті класика російського живопису – Народного художника Василя Дмитровича Полєнова в Київському державному музеї російського мистецтва та відкрити 24 липня в приміщенні Спілки радянських художників України виставку конкурсних ескізів Г. А. Нестеревської, Л. О. Писаренка, О. В. Бобровнікова, М. Г. Ейсмонта, М. М. Ліпкіна та М. А. Тряскіна до вистави Бомарше «Весілля Фігаро» в Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки.

Запрошень післявоєнного десятиліття у зібранні – небагато, але інформація, зосереджена в них, значно розширює джерельну базу для дослідження виставкової діяльності Спілки художників та музеїв України. Із запрошень можна дізнатися не лише точні назви, дати, експозиційні майданчики проведення виставок (Виставковий зал СХУ, Державний музей українського мистецтва, Київський державний музей російського мистецтва, Одеська державна картинна галерея та ін.), а часто-густо – про склад учасників та експоновані твори. Особливий інтерес для дослідників мають запрошення на персональні або групові виставки, адже інформація про такі виставки (на відміну від республіканських, обласних, міських) майже відсутня. Так, у запрошенні «Виставка творів декоративного мистецтва: художні вироби, ескізи, проекти» міститься інформація про час (серпень 1950 р.), розділи (кераміка, текстиль, дерево різьблене, народне малювання, проекти), учасників (Д. Головка, Г. Павленко, М. Глущенко, О. Пашенко, М. Тимків, П. Глущенко, П. Власенко, М. Тимченко) виставки та надрукований перелік експонованих 188 творів та проектів. А запрошення 1950-х років на персональні виставки художників Миколи

Глуценка, Сергія Шишка, Дмитра Шавикіна, Петра Яблонівського не лише містять перелік експонованих творів з зазначенням дати створення, техніки та розміру, а й проілюстровані декількома репродукціями.

Чимало серед запрошень зібрання за змістом і форматом майже нічим не відрізняються від буклетів. Таким є запрошення на виставку видатного українського художника Порфирія Денисовича Мартиновича (1850–1933), що експонувалася 1951 р. в Харківському державному музеї образотворчого мистецтва. Зі вступного слова про художника, надрукованого в запрошенні, дізнаємося, що експозиція творів П. Д. Мартиновича «є одною з циклу виставок, якими музей популяризує творчість видатних українських-реалістів». У запрошенні надруковано 15 чорно-білих репродукцій творів художника 1870–1880 років.

Перспективним аспектом дослідження запрошень може бути не лише інформація, що міститься в них, але й їхнє художнє оформлення. За роки незалежності значно покращилася поліграфія, стрімко розвиваються комп'ютерні технології, що позитивно позначилося на рівні графічного дизайну. Оригінальність композиційних й колористичних рішень, вишуканість зображальних і шрифтових елементів приваблюють у запрошеннях на виставки «Демон і Янгол», присвяченої 150-річчю від дня народження М. О. Врубеля (2006), «Біблійні сюжети»: твори живопису, графіки, скульптури XVIII – початку XX ст. (2000), «Марк Епштейн. Повернення майстра» (2011), «Марія Приймаченко: 100» (2008), «L'ART POUR L'ART» (2005), «Яків Гніздовський. Графіка. 1944–1985» (1990), «Микола Глуценка. 1901–1933: дорогами мандрів» (2009), «Класики советского импрессионизма: Н. Глуценка, Ф. Захаров, П. Столяренко», «Люба Рапопорт. Гра у Графіку» (2013), «Виставка однієї сім'ї» (1995), «Ольга Рапай: скульптура, кераміка» (2007), «Молодежная выставка», присвячена 345-річчю Харкова та багато інших.

Систематизація і дослідження зібрання запрошень на культурно-мистецькі заходи і проекти в перспективі мають стати основою для створення наукового каталогу. На нашу думку такий каталог можна поділити на два розділи: 1. Культурно-мистецькі заходи; 2. Художні виставки. Не виключено, що в процесі визначення структури каталогу, виникнуть інші варіанти. Складною проблемою є розробка методики каталожного опису запрошення та визначення допоміжних покажчиків. Досвіду та аналогів а ні у бібліотечній науці, а ні у мистецтвознавстві немає. Необхідно буде приймати нестандартні рішення, виходячи зі специфіки такого виду аркушевого образотворчого документа та завдання максимально повного розкриття наявної в ньому інформації.

УДК 791(477)"1920–1930"(084.5)

Гутник Л. М.,
наук. співроб. НБУВ

УКРАЇНСЬКИЙ КІНОПЛАКАТ У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КІНО 1920–1930-Х РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗІБРАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЛАКАТА З ФОНДІВ НБУВ)

Втративши свою першочергову і основну рекламно-інформаційну функцію, кіноплакат з часом набуває вагомого значення образотворчого документа з історії кіно. Художньо-документальна цінність кіноплакатів полягає у поєднанні візуальної і текстової інформації, що надає можливість не лише отримати відомості про фільми, зокрема, їхній жанр, творців (режисерів, сценаристів, операторів, художників, композиторів, акторів, кіностудії, на яких здійснювалася постановка, а й побачити унікальні, оригінально виконані портретні зображення виконавців ролей).

Різноманітні аспекти дослідження кіноплакатів є можливими лише за наявності документальної бази (друковані тиражні плакати), оскільки майже весь масив аркушевих видань гинув після реклами та презентації фільмів, зважаючи на їх утилітарне призначення. Колекція українського кіноплаката 1920–1930-х років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) налічує двісті вісімдесят три аркуші, сто двадцять три з яких презентують кіномистецтво України, решта – плакати до зарубіжних фільмів, які надходили в означений період у вітчизняний прокат для перегляду.

Незважаючи на окремі помилки чи неточності в зазначеній на плакатах інформації, або й навіть відсутність деяких даних, зібрання кіноплакатів першої третини XX ст. із фондів НБУВ можна вважати вагомою допоміжною джерельною базою з історії українського кіномистецтва, яка не лише презентує доробок екранного мистецтва, а й дозволяє внести фактографічні корективи та доповнення до вітчизняного кінолітопису.

У 1920 – 1930-ті роки приділялася велика і належна увага розвитку кіномистецтва, яке стало, за відомим висловом, «найважливішим зі всіх мистецтв». Тогочасна влада використовувала мистецтво екрана з метою активного впливу на масову свідомість, нав'язувала необхідні їй стереотипи та ідеологічні міфологеми.

Проте, у піклуванні з боку держави були і позитивні моменти, так як кіномитцям надавалася разом із тим велика допомога у

розв'язанні як творчих, так і різноманітних організаційних питань. І хоча це був складний період ідеологічного тиску, все ж він став важливим відтинком в історії українського кіно, який позначився тематичним і жанровим розмаїттям, новаторськими пошуками і відкриттями, творчими експериментами. Зусиллями талановитих режисерів, операторів, акторів були створені фільми, які увійшли в історію світового кіномистецтва.

1922 р. на базі Всеукраїнського кінокомітету було створене Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ), у підпорядкування якого були передані кінотеатри України та кінофабрики в Києві, Одесі, Ялті. Було затверджено статут ВУФКУ, який передбачав розгортання кіновиробництва в Україні. Це стало значною подією в історії вітчизняної кінематографії, так як саме з цього часу розпочався період її бурхливого розвитку [1, с. 29–30.].

Плакатне зібрання 1920–1930-х років наочно демонструє, що в цей період існували і розвивалися такі жанри кіномистецтва, як комедія «В пазурах Радвледи» (1924), «Митя» (1927), кінопоема («Звенигора» (1928), кінотрагедія («Примара бродить по Європі» (1923), кінороман («Укразія» (1925), кінопамфлет («Проданий апетит» (1928), кіноповість («Справа № 128» (1927), драма («Свіжий вітер» (1927), «Тіні Бельведера» (1927), «Дівчина з палуби» (1928), «Два дні» (1927), «Гість з Мекки» (1930), «Солоні хлопці» (1930), драматична кінопоема («Земля» (1930), художній кінонарис на документальному матеріалі («Перше травня в Горлівці» (1931), агітмасовий фільм («Розводьте кролів» (1931), «Народження героїні» (1931), культурно-виробничий фільм («Карандаш» (1928) та інші.

За інформацією, вміщеною на кіноплакатах, дізнаємося, що основне виробництво фільмів у 1920-х роках зосереджувалось на 1-ій Держкінофабриці в Одесі та 2-ій Держкінофабриці у Ялті. Аналіз плакатного зібрання 1920 – 1930-х років показує, що на теренах вітчизняного мистецтва кіно працювали в той час українські режисери А. Кордюм, Г. Стабовий (Стабавий), П. Чардинін, О. Довженко, Г. Гричер-Чериковер, Г. Тасін, І. Кавалерідзе, оператори Б. Завелєв, Д. Демущий, М. Топчій, художники В. Г. та В. В. Кричевські та ін. Окрім того, на українських кіностудіях працювали російські кіномитці – режисери В. Гардін, М. Охлопков, Г. Рошаль, Д. Вертов (Д. А. Кауфман), кінорежисер і оператор М. Кауфман, а також зарубіжні майстри кіно – німці Г. Байзенгерц, М. Гольдт, турецький кінорежисер Е. Мухсин-Бей та інші.

З 1926 р. на Одеській кінофабриці як режисер почав працювати

О. Довженко. Збереглися декілька варіантів плакатів до його фільмів «Сумка дипкур'єра», виконані художниками К. Болотовим та А. Фіногеновим, які надають інформацію про те, що цей пригодницький фільм за сценарієм М. Заца і Б. Шаранського був створений 1927 р. Оператором фільму був М. Козловський, художне оформлення виконував Г. Байзенгерц. Плакати до кінопоєми «Звенигора» (1927) засвідчують співпрацю О. Довженка з талановитими майстрами своєї справи оператором Б. І. Завелєвим та художником В. Г. Кричевським. Аркуші до кінопоєми «Земля» (1930) інформують, що цей фільм був створений О. Довженком на Київській кінофабриці.

Плакати зібрання НБУВ є свідченням діяльності П. І. Чардиніна, який був режисером Одеської кінофабрики ВУФКУ. Кіноплакати презентують його роботу над кінороманом «Укразія» (1925), історико-біографічними художніми фільмами «Тарас Шевченко» (1926) і «Тарас Трясило» (1927), а також кінофільмами «Примхи Катерини II» та «Черевички» (обидва – 1928).

Яскравою сторінкою історії вітчизняного кіномистецтва стала творчість українського драматурга і режисера Г. М. Стабового (Стабавого). У плакатному зібранні НБУВ наявні аркуші до твору за його сценарієм – «Укразія» (1925, реж. П. Чардинін), а також до фільмів, у яких він представлений як режисер, зокрема, «ПКП» (1926, у співавторстві з А. Лундіним), «Свіжий вітер» (1926), «Людина з лісу» (1928). Збереглися три плакати до фільму «Два дні» (1926, сцен. С. Лазуріна), який відноситься до кращих надбань українського кіномистецтва періоду німого кіно.

Активно працював в українському кіно режисер Г. З. Гричер-Чериковер. Він створив на Одеській кінофабриці фільми «Непевний багаж» (1926), «Мандрівні зорі» (1926, сцен. І. Бабеля) за мотивами однойменного роману Шолом-Алейхема, «Крізь сльози» (1927) за мотивами оповідань цього ж автора. Йому належить також екранізація славнозвісного твору М. Гоголя «Сорочинський ярмарок» (1927).

Український кіноплакат є підтвердженням діяльності на Ялтинській та Одеській кінофабриках режисера Г. М. Тасіна, який створив фільми «Алім» (1926, 2-га Держкінофабрика, Ялта), «Ордер на арешт» (1927, 2-га Держкінофабрика, Ялта), «Дж'їммі Хігінс» (1928, Одеська кінофабрика), «Гість з Мекки» та «Солоні хлопці» (обидва 1930, «Українфільм», Одеса). За його сценарієм, на Ялтинській кінофабриці 1923 р. був знятий фільм В. Р. Гардіним «Привид бродить по Європі», який теж був режисером ВУФКУ і окрім названої кінокартини створив фільми «Слюсар і канцлер» та «Хміль» (обидва –

1924, Ялта і Одеса).

З історією Одеської кіностудії пов'язане ім'я відомого українського скульптора І. П. Кавалерідзе, творчість якого позначилася новаторськими пошуками і в екранному мистецтві. Зокрема, плакат художника Й. Кузьковського до фільму «Перекоп» (1930) є документальним свідченням співпраці режисера з талановитим оператором М. Топчієм, робота якого заслуговує найкращої оцінки, як класичний зразок операторського мистецтва.

Важливу роль у кіномистецтві відігравали художники фільмів. Помітним явищем в історії українського мистецтва стала діяльність талановитого митця В. Г. Кричевського. «Працюючи у ВУФКУ і маючи ставити великий фільм про Т. Шевченка, кінорежисер П. Чардинін звернувся за допомогою до проф. Василя Кричевського. Це був перший випадок у кіно на Україні, що режисер шукав собі наукового і мистецького консультанта. Василя Кричевського запросили бути таким консультантом, а водночас і художником фільму... Кричевський був присутній майже на всіх зйомках, перевіряючи вигляд декорацій, точки зйомки камерою, правильність гриму, правильність надягання одягу тих часів, розташування реквізиту і т. д. Це було правилом для всіх фільмів, які він оформляв або консультував» [2, с. 175–176]. Як зазначав В. Павловський, основним постулатом, яким керувався художник у мистецькому оформленні фільмів було недопущення поетизації побуту та фальші, безграмотної зневаги. Він ретельно досліджував історичні документи в архівах, бібліотеках, музеях. Кричевський завжди експериментував, шукаючи найбільш ефективного розв'язання кінематографічних проблем. Окрім того, він їздив з режисером по Україні та за її межами у пошуках відповідних місць для натурних зйомок.

Наступним історичним фільмом, який консультував і оформляв В. Кричевський, став «Тарас Трясило» (1927), режисером якого був П. І. Чардинін, а головну роль, як і в попередньому фільмі, виконав А. Бучма. «Працюючи над цим фільмом, художник студіював побут козаччини і селянства першої половини XVII віку, працював у музеях і архівах і, зокрема, радився з директором Музею Козацької Старовини в Дніпропетровську, Дмитром Яворницьким. Для цього фільму Кричевський виконав шкідливі й плани, за якими на території Одеської кінофабрики були збудовані грандіозні величезні декорації. Василь Кричевський давав і рисунки, за якими виготовляли одягу, зброю, козацькі вози та весь інший реквізит» [2, с. 177].

У фондах НБУВ зберігаються два плакати, що підтверджують

роботу В. Г. Кричевського фільмом О. Довженка «Звенигора», який став одним із класичних творів світової кінематографії.

У першому томі «Історії українського радянського кіно» зазначено, що В. Г. Кричевський брав участь у створенні фільмів «Микола Джеря» (1926), «Сорочинський ярмарок» (1927), «Василина» (1927), «Примхи Катерини II» (1928) [1, с.94]. Таку ж інформацію зустрічаємо і в «Українському біографічному кіно довіднику» [3, с. 323]. Насправді, то була робота його сина Василя Васильовича Кричевського. Це наочно підтверджують плакатні аркуші, виконані художниками М. Івасюком та Б. Крюковим до фільму «Сорочинський ярмарок» (1927) та А. Бондаровичем до фільму «Микола Джеря» (1927) на яких біля прізвища художника зазначено два ініціали «В. В.». Окрім того, у вищезгадуваній монографії Павловського подається перелік фільмів, оформлених В. Г. Кричевським, а також інформація про те, що «інші фільми, згадані в кінематографічній літературі, про які зазначено, що художником фільму був, або мистецьке оформлення виконав чи консультував «В. Кричевський», або в пізніших джерелах, навіть «В. Г. Кричевський», в дійсності оформлені не Василем Григоровичем Кричевським, а його сином, Василем Васильовичем Кричевським (Молодшим), який теж працював на Одеській кінофабриці в період з 1926 по 1930 р. включно» [2, с.185].

Здобутки вітчизняного кіно пов'язані з творчістю українського кінооператора Данила Порфировича Демуцького. Кіноплакати до фільмів «Свіжий вітер» (1926), «Два дні» (1927), «Примхи Катерини II» (1928), «Людина з лісу» (1928) є документальним підтвердженням діяльності Д. Демуцького на Одеській кінофабриці, а також інформують про те, що він співпрацював з режисерами П. І. Чардиніним та Г. М. Стабовим.

Кіноплакат художника К. Болотова до фільму «Сигнали з моря» (1928), поставленого на Ялтинській кінофабриці режисером В. М. Большинцовим надає відомості про те, що оператором цього фільму був В. П. Лемке. Цей епізод творчої біографії кіномитця, а також зазначення другого ініціалу до його прізвища відсутні як в «Історії українського кіно», так і в «Українському біографічному кінодовіднику».

Плакатний аркуш К. Болотова до фільму «Кіра Кіраліна» (1928, реж. Б. Глаголін) знайомить нас з іменами виконавців ролей цієї кінокартини. Головну роль у цьому фільмі зіграла Є. Валерська. Окрім прізвища актриси на плакаті зазначені також прізвища інших виконавців ролей – Хайрі, Кутузов. Ця інформація не відображена у

вищезгадуваних «Історії українського радянського кіно 1917–1929» [1] та «Українському біографічному кінодовіднику» [3]. Окрім того, не знаходимо підтвердження цих даних у монографії І. Корнієнка [4], де подано фільмографію досліджуваного періоду. Тож знову маємо факт, який потребує деякого уточнення.

Таким чином, на сьогодні зібрання українського кіноплаката 1920–1930-х років – це малодосліджений пласт національного історико-культурного надбання, який потребує ретельного вивчення наявних аркушевих документів, консолідації у дослідженні спільних зусиль мистецтвознавців, кінознавців, що своє чергою надасть можливість ввести цінну інформацію в науковий обіг.

Список використаних джерел:

1. Історія українського радянського кіно : в 3 т. Т. 1: 1917–1930 / авт.: Б. С. Буряк, Г. В. Журов, С. Г. Зінич [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1986. – 247 с.
2. *Павловський В.* Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість. – Нью-Йорк, 1974. – 222 с. : іл.
3. Капельгородська Н. Український біографічний кінодовідник / Нонна Капельгородська, Євгенія Глущенко, Олександра Синько. – Київ : АВДІ, 2001. – 735 с.
4. *Корнієнко І. С.* Українське радянське кіномистецтво 1917–1929 / І. С. Корнієнко. – К., 1959. – [143] с. : іл.

УДК 655.411(477.74)"1904–1925"(091):027.7(477–25) "КП"

Дігас О. Д.,

бібліотекар відділу рідкісних і цінних видань

Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КП»

ВИДАВНИЦТВО НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ КНИГ «МАТЕЗИС»

Фонд рідкісних і цінних видань Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка зберігає багато книжкових видань, що відображають історію розвитку науки і техніки. Серед них: книги з техніки, наукові праці, рідкісні підручники поч. ХІХ ст.; періодичні видання – журнали, наукові вісники, записки різних наукових організацій та ін. Окрім видань з техніки, у фонді представлено літературу з питань архітектури і мистецтва, художні твори та мемуари. Друкувалась література в багатьох вітчизняних та зарубіжних видавництвах.

Одне з них – видавництво «Mathesis» (від «mathe» – математика) існувало в Одесі 1904–1925 рр. Перша згадка про нього з'явилася на сторінках журналу «Вестник опытной физики и элементарной математики» від 15 січня 1904 р. Свого часу це було одне з найкращих видавництв наукових і науково-популярних книг із математики, фізики, хімії, астрономії, біології в колишній Російській імперії. Причина створення «Матезиса» досить банальна – викладачам вишу не вистачало заробітної платні для існування. Таким чином, створивши видавництво, вони вирішили поліпшити своє матеріальне становище. Засновниками видавництва були приват-доценти Одеського університету Веніамін Каган, Самуїл Шатуновський, Артемії Орбинський та власник типографії Моїсей Шпенцер. Організація видавництва вимагала значних коштів. При вивченні звітів Одеського товариства взаємного кредиту та списків його членів було встановлено, що засновники «Матезису» були членами цього товариства (А. Р. Орбинський – з 1898 р., В. Ф. Каган – з 1902 р., всі інші – з 1903 р.) і неодноразово обирались його уповноваженими. З 1908 р. «Матезис» став колективним членом товариства («Список членов Одесского общества взаимного кредита на 1-е января 1909 года»), отже можна з впевненістю стверджувати, що саме там були одержані кредити для заснування видавництва.

«Матезис» вважався одним із найкращих завдяки залученню до перекладу книг відомих учених. Фізик Орест Хвольсон писав роботи майже з усіх розділів фізики, включаючи роботи з магнетизму,

теплопровідності і з дифузії світла. Велику популярність здобули його роботи з актинометрії. Математик Іван Слешинський – автор праць з теорії чисел, теорії ймовірностей та математичної логіки. Сергій Бернштейн – засновник і директор Українського інституту математичних наук у Харкові, який написав понад 250 праць українською, німецькою, французькою мовами про диференціальні рівняння, теорію наближення функцій та теорію ймовірностей. Ігор Арнольд відомий навчальними посібниками «Теорія чисел», «Теоретична арифметика», «Показники ступеню та логарифми в курсі елементарної алгебри». Оформлювали книги художники-професіонали, серед них – знаменитий художник Амвросій Андрійович Ждаха, який розробляв ескізи історичних костюмів та народного одягу для труп Кропивницького і Старицького. Для «Матезису» художник створив видавничий знак. 1908–1912 рр. – період розквіту видавництва. Воно увійшло до числа найбільших видавництв Росії («Статистика произведений печати, вышедших в России в 1910 году»). 1910 р. було видано 21 книгу (за нашими даними – 26), загальним накладом 76 500 примірників на суму 94 750 крб.

Де ж друкувалися книги «Матезису»? В перші роки існування видавництва – у друкарні Шпенцера. Надалі більшість книг було виготовлено у друкарні Акціонерного Південно-Російського товариства друкарської справи (75 кн.). Там для «Матезису» були виготовлені спеціальні шрифти.

Легкий виклад, чудова поліграфія, доступна ціна були головним критерієм видавництва, тому книги користувались популярністю. Списки книг, поданих до цензурного комітету, дають змогу встановити їхній наклад. 2000–3000 примірників приватного видавництва на ті часи були значним досягненням. Якщо книга користувалася попитом і розпродавалася (у списках і каталогах це обов'язково відзначалося), то її перевидавали вдруте і навіть утретє. Наприклад, «Успехи физики», надруковані 1905 р. накладом 1200 примірників, були перевидані ще двічі (1907, 1910).

Рекордсменка – книга німецького фізика Ауербаха «Царица мира и её тень», яка перевидавалася шість разів (1905, 1907, 1909, 1910, 1911, 1913). Автор праці був різносторонньою людиною: вивчав експериментальну фізику, магнетизм, написав трактат із гідродинаміки для Венеціанської Академії наук, досліджував твердість матеріалів і 1891р. розробив прилад для вимірювання абсолютної твердості. Це – загальнодоступний виклад основ учення про енергію і ентропію, з передмовою директора Міжнародного Бюро Мір і Ваг у Парижі Гільома.

За роки свого існування видавництво надрукувало 183 книги. У нашому фонді зберігається велика кількість книг «Матезиса». Серед авторів: Ареніус, Ауербах, Архімед, Больцано, Бруні, Дедекинд, В. Каган, Линдемман, Дж. Перрі, В. Пішль, Рамзай, А. Рігі, Соді. Багато з цих видань належала хімічному гуртку ім. Михайла Івановича Коновалова – ректора КПІ у 1902–1904 рр. На деяких присутня торгівельна печатка книжкового магазину Просяниченка в Києві. Цікавим є дарчий напис, автора якого ми не можемо ідентифікувати. Визнанням значення діяльності видавництва стало те, що значна кількість видань «Матезису» була рекомендована вченою комісією Міністерства народної освіти для бібліотек середніх навчальних закладів. Це сприяло широкому розповсюдженню видань «Матезису» в Російській імперії, штампи бібліотек великих і малих міст країни яскраво свідчать про це. Важко переоцінити значення цих книг для народної освіти. «Несомненно, они привлекли очень многих к занятиям математикой, содействовали повышению уровня ее преподавания и в средней, и в высшей школе» – писали відомі математики Б. В. Гнеденко та І. Б. Погребиський.

Ще в середині минулого століття книги «Матезису» користувались попитом в букіністичних магазинах, про що свідчить поступове підняття на них ціни, а задачі з книги Фурре використовувались в математичних олімпіадах і перевидані 2000 р. у видавництві «Регулярная и хаотическая динамика». В Одесі створено електронний архів цього видавництва, в якому представлена оцифрована література, що була надрукована за весь період роботи «Матезису».

**РУКОПИСНА КНИГА ТА РУКОПИСНО-КНИЖНА КУЛЬТУРА:
ДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
У ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ**

Поняття «книги» та «книжкової культури» як базових книгознавчих категорій є одним із найбільш дискусійних в теорії книгознавства, літературознавства та видавничої діяльності. Книгоцентричної концепції притримувалися такі дослідники, як І. Є. Баренбаум, А. І. Барсук, А. О. Беловицька і С. П. Омилянчук, О. М. Ловягін, М. М. Куфаєв, Г. І. Ковальчук, К. Мігонь, М. П. Єльников, М. С. Тимошик, О. А. Гречихін та багато інших. Концепція соціально-комунікаційного визначення поняття «книга» існує у працях Ю. В. Бондар, Н. М. Кушнарєнко, В. А. Маркової, Е. І. Огар, А. В. Соколова, Ю. М. Столярова, Г. М. Швецової-Водки та інших [1].

Переважає більшість визначень концентрувалася на спробі поєднання форми та багатоаспектних функцій книги. Видавничий підхід, що увійшов у державні стандарти, враховує лише кількісні параметри, що розрізняють видавничу технологію книги та її відмінність від інших видів поліграфічної продукції.

Характерною рисою загальних визначень поняття «книга» була спроба усеохоплюючого осмислення її соціального змісту та об'єднання властивостей книги як соціально-комунікаційного явища в єдності її форми та змісту. Серед останніх теоретичних досліджень, присвячених цьому питанню, слід назвати інтегроване визначення поняття «книга», запропоноване Г. І. Ковальчук [2], та соціокомунікаційний підхід у категоріальному визначенні поняття книги та книжкової культури О. В. Пастушенко, де об'єднуються всі аспекти виробництва та руху книги, тобто її функціонування в соціальних комунікаціях (книги, установи, зв'язки, процеси, засоби спілкування між автором і читачем та комунікаційними установами) [3].

Книжкова культура є ще більш складним поняттям. Його зміст залежав від кута зору, предмета та аспекту дослідження та ускладнювався певною багатозначністю та аморфністю родового поняття «культура». Звуження поняття в контексті зв'язків із книжковою справою та освітою наявне у працях В. І. Васильєва, В. І. Гульчинського,

В. В. Добровольського, О. В. Антоник, О. М. Афанасенко, С. Н. Грипич, С. А. Пайчадзе, Ю. В. Тимофєєвої та інших. Компонентами книжкової культури визнавалися книговидання, книгопоширення, читання та засвоєння культурної спадщини, взаємодія всіх учасників цього процесу.

Складності у створення універсальної теорії книги та книжкової культури пояснюється тим, що книга впродовж віків була основним комплексним засобом соціальної комунікації у духовній сфері суспільства, виконувала багатоаспектні функції.

Хоча знаних дослідників рукописної книги різного походження досить багато, теоретичні підходи до поняття рукописної книги як рукописного тексту в оправі, виокремленого з актових джерел, а також змісту поняття текстів книги досліджувалося значно менше, зокрема Д. М. Альшицем, О. М. Апанович, Н. Дж. Геюшевим, Л. А. Дубровіною, Є. Ф. Карським, Л. А. Столяровою, І. В. Поздєєвою, М. М. Розовим, В. Я. Фрис, спільних працях Л. М. Костохіної, В. Ф. Покровської, М. М. Розова, М. Б. Тихомирова, М. В. Щепкіної та інших.

Історичне становлення її книгознавчого змісту починається з рукописної книги, що супроводжувала історію людства і після винаходу друкованого верстата. Нами рукописна книга розглядається як факт книжної культури і артефакт рукописно-книжної спадщини, а також як комплексне джерело з історії духовної культури, що передує періоду книгодрукування і визначає її особливе значення як комунікаційного засобу [4]. Особливістю рукописної книги є те, що вона створювалася як джерело у сукупності зовнішньої та внутрішньої книжної форми і змісту на основі єдиних за походженням та призначенням ідей, структури, технології, мистецтва, а також єдиної мети, яка обумовлюється його соціальними функціями.

Рукописна книга та рукописно-книжна культура співвідносяться як факт і фактор культури певного історичного етапу, як окреме та ціле, де рукописна книга є частковим, але системоутворювальним явищем рукописно-книжної культури.

Рукописна книга – є пам'яткою матеріальної і духовної культури, яка синтезує через писемні джерела (переважно оповідні), що включені до її складу, передусім знання, набуті людством та характеризують науку, літературу, освіту і мистецтво, релігійну культуру певних історичних періодів. Одночасно рукописна книга сама по собі є історичним фактом і якісно окремим джерелом з історії книжної культури, яке містить знання про розвиток книги як явища, її матеріальну форму, зміст залежно від текстів, що включені до її складу,

та організацію текстів, сторінок, розділів, допоміжного апарату, письмо, мистецтво оздоблення та оправи й багато ін. Як явище книжної культури, рукописна книга є в кожному разі індивідуальним джерелом, створеним із певною метою і в певний час багатьма авторами як творів, так і матеріальної форми, яку вони мають. Книга відображала структуру свідомості суспільства, тому вона є категорією культури рукописного періоду в її цілісності. Сьогодні вона є історичним фактом культури та її історичним джерелом.

Категоріальне поняття книги абстрагується від факту конкретної книги, у сукупності книжкової продукції вона виступає фактором рукописно-книжної культур, що акумулює усю різноманітність питань створення та поширення книги, у її багатоаспектних проявах, соціального значення у системі освіти та культури середньовічного періоду. Вона представлена системою складної технології виробництва книги, традиціями та новаціями скрипторіїв у книгописанні, мистецтві та оправленні книги, відображає специфіку духовного та економічного розвитку середньовічного суспільства та його потреби, розкриває зв'язки з певною категорією читачів, змістом творів, типологією репертуару, книжкового мистецтва тощо. Рукописно-книжна культура є стадією розвитку книги в цілому, що заклала основні засади книжкової комунікації як друкованого, так і електронного періодів. Але лише джерелознавчі підходи до історії книги дозволяють проаналізувати засади розвитку книжкової культури, зокрема національної.

Список використаних джерел:

1. *Маркова В. А.* Книга в соціально-комунікаційному просторі: минуле, сучасне, майбутнє : монографія / В. А. Маркова. – Харків, ХДАК, 2010.
2. *Ковальчук Г. І.* Книга / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. – К., 2013. – Т. 13. – С. 374–375.
3. *Пастушенко О. В.* Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект: монографія / О. В. Пастушенко. – Київ, 2016.
4. *Дубровіна Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги: монографія / Л. А. Дубровіна; АН України, ІР ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. – Київ, 1992.

УДК 003.349.3:2–732(477)021.534

Заболотна Н. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. філол. наук

ПОБУТУВАННЯ ПОЧАЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ У КИЄВІ (НА МАТЕРІАЛАХ МАРГІНАЛЬНИХ ЗАПИСІВ)

В історичний період XVIII–XIX ст. часи унії в Києві вже були далеко позаду, і кириличні стародруки, видані друкарнею греко-католицького Почаївського Успенського монастиря, від початку були куповані до православних церков Київської митрополії.

Значна кількість почаївських кириличних стародруків у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що з XVIII до початку XX ст. перебували в Києві, – це стародруки з книгозбірень київських монастирів, духовних навчальних закладів і наукових установ: Софійського собору (понад 60 примірників почаївських видань), Києво-Печерської лаври (понад 20), Михайлівського Золотоверхого монастиря, Київської духовної академії (понад 300 примірників з її бібліотеки та 175 – із Церковно-археологічного музею), Київської духовної семінарії (понад 10), Київського музею (понад 20) та інших.

Окрім того, не менше зацікавлення викликають почаївські книжки, які, згідно з покрайніми записами, перебували у київських храмах чи в приватній власності киян або були придбані власниками в Києві. Частина з них згодом надійшла до бібліотек та книгозборищ Києва, Волині, Поділля. Загалом виявлено 7 книг (9 одиниць зберігання) почаївських кириличних стародруків, які перебували в київських храмах або належали киянам. Так, один із примірників Ірмологіона 1775 р. (шифр Кир.5311п), має записи, що засвідчують історію його приналежності до різних власників (усі записи наведено сучасною українською мовою): «Ірмологіон з книг уставника ієромонаха Аркадія Києво-Печерської лаври» (арк. [2] I рах. – I II рах.) та «Києво-Печерської Воскресенської церкви дячка Захарія Фіалковського, куплений у небожа Аркадієвого Павла Йосифовича за ціну десять рублів» (арк. [4] I рах. – 10 II рах.).

Інший примірник цього ж Ірмологіона (шифр Кир.1402п) має дарчий запис на верхньому форзаці: «З книг лаврського ієромонаха старця Авраамія до Лаврської бібліотеки. Травня 17 дня 1854 року». Дослівно такий самий запис, із тією ж датою є на верхньому форзаці

примірника Требника 1786 р. (шифр Кир.1600п). Серед інших цікавих особливостей цього примірника назвати викреслення з друкованого тексту згадки про святого греко-католицької церкви Йосафата Кунцевича (арк. 271, 274 зв. II рах. та [2] III рах.) та вписування згадки про св. Митрофана Воронізького (арк. [4] зв. III рах.). На арк. 81 II рах. друкований україномовний текст шлюбних обітниць заклеєно, на заклеїці – рукописний церковнослов'янський текст почерком кінця XVIII ст., якому, тим не менше, властиві фонетичні риси української мови, що засвідчено помилковим написанням («выдишь» замість «видиши»). Ці виправлення в тексті книжки свідчать про безпосереднє використання Требника за призначенням.

Примірник (шифр КПЛ, IV5/62) збірника акафістів, датованого 1823 р. (фактично вийшов друком у 1827 р.) має запис на верхньому форзаці про надходження цієї книжки «Від благочинного Києво-Печерської лаври ігумена Аліпія, в дар Лаврській бібліотеці 1888 р. листопада 28 дня».

Один із почаївських Требників 1786 р. фізично був розділений власником на три частини (шифри – Кир.1602п, КПЛ, IV5/77 (інв. 2775822 і 2775821)), кожна з яких має характерну оправу з картону в шкірі з золотим тисненням і зелену шовкову закладку; форзаці з мармурового паперу. Книжки мають ідентичні записи на верхньому палітурному аркуші (прокладеному між форзацом і блоком книжки) «3 книг Києво-Печерської лаври блюстителя печер соборного старця ієромонаха Досифея Івашенка 1840 року березня дня № 20й. (виправлено іншим почерком на 28.)». По тексту є невелика кількість поміток власника, наприклад, коментар до згадки про Йосафата Кунцевича (у третій частині): «Убієнний гонитель Православія» (арк. 349 II рах.). Досифей (Максим Якович) Івашенко, ієромонах Києво-Печерської лаври, автор повчальних творів, був знайомий з Тарасом Шевченком.

Примірник одного з двох почаївських видань Молитвослова 1793 р. (шифр Кир.5728п) має записи почерком кінця XVIII ст., які засвідчують використання цієї книжки в Печерській лаврі. Так, на арк. 39 зв. II рах. до друкованого тексту «О святій обители сей» дописано «и обители Киево-Печерской Лаври».

Требник малий 1778 р. (шифр Кир.1497п) має запис на верхньому форзаці, який засвідчує, що книжка надійшла «від священника Києво-Печерської Спаської церкви Кл. І. Фоменка. 1883 р. вересня 11 дня», очевидно, до Бібліотеки Київської духовної академії, шифри якої наявні на книжці. Перед тим, як засвідчує інший запис, книжка перебувала у с. Вільховець Звенигородського району Черкаської

області, у власності настоятелів тамтешньої церкви св. Миколая.

Мінея святкова й загальна 1757 р. (шифр Кир.5363п(1)) на нижньому форзаці має запис, який сповіщає про приналежність її до Петропавлівської церкви «села Куренівки», тобто, є свідченням тих часів, коли Куренівка була ще передмістям Києва. Перед тим, як свідчить запис на арк. 34–64 II рах., ще 1815 р. книжка перебувала у Святобогословській церкві с. Мазурове Кривоозерського району Миколаївської області; залишається невідомим, за яких обставин книжка подолала відстань з Причорномор'я до Києва. У кінці примірника підшито кілька аркушів із київського Службника 1746 р. Це, а також тиснення на оправі, дає змогу припустити, що оправлено цю Мінею було вже в Києві.

Серед почаївських кириличних стародруків у фондах НБУВ наявні такі, що були придбані власниками у Києві. Так, Мінея 1761 р., що охоплює березень – травень і має додаток Богородичні... на 10 аркушах (шифр Кир.438(1–4)), на нижньому форзаці має запис почерком кінця XVIII – початку XIX ст., згідно з яким книга була «куплена за ціну три рублі тридцять копійок... з міста Києва» до Святопокровської церкви с. Бистрик Бердичівського району Житомирської області. Мінея має видавничу оправу, виготовлену палітурником, що підписувався «CSz».

Ірмологіон 1775 р. (шифр Кир.1417п) має запис на арк. 209 зв. II рах., який засвідчує, що книжку було куплено до церкви Чуда Архистратига Михаїла до с. Білоусівки Тульчинського району Вінницької області «у місті Києві за рублів сріблом 3». Примірник має численні записи дячків Федора та Димитрія Лосинських. Зокрема, запис Димитрія Лосинського від 1 жовтня 1839 р. оповідає, як за цим нотним Ірмологіоном «добре співали во славу Богу, а людям на радість» (арк. 79 II рах.). Книжка має видавничу оправу, виготовлену палітурником, що підписувався «GP».

Окрему категорію придбаних у Києві почаївських кириличних стародруків становлять книжки, придбані визначним українським ученим, книгознавцем, літературознавцем, бібліографом, завідувачем відділу рукописів Всенародної бібліотеки ВУАН – нинішньої НБУВ П. М. Поповим. Однією з також книжок є «Богословія нравоучительная...» 1751 р. (шифр Кол. Попова 48), яка має численні записи, зроблені колишніми власниками книжки, почерками середини XVIII ст., переважно польською мовою. Решта записів у ній зроблені рукою П. М. Попова: це є інформація про видання з посиланнями на літературу, а також – записи про купівлю книжки (на нижньому

палітурному аркуші та паперовій обгортці). Звідси довідуємося, що книжку придбано «у С. Мелешенка (Київ, ул. Короленка (тодішня назва Володимирської) 43 книгарня Ганфа-Мелешенка) за 5 крб. 1928.І.13.». Другою книжкою є конволют із почаївських видань Канони Богородиці 1774 р., Акафіст преподобним Антонію і Феодосію Печерським 1819 р., [Кроковський, Й.] Акафіст святій великомучениці Варварі [1788] р. та рукописного Акафісту Іову Почаївському, переписаного 1838 р. укладачем конволюта, послушником Почаївської лаври Михайлом Алешком (шифр Кол. Попова 28(1)). Нижній форзац конволюта має приклеєну розписку: «1927 червня 1 дня. Продано мною Павлу Миколовичу Попову Канони Богородиці Почаїв, 1774 р. з додатками в шкіряній оправі за шість (6) карб. Г. [Криш]тальській, Київ, Прорізна, 25».

Примірник Требника 1786 р. (шифр Кир. 1598п) має записану на нижньому форзаці київську адресу «Бульварно-Кудр. переул. д. № 4 к. 3 Назарчук». Про минуле використання книжки у православній церкві свідчить викреслення згадки про св. Йосафата Кунцевича (арк. 390 зв. П рах. та [2] Ш рах.).

Серед опосередковано дотичних до Києва почаївських кириличних стародруків можна назвати Службник 1765 р. (шифр Кир. 5659п), який походить із церкви Різдва Богородиці с. Юрівка Козятинського району Вінницької області. Відомості про безпосереднє перебування книжки в Києві відсутні, але вона має запис на нижньому форзаці «1811 року місяця липня 9 дня було спустошення міста Києва» (в оригіналі запис російською мовою). Автора запису вразили відомості про страхітливую пожежу 1811 р., що за три дні знищила фактично весь Поділ, забудова якого тоді була майже цілком дерев'яна. Можливо, автор запису довідався про цю трагічну подію усним шляхом і вирішив занотувати «для пам'яті» в книзі. Це – єдиний запис історичного змісту, пов'язаний з Києвом, у почаївських кириличних стародруках з фондів НБУВ.

Серед виявлених почаївських кириличних стародруків, що мають свідчення їхнього побутування в Києві, за винятком «Богословія нравоучительної», представлені виключно богослужбові видання – службники, требники, ірмологіони, мінеї, молитвослов, збірники акафістів тощо. Із внесеними необхідними виправленнями (наприклад у тексті Символу Віри; з викресленнями згадувань Папи римського, католицьких святих) ці книги могли бути використані під час богослужінь у православних храмах. Такому поширенню почаївських видань могли сприяти кілька обставин: і авторитет Почаївської святині серед усіх християн східного обряду (згадаємо ще, що Почаївська

обитель заснована була як православна), і висока поліграфічна якість та редакційно-видавнича підготовка самих видань, і, наприклад, музична вартість ірмологіонів (неодноразово відзначена в покрайніх записях); питання співвідношення цін на видання різних друкарень можуть бути предметом окремого дослідження. Але, передусім, на ситуацію впливала суто практична потреба храмів у комплектованості книжками, високі ціни на книжки і в результаті – використання тих книжок, які вдавалося дістати. Так чи інакше, збережені примірники почаївських кириличних стародруків у фондах НБУВ яскраво демонструють як факт активного побутування почаївських видань у конкурентному середовищі – сфері діяльності і впливу потужної і славної своїми традиціями друкарні Києво-Печерської лаври, так і загальну прихильність киян XVIII–XIX ст. до книги. Адже розглянуті примірники й записи в них дають підстави стверджувати, що для їхніх читачів, власників важливою була книжка як така, з її змістом, поданим у відповідному друкарському оформленні, а не конфесійна приналежність друкарні.

УДК 082.2(470+571)"18–19"(09)

Закірова С. Г.

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук, доцент

ГУБЕРНСЬКІ ПАМ'ЯТНІ КНИЖКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

До найважливішої групи довідників, що виходили друком у Російській імперії у XIX – на початку XX століття і мали ґрунтовний інформаційний ресурс, слід віднести пам'ятні книжки, які готували на рівні окремих територій представники губернських статистичних органів. Перші губернські пам'ятні книжки були видані в Оренбурзі у 1830-і роки, трохи пізніше такі збірники з'явилися у Віленській, Ковенській, Мінській та Гродненській губерніях. Із часом традиція таких видань розповсюдилася на всі губернії держави. Важливо відзначити, що на відміну, наприклад, від губернських відомостей, які з 1838 р. регулярно і одночасно почали виходити у 42 губерніях імперії за рішенням центральної влади, видання пам'ятних книжок в тій чи іншій

губернії на початковому етапі їх існування залежало перш за все від двох чинників – ініціативи в цьому питанні місцевих чиновників та інтелігенції і, що особливо важливо, від підтримки губернської адміністрації.

До середини 1850-х років центральна влада не робила жодних кроків щодо визначення порядку видання пам'ятних книжок в загальнодержавному масштабі і регламентування матеріалів, які б мали до них включатися. В кожному окремому випадку питання про видання пам'ятної книжки в тій чи іншій губернії розглядаєся і вирішувалося в центральних урядових установах окремо.

4 жовтня 1855 р. імператором Олександром II було затверджено положення Комітету міністрів про порядок проходження цензури пам'ятними книжками.

Основні цілі і завдання видання пам'ятних книжок на загальнодержавному рівні сформульовано у циркулярному листі міністра внутрішніх справ С. С. Ланського у 1859 р., який було розіслано всім губернаторам і начальникам областей імперії. Там зазначалося: «Для складання точного поняття про стан губерній мають дуже важливе значення ... статистичні дані про народонаселення і промислові і продуктивні сили взагалі, що обробляються у губернських статистичних комітетах, так само як і відомості, які зосереджуються, згідно із законом, у губернському управлінні, про адміністративне розділення і склад губерній. Приведення всіх цих даних у загальну відомість представляє істотну користь: воно знайомить місцевих жителів і публіку взагалі з адміністративним і господарським становищем губернії; може викликати розгляд, особливо найближчий, місцевий, відомостей, що повідомляються, і тим самим сприяти виправленню і доповненню приватними дослідженнями неточних або неповних відомостей, зібраних офіційним шляхом ... Найзручнішим засобом для поширення таких відомостей може служити видання губернських пам'ятних книжок, щорічно або, принаймні, через кожні два або три роки».

У зазначеному документі чітко встановлювалися і вимоги до змісту матеріалів, що включаються до пам'ятних книжок. С. С. Ланської зазначав, що бажано було б включати до них статистичні відомості про губернії, які щорічно збиралися і доставлялися губернськими статистичними комітетами до центрального статистичного комітету, відомості про адміністративне розділення губернії (число повітів, округів, волостей, парафій тощо), чисельності населення, шляхах і засобах повідомлення, податях і земських повинностях, а також

губернський адрес-календар. До цих головних, на думку міністра внутрішніх справ, відомостей періодично могли б бути додані і деякі інші статистичні відомості, наприклад, про кількість земель, стан землеробства, сільських промислів і фабричної промисловості, торгівлі, про народну освіту. Рекомендувалося також публікувати в пам'ятних книжках різні топографічні та історичні дослідження і описи міст і інших місцевостей губернії.

Класична структура пам'ятних книжок складалася з чотирьох розділів: 1) адрес-календар (перелік всіх державних установ з їхнім особовим складом); 2) адміністративний довідник (інформація про територіальний поділ губерній); 3) статистичний огляд (статистичні таблиці землеволодінь, сільськогосподарської діяльності, освіти, медицини, відомості про кількість населення тощо); 4) науково-красознавчий огляд (статті з історії, етнографії краю, археографічні та бібліографічні матеріали).

Але кожна губернія все ж таки по-різному наповнювала інформативну складову власних видань. До того ж навіть у межах однієї губернії підготовлені практично одним і тим самим органом (частіше за все губернським статистичним комітетом) книжки мали різний інформаційний ресурс. Тому зазначена структура була хоча й типовою, втім приблизною й орієнтовною.

З часом контент пам'ятних книжок змінився: частина матеріалу подавалася у нових рубриках, з'явилися не тільки довідкові, а й великі статистичні відомості та аналітичні матеріали, що формувалися на підставі використання статей з інших джерел або спеціально підготовлених для довідкового видання.

Пам'ятні книжки, що видавалися у 90-х роках XIX ст., активно використовували свої шпальта для розміщення реклами. Оголошення друкувалися на платній основі, тож укладачі таким чином намагалися частково вирішити питання фінансування нових накладів видань. Утім, зміст рекламних сторінок несе і важливий інформаційний ресурс, оскільки в таких оголошеннях не тільки пропонувалися товари та послуги. Власники товарів репрезентували важливу для них інформацію, яка повинна була привертати увагу споживачів. Саме тому реклама часто супроводжувалася описом досягнень власників торгово-промислових закладів.

Незважаючи на різноманітні форми викладу матеріалу, найважливішу інформацію для сучасного дослідника слід шукати саме у конкретних відомостях, які наводили пам'ятні книжки у розділах про окремі населені пункти або у торговельних і промислових підрозділах видань.

Укладачі проводили додаткову роботу задля того, щоб видання містило різноманіття показників торгово-промислового розвитку регіону. Одиницею спостереження виступав торговельний і промисловий заклад: галузь, вид виробництва, асортимент виробленої і реалізованої продукції, місцезнаходження підприємства, перелік власників закладів, товариських асоціацій. Статистична інформація формувалася частіше за все методом одноразового дослідження, у формі анкет, які заповнювалися власниками закладів або їх управляючими. У різні періоди співвідношення інформації з торговельного та промислового підрозділів різнилося. Торговельний відділ мав більш значні розміри з виділенням окремих торгових закладів і фірм. Промисловий відділ репрезентував фабрики, заводи і промислові підприємства губернії.

Таким чином, пам'ятні книжки губерній Російської імперії публікували унікальний краєзнавчий матеріал, який представляє великий інтерес для сучасних істориків і регіоналістів. Особлива цінність пам'ятних книжок полягає у тому, що вони дозволяють «побачити» картину повсякденного життя губернії очима її сучасників. Пам'ятні книжки були типовим виданням, тож дослідники мають змогу простежити динаміку багатьох соціально-економічних процесів, що відбувалися упродовж XIX ст. – початку XX ст. Цей вид історичного джерела містив різноманітні за характером і формою викладення етнографічні, археологічні, статистичні довідкові матеріали, які інформували читача про економічний розвиток, склад і заняття населення, природні умови регіону, стан освіти та релігійного життя в губернії.

УДК 051(470+571) "1896-1901":656.835.91

Климчук А. М.,

журналіст видання «Віртуальний Станиславів»

**КИЇВСЬКИЙ ЧАСОПИС «МАРКИ» (1896–1901) –
ПЕРШИЙ ФІЛАТЕЛІСТИЧНИЙ
ЖУРНАЛУ РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ**

Цікаву і малодосліджену сторінку історії російської та української преси становлять філателістичні періодичні видання. Спеціалізованих, ґрунтовних досліджень із цього питання не було. Свого роду бібліографічний довідник з української філателії уклав канадський дослідник, за походженням українець, Олександр Малицький. Крім журналів у його довідник включені рубрики з не філателістичних періодичних видань, які, однак, були присвячені філателії. Чимало відомостей з української філателістичної преси є у фундаментальній праці «Начерк історії української філателії» Романа Бишкевича. Вперше українську філателістичну пресу почав вивчати Климчук Андрій-Аскольд Миколайович, автор цього видання.

Перші нотатки про марки з'явилися незабаром після випуску першої поштової марки у Великобританії. Захоплення збиранням марок з часом охопило і Російську імперію, в 1880-х роках тут з'являються перші збирачі марок, які об'єднуються в гуртки. У той час, коли деякі журнали для філателістів виходили 10 і більше років, в Росії за видання подібних періодичних видань ніхто не брався. Але, слід сказати, що в Західній Україні вже в кінці XIX – початку XX ст. існувало кілька досить непоганих журналів для колекціонерів марок.

На землях Російської імперії вперше вийшов у світ в березні 1896 р. в Києві журнал «Марки». Це був, як зазначалося на його обкладинці, «Перший російський ілюстрований щомісячний журнал для любителів і збирачів поштових та інших марок». У перший рік видання він випускався російською та французькою мовами форматом 220x300 мм. З 1897 р. журнал почав виходити в половинному розмірі і вже тільки російською мовою.

Засновником журналу був Сергій Данилович Соломкін – секретар Київської повітової поліцейської управи. Судячи з його численних оголошень на сторінках журналу, він був серйозним філателістом. В першому номері журналу «Марки» бачимо кілька оголошень й інших збирачів із пропозиціями обміну. Від моменту заснування в редакції також були і свої агенти: Ед. Д. Хіссард

(Константинополь, Туреччина), Х. Л. Шлаттерер (Женева, Швейцарія), І. Ц. Чіарді (Санкт-Петербург), І. Парес-Лелаураїн (Париж) і Н. Аксюк (Одеса). Очевидно, вони були кореспондентами С. Д. Соломкіна. Цікаво, що розраховуватися за підписку на журнал «Марки» редактор пропонував марками. Це ще раз доводить, що його цікавило насамперед не отримання прибутку, а поповнення власної колекції.

Редакція журналу «Марки» містилася в Києві по Бульварно-Кудрявській вулиці, 23, пізніше цей будинок отримав № 25 (пізніше вул. Воровського). З 1900 р. редактором і видавцем журналу став Г. А. Шулькевич. Редакція журналу розміщувалася в його квартирі по вулиці Госпітальній, 10.

У перші роки журнал «Марки» (№ 3 1896 р. – № 13 1897 р.) вважався органом Московського товариства збирачів поштових марок. Потім став органом Київської гуртка збирачів поштових марок.

Журнал «Марки» цілком відповідав потребам філателістів Росії. Видавець першою чергою вирішив подавати на сторінках свого журналу свіжу й актуальну інформацію про випуски нових марок у всьому світі. Не забував С. Д. Соломкін і про нові випуски російської пошти, в кожному номері журналу вівся каталог земських поштових марок. Така практика подавати інформацію про зарубіжні і вітчизняні випуски марок наявний і в сучасних філателістичних журналах. Починаючи з 1897 р., крім ведення каталогу марок, на сторінках журналу почали подаватися каталоги ілюстрованих листівок.

С. Д. Соломкін розумів важливість донесення до філателістів-початківців азів колекціонування марок. Для цієї мети вже з першого номера журналу він почав подавати статті відповідного напрямку. У кількох номерах друкувалися стаття «Настанови бажаним поштові марки» (1896. – № 1. – С. 8–9, № 3. – С. 52–55, № 5. – С. 73–74). З інших статей цього ж напрямку можемо відзначити: «Марки. Етимологія та походження» (1897. – № 14. – С. 237–238), «Філателія. Загальний огляд науки, її користь і деякі зауваження» (1899. – № 9. – С. 4–5); «Про збирання цілих листів і конвертів» (1900. – № 8. – С. 1–2) і т. д.

Уже в цей час філателія починала виходити на науковий рівень. Нам вдалося виявити в журналі «Марки» одну публікацію відомого філателіста зі світовим ім'ям – Самуеля Копровського. Його публікація стосується пароплавної пошти в Російській імперії. Раніше було відомо, що він видав каталог земських марок і що був співробітником львівського філателістичного журналу «Filatelist».

Кілька статей журналу «Марки» розповідали про відомих філателістів або були некрологами, очевидно, колег С. Д. Соломкіна.

Насамперед це стаття «Його Імператорська Високість великий князь Олексій Михайлович» (1896. – № 1. – С. 7) і «Жан Баптист Моенс» (1896. – № 8. – С. 106).

Редакція журналу намагалася тримати своїх читачів у курсі світових філателістичних новин, інформуючи про з'їзди, виставки і т.п. Серед таких публікацій варто відзначити: «Виставка в Женеві 1896 р.» (1896. – № 1. – С. 7); «VIII -й Німецький з'їзд філателістів в Кельні на Рейні» (1896. – № 5. – С. 74); «Міжнародна маркова виставка в Гаазі» (1896. – № 6–7. – С. 89); «Паризька маркова біржа» (1896. – № 9. – С. 129) та інші. При цьому інформації про філателістичне життя в самій Російській імперії було небагато. Журнал інформував головним чином про збори Московського філателістичного гуртка. Про одеських філателістів читаємо передрук з «Одеського листка» під назвою «Те ж "суспільство"». Тут автор з іронією відгукується про нове захоплення деяких одеситів. У цей же час було створено товариство в Гельсінкі (Гельсінгфорсі), про нього є коротка замітка в № 6–7 за 1896 рік (с. 88).

До вагомих наукових статей журналу «Марки» належать: «Німецький поштовий музей», «Пошта в Китаї», «Історія марок Великобританії», «Про старі марки Нового Південного Валліса», «Австрійські передруки, їх випуски і відмінні ознаки», «Всесвітні поштові марки», «Пошта і телеграф в Японії», «Абісинська пошта», «До історії земської пошти в Росії», «Морська голубина пошта», «Різновиди Бельгійських марок». Всі ці статті друкувалися в кількох номерах журналу.

Журнал «Марки» намагався бути цікавим всім без винятку збирачам, від гімназиста до чиновника. На його сторінках побачимо ребуси, анекдоти, короткі кумедні історії. У № 2 за 1896 р., наприклад, було надруковано опис оригінального конверта з малюнком станції Проскурів (тепер – Хмельницький) з потягом, що зупинився біля залізничної платформи, та адресою у формі вірша.

Напевно, з метою пробудження у філателістів-початківців інтересу до цього хобі чи заради реклами власного журналу, С. Д. Соломкін вклеював майже в кожен номер по дві марки. В одному випадку замість марок було запропоновано читачу спеціальний аркуш паперу для наклеювання марок.

ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА ПОНЯТТЯ

Історія книжкової культури є на сьогодні актуальним науковим напрямом історико-книгознавчих досліджень, який об'єктивно прийшов на зміну традиційній історії книги. Проте на відміну від історії книги, що переважно зосереджується на питаннях історії книговидавання в той чи інший час, історія книжкової культури є комплексною дисципліною, що вивчає не лише історію книговидавання, але й всі процеси, пов'язані зі створенням і функціонуванням книги в суспільстві, стан культури певного історичного періоду загалом і культури книги зокрема, включаючи вибір текстів, їхню тематику та жанри; редакційну культуру, в т. ч. наявність у книжках передмов чи післямов, глос (коментарів на берегах книги), культуру виправлення помилок; зміни технології книговиготвлення, розвиток мистецтва книги, включаючи і художнє оформлення, і шрифти, культуру їх розміщення на сторінках книги; зміни форматів книжок, матеріалів оправ чи оформлення обкладинок; вибір сортів паперу для того чи іншого видавання.

Другий блок комплексу – культура книгорозповсюдження через різні форми – продаж або суспільне користування в бібліотеках (монастирських, приватних, навчальних закладів, установ тощо); вкладення в церкви чи дари окремим особам, закладам (записи про це на книгах – перша форма власницьких знаків). Безпосередньо пов'язана з книгорозповсюдженням культура споживання книжкової продукції, тобто культура читання, збирання, захоплення книгами, інколи навіть поклоніння книзі.

Можна виділити і третій блок – культура книгоопису, що традиційно вивчається в межах історії бібліографії, але при розгляді історії книжкової культури комплексно вичленити цей блок, не зважаючи на зміни, що відбувалися в культурі фіксації книжок у різних формах каталогів, бібліографічних списків, зміни системи бібліографічних посилань, а також у книжковій рекламі – неможливо.

Погодьмося, що всі названі і не названі складові книжкової культури змінювалися з часом, залежно від розвитку виробничої сфери,

пов'язаної зі створенням книги чи видань, які містять не лише текст, але й інші види знакової природи інформації: ноти, карти, зображення; від розвитку політичних, громадських відносин; від розвитку науки і культури, зокрема – літератури, її різних жанрів, а найголовніше – від стану грамотності, освіченості в суспільстві, вміння та звички читати й писати.

Саме в такому комплексі намагається вивчати історію книжкової культури Інститут книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), обравши цю тему пріоритетом своїх досліджень на 2016–2018 рр. Специфічною відмінністю постановки проблеми Інститутом книгознавства від формулювання завдань досліджень аналогічної теми іншими установами, які розробляють історію книжкової культури на теоретичному та історичному рівнях (наприклад, Науково-дослідного центру «Наука» РАН, який випустив монографічні праці з історії та теорії книжкової культури, низку збірників та статей в інших виданнях), є конкретний об'єкт дослідження, тобто та джерельна база, що обрана як підґрунтя для наукових досліджень – фонди відділів, які входять до структури Інституту, а саме: відділу стародруків та рідкісних видань; відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, із сектором картографічних видань; відділу образотворчих мистецтв; відділу музичних фондів; відділу зарубіжної україніки. Мета дослідження – через попримірникове вивчення цих спеціалізованих фондів, створення баз даних і наукових каталогів, бібліографічних монографій історико-книгознавчого змісту вийти на узагальнення стосовно книжкової культури України в різні хронологічні періоди, починаючи з XVI і завершуючи XX ст. Маємо надію у вигляді наукової гіпотези, що ці узагальнення дозволять по-новому сформулювати складові історії книжкової культури як відносно окремого наукового напрямку досліджень, пов'язаного з книгознавством, історією культури, мистецтва книги, історією бібліотек та бібліографії.

Для прикладу наведемо лише деякі питання, що характеризують книжкову культуру певної доби і потребують додаткового студіювання на конкретних зразках. Зокрема, дослідники відзначають багатство оформлення вітчизняних великоформатних кирилических стародруків і, водночас, стриманість орнаментики, лише обрамлення титулів для публіцистичних книг меншого обсягу та формату, так само, як і для видань, надрукованих в українських друкарнях латинським шрифтом, власне, як це було прийнято в західноєвропейських друках. Тут проглядається чільний зв'язок з

тематикою книжок. Потребують більш уважного вивчення мовні реалії тих часів, одночасне видання, інколи в тих самих друкарнях, творів різними мовами та шрифтами: церковнослов'янською, староукраїнською, польською, латинською, пізніше, наприкінці XVIII ст., російською мовою гражданським шрифтом – це теж відбиток книжкової культури певної доби. На книжковій культурі позначалися цензурні утиски, починаючи від указу Петра I 1720 р., що забороняв українським друкарням випускати світські книжки, а також нові книги релігійного змісту, причому ще «дабы никакой розни и особого наречия во оных не было». Взагалі книга XVIII ст., на нашу думку, досліджена, порівняно з «золотим віком» українського книгодрукування XVII ст., недостатньо. Тому Інститут книгознавства планує завершення досліджень з історії певних вітчизняних друкарень цього часу – Бердичівської друкарні босих кармелітів, Почаївського Успенського, Унівського та Супрасльського монастирів, укладання наукових каталогів їхньої книжкової продукції із фондів НБУВ, з ґрунтовною монографічною частиною. Разом з тим потребують дослідження такі цікаві явища книжкової культури тієї доби, як конволюти, «титольні видання», видавничі фальсифікати та підробки.

Маємо глибше вивчати історію бібліотечної справи. Чи може хтось сьогодні назвати хоча б приблизну кількість вітчизняних бібліотек (маємо на увазі на теренах сучасної України), скажімо, у XVIII ст.? Як потрапляли сюди західноєвропейські друки і які саме книжки були найбільш популярними, адже вони безперечно впливали на розвиток суспільства – інших засобів масової комунікації не було. Цікавим уявляється співставлення складу бібліотек православних, греко-католицьких і католицьких монастирів: книги з їхніх зібрань читали не лише ченці чи церковні ієрархи, але й певні кола місцевого населення, але це потребує студювання, доказів. Отже, знов-таки, спочатку потрібно дослідити склад цих фондів, записи на примірниках, архівні джерела, а потім піднятися до узагальнення і підготовки висновків, що можуть дещо по-новому представити тогочасну книжкову культуру.

Потребують дослідження і більш широкого оприлюднення результати вивчення інших видів друку: нот, естампних гравюр, листівок і плакатів. Це теж зразки видавничої культури, знайомі лише вузькому колу вчених, а без них загальна картина книжкової культури буде неповною.

Остання проблема, на якій хочемо наголосити, це дискусійне питання, пов'язане з об'єктом дослідження: книжкова культура в Україні чи України? Здавалося б, звучить однаково, але за цим проглядаються

різні напрями студій. Так, якщо ми обмежуємось територіально «в Україні», то втрачаємо книжкову культуру української діаспори, а вона теж має свої особливості. Якщо ж зосереджуємось на книжковій культурі України, виникає побоювання втратити у вітчизняній культурі книжковий спадок інших країн і народів, який не був створений українцями, створений не тут, але ж він був свідомо завезений сюди, його тут читали, обмірковували, використовували, він впливав на розвиток науки і культури, громадські відносини. Тож наш підхід – комплексний, поєднання книжкової культури всіх народів чи етносів, які традиційно проживали на цих землях, та українського народу поза межами сучасної території України.

УДК 027.1/.2(477.54)"1939-1945"(09)

Кашеварова Н. Г.,

наук. співроб. Інституту історії України,
канд. іст. наук

ДОЛЯ ПРИВАТНИХ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОПЕРАТИВНОГО ШТАБУ РОЗЕНБЕРГА (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКОВА)

Упродовж повоєнного періоду проблема переміщення під час Другої світової війни книжкових цінностей, як великих масивів (цілих бібліотек, бібліотечних фондів, наукових зібрань тощо), так і окремих видатних пам'яток мистецтва і культури України є предметом дослідження багатьох науковців, як в Україні, так і поза її межами. Але й досі в тіні цих повоєнних наукових пошуків залишається питання щодо долі приватних бібліотек, книжкових зібрань та колекцій, насамперед на території колишнього Радянського Союзу.

Під час нацистської окупації головну роль у процесі переміщення культурних цінностей відігравали представники уповноважених органів цивільної адміністрації окупованих нацистами країн, що поряд із завданням «збереження та упорядкування» місцевих культурних цінностей здійснювали перегляд, відбір, вилучення та перевезення до Третього райху цінних колекцій (мистецького, наукового та ін. змісту), організації з території райху, як, наприклад,

Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга (далі – Оперативний штаб), команди Міністерства закордонних справ, Головного управління СС із питань раси та поселень, відомства «Спадщина предків» (НСДАП) та ін., що просувалися захопленими територіями разом із частинами Вермахту. Найвідомішим серед них залишається Оперативний штаб Розенберга, насамперед завдяки масштабам своєї грабіжницької політики щодо культурного надбання та духовної спадщини народів країн, окупованих нацистами.

На відміну від країн Західної Європи, де багато цінних та рідкісних книжкових видань перебувало у складі приватних колекцій різних осіб, передусім приватних колекціонерів, у СРСР на момент початку війни та німецької окупації значна частина цінних приватних колекцій відомих діячів науки, освіти і культури дореволюційного періоду, як правило, вже була складовою державного бібліотечного або музейного фонду, де ці зібрання були або виокремлені як окремі колекції (фонди), або включені до інших колекцій. Відповідно, частина з них була описана та заінвентаризована та підлягала евакуації. Так було вивезено, зокрема, частину колекцій БАН УРСР, хоча окремі з них не вдалося евакуювати, як, наприклад, частину відомої колекції генерал-губернатора Д. Бібікова. Саме про такі колекції збереглося більше інформації, завдяки як документам бібліотек того періоду, так і науковим пошукам і дослідженням їхньої долі. Але й досі майже відсутня інформація щодо бібліотек, що перебували на приватному зберіганні, та тих приватних книжкових зібрань, чії власники, наприклад, співробітники АН УРСР чи викладачі вищих навчальних закладів, евакуювалися вглиб СРСР. Хоча, наприклад, лише у Києві за результатами перевірки бібліотек та обліку бібліотечного фонду міста наприкінці 1941 р. було зареєстровано 279 приватних бібліотек [1], доля яких на даний момент фактично невідома.

Під час німецької окупації крім міських управ із боку представників німецької влади долею таких зібрань займалися, передусім, представники спеціалізованих структур вищезазначеного Оперативного штабу – так зв. зондерштабів (досл. «особливих штабів») «Бібліотеки» та «Наука», частково – бібліотекарі Крайового управління архівами, бібліотеками та музеями при райхскомісарі України. Вони

1 Дубровіна Л. А. Бібліотеки м. Києва в період нацистської окупації (1941–1943) : загальні напрями політики та діяльність окупаційних установ / Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова // Бібліотеки Києва у період нацистської окупації (1941–1943) : дослідження : анот. покажчик : публікація документів. – К., 2004. – С. 87.

володіли російською та українською мовами, могли оцінити наукове значення цих зібрань і тому були зацікавлені у їхньому збереженні, найчастіше – для власного подальшого користування або на користь різних науково-дослідних і навчальних установ Третього району. Джерелом інформації щодо них та їхнього місцезнаходження були, насамперед, міські управи українських міст, ще частину відомостей вони отримували шляхом опитування інтелігенції, що не виїхала в евакуацію. Прикладом щодо поведження німецьких структур із приватними бібліотеками може виступати місто Харків, де на початок Другої світової війни проживала значна частина інтелігенції УРСР. Так, серед документів Оперативного штабу, пов'язаних із Харковом, збереглися відомості щодо низки приватних наукових бібліотек. Частина з них навесні 1943 р., під час другої нацистської окупації міста, була переміщена на зберігання до більш великих спеціалізованих бібліотек. Серед них, наприклад, були так звані «приватні медичні бібліотеки» із загальним фондом у 15 тис. книг [2], зокрема, бібліотека відомого патологоанатома Григорія Львовича Дермана (1890–1983), що незадовго до окупації евакуювався до Іжевська, бібліотека харківського хірурга Франца Юлійовича Розе, одного з засновників української фтизіохірургії, а також доктора медицини Майєра, ймовірно, Антона Ємануловича Майєра (1761–1838), лікаря Слобідсько-Української лікарської управи. Всі вони були вилучені і перевезені до Української державної медичної бібліотеки за адресою вул. Пушкінська, 14 (ця бібліотека водночас виконувала роль колектора для низки книжкових зібрань, не лише медичного змісту). Серед приватних юридичних зібрань згадана бібліотека юриста Володимира Сергійовича Трахтерова (1884–1975), конфіскована і перевезена на вул. Єпархіальну, 83, і це цікавий факт, адже її власник під час окупації залишався у Харкові.

Окреме місце серед приватних харківських зібрань посідала бібліотека філолога і літературознавця Олександра Білецького (1884–1961), що на початку окупації зберігалася у його приватному помешканні по вул. Чернишевській, 15. У липні 1941 р. О. Білецького було евакуювано до Уфи разом з іншими членами АН УРСР, а його приватну бібліотеку обсягом бл. 10 тис. книг у листопаді 1942 р. за

2 Тут і далі дані подані за німецькими архівними документами.

3 Бібліотечні фонди Харкова в роки Другої світової війни : документи / упоряд. : І. Лосієвський [та ін.] ; ред. І. Блохіна [та ін.] – К., 1997. – С. 20.

4 ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 1, спр. 65, арк. 134.

5 Там само, спр. 72, арк. 43.

рішенням міської управи було передано до Центральної наукової бібліотеки Харківського університету [3]. У документах Оперативного штабу зазначено, що ця бібліотека залишилася без господаря [4], а упродовж евакуації окремі книги бібліотеки були конфісковані Оперативним штабом, за його ж ініціативою проводилася інвентаризація бібліотеки [5]. Для нацистів цікавою була також особиста бібліотека відомого мовознавця Л. А. Булаховського (1888–1961), що зберігалася у складі фондів бібліотеки Харківського державного університету і нараховувала бл. 3 тис. томів.

Серед іншого у загальних переліках бібліотек, із зазначенням місцеперебування вказані приватні бібліотеки з так званого «Будинку спеціалістів» (де проживали представники науки і культури) (в ті часи вул. Кільцева, 1, пізніше – просп. Правди, 7 (нині – просп. Незалежності), в основному медичного змісту, загальним обсягом 6 тис. книг, та приватні бібліотечні зібрання у Будинку вчених (в ті часи – Мירוносицький провулок, 8, нині – вул. Жон Мироносиць, 10) обсягом у 5 тис. книг. Усі ці зібрання з метою збереження було звезено на вул. Пушкінську, 14.

Ще 4 тис. книг, позначені як «приватні зібрання вчених», були за ініціативою Оперативного штабу звезені до сховища Центральної наукової бібліотеки Харківського державного університету на вул. Університетській, 14.

На жаль, у цих документах не відображена подальша доля цих книг, але надзвичайно важливими видаються пошуки серед архівних документів окупаційних установ, міських управ, бібліотек тощо та їхнє комплексне дослідження.

Таке висвітлення долі харківських приватних книжкових зібрань у документах німецьких окупаційних структур є показовим прикладом існування проблеми щодо долі приватних бібліотек, передусім діячів науки і культури, що, незважаючи на свою невелику частку в загальному книжковому фонді України, є повноцінною складовою її культурного надбання, тому заслуговують на подальше поглиблене наукове дослідження.

УДК 002.2(477)"15–16":82–1=161.2

Курганова О. Ю.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. філол. наук

ГЕРАЛЬДИЧНА ПОЕЗІЯ ЯК СКЛАДОВА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

Геральдична поезія є одним із найпоширеніших жанрів літератури українського бароко, зародження якого тісно пов'язано з розвитком книгодрукування. Як і більшість поетичних текстів бароко, вірші під зображеннями родових гербів друкувались у вигляді «прикнижкового реквізиту». Розміщені, як правило, на звороті титульних аркушів українських кирилических та латиношрифтових видань кінця XVI – XVII ст. вони виконували роль поетичної присвяти й елементу художнього оформлення книги. Основний зміст геральдичних віршів полягає в описі зображуваних на гербі елементів («клейнодів»), що метафорично співвідносяться з тими чеснотами, якими автор наділяє власника герба або представників його роду. Формальна довершеність та універсальність змісту надають геральдичним віршам зі сторінок українських стародруків самостійну естетичну цінність. Це дозволяє розглядати геральдичну поезію як окреме історико-літературне явище, безвідносно до тексту видання, в якому їх було надруковано. Більшість зразків геральдичної поезії увійшли до складу академічних антологій [1; 2]. Жанрові особливості цих віршів докладно розглянуто у роботах Д. Чижевського, В. Колосової, В. Крекотня, Д. Наливайка, Б. Криси, І. Помазана, М. Сороки, М. Сулими, Л. Ушкалова, Ю. Миненка та інших. При цьому прагматичне, «позалітературне» призначення геральдичної поезії лишається поза увагою дослідників. Метою нашої розвідки є розгляд геральдичних віршів як органічної складової стародрукованого видання, створеної в межах певного видавничого осередку і адресованої особі, так чи інакше пов'язаній з підготовкою до друку тексту та виходом книжки.

У межах цього дослідження ми зупинилися на геральдичних віршах, написаних староукраїнською літературною мовою та надрукованих на сторінках українських кирилических видань. Польськомовні та латиномовні геральдичні вірші, поширені в українських латиношрифтових виданнях цього періоду, та староукраїнські вірші у литовських та білоруських кирилических виданнях

буде розглянуто в подальших дослідженнях.

У каталозі українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича зафіксовано понад 70 кириличних видань, до складу яких увійшли староукраїнські геральдичні вірші (в основному – це видання кінця XVI – XVII ст.) [3]. Значна частина цих видань зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Більшість віршів надруковано у виданнях друкарень Києво-Печерської лаври (понад 20 текстів) та Львівського братства (понад 15 текстів), що були найпотужнішими та найдовговічнішими видавничими осередками цього часу. Окремі зразки геральдичної поезії знаходимо також у виданнях Острозької та Дерманської друкарень (4 тексти), Львівської друкарні Михайла Сльозки (7 текстів), виданнях чернігівської друкарні (5 текстів), мандрівної друкарні Кирила Транквіліона-Ставровецького (3 тексти), Унівської друкарні (2 тексти), та по одному тексту у виданнях друкарень Павла Домжива Лютковича-Телиці в Угорцях, Арсенія Желіборського у Львові, Спиридона Соболя у Києві, львівської друкарні при монастирі св. Юра та друкарні Луцького братства.

Розквіт української геральдичної поезії припадає на кінець XVI – першу половину XVII ст. і пов'язаний із оспівуванням гербів українських можновладців, князівських та шляхетських родів. Адресатами геральдичних віршів були власники та меценати друкарень, покровителі видавця-типографа, спонсори окремих видань та впливові особи, на підтримку від яких сподівався видавець [4, с. 311]. Незначна кількість геральдичних віршів підписана криптонімами, більшість – анонімні, а їх авторство приписують автору тексту видання, автору передмови або друкареві. Відповідно, авторами цих віршів була плеяда барокових літераторів, так чи інакше задіяних у процесі книговидання: Герасим Смотрицький, Даміан Наливайко, Андрій Скульський, Степан і Памва Беринди, Гавриїл Дорофієвич і Тарасій Земка, Кирило-Транквіліон Ставровецький, Лазар Баранович та інші. Особу адресата вказано в назві вірша та в тексті прозової посвяти до видання. В останній також, як правило, відчитується мотивація вибору адресата вірша. Зокрема, у передмові до Києво-Печерського видання «Бесід на діяння святих апостолів» Іоанна Златоуста 1624 р., прикрашеного віршем Тарасія Земки на герб Долматів, зазначено, що для друку було використано кошти із заповіту Костянтина Долмата [3, №139]. Внесок адресата у роботу над виданням інколи оспівано і у тексті самого вірша: «всьм по чину представил еси божественное писаніе/истиннаго бога и правды его въ похвалу и познаніе» [1, с. 61–62] – про Костянтина Острозького як ініціатора видання Острозької Біблії 1580–1581 рр.; «И

крест въ мольбах, луна же въ чтеніих всьщает:/ Сего ради и Псалтир по общу совѣту / Исправленну подати велѣл еси свѣту» [1, с. 341] – про Єлисея Плетенецького, який керував видавництвом Лаврського Псалтиря 1624 р. тощо.

Географія та хронологія публікації геральдичних віршів прямо пов'язана із впливом їх адресатів на різні видавничі осередки. Князь Костянтин Острозький як власник Острозької та Дерманської друкарень є адресатом геральдичних віршів у острозьких виданнях Біблії 1580–1581 рр. та «Лікарства на оспалий умисл чоловічий» 1607 р. і дерманських виданнях Октоїха 1604 р. і «Листа... до... єпископа Іпатія Потія» Мелетія Пігаса 1605 р. Його синів Янушу присвячено вірш на звороті титулу острозького Часослова 1612 р. У виданнях друкарні Львівського братства найбільшого поширення мали вірші на герб міста Львова та герб братства. Поряд із цим трапляються поезії, адресовані меценатам: вінницькому старості Олександру Балабану, який пожертвував гроші на видання «Книги о священстві» Іоанна Златоуста 1614 р. присвячено частину його накладу; особу господаря Молдови Мирона Бернавського, який відновив друкарню після пожежі, вшановано у гербових віршах на звороті титулу «Віршів з трагедії Христос Пасхон» Андрія Скульського 1630 р. та частині примірників із накладу видання Октоїха 1630 р. У геральдичних віршах із богослужбових видань Львівської друкарні Михайла Сльозки, що вийшли друком упродовж 1639–1665 рр., оспівано родини впливових діячів православної церкви: київського митрополита Петра Могили, унівського архімандрита Ісаї Сулятинського та львівських єпископів Арсенія та Афанасія Желіборських. Підтримкою впливових представників православної, а згодом – католицької шляхти намагався заручитися і мандрівний видавець Кирило Транквіліон-Ставровецький, твори якого викликали неоднозначну оцінку сучасників. Різні частини накладу почаївського видання «Зерцала богословія» 1618 р. автор прикрасив віршами на герб Іоана Ярмолинського, Олександра Пузини, Лаврентія Древинського, у примірниках рохманівського видання «Євангеліє учительного» 1619 р. вмістив геральдичні вірші на честь Раїни Могилянки Вишневецької, Михайла Вишневецького, Юрія Чарторийського та Самійла Корецького, у чернігівському виданні «Перла Многоцінного» 1646 р. – вірші на герб Самійла Корецького та Єремії Вишневецького. Різноманітністю адресатів відрізнялись гербові вірші в богословських, богослужбових та панегіричних виданнях друкарні Києво-Печерської лаври 1618–1658 рр. У них оспівано клейноди з родових гербів архімадритів святої обителі, які брали активну участь у

діяльності друкарні (Єлисея Плетенецького, Захарії Копистенського, Петра Могили, Йосифа Тризни) і меценатів (Степана Святополк-Четвертинського, Костянтина та Григорія Долматів, Дмитра, Данила та Діонісія Балабанів, Єремії Корибута Вишневецького, Федора Проскури-Суцанського, Богдана Стеткевича та інших).

Зі середини XVII ст. жанр геральдичної поезії поступово занепадає, поступаючись місцем панегірику, який не вимагав обов'язкового опису елементів герба [5, с. 9]. В силу історичних обставин у виданнях Києво-Печерської та чернігівської друкарень у цей період з'являються вірші до геральдичних композицій, присвячених представникам родини Романових. За останні три десятиліття XVII ст. геральдичні поезії фіксуємо у поодиноких виданнях Унівської (у Псалтирі 1678 р. вірш на герб Захарії Шептицького – батька покровителя друкарні Варлаама Шептицького та у виданні «Зерцало до преїзріння і латвійшого зрозуміння віри святой» Йосипа Шумлянського 1680 р. вірш на герб автора), друкарні при монастирі св. Юра у Львові (вірш на герб Йосипа Шумлянського у Псалтирі 1688 р.), чернігівської друкарні (вірш на герб засновника друкарні архієпископа Лазаря Барановича у Тріоді Цвітній 1685 р. та його наступника Феодосія Углицького у Молитвослові 1693 р.). Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. у поодиноких виданнях також трапляються вірші на герби представників козацької верхівки: полковника Івана Обидовського (у лаврському виданні «Виноград Христов» Стефана Яворського 1698 р.), гетьмана Івана Скоропадського (у чернігівському виданні Івана Максимовича «Молитва Отче наш» 1709 р.) та ін.

Отже, українська геральдична поезія є складним історико-літературним явищем, що відображає особливості видавничого процесу кінця XVI – XVII ст. Написані співробітниками друкарень на пошану фактичних або потенційних меценатів українського книговидання, ці вірші потребують науково-бібліографічного обліку та детального розгляду як тексти, що різнобічно та багатоаспектно репрезентують книжкову культуру доби Бароко.

Список використаних джерел

1. Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упорядники В. П. Колосова, В. І. Крекотень. – Київ : Наукова думка, 1978. – 430 с.
2. Українська поезія. Середина XVII ст. / упорядник В. І. Крекотень, М. М. Сулима. – Київ : Наукова думка, 1992. – 679 с.
3. *Запаско Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих в Україні / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Львів :

Вища школа, 1981–1984. – Т. 1.

4. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

5. *Миненко Ю. В.* Геральдична поезія в українському літературному бароко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Миненко Юрій Васильович ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

УДК 027.7(477–25)"КП":090.1

Литвиненко І. О.,

зав. сектору відділу рідкісних і цінних видань

Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КПІ»

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ СЕРІЇ ВИДАНЬ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. У ФОНДІ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ НАУКОВО- ТЕХНІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. Г. І. ДЕНИСЕНКА НТУУ «КПІ»

Фонд рідкісних і цінних видань Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Київського політехнічного інституту засновано 2011 р. Сьогодні відбувається формування цього фонду, що дало змогу оцінити найціннішу ретроспективну частину фонду, виокремити старовинні видання та книжкові пам'ятки, які найкраще за все відображають етапи розвитку та історію відкриттів як вітчизняної, так і зарубіжної науки і техніки. До складу фонду ввійшли унікальні книжкові видання. Це – рідкісні підручники початку XIX ст. (літографовані рукописні, машинописні), окремі курси технічних дисциплін, унікальні книги з архітектури і мистецтва, видавничо-поліграфічного мистецтва XIX – початку XX ст.

У фонді рідкісної та цінної книги можна знайти видання з приватних колекцій викладачів Київської політехніки, що є важливим для історії формування фонду. Вивчаючи дарчі написи, автографи та власницькі печатки, можна багато дізнатися про історію університету, наукові та особисті інтереси вчених. Важливим є й історія книговидання другої половини XIX – початку XX ст.

Під час формування фонду розпочато виокремлення цінних періодичних видань XIX – початку XX ст.: «Політехнічний журнал» (Politechnischei Journal); «Зодчий», «Інженер», «Журнал

Министерства путей сообщения», «Вестник технолога» тощо, представлених різними мовами, зокрема російською, німецькою, французькою, англійською.

У фонді зберігаються надзвичайно цінні книжки, що сьогодні є раритетами, наприклад, книга видатного нідерландського лікаря, фармацевта та вченого Германа Бургаве «Основи хімії» 1732 р., французького хіміка Ж. А. Шапталя 1796 та 1807 рр., унікальне видання Бернара Белідора з гідравліки 1819 р. Остання книжка вважається одним із перших довідників в Європі з інженерної справи. Заслуговує уваги «Еволюція сучасного капіталізму» 1898 р. Гобсона Джона Аткинсона, що стала класичною для свого часу і сьогодні користується значним попитом.

Окрема частина фонду – колекції науково-популярних серій, виданих у XIX – початку XX ст., що представляють значний інтерес для вивчення історії технічної та природничої думки та поширення наукових знань серед широкого кола читачів. Такі видання мають свого шанувальника, який цікавиться розвитком науки, хоча і не є вченим, але є спеціалістом іншого профілю або суміжних галузей знань; висвітлюють життя й діяльність вчених, розповідають про наукові відкриття, дослідження в галузі техніки і культури; навчають читачів самостійно мислити. Науково-популярні видання випускаються як для спеціалістів, так і для пересічного читача. Книжки серії об'єднуються загальною тематикою, цільовим або читацьким призначенням, що друкується під загальною назвою, та мають однакове оформлення.

Серед науково-популярних серій на особливу увагу заслуговують такі:

Видавництво Гешен – F.Y. Goschen'sche Verlagsbuchhandlung – засновано німецьким книговидавцем Георгом Йоахімом Гешеном 1785 р. Відома серія «Бібліотека Гешен» (Sommlung Goschen) почала друкуватись 1889 р. і ставила собі за мету шляхом окремих, коротких, ясно викладених нарисів ознайомити широкий загал із багатьма галузями знань (фізика, хімія, математика, машинобудування тощо). Кожен том відрізняється своєю строгою науковістю і разом з тим особливою популярністю, достатньою кількістю фігур, креслень і таблиць. Тексти написані та оброблені відомими фахівцями. Книги стали незамінні для учнів старших класів шкіл, студентів, техніків і для самоосвіти. Невеликий формат робив їх доступними за ціною саме для такого кола читачів. Російське видавництво «Наука и жизнь» 1912 р., заручившись винятковим правом, стало випускати видання Summlung Goschen, російською мовою. В період 1914–1918 рр. випуск книг було

припинено, а після революції 1917 р. видавництво «Наука и жизнь» відновило свою роботу в Берліні і видавало книги до 1930 р. Багато книг вийшло другим і третім виданням. У фонді рідкісних і цінних видань зберігається понад 40 книжок російською та німецькою мовами.

Серія «Ostwald's Klassiker der exakten Wissenschaften» (Класики точних наук) почала видаватися під редакцією відомого хіміка Вільгельма Оствальда для популяризації науково-технічних знань. До неї увійшли кілька сотень невеликих книг, що містять класичні роботи з математики, фізики, хімії, астрономії, фізіології. Наприклад, перші роботи Галілео Галілея, Фарадея, Лагранжа, Д'Аламберта та інших. Видавалася німецькою мовою. Для редагування текстів залучалися фахівці з окремих наук. Саме завдяки цій колекції оригінальних робіт видатних учених ми маємо можливість простежити історію наукової думки.

«Бібліотека для самоосвіти» – видання товариства І. Д. Ситіна. Серія виходила з 1895 р. і складалася з 47 книг з історії, філософії, природознавства, економічних наук. Редакторами була група професорів Московського університету. Вийшло 9 книг праць: Г. Лоренца, Г. Майра, Мінто, Ед. Порріта, В. Сторожева, А. Уоллеса, М. Ферворна, Б. Чічеріна, Шамоніна і Петрушевського. В серію увійшли видання, які дають необхідний мінімум знань з основних загальноосвітніх дисциплін.

«Бібліотека Економістів» видання К. Т. Солдатенкова. Ця серія вийшла в світ 1895 р. за ініціативи і редакцією М. Щепкіна. 11 випусків присвячені життю та діяльності А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля, Д. Юма та інших, а включали і їхні твори.

Серія біографічних та художньо-біографічних книг «Жизнь замечательных людей» випускалася 1890–1924 рр. видавництвом Ф. Ф. Павленкова. У 198 книг серії увійшли біографії знаменитих людей – письменників, математиків, фізиків, техніків, економістів, філософів. Майже всі книги були видані за життя Ф. Ф. Павленкова. Біографічна серія Ф. Ф. Павленкова – це перша в Європі універсальна біографічна колекція.

«Нові ідеї в хімії», «Нові ідеї в фізиці» – серія книг, яку видавництво «Освіта» випустило 1911 р., щоб ознайомити читачів з тогочасними течіями в хімічній та фізичній науках. Перший випуск «Нові ідеї в хімії» присвячений пам'яті Я. Г. Вант-Гоффа. Книги мають форму невеликих монографій, або присвячені питанням хімії та фізики різних авторів. Видання неперіодичне, але видане у 7 збірниках. Також було видано серії книг «Нові ідеї в математиці», «Нові ідеї в астрономії»,

«Нові ідеї в біології», «Нові ідеї в медицині», «Нові ідеї в філософії», «Нові ідеї в соціології», «Нові ідеї в економіці».

У планах нашого відділу – вивчення інших західноєвропейських серій, історія котрих ще не повністю досліджена. Серед них: «Scientia» – серія книг із фізико-математичного напрямку та біології; «The Internation Scientific Series» – (Міжнародна наукова серія) англійською мовою; «Bibliothek der gesamten Technik» (Бібліотека всієї технології) німецькою мовою; «Encyclopedie scientifique des aide-memoire» (Енциклопедія наукових мемуарів) французькою мовою. Тут зібрані твори з різних галузей знань.

Сьогодні такі серії мають значну історико-культурну цінність. Крім прямого призначення – поширення наукового знання, серійні науково-популярні видання є важливим явищем історії книги та книжкової культури, видавництва та науково-видавничої діяльності, поліграфії та мистецтва книги, джерело дослідження читацького середовища та книгокористування.

Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КПІ» активно пропагує цінні видання та періодику. З пізнавально-освітньою метою організовуються тематичні виставки, створюються презентації, публікуються статті в газеті «Київський політехнік», проводяться лекції для студентів нашого вишу, публікується інформація на сторінках відділу на Фейсбук, а також на сайті бібліотеки.

УДК 027.1(477-25)Альошин(091)

Макроусова О. Г.,

головний спеціаліст Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій,
канд. іст. наук

БІБЛІОТЕКА АРХІТЕКТОРА ПАВЛА АЛЬОШИНА: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Ім'я видатного українського архітектора Павла Федотовича Альошина (1881–1961) відомо майже кожному, хто цікавиться архітектурою Києва. В його багатому творчому надбанні є знакові для нашого міста об'єкти – Педагогічний музей (вул. Володимирська, 57),

комплекс закладів Академії наук (колишньої Ольгинської гімназії) на розі вул. Володимирської та Б. Хмельницького, особняк М. Ковалевського по вул. Шовковичній 15/1, один із кращих зразків архітектури конструктивізму 1920-х років – будинок кооперативу «Радянський лікар» (вул. В. Житомирська, 17/2).

Але Павло Альошин – людина надзвичайно талановита і неперевершено працездатна, був не тільки архітектором, будівничим і навіть успішним адміністратором, керівником, а й колекціонером і бібліофілом. Архітектор цікавився творчістю своїх колег, листувався з їхніми нащадками, збирав цінні креслення. Завдяки його інтересу до минулого архітектури збереглися унікальні архівні матеріали та книги.

Підкреслимо, що більшість архітекторів XIX–XX ст. мали значні за обсягом бібліотеки з цінними виданнями. Приміром, Інна Листовнича згадує про багату бібліотеку її батька – цивільного інженера Василя Листовничого. Згадки ми маємо про окремі книжки інших архітекторів. Але зберегтися у більш-менш цілісному вигляді пощастило лише деяким зібранням. Так, у 1939 р. видатний архітектор О. Бекетов особисто подарував частину своєї бібліотеки Харківському національному університету міського господарства (нині – ім. О. М. Бекетова).

Архітектор же П. Альошин, та згодом за заповітом його дружина Ольга Альошина передали до Музею архітектури і будівельної техніки при Академії архітектури України, пізніше – до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ) не тільки роботи самого Альошина та колекцію креслень інших архітекторів, а й частину бібліотеки архітектора. Вона й досі визначена в каталозі архівної бібліотеки як окреме зібрання Павла Альошина. Ця збірка складається з 205 видань російською та українською мовами та 71 видання іноземними мовами. Книжки не мають спеціальних позначень, що вони належать П. Альошину, гадаємо, власного екслібрису у нього не було.

Відомо, що перша книга у П. Альошина з'явилася лише у 12-річному віці. І це був альбом архітектурних креслень «Проекти різних будівель», що нині зберігається у ЦДАМЛМ. Постійне навчання в наступні роки і потяг до самоосвіти вимагали і формування бібліотеки, яка від суто практичного професійного інструменту з часом перетворилася на цінну колекцію. П. Альошин купував не тільки окремі видання, а вже сформовані зібрання.

Велику бібліотеку продала П. Альошину у 1912 р. вдова академіка архітектури Володимира Миколайовича Ніколаєва

(1861– 1911). Сам же В. Николаєв купив ці матеріали після смерті архітектора О. Беретті у його сина. На жаль, з бібліотеки В. Николаєва ми можемо достовірно атрибутувати лише кілька видань, на яких збереглися дарчі написи. Це – фотоальбом неіснуючого нині в Києві будинку Товариства взаємного кредиту по вул. Інститутській, 6 та два величезні томи подарункового видання «Киевский Владимирский собор». Відомо, що архітектор Іполит Николаєв у 1917 р. передав до навчальної бібліотеки Київського художнього училища, ректором якого був його батько, 68 цінних книжок з архітектурної теми.

Підкреслимо, що Павло Альошин став одним із перших дослідників творчості архітекторів Беретті, збираючи їхні креслення, біографічні відомості, листуючись із синами. Олександр Беретті також мав свого часу цінну бібліотеку, якою Павло Альошин не міг не зацікавитися. У 1916 р. бібліотечне зібрання О. Беретті було передано до Міської публічної бібліотеки Києва, яка вже займала свою сучасну будівлю по вул. М. Грушевського, 1. До подарованого зібрання входили близько 4000 томів з економічних питань і більше 300 книжок з архітектури, у т. ч. рідкісних італійських, французьких, англійських, німецьких та російських увражів. За умовами дарування, книги ці мали поставити в окремі шафи з написом «Бібліотека імені Беретті». Про подаровану бібліотеку П. Альошин написав невеличкий нарис.

П. Альошин до революції постійно мешкав у Санкт-Петербурзі, хоча дуже часто бував у Києві у справах. Повертаючись в Україну восени 1918 р., він спромігся, незважаючи на довгу і небезпечну подорож крізь більшовицьку Росію, перевезти і свою бібліотеку та зібрання креслень. Альошини оселилися в будинку по вул. Софійській, 23. 1919 р. архітектор звернувся до ВУКОПСУ з проханням взяти на облік цінні меблі червоного дерева з інкрустацією. Робилося це для того, щоб уникнути пограбувань.

Навіть у нелегкі часи бібліотека постійно збільшувалася. П. Альошин продовжував замовляти книги і за кордоном, багато купував і у видавництві Академії архітектури СРСР, яке було неоціненним джерелом професійної літератури. Поповнювалася бібліотека і численними подарунками книжок від авторів, звичайно з авторськими написами. На жаль, повного алфавітного каталогу його домашньої бібліотеки ми не маємо. Скоріш за все, архітектор його не вів. Проте в документах збереглися окремі переліки його книжок за різні роки. Гадаємо, за наявними матеріалами можна частково реконструювати бібліотеку архітектора, але це – справа майбутніх досліджень. Зараз спробуємо лише дати загальну характеристику

зібрання П. Альошина. Звичайно, більшу і найціннішу частину бібліотеки склали видання з архітектури, в т. ч. художні і фотоальбоми, високоякісні альбоми різних проектів та замальовок (увражів), каталоги малюнків та креслень архітекторів Імператорської Академії мистецтв. Безпосередньо для роботи використовувалися і різні технічні збірки, довідники, таблиці, а також книжки колег. Чимало літератури було пов'язано з плануванням, розвитком та господарством різних міст світу. Окремі видання присвячувалися перспективам розвитку Києва. Значну частину бібліотеки склали підшивки фахових журналів (дореволюційних та радянського періоду) – «Зодчий», «Строитель», «Городское дело», «Коммунальное дело», «Наше строительство», «Строительная промышленность», німецький «Vauhaus» тощо.

Бібліотека свідчить про широкі інтереси П. Альошина до різних сфер діяльності людства. Були у нього видання з історії, зокрема Французької та Російської революцій, біографії російських імператорів. П. Альошин був підписаний на журнал «Бібліофіл». Серед художньої літератури знаходимо стандартний набір з імен російських класиків – І. Тургенева, А. Чехова, М. Горького, В. Вересаєва, Л. Толстого, М. Гоголя, Ф. Достоевського, М. Гарін-Михайловського тощо.

1930 р. родина переїхала до зведеного за проектом самого П. Альошина будинку кооперативу «Радянський лікар» (В. Житомирська, 17, кв. 22). Тут архітектор прожив до самої своєї смерті у 1961 р., створивши унікальну обстановку. Квартира і меблі були продані на поч. 2000-х років. Спроби створити там музей архітектора провалилися, незважаючи на затверджену оригінальну концепцію. Частину меблів, книг, картин придбали українські антиквари.

Вивчаючи історію бібліотеки Павла Альошина, можна сміливо стверджувати, що наукова та збирацька діяльність архітектора стала не менш важливою для нашої культури, ніж його архітектурна творчість. Збережена частина бібліотеки становить не тільки бібліографічний та біографічний інтерес, але й продовжує використовуватися дослідниками архітектури.

УДК 027.7(477.51):090.1

Морозов О. С.,

директор Бібліотеки імені академіка М. О. Лавровського
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
завідувач Музею рідкісної книги;

Мірошник М. В.,

бібліотекар I категорії
Бібліотеки імені академіка М. О. Лавровського
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**ОСОБОВА КОЛЕКЦІЯ ПРОФЕСОРА С. П. ШЕВИРЬОВА
У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ БІБЛІОТЕКИ НІЖИНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
(ДО 210-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ С. П. ШЕВИРЬОВА)**

Однією із значних та найцінніших складових фондів зібрання Бібліотеки імені академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя є особова книжкова колекція Степана Петровича Шевирьова (1806–1864), професора Московського університету, академіка Петербурзької імператорської академії наук, відомого літературознавця та літературного критика, видатного письменника та публіциста слов'янофільського світогляду, талановитого педагога, видавця та громадського діяча своєї доби. Про неординарність постаті самого С. П. Шевирьова свідчить вже той факт, що до кола його близького спілкування та однодумців входили такі видатні особистості, як О. Пушкін, М. Гоголь та А. Майков, українські вчені-енциклопедисти Михайло Максимович та Йосип Бодянский, історики М. Погодін та К. Калайдович, ідеологи слов'янофільського руху брати Аксакови та Іван Киреевський, вчені-славісти Вук Караджич та Ізмаїл Срезневський, німецький мислитель та класик літератури В. Гете, польський драматург Юзеф Коженевський, італійські філологи Франческо Массі та Ніколо Б'яджіолі та багато інших.

Степан Петрович Шевирьов народився 18(30) жовтня 1806 р. у провінційному російському приволзькому містечку Саратові, в давній дворянській родині. Батько майбутнього вченого був міським суддею та губернським предводителем дворянства. Життєвий шлях С. П. Шевирьова був складним та драматичним. Ще у ранньому дитинстві він виявляє схильність до літератури та філологічних наук. Навчається у Благородному пансіоні при Московському університеті, навчання у якому із золотою медаллю завершує у 1822 р. Громадську

діяльність молодий С. Шевирьов розпочинає помічником бібліотекаря Московського архіву Державної колегії іноземних справ. У цей же час він стає активним учасником літературних вечорів, заснованих Семеном Раїчем, поетом, перекладачем, педагогом, знавцем античної та італійської поезії. До цього часу належать перші серйозні літературні та публіцистичні спроби С. П. Шевирьова. Згодом молодий письменник приєднується до літературно-філософського гуртка «любомудрів», керівниками якого були В. Одоєвський та Д. Веневітінов, захоплюється надзвичайно модною на той час у колах московських інтелектуалів «німецькою натурфілософією» – працями Ф. Шеллінга, І. Канта, Й. Фіхте. У цей час Шевирьов знайомиться з Михайлом Погодіним, у якому знаходить однодумця та духовного соратника. Їхня дружба буде тривати усе подальше життя, аж до самих останніх днів С. П. Шевирьова. У 1825 р. друзі вирішують спільно видавати літературний альманах «Уранія», у якому С. Шевирьов друкує свій поетичний маніфест «Я есмь». Останній привернув до себе увагу таких корифеїв літератури, як О. Пушкін та Є. Барятинський, отримав низку схвальних відгуків літературних критиків.

Окремою сторінкою життя С. П. Шевирьова стали його багаторічні приятельські взаємини з Миколою Гоголем. М. Гоголь для С. Шевирьова був безумовним інтелектуальним авторитетом. Молодий професор не тільки читав коректури творів геніального письменника, вів перемовини з книговидавцями від його імені, але й видав його фінансовими справами. Після передчасної смерті М. Гоголя саме С. П. Шевирьов розбирав архіви письменника та клопотався про друк ще невиданих творів.

Визначною подією у житті С. П. Шевирьова, що вплинула на його світогляд, стала перша закордонна подорож 1829–1832 рр. Як вихователь сина княгині Зінаїди Волконської, відомої на той час «світської левиці», благодійниці та власниці модного салону, яку небезпідставно вважали «опозиціонеркою», підозрювали у «західництві» та симпатіях до руху «декабристів», молодий літератор Степан Шевирьов їде в Італію. Крім Риму він проводить достатньо часу у Неаполі, Флоренції, Болоньї, Венеції, Мілані, Генуї та інших осередках інтелектуального життя Південної Європи, жваво цікавиться історією та сучасністю італійської культури, знайомиться з її видатними діячами. А ще вивчає античну літературу, вдосконалює знання англійської мови читанням В. Шекспіра та англійських письменників у оригіналі. Розкішна римська бібліотека З. Волконської дозволила С. Шевирьову також продовжити студії над історією Росії. Яскраві враження від

перебування в Італії С. Шевирьов відтворює у численних нарисах та дописах, які активно друкує у російських періодичних виданнях.

Під час перебування у Женеві С. Шевирьов відвідує лекції відомих професорів, зав'язує нові знайомства, удосконалює знання мов. Незабутньою подією стала для допитливого мандрівника зустріч з видатним письменником та мислителем Йоганом Вольфгангом Гете, яка відбулася у Веймарі. Класик німецької літератури тепло прийняв молодого інтелектуала. Між ними відбулася дискусія з приводу трактування сюжетної лінії «Фауста», яка вилилася на сторінки літературознавчих журналів.

Після повернення на батьківщину, за протекцією О. С. Пушкіна, С. П. Шевирьов отримує посаду ад'юнкта кафедри російської словесності у Московському університеті. 1833 р. він захищає магістерську роботу, присвячену дослідженню творчості А. Данте, і зрештою отримує право викладати на кафедрі курс історії поезії. Університетська кар'єра С. Шевирьова була стрімкою та успішною. Лекції молодого професора користувалися популярністю у студентів. Курси своїх лекцій Шевирьов друкує у «Вчених записках» університету, у «Журналі Міністерства народної освіти»; виходять друком ґрунтовні монографії та багатотомні видання праць науковця. Але блискуча майже 20-річна університетська кар'єра С. П. Шевирьова обірвалася так само стрімко, як і почалася. Причиною цього стала бійка поміж поважним професором та графом О. Бобринським, що відбулася на засіданні Московського художнього товариства у 1857 р. У відповідь на зневажливі репліки графа щодо культури слов'янських народів, запальний Шевирьов вступив з ним у полум'яну суперечку. Дискусія перейшла на особистості, Бобринський вдався до хамського випадку, на що Шевирьов відповів дзвінким ляпасом. Суперечка переросла у фізичне протистояння, внаслідок якого Шевирьов потрапив у лікарню з поламаними ребрами. Справа набула громадського розголосу. Оскільки граф О. Бобринський доводився двоюрідним братом царю Миколі I, винуватцем інциденту оголосили Шевирьова, звинувативши професора словесності у хуліганстві. Наслідком стало звільнення з університету, яке С. П. Шевирьов пережив надзвичайно болюче. Після тривалого лікування, він деякий час напружено працює, завершуючи свої наукові справи, та у 1860 році назавжди залишає Росію. Спочатку він їде в Італію, де у Флоренції читає лекції з історії російської словесності. Згодом переїжджає у Францію. Помер С. П. Шевирьов у Парижі на 58 році життя, 8 (20) травня 1864 р.

Напружена творча праця була стилем усього життя

С. П. Шевирьова. Але, крім літературної та наукової діяльності професор мав ще одну пристрасть – йому була притаманна палка любов до книги. Усе своє життя він збирав бібліотеку, яка поступово перетворилася на потужне наукове та бібліофільське зібрання. Після створення у 1875 р. на базі Ліцею князя Безбородька Ніжинського історико-філологічного інституту його директор академік М. О. Лавровський звернувся до нащадків С. П. Шевирьова з пропозицією придбати це зібрання для фондів бібліотеки інституту. Після нетривалих переговорів угоду було укладено і бібліотека С. П. Шевирьова переїхала до Ніжина. Для опрацювання каталогу бібліотеки керівництво інституту уклало угоду з відомим книгознавцем та бібліографом С. І. Пономарьовим, який у грудні 1876 р. виїхав у Москву. Бібліотека С. П. Шевирьова, яка налічувала понад 3580 назв видань, у цей час зберігалася у запакованому вигляді в ящиках, у холодному амбарі, в одному з маєтків у Замоскворіччі. У такому вигляді бібліотека перебувала понад 10 років. Зрештою, у 1876 р. безцінний вантаж дістався Ніжина. Книжкове зібрання С. П. Шевирьова стало потужною базою для наукової роботи багатьох поколінь науковців та вихованців Ніжинської вищої школи.

На жаль, упродовж ХХ ст., під час переміщень книжкового фонду університетської бібліотеки, особове зібрання С. П. Шевирьова втратило свою цілісність, було змішане з іншими колекціями і розчинилося у майже мільйонному фонді бібліотеки. Але завдяки тому, що збереглися старі інвентарні книги та архівні описи колекції, залишені С. І. Пономарьовим, у 2014 р. співробітники бібліотеки та Музею рідкісної книги розпочали кропітку роботу з виокремлення особового зібрання С. П. Шевирьова. В Музеї рідкісної книги було виділене окреме місце для його зберігання. Започатковано електронну базу даних «Бібліотека С. П. Шевирьова», ведення якої забезпечується співробітниками Музею рідкісної книги і сектору фондів колекцій та рідкісної книги бібліотеки. Технічною платформою для створення БД є АБИС «ІРБИС-64». На сьогодні база містить 6013 записів, у тому числі – повний бібліографічний попримірниковий опис усіх виявлених видань із колекції С. П. Шевирьова. Обов'язково ведеться облік втрачених або преміщених примірників, проводиться розшук інформації про їх можливе сучасне місцезберігання. Частина книг, зокрема манускрипти XV–XVII ст. та видання з дарчими написами М. Гоголя та М. Костомарова у 1934–1936 рр. були передані до фондів НБУВ. Деякі унікальні видання, такі, як «Перло многоцінне» К. Ставровського (1646) та «Лексикон» Памви Беринди (1653), на жаль, перебувають у розшуці як втрачені. У БД обов'язково фіксуються

відомості про індивідуальні особливості найцінніших примірників, особливо – про маргіналії та дарчі авторські записи. На сьогодні найдавнішим об'єктом колекції С. П. Шевирьова є гравірований портрет Папи Римського Льва X, що датується 1513 р. Найдавніша книга датована 1545 р.: це – видання опису стародавнього Риму Діонісія Галікарнаського (Венеція, 1545). В цілому, XVI століттям датовано 4 од. зб.; XVII ст. – 17 од. зб.; XVIII ст. – 675 од. зб. Зібрання містить унікальні видання художніх текстів античних та сучасних письменників, критичні літературознавчі дослідження, праці з філософії, археології, історії та мистецтвознавства. Колекція автографів на книгах збірки С. П. Шевирьова нараховує 129 одиниць, у т. ч. це дарчі записи видатних письменників, науковців та громадських діячів Костянтина Аксакова, Василя Априлова, Аполлона Майкова, Йосипа Бодяньського, Миколи Гербеля, Миколи Греча, Василя Гречулевича, Михайла Максимовича, Філарета Гумілевського, Костянтина Калайдовича, Михайла Каткова, Вука Караджича, братів Івана та Петра Киреевських, Миколи Мурзакевича, Олександра Нікітенка, Михайла Погодіна, Михайла Соловйова, Ізмаїла Срезневського, графа Сергія Уварова, актора Михайла Щепкіна тощо.

Загалом особова книжкова збірка професора С. П. Шевирьова – не тільки цінна в науковому відношенні колекція європейських та російських видань XVI–XIX ст., але й унікальна історико-культурна пам'ятка меморіального значення.

УДК 002.2:090.1:655.41:027.021(477–25)НБУВ

Недашківська О. С.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛЕКЦІЇ ЕЛЬЗЕВІРІВ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Колекція ельзевірів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ВСРВ НБУВ) нараховує понад 500 назв видань, випущених від 1609 до 1701 р., і складається, переважно, з видань голландської фірми Ельзевірів. На багатьох виданнях не вказано, що вони випущені Ельзевірами, проте

формат, загальний стиль оформлення, шрифти дозволили відібрати їх свого часу до даної колекції. Певна частина з них підтверджена світовою бібліографією ельзевірів. Є в колекції й видання, на яких зазначена фірма Ельзевірів, але це – фальсифікати, що теж підтверджується відповідною бібліографією.

Серед видань колекції найбільший відсоток становлять видання, випущені у співпраці Бонавентури (1583–1652) та Абрахама (1592–1652) Ельзевірів, на другому місці – видання Лодовейка Молодшого (1604–1670), далі Даніеля (1626–1680) Ельзевіра, Йогана (1622–1661), Ісаака (1596–1651), Матіаса (1564–1640) (теж у співпраці з Бонавентурою), Лодовейка Старшого (1546?–1617) та найменша кількість видань Пітера Ельзевіра (1643–1696). У колекції зберігаються лише 4 видання у 5 примірниках Лодовейка Старшого, засновника цієї всесвітньовідомої династії книгодрукарів. Саме з його видання «*Batavia illustrata*» (Лейден, 1609; шифр: Elz1) бере свій відлік колекція ельзевірів ВСРВ НБУВ. Окрім нього, виданнями Лодовейка Старшого у колекції представлені: «*Germaniae antiquae*» німецького вченого Філіппа Клувера (1580–1623) (Лейден, 1616; шифр: Elz2), «*Illustrium et clarorum virorum epistolae selectiores*» (Лейден, 1617; шифр: Elz3(1)) з передмовою фламандського богослова та історика Пітера де Берта (1565–1629) та «*Satirae duae Hercules*» голландського філолога Даніеля Хейнсія (1580–1655) (Лейден, 1617; шифри: Elz4(1), Elz4a(1)).

У мовному відношенні у колекції найбільше видань латинською мовою, далі – видання французькою, голландською, давньогрецькою, арабською та німецькою мовами.

Характерною рисою видань фірми Ельзевірів є невеликий, кишеньковий формат – ельзевірний, як його ще називають (у 12° чи 24° долю аркуша), який вони запроваджено з метою збільшити попит на свою продукцію та зробити книги дешевшими і більш доступними. Загалом у колекції зберігається 298 видань форматом 12° та 111 видань форматом 24°. Менша частка видань іншими форматами: 33 – форматом 2°, 69 – форматом 4°, 56 – форматом 8°, 14 – форматом 16° та 7 видань форматом 18°.

Саме ельзевірного формату є видання всесвітньовідомої краєзнавчої серії книг Ельзевірів «Малі держави» або «Республіки». У колекції відділу зберігається понад 100 примірників цієї серії книг, яку вони видавали з 1625 р. Це географічні та топографічні описи країн Європи, Азії та Америки, у колекції, зокрема, є видання, присвячені Англії, Бельгії, Греції, Данії, Індії, Ірану, Іспанії, Китаю, Нідерландам, Японії та багатьом іншим. Авторами, укладачами, редакторами цих

видань були відомі діячі культури і науки Західної Європи тієї епохи.

Загалом тематика видань колекції – найрізноманітніша, до її складу входять праці з філософії, теології, права, мовознавства, літературознавства, сходознавства, природничих наук, медицини, географії тощо.

Значне місце в колекції належить творам античних авторів, відповідну серію книг Ельзевіри почали видавати з 1629 р. Про її популярність свідчить неодноразове перевидання фірмою творів Квінта Курція Руфа, Юлія Цезаря, Гая Саллюстія Кріспа, Гая Валерія Катулла, Гая Веллея Патеркула, Децима Юнія Ювенала, Марка Юніана Юстина, Луція Аннея Сенеки, Луція Аннея Флора, Публія Корнелія Тацита та інших.

Центром видавничої діяльності фірми Ельзевірів наприкінці XVI – першій половині XVII ст. був Лейден, а з другої половини XVII ст. – Амстердам. Фірма Ельзевірів мала також філії або агентства в Німеччині, Франції, Англії, Італії, Данії.

Ельзевіри за час своєї діяльності використовували п'ять основних друкарських знаків видавців, які частіше всього прикрашали титульні аркуші видань. Так, наприклад, на виданнях, надрукованих Лодовейком Старшим, це був орел, що тримає в своїх пазурах пучок зі семи стріл, із девізом «Concordia res parvae crescunt». Близько 1620 р. на лейденських виданнях Ельзевіри почали використовувати ще один друкарський знак, на якому зображувався в'яз, плодюча лоза і самітник під ними з девізом «Non solus». Вони також використовували друкарський знак у вигляді пальмового дерева із девізом «Assurgo pressa». На виданнях, випущених в Амстердамі, друкували фігуру Мінерви з совою, щитом, оливковим деревом і девізом «Ne extra oleas». З метою обійти цензуру Ельзевіри, як правило, за друкарський знак використовували глобус. Проте це не є достатньою підставою відносити всі такі видання до видавничої спадщини Ельзевірів, адже його використовували й інші західноєвропейські друкарі XVII ст. Зокрема, глобус був поширений у голландських, французьких та німецьких книговидавців. Часто його зображували на виданнях фіктивного видавництва П'єра Марто, примірники яких також зберігаються у колекції ельзевірів ВСПВ НБУВ із вихідними даними «Cologne : Chez Pierre Marteau». Серед дослідників спадщини ельзевірів побутує думка, що саме Ельзевіри вперше почали використовувати цей псевдонім, щоби уникнути цензури.

До колекції ВСПВ НБУВ ельзевіри надходили кількома шляхами. У 20–30-х роках XX ст. до фондів Всенародної бібліотеки України (нині

НБУВ) надходили книги із приватних книгозбірень і бібліотек, установ та інституцій, з яких потім відбиралися ельзевіри для створення колекції. Насамперед, видання надійшли із «Загінецької бібліотеки» Болеслава Стажинського, бібліотек польського короля Станіслава Августа Понятовського, барона Станіслава Шодуара, магнатів Міхала Єжи Вандаліна Мнішека, Юзефа Олександра Яблоновського, Іоахима Хрептовича. Деякі з цих приватних бібліотек потрапили до фондів ВБУ у складі книгозбірень Київського університету св. Володимира, Головної книжної палати в Києві, Волинського губернського комітету з охорони пам'яток мистецтва і старовини та інших. Як окремі купувалися також примірники колекції ельзевірів бібліотекою.

Колекція становить інтерес для фахівців з різних галузей знань, вона потребує ретельного збереження і вивчення, тож одним із напрямів наукової діяльності відділу є введення даних про неї в сучасний науковий обіг, що здійснюється шляхом історико-книгознавчого дослідження примірників колекції та введення здобутих відомостей в електронний інформаційний простір.

УДК 027.021(477–25)НБУВ:090.1(479.25)

Рибак Є. А.

мол. наук. співроб. НБУВ

КОЛЕКЦІЯ «ВІРМЕНСЬКА БІБЛІОТЕКА» У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У 2015 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) відбулася непересічна подія – громадська організація «Спілка вірмен України» за підтримки Посольства Республіки Вірменія в Україні подарувала головній бібліотеці нашої держави понад 60 видань вірменських і українських авторів. Генеральний директор НБУВ Володимир Попик під час цього заходу підкреслив, що подібні акції сприяють не лише збагаченню бібліотечних фондів, а й взаємопізнанню різних народів, взаємозбагаченню їхніх культур. Всі презентовані видання було вирішено виділити в окреме зібрання і започаткувати колекцію «Вірменська бібліотека».

Діяльність громадської організації «Спілка вірмен України» спрямована на популяризацію вірменського історико-культурного надбання. В переданому зібранні представлено книги широкого тематичного спектра: історія, релігієзнавство, мистецтвознавство, літературознавство, загальне та прикладне мовознавство, художня література українською, російською, англійською мовами. Особливі цінності представляють книги, що є бібліографічною рідкістю – твори класиків української літератури, видані за кордоном у перші десятиріччя ХХ ст.

Книжкова колекція, зібрана по всьому світу, є яскравим за своїм наповненням і неповторним скарбом, адже деякі книжки є одиничними і рідкісними як в Україні, так і у світі.

На цьому заході був присутній відомий український кінорежисер і сценарист, народний артист України вірменського походження Роман Гургенович Балаян, який передав до фондів НБУВ багато книжок із особистої бібліотеки. Більшість із них допоможуть читачам, так би мовити, «розставити крапки» щодо історії Вірменії та її взаємовідносин з іншими країнами світу, поглибити свої знання про геноцид вірмен. Історико-мемуарне видання «Вилен Мартиросян – народний генерал», присвячене синові вірменського народу, який багато зробив для вирішення міжнаціональних проблем і формування національної політики України, представив автор – Олександр Гузенко. Олена Оганесян, куратор проекту «Parajanov-ART», ознайомила присутніх зі збіркою поезій Леоніда Вишеславського «Армянская баллада», книгою Любові Чемерис «Полгода и вся жизнь», присвяченою видатному режисеру, сценаристу й художнику вірменського походження Сергію Параджанову.

Завідувач відділу образотворчих мистецтв НБУВ Гліб Юхимець поділився з присутніми своїми враженнями про книгу Мінаса Саргасяна «Жизнь великого мариниста». Він зазначив, що пропонується читачам біографія художника Івана Айвазовського написана на основі унікальних документів і спогадів, доповнена рідкісними фотографіями, репродукціями творів художника з приватних колекцій, потужним науково-допоміжним апаратом.

Художній каталог власних робіт презентував Борис Єгіазарян, київський художник-графік, живописець та колажист вірменського походження. Слід зауважити, що говорив він переважно не про себе, а про любов і повагу вірмен до України, про їх інтеграцію в українське суспільство і, водночас, збереження власної ідентичності.

Цьогоріч вірменському книгодрукуванню в Україні виповнюється 400 років. З цієї нагоди «Спілка вірмен України»

розгорнула в НБУВ фотовиставку «Вірменська спадщина України», присвячену історії та культурі вірменської діаспори. Виставка репрезентує найцікавіші сторінки багатовікової історії вірмен України. Тут можна побачити Львівське Євангеліє (вірменський кілікійський рукопис ХІІ ст.) і вірменські графіті на стінах Собору Св. Софії, дізнатись про видатних вірмен, які жили і працювали в Україні (засновник вірменської друкарні у Львові Ованес Караматенці, автономний бургомістр м. Чернівці Якоб фон Петрович, архітектори Олександр Вартересевич, Юліан Захаревич, архієпископ Габрієл Айвазовський, фармацевт Ігнацій Лукасевич, композитор Кароль Мікулі та інші).

Нинішні представники вірменської діаспори в Україні продовжують славні традиції своїх попередників. Ашот Арушанов, Айк Аванесян, Лусіне Бадалян, Вардуі Аванесян передали до НБУВ нові видання вірменських і українських авторів. Зокрема: «Язловець–640. Історія, архітектура, туризм», «Нагорный Карабах», «Параджанов. Жизнь замечательных людей», «Вірмени Дніпропетровщини: історія та сучасність». Подаровані видання поповнили колекцію «Вірменська бібліотека» і слугуватимуть усім, хто цікавиться історією та культурою вірмен, у т. ч. тих, чій долі назавжди пов'язані з Україною. Станом на 1.06.2016 р. колекція включає понад 150 од. зб. українською, російською, англійською та іншими мовами світу. Хронологічні рамки колекції охоплюють рівно 60 років – 1956–2016 рр.

До колекції входять книги різної тематики з оригінальними підписами авторів цих творів із найкращими і найщирішими побажаннями для читачів та працівників НБУВ. Автографи на подарованих книгах залишили письменники України, Вірменії, вчені, діячі політики та культури тощо. Серед таких книг – роман Мікаеля Шатиряна «Серебряный век» з оригінальним підписом автора, каталог власних робіт київського художник-графіка та живописця Бориса Єгіазаряна з побажаннями любові та поваги вірмен до України тощо. Оскільки автографи є одним із цінних джерел для дослідження творчої лабораторії їх авторів, свідченням кола особистих, творчих контактів адресатів і адресантів, відображенням колориту епохи тощо, вважаємо доцільним розпочати роботу зі створення бази даних різних видів автографів літераторів вищезазваної колекції, а також їх вивчення та оцифрування.

Колекція «Вірменська бібліотека» є для вивчення цінним джерелом спадщини науковців діаспори: історичних праць, спогадів та мемуарів визначних постатей ХХ–ХХІ ст., релігійних лідерів, філологів та літературознавців, авторів художніх творів. Дослідження цього

ресурсу дає можливість ширше розкрити внесок в українську культуру, освіту, мистецтво діячів закордону. Колекція дозволить також широкому колу читачів НБУВ доторкнутися до історії та культури вірмен України, які протягом багатьох століть мешкаючи поряд з українцями, своєю творчою працею створили велику кількість культових споруд і цивільних об'єктів, зробили значний внесок у культурну скарбницю України, займали високі та відповідальні державні пости, працюючи на благо своєї другої Батьківщини.

Обов'язком бібліотечних працівників є оперативне опрацювання та введення в науковий обіг цих матеріалів, що дасть змогу дослідити маловідомі історичні факти, підґрунтя для нових студій, підтвердить чи спростує спірні судження.

УДК 027.63(477–25)"19"(091)

Ривкіна Г. А.,

гол. бібліотекар НБУВ

ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРЕЙСЬКА БІБЛІОТЕКА ІМ. ВІНЧЕВСЬКОГО У КИЄВІ

Після революції 1917 р. Київ став центром будівництва нової єврейської культури. Тут шукали і знаходили притулок не лише найенергійніші представники українського єврейства, але й єврейства всієї Росії. Міська атмосфера сприяла творчості літераторів, науковців, художників, дослідників, а також – роботі політичних, громадських, культурно-освітніх та благодійних організацій. У Києві функціонували сіоністські організації «Гехалуц», «Гашомер-Гацоір», сіоністський молодіжно-спортивний гурток «Маккабі», культурно-просвітницька організація «Тарбут» та культурницький клуб «Герцлія». У Києві 1918 р. була створена «Культур-Ліга», яка до 1925 р. (її радянської реорганізації, а фактично припинення діяльності) була центром єврейського мистецтва, освіти та культури мовою їдиш в Україні, опікувалася приблизно 250 культурно-просвітніми установами.

Після встановлення радянської влади в Україні, державно-партійне керівництво одразу усвідомило, що для пропагандистського впливу на широкі маси безпартійного населення необхідно створити нові культурно-освітні центри, альтернативні старим, не більшовицьким, об'єднанням., зокрема, важливими у цій справі були й бібліотеки. На

початку 1920-х років радянська влада масово закривала бібліотеки при релігійних установах, а релігійні та «ідеологічно шкідливі» книги вилучалися.

Важливість старих культурно-освітніх і створення нових пропагандистських завдань бібліотеки добре усвідомлювала нова влада. Так колишню бібліотеку «Культур-Ліги» у Києві було реорганізовано в державну установу – Центральну єврейську бібліотеку-читальню: у грудні 1923 р. її вивели з підпорядкування «Культур-Ліги» і назвали Центральною єврейською бібліотекою ім. Вінчевського. Це було насправді непересічне книгосховище. Бібліотека налічувала 30 тис. книг. Тут було сконцентровано фонди трьох великих бібліотек: бібліотеки «ТПС» (Товариство для розповсюдження просвіти серед євреїв у Росії), бібліотеки «Культур-Ліги», дитячої бібліотеки ім. Рочдельських піонерів. Крім того, до бібліотеки було передано збірки колишньої хоральної синагоги з колекціями організації «Тарбут», синагоги та філолога Я. І. Израельсона. Більшість книжок належали до «гебраїки» чи «юдаїки» різними мовами, також були й рідкісні книги, стародруки XVI–XVII ст., що становили цінність для науковців. Але вже тоді бібліотека мала також значну кількість книжок для масового читача. На 1 жовтня 1928 р. у фонді бібліотеки було зареєстровано: 14 834 примірників мовою їдиш; 13488 – російською, 10 913 – гебраїка, 4007 – іншими мовами, 217 – рідкісні видання [7].

На той час це була єдина бібліотека в місті, що могла залучити трудящі маси до читання єврейських книжок, а тому ставила два головних завдання: продовжувати роботу щодо збирання та концентрації всіх книжок єврейською мовою та вести масову роботу, як і будь-яка інша політосвітня бібліотека. Тому було утворено 4 відділи: архівний, абонемент для дорослих, читальня та дитячий відділ.

Для архівного відділу збирали все, що видавали єврейською мовою в Радянському Союзі та єврейські книжки, що виходили за кордоном. У 1925 р. при бібліотеці існував дуже цінний, хоча й занедбаний партійний архів. Про історію його формування відомостей не знайдено, але можна припустити, що його створено на основі Центрального єврейського архіву, який у 1919 р. входив до структури «Культур-Ліги» і містився за тією ж адресою, що й її Центральний комітет (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, 44). Зі збережених звітів співробітника Київського центрального історичного архіву І. М. Ярославського, якому було доручено цей архів хоч якось упорядкувати, зрозуміло, що крім власне партійних фондів (Бунду, Поалей-Ціон, Фолкспартей та ін.), у ньому було зосереджена й значна

кількість архівів уже ліквідованих на той час єврейських організацій і установ (київських відділень ОРТ, ОЗЕ, «Гарбут», Єврейського колонізаційного і еміграційного товариств, самої «Культур-Ліги», а також Товариства вивчення єврейського робітничого руху і революційно-соціалістичних течій в єврействі) [3].

Фондами бібліотеки користувались різні читацькі групи: робітники, кустарі, службовці, працівники освіти, учні. Більша частина читачів приходила до бібліотеки з певним завданням. Тому бібліотека повинна була задовольняти читача новими книжками з усіх галузей, створювати замість рекомендаційних списків предметні каталоги, щоб допомогти читачеві у пошуках потрібної літератури. Традиційними для читачів були масові вечірки, присвячені видатним єврейським письменникам, рецензійні вечірки на нові книжки, а також конференції.

У середині 1930-х років єврейська бібліотека ім. Вінчевського стала однією з найбільших бібліотек в Україні, яка обслуговувала понад 5 тис. читачів і мала книжковий фонд 120 тис. томів, але її керівництво було звинувачено в націоналізмі та антирадянському комплектуванні фондів (у фонді переважали книжки єврейською мовою та твори єврейських письменників, а не твори класиків марксизму-ленізму). За нового керівництва бібліотеку комплектували переважно творами української та російської літератури. Тоді ж організовано і відділ іноземної літератури (англійською, французькою та німецькою мовами).

Розгортаючи велику масову роботу в різноманітних політичних та культурно-масових кампаніях, бібліотека ім. Вінчевського постійно залучала читацький актив – наукових працівників, учителів, робітників, студентів. Активісти працювали консультантами з вивчення мови, літератури, роботи над книгою, брали участь у підготовці літературних вечорів. Масову роботу проводили й працівники читальної зали. Значно слабше працював абонемент, який дуже мало уваги приділяв питанням систематичного читання.

Особливо слід відзначити активну та різнобічну роботу довідково-бібліографічного відділу, де надавали консультації та довідки читачам з усіх питань історії, економіки та культури єврейського народу. Крім того, бібліотека надавала методичну та консультаційну допомогу іншим єврейським бібліотекам України – бібліотекам у Дніпропетровську, Одесі, районним бібліотекам в Умані, Білій Церкві, Черкасах, Проскуріві, де налічувалися значні фонди єврейської літератури, а також профспілковим бібліотекам, де функціонували єврейські відділи. Здійснюючи методичну та бібліографічну допомогу

вищезгаданим установам, Центральна єврейська бібліотека ім. Вінчевського уклала й видавала методичні листи, бібліографічні списки: наприклад, списки для дітей «Що читати», пам'ятки, присвячені життю та творчості єврейських письменників, діячів науки і культури.

Проте розквіт діяльності бібліотеки був не тривалим. З 1937 р. її перевели з державного бюджетного фінансування на місцеве і переселили з її зручного приміщення до будинку Єврейського дитячого театру, де також розташовувався Єврейський робітничий клуб. Не підтримувана державою бібліотека припинила своє існування наприкінці 1930-х років.

В період нацистської окупації Києва 1941–1943 рр. частину книжкового фонду (бл. 45 000 примірників) було вивезено до Інституту досліджень єврейського питання у Франкфурті-на-Майні. Цим займався Оперативний штаб для окупованих областей рейхсляйтера Розенберга: з метою дослідження культурної спадщини «ворогів націонал-соціалізму» – євреїв, масонів та більшовиків – штаб планомірно і цілеспрямовано вивозив різноманітні культурні цінності з окупованих країн Європи. Так, згідно з німецькими документами, у Києві було виявлено книгосховище колишньої Центральної державної єврейської бібліотеки ім. Вінчевського, що розміщувалося в будинку синагоги на вул. Маловасильківській, 13 і налічувало, за даними звіту д-ра Поля, крім юдаїки, ще бл. 30 000 примірників гебраїки, з якої «приблизно 100 творів давньоєврейською мовою, інші лише радянська література мовою їдиш». У приміщенні синагоги на вул. Маловасильківській (нині Шота Руставелі, 13) перед Другою світовою війною знаходилося одне з книгосховищ бібліотеки ім. Вінчевського, а центральне приміщення бібліотеки розташовувалося до війни по вул. Лютеранській, 1.

Зараз частина фонду Центральної єврейської бібліотеки ім. Вінчевського знаходиться у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ. Визначити точний час і обсяги надходжень нині не видається можливим. Ймовірно, вони потрапили у 1939 р. до відділу єврейської літератури, створеному на базі фондів Кабінету єврейської пролетарської культури, підтвердженням того є подвійні штампи на книжках, де поверх штамп «Київська центральна державна єврейська бібліотека» знаходиться печатка Кабінету єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР. Документацію на єврейські фонди вилучили органи держбезпеки під час закриття відділу єврейської літератури Бібліотеки ім. Вінчевського в 1949–1950 рр. До 1991 р. документи єврейських товариств знаходились у відділі обмінно-резервних фондів НБУВ.

Список використаних джерел:

1. Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–43) : Дослідження. Анотований покажчик. Публікації Документів / укл. Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. – К., 2004. – С. 127–128.
2. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко – Київ : НБУВ, 1998. – С. 269 .
3. Меламед Е. Из истории собирания и изучения еврейского письменного наследия в Украине в 20–30-е гг. XX в. (О попытке создания Центрального еврейского исторического архива в Киеве) / Е. Меламед // *Judaica Rossica*. – Москва, 2006. – Вып. 4. – С. 55.
4. Погребинская И. М. История еврейских научных учреждений на Украине (1919–1949) / И. М. Погребинская // *Єврейські наукові установи в Україні в 20–30-ті роки XX століття*. – К., 1997. – С. 9–30.
5. Правда історії. Діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна ліга» у Києві (1918–1925) : зб. документів і матеріалів / укл. М. О. Рибаків. – Київ, 1996. – С. 23–26, 103–105.
6. Правда історії. Діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна ліга» у Києві (1918–1925): зб. документів і матеріалів / Укл. М. О. Рибаків. – Вид. 2-е, випр. та доп. – Київ, 2001. – С. 19, 50, 124–125.
7. Рогова А. Л. Матеріали про діяльність Центральної єврейської бібліотеки ім. Вінчевського / А. Л. Рогова // *Єврейська історія та культура в Україні : матеріали конференції*. Київ, 22–23 листопада 1993. – Київ, 1994. – С. 129–132.
8. Себта Т. М. Оперативний штаб рейхслайтера Розенберга та його бібліотечна діяльність в Україні: джерелознавчий аналіз / Т. М. Себта // *Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943) : Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів*. – Київ, 2004. – С. 114–148.
9. Сергеева І. З історії формування колекції єврейської літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1929) / І. Сергеева // *Бібліотечний вісник*. – Київ, 1996. № 6. – С. 13–15.

УДК 027.021(477.–25) НБУВ:093

Рудакова Ю. К.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ПОПОВНЕННЯ В КОЛЕКЦІЇ ІНКУНАБУЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У фондах великих бібліотек є доволі багато давніх книжкових пам'яток, що збереглися без титульних аркушів, не містять вихідних відомостей. Для їх атрибуції на підставі формальних характеристик дефектного примірника, а також змісту твору потрібно проводити пошук за бібліографічними покажчиками та друкованими чи електронними каталогами. Встановити їхню назву, час і місце друку буває досить проблематично, а іноді – й неможливо. Також частина видань зберігається в уривках, окремих зошитах або розрізаних аркушах, перспективи дослідження яких – ще мізерніші. Однак іноді трапляються щасливі випадки, коли кілька аркушів незрозумілого характеру перетворюються в рідкісний примірник давнього раритетного видання. Раніше ситуація ускладнювалася тим, що для евристичної роботи можливо було залучити лише наявні бібліографічні джерела – друковані каталоги та покажчики. Електронні каталоги та цифрові бібліотеки, доступні через Інтернет, значно розширили можливості дослідника книжкових пам'яток з їх атрибуції та ідентифікації.

Нещодавно саме світові електронні ресурси допомогли атрибутувати невеликий друк із фонду відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і, таким чином, аргументовано зарахувати його до складу колекції найбільш ранніх за часом друку видань – інкунабул.

Бібліографічний опис видання:

Dictamen ioc[u]m ualde stilo elega[n]ti conscriptu[m] : In quo continetur membra corporis qualiter aduersus ventrem quasi voracitate o[mn]i[u]m labores exhaustiat conspirauerat. E diuerso etiam ventris eor[um] confratris bellu[m] in se concitatu[m] sapiens placabilis responsio. – [Cologne : Ludwig von Renchen, ca 1495]. – [6] f. : grav. ; 4 (210x148 мм). – Сигнатури: a⁶. Фінггерпринт: asli urur urt. CaUe C 1495Q. Основна бібліографія: Goff D163; Klebs 333.1; GW 8278; ISTC id00163000.

У «Каталозі інкунабул» Б. І. Зданевича (Київ, 1974) та інших публікаціях, що розкривають склад колекції видань XV ст. НБУВ,

примірник не відображений.

Видання не має титульного аркуша та колофона. Такі особливості були характерні для більшості друків «колискового періоду», виданих у другій половині XV ст. Назва сформульована за початковими реченнями на першій сторінці. Вихідні відомості визначаються за бібліографією. Остання сторінка не містить жодного формулювання, що засвідчує кінець, тому видання має вигляд фрагмента. Однак за бібліографією воно має шість нумерованих аркушів, примірник НБУВ є повним. Видання є доволі рідкісним – до цього часу в бібліографії було відомо про 12 його примірників або фрагментів у різних збірках.

У каталогах це видання описане також під іншими назвами, найчастіше «*Dialogus linguae et ventris*», а також «*Carmen de membris conspirantibus*». Твір «*Dialogus linguae et ventris*» (під заголовком «*Libellus siue Carmen de uentre*») на аркушах a2r–a5v становить основну частину цього видання. Він супроводжується фрагментами творів Августина, Іоанна Золотоустого, Ієроніма Стридонського, Бернарда Клервоського, Ісидора Севільського, Квінтіліана, Матвія Вандомського, а також двовіршами Катона (*Disticha Catonis*) (аркуші a1v, a5v–a6v).

У бібліографії твір «*Dialogus linguae et ventris*» («Діалог язика та живота») приписують англо-французькому богослову та письменнику, єпископу Шартра Іоанну Солсберійському (*Johannes Saresberiensis*; 1115/1120–1180) (іноді з позначкою «помилково»), а також Уїльямю Хорману (*William Horman*; бл. 1440–1535), перекладачеві та викладачеві, ректорові Ітонського та Уїнчестерського коледжів. Цей твір вважається прикладом повчальної педагогіки часів династії Тюдорів. Завдяки невеликому розміру він виходив недорогими виданнями та був доступний широкому колу читачів. Також цей текст імовірно використовувався при вивченні латини. Перше лондонське видання твору містить підрядкові пояснення англійською мовою, інші видання – здебільшого латинською мовою. Твір «*Dialogus linguae et ventris*» у 1495–1500 рр. виходив друком щонайменше вісім разів у Лондоні, Кельні, Парижі, Пуатьє (див. детальніше: *Klebs A. C. Incunabula Scientifica Et Medica, Hildesheim Zurich – New York: Georg Olms Verlag, 2004. – P. 122*).

Аналізоване видання було надруковано в німецькому місті Кельні в друкарні Людвіга з Ренхена, видавничу діяльність якого фіксується в 1478–1505 рр. Друк здійснено чітким шрифтом, на доволі якісному білому папері з філігранню «Готична літера Р».

Видання поєднує риси перших, архаїчних (відсутність

титульного аркуша та інших структурних компонентів) і більш пізніх друків (великий гравійований ініціал на аркуші a2r). Крім ініціала, воно оздоблене двома ксилографічними гравюрами із зображенням Спасителя та Тобіаса (?) (аркуші a1r, a6v) та гравійованими смужками двох видів, розташованими вздовж зовнішніх берегів аркушів: з рослинним орнаментом (аркуші a1v, a2v) і сплетеними довгими шиями двома міфічними звірами з довгими пишними хвостами (аркуші a2r, a5r). Текст набраний готичним шрифтом шести розмірів, його супроводжують підрядкові примітки та друковані маргіналії. Шрифти: 10 рядків – 44 і 32 мм, розміри великих літер у заголовках (з пробілом) – 12 і 8 мм. Аркуші не нумеровані. Другий, третій і четвертий аркуші позначені, відповідно, сигнатурами «a ij», «a iij», «a iiij», перший, п'ятий і шостий – без сигнатур.

Примірник НБУВ не має обкладинки, в хорошому стані збереження. Сторінки майже не мають ушкоджень або забруднень. Внизу першої сторінки містяться написи чорнилом дрібним каліграфічним почерком «*homo quidam fecit*» і «33». Інших написів або позначок у книзі немає. Інші примірники видання (за електронними копіями) додатково оздоблені шляхом підкреслення червоним чорнилом маюскулів, розфарбування в різні кольори гравюру, ініціала чи гравійованих смужок.

Атрибуція та ідентифікація невеликого фрагмента в нову інкунабулу, що поповнила збірку НБУВ, є яскравим підтвердженням того, що сучасні електронні технології дозволяють розширити наші знання в галузі бібліографії, атрибутувати видання та їхні фрагменти. Вивчаючи бібліотечні фонди, ми маємо можливість за допомогою світових електронних інформаційних ресурсів більше дізнатися про ті скарби, які ми зберігаємо, повернути чи ввести в науковий обіг видання, які до того не привертати увагу дослідників і, таким чином, збагатити не лише національну, а й світову бібліографію.

УДК 378.4(474.3):082(091)

Савича Марите,

заместитель директора Библиотеки

Латвийского университета,

M. Sc. Soc.

ОТРАЖЕНИЕ СВИДЕТЕЛЬСТВА ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УНИВЕРСИТЕТА В ЮБИЛЕЙНЫХ ИЗДАНИЯХ

Латвийский университет [1] (Universitas Latvensis) основан 28 сентября 1919 года, когда официально было объявлено об открытии Высшей школы Латвии. Празднование было продолжено в Национальной опере, где в честь этого исторического события министр образования К. Каспарсонс (K. Kasparsons) произнес речь, а проректор Э. Лаубе (E. Laube) дал торжественную клятву. К. Балодис (K. Valodis) прочитал академическую лекцию, которая позднее легла в основу университетской традиции. Балодис произнес речь о «Идее вечного мира». Новая Высшая школа начала свою деятельность со 110 преподавателями и 940 студентами, которые начали обучение на 9 различных факультетах.

Одной из первых попыток запечатлеть развитие Высшей школы Латвии является очерк П. Дале (P. Dale) об истории и работе новой институции – «Исторический обзор основания и первого года работы Высшей школы Латвии (1919/1920 уч. г.)» («Vesturisks parskats par Latvijas Augstskolas nodibinasanu un vitas darbības pirmā (1919/1920.) mācības gada»), который был опубликован в 1921 г. В своей работе П. Дале характеризует идеи возникновения Высшей школы, обращая внимание непосредственно на организационные вопросы и освещение проблем в первый год работы. Это издание положило начало созданию последующих юбилейных изданий. Похожая традиция создания юбилейных изданий наблюдается и в высших школах других стран [4]. Также проведены исследования о том, что такое юбилейные издания и чем они отличаются от других изданий. Основные отличия включают в себя: отличие в подаче или изложении материала, сочетание нескольких жанров в содержании издания, оформление издания обычно отражает корпоративный стиль институции [5].

За последние годы в Латвийском университете были изданы многие юбилейные издания, которые были посвящены дню

основания первой национальной высшей школы. В течение многих лет были созданы объемные по содержанию обзоры и обобщения о работе институции. Некоторые из них были опубликованы даже в двух частях объемом в несколько сот страниц. Они были изданы в различном полиграфическом оформлении: как скромные, так и оригинальные переплеты и обложки. Неизменным остался общий вид издания, при его создании всегда учитывался тот факт, что в течение времени были изданы многие юбилейные издания и очерки. Юбилейные издания выходили с переменной регулярностью: начиная с пяти-, десяти- и пятнадцатилетними интервалами между публикациями изданий. Одна публикация увидела свет даже по прошествии двадцати лет. Каждое издание характеризует наиболее значимые события из жизни и развития Alma Mater в конкретный отрезок времени. Цель каждого издания – выделить значимые и основные особенности каждого исследования, принадлежащего описываемому периоду.

Структура первой юбилейной публикации «Обзор пятилетней работы Латвийского университета (1919–1924)» («Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats 1919–1924») представляет общие сведения о почетных членах университета, о преподавательском и студенческом составе, о приросте их численности. Наиболее объемную часть сборника образуют сведения о работе отдельных факультетов (в то время – 11 факультетов) и вспомогательных (административных) заведениях. На 381-й странице дается информация о работе секретариата, хозяйственного Совета, дана характеристика работы Центральной университетской библиотеки. В предисловии книги указано, что «в данном обзоре отображены этапы организационного процесса (с июля 1919 по июль 1920 гг.), который во временном отношении входит в описание пятилетней работы Латвийского университета, однако он еще не отображает контуры организации факультетов и институтов в полной мере. Именно факультеты и институты являются основанием данного обзора. Первая часть «Исторического обзора» («Vesturisks pārskats») в основном посвящена описанию работы и построения тех органов, которые переняли бывший Рижский политехнический институт (Rīgas Politehniskais Institūts), т. е. Baltische Technische Hochschule, преобразовали в Высшую школу Латвии и переняли ответственность за приглашение преподавательского состава. Далее

обращается внимание на официальный акт открытия Высшей школы и описываются те препятствия, которые появились в дальнейшей работе университета и были связаны с авантюрой Бермонта на территории Латвии».

Всего опубликованы следующие юбилейные издания и очерки, посвященные истории Латвийского университета:

- Обзор пятилетней работы Латвийского университета (1919–1920), Рига, 1925;
- Латвийский университет в 1919–1929 гг., Рига, 1929;
- Латвийский университет в течение 20 лет. 1919–1939 гг., Рига, 1939;
- Латвийскому государственному университету им. Петра Стучки 40 лет. 1919–1959, Рига, 1959;
- 50 лет Латвийскому государственному университету им. Петра Стучки. Рига, 1969;
- 60 лет Латвийскому государственному университету им. Петра Стучки. Рига, 1984;
- Латвийский университет 75. Рига, 1994;
- Латвийскому университету 80. Рига, 1999;
- Латвийский университет в 1999–2003 гг. Рига, 2004.

Создавая издания о каждом следующем периоде, составители старались сохранить традиции содержания прежних изданий. В каждом юбилейном издании представлен краткий обзор исторического развития университета, затем дана оценка развития и характеристика работы факультетов за конкретный период времени.

Самая объемная характеристика развития университета связана с первыми 20 годами существования (1919–1939), она подготовлена в 2-х частях. В первой части представлена историческая и статистическая информация об университете и факультетах; об образовании Латвийского университета, правительственной поддержке, преподавательском составе и его научной деятельности, об университетском хозяйстве и его управлении. Отдельно выделена информация о библиотеке и научно-исследовательских институтах, студентах, выпускниках и т. д. Далее в этом издании описывается развитие отдельных факультетов на протяжении 20 лет. Содержание второй части, в свою очередь, составляет объемное исследование о биографиях преподавательского состава и обзор библиографии. В целом эта

часть занимает 647 страниц. Каждое издание представляет важнейшую информацию о деятельности вуза за конкретный период времени; дает представление о численном составе академического персонала и их научной деятельности, о количестве студентов, о работе отдельных структурных единиц университета, о хозяйственной и культурной жизни университета и т. д.

Исследуя издания, можно проследить за динамикой количества преподавательского состава. Например, анализируя количество профессорского состава университета в 1919/1920 гг. и 1938/1939 гг., можно заметить, что их количество возросло с 42 до 111 соответственно. При обращении внимание на количество выпускников, в свою очередь, возникает очень интересная ситуация. В 1919/1920 уч. г. университет окончили 19 студентов, в 1938/1939 гг. количество достигло уже нескольких сотен (520 человек). За 20 лет университет окончили 6 841 человек.

Развитие университета можно исследовать в другом свете в том случае, если произвести сравнение числа зачисленных первокурсников на факультеты Латвийского государственного университета. Например, в 1945 г. на первый курс было принято 1 848 человек, из которых 1 429 – на дневное отделение; на вечернее отделение не был принят ни один человек, на заочное отделение – 419 человек. Уже в 1968 г., в свою очередь, количество принятых по отделениям приняло иные пропорции: 787 человек на дневном отделении, 300 на вечернем и 450 человек на заочном отделении. Также становится заметным, что количество принятых студентов уменьшилось – в 1945 г. – 1 848 человек, а в 1968 г. – 1 537 человек. Просматривая все остальные годы, заметно, что количество студентов каждый год уменьшалось.

Каждое последующее юбилейное издание дополнено различными обновлениями. Например, в издании «Латвийскому государственному университету им. Петра Стучки 40 лет. 1919–1959» в описании деятельности университета обращено внимание на общее описание различных университетских кафедр (кафедра истории КПСС, кафедра философии, кафедра политической экономики и кафедра физического воспитания и спорта). По мнению создателей этого издания, особенно важно было отметить вклад различных общественных организаций (например профсоюзной организации), а также описать деятельность научного общества студентов и газеты «Советский студент».

Научные достижения университета подтверждает помещенный в издание список ученых, которые в период с 1945–1958 гг. защитили докторские диссертации или получили степень кандидата или доктора наук в Латвийском государственном университете. Общее число составляло 188 человек, 23 человека разработали и защитили диссертации в других вузах.

Перелистывая юбилейные издания, можно также следовать истории развития различных структурных единиц университета. Например, в каждом юбилейном издании помещена информация о библиотеке Латвийского университета. Исследуя хронологию помещенной информации, возможно проследить за появлением идеи об образовании Центральной библиотеки и началах факультетских библиотек, начиная с 20-х годов XX в. до наших дней. Выбрав для оценки один из показателей деятельности библиотеки, возможно проследить за наполнением фондов на протяжении многих десятков лет. Например, объем фондов в 1979 г. был 1 961 738 единиц, в 1991 г. – 2 151 445 и в 1998 г. – 2 011 937 единиц. В юбилейном издании в честь 75-летия Латвийского университета особенное внимание обращено не только на характеристику работы факультетов, но также и на развитие деятельности научных центров и институтов, Ботанического сада и музея ЛУ. В статье описана деятельность музея, начиная с 1921 г., особенное внимание уделяем характеристике объединения шести музеев различных научных областей в стенах музея ЛУ.

Также в издании не забыли упомянуть об университетской жизни молодежи. Обязательная часть жизни настоящего студента – лето – проводилось в студенческих строительных отрядах, которые действовали и вне республики. Университетские комсомольцы не были исключением. «В начале 1968/1969 уч. г. в университетской комсомольской организации состояло 3 654 студентов. Комсомольская организация Латвийского государственного университета во время летних каникул организует и проводит работу студентов. Летом 1968 г. в строительстве новых зданий в Рижском, Добельском и Тукумском крае принимали участие 110 человек, на работы в Казахскую ССР были отправлены 40 человек, в Эстонскую ССР – 12 человек. В 1968/1969 уч. г. параллельно учебе 45 комсомольцев работали пионервожатыми в разных школах Риги».

Каждый период истории для университета, который во все

времена оставался направляющей силой общества, выдвигал свои приоритеты и ценности.

1 мая 2004 года Латвия присоединилась к числу стран Европейского союза. Латвийский университет определил новые задачи, которые основываются на вышеописанном событии, а также берут во внимание факт подписания Болонской декларации «О зоне Европейского образования».

Накануне 100-летнего юбилея ЛУ хотим отметить, что история университета и ее отображение в юбилейных изданиях различна. В первые годы деятельности подготовлены объемные юбилейные издания (особенно – о деятельности за периоды в 5, 10 и 20 лет), в то же время издание, посвященное 30-летию юбилею, не было подготовлено. «Свое тридцатилетие он (университет) не отмечал совсем, ведь не было ничего, о чем отчитываться перед народом, чем гордиться и что обещать в будущем. И не было времени для торжеств, так как Латвия серьезно пострадала во время войны». В последующие годы были подготовлены небольшие издания, посвященные 40-, 50- и 60-летию. В них включалась информация «в соответствии с тем, что и как следовало предложить или о чем умолчать (в публикациях)». Свое 70-летие университет встретил без традиционного юбилейного издания о прошедшем десятилетии, оно вышло только в 1994 г. и было посвящено уже 75-летию. Наиболее продуманными по содержанию стали юбилейные издания, посвященные 80- и 85-летию юбилею.

Концептуально новый стиль юбилейных изданий был представлен тремя последними изданиями: «Моменты Латвийского университета – 85»; «Моменты Латвийского университета – 90» и «Моменты Латвийского университета 95», в которых появилась новая форма визуального оформления. «90 – это юбилей, достойный уважения, когда на стол не нужно ставить торт, ибо удовлетворение от проделанной работы дает академическое наследие, которое в течение 90 лет получили более 150 000 выпускников Латвийского университета. Они несут имя Alma Mater в мир». Такой вывод во время празднования 90-летнего юбилея сделал ректор, профессор М. Аузиньш (M. Auzins), а уже через три года выйдет в свет самое значимое издание, посвященное 100-летию университета.

С коллекцией юбилейных изданий университета можно ознакомиться в электронном виде, на сайте Репозитория

Латвийского университета (<http://www.biblioteka.lu.lv/e-resursi/e-resursu-gerozitorijs/>). Эту возможность следует оценивать как единую совокупность информации, которая способна упорядочить историю и развитие Латвийского университета. Издания следует оценивать как серьезный, основанный на фактах, источник и свидетельство о конкретном отрезке времени. Издания характеризуют развитие Латвийского университета в различные периоды времени на протяжении почти 100 лет.

УДК 098.3=411.16'08(477) "1918–1928"

Сахневич Ю. А.

завідувач Державного архіву друку ДНУ
«Книжкова палата України ім. І. Федорова»

КНИГОВИДАННЯ ІВРИТОМ В УСРР (1918–1928)

В Державному архіві друку Книжкової палати України зберігається колекція єврейських книжкових видань загальною кількістю понад 4,5 тис. друк. од. за період з 1917-го по 1940-й рік. Мовою видань переважно є їдиш (офіційно визнана мова єврейської національної меншини в СРСР), але у фонді також представлені книги івритом.

У системі карткових каталогів Книжкової палати окремо виділено каталог так званого «спецфонду», п'ять ящиків карток цього каталогу об'єднані під назвою «Єврейські книги» (книги мовами їдиш, «староєврейською» – івритом). Загальна кількість карток книжкових видань єврейськими мовами в каталозі – 4744 од. Каталог «спецфонду» так і не був розформований – це полегшує роботу з бібліографічного описування, створення електронної бази даних цих книг і значно спрощує роботу над колекціями.

Колекція книг мовою іврит у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України складає 46 од. зб. Очевидно, це далеко не все з того, що було видано івритом за досліджуваний період в Україні, оскільки обов'язковий примірник книг, як колись, так і зараз видавці надсилають недобросовісно, через що ми не маємо цілісної картини репертуару івритомовних книг, аналізуючи фонд Державного архіву друку. За умов недостатньої дослідженості цього нами на основі аналізу наявних у фонді видань, зроблено свій внесок у висвітлення цього питання.

Невелика кількість єврейських видань у фонді за 1917–1919 рр., пояснюється налагодженням діяльності інституції (Книжкова палата була створена в 1919 р.) та нерегулярністю надходження обов'язкового примірника, підпільною роботою багатьох єврейських видавництв (зокрема сіоністських, релігійних) у цей період, зумовленою політичною кон'юнктурою.

Після Лютневої революції 1917 р. упродовж нетривалого

періоду в Україні виникли сприятливі умови для книговидання івритом. За Центральної Ради та УНР вони значно поліпшилися. У 1917–1919 рр., доки існувала українська влада, було видано близько двохсот івритських книжок та журналів в Одесі, майже вісімдесят у Києві, кілька у Харкові, Полтаві, Катеринославі, Бердичеві, Житомирі. Кожна друга єврейська книга на території колишньої імперії виходила в Україні. Кількість видавництв як у центральних містах України, так і в єврейських містечках повсякчас зростала [1].

У 1917–1920 рр. Одеса стала головним (на території колишньої імперії) центром книгодрукування івритом. У 1917–1919 рр. зі 188 видань, що вийшли на території колишньої імперії, 109 були видані в Одесі, 18 – у Києві. У цей час Одеса стала також центром світського єврейського книговидання в Україні. Одне з найбільших видавництв Одеси цього часу – «Морія» (відновило свою діяльність у 1917 р., існувало до 1921 р. – до остаточної його заборони) – видавало як оригінальні івритські книги, так і перекладну літературу.

У Книжковій палаті України ім. І. Федорова велика кількість єврейських видань (переважно івритомовних), на жаль, не представлена, зокрема книги видавництва «Оманут» («Мистецтво»), яке в 1918–1919 рр. видавало підручники, хрестоматії та дитячу літературу івритом в Києві та Одесі. У 1920 р. видавництво переїхало і до 1925 р. працювало в Хомбурзі, біля Франкфурта-на-Майні, а з 1925 р. остаточно оселилося в Ерец-Ізраель (м. Тель-Авів) [2]. Усього лиш одне видання одеського видавництва «Кінерет» представлено у фонді Державного архіву друку.

Після Жовтневої революції книгодрукування івритом всіляко переслідувалося і придушувалося, а з еміграцією основних видавців фактично припинилося. З остаточним встановленням радянської влади видавнича діяльність івритом була заборонена. Влітку 1919 р. РНК РСФРР видала постанову, якою оголосила іврит релігійною мовою («клерикально-реакційною») і заборонила викладання нею в єврейських школах, це був початок наступна книгодрукування івритом та інші форми культурної та освітньої діяльності. Наркомосвіти УСРР, своєю чергою, видав постанову, яка визнавала єдиною мовою євреїв їдиш, а не іврит, і теж заборонив останній. Попри заборону мови, поодинокі книги виходили в Києві, Одесі, Харкові

до 1927 р., а релігійні видання – навіть великими накладками – в Полтаві, Житомирі, Бердичеві.

Кількісні показники книг івритом у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України

Рік вид.	Кількість
1918	3
1919	2
1923	3
1924	4
1925	12
1926	12
1927	8
1928	1
[1914/1915] ?	1
Всього	46

За 1918–1919 рр. в Книжковій палаті зберігається лише 5 книг івритом, зокрема, два сіоністських видання: Шифман, Пінхас. Традиційна культура / Видано Катеринославським Районним Комітетом Сіоністської Організації. – Катеринославі, 1918. – 25 с. Друк. Торгмана [3]; та Ушишкін, М. Твори сучасності (?). [Нариси про сіоністський рух]. – Одеса : Вид. «Кінерет», [1918]. – 16 с. Релігійна література репрезентована сідурами (молитовниками), літературним ілюстрованим календарем для торговців та «Пасхальною Агадою».

Книг івритом за 1920–1922 рр. у Державному архіві друку немає в наявності.

Період 1923–1924 рр. представлений кількома релігійними календарями, сідурами (молитовниками) і двома збірками поезій, які привертають увагу. Незважаючи на заборону владою івриту, окрема група ентузіастів (так звані «октябристи») оголосили себе переконаними комуністами і з великими зусиллями спромоглися видати кілька літературних збірників, серед яких найбільший інтерес викликають «Цілцелей

шема» («Дзвінки цимбали»), «Гааш» («Шаленство» / «Буяння») й «Берешіт» («Спочатку»). Перший збірник було опубліковано 1923 р. в Харкові, другий – того ж року у Києві, третій – в 1926 році вже в Берліні. Цілцелей-шема / Голосні цимбали: літературна антологія. – Харків, 1923 та Новак, Мілі. Гааш / Буяння: [Збірка поезій]. – Київ, 1923 – збірки революційної поезії на івриті, що в патетичних тонах прославляли Жовтневу революцію, одні з небагатьох, які вдалося видати в Радянському Союзі.

За 1925 р. у фонді зберігається виключно релігійна література – сідури, календарі, псалтир.

Єврейських книг 1926 р. івритом – 12 од. зб., це – сідури, календарі, «Пасхальна Агада», коментарі до релігійних книг, репринтні видання Бобруйських, Віленських молитовників. За 1927 р. в архіві зберігається 9 книг, більшість з яких – теж релігійного характеру. Цікавим зразком світського книгодрукування івритом є збірка революційної поезії Бенціона Фрадкіна, видана в Харкові 1927 р. під псевдонімом (Ципрін, Б. Алей асор / На десятиструнній лірі : присвячено 10-річному ювілею заснування СРСР. — Харків, 1927). Ця книга є останньою світською книгою івритом, виданою в СРСР. У 1994 р. державне видавництво «Прапор» (Харків) на основі рукописів, які збереглися у Лії Михайлівни Ковальчук, видало збірку віршів Б. Фрадкіна івритом під редакцією М. Янкельзона. Це перша художня книга івритом, видана на території колишнього СРСР після 1927 р.

Всього одна книга івритом зберігається у фонді за 1928 р. – це останній сідур (молитовник), виданий в Радянському Союзі в довоєнний час, який вийшов в Бердичеві у 1928 р. Таким чином, можна вважати, що з 1928 р. повністю припинилося книгодрукування як світської, так і релігійної літератури мовою іврит в УСРР і в усьому СРСР. Після 1928 р. радянський івритомовний письменник міг опублікувати книгу, лише переправивши її за кордон.

Список використаних джерел:

1. Нариси з історії і культури євреїв України / упор. та ред. Л. Фінберг, В. Любченко. Вид. 3 те. – Київ: Дух і літера, 2009. – С. 395.

2. Электронная еврейская энциклопедия / [Електронний

ресурс]. — <http://www.eleven.co.il/article/12136>.

3. А. Белов (Елінсон). 3.6.1.Іврит / Розділ III. / [Електронний ресурс]. – http://holocaust-ukraine.net/ru/razdel_iii.htm.

КАТАЛОГИ УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРЕНЬ КАНАДИ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підґрунтям для вивчення історії української діаспори Канади є не тільки наукові монографії, статті в наукових збірниках, календарях-альманахах, журналах, спомини безпосередніх учасників подій (усна історія), нечисельні і малодоступні архівні джерела, публікації в газетах, бібліографічні покажчики фондів бібліотек, а й каталоги українських книгарень.

У фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються каталоги українських книгарень зарубіжжя, зокрема, й Канади. Це – унікальні рідкісні довідкові видання, що в одному примірнику є лише у фондах НБУВ. Більшість із них – машинописи.

Каталоги українських книгарень – історичне джерело українського минулого. За ними можна простежити лектуру (коло читання) канадських українців, духовні та культурні запити українства, експоненту участі в суспільному і політичному житті країни постійного проживання. Це, власне, духовна територія читання, своєрідний документ епохи.

Якщо в перших каталогах українських книгарень – в основному, література українських письменників, навчальна, для початкових шкіл; найбільш популярна – перекладна (з англійської, німецької, французької мов), то в міру адаптації українських поселенців, їх інтеграції в культурне і політичне життя нової батьківщини, активізації участі в ньому, змінюється і торговий репертуар книгарень. За ним простежується динаміка розвитку українського співтовариства, зародження наукових шкіл, наукових та суспільних течій у середовищі іммігрантів; трансформація духовних та інтелектуальних потреб, діяльність організацій, що займаються видавничою справою, навіть мовна адаптація, про що свідчить зростання книжкової продукції англійською мовою на полицях магазинів.

Видання каталогів українських книгарень у Канаді має свою історію. Власник «Першої Канадійської Книгарні» (інша назва – «Руська і Польська книгарня») Френк Доячек замислив щось на зразок

пересувного магазину. Він замовляв українські книги зі Львова, Перемишля і Відня, пакував товар, складав мішки та валізи на підводи і їхав місцями українських осідків. Торгував Ф. Доячек й іконами, годинниками, іншим крамом [1]. При цьому пропагував книги. У такий спосіб вивчав читацький попит. То були перші кроки в українському книжковому бізнесі в Канаді.

Першим українським видавництвом, яке започаткувало 1903 р. часопис «Канадійський Фармер», слід вважати «Канадську Північно-Західну Спілку» (Торонто). Саме завдяки зусиллям її організаторів до Канади було завезено перший український шрифт, відлитий у США. До того часу україномовні тексти, здебільшого оголошення для громади, набиралися латинськими черенками. Цим першим українським шрифтом були набрані дві перші книги спілки – «Учебник англійської мови» та «Християнський Катехизм». У такий спосіб стали видаватися й каталоги українських книгарень.

Найстарша українська книгарня заснована в 1914 р. в Едмонтоні. На полицях цієї книгарні в Торонто збірки оповідань для української молоді, ілюстрована історія України, історія Землі, історія Московщини, короткий огляд українського письменства, українська читальня, або, що кожний українець повинен знати, Хмельниччина в Галичині, шкільний співаник для рідних шкіл у Канаді й Америці, переклади популярних творів на зразок «Граф Монте Крісто» тощо.

Створення українських видавництв, розгортання видавничого руху науковими інституціями [2], релігійними центрами, культурно-освітніми осередками, громадськими організаціями стимулює видання каталогів книгарень, що працюють при цих структурах.

Як правило, видавництва та видавничі організації мали і власні книгарні. Рекламні каталоги вони друкували у своїй видавничих органах – наукових записках, працях, календарях, календарях-альманахах, що, по суті, є науково-популярними збірниками, наукових та науково-популярних журналах. Каталоги випускали також у вигляді окремих видань із доволі великим обсягом сторінок (понад 100), брошур (до 48 с.), листівок. Випускали їх «Видавнича Спадщина», «Голос Спасителя», група «Наша спадщина», «Іван Гладун і сини», «Канадійський Українець», «Кобзар», Комітет Українців Канади, «Слаута», Союз Українок Канади, Українська Видавнича Спілка в Канаді, «Українська книжка», «Українське життя», Український Народний Дім; «Український Голос», «Руська друкарня» і книговидавничий концерн «Руська книгарня», релігійні організації; Українська Вільна Академія Наук, Наукове товариство імені Шевченка, Канадський інститут

українських студій, видавництво оо. Василіан, різні товариства та організації – «Просвіта», Інститут дослідів Волині у Вінніпезі, Союз Українок Канади тощо. Книгарня і видавництво оо. Василіян у Торонто послуговується сторінками «Календаря Світла».

Каталоги українських книгарень становлять інтерес і з точки зору організації рекламного матеріалу, формату видань, рубрик, друку, шрифтів, історії канадських друкарень, паперу, накладу, художнього оформлення. Це відображає також становище в поліграфічній індустрії, редакторському цеху. Каталог – це реєстр того, що друкувалося в Канаді і, що, з огляду на потреби української спільноти, ввозилося з-за кордону для продажу. Разом з тим, це є відображенням культурного доробку української діаспори в сфері науки, літератури, преси, у видавничій справі; інформацією про подвижників видавничої справи.

Для дослідження становить інтерес і манера, і стиль написання текстів для каталогу. Це і презентація, підстави для продажу, інформація про книгу, відомості про неї та її творців, а також відображення моделі читання члена української спільноти. Тексти опису книг розраховані не тільки на широкий загал, а й на – співробітників інших книгарень, бібліотек, рецензентів і т. д.

Вищезазначене підтверджують такі приклади:

Каталог книжок Української книгарні (Едмонтон : [б. в.], 1966. – 129 с. – Машинопис) – до нього включено літературу з таких напрямів: белетристика; твори письменників із різних країн; шевченкіана; Іван Франко – твори і публіцистика; світова поезія; антології – збірники, альманахи; етнографія; літературознавство; мовознавство; історія, політико-суспільні видання; українці в Канаді й США; право; археологія; географія; природознавство; основний внесок у розвиток науки – сільське господарство – виробництво; медичні, ветеринарні, популярні видання; релігійна література; дитяча література; підручники з української мови; педагогіка – посібники з української мови для вчителів і педагогічних інститутів; підручники з російської мови; підручники англійською, німецькою і французькою мовами; кухарські книжки і кравецтво; математика, фізика, електрика; наукові, технічні, популярні видання; наукові праці: видання – Академії наук і університетів України; видавництва НТШ; видання УВАН у Канаді й США; енциклопедії, словники, фотоальбоми й листівки, графіка і скульптура, музеї та галереї, українське народне мистецтво, драматичні твори; кіно, балет і українські народні танці; музичні твори: пісні, хори.

Каталог книжок найбільшої книгозбірні на 1979 рік : Ukrainian Book Store. – Edmonton, Alberta : Canadian importers LTD, [1979]

(Українська книгарня; ч. 54; машинопис). Зміст каталогу подано за абеткою. Має 57 розділів. Серед них: Альманахи; Англomовні видання; Антологія; Археологія і антропологія; Архітектура; Балет і українські народні танці; Белетристика; Бібліографія; Видатні вчені УРСР; Енциклопедії; Етнографія; Історичні спогади; Історія; Історія областей і міст України; Куховарські книжки; Літературознавство; Мистецтво; Мовознавство; Наукові, технічні, популярні видання; НТШ в світі; НТШ в Канаді; Право; Релігійні видання; Словники; УВАН в Канаді; Український Вільний Університет. Так, у розділі «Українці в Канаді й в світі» виділимо: «Бритійська Колумбія і українці, 1927–1957» (Ванкувер, 1957), праці з історії поселення українців у Канаді О. Войценко, М. Марунчака, Ю. Стечишина; «Канада 1918–1945. Исторический очерк» (Москва, 1976); Н. Дмитрів «Канадійська Русь. Подорожні спомини» (Вінніпег, 1972); А. Романюк «Мої піонерські пригоди в Канаді» (Манітоба, 1958); Т. Кобзей «На тернистих та хрещатих дорогах. Спомини в півсторіччя в Канаді» (Вінніпег, 1973); І. Панчук «Перша українська церква в Канаді» (Вінніпег, 1974); «Українська книжка та її початки в Бритійській Колумбії» (Ванкувер, 1968); І. Тесля «Українське населення Канади» (Торонто, 1968).

Каталоги українських книгарень нерідко супроводжуються рекламними повідомленнями, оголошеннями, інколи – навіть сміховинками, народним гумором, господарчими, медичними порадами, що теж по-своєму позитивно впливає на купівлю каталогів.

Час комп'ютерних технологій ставить питання про видання каталогів електронних видавництв. Так, у Торонто засноване перше українське електронне видавництво Василя Сидоренка. В 2000 р. воно оприлюднило свій перший видавничий проект – електронне видання Шевченкового «Кобзаря» двома мовами – англійською та українською [3].

Отже, вивчення каталогів українських книгарень дає можливість дослідити історію української діаспори об'єктивніше, глибше, одержати чимало нової цінної інформації.

Будь-яке дослідження починається зі встановлення можливого кола джерел. У даному разі вихідною позицією є каталоги українських книгарень у Канаді. Їх вивчення історико-книгознавчими методами дає оригінальний ракурс і можливість об'єктивніше відтворити історичне минуле. Кінцевою метою такого дослідження є реконструкція подій минулого, наукове осмислення та аналіз історичного процесу, історії української еміграції в Канаді.

Список використаних джерел:

1. *Марунчак М.* Історія преси, літератури і друку піонерської доби / М. Марунчак. – Вінніпег : Накладом Вільної Академії Наук в Канаді, 1969. – 2-е вид. – 284 с. : іл. – Тит. арк. парал. англ.

2. *Гриньох Н. В.* Українські науково-історичні центри в Канаді в 50–80 рр. ХХ століття : основні напрями діяльності : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Н. В. Гриньох ; Львівський Національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2007. – 20 с.

3. Українська видавнича справа в Канаді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studall.org/all3-142867.html>. – Назва з екрана.

УДК 050(437.3) "1922–1928": [002+01+655.4]

Супронюк О.К.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. філол. наук

ПИТАННЯ КНИГОЗНАВСТВА, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ І БІБЛІОГРАФІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ "НОВА УКРАЇНА" (ПРАГА, 1922–1928)

Фонд періодики української еміграції відділу зарубіжної україніки (далі ВЗУ) Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського є однією з найбільш репрезентативних колекцій літератури української діаспори в Україні. Одним з особливо цінних у ньому є журнал «Нова Україна», який виходив у Празі у 1922–1928 рр. Відділ зарубіжної україніки створює аналітичну електронну анотовану базу даних періодичних україномовних видань ВЗУ, і анотований зміст наявних у ВЗУ номерів журналу «Нова Україна» вже введено до цієї бази.

Журнал «Нова Україна» займає важливе місце серед українських еміграційних часописів. Він став одним із головних періодичних видань усієї української політичної еміграції 1920-х років в Європі.

Відомо, що українська еміграційна періодика з початку ХХ ст. стала основним інформаційним ресурсом, що висвітлював дискусії про вироблення тактики і стратегії побудови незалежної Української Держави у кожний історичний період, а також питання мобілізації інтелектуальних сил задля реалізації цієї мети. З іншого боку, вони допомагали зберігати рідну культуру на чужині і фактично були засобом підтримки зв'язку з рідними землями. Створені українською міжвоєнною еміграцією періодичні органи друку були запорукою збереження національної ідентичності емігрантів з України. «Нова Україна» на своїх сторінках фактично подає історичний зріз тієї епохи.

Журнал «Нова Україна» – складний для аналізу. До сьогодні мало введений у науковий обіг. Не існує синтетичних праць із повним комплексним аналізом його значення в історії культури. Найбільш глибоким дослідженнями його значення в історико-політичному контексті історії України є статті Н. Браїлян та О. Сухобокової.

Для нас «Нова Україна» є особливо цінним джерелом, оскільки на його сторінках розглядалися питання культурної політики, розвитку видавничої справи і книгознавства у 1920-х роках в Україні та в еміграції.

Дослідження заявленої теми є доцільним і актуальним, оскільки до цього часу висвітлення цього комплексу питань на сторінках вказаного часопису не було предметом спеціальної уваги дослідників.

1920-ті роки були часом побудови більшовицької України. Вважається, що це роки національно-культурного підйому (з початку 1920-х), коли почалося стрімке зростання та становлення української книгознавчої наукової школи. Саме в цей час були започатковані книгознавчі часописи, зокрема «Книгарь», «Бібліологічні вісті», на сторінках яких публікувалися численні книгознавчі розвідки як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У Києві почав діяти Український науковий інститут книгознавства (1922–1936).

Розвивалося книгознавство й в українських емігрантських осередках. Найбільш плідними в галузі книгознавства були Подебради (Л. Биковський), Прага (С. Сірополко), пізніше Мюнхен.

Період розвитку еміграційного книгознавства 1920-х років ще докладно не вивчений.

Особливості історичного моменту і лінії журналу на висвітлення культурної проблематики у той період влучно охарактеризував один з членів редколегії і авторів «Нової України» В. Винниченко: «Рядянський Союз є тільки стратегічний маневр, це «маскіровка», декоративний лісок, за яким прихована артилерія. І дула московських гармат звернені просто в серце українського народу», – писав він на сторінках «Нової України» у 1923 р. – «Царська Москва добре знала, що тільки забивши до смерті українську націю, можна забезпечити собі з нею такий «союз», який їй потрібний. Царизм знав, що треба ціляти власне в серце нації: в її культуру, в мову, школу, свідомість. <...> Основне завдання лишилось і лишається в Москві те саме: тим чи іншим способом, одверто чи приховано, <...> нищити ґрунт, стихію, викоринити національну українську свідомість» (1923, № 1/2).

Однею з засадничих стала стаття Ю. Тищенка «Сучасне становище книжкової справи на Україні» (1923, № 6), у якій автор висловлює думки, неможливі до оприлюднення на більшовицькій Україні: «Російське правлячий уряд, кинувши в вир війни народи Росії, перше, що зробив, радикально знищив все, що завоював український народ у національно-культурній сфері. Однією рукою він випускає брехливі маніфести, повні обіцянок волі народам, а другою намагається задушити їх навіки». Звернута увага на те, що «вороги українського слова до війни старалися довести перед культурним світом, що весь український рух штучно утворений, що це наслідок фантастичних мрій

гуртка інтелігенції, що народ український не приймає книги неіснуючою, штучно створеною мовою. Що ж ми бачимо тепер, коли визволившись з лабет жандармерії, український народ відчув під собою ґрунт, на якому міг будувати свою культуру». Автор пише про піднесення видавничої справи. «Таку книжку як «Кобзар» Т. Шевченка видавництва випускають у сотнях тисяч примірників і протягом чотирьох-п'яти тижнів книжка розходить. Твори сучасних українських письменників розпродаються дуже швидко. Особливим попитом користується науково-популярна література різних галузей знань. З жадобою народні маси споживають цю лектуру, ніби стараючись наверстати втрачений час і якнайшвидше поповнити свої знання. Українські видавництва друкують українську книжку, і ці процеси ширяться».

Далі малюється картина побудови «советської» України більшовиками, які своєю безоглядною брехливістю, створили зовсім іншу реальність. На новому етапі все, що було створено українського, нещадно нищилося. На словах проголошувалися лозунги побудови української культури, а на ділі все викоринювалося. Потужна кампанія проти українського друкованого слова, книги, потоки дезорієнтації зі сторінок більшовицької преси вже тоді стали виявами гібридної інформаційної війни, яку Росія веде проти України і до сьогодні.

Значна увага видавців журналу була звернена на питання книжкової культури та книговидання в еміграції. Тут, насамперед, звертає на себе увагу висвітлення діяльності Українського громадського видавничого фонду (УГВФ) – інституції, яка здійснювала культурну діяльність українців у Чехословаччині, і була одним із засновників українських навчальних закладів, функціонування яких вимагало навчальної літератури.

УГВФ почав збирати кошти (шляхом позички їх у людей) на видання необхідних книжок (1923, № 11). Заклик його, опублікований в багатьох номерах журналу: «Отже, всім свідомим громадянам треба взяти цю справу на себе. Наші школи мусять існувати, студентство мусить мати науку українською мовою й з українською книжкою. Для того ми всі мусимо об'єднати наші сили і створити ще одне велике культурне українське діло за кордоном «Українське Наукове Видавництво». «Збирайте скрізь кошти на видавничу справу і заохочуйте всіх вступати в члени УГВФ». Потім майже в кожному номері містилися звідомлення про діяльність УГВФ, подавалися звіти про діяльність.

От і початки нашого волонтерського служіння Батьківщині, які теж, як виявилось, зароджувалися майже 100 років тому, а проросли

буйним цвітом в Україні після Революції Гідності 2014 року.

Системи рубрик «Нової України» та редакційних оголошень, розміщених на її сторінках, є істотним матеріалом, що характеризує зовнішню політику журнальної редакції. Ці матеріали адресовані як постійним читачам українського часопису, так і ширшій публіці, яку редакція розглядала як потенційних передплатників.

Рубрика «Бібліографія» (списки книжок українською та іноземними мовами) була однією з найбільш ґрунтовних, вона з'являлася майже в усіх номерах журналу. Окремо виділялася рубрика «Книжки, надіслані до редакції». Список цих видань у міру їх надходження від різних приватних осіб та інституцій друкувався в номерах і був цінним ресурсом, який охоплював максимальну кількість видань, що виходили в світ. Рубрика «Із книг та часописів» друкувала матеріали на культурно-історичні теми, огляди видань, що порушували питання побудови Української Держави. Рубрика «Культурне життя. Видавничі та бібліологічні справи», як правило, давала картину діяльності видавництва, друкарень, осередків, що видавали продукцію українською мовою. Рубрика «Україніса» містила огляди україніки в періодиці європейських країн, давала відповідно матеріали із вибраних публікацій з інформацією з україніки. Дуже цікавою є система редакційних оголошень про приватні українські видавництва в еміграції. З них ми дізнаємося, що функціонувала, наприклад, українська книгарня в Берліні «Україна» (Eislebener Strasse, 7), яка мала на складі всі українські видання, що вийшли в Україні та поза її межами (українською та іноземними мовами), книжки, журнали, газети, ноты, мапи, портрети, листівки та ін. Книгарня на замовлення складала бібліотеки для «Просвіти», товариств, для шкіл і приватних осіб. Видавництво «Ольга Дякова і К» (Kleinstrasse, 21), наприклад, рекламувало видану на крейдяному папері поему І. Котляревського «Енеїда» (з передмовою і прим. Б. Лепкого), а також видані цим же видавництвом листівки українських митців-малярів. Пропагувалася діяльність «Видавництва української молоді в Берліні», яке заклиало збирати і здобувати кошти на видання українських книжок.

Журнал «Нова Україна» подає картину книжкового руху в Україні та в еміграції в 1920-х роках. Публікації, надруковані на його сторінках, містять нові додаткові відомості про розвиток української культури, книгознавства, видавничої справи цього періоду. Ця інформація доповнює нове фундаментальне дослідження Г. І. Ковальчук в галузі книгознавства «Український науковий інститут книгознавства (1922–1936)» (Київ, 2015).

УДК 026:[27–47+2–536.25]:929(091)

Ціборовська-Римарович І. О.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

БІБЛІОТЕКА КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ І ФУНДАТОР КОЛЕГІУМУ ЯНУШ АНТОНІЙ ВИШНЕВЕЦЬКИЙ (1678–1741)

Стародруки давніх бібліотек є об'єктами дослідження історичного книгознавства та історичного бібліотекознавства. Вони є джерелом важливої інформації про шляхи формування бібліотечних фондів, їхню історичну долю та людей, які були власниками або дарувальниками книжок. Евристична робота з фондом бібліотеки Кременецького єзуїтського колегіуму, який нині зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і налічує понад 800 одиниць зберігання, дозволила виявити невідомі факти, які промовисто ілюструють зв'язок фундатора Кременецького колегіуму князя Януша Антонія Вишневецького з колегіумною бібліотекою.

Осередок Ордену єзуїтів у Кременці був заснований бл. 1702 р. і діяв до 1773 р., коли Товариство Ісуса було скасоване. Він був одним із наймолодших єзуїтських колегіумів на етнічних українських землях. За адміністративно-територіальним устроєм Ордену на середину XVIII ст. Кременецький колегіум входив до його Малопольської провінції. Його фундаторами були князі Вишневецькі, рідні брати – краківській каштелян, кременецький староста Януш Антоній (1678–1741) та гетьман ВКЛ, канцлер ВКЛ, володар Вишневецького замку Михайло Серватій (1680–1744) – останні представники чоловічої статі українського князівського роду Вишневецьких герба Корибут, сини белзького воєводи Костянтина Вишневецького (1635–1686) і його другої дружини Анни з Ходоровських (бл. 1661–1711).

Януш Антоній Вишневецький був помітною фігурою у політикумі Речі Посполитої першої половини XVIII ст., входив у коло найзаможніших магнатів шляхетського стану. Разом із братом виділяв чималі суми на будівництво Кременецького колегіуму. Окрім того, разом із братом збудував каплицю Вишневецьких у Львівському кафедральному костелі, закінчив будівництво костелу і монастиря францішканів в ім'я св. Антонія у Львові, уфондованого його матір'ю, де він пізніше закінчив свій життєвий шлях, виділяв кошти на будівництво

Львівського василіянського монастиря. Коло інтелектуальних зацікавлень князя було досить широке, хоча і не виходило за рамки загальноприйнятих норм серед тогочасної аристократичної еліти. Він займався літературною діяльністю. Частина його творів була опублікована під іменами київського каноника Лукаша Ольшовського та Габріеля Богданського.

Вочевидь, упродовж свого життя Януш Антоній Вишневецький мав досить тісний зв'язок із Колегіумом, який уфундував. Закінчення життєвого шляху князя теж було пов'язане з Кременцем. Князь помер у Львові 16 січня 1741 р. і був похований у каплиці Вишневецьких Львівського кафедрального костелу, а серце князя, за його розпорядженням, на вічний спочинок було поховане в костелі кременецьких отців єзуїтів.

Як виявилось, зв'язок фундатора зі своїм «дітищем» віддзеркалюють не тільки документи різного характеру, але й книжки колегіумної бібліотеки. Нами виявлено у фонді єзуїтської бібліотеки 18 книг із провенієнціями, які засвідчують, що ці примірники спочатку знаходилися у власності Януша Антонія Вишневецького, а згодом були передані до бібліотеки Кременецького колегіуму за його безпосереднім розпорядженням або його дружиною Теофілою з Ліщинських герба Венява. Частина з них була подарована краківському каштелянові авторами творів, про що він власноручно зазначав на форзацах примірників. Ці записи зроблено характерним нерозбірливим почерком. Інша частина має констатуючі записи про пожертвування князем книжок для єзуїтської бібліотеки, зроблені каліграфічним почерком, ймовірно, особою, яка виконувала функції бібліотекаря. Переважна більшість книжок релігійної тематики, дві книжки – історичної тематики.

З 18 книжок чотири становлять праці Андріяна Мясковського герба Боньча (1657–1737) – члена Ордену єзуїтів, професора математики, теології та філософії, який свого часу керував колегіумами у Познані, Кракові та Ярославі, згодом став провінціалом Ордену єзуїтів. Записи на трьох стародруках говорять про те, що сам автор подарував їх князю. Це дає підстави стверджувати, що князь був особисто знайомий з Андріяном Мясковським. На титульних аркушах примірників видань: «Deus Homo, seu Incarnatio verbi Divini, et excellentia pretiosissimae Deiparae Virginis Mariae ...» (Прага, 1728; ВІК, S.J. 512), «Angeli theologice propugnati seu Tractatus de Angelis complectens disputationes sex ...» (Познань, 1730; ВІК, S.J. 514), «Tractatus de fine ultimo et beatitudine creaturae rationalis disputationes

duas complectens ...» (Познань, 1731; ВІК, S.J. 518) – ідентичні записи латинською мовою: «Residentiae Cremenecensi Societatis Jesu oblatus a Celsissimo Principe Janusio Korybuth Wisniowiecki, Castellano Cracoviensi Fundatore Nostro Munificentissimo» («Кременецькій резиденції Товариства Ісуса пожертвована найшляхетнішим князем Янушем Корибутом Вишневецьким, краківським каштеляном, нашим найшедрішим фундатором»). На форзацах рукою князя, досить нерозбірливим почерком, записано, що книжки дарував йому сам автор у 1733 році, а він дає розпорядження передати їх кременецьким отцям єзуїтам.

Інший шлях до Кременецького колегіуму випав твору А. Мясковського під назвою «Disputatio de admirabili et pretiosissimae Dei Matre Virgine Maria theologice propugnata ...» (Прага, 1728; ВІК, S.J. 511). Як засвідчує провенієнційний запис, його примірник було подаровано князю від імені Ярославського єзуїтського колегіуму, згодом книжка надійшла до бібліотеки Кременецького колегіуму. На титульному аркуші стародруку вміщено про це два записи: перший – «Campus Mariae, Militans Regio Nomini / Celsissimi Principis Janussii Wisniowiecki / Castellani Cracoviensis inter totius Octavae S. Baptistae / tota, oblationes, Divina Officia, Coronas Potenti Patrocinio / Devinetissis Collegium Jaroslaviense subjecit / Marianum S[ocietatis] J[esu] / Anno 1730» («Марії Поле, що служить для королівського імені найшляхетнішого князя Януша Вишневецького, краківського каштеляна, поміж усього [дари під час восьмиденного свята св. Іоанна Хрестителя], божественні послуги, вінці могутньому патронові підносить Марійний Колегіуму в Ярославі Товариства Ісуса року 1730»); другий – «Collegii Cremenecensis S[ocietatis] J[esu]» («Кременецького колегіуму Товариства Ісуса»).

Книжка Станіслава Оріховського Роксолануса (1513–1566) «Fidelis Subditus» (Краків, [1639]; ВІК, S.J. 492) має такий запис: «Ex dono Celsissimi Fundatoris Castell[ni] Cracov[iensis] / Collegio Crem[enecensis] datus 1736 d. [3] 9bris [Novembris]» («Дар найшляхетнішого фундатора, краківського каштеляна, наданий 1736 року дня 3 листопада»).

На форзаці колекційного примірника видання праці Стефана Щанецького (Szczaniecki, Szczaniecki; 1655–1736) «Szczera prawda przeciw obłudnemu fałszowi ...» (Познань, 1719; ВІК, S.J. 528) є дарчий запис автора латинською мовою Янушу Антонію Вишневецькому такого змісту: «Multiplici Titulo, nec uno Nomine / Celsissimo Principi / Ianussio Korybuth / Ducii in Wisniowiecio / Castellano Cracoviensi etc. etc. /

Fundatori-Benefactori Maximo / Minimo in Christo Domino Servus Author m[anu] p[ro]p[ri]a]] («Численних титулів і не одного імені найшляхетнішому князеві Янушу Корибуту, графу на Вишнівці, краківському каштелянові та ін., та ін., найбільшому Фундаторові-Благодійнику від найнижчого в Господі Христі – Слуга-Автор рукою власною»). Її автор С. Щанецький – член Товариства Ісуса, проповідник Ордену, в різний час обіймав посади ректора Каліського, Познанського, Люблінського і Львівського єзуїтських колегіумів. Автор філософсько-теологічних праць, проповідей, погребових казань, панегіриків на різні урочисті події. Згаданий твір, як зазначає К. Естрайхер, «є найповажнішим апологітичним твором, на який спромоглася Саська епоха». Князь мав ще один твір цього автора під назвою «Nuda veritas de Terra puri Verbi Dei pridem exorta ...» (Познань, 1723; S.J. 525), в якому висвітлюються відмінності віри католиків і дисидентів. На форзаці вміщено напис нерозбірливим почерком князя, датований 1732 р., із розпорядженням віддати книжку кременецьким отцям єзуїтам. Вірогідно, що С. Щанецький теж був особисто знайомий із Янушем Антонієм Вишневецьким.

Бібліотечний примірник другого видання твору «Parva Christianae pietatis officia per ... Regum Ludovicum XIII ordinata» (Париж, 1643; S. J. 413) був подарований краківському воєводі руським воєводою Яном Яблоновським, а після смерті власника переданий до бібліотеки Кременецького єзуїтського колегіуму. Про це повідомляють провенієнції стародруку, які містяться на звороті титулу та аркуші з сигнатурою гії. Перший запис має такий зміст: «Celsissimo Principi Janusio / Korybuth Wisniowieccio Palatino Cracoviensi, Regiae Galliarum pietatis / nutrimentum, insigniter devoto et pio offert Ioan[nes] Jablonowski, Palatino Russiae 13 Junij 1725» («Найшляхетнішому князеві Янушу Корибуту Вишневецькому, краківському воєводі королівської французької добродетності поживу з надзвичайною побожністю і прихильністю дарує руський воєвода Ян Яблоновський 13 червня 1725 року»). Другий запис містить у собі таку інформацію: «Liber hic precatorius / Fuit [...] dilectissimus / Celsissimo Fundatori / Nostro Janusio Antonio Korybuth / Wisniowiecki Castellani / Cracoviensi Post fama / Ei[us] quod Leopoli subit / 1741 die 16 Januarii / Residentiae Cremen[ecesi] / Soc[ietatis] J[esu] datus a Celsis[sima] Consorte Ei[us] Theo[phila] de Leszno Wisz[niowiecka] Castellana / Cracov[iensa] pro inde omnes / [...] circumscriptiones / manu sunt Celsissimi / Fundatoris [...] quod hic per margines / [reperiunt]» («Ця книжка була [...] улюбленою заступницею найблагодінішому нашому фундаторові Янушу Антонію Корибуту

Вишневецькому, краківському каштелянові, свідченням чого є всі записи на її берегах, зроблені рукою найшляхетнішого фундатора, після смерті якого, що трапилася у Львові 16 січня 1741 року, віддана Кременецькій резиденції Товариства Ісуса найшляхетнішою його дружиною Теофілою з Лешно Вишневецькою, краківською каштеляновою»).

Агіографічний твір Петра Якуба Бакція у перекладі Адама Конажевського «Zywot swietego Filipa Neriusa z Florencyi ...» (Лешно, 1683; ВІК, S.J. 203) має провенієнцію такого змісту: «Pro Bibliotheca Residentiae Cremenecensiae Celsissima Principe Wisniowiecka, Castellana Cracoviensi 1734 datus» («Для Бібліотеки Кременецької Резиденції від найшляхетнішої княгині Вишневецької, краківської каштелянової 1734 [року] надана»).

Історії польських королів від Попеля II до Яна Казимира присвячена праця Миколая Хвальковського «Effata rerum Poloniae, usque ad Joannem Casimirum ...» (Варшава, 1694; S.J. 207), яка була подарована князю 1734 р. граничним коморником, прізвище якого не вдалося прочитати через згасаючий текст напису. У 1737 р. князь пише про це на звороті титульного аркуша і додає розпорядження віддати книжку до Кременецького єзуїтського колегіуму.

Викладений матеріал подає нову інформацію про формування фонду бібліотеки Кременецького єзуїтського колегіуму і роль у цьому його фундатора князя Януша Антонія Вишневецького.

УДК 002

Шатрова М. Б.,

доцент кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету, канд. іст. наук

ТЕОРІЯ КНИГОЗНАВСТВА НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Сьогодні набули актуальності теоретичні питання книгознавства в розрізі нового підходу як до назви, так і до змісту самої наукової дисципліни.

На порозі ХХ–ХХІ ст. виникає потреба у новітньому підході до розуміння книгознавства та його складових. У процесі розвитку

науки про книгу теорія книгознавства, що раніше об'єднувала бібліотекознавство, бібліографознавство, едіціологію (науку про редакційно-видавничу справу) та бібліополістику, сьогодні розглядає переважно теоретичні проблеми едіціології [1] та бібліополістики [2]. Бібліотекознавство та бібліографознавство, розвиваючись та видозмінюючись у нових реаліях інформаційного суспільства, поступово від'єдналися та існують як самостійні наукові дисципліни, лише частково перетинаючись із книгознавством.

Достатньо обгрунтованим є дослідження Г. М. Швецової-Водки щодо теоретичних проблем книгознавства (бібліології) [3, 4]. Вчена пропонує повернути назву науки про книгу і замінити її з «книгознавства» на «бібліологію», а також позначити «бібліософію» як наукову дисципліну узагальнювального характеру, яку раніше називали «загальною теорією книгознавства» (А. І. Барсук) або «загальним книгознавством» (А. О. Беловицька).

Г. М. Швецова-Водка у своєму дослідженні наочно показує структуру інформології та місце бібліології у ній. Окремо в дослідженні розглянуто структуру бібліологічного знання, що у своєму складі містить часткові наукові дисципліни загальнотеоретичного значення, з яких складається бібліософія та спеціальна бібліологія.

Поступове використання терміна «бібліологія» бачимо у деяких дослідженнях сучасних провідних науковців України: монографії Таїсії Ківшар «Бібліологічна спадщина Степана Сірополка (1872–1959)» (Київ, 2015), навчальному посібнику Наталії Черниш «Основи бібліології» (Київ, 2014).

Дослідження Г. М. Швецової-Водки є одним із основоположних у галузі теорії книгознавства сучасного періоду, на яке важливо опиратися при формуванні нового стандарту спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Список використаних джерел:

1. *Шатрова М.* Едіціологія – дисципліна книгознавчого циклу / Марина Шатрова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 3. – С. 59–62.

2. *Шатрова М.* Наука про книготорговельну справу в системі книгознавства / Марина Шатрова // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. технології. – Львів, 2012. – Вип. 7. – С. 117–121.

3. *Швецова-Водка Г. М.* Розвиток теорії книгознавства у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття / Г. М. Швецова-Водка // Вісн.

Кн. палати. – 2013. – № 2. – С. 28–31.

4. *Швецова-Водка Г.* Місце бібліології в системі наукового знання / Галина Швецова-Водка // Бібл. вісн. – 2013. – № 4. – С. 3–9.

УДК 655.11(477–25)"16"(091)

Юхимець Г. М.,

зав. відділу НБУВ,

канд. мистецтвознавства, доцент

Цинковська І. І.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ВІДБИТКИ З ДОЩОК-КЛІШЕ XVII СТ. ДРУКАРНІ КИСВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Близько 1876 р. за розпорядженням начальника друкарні Києво-Печерської лаври ігумена Амфілохія, на 77 окремих аркушах (65x45 см), було здійснено друкування гравюр [1] з 319 дощок-кліше, датованих 1645–1845 рр.

Наприкінці 1870-х років з наявних на той час у Лаврській друкарні дощок-кліше та виливних прикрас було також відтиснено елементи художнього оздоблення книг (заставки, кінцівки, орнаментальні рамки, ініціали, зразки шрифтів, титули, авантитули, ілюстрації), а також – станкові гравюри (антимінси, ікони, мінеї, панегірики, присвяти тощо). Ці аркуші були зібрані в альбом без вихідних даних та підтекстовок під гравюрами (всього на 221 аркуші розміщено 3179 зображень). У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається два примірники цього альбому та окремі аркуші з гравюрами, а також відбитки гравюр, замовлених у 1914–1915 рр. для ілюстрування фундаментальної праці з історії Лаврської друкарні, задуманої професором, протоієреєм Федором Титовим [2].

1927 р. відомий дослідник української гравюри Павло Попов видав альбом-каталог [3] з детальним описом тридцяти двох гравюр з ксилографічних дощок, що зберігалися у відділі письма і друку Лаврського музею культів і побуту. У вступній статті зазначається, що на той час «вся колекція дощок різних типів, рахуючи й дрібні, досягає 6000, а ксилографічних – 3500» [4].

Гравюри зібрання НБУВ, зважаючи на хронологію, широкий

видовий та іконографічний репертуар, після їх атрибуції та каталожного опису, стануть важливою джерельною базою досліджень не лише видавничої діяльності друкарні Києво-Печерської лаври та художнього оздоблення її видань, а, насамперед, – здобутків української гравюри XVII–XIX ст.

Відбитки з дощок-кліше XVII ст., які були надруковані на замовлення Ф. Титова, становлять незначну частину зібрання. Це, здебільшого, гравюри до книг Лаврської друкарні: титули, заставки, ілюстрації, кінцівки, ініціали тощо.

Упродовж усієї своєї діяльності друкарня Києво-Печерської лаври особливу увагу в художньому оздобленні своїх видань приділяла титульній сторінці. Титульні гравюри вражають різноманітністю композиційних рішень, змістовністю й вишуканою декоративністю. У зібранні такими є гравюри титулів до книг Анфологіон (1619), Іоанн Златоуст. Бесіди на 14 посланій на апостола Павла (1623), Тріодь цвітна (1631), Патерик Печерський (1661), Апостол (1695), Лазар Баранович. Меч духовний (1666), Євангеліє (1697) та ін.

У художньому оформленні титулів ранніх видань Лаврської друкарні бачимо зображення місцевих святих, преподобних печерських, ікони Успіння Богородиці, краєвидів Києво-Печерської лаври (Свято-Успенського собору, будинку друкарні, печер). У композиції титульного аркуша Анфологіону (Київ, друкарня КПЛ, 1619) на пілястрах арки – постаті преподобних печерських Антонія і Феодосія, а по центральній вісі угорі зображено головна святиня Києво-Печерської лаври ікона «Успіння Пресвятої Богородиці» на тлі Успенського собору; унизу – герб архімандрита Києво-Печерського монастиря і засновника лаврської друкарні Єлисея Плетенецького.

У програмі художнього оздоблення титулу видання Іоанн Златоуст. Бесіди на 14 посланій апостола Павла (Київ, друкарня КПЛ, 1623) зображення чотирьох євангелістів у круглих медальйонах, сцени Зішестя Святого Духа на апостолів над аркою, святих апостолів Петра і Павла на пілястрах вводять читача в ідейний зміст книги. Зображення Свято-Успенського собору та краєвидів на печери преподобних Антонія і Феодосія, розміщених у бічних долішніх клеймах, вказують на приналежність видання до Києво-Печерської обителі. А рослинні орнаменти, що заповнюють площини навколо медальйонів із зображеннями євангелістів, та декоративна «ліпнина» арки з голівкою херувима, що більше нагадує маскарона, засвідчують ренесансні вподобання гравера.

У зібранні відбитків зберігається чотири варіанти титульного

аркуша до книги «Патерик Печерський», які відрізняються лише незначними деталями. Перша титульна гравюра, підписана видатним українським гравером Ілією і датована 1661 р., стала прекрасним зразком для усіх наступних титулів до «Патерика». Майстер Ілія сміливо відмовляється від традиційної архітектурної композиції арки з антаблементом і цоколем, та водночас значно збагачує декоративний ефект рамки титулу: зображення розміщених у сплетіннях виноградної лози печерських святих, святинь Києво-Печерської лаври – ікони Успіння Пресвятої Богородиці, Свято-Успенського собору – надзвичайно вишукано виділяється світлим на чорному тлі.

Поряд із титулами, в яких традиційно площа, призначена для текстової частини, оформлена у вигляді аркового отвору або прямокутника, в українських кириличних стародруках зустрічаються й такі, в яких текстова частина розміщена у площині іншого формату. Складна композиція титульного аркуша книги Лазаря Барановича «Меч духовний...» (Київ, друкарня КПЛ, 1666) зумовлена бажанням ввести читача в ідейний зміст твору. Центральна площа, в якій розміщено назву і вихідні дані видання, окреслена не внутрішньою лінійною рамкою форти, а лінією, утвореною частинами абрисів зображень – сфери, постатей пророка царя Давида та апостола Павла з мечами, постаментів, на яких вони стоять, меча, що лежить між постаментами. У складній символічній програмі титулу цар Давид, який попирає поверженого ним Голіафа, і апостол Павло над переможеним драконом зображені як представники двох заповітів. У горішньому регістрі зображені воїни Небесні на конях, озброєні мечами, вище – Бог-Слово в образі Серафима з факелами і напис «Ім'я йому Слово Боже». У нижньому регістрі над пишним бароковим картушем зображені святі, страчені за Слово Боже: ліворуч – святі Іоанн Предтеча та Іаков, праворуч – великомучениці Варвара та Катерина. У картуші вміщена композиція символічного змісту: морський бій Слова Божого (корабель із воїнами та керманічем Ісусом Христом) із темними силами (корабель з військом Антихриста). Усі зображені сцени супроводжуються пояснювальними написами. У художньому оздобленні цієї вхідної ілюстрації видання саме поняття форти, як рамки для текстової частини титулу, розчиняється в складній і надзвичайно насиченій зображеннями композиції. Попри те, традиційна архітектоніка тут простежується у розподілі композиції на три яруси по горизонталі та їхньої врівноваженості.

Більшість видань друкарні Києво-Печерської лаври приваблюють численними ілюстраціями, що розміщені як на окремих

сторінках, так і – безпосередньо в тексті. Часто-густо ілюстрацію декорують орнаментальною рамкою з виливних прикрас, або з них вибудовується складна орнаментальна композиція.

Найдавніші у зібранні відбитків гравюри: «Архангел Михаїл», перші давньоруські святі Борис і Гліб («Анфологон», 1619) [5], святі Іоанн Золотоустий, Василій Великий і Григорій Двоєслов («Службник», 1620), преподобні печерські Антоній і Феодосій («Акафіст», 1625), святий Миколай («Акафіст», 1629) – засвідчують вже на початку видавничої діяльності Лаврської друкарні високу художню майстерність київських граверів та досконале володіння ними складною технікою дереворізу (чистота пружкої лінії і штрихування). Іконографія й стилістика цих ілюстрацій ще тісно пов'язані з традиціями давньоукраїнського монументального живопису й іконопису.

Ілюстрації до книги «Іоанн Златоуст. Бесіди на діяння святих апостолів» (1624) представлені відбитками гравюр із зображенням багатофігурних композицій «Рукоположення св. Іоанна Златоуста в Антіохії», «Бесіда св. апостола Павла з юдеями у Єрусалимі», «Вознесіння Ісуса Христа», «Успіння Богородиці» «Зішестя Св. Духа на апостолів», «Апостольський Собор в Єрусалимі». У відбитках ілюстрацій до книги «Акафісти» (1629) – «Святий Миколай», «Преподобний Антоній Печерський» та «Преподобний Феодосій Печерський» – зображені крупним планом із «дотриманням» композиційної іконописної схеми.

Велику цінність мають відбитки з дощок, виконані для «Тріоди пісної» (1627). Одразу після виходу у світ цього видання архімандрит Захарія Копистенський та письменник, друкар і гравер Памво Беринда звертали увагу на її багате художнє оздоблення гравюрами не лише київських ритовників, а й граверів, запрошених з інших міст [6]. Зі 124 гравюр, надрукованих у виданні з 83 дощок, у колекції НБУВ зберігаються 24 – з них 3 великі (9х13 см) та 21 малі (5х4,5 см). У гравюрі «Молитва фарисея і митаря» (8,4х10,5 см), відповідно змісту євангельської притчі, у зображеній сцені увага художника сконцентрована на протиставленні образів фарисея і митаря та «оцінки» їхньої молитви у словах Ісуса, який звертається до учнів.

Ще дві гравюри до «Тріоди пісної» – «Притча про блудного сина» та «Історія Адама і Єви» – можна назвати заставками-ілюстраціями, які і за форматом та розмірами, і за композицією багатофігурних сцен нічим не відрізняються від ілюстрацій у тексті.

Гравюри мініатюрного розміру [7], які у виданні розміщені по всьому тексту «Тріоди пісної», вражають, насамперед, не лише

високою майстерністю гравірування, а й оригінальністю й різноманітністю композиційних рішень у зображенні біблійних, євангельських історій та сцен з життя Богоматері, святих. Створюючи ілюзію реального глибинного простору, об'єму фігур і предметів, українські гравери лінією, штрихуванням, тоном зберігають площинність аркуша й тим самим органічно поєднують ілюзорне предметне зображення з графікою шрифту та ритмічною основою текстового набору.

Високим художнім рівнем і досконалим володінням технікою дереворізу відзначаються гравюри до «Тріоди цвітної» 1631 р. Дві з них – «Розп'яття Господа нашого Ісуса Христа» та «Благовістя Ангела жонам-мироносицям про Воскресіння Христове» – датовані й підписані монограмою «ВР», дві гравюри «Бесіда Спасителя з самарянкою» та «Зішестя Спасителя в пекло» – майстром «В» і одна – «Воскресіння Лазаря» – позначена датою «1628». Це – складні багатофігурні композиції, стилістично близькі (неглибокий простір, готичні складки одягу, засіб ізокефалії) і нагадують монументальний європейський живопис треченто.

Двадцять відбитків ілюстрацій до «Євангелія учительного» (1637) виконані, на думку дослідників, п'ятьма граверами – це стилістично цілісний драматичний цикл ілюстрацій-розповідей про життя Ісуса Христа.

Серед відбитків є і гравюри до «Патерика Печерського» (1661), які виконав видатний український гравер Ілля. Це – зворот титулу із композицією «Азовська Богородиця» та ілюстрації «Покарання Сергію» і «Успіння Богоматері» із зображенням преподобних Антонія та Феодосія Печерських по сторонах Успенського собору.

Значний інтерес для дослідників мають відбитки до видань друкарні Києво-Печерської лаври «Службник» (1629), «Євхаристиріон албо вдячність... Петру Могиле...» (1632), «Требник» (1646), «Акафісти Христу, Богородиці і св. Миколаю» (1654), «Службник» (1653), «Апостол» (1695), «Євангеліє» (1697), «Псалтир» (1697) та ін.

Від початку свого заснування діяльність друкарні Києво-Печерської лаври була не лише зосереджена на видавництві книг. Тут друкували й станкові гравюри: ікони, антиминоси, панегірики, конклюдії, портрети, архітектурні краєвиди, плани і схеми архітектурних ансамблів і споруд, баталій тощо. Серед відбитків із дощок-кліше саме XVII ст. значний інтерес для істориків має офорт «Визволення Відня польськими військами 1683 року». Де Бой – інженер великого гетьмана коронного Станіслава Яна Яблоновського цього ж року у великій гравюрі

відтворив цю історичну подію з усіма подробицями. У фондах НБУВ також зберігається відбиток і дошка-кліше гравюри голландського гравера XVII ст. Вільгельма Гондіуса – портрет польського короля Вільгельма IV (1648; за малюнком Ван Дейка)

Унікальною особливістю зібрання відбитків друкарні Києво-Печерської лаври є наявність в ній великої кількості зображень малодосліджених елементів художнього оздоблення українських стародруків: заставки, ініціали, кінцівки. Заставки та ініціали із зображенням Ісуса Христа, Богоматері, апостолів, євангелістів, великомучеників, місцевих святих, біблійних та євангельських історій, християнських символів, різноманітність вишуканої орнаментики є характерною ознакою цих елементів. Розкриття змісту та іконографії зображених сюжетів та символів, імен святих – завдання надзвичайно складне, але конче необхідне для розкриття ідейних й естетичних основ художнього оздоблення української книги. Професор М. Петров вважав, що вивчення історії української гравюри можливо лише за умови комплексного дослідження мідних гравірувальних дощок та відбитків, якими були проілюстровані стародруки, а також гравюр, відтиснених на окремих аркушах [8]. Створення каталогу гравюр, що зберігаються у фондах НБУВ, безумовно, стане ще одним важливим джерелом комплексного дослідження історії українського граверства XVII–XVIII ст.

Список використаних джерел:

1. Петров Н. И. Старинные южно-русские гравировальные доски типографий Киево-Печерской, Ильинской Черниговской и Почаевской / Н. Петров // Искусство в Южной России: Графика. Живопись. Художественная промышленность. – К., 1914. – № 3–4. – С. 89–90. Всього на 77 аркушах, зібраних в альбомі без вихідних даних та підтекстовок, розміщено 333 відбитки.
2. Див.: Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606–1616–1916 г.г.). Т. I (1606–1616–1721 г.г.) / сост. Федор Титов. – К.: Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1916. – [1070 с.]
3. Декілька примірників цього альбому-каталогу зберігається у фондах НБУВ.
4. Ксилографічні дошки Лаврського музею. Вип. I.: Українські старовинні гравюри типу «Народних картинок» / обробив до друку і вступний нарис написав П. М. Попов. – К.: Друкарня Поліграфічного факультету художнього інституту, 1927. – С. 3.
5. Київське видання «Анфологіону» 1619 р. існує у двох

варіантах. У фондах відділу стародруків та рідкісних видань зберігається два примірники першого варіанту, що не містять гравюр із зображеннями руських святих. Другий варіант видання, за припущенням професора Ф. Титова, був доповнений текстами служб на честь святих, які особливо шанувалися у Києві, та ілюстрований гравюрами із їхніми зображенням (ст. 1005–1044), які відсутні у першому варіанті.

6. Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606–1616–1916 г.г.). Т. I (1606–1616–1721 г.г.) / сост. Федор Титов. – К.: Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1916. – С. 161.

7. Надзвичайну фантазію і винахідливість в зображенні складних багатофігурних сцен бачимо у графічних мініатюрах «Явлення зірки волхвам», «Повернення волхвів», «Зішестя Ісуса Христа до Аду», «Явлення Святої Трійці патріархові Аврааму», «Втеча до Єгипту», «Пророк Єзекиїль», «Жертвопринесення Авраама», «Святі прославляють Святителя» та ін.

8. Петров Н. И. Старинные южно-русские гравировальные доски типографий Киево-Печерской, Ильинской Черниговской и Почаевской / Н. Петров // Искусство в Южной России: Графика. Живопись. Художественная промышленность. – К., 1914. – № 3–4. – С. 89.

БІБЛІОТЕКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 021.1:005.94:004

Давидова І. О.,

завідувач кафедри бібліотекознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності ХДАК,
д-р наук із соц. комунікацій, професор

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК ЯКІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Згідно Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» бібліотечна справа потребує комплексних організаційних, структурних і технологічних змін згідно з сучасними загальносвітовими тенденціями, що ставить питання впровадження системних трансформацій бібліотек з урахуванням усіх факторів зовнішніх і внутрішніх впливів на ці процеси. Сучасне зовнішнє середовище відрізняється якісно вищим рівнем інтелектуалізації соціокомунікаційного простору, який впливає на сталий розвиток бібліотек, зумовлює процеси їх саморозвитку як соціального інституту, соціокультурного й економічного суб'єкта комунікаційних відносин, забезпечує міру його керованості.

Мета інтелектуалізації інформаційного простору полягає в створенні системи виробництва і передачі на вході керуючих блоків соціумозмістовної інформації, що максимально відповідає завданню формування і прийняття управлінських рішень. Ці завдання можуть бути вирішені за умов упорядкування вітчизняних інформаційних ресурсів, організації доступу до світових баз і банків даних, власне інтелектуалізації інформаційних потоків і процедур переробки інформації за рахунок розгортання інформаційно-аналітичної діяльності.

Інтелектуалізація інформаційного простору супроводжується розвитком концепції управління знаннями (knowledge management – дослівно «менеджмент знань»). Теоретичним підґрунтям виокремлення управління знаннями став розвиток ресурсної теорії на початку 90-х років минулого століття, відповідно до якої фундаментальними джерелами конкурентних переваг організації є внутрішні ресурси, спеціальні характеристики та компетенції. Особливо акцентується саме на нематеріальних активах установи: знаннях, організаційній пам'яті, ключових компетенціях, навчанні, корпоративній культурі, іміджі організації. Знання стають економічним

об'єктом, а обмін знаннями – видом економічної активності, яка впливає на ставлення до інших явищ економічної свідомості та економічної поведінки. Більше того, сьогодні фінансові та матеріальні активи тієї чи іншої організації можуть оцінюватися нижче за значенням, ніж інтелектуальні активи. Значення, роль останніх в організації різко зростають. Можна зафіксувати розгортання епохи економіки знань, коли технології, інтелектуальна власність, знання і здібності персоналу, загальна здатність організації до навчання перетворюються на основну форму активів, так звану інтелектуальну складову, яка виступає важливим фактором якісних трансформацій бібліотек України.

Трансформації бібліотечного соціального інституту наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. активно розвиваються і розгортаються в напрямках техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних та управлінських змін під впливом процесів інформатизації й інтелектуалізації, поширення каналів комунікації та формування сучасного мережевого суспільства. Разом із тим, цей процес донині не набув системного керованого характеру.

Пильна увага фахівців до проблеми трансформаційних та інноваційних змін за останні десятиріччя свідчить про те, що стрімке зростання мережевих технологій, а також технологій передання даних, систем управління і зберігання великих документно-інформаційних масивів фактично ліквідували монополію бібліотек на володіння систематизованими даними. На документному рівні соціальних комунікацій інтравертний розвиток бібліотек завершується інноваціями, які яскраво виявилися в зміні технологічних засобів бібліотечної діяльності. Документно-інформаційний та когнітивний рівні соціальних комунікацій, якого сягає бібліотека, зумовлюють диверсифікацію бібліотечного виробництва: від цілісного документа до його фрагментів, текстів, смислів, знань. Ці зміни пов'язані з розробкою та широким впровадженням дедалі гнучкіших інформаційних режимів і систем, глибокою переробкою документальних потоків, виникненням фактографічних, гіпертекстових, повнотекстових, інформаційних та експертних систем. Вони потребують підвищення долі інтелектуальної праці співробітників бібліотечно-інформаційної сфери, розгортання інформаційно-аналітичної діяльності. У всіх значущих точках перетину і концентрації інформаційних потоків, особливо у наукових бібліотеках повинні бути створені вузли інтелектуальної переробки інформації, що формують інтелектуалізовану інфраструктуру інформаційного простору.

Прообразом інтелектуальних центрів найближчого майбутнього можна вважати служби, що органічно поєднують у своїй діяльності інформаційний моніторинг природних, техногенних і складних соціальних систем, забезпечують поточний контроль за динамікою соціальної сфери (спостереження за зміною тих чи інших параметрів,

виявлення їх відхилень від штатних значень, прогнозування їх розвитку), інформаційний аналіз виявлених в ході моніторингу закономірностей, розробку сценаріїв управління кризовими і проблемними ситуаціями в керованій сфері. Фундаменталізація технологій моніторингу та аналітики вимагає оперативності, багатофакторного охоплення реальності, необхідних для ефективного соціального управління, що передбачає скорочення проміжних рівнів моделювання керованих систем в інформаційних потоках, створення нових технічних засобів, що забезпечують пряму включеність соціальної сфери в системи моніторингу.

Інформаційна аналітика, спираючись на наукові знання, загальні закономірності, найчастіше має справу з феноменологією буття, здійснюючи оцінку фактів і подій, прогнозуючи їх розвиток з урахуванням не тільки узагальнених типових параметрів, а й цілого спектра факторів, включаючи суб'єктивно-особистісні, випадкові впливи, а також свідомі акції конкуруючих сил, протигорство інтересів, активне втручання соціальних технологій. Виробництво наукового знання здійснюється в тому специфічному режимі часу, який продиктований непередбачуваністю евристичних процесів людського інтелекту, логікою і темпами наукового дискурсу.

Слід зауважити, що розвиток і вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності можливий лише при підвищенні комунікативної культури учасників процесу управління інформацією і комунікацією. Хоча при моделюванні інформаційно-комунікативного простору важлива не тільки компетентність, яка виступає як узагальнена характеристика рівня і якості комунікативних знань і вмінь, що включають пошук, сприйняття, оцінку, перетворення, зберігання і передачу інформації і повинна базуватися на медіаосвіті і медіаграмотності, але й інтелектуалізація та гуманізація глобального інформаційно-комунікативного простору.

Таким чином, зміни характеру роботи, важливість і зростання інтелектуального капіталу зумовлюють динаміку професійного середовища бібліотечних працівників, оскільки їхній рівень має піднятися до світових стандартів з урахуванням можливостей безперервних комбінацій у різноманітних робочих ситуаціях. Вирішення когнітивних завдань дозволить бібліотеці набути більшої конкурентноспроможності на ринку інформаційних продуктів і послуг, сприяти якісним трансформаціям як бібліотечно-інформаційного сервісу, так і бібліотечної діяльності в цілому.

УДК 021.1:004.67

Мар'їна О. Ю.,

доцент ХДАК,

канд. наук із соц. комунікацій

АДАПТАЦІЯ БІБЛІОТЕК ДО ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Соціально-комунікаційні процеси багато в чому мають властивості, передбачені дослідниками попереднього століття. Життя підтвердило побоювання науковців, аналітиків, футурологів, що переваги інформаційного суспільства будуть доповнені важкими наслідками, викликаними новим домінуючим технологічним укладом суспільства. Широке впровадження новітніх технологій у всі сфери життєдіяльності людства, вибухові темпи розширення цифрового простору вже нині неминуче змінюють базові характеристики соціоекономічного життя, склад і структуру соціуму.

Світ поступово стає світом цифрових відкритих даних, які підвищують ефективність наукових досліджень, відкривають нові можливості для впровадження інновацій у всі сектори та галузі людської діяльності. Більше того, розширення цифрової комунікаційної інфраструктури, технології великих даних, ресурсні бази даних, пошукові системи, соціальні мережі, веб-сервіси дозволять моделювати економічні і соціальні процеси та безпосередньо впливати на них. Очевидною стає актуалізація дослідження впливу нового глобального цифрового середовища на розвиток матеріального і духовного життя соціуму та окремого індивідуума. Питання сталого розвитку бібліотек у цифровому медіапросторі залишається в числі нагальних проблем, які необхідно вирішувати для того, щоб, принаймні, не опинитися в становищі «зворотного розвитку».

Бібліотеки в цифровому просторі вже традиційно потрапляють у залежність від загальних тенденцій розвитку інформаційного мейнстріму. Його перспективи своєю чергою визначають технологічні гіганти-корпорації, розробники програмного забезпечення, великі виробники масової інформації, добре капіталізовані медіа-компанії тощо. Саме вони, керуючись перш за все економічними категоріями, створюють або впливають на розвиток інфраструктури всесвітньої мережі та мережевої комунікації за допомогою масивних інфраструктурних інвестицій та важливих технологічних досягнень. Ці «гравці» визначають обсяг і якість використання глобального контенту,

сприяють формуванню смаків інтернет-аудиторії, залежно від соціальних позицій, громадських чи політичних міркувань, етичних уявлень тощо.

Діяльність технологічних гігантів у цифровому медіапросторі змінює традиційну схему комунікації. Вона стає більш складною та розгалуженою, керованою, контрольованою, індивідуалізованою. Це виявляється в тому, що в цифровому просторі інформацію та послуги для широкої аудиторії користувачів надає невелика кількість корпоративних платформ. Найбільш успішними з них є ті, що розширюють свої дані шляхом участі користувачької аудиторії. При цьому кожен із користувачів не завжди є отримувачем інформації, частіше він виконує роль проміжної ланки в процесах подальшого поширення контенту. Більш того, доступ до певної платформи фактично обмінюється на особисті дані про користувача (профіль, анкетні дані тощо). У цьому випадку користувач розглядається як носій соціального графа, який забезпечить подальше поширення повідомлення в геометричній прогресії.

При такій ситуації спостерігається асиметрія комунікації: користувач споживає більше, ніж створює, він не розглядається як кінцевий одержувач інформації, а з 90% користувачів немає зворотного зв'язку, або він не є індивідуалізованим. Тобто медіакомпанії «вивчають» свого користувача, «вчать» його, мотивують на просування та споживання необхідної інформації.

На відміну від технологічних гігантів, бібліотеки виявилися консервативними, більш схильними до збереження традиційних цінностей, ніж до створення нового інформаційного порядку. Побудовані на основі та навколо традиційного циклу інформаційного виробництва, вони не можуть повноцінно перейти у цифрове медіасередовище, навіть під тиском очевидних соціоекономічних змін чи поведінки споживачів. Сучасна медіаситуація надає бібліотекам характеристику інерційної адаптації, що, з одного боку, пояснюється професійним консерватизмом, з іншого – складністю технологічних і організаційних інновацій.

Невизначеність, відсутність стратегії опанування та просування в цифровому медіапросторі, посилення тенденції конкуренції в боротьбі за споживача нині фактично призводять до втрачання монополії бібліотек на оперування інформацією, яка існувала в аналоговому світі.

Адаптація бібліотек до реалій цифрового простору вже нині вимагає їх активної участі в системі інформаційних обмінів – вони

покликані організувати обмін інформацією в мережевому гетерогенному середовищі. Ключовим механізмом успішної участі бібліотек у процесах формування та використання цифрового контенту повинно стати управління інформаційними пріоритетами користувачів. Технологія визначення та формування інформаційних пріоритетів нині стає однією з ключових для орієнтації у екзобайтах цифрового контенту. Для формування інформаційного впливу в медіасередовищі знадобиться значно активніша участь бібліотек (організаційні, інтелектуальні, фінансові зусилля) в найбільш масових інтернет-ресурсах: пошукових машинах, соціальних мережах, блогосфері тощо.

Перед бібліотечним співтовариством постає завдання створити нові умови комунікації, які служили б цілям розуміння, орієнтації та розваги окремих користувачів. Бібліотекам, бажаючим вступити в віртуальний цифровий простір, важливо сформувати стратегію розвитку «свого» нового комунікаційного середовища: змінити орієнтацію діяльності в медіасередовищі зі створення контенту на дослідження інформаційних потреб користувачів; позиціонувати себе як надійне та безпечне джерело інформації, використовуючи для цього всі продукти та послуги, здатні запропонувати аудиторії більш глибоку і цікаву концепцію самореалізації; створити та постійно підтримувати імідж, що виокремить бібліотеки з-поміж інших учасників віртуального простору; запропонувати новий, більш дружній образ бібліотеки, за яким стоять реальні люди; заохочувати внесок користувачів (коментарів, конструктивної критики) у діяльність бібліотечних веб-проектів; застосовувати технології соціального медіамаркетингу, соціальні форми кооперації, обміну та самоорганізації та ін.

Таким чином, адаптація бібліотек до цифрового медіасередовища стає необхідністю та шансом, який потрібно реалізувати системно і в стислі терміни, керуючись при цьому не тільки технологічною та економічною доцільністю, але і соціальною значимістю бібліотечно-інформаційної сфери діяльності в умовах розширення інформаційного простору.

БІБЛОТЕКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасне бібліотечне інформаційне середовище, сформоване на платформі Web.2.0, створює нові можливості для організації інтерактивної інформаційної взаємодії бібліотеки з користувачами за рахунок використання соціальних мереж. Бібліотечний сегмент простору соціальних мереж нині – досить значний і має тенденцію до швидкого росту. Сторінки у соціальних мережах популяризують бібліотеки в електронному середовищі, привертають увагу користувачів до їхніх ресурсів та послуг, слугують засобом для просування бібліотечних інформаційних продуктів, платформою для професійної комунікації бібліотекарів тощо. Вирішального значення для підвищення ефективності мережевої сторінки як засобу комунікації бібліотеки з користувачами мають її специфічні характеристики, яких вона набуває завдяки професійно створеному інтерфейсу та грамотно представленим матеріалам.

На сьогодні відсутні певні стандарти чи вимоги до зовнішнього вигляду та змісту сторінок у соціальних мережах взагалі і бібліотечних мережевих представництв зокрема, окрім умов відповідності їхньої інформації загально визнаним етично-моральним нормам та відсутності у їхніх матеріалах закликів до зміни конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганди війни, насильства, розпалювання міжтнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. З огляду на те, що мережеві співтовариства в інтернет-середовищі є неформальними і передбачають відносну свободу змістовного наповнення та літературного стилю, будь-яка регламентація їх функціонування виглядає, з одного боку, недоречною. Втім, це твердження можна без сумніву застосувати лише до особистих сторінок у соціальних мережах, де свобода самовираження стає як головним мотивом спілкування, так і запорукою популярності того чи іншого користувача. Коли ж мова йде про офіційні мережеві сторінки установ чи організацій, створювані переважно з метою забезпечення більш активної комунікації з клієнтами, партнерами, споживачами

послуг чи товарів, їх функціонування, очевидно, має слідувати у руслі певної концепції, спрямованої на досягнення цілей і завдань конкретної установи. У цьому сенсі доречними можуть бути певні галузеві стандарти, які б визначали основні принципи та правила створення, оформлення, наповнення мережевих сторінок і підтверджувалися б відповідними нормативними документами (технологічними інструкціями). Це дало б можливість значно підвищити якість вказаних ресурсів, а також забезпечити наступність їх функціонування у разі тимчасової відсутності відповідального за цю роботу працівника чи його звільнення.

Разом із тим, істотним елементом якості мережевого представництва установи чи організації є кваліфікація персоналу, відповідального за створення, наповнення та підтримку сторінки у соціальній мережі. У більшості випадків така робота не передбачає окремої посади і здійснюється працівниками паралельно з їхніми основними обов'язками. Це призводить до перевантаження, яке у результаті впливає на якість роботи, або ж хаотичного наповнення мережевої сторінки розрізною інформацією, здійснюваного кількома, не завжди обізнаними у цьому процесі, людьми. Очевидно, що у такій ситуації є логічним включення роботи щодо підтримки функціонування мережевих інтернет-представництв установ до посадового навантаження відповідних працівників із відображенням у посадових інструкціях, які, своєю чергою, ґрунтуватимуться на кваліфікаційних вимогах до фахівців такої сфери діяльності, нормах часу та оплати праці спеціаліста.

У бібліотечній системі України поки що не розроблені документи, що регламентують діяльність бібліотек у соціальних медіа, тому створення сайтів і представництв бібліотек у соціальних мережах відбувається з урахуванням загальноприйнятих вимог до їхнього функціонування, а їхнє інформаційне наповнення часто визначається бібліотечними працівниками інтуїтивно. Проте, з огляду на зростаючу роль бібліотек як важливої складової інформаційної інфраструктури, що надає доступ до якісної, достовірної та структурованої інформації, та, виходячи з твердження про приналежність бібліотечних сторінок у соціальних мережах до інформаційних продуктів бібліотек, актуальною видається розробка і запровадження стандартів присутності бібліотек у середовищі соціальних мереж, які включали б, зокрема, сформовані на основі моніторингу присутності бібліотек у соціальних мережах та рекомендацій фахового середовища орієнтовні стандарти дизайну обкладинки та інформаційного наповнення мережевої сторінки

бібліотеки, посадові інструкції та норми праці бібліотечного фахівця зі створення і підтримки функціонування цього ресурсу.

Підґрунтя для пропозицій щодо загальних вимог чи стандартів створення мережевих сторінок бібліотек можуть скласти запропоновані у бібліотекознавчій літературі критерії їх аналізу, зокрема, рівень надання інформації про бібліотеку, конвергентність, змістовність інформації, інтенсивність зворотного зв'язку тощо. Загальне уявлення про правила створення і функціонування мережевих представництв українських та зарубіжних бібліотек можна отримати, дослідивши їхні сторінки у найпопулярніших соціальних мережах.

УДК 021.1:004.774

Кривецький О. П.,

голов. редактор НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Суспільна роль масової комунікації, можливості її впливу на громадську думку та суспільні настрої, особливості функціонування ЗМІ завжди привертала до себе неабияку увагу. Функціонування і розвиток системи масової комунікації в сучасній Україні мають суттєві особливості, що зумовлено як загальними сутнісними характеристиками трансформаційних суспільств, так і власне українськими реаліями. Нині особливого значення набуває масова комунікація як відносно новий соціальний інститут, функція якого полягає у виробництві інформаційного продукту і поширенні знань. У цих процесах безперечно важливу роль відіграє бібліотека, яка організовує накопичення і передання соціально важливої інформації в часі і просторі; її послугами одночасно може користуватися необмежена кількість людей. Завдяки реалізації притаманних їй функцій, бібліотека стає однією з найпродуктивніших масово-комунікаційних структур, що надає широкі можливості звернення до колективної пам'яті людства.

Бібліотека має свою масову аудиторію, яку становлять представники усіх соціальних груп і категорій суспільства, незалежно від вікових, національних і соціальних ознак, релігійних і політичних поглядів. Основою діяльності будь-якої бібліотеки є її документний фонд

(друковані, електронні, мультимедійні, віртуальні ресурси), соціально-інформаційна значимість яких відповідає потребам суспільства. Засобами і каналами підтримки комунікаційного середовища бібліотеки є відповідні технології і процеси, матеріально-технічний і кадровий ресурси. Варіативність каналів передання інформації уможливорюється завдяки комунікативності бібліотеки як відкритої системи, що розвивається і формується відповідно до інтересів і прагнень суспільства, на чому наголошують бібліотекознавці.

Слід зазначити, що серед соціально-економічних, техногенних, геополітичних, екологічних та інших проблем сучасного суспільства особливе місце посідають процеси трансформації загальнолюдських цінностей і ціннісних орієнтацій, у яких важливу роль відіграє бібліотека. У бібліотечному діяльній середовищі комунікація існує як поліфункціональний процес та універсальний фактор, де одну з ключових функцій виконує бібліотекар. Незважаючи на деякі песимістичні прогнози щодо безперспективності бібліотечної професії за умов розвитку інформаційного суспільства, час і практика довели, що бібліотекарі цілком здатні не лише органічно долучитися до соціокомунікаційних процесів, а й виконувати місію організаторів і виконавців масово-комунікаційних процесів.

Сучасним бібліотекарям доводиться працювати з різними, зокрема соціально-проблемними категоріями населення, засобами своєї діяльності створювати соціально та інформаційно привабливе середовище для забезпечення різноманітних (когнітивних, інформаційних, культурно-освітніх, творчих, дозвілєвих та ін.) потреб різних користувачів. Окрім того, сучасні бібліотекарі успішно виконують роль консультантів, аналітиків, технологів, порадників, викладачів, співпрацюють не лише з постійним контингентом користувачів, а й з незнайомими людьми, т. зв. «нечитачами», які для забезпечення своїх інформаційно-комунікаційних, культурно-дозвілєвих потреб надають переваги не книзі, а електронним засобам масової інформації: телебаченню, Інтернету тощо.

Головним об'єднуючим елементом між бібліотекою і масовою комунікацією є книга (газета, журнал) як документ, носій інформації, основний традиційний інформаційний ресурс суспільства. Книга (друковані видання) є надійним засобом комунікації – місцем зберігання інформації і засобом її трансляції, що збільшує можливості комунікаційних контактів між сучасниками, різними поколіннями та представниками різних культур. Сучасна бібліотека, трансформуючись в інформаційно-культурний центр, приділяє особливу увагу організації

комфортного бібліотечного простору; опановує сучасні інтернет-комунікації; поряд із традиційними формами масової роботи активно впроваджує в практику інноваційні технології масової комунікації, які сприяють формуванню нового образу бібліотеки, розкривають новітній інформаційно-культурний потенціал її можливостей і послуг; співпрацює із засобами масової комунікації, використовуючи їх можливості для популяризації повного спектра бібліотечних послуг.

Як один із провідних виробників і постачальників інформаційних послуг, що потребують застосування дієвих і апробованих засобів їх популяризації, бібліотека активно впроваджує в практику паблік рілейшнз (зв'язок із громадськістю). Важливо звернути увагу на те, що в соціальних комунікаціях поняття «канали масової комунікації» синонімізується з поняттями «засоби масової комунікації» та «мас-медіа» і нині розглядається в трьох основних аспектах. Перший пов'язується із можливостями новітніх ЗМК у контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету, другий – із використанням традиційних засобів масової комунікації за умов віртуального простору. Третій аспект спрямовується на формування новітніх мас-медіа. Зважаючи на високий рівень технологізації та медіатизації сучасного бібліотечного простору, треба зазначити, що вказані аспекти є актуальними у сфері інформаційно-бібліотечної діяльності. Суттєвою особливістю бібліотеки є те, що для реалізації своєї соціокомунікаційної місії вона обирає найприйнятніші, найоптимальніші і найефективніші види діяльності, які водночас виконують роль комплексних комунікаційних каналів, засобів.

У напрямі розвитку нових форм взаємодії з населенням бібліотека концептуалізується як «третє місце», де, окрім дому і роботи, людина може мати всі умови для відпочинку та самовдосконалення, а також для реалізації своїх здібностей та культурних потреб. У цьому разі великого значення набуває муніципальне реформування бібліотечної сфери. По-перше, стратегія розвитку бібліотек передбачає, що всі громадяни повинні мати однакові можливості доступу до бібліотечних сервісів і послуг, відтак соціокомунікаційна діяльність має зосереджуватися на їхніх культурних потребах і спрямовуватися також на некористувачів. По-друге, дедалі більшого значення набуває факт використання бібліотеками соціальних медіа й Інтернет-мереж, що сприяє розширенню структури бібліотечних комунікацій, інтерактивному діалогу між бібліотекою і користувачами, налагодженню соціального обміну, популяризації бібліотечних фондів.

Як переконливо свідчить досвід останніх років, соціальні

мережі (СМ) дедалі глибше входять у життя суспільства, стають одним з основних, а головне, найоперативніших розповсюджувачів новин. Одним з актуальних напрямів взаємодії бібліотек і СМ, а також розвитку інформаційно-аналітичної діяльності універсальних інформаційних центрів, на які перетворюються великі бібліотеки, є активне використання соціальних мереж як джерела інформації. Водночас і життя суспільства значною мірою проєкціюється на соціальні мережі. Структура, контент соціальних мереж, тематика спілкування користувачів відображають актуальні проблеми суспільного життя. Насамперед, мова йде про творчу самореалізацію особистості, її самовираження через спілкування, налагодження професійних та особистісних зв'язків, розвиток соціальної журналістики.

Отже, в бібліотечній практиці соціальні мережі – це додатковий канал популяризації інформаційних послуг, інструмент поширення інформації, що свідчить про важливе місце бібліотеки в системі масової комунікації. Це підтверджують такі основні тенденції і напрями інтеграції бібліотеки до медійного простору:

- взаємоінтеграція мережевих і бібліотечних сервісів під час донесення оперативних повідомлень до широкого загалу користувачів із інформаційною та рекламною цілями;
- розвиток бібліотечного блогінгу як інструменту поширення професійної інформації;
- використання соціальних мереж як рекомендаційного сервісу, інформаційного джерела, засобу інтернаціонального науково-інформаційного обміну;
- формування кластерних систем інформаційних ресурсів і користувачів.

Отже, сучасна бібліотека – один із наймасовіших та найдоступніших осередків організації громадського інформування та спілкування, що є визначальним фактором її ролі й важливого місця в системі масової комунікації. У подальшому, маючи відповідний інформаційно-ресурсний потенціал, який нині значно посилюється завдяки створенню власної мультимедійної продукції та можливості доступу через Інтернет до масивів електронної інформації, бібліотеки зможуть претендувати на роль масових інформаційних осередків, здатних оперативно доносити до громадян суспільства інформацію з різних життєво важливих питань.

ОПТИМІЗАЦІЯ РОБОТИ БІБЛІОТЕК З ЕЛЕКТРОННИМИ ТЕКСТОВИМИ ЗМІ ЧЕРЕЗ СТВОРЕННЯ ВЕБЛІОГРАФІЧНИХ СПИСКІВ

Використання комп'ютерної техніки розширило можливості бібліотек у роботі з періодичними виданнями. На сьогодні робота бібліотекаря з періодикою ґрунтується на традиційній методиці з використанням можливостей електронного середовища, при цьому поява бібліотечних сайтів уможливила надання інформаційних послуг через мережу Інтернет. Інформаційно-комунікаційні технології у роботі з періодикою дозволили полегшити значну частину операцій з опрацювання документів і обслуговування читачів, докорінно змінився алгоритм виконання окремих операцій бібліотечної роботи. Саме залучення комп'ютерної техніки уможливило створення електронного каталогу, оцифрування періодики минулих років і формування електронних колекцій літератури, відкрило доступ користувачам до аналітично-бібліографічних продуктів за матеріалами преси через бібліотечний сайт, інформування в мережі про нові надходження, документні виставки, соціокультурні заходи тощо. Завдяки активному обміну інформацією в Інтернеті стала можливою кооперація бібліотечних закладів в аналітичному опрацюванні газет і журналів для ведення картотеки статей, що сприяє оптимальній організації робочого процесу (економії робочого часу і людських ресурсів, уникненню дублювання в роботі). Простота роботи і широкі можливості комп'ютерних програм дозволяють будь-якій бібліотеці створювати електронні бібліографічні ресурси, доступні безпосередньо у бібліотеці або через Інтернет.

Електронні текстові ЗМІ відкриті в Інтернеті для користувача і не входять до бібліотечного фонду, але за бібліотекою залишається важлива функція навігатора і консультанта у пошуці джерел в електронному просторі. Щоб допомогти користувачам зорієнтуватися у колі електронної періодики, бібліотеки складають вебліографічні списки, які розміщують на своїх веб-сторінках. Вебліографічні списки і посібники складаються зі згрупованих у

розділи чи розташованих у довільному порядку описів електронних ресурсів віддаленого доступу. Основним завданням укладачів вебліографічних списків є відбір і систематизація найцінніших ресурсів Інтернету. Залежно від завдань, поставлених кожною конкретною бібліотекою, цей ресурс відрізняється за напрямом, тематикою, призначенням, читацькою аудиторією.

На сьогодні бібліотеки пропонують користувачеві електронні списки всеукраїнських газет і журналів, регіональних ЗМІ, тематичні і універсальні підбірки періодики. Лише ретельний аналіз та відбір джерел працівниками бібліотек дає змогу сформувати необхідний перелік інтернет-ресурсів з якісним контентом. Центрами зі створення вебліографічних списків є провідні бібліотеки України. Рекомендаційні списки електронних ЗМІ пропонують читачам обласні наукові бібліотеки, публічні, відомчі бібліотеки. Прикладом вебліографічного списку може слугувати веб-сторінка Кіровоградської ОУНБ «Преса в Інтернет», яка відкриває доступ читачеві до найвідоміших загальноукраїнських електронних ЗМІ, електронної періодики Кіровоградщини, літературних видань України. Усі позиції в списку мають вигляд гіпертексту і дають змогу перейти безпосередньо до видання. Надзвичайно корисним для читача є і список електронних журналів із різних галузей знання, який підготувала бібліотека. На сторінці зазначається, що останніми роками у бібліотеці відбувається скорочення передплати періодичних видань, але запропонований список електронних журналів, що містить близько 180 джерел, які бібліотека не отримує, відкриває можливість користувачеві ознайомитися з повнотекстовими версіями цих видань у всесвітній мережі Інтернет. Окремі позиції в списку мають пояснювальну записку, в якій вказано періодичність виходу видання, його спрямування тощо. Цей напрям роботи ще тільки розвивається, вебліографічні списки вітчизняної періодики відсутні на багатьох сайтах українських бібліотек. Зауважимо, що електронний простір дуже динамічний, отже, вебліографія потребує постійної уваги, уточнення і доповнення. Крім пильної уваги до якості цього ресурсу з боку укладачів вебліографічних списків, у цій роботі значну допомогу можуть надавати користувачі, які через мережу мають можливість повідомляти про знайдені неточності або недіючі посилання.

Водночас зазначимо, що комп'ютеризовані форми роботи з періодичними виданнями та використання інформаційно-

комунікаційних технологій на сьогодні не доступні для переважної більшості українських публічних бібліотек. Виходячи з даних, наведених у статистичному збірнику «Бібліотечна Україна в цифрах», ступінь комп'ютеризації бібліотечної галузі на сьогодні ще досить низький. Так, в Україні послуги користувачам у 2014 р. надавало 16 тис. публічних бібліотек, підпорядкованих Міністерству культури України, з яких лише кожна четверта була оснащена комп'ютерною технікою. Загалом ситуація на селі гірша, ніж в містах. У сільській місцевості працює 13,2 тис. публічних бібліотек, з яких комп'ютеризовано лише 13 %. Кількість бібліотек, що мають доступ до Інтернету, ще менша, адже не всі бібліотечні заклади, які мають у своєму розпорядженні комп'ютерну техніку, підключені до мережі. У цілому по країні станом на 2014 р. до Інтернету було підключено 20,7 % публічних бібліотек, у сільській місцевості цей доступ мали 11 % закладів. Ці дані свідчать про те, що процес включення бібліотечної мережі до Інтернет-середовища перебуває в стадії становлення і ще далекий до завершення.

Водночас спостерігається зростання популярності і затребуваності електронних бібліотечних сервісів у користувачів, а також збільшення звернень на веб-сайти публічних бібліотек майже в усіх регіонах України. У 2014 р. було зафіксовано 13,3 млн звернень до послуг бібліотек за допомогою мережі Інтернет. Порівняння показника відвідування веб-сайтів ОУНБ, міських і сільських бібліотек свідчить, що найактивніше користувачі долучаються до інформації саме з сайтів обласних універсальних бібліотек. Найменше відвідувань сайтів сільських бібліотек, хоча залучення користувачів і до цього ресурсу з року в рік збільшується.

Отже, процеси бібліотечної роботи, які здійснюються за застосуванням комп'ютерних технологій вивели на новий рівень роботу з користувачем, що робить можливим повніше розкрити фонд друкованої періодики, надавати допомогу під час пошуку джерел у надзвичайно великому масиві електронних текстових ЗМІ. Бібліотека, яка отримала конкурента в інформаційному просторі у вигляді Інтернет-мережі, упродовж останніх двох десятиріч перебудовує свою роботу. Якісний рівень ресурсу, викладеного на бібліотечному сайті, – важливий критерій, який зумовлює відвідуваність і популярність сайту, інтенсивність

звернень користувачів залежить від повноти і якісного наповнення сайту. Відзначимо, що бібліотечні сайти загалом мають дуже різний інтерфейс та різне групування матеріалу, відповідно вебліографічні списки на різних сайтах віднесені до різних рубрик на різному рівні розгалуження дерева меню. На окремих сайтах цей ресурс розміщений на досить глибоких рівнях меню і не достатньо привертає увагу користувача. Уніфікація базового рубрикатора бібліотечного сайту, розміщення вебліографічних списків на менш глибоких рівнях меню, простота назв, максимальна відповідність назви рубрики змісту розміщеного на ній матеріалу – шлях до покращення бібліотечного обслуговування й інформування населення.

УДК 021.1:004.77

Присяжна Л. В.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. наук із соц. комунікацій

ВІБЛІОСОВАРКІНГ У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Бібліотека як соціальна інституція існувала упродовж багатьох століть, змінюючись зовні й внутрішньо. Сьогодні бібліотеки переживають кризу, спричинену як появою нових інформаційних технологій, так і економічними умовами.

Сучасний читач передусім потребує безкоштовного, легітимного і мобільного доступу до будь-якого виду інтелектуального контенту, представленого не тільки в паперовій, а й у цифровій формі (книги, періодика, аудіо, відео, ігри тощо); отримання висококваліфікованої консультативної допомоги при зверненні до інформаційних ресурсів усіх можливих видів і форматів; надання простору для живого спілкування тощо.

Запити читачів та виклики сьогодення зумовили перегляд фундаментальних уявлень про роль і місце бібліотек у суспільстві

та основних принципів організації бібліотечної справи.

Розглядаючи сучасну діяльність бібліотеки як сукупність пріоритетних напрямів, спрямованих на підвищення ефективності та якості забезпечення суспільних потреб, можна констатувати, що реалізація визначеної стратегії розвитку бібліотек можлива на основі побудови ефективної системи взаємовідносин із зовнішнім середовищем та раціональним використанням внутрішнього потенціалу.

На переконання доктора історичних наук В. Горового, бібліотечні заклади відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль основних елементів інфраструктури з управління інфоресурсами суспільства за умов, «коли бібліотечні заклади як загальносуспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду, наукової думки, просвіти й освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій, та вводять їх у свій спосіб життя» [1].

Отже, щоб утримати свої позиції у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі суспільства, бібліотечні установи, без сумніву, доконче потребують креативних, сучасних інформаційних, комунікаційних технологій.

Зокрема, сучасні бібліотеки можуть бути якнайкращою заміною офісу, домашньому кабінету або коворкінгу.

Сьогодні серед фрілансерів, віддалених співробітників, перекладачів, програмістів, дизайнерів і підприємців тощо має величезний попит коворкінг, який займає проміжне місце між роботою вдома і використанням окремого офісу. Тільки в Києві налічується вже понад 30 коворкінг-центрів, де будь-яка людина може орендувати повноцінний офіс із оргтехнікою та конференц-залом.

Загалом поняття «коворкінг» (co-working, або coworking) трактується як обладнаний усім необхідним для роботи простір, що здається в оренду будь-кому з охочих на певний термін (день, тиждень, місяць, кілька місяців).

Більшість коворкінг-центрів пропонують резидентам як постійні, так і «плаваючі» місця – роботу на будь-якому вільному місці, не закріпленому за іншим учасником або командою. У «гостьовому» форматі коворкінг-центри надають відвідувачам короткострокову оренду місць, переговорних кімнат і офісної інфраструктури.

Утім, на думку сучасних соціофахівців, бібліотеки є

найпривабливішим місцем для створення коворкінгу. Адже бібліотека має свій дух – дух знань і своє, бібліотечне, інформаційно-комунікаційне мікросередовище, що сприяє накопиченню знань.

Крім того, бібліотека має можливість надати фізичний простір для того, щоб люди збиралися разом, обговорювали щось, створювали ініціативи на локальному рівні тощо.

Тобто в подібній моделі – bibliocoworking – на перший план виступає використання приміщення бібліотек, наприклад як мобільний офіс, а традиційні функції бібліотеки відходять вже на другий план.

Про перспективу bibliocoworking говорить досвід бібліотеки № 10 м. Гельсінкі. У 2005 р. співробітники бібліотеки зважилися на експеримент – змінити традиційний простір, враховуючи потреби нових читачів.

Директор бібліотеки Карі Лямся зазначає, що «головна функція бібліотеки нового формату – надати відвідувачам простір, обладнання та ноу-хау, а далі вони вже самі зможуть вирішити, що з усім цим робити» [2]. Водночас бібліотекарі допомагають відвідувачам знайти потрібну книгу або аудіозапис, надають комп'ютерну допомогу, безкоштовно надають канцтовари. Серед додаткових послуг – консультації з пошуку роботи або курси комп'ютерної грамотності (це особливо актуально для людей старшого віку).

Цікавим є також досвід Наукової бібліотеки Української академії банківської справи НБУ, у приміщенні якої створено Центр спільної роботи та інновацій (коворкінг-центр) UTime Hub.

До складу коворкінг-центру UTime Hub входять: івент-простір, робочий простір «Вільне місце», робочий простір «Твоє місце», літературний простір, інший простір, медіо простір, Skype room (переговорна кімната), Game room (ігрова кімната), до складу якої входить Movie room (кінозал), Конференц-центр UTime Hub, Smart cafe (Розумне кафе).

Коворкінг-центр UTime Hub має також соціальну складову, оскільки передбачає на безкоштовній основі проводити кілька годин тренінгів для громадських організацій із метою підвищення громадянської позиції в м. Суми.

Отже, створення bibliocoworking дасть змогу не тільки використовувати потенціал бібліотек як місце, де можна провести зустріч із діловими партнерами, взяти участь у різного роду

навчальних, соціальних і спеціальних заходах тощо, а й звернути на себе увагу представників технологічної і креативної спільнот, сприятиме залученню нових користувачів. А це – додатковий дохід, відвідуваність і нові форми роботи.

Список використаних джерел:

1. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – Київ, 2010. – 360 с.

2. *Иностранный опыт: Как библиотека в Хельсинки стала «третьим местом» [Электронный ресурс]*: веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.the-village.ru/village/situation/abroad/121859-helsinki-library>. – Загл. с экрана.

УДК 027.625:004.77

Барабаш М. О.,

б-р I категорії НБУВ

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ОБЛАСНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ ДЛЯ ЮНАЦТВА

Мережа бібліотек України, що обслуговують юнацтво та молодь, нараховує 18 обласних бібліотек для юнацтва, 3 обласні бібліотеки для молоді (Дніпропетровська ім. М. Светлова, Тернопільська, Рівненська), Закарпатську обласну бібліотеку для дітей та юнацтва. Майже всі з них представлені хоча б в одній соціальній мережі.

Аналіз інформаційного наповнення сторінок дає можливість окреслити основні напрями використання юнацькими бібліотеками соціальних мереж.

На сторінках юнацьких бібліотек у соціальних мережах найчастіше розміщені:

- інформація про контакти, адресу, години роботи;
- анонси заходів;
- невеликі звіти про проведені заходи;
- фото бібліотеки;
- відео про бібліотеку, буктрейлери, виставки;
- календар бібліотечних подій;
- онлайн-опитування користувачів;
- посилання на популярні спільноти та інші електронні ресурси.

Найбільш використовуваними соціальними мережами в обласних бібліотеках для юнацтва є ВКонтакте – 34 % бібліотек і Facebook – 28 % установ. Однокласники та YouTube.com використовують 12 % книгозбірень, лише 8 % установ представлено у Google+ і 6 % – у Twitter.

Серед фаворитів юнацьких бібліотек – соціальні мережі ВКонтакте, яку використовує найбільша кількість бібліотек – 17, і Facebook. Такий вибір є виправданим, адже саме на цих платформах зосереджена найбільша кількість українських користувачів.

Зрозуміло, що інформація, яка розміщується в обох соціальних мережах, дублюється. Винятком у цьому випадку є представництво ВКонтакте Харківської обласної бібліотеки для юнацтва – рекордсмена з використання соцмереж серед бібліотек для юнацтва і молоді. ВКонтакте ця книгозбірня представлена не як спільнота, а у вигляді

персональної сторінки користувача, що ускладнює її контекстний пошук. Утім, не зважаючи на це, представництво установи в цій мережі має 1384 послідовників, що є доволі високим результатом. Сторінка містить багато публікацій, ілюстрованих дитячими малюнками учасників різноманітних бібліотечних конкурсів. Книгозбірня співпрацює з великими місцевими спільнотами в цій соцмережі, які залучаються до рекламування найцікавіших заходів, що організуються установою, наприклад «Харьков – куда б сходить?».

Facebook – найбільша світова мережа, в якій представлено 14 бібліотек, обраних для аналізу. Найбільшу кількість послідовників у цій соцмережі має представництво Волинської обласної бібліотеки для юнацтва – 805 (станом на 24.04.2015 р.). У спільноті проводяться конкурси для залучення користувачів, стильно оформлені анонси заходів, розміщені фотозвіти, представлена інформація про книжкові виставки та просто цікава інформація, яку може вподобати читаюча молодь. Оновлення записів здійснюється в режимі 2–3 нові публікації в день. Наявність коментарів користувачів під публікаціями та поширення дописів групи свідчать про ефективність її діяльності. Слід також позитивно відзначити оригінальний дизайн та розміщення логотипу бібліотеки на сторінці в мережі.

Доволі ефективним є також представництво у Facebook Запорізької обласної бібліотеки для юнацтва, за оновленнями якого слідкує 796 користувачів (станом на 24.04.2016 р.). Хоча сайт книгозбірні не функціонує, бібліотечні фахівці здійснюють інформування користувачів за допомогою соцмереж. Бібліотека має свій власний проект «Літературна штольня» і ефективно його використовує для залучення користувачів.

Значного поширення серед юнацьких бібліотек набуло розміщення відеоматеріалів у мережі YouTube.com, яка дає змогу завантажувати відеофайли власного виробництва. Наприклад, представництво Харківської обласної бібліотеки для юнацтва в мережі YouTube.com станом на 24.04.2016 р. містило більше 50 відеозаписів, серед яких – цікаві буктрейлери, електронні виставки, телепередачі за участю бібліотекарів на місцевому телеканалі, відео з заходів у бібліотеці і багато іншого. Середня кількість переглядів розміщеного відео – від 10 до 15. Оригінальним стилем привертає увагу представництво в YouTube.com Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва, кожне відео якої містить стильну заставку. Щодо переглядів розміщених матеріалів, то їхня кількість нерівномірна – від 15 до 400 під декількома записами. Наявні відео не лише про бібліотеку, її фонди і

послуги, а й інша корисна інформація, яка може зацікавити користувачів.

Основною метою використання юнацькими бібліотеками мережі Twitter є оперативне ознайомлення користувачів з новинами про бібліотеку, організація інтерактивного обговорення цікавих і актуальних тем. З трьох обраних для аналізу бібліотек, які мають акаунти в Twitter, порівняно активно функціонує лише представництво Херсонської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Бориса Лавренюва. Сторінка налічує 350 читачів та регулярно оновлюється, в основному публікаціями з бібліотечного сайту.

Підвищенню ефективності бібліотечної роботи в мережевому середовищі сприятиме урахування в процесі її організації таких аспектів:

1. Визначення соціальної мережі для організації бібліотечного представництва має відбуватися з урахуванням специфіки користувацької аудиторії. Не варто розпоршуватись на велику кількість спільнот, адже підтримка функціонування кожної з них вимагатиме зусиль і часу бібліотечного фахівця. Більш доцільним є наповнення якісним контентом одного мережевого представництва бібліотеки.

2. Перед початком діяльності бібліотеки в соціальній мережі слід визначитись із концепцією такої діяльності, її цілями і пріоритетами (реклама бібліотеки, залучення користувачів до книгозбірні, анонсування заходів, просування фондів тощо).

3. Уваги бібліотечних фахівців потребує дизайн представництва установи в соціальній мережі, дотримання єдиного стилю, розміщення на сторінці логотипу установи у випадку його наявності, а також оформлення публікацій, особливо анонсів заходів, оскільки їхня мета – не лише проінформувати, а й сприяти залученню.

4. З метою залучення нових користувачів доцільним є періодичне здійснення контекстного пошуку за містом з акцентом на вік (юнацтво). При цьому наповнення сторінки якісним контентом сприятиме розширенню аудиторії.

5. Ефективним інструментом підтримки уваги користувачів до представництва бібліотеки в мережі та просування книг із бібліотечного фонду є організація інтерактивного спілкування. Наприклад, Київська обласна бібліотека для юнацтва проводить на своїй сторінці в мережі ВКонтакте опитування стосовно прочитаних книг. Якщо багато читачів висловили високу оцінку якоїсь книги, то велика імовірність, що на неї буде звернена увага інших користувачів. Також варто публікувати рейтинги книг, що користуються найбільшим попитом користувачів, за жанрами, за автором і т. п., не забуваючи вказувати, де і як ці книги можна знайти в книгозбірні.

6. Додаткові можливості для розширення аудиторії користувачів надає створення суміжних спільнот та виокремлення окремими сторінками подій. Наприклад, Одеською обласною бібліотекою для юнацтва створені суміжні спільноти проекту з вивчення англійської мови та відділу мистецтв.

7. Власний контент завжди є пріоритетним, тож не варто захоплюватись перепублікаціями інформації, що розміщується в мережі іншими користувачами, адже це – реклама їхніх сторінок. Адже призначенням функціонування бібліотечного представництва в мережі є, в першу чергу, реклама саме бібліотеки, її продуктів і послуг, а вже потім – агрегація інформації.

8. Представництво бібліотеки в соціальній мережі має бути ув'язано з бібліотечним веб-сайтом взаємними гіперпосиланнями.

Результати проведеного дослідження дають підстави для висновку стосовно недостатньо ефективного використання бібліотеками для юнацтва і молоді інструментарію соціальних мереж для просування своїх фондів, продуктів та послуг. На сьогодні можна говорити лише про початок вивчення бібліотеками тих можливостей, які надають соціальні медіа для бібліотечного обслуговування. З усіх проаналізованих бібліотек лише декілька використовують можливості соціальних мереж комплексно, але і вони залишають поза увагою рекламу своїх фондів, літератури та нових надходжень.

Водночас, те, що близько 65 % розглянутих бібліотек для юнацтва активно займаються просуванням книгозбірні в соціальних мережах, свідчить про розуміння бібліотечними фахівцями важливості опанування інструментарієм соціальних медіа і залучення до бібліотеки мережевої аудиторії.

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНИХ МЕРЕЖАХ З ІНТЕГРАЦІЄЮ ПОСЛУГ

З погляду споживача телекомунікаційного обслуговування виділяють такі основні класи інформації: мова; відео; оперативні дані; файли даних; відеофайли; аудіофайли. Відповідно до прийнятої класифікації передача кожного з цих видів інформації відповідає визначеному класу телекомунікаційного обслуговування.

Відзначимо, що в бібліотечних мережах з інтеграцією послуг надаються ті види обслуговування, які є традиційними для мереж на основі комутації каналів (передача мови, відео), але не для мереж передачі даних на основі комутації пакетів. Очевидно, що різні технічні показники мають різне значення для класу мереж з інтеграцією послуг і загального класу мереж передачі даних. Розглянемо значимість вимог, пропорованих кожним видом телекомунікаційного обслуговування до технічних показників цифрових мереж інтегрального обслуговування (далі ЦМІО):

– «середній час доставки інформації» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови, відео й оперативних даних, де затримка на час, більший припустимого, означає безповоротну втрату такої інформації;

– «пропускна здатність з'єднання» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови і відео, тому що для таких видів телекомунікаційного обслуговування існують технічні межі мінімального обсягу даних, переданих за одиницю часу і необхідних для адекватного відновлення інформації в точці прийому в реальному часі. Достатня пропускна здатність з'єднання потрібна також при передачі великих масивів інформації за кінцевий час;

– «вірогідність помилки передачі інформації» є істотним показником при передачі точних видів інформації: бінарної оперативної інформації, бінарних файлів даних. Помилка одного біта інформації може привести до неможливості використання цілого масиву даних;

– «коефіцієнт готовності послуги» є важливим для оперативних видів обслуговування, призначених для передачі інформації в реальному масштабі часу. Оперативні дані не можуть бути відкладені

для передачі пізніше, тому що втрачать свою актуальність;

- «гарантована якість послуги» – частка гарантованої пропускної здатності або частка інформації, що доставляється за припустимий час, має велике значення при передачі мови і відео. Крім виконання вимог до забезпечення середнього часу доставки одиниці інформації і пропускної здатності з'єднання для цих видів обслуговування важливий середній обсяг інформації, що не втрачає своєї актуальності до моменту доставки в пункт призначення;

- показники «собівартість послуги» і «рівень охоплення території обслуговуванням» є важливими, в основному, для оперативних видів інформації, тому що такі види телекомунікаційного обслуговування розраховані на масового споживача;

- «рівень захищеності переданої інформації» має важливе значення для видів обслуговування, що передають конфіденційну інформацію: різні бінарні дані, голосова інформація;

- «сумісність із різними видами устаткування й обслуговування» є істотним показником для обслуговування, сумісних із видами традиційного зв'язку: телефонного зв'язку, передачі файлів.

Серед технічних параметрів, що описують телекомунікаційне обслуговування, найбільш значимими є: середній час доставки одиниці інформації; пропускна здатність; гарантований обсяг обслуговування; коефіцієнт готовності обслуговування; рівень захищеності інформації.

Параметр «гарантований обсяг обслуговування» для видів специфічної інформації, переданих у ЦМІО (мова, відео, оперативні дані), визначається часткою інформації, що доставляється з припустимою для цього виду обслуговування затримкою.

При аналізі ЦМІО використовують такі показники: пропускна здатність з'єднань у ЦМІО; середній час доставки одиниці інформації зі з'єднання у функціонуючій ЦМІО; ймовірність доставки інформації зі з'єднання за заданий час.

На підставі викладеного вище схема кількісної оцінки вимог, запропонованих до проєктованої мережі завданнями на телекомунікаційне обслуговування, складається з таких операцій:

- дослідження складу з'єднань у мережі і їхні структури;
- визначення виду телекомунікаційного обслуговування для кожного з'єднання;
- обґрунтування середніх і граничних кількісних оцінок найбільш значимих показників телекомунікаційного обслуговування;
- визначення бажаних інтегральних показників з'єднань між частинами і фрагментами мережі на підставі отриманих приватних

характеристик окремих з'єднань. Розробка схеми вибору й обґрунтування використовуваних у ЦМІО телекомунікаційних технологій.

Результати задачі дослідження вхідного в ЦМІО трафіка і бажаних характеристик мережі логічно пов'язані з необхідністю аналізу можливих концепцій інформаційної й алгоритмічної структури, основою яких є телекомунікаційні протоколи – правила взаємодії базових компонентів мережі.

Відповідно до моделі взаємодії відкритих систем (ВВС) протоколом називається взаємодія вилучених мережних пристроїв на одному рівні. Протоколи різних рівнів є функціонально незалежними процесами і взаємодіють між собою відповідно до стандартних інтерфейсів. Однак, на практиці, як правило, процедури, що відповідають декільком рівням моделі ВВС, реалізуються у виді одного протоколу.

Зіставляючи параметри протоколів і технічні показники ЦМІО, робляться висновки щодо технічної реалізації визначених видів обслуговування з використанням сучасних протоколів. Потім складаються можливості реалізації видів телекомунікаційного обслуговування на основі розповсюджених протоколів. При оцінці кожного протоколу використовується таке правило: «кожен показник, що має «визначальне» значення для виду обслуговування і реалізований за допомогою цього протоколу, додає один бал до загальної оцінки протоколу».

При дослідженні залежностей проєктувальник має можливість одержати такі дані:

- порівняльні якісні оцінки можливостей протоколів для розглянутих видів телекомунікаційного обслуговування;
- варіанти спільної реалізації декількох видів обслуговування на основі одного протоколу.

Таким чином, загальна схема обґрунтування і вибору алгоритмічної інформаційної структур ЦМІО буде мати таку послідовність:

- оцінка структури і кількісних характеристик трафіка, що входить у мережу;
- визначення на підставі цього бажаних характеристик проєктованої мережі;
- дослідження можливостей сучасних телекомунікаційних протоколів і вибір найбільш доцільних для проєктованої мережі.

З вищевикладеного слід зробити висновок, що цифрові мережі

з інтеграцією послуг у бібліотечному інформаційному середовищі дозволяють підвищити економічні показники за рахунок зменшення кількості ліній передачі інформації.

До переваг цих мереж варто віднести:

- більш висока економічна ефективність порівняно з будь-якою іншою мережею;
- забезпечення широкого спектра видів обслуговування при використанні тільки однієї лінії;
- застосування тільки цифрових методів передачі інформації;
- висока надійність, зумовлена використанням висококласного уніфікованого устаткування, систем моніторингу і керування.

Переваги цих мереж найбільше проявляються при передачі мультимедійної інформації шляхом інтеграції її різних видів.

Наявність широкого спектра інтегрованих протоколів дозволяє оптимізувати передачу гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо).

УДК 004.77:316.47(100)

Рябокоть О. Д.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА З ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Зміни, які пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, стосуються усіх соціокультурних інститутів і утверджують принципово новий спосіб життя людини. В умовах глобального інформаційного суспільства людині необхідно вирішувати завдання освоєння принципово нового простору. Досвід останніх десятиліть підтверджує те, що на роль лідерів у соціально-економічному розвитку претендують країни, які мають високий рівень освіти, науки, охорони здоров'я, культури і духовності.

Сучасна держава виступає каталізатором змін, які відбуваються, в інтересах суспільства і людини. Саме держава веде боротьбу з монополізмом і здійснює контроль за концентрацією власності в ЗМІ і телекомунікаційному бізнесі; юридично і технологічно забезпечує права на доступ до інформації та інформаційних ресурсів для громадян, а також охорону персональних даних; гарантує свободу слова незалежно від середовища розповсюдження інформації; здійснює

заходи щодо розвитку багатонаціональної культури, протистоїть інформаційно-культурній експансії інших країн, проводить інформаційну політику; здійснює цілеспрямоване використання інформаційних та телекомунікаційних технологій для розширення діалогу влади і громадян.

Однією з умов ефективної реалізації державою вказаних напрямів державної інформаційної політики є розробка й ухвалення відповідних стратегічних документів. На створене в 2015 р. Міністерство інформаційної політики було покладено завдання розробки Стратегії інформаційної політики України і Концепції інформаційної безпеки України, проте ці завдання поки що не реалізовано.

З огляду на це, важливим є вивчення реалізованого досвіду програмно-стратегічного забезпечення інформаційної політики розвинених країн, який може бути використаний у процесі становлення української державної інформаційної політики.

Українські науковці (І. В. Арістова, Л. В. Губерський, В. К. Конач, Є. А. Макаренко, Ю. В. Нестеряк, Г. Г. Почепцов та інші) в своїх працях детально розглядали теоретико-методологічні основи реалізації державної інформаційної політики, утім в їхніх працях висвітлювались також інші аспекти досвіду забезпечення державної інформаційної політики в розвинених країнах – питання організації суспільного мовлення, законодавчого забезпечення, основних напрямів і завдань тощо.

Власну інформаційну політику ведуть більшість держав світу, але обсяги їхньої діяльності у цій сфері залежать від поставлених завдань та рівня зацікавленості конкретної країни в інтеграції до глобальної системи комунікації, від історичних чинників, політичного і економічного розвитку, фінансових і матеріальних ресурсів.

Метою інформаційної стратегії Великобританії є удосконалення умов конкуренції на інформаційному ринку, зростання ефективності інформаційних послуг і впровадження ІТ у державне управління. В 1997 р. у Великобританії було сформульовано основні правові принципи інформаційної політики: технологічна нейтральність законів, сприяння міжнародному співробітництву, підтримка і захист інтересів споживача в комп'ютерних мережах і системах. Важливим компонентом Великобританії у галузі комунікації є методологія поширення британських інформаційних продуктів у колишніх колоніях та азійських країнах (наприклад Індії, Китаї), в яких позиції країни традиційно стабільні.

Політичний курс Великобританії в галузі інформаційної політики

задекларовано у національній програмі «The Government's Policy for the Information Age», якою передбачається всебічний розвиток електронної комерції для забезпечення економічного зростання, розвиток телекомунікаційного ринку країни, впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства.

Характерною рисою інформаційної політики Великобританії є створення регіональних мереж і супермагістралей для оптимізації та підвищення ефективності міжрегіонального і міжнародного науково-технічного співробітництва.

Інформаційна політика Федерального уряду Німеччини включає концепцію вільного транскордонного обміну інформацією, вільного вираження поглядів, розвитку комунікаційних та інформаційних мереж і систем, вільної конкуренції в інформаційній сфері, створення відповідно до нових політичних, економічних та інформаційних змін у німецькому суспільстві норм і принципів правового регулювання інформаційної діяльності. Ще у 1996 р. було прийнято програму Федерального уряду «Info-2000» (Germany's Way the Information Society) – «Німецький шлях до інформаційного суспільства». Нові політичні пріоритети, медіаконцентрація, впровадження сучасних технологій в організацію федерального та місцевого управління, розвиток інформаційного бізнесу обумовили нову стратегію національної інформаційної політики ФРН, головними напрямками якої визнано: становлення інформаційного суспільства у Німеччині, створення інформаційної економіки, розвиток нових інформаційних супермагістралей, інформатизацію державного управління, лібералізацію телекомунікацій, підтримку національних виробників електронної продукції та одночасний розвиток державного і приватного інформаційного бізнесу.

Федеральний уряд також надає фінансову підтримку та інформаційні продукти для виготовлення, ліцензування та поширення таких програм в інших регіонах світу.

Інформаційна політика Франції є складовою державної стратегії розвитку країни, стратегії франкофонії і збереження національної самобутності та ідентичності, компонентом зовнішньої політики, участі Франції в інформаційних програмах і проектах міжурядових європейських організацій, створення інформаційної економіки та поширення комп'ютерних мереж і систем, інформаційних послуг. Мета національної інформаційної політики Франції – становлення

інформаційного суспільства, розвиток інформаційних супермагістралей (із забезпеченням франкомовності мереж), електронного ринку і банківської сфери, лібералізація комунікацій, оновлення інформаційного законодавства, стимулювання наукових досліджень у галузі інформаційного бізнесу, створення систем безпеки інформації і попередження комп'ютерних злочинів. Проте спектр інформаційних послуг і політика обмежень для зарубіжних інформаційних ТНК, державний контроль інформаційної діяльності і монополія держави в застосуванні високих технологій не сприяють лідерству країни в європейському регіоні.

Становлення інформаційного суспільства для Франції означає важливість зайняти провідне місце у світовій конкуренції з використанням ІКТ, виробництва і продажу інформаційних продуктів та послуг.

У сфері інформаційної політики уряд Італійської Республіки визначив пріоритетами: трансформацію органів державного управління на основі ІКТ, вільний онлайн-доступ для громадян та підприємців, реалізацію програми комп'ютеризації та електронної освіти для державних службовців, прозорість державного документообігу за допомогою Інтернету, забезпечення якості інформаційних продуктів та послуг. Виконання поставлених цілей контролюється Національним центром із питань інформатики при Державній Адміністрації (CNIPA – Centro Nazionale per l'Informatica nella PA).

Питанням інформаційного суспільства в Італійській Республіці займається Комітет з інформаційного суспільства, який було створено в 2001 р., та Міністерство з інновацій і технологій. Головна роль Комітету полягає у координації дій між усіма адміністраціями, розробці спеціальних проектів та плані дій у сфері новітніх технологій, підтриманні зв'язку з громадянами, у розвитку економічної, культурної та соціальної сфер держави.

Основні документи Італійської республіки у сфері інформаційного суспільства, такі як План дій із питань побудови інформаційного суспільства, План дій із питань побудови електронного уряду, Адміністративний цифровий кодекс та інші засвідчують, що урядова політика в сфері інформації і комунікації спрямована на подолання цифрової нерівності між Північчю та Півднем Італії та на оптимізацію інформаційної індустрії і впровадження моделі інформаційного суспільства, яка базується на інноваціях технологій та знань.

Скандинавські країни (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія) в рамках європейської інтеграції і концентрації комунікацій прийняли

урядові програми інформаційного суспільства і визначили власні концепції національної інформаційної політики. Попри національну специфіку, політичні пріоритети, економічні можливості і громадську думку щодо інформаційних процесів, скандинавські країни мають спільні цілі і напрями здійснення інформаційної політики. Зокрема, це:

- упровадження нових технологій у систему державного управління, ефективне здійснення політичної влади (забезпечення доступу широкої громадськості до урядової інформації, розвиток мережі «інфоцентрів» для задоволення потреб населення, створення державних мереж управління по вертикалі і горизонталі влади);

- розвиток інформаційної економіки, підтримка інформаційного бізнесу, національних виробників інфопродукції, створення інформаційно-довідкових корпорацій із тематичними базами даних про інформаційні компанії, фірми, залучення інвестицій у національні інформаційні проекти;

- забезпечення соціальної сфери комп'ютерними технологіями, організація електронних бібліотек, доступ до інформації в мережах і системах для соціально незахищених верств населення – молоді, інвалідів, малозабезпечених, створення громадського телерадіомовлення.

Модель розвитку інформаційного суспільства США визначається загальною концепцією соціально-економічного розвитку, яка передбачає превалювання приватного сектору над функціями держави в усіх напрямках розвитку суспільства. Американський вплив у галузі комунікаційних технологій та інформаційній сфері відчутний у глобальних процесах, міжнародній політиці, світовій економіці.

Ще у 1993 р. уряд США опублікував доповідь із планами розвитку національної інформаційної інфраструктури (НІІ). Федеральний урядовий варіант концепції НІІ має таку прикладну орієнтацію:

- освіта: єдина інформаційна система надає студентам і викладачам миттєвий доступ до широких освітніх ресурсів;

- бібліотечна справа: об'єднання перенесених на цифрові носії бібліотечних фондів принципово розширює доступ користувачів (читачів) до інформаційних ресурсів;

- охорона здоров'я: віддалений доступ до медичної експертизи на основі новітніх засобів зв'язку суттєво підвищує якість медичного обслуговування американців;

- урядова інформація: швидка ідентифікація, локалізація і пошук спеціальної інформації про широкі ресурси уряду завжди були складним завданням для багатьох зацікавлених користувачів.

Адміністрація США досягла значного прогресу в застосуванні ІКТ у всіх секторах суспільного життя завдяки спільним зусиллям федерального, штатів і місцевого рівня. Для здійснення широкої координації і партнерства федеральних структур із приватним сектором були створені Оперативна Комісія з інформаційної інфраструктури (Information Infrastructure Task Force) і Комітет Радників з національної інформаційної інфраструктури (United States Advisory Council on the National Information Infrastructure). Оперативна Комісія з інформаційної інфраструктури була уповноважена координувати зусилля Адміністрації.

В 1996 р. Президентом Б. Клінтоном було проголошено Виклик технологічної грамотності (Technology Literacy Challenge), в якому наголошувалось на співпраці громадян для досягнення мети. Департамент комерції надав підтримку Комітету радників з НІІ у створенні двох основних доповідей «Запуск ініціативи приєднання співтовариств США до інформаційної супермагістралі» і «Нація можливостей: реалізація надій інформаційної супермагістралі». В представленій концепції інформаційна супермагістраль включає різні компоненти, в тому числі громадські і приватні мережі, засоби доставки і обладнання, інформаційне наповнення, штат професіоналів і громадян, які отримують вигоду від її реалізації.

Сучасне українське суспільство перебуває в складних умовах трансформації, серед яких характерними є: нестабільність політичного й економічного стану країни, яка не дозволяє державі швидко й ефективно вирішити економічні й організаційні проблеми забезпечення переходу до інформаційного суспільства, повільне проведення ринкових реформ в економіці країни; недостатньо високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури та промислового виробництва інформаційних засобів, продуктів і послуг; високий рівень монополізації ЗМІ, слабка підконтрольність суспільству системи формування громадянської свідомості.

Нормативно-правове забезпечення сфери інформаційних відносин в Україні потребує подальшого розвитку і вдосконалення, зокрема таких питань: розробки Стратегії державної інформаційної політики України; формування, зберігання та поширення національних інформаційних ресурсів; підтримки вітчизняної індустрії програмного забезпечення; поширення електронного документообігу; посилення стану інформаційної безпеки держави та захисту персональних даних; створення єдиної системи стандартів з ІТ, узгодження нормативно-правової бази України з нормами міжнародного права сертифікації засобів інформатизації та інше.

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗАКЛАДАХ

На сьогодні інформаційні процеси вимагають від сучасного суспільства нових знань, особливого стилю мислення, що забезпечує необхідну соціальну адаптацію до радикальних змін та гарантує гідне місце в інформаційному середовищі.

Саме поняття «інформаційна культура» – міждисциплінарне, його вивчають представники різних областей: культурологи, соціологи, філософи, фахівці з інформатики.

Інформаційна культура – це її частина загальної культури, і систематизована сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечує оптимальне здійснення індивідуальної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення особистих інформаційних потреб, уміння цілеспрямовано працювати з інформацією і використовувати для її отримання, обробки і передачі комп'ютерну інформаційну технологію, сучасні технічні засоби і методи.

На сьогодні оволодіння інформаційною культурою – це шлях універсалізації якостей особистості, що сприяє реальному розумінню свого місця і своєї ролі у сучасному суспільстві. Важливу роль у формуванні інформаційної культури відіграє освіта, яка повинна формувати нового фахівця інформаційного суспільства. У сучасного фахівця необхідно виробити такі навички й уміння: диференціація інформації, виокремлення значущої інформації, вироблення критеріїв оцінювання інформації, «виробляти» інформацію та використовувати її.

Основною ознакою інформаційної культури є не лише отримання найрізноманітнішої та різної за якістю інформації, а й уміння вибирати з великого масиву наявної інформації найважливішу й найпотрібнішу. До того ж потрібно вміти обробити інформацію відповідним чином, що не менш важливо, ніж безпосередньо зміст інформації.

Проблема розвитку інформаційної культури користувачів є сьогодні однією з найважливіших в освіті. Низький рівень інформаційної культури особистості стає на перешкоді її адаптації та соціалізації, перешкоджає професійній орієнтації та становленню як повноправного

члена суспільства.

Сьогодні бібліотечні заклади з огляду на виклики сучасності, шукають нові засоби для надання доступу до культурного надбання, забезпечують компенсацію розриву в знаннях людей, постійно надаючи їм інформацію про нові досягнення науки, техніки, культури.

Сучасний бібліотечний заклад – невід'ємна й органічна частина культури і в той же час – один із найважливіших факторів культурного розвитку, розповсюдження, оновлення культурного надбання людства.

Діяльність бібліотечних закладів є важливим фактором виховання інформаційної грамотності особистості. Ця діяльність спрямована, з одного боку, на забезпечення основних умов навчання та наукової діяльності, з іншого – на культурний розвиток особистості. Своєю чергою, бібліотечні заклади здійснюють комплексний підхід до формування інформаційної культури, використовуючи засоби та методи корегування та керування цим процесом; надають можливість об'єднувати пізнавальну та практичну інформаційну діяльність користувачів. Завдання бібліотечної системи полягає в забезпеченні принципової можливості зв'язку між документом і користувачем, виокремлювати необхідну інформацію з документа, оцінювати та переосмислювати потрібну інформацію.

Сьогодні є всі підстави говорити про формування нової інформаційної культури, яка повинна бути елементом загальної культури сучасного суспільства. Її основою можуть стати знання про інформаційне середовище, закони її функціонування, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках. Для вільної орієнтації в інформаційному потоці сучасне суспільство повинно володіти інформаційною культурою як однією зі складових загальної культури.

Суспільство має бути заздалегідь підготовлене до сприйняття нових досягнень науки, техніки й технологій. У першу чергу, це стосується інформаційної сфери суспільства, у якій зміни відбуваються найшвидше і є найрадикальнішими.

Здатність суспільства досить швидко сприймати й практично використовувати в інтересах забезпечення своєї життєдіяльності нові знання, технології, технічні засоби й інформаційні ресурси становить нову інформаційну культуру суспільства. Рівень розвитку цієї культури, зокрема, може бути важливим інтегральним показником рівня розвитку суспільства в інформаційному столітті. Але інформаційна культура поки є показником не загальної, а швидше професійної культури людини. Основою інформаційної культури можуть виступати знання

про інформаційне середовище, закони її функціонування, також уміння орієнтуватися в інформаційних потоках.

Отже, пріоритетність в інформаційній політиці, підвищення рівня інформованості населення та якості освітнього процесу, уміння та навички працювати в сучасних інформаційних мережах, користуватися новими типами комп'ютерної техніки дає змогу сформуванню нової інформаційної культури.

УДК 002.1:651

Карпюк Д. В.,

викл. Рівненського держ. гуманітар. ун-ту

КОНЦЕПЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ДОКУМЕНТ»

Глобальний характер інформатизації сфер суспільного життя, модернізації виробничої бази та використання інформаційних ресурсів у системі суспільного виробництва обумовлює зростання обсягів інформації, яку необхідно збирати, зберігати, обробляти та організовувати її передачу в часі і просторі. З підвищенням ролі інформації став швидко еволюціонувати термін «документ», який є базовим елементом в організації та здійсненні всіх форм суспільної діяльності. Розвиток засобів сучасної обчислювальної техніки забезпечив появу нових типів матеріальних носіїв інформації, деякі з них взяли на себе функції адміністративних, фінансових, наукових документів. За таких умов межі поняття «документ» стихійно розширюються, а ключовою проблемою постає виокремлення (ідентифікація) документної інформації із сукупності даних, що існує.

На сьогодні вивчення форм документної інформації здійснюється значною кількістю теоретичних і прикладних дисциплін, серед яких: документознавство, архівознавство, теорія діловодства, теорія видавничої справи, бібліотекознавство та інформатика тощо. Кожна із перерахованих дисциплін створила свої особливі методи, традиції, які використовуються при обговоренні досить різноманітних аспектів інформаційної діяльності, і тому об'єктивно існує велика кількість різноманітних визначень поняття «документ». У нашому

дослідженні зосередимо увагу на огляді підходів до трактування поняття «документ», які розроблені провідними фахівцями вищезазначених наукових дисциплін.

Набуває все більшої актуальності коло питань, пов'язаних із юридичним статусом документа в контексті використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема: визначення прав первинних документів на нових носіях, прав копій документів і пов'язані з цим питання зберігання і знищення оригіналів, визначення відповідальності за правильність та достовірність документації, автоматично складеної засобами комп'ютерної техніки, тощо. Зазначена проблематика, в тому числі тлумачення терміна «документ», частково була предметом досліджень провідних науковців у галузі інформаційного права, а саме: О. А. Баранова, І. Л. Бачило, В. Я. Дорохова, М. М. Дутова, В. М. Брижко, В. А. Копилова, І. В. Клименко, С. І. Семілетова, В. С. Цимбалюка та інших. Проте першочергово нами була зосереджена увага на тлумаченнях терміна «документ» у державних стандартах, законах та інших нормативних документах, які діють на території України та в країнах близького зарубіжжя. Узагальнюючи тлумачення, подані в нормативно-правовій документації, можемо зазначити, що до основних ознак документа, які підтверджують його статус, віднесені фіксація інформації на матеріальному носії і наявність реквізитів.

Поняття «документ» є базовим для таких дисциплін, як бібліотекознавство, архівознавство, документознавство, тому у своєму аналізі підходів щодо тлумачення терміна «документ» ми використали праці провідних вітчизняних та російських фахівців: А. Б. Антопольського, Р. С. Гіляревського, Н. Б. Зінов'євої, С. Г. Кулешова, Н. М. Кушнарєнко, К. Г. Мітяєва, А. В. Соколова, Ю. М. Столярова, Г. М. Швецової, Я. Л. Шрайберга та інших. З'ясовано, що базове визначення документа для цих дисциплін засноване на трьох необхідних і достатніх ознаках: інформація, а саме наявність завершеного семантичного повідомлення; матеріальний носій, тобто наявність стабільного речового об'єкта, який буде забезпечувати зберігання та передачу інформації; призначення для участі в соціальній комунікації як одиниці інформаційно-комунікаційного процесу.

Документальний підхід є одним із напрямів дослідження аспектів теорії інформації в інформатиці, який почав розвиватися на основі вивчення властивостей і галузей застосування різних типів носіїв інформації. Необхідність реалізації процесів зберігання, пошуку, збору, відтворення, перетворення, запису інформації засобами електронно-обчислювальної техніки обумовила інтерес фахівців галузі

інформатики, документалістики та кібернетики, а саме Г. Г. Воробйова, А. І. Михайлова, А. І. Чорного, Р. С. Гіляревського, Ф. С. Воройського, Л. А. Ходоровського та інших до трактування ключових понять із теорії інформації, в тому числі терміна «документ». Зауважимо, що в розглянутих визначеннях поняття «документ» акцентується увага на структурі даних, методах їх фіксації, обробки та подальшого збереження.

Усі проаналізовані визначення відображають різні точки зору теоретичних та прикладних дисциплін на інформаційну діяльність і залежать від специфіки відповідної інформаційно-документальної системи і конкретних сфер діяльності, в контексті яких розглядається документ.

Загальним недоліком різних тлумачень поняття «документ», на нашу думку, є ідентифікація матеріальних об'єктів та видів матеріального середовища як носіїв інформації. Оскільки не всі матеріальні об'єкти із зафіксованими на них даними є документами, а носієм даних може виступати середовище систем автоматизованої обробки даних, тому доцільним є обумовлення ознак фіксації інформації на матеріальному об'єкті та формулювання норм визначення матеріальних носіїв інформації. Крім того, має місце обмеження статусу документа певною знаковою системою, в результаті чого без належної правової охорони і захисту залишається інформація, що знаходиться в комп'ютерних інформаційних системах, а саме – програмні продукти, бази даних тощо.

У деяких тлумаченнях документа відсутні посилання на зміст повідомлень, наявність семантичної інформації, метаданих, реквізитів, які мають підтверджувати завершеність повідомлення та ідентифікацію документа як об'єкта інформаційно-документальної системи.

Підбиваючи підсумки вищевикладеному, за документ ми будемо розглядати запис інформації на матеріальному носії, що використовується в інформаційно-комунікаційних процесах. Юридичний статус документа визначатимемо його цільовим призначенням і формою його візуалізації, яка повинна відповідати нормативним характеристикам виду документа та переліком відповідних реквізитів.

УДК 004.777(477)

Половинчак Ю. М.,
директор НІОБ НБУВ,
канд. іст. наук

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СЕГМЕНТА ІНТЕРАКТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Розвиток цифрового суспільства, особливо під впливом поширення технологій Web 2.0 – безкоштовних програмних продуктів, що дають змогу користувачам Інтернету без знання мови HTML створювати, розмішувати й підтримувати контент у мережі, змінює – більше або менше – усі сфери людської діяльності: політику, економіку, науку та освіту, мистецтво й дозвілля тощо. Чи не найсерйозніші трансформації під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій торкнулися масової комунікації – фактично експерти сьогодні ведуть дискусії про перспективи витіснення чи принаймні відтиснення з передових позицій традиційних засобів масової інформації так званими «соціальними медіа». Зростання як кількості, так і значення соціальних медіа, сукупність яких формує інтерактивний інформаційно-комунікаційний простір, за два останні десятиліття актуалізували необхідність практичного вивчення відповідних інформаційних процесів і наукового осмислення цього явища в контексті комунікативістики.

Дослідження специфіки комунікації в інтернет-просторі є актуальним завданням у досить широкому полі соціокультурних досліджень, пов'язаних із аналізом функціонування інформаційного поля та з точки зору бібліотекознавчих студій як їх складової. Такі рефлексії мають теоретичне значення для сучасної інфоуманітаристики загалом – мовознавчої, культурологічної, політичної, соціальної – і бібліотеки здатні виступати тими науковими центрами, що інтегрують відповідні міждисциплінарні дослідження. Водночас вони корисні в прикладних розвідках власне бібліотечних досліджень у тому, що описувані закономірності функціонування інформаційного поля є дієвими для роботи в сучасному інфопросторі і бібліотек. Вироблені підходи залишаються актуальними для вимірювання охоплення і результативності бібліотечних сторінок у соціальних мережах чи спеціальних досліджень у інтерактивному просторі інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек в силу тих завдань, що стоять перед дослідниками-бібліотекознавцями.

Важливо, що попри те, що Інтернет є глобальною мережею, особливості національних процесів інформатизації, а також специфіка політичного, економічного, культурного життя в різних країнах дає змогу говорити про формування національних сегментів інформаційного простору, у якому функціонують ресурси з достатньо вираженими національними особливостями. З'ясування специфіки розвитку українського інтерактивного простору потребує чіткого окреслення предмета аналізу, і відповідно – визначення його меж.

Одним із ключових показників національного простору в мережі Інтернет виступає мова, відповідно, серед окремих українських блогерів і дослідників побутує думка, що український сегмент соціальних медіа та Інтернету загалом має визначатися за мовною ознакою. За цією ж логікою російські дослідники представляють українську блогосферу частиною загальноросійської, з огляду на домінуючу в ній російську мову.

Утім, для досліджень специфіки українських масових комунікацій виокремлення національного інформаційного простору за мовною ознакою не може вважатися репрезентативним, оскільки в умовах білінгвізму в Україні продукується як російськомовний, так і україномовний контент, паралельно з публікаціями іншими мовами.

Отже, мовний, як і географічний (розташування хостингу, що визначається переважно фінансовими чи безпековими чинниками) підхід до визначення національних сегментів інфопростору в українських реаліях не може вважатися ефективним.

Найпоказовішим критерієм для визначення Укрнету видається контекстний, до якого можна застосувати критерії, розроблені у документознавстві для створення «україніки» як українського національного бібліографічного репертуару творів, що безпосередньо або непрямо стосуються всіх сторін життя України, документів з української тематики, що виникли і побутували за її межами [1].

Щодо пропонованого поняття Укрнету як мережевої україніки, показовим видається висновок дослідження російськомовної блогосфери Центром Беркмана при Гарвардському університеті 2010 р., який базується саме на мовному критерії, про слабкість якого йшлося вище. Його результати фіксують, що аналізовані «регіональні блогери з України», що розглядаються як учасники російської блогосфери, пишуть в абсолютній більшості (84 %) в Україні, використовуючи переважно українські зовнішні посилання [2, с. 23, 55]. Відповідно, логічним було б говорити не про «регіональних учасників російської блогосфери», а про українську блогосферу, що об'єднує блогерів

україніку – публікації, цитати, мультимедійний контент, пов'язані гіперпосиланнями та коментарі веб-сторінок (блогів), створені українськими користувачами, з українським хостингом, що стосуються українських реалій; при цьому жоден із критеріїв не може вважатися абсолютним.

Такий підхід логічно поширювати на весь контент і визначати Укрнет як сукупність усіх ресурсів і дискурсів, створених українцями, українською та іншими мовами, що прямо чи опосередковано стосуються української тематики. Включення до переліку не лише ресурсів і контенту, а і дискурсу пов'язане з такою важливою характеристикою інтернет-комунікації, як інтерактивність – участь користувачів у творенні контенту. Тобто, якщо російський (чи будь-який інший) журналіст, блогер, політик на російському ресурсі висловлює власну (російську, відповідно) точку зору щодо української проблематики – йдеться про російський інтернет-дискурс лише до того моменту, коли українські користувачі включаються в обговорення, створюючи через коментарі значимий (тут йдеться про зміст і кількість інформації) контент. Відповідно, дискурсивний акт, для якого неукраїнська публікація стала лише інформаційним приводом, створює тред коментарів, посилань тощо, які включають конкретне повідомлення в український дискурс.

Характерним прикладом може бути обговорення так званих «декомунізаційних» законів навесні – влітку 2015 р. Зміни, обов'язкові до внесення в інформаційний і символічний простір України є досить дискусійними, як серед фахівців, так і пересічних громадян. Парадоксально, але для дослідження дискусій української Фейсбук-спільноти більш перспективною видається сторінка російського каналу «Дождь», аніж Українського інституту національної пам'яті. Остання об'єднує швидше однодумців, що підтримують рішення, позиція противників представлена слабо. В обговореннях проблеми на Фейсбук-сторінці російського ресурсу представлено максимально широкий набір аргументів як російських, так і українських користувачів, при чому говорити, що останні опинилися в меншості не випадає.

Відповідно, вироблення ефективних, коректних та оптимально інформативних індикаторів для досліджень соціальних медіа як дискурсивного простору, застосування та осмислення запропонованих маркерів науковцями різних галузей, що працюють в інтерактивних мережах, є завданням, вирішення якого сприятиме ефективним науковим рефлексіям щодо нової інформаційної, відтак – соціокультурної реальності.

Список використаної літератури:

1. Україніка як загальноцивілізаційний культурний феномен// Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі: монографія / О. Онищенко, В. Горovий, В. Попик. – К., 2014. – С. 36–60.
2. *Этлинг Б.* Публичный дискурс в российской блогосфере Public Discourse in the Russian blogosphere / Б. Этлинг, К. Александян, Д. Келли [и др.] // The Berkman Center for Internet & Society at Harvard University. – 2010. – 60 p.
3. *Wolsey T. D.* Literature discussion in cyberspace: Young adolescents using threaded discussion groups to talk about books [Electronic resource] / T. D. Wolsey // Reading Online, (2004, January/February). № 7(4). – Access mode: http://www.readingonline.org/articles/art_index.asp?HREF=wolsey/index.html. – Title from the screen.

УДК 316.46:005.591.6:021.1

Симоненко О. В.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. політ. наук

ЛІДЕРСТВО ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СФЕРИ

Процес модернізації українського суспільства, що розпочався у 90-ті роки минулого сторіччя, і нова соціально-культурна парадигма його розвитку є головними стимулами інноваційних змін, а суб'єктами цих змін виступають лідери.

На сьогодні можна говорити про те, що інститут лідерства набув яскравого політичного відтінку, проте це явище достатньо чітко проявлене і в бібліотечній сфері.

Водночас, при дослідженні історіографії з проблематики лідерства було виявлено недостатню увагу до неї з боку бібліотекознавців.

Утім варто зауважити, що широке впровадження в бібліотечну практику інноваційних методик, технологій, продуктів і послуг відбувається не само собою, а за активної участі лідерів. Лідери відповідно до свого статусу першими відчують і осмислюють зміни і нові суспільні потреби, за рахунок свого впливу лідери здатні сприяти

прискоренню процесу адаптації бібліотечного інституту до нових реалій, модернізуючи діяльність бібліотек.

Бібліотечний лідер – учасник бібліотечної діяльності, який прагне і здатний консолідувати зусилля оточуючих і активно впливає на цю діяльність для досягнення визначених і висунутих ним цілей.

За масштабом свого впливу серед лідерів можна виділити місцевих, регіональних лідерів, які впливають на діяльність окремо взятого підрозділу, установи, бібліотек регіону, лідерів національного масштабу та світових лідерів. При цьому слід зауважити, що за своєю суттю, а також за засобами і специфікою реалізації функцій лідера можна виокремити лідерство індивідуальне і колективне, формальне і неформальне.

Прикладом індивідуального лідерства в бібліотечній сфері є окремі дослідники-бібліотекознавці, бібліотечні фахівці, такі як О. Онищенко, Т. Вилегжаніна, В. Горovий, Л. Дубровіна, В. Пашкова та інші.

Колективне лідерство здійснюють бібліотечні асоціації (наприклад, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій – ІФЛА, в Україні – Українська бібліотечна асоціація (УБА), окремі бібліотеки (наприклад, визнаним світовим лідером бібліотечної сфери є Бібліотека Конгресу в Україні – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, на регіональному рівні – Кіровоградська обласна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського тощо), бібліотечні підрозділи в рамках бібліотечних установ.

Щодо формального/неформального лідерства тут доречно буде пояснити, що формальне лідерство – процес впливу на людей з позиції займаної посади на протипагу неформальному лідерству, коли вплив на людей здійснюється за допомогою своїх здібностей, вміння тощо. Прагматичний підхід до виконання лідерських функцій дозволяє результативно й універсально вирішувати основні управлінські завдання бібліотечного лідера. У сучасних умовах переважна більшість бібліотечних лідерів прагнуть здійснювати управлінські функції відповідно до своїх індивідуальних (інтелектуальних й організаторських) здібностей, властивостей темпераменту, професіоналізму найближчого оточення, якості керівної еліти, соціально-економічного і внутрішньополітичного стану суспільства тощо.

Спираючись на великий масив матеріалу, присвяченого лідерству, виділяємо такі якості, якими має володіти саме бібліотечний лідер: інноваційність, лексикон, прогностичні навички, маркетинг, арбітражні здібності, відчуття моменту – це, на нашу думку, найважливіші якості для успішного підтримання лідерського статусу.

Приміром, здатність постійно продукувати нові ідеї або їх комбінувати і удосконалювати залежно від обставин, ця риса є однією з найважливіших для бібліотечного лідера, який покликаний не просто збирати і акумулювати потреби користувачів, а новаторськи їх реалізовувати в своїй діяльності. Інноваційність лідера є важливим чинником у розробці і реалізації його бачення розвитку бібліотечної сфери; у нинішньому плінні змін бібліотекар може бути або пасивним суб'єктом, підхопленим течією глобальних змін, а може стати творчим, креативним центром, новатором, генератором трансформацій, здатним покращити навколишню реальність і створити міцний фундамент для стійкості нашого спільного майбутнього – справжнім бібліотечним лідером. Новатором бібліотечної справи часто називають Т. І. Вилегжаніну, генерального директора Національної парламентської бібліотеки України, віце-президента Української бібліотечної асоціації.

Високою ініціативністю, вмінням реагувати на нові явища в бібліотечно-бібліографічній сфері відзначилася професор, доктор історичних наук Г. М. Швецова-Водка. Її якості справжнього лідера сприяли успішній діяльності кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) та в цілому розвитку вищої бібліотечної освіти в Західному регіоні України.

Не менш важливою рисою сучасного бібліотечного лідера є його прогностичні навички, вміння прогнозувати перспективні напрями розвитку бібліотек і бібліотечної сфери відповідно до тих змін, що відбуваються в суспільстві. Показовим прикладом в цьому контексті є лідерська діяльність у бібліотечній сфері О. С. Онищенка.

Об'єктивна оцінка лідерів має формуватися на реальних результатах їхньої діяльності, а критеріями такої результативності можуть бути досягнення або провали у бібліотечній сфері їхньої діяльності, рівень підтримки колективом та користувачами бібліотеки.

Вдалим поєднанням управлінського та лідерського статусів є яскраві приклади діяльності на посадах керівників бібліотек О. С. Онищенка та Т. О. Ярошенко – директора Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянської академії» (Наукової бібліотеки НаУКМА) та інших.

Зокрема, Т. О. Ярошенко за період керівництва Науковою бібліотекою НаУКМА стала визнаним лідером із упровадження бібліотечних інформаційних технологій в Україні.

Визнаним бібліотечним лідером є Л. А. Дубровіна, директор Інституту рукопису та Інституту архівознавства Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського, член-кореспондент Національної академії наук України.

Значний внесок у розвиток бібліотек зробили й інші провідні науковці бібліотечної справи: І. Давидова, Г. Ковальчук, Т. Добко, В. Ільганаєва, О. Воскобойнікова-Гузєва, Г. Шемаєва та інші.

Звертає на себе увагу при цьому надзвичайно важливий фактор, уже доведений у комунікативістиці, психології, культурології та інших науках: навколишнє середовище (суспільство, широкий загал) сприймає будь-яку установу, попри всі її очевидні і незаперечні досягнення, не тільки найчастіше, а як правило, насамперед через призму іміджу конкретної установи чи її лідерів.

Від іміджу лідера багато в чому залежить імідж керованої ним установи. Врешті-решт так створюються власні наукові школи. Наприклад, значний внесок у розвиток науково-освітньої діяльності, бібліотечної справи та бібліотечних професійних об'єднань здійснила Харківська бібліотечна школа.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що завдяки активній діяльності бібліотечних лідерів в Україні сформовано системно-структурну модель сучасної бібліотеки, яка дає змогу постійно її вдосконалювати й видозмінювати. Завдяки плідній праці бібліотечних лідерів традиційна бібліотечна установа перетворилася з книгозбірні на комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурно-просвітницький центр, який став не тільки основним осередком бібліографічної діяльності в країні. Більше того, можна сказати, що інститут бібліотечного лідерства стає ще однією комунікаційною ланкою між бібліотекою та суспільством, яка своєю чергою забезпечує своєчасну адаптацію бібліотечної сфери до нових умов і суспільних вимог.

МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

На сьогодні підтверджується тенденція до збільшення кількості користувачів мобільними телефонами, планшетами та смартфонами, що суттєво розширюють можливості роботи з інформацією. З огляду на це для бібліотек актуалізується завдання з опанування інноваційними мобільними технологіями з метою залучення нових користувачів та розширення спектра бібліотечних дистантних інтернет-послуг.

Останнім часом фахівці бібліотечної справи акцентують увагу на доступі до бібліотечних ресурсів за допомогою мобільних додатків, у бібліотечному фаховому середовищі досліджуються перспективи їх розвитку, адаптація до них каталогів бібліотек, активно обговорюється розвиток бібліотечно-інформаційних послуг, що можуть надаватися за допомогою мобільних технологій.

Мобільні додатки – комп'ютерні програми, створені спеціально для використання в мобільному телефоні, смартфоні або планшеті, які призначені для виконання того чи іншого завдання. Мобільні додатки можна поділити на розважальні, комунікаційні, навігаційні, довідкові та прикладні. Створені бібліотеками мобільні додатки відносяться до додатків довідкового типу. Бібліотечні мобільні додатки можна скачати на свій пристрій безкоштовно через сервіс мобільних магазинів Play market, App Store та ін. залежно від операційної системи пристрою.

Дослідження світового досвіду показало, що сьогодні зарубіжні бібліотеки створюють додатки двох видів: перший – це загальнобібліотечний додаток, який дає змогу отримати як загальну інформацію про бібліотеку, так і скористатися пошуком по електронному каталогу та послугами особистого кабінету; другий – тематичний (колекційний) додаток, такі додатки присвячуються важливим пам'ятним датам, історичним подіям, видатним постатям, цінним національним ресурсам. Такі додатки створюються з метою популяризації національного культурного надбання, є складовою системи реалізації політики пам'яті, тим самим формуючи маркери національної ідентичності.

Національні та державні бібліотеки створюють як загальнобібліотечні, так і тематичні (колекційні) додатки, тоді як публічні та університетські в основному створюють переважно додатки загальнобібліотечного виду.

Зокрема Бібліотекою Конгресу створено 5 мобільних додатків, серед яких – один загальнобібліотечного виду, для категорії користувачів з особливими потребами, та чотири – тематичного. Так, мобільний додаток «BARDMobile» – загальнобібліотечного виду, розроблений Бібліотекою Конгресу спільно зі Службою національного бібліотечного обслуговування для сліпих та інвалідів (NLS) забезпечує доступ до понад 65 000 аудіокниг, журналів та нот.

Серед тематичних додатків, створених Бібліотекою Конгресу: «NationalBookFestival 2015» (дає можливість ознайомитися з повним списком усіх подій та місць, розкладом, картами, рейтингами та презентаціями в рамках заходу, з враженнями та фото інших відвідувачів фестивалю); «U.S. Constitution: AnalysisandInterpretation» (мобільна версія комплексного аналітичного правового трактату «Конституції Сполучених Штатів Америки: аналіз і інтерпретація», підготовленого адвокатами Дослідницької служби Конгресу США за дорученням Сенату Сполучених Штатів Америки і виданого як Сенатський документ № 112-9); «CongressionalRecord» (щоденне видання звітів Конгресу «CongressionalRecord» доступне на IPAD, iPhone або iPodTouch); «AesopforChildren» (мобільний додаток інтерактивної книги для дітей, призначений для користування читачів будь-якого віку, що містить більше 140 ілюстрованих класичних байок, що супроводжуються інтерактивною анімацією).

Також власні мобільні додатки мають національні бібліотеки таких країн як Франція, Австралія, Швейцарія, Іспанія, Південна Корея, Сінгапур, Колумбія та ін.

Серед державних бібліотек варто відмітити додатки Баварської державної бібліотеки (Німеччина) «Bayern in historischen Karten» (Баварія в історичних картах), що ознайомлює користувачів із найдавнішими картами Баварії та «Schdtze der Bayerischen Staatsbibliothek» (Скарби Баварської державної бібліотеки), що містить колекцію відомих книг, серед яких – понад 52 рукописів.

Найактивнішими у наданні дистантних послуг за допомогою мобільних додатків серед зарубіжних бібліотек є публічні та університетські бібліотеки.

Так, усі публічні бібліотеки США мають мобільні додатки, які дають змогу отримати як загальну інформацію про бібліотеку, режим

її роботи, адресу, набір пропонованих послуг, нові надходження, так і можливість пошуку в електронному каталозі за певними критеріями – віковою групою, жанром та типом документа. У підсумку користувачі отримують перелік документів, що відповідає заданим параметрам. Також користувачі мобільних бібліотечних додатків отримують можливість скачати на власній пристрій електронні та аудіокниги.

У питаннях створення бібліотечних мобільних додатків бібліотеки зарубіжних країн отримують підтримку офіційної державної влади. Так, за підтримки уряду та департаменту культури Китайської Народної Республіки, задля забезпечення та ефективного використання гонконгських публічних бібліотек створено мобільний додаток «MyLibrary», який надає користувачам можливість отримати загальну інформацію про бібліотеку, її режим роботи, адресу, а також доступ до особистого кабінету, пошуку та бронювання бібліотечних матеріалів, послуг особистого сповіщення, сканування міжнародного стандартного номера (штрихкоду) ISBN задля швидкого пошуку та ін.

За підтримки Міністерства культури Народної Республіки Бангладеш розроблено мобільний додаток «PublicLibrary», який містить базу даних публічних бібліотек усіх провінцій та районів країни, адресу, режим роботи, контактну інформацію, послуги бібліотеки, інформацію про загальну кількість книг, газет та журналів, нові надходження, бронювання бібліотечних матеріалів та ін.

Активно просувають та популяризують за допомогою мобільних додатків власні навчальні заклади та бібліотеки зарубіжні університети. Так бібліотека університету Саламанки (Іспанія) пропонує завантажити зі свого сайту мережевий додаток, створений для смартфонів «Biblio USAL». За допомогою цієї програми можна скористатися каталогом та послугами бібліотеки, ознайомитися з бібліотечними новинами. Бібліотека університету Гента (Бельгія) пропонує додаток для iPhone, Android, Symbian, Windows Mobile, що дозволяє здійснити пошук покаталогу, дізнатися інформацію про адресу бібліотеки, її новини, списки літератури, блоги, твіти та багато іншого. Бібліотека Політехнічного інституту Мілана (Італія) через мобільний додаток «PolimiLibrary» пропонує користувачам такі послуги, як загальна інформація про бібліотеку, її адреса, режим роботи, основні послуги, доступ до каталогу, пошук, бронювання літератури та ін. Бібліотека університету Гронінгена (Нідерланди) пропонує через мобільний додаток «LibraryGroningenUniversity» легкий доступ до важливої бібліотечної інформації, адресу бібліотеки, режим роботи,

новини, пошук по каталогу та ін. Бібліотека університету Йонсе (Південна Корея) пропонує спеціалізований додаток «YONSEImY-Seat» для бронювання місця в бібліотеці та потрібних матеріалів. Мобільний додаток бібліотеки університету Південного Уельса (Великобританія) дозволяє отримати інформацію про режим роботи, бібліотечні новини, нові надходження, в тому числі електронних ресурсів, скористатися послугами особистого кабінету, здійснювати пошук книг, статей з он-лайн-журналів, надає доступ до тематичних пугівників та колекцій.

Додаток «Libgoria» дає можливість користувачу отримати інформацію про всі публічні та університетські бібліотеки Південної Кореї.

На пострадянському просторі аналогічні проекти почали впроваджувати бібліотеки Російської Федерації (РФ). Так, у рамках проекту «Національна електронна бібліотека» розроблено мобільний додаток «НЭБ.РФ Национальная библиотека», який дає можливість користувачам здійснювати пошук та перегляд в електронному вигляді бібліотечних видань, доступних через портал Національної електронної бібліотеки (НЕБ.РФ).

Проте на відміну від європейських та американських бібліотечних мобільних додатків, які доступні будь-якому користувачу світу, додаток «НЭБ.РФ Национальная библиотека» доступний не усім, зокрема на території України його завантаження є неможливим, з поясненням, що «цей продукт неможливо встановити в країні реєстрації вашого пристрою».

На сьогодні окремий мобільний додаток розроблено для Російської державної бібліотеки, Донської державної публічної бібліотеки, наукової електронної бібліотеки «Кіберленінка».

Отже, вивчення зарубіжного досвіду підтверджує актуальність та затребуваність такого виду бібліотечного сервісу, як мобільні бібліотечні додатки, а швидкість розповсюдження нових мобільних пристроїв із доступом до Інтернету дає можливість із впевненістю говорити про перспективність цього виду бібліотечних послуг.

ОБРАЗ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ГАЗЕТ: КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останніми роками тема України займає перші шпальти провідних світових видань. У зарубіжних ЗМІ образ нашої держави формується у двох площинах. По-перше, це – позитивний імідж, сформований в основному західними ЗМІ. І по-друге, негативний образ, у створенні якого провідну роль відіграють російські ЗМІ.

Проблематика статті спрямована на дослідження аналітики зарубіжних авторів щодо політичного та економічного розвитку України, суспільно-політичних подій, які відбуваються у нашій країні на даному етапі, висвітлених на сторінках російських газет «Известия», «Коммерсантъ», «Российская газета» як джерел формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси» Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

У ході дослідження було переглянуто 24 випуски інформаційно-бібліографічного бюлетеня, до якого увійшли матеріали названих видань. Для контент-аналізу були використані аналітичні статті про Україну, опубліковані в інтернет-версіях російських газет «Известия», «Коммерсантъ», «Российская газета» упродовж 2015 р.

Досліджуваний період було умовно розділено на три частини з метою вивчення динаміки формування російськими журналістами відповідних іміджевих характеристик України. Перший період (січень–квітень) означений реакцією російських ЗМІ на визнання Верховною Радою України Росії країною-агресором. Другий період (травень–серпень) обумовлений широким обговоренням на шпальтах російських газет питань запровадження українською владою декомунізаційного закону. Третій період (вересень–грудень) характеризує реакція російських ЗМІ на введення Україною масштабних санкцій проти Росії.

Аналіз публікацій дозволяє констатувати, що провідними на сторінках російських видань є рубрики «Критика владних структур України» (30 %), «Українсько-російські відносини» (28 %), «Міжнародна політика» (24 %), «Новини зі стану сепаратистів» (18 %).

Серед інших рубрик слід виокремити такі, як «Проблеми газопостачання», «Крим», «Національна політика», «Верховна Рада», «Політична боротьба», «Проблеми біженців» та ін.

Як свідчить контент-аналіз, більшість публікацій спрямована на критику української влади. Якщо упродовж першого (12 %) і третього (14 %) досліджуваних періодів рубрика «Критика владних структур України» представлена майже однаковою кількістю статей, то другий період означений збільшенням повідомлень щодо української влади та критичних зауважень на її адресу (17 %). Це, перш за все, зумовлено зростанням уваги російських видань до таких подій в Україні, як затвердження урядом розширеного списку санкцій проти Росії та ухвалення декомунізаційного пакету.

Популярною серед російських видань є рубрика «Українсько-російські відносини». Упродовж усього досліджуваного періоду можна помітити динаміку зростання інтересу до цієї тематики. Якщо кількість статей у першому та другому періоді становила відповідно 10 % та 12 %, то третій період відзначено збільшенням наповнення вказаної рубрики до 17 %. Актуалізація висвітлення українсько-російських відносин на сторінках газет в останній період нашого дослідження зумовлена, перш за все, реакцією Росії на запровадження Україною масштабних санкцій.

Примітно, що рубрика «Міжнародна політика», яка було ключовою у першому періоді (13 %), упродовж наступних двох (відповідно 11 % і 10 %) має тенденцію до втрати лідируючих позицій щодо висвітлення на шпальтах російських газет. Представлена динаміка характеризується тим, що на перший досліджуваний період припадає підписання «нормандською четвіркою» Мінської угоди, що, своєю чергою, викликало широкий резонанс на сторінках російських видань.

У ході контент-аналізу встановлено, що на шпальтах російських газет досить докладно висвітлювалася рубрика «Новини зі стану сепаратистів». Слід відзначити нерівномірність її представлення на сторінках видань, що є свідченням відповідної інформаційної реакції російськими ЗМІ на події, які відбувалися на сході України. Зокрема, перший досліджуваний період характеризується широким представленням повідомлень щодо самопроголошених республік (11 %), зумовлений активними бойовими діями в районі Дебальцеве і Донецького аеропорту. Упродовж другого періоду російські газети приділили цій рубриці лише 5 % своєї уваги. На кінець року прослідковується зростання кількості публікацій (8 %), причиною чого стало поширення заяв російських посадовців про порушення Україною Мінських угод.

Аналізуючи характер відображених у російських виданнях процесів розвитку України за 2015 р., треба відзначити, що більшість матеріалів має переважно критичний зміст. Зокрема, на сторінках «Российской газеты» та «Известий» повідомлення щодо України досить однобічні. Ключові позиції на шпальтах цих видань займають рубрики «Критика владних структур України» (26 %), «Українсько-російські відносини» (21 %), «Новини зі стану сепаратистів» (12 %). Примітно, що газета «Коммерсантъ», деякою мірою, зберігає незалежність, намагаючись об'єктивно писати про ситуацію в Україні. Здебільшого на шпальтах цієї газети детально висвітлюються в інформаційному ключі такі рубрики, як «Українсько-російські відносини» (31 %) та «Міжнародна політика» (24 %).

Таким чином, сьогодні Україна має імідж прозахідної держави, який на жаль, не підтримується проаналізованим нами виданням. Російські газети переважно подають однобічну та заангажовану інформацію про міжнародне становище, суспільно-політичне, економічне та культурне життя сучасної України. Слід наголосити, що «Известия», «Коммерсантъ», «Российская газета» – це не просто видання, які впливають на формування громадської думки, але й на процес прийняття рішень представниками різних світових держав. Тому ґрунтовний аналіз запропонованих інтернет-версій російських газет сприятиме визначенню вектора інформаційного спрямування вітчизняних ЗМІ щодо викриття негативного відображення іміджу Української держави. Проведений контент-аналіз підтвердив думку про те, що моніторинг російських газет зумовлює повноту та всебічність інформаційного наповнення бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси». Вважаємо наше дослідження лише постановкою актуальної проблеми, розвиток наукового її вивчення має полягати у подальшому багатоглядному та комплексному аналізі образу України у зарубіжних ЗМІ.

УДК 021.1:004.774-021.321

Струнгар В. В.,
б-р I категорії НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕК У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Сьогодні бібліотеки дедалі більше нарощують присутність у інтерактивному середовищі мас-медіа – у блогосфері, соціальних мережах, інших інтерактивних майданчиках, причому роблять це настільки активно, що вже можна говорити про формування системи представлення бібліотек у соціальних медіа. Відповідно, цей процес потребує детального аналізу. Представленість і досвід активності бібліотек у соціальних медіа дають змогу говорити про формування бібліотечної роботи в соціальних медіа, її планування, здійснення й узагальнення потребує спеціальних методик досліджень контенту, технологій подачі публікацій, аудиторії бібліотечних сторінок у соціальних медіа.

Доцільним видається оцінити публікації, що розміщені на сторінці бібліотеки в соціальній мережі за інтерактивністю, це дає можливість оцінити ступінь взаємодії бібліотечної публікації в соціальній мережі з користувачами. Оскільки різні соціальні мережі мають різні можливості для інтерактивної взаємодії, цей критерій охоплюватиме вподобання (Likes), коментарі й репости (шейри, поширення, ретвіти, інші форми інтеракції залежно від мережі). При цьому інтерактивність може бути оцінена як для окремої публікації, так і визначений усереднений похідний показник, за потреби може бути визначено показник окремих взаємодій, так і їхнє співвідношення (уподобання як відмітка «прочитав, підтримую»; поширення – «рекомендую до ознайомлення своїм друзям/читачам»; коментар – «маю власну думку з цього приводу»).

За отриманими показниками як окремі публікації в соціальній мережі, так і сторінки можуть бути ранжовані, як такі що мають високу/низьку інтерактивність. Для обґрунтування відповідних оціночних суджень доцільно визначити середньостатистичний показник, відносно якого описуватиметься рівень інтерактивності. У випадку дослідження бібліотечних сторінок слід враховувати, що досить часто йдеться про офіційне інформування, що за визначенням не передбачає бурхливої комунікації. Водночас визначення тих типів комунікацій і тематики, що здатні активізувати зворотний зв'язок, видається

перспективним для вибудовування комунікації в соціальних мережах.

Результат таких досліджень дасть змогу розробити методики аналізу, за якими бібліотеки змогли б виявити успішні стратегії, недоліки і, відповідно, корегувати тактику комунікації. При порівнянні різних бібліотечних сторінок найперспективнішим видається структурувати публікації за узагальненим коефіцієнтом інтерактивності, тому що цей показник, на нашу думку, є найпоказовішим.

Іншими важливими показниками аналізу публікації на сторінці бібліотеки є тематична спрямованість і спрямованість за аудиторією, які також можна аналізувати на предмет кореляції між собою.

Виходячи з тематичної різноманітності публікацій бібліотек у соціальних медіа і враховуючи різноманітність функцій, які реалізують бібліотеки у інтерактивному просторі, досить затребуваними й перспективними в бібліотекознавчих дослідженнях виявляється аналіз змістовного наповнення бібліотечних сторінок.

Визначальною в загальному аналізі публікації бібліотечної сторінки в соціальних медіа є інформаційно-комунікаційна складова, що описує її наповнення, виходячи із функцій сторінок: інформування, посередництва, продукування, акумуляції, сприяння, комунікації.

Тому можна ранжувати публікації бібліотечної сторінки в соціальних медіа за представленими функціями, що надасть уявлення про стратегію формування і представлення контенту бібліотеки в соціальній мережі, тобто від інформаційного забезпечення до творення чи сприяння комунікації.

У подальшому пропонуємо аналізувати бібліотечні сторінки за використовуваними технологіями та змістом. У першому випадку визначальними виступатимуть показники ефективності просування контенту і установи в інтерактивному середовищі мас-медіа. Змістовний аналіз дозволяє зрозуміти, які смисли та ідеї транслює бібліотека. Тобто, необхідно чітко розмежувати завдання: з'ясувати технологічні умови ефективності (тип, посилання, розміри, тематика) та проаналізувати зміст контенту (з'ясувати завдання, функції та інфостратегію сторінок).

За типом контенту публікації можуть характеризуватись як загальний текстовий контент, мультимедійний контент (фотографії, відео, аудіо), лінки (гіперпосилання на власні, спільні та національні бібліотечні продукти та послуги, традиційні засоби масової інформації, інші посилання), такі специфічні тексти, як опитування чи події.

У результаті, можна досліджувати, чи існує залежність вибору того чи іншого типу контенту і змісту з його ефективністю, що цілком

статистично визначається через таку характеристику інтерактивного контенту, як взаємодія та на підставі зроблених висновків і узагальнень надавати рекомендації співробітникам, що адмініструють бібліотечні сторінки.

Змістовний аналіз публікацій можна здійснити за допомогою автоматичного й ручного моніторингу. Змістовний аналіз публікацій можна проводити, виявивши ключові слова та частоту їх використання, для того щоб виявити трансльовані смисли публікацій та описати політику просування їх у інтерактивному середовищі мас-медіа. Визначивши ключові слова, які вживаються в бібліотечній публікації, їх можна співвіднести з інтерактивністю: за сформованим списком ключових слів доцільно перевірити показники взаємодії, з'ясувавши, таким чином, які саме теми, трансльовані сторінкою, викликають дієвий інтерес користувачів.

За змістом бібліотечні публікації можна аналізувати за наявності хештегів, які найчастіше вживаються бібліотекою. Виявлення хештегів у публікаціях бібліотечної сторінки можна здійснювати за допомогою автоматичного та ручного пошуку. У такому разі вибірка може визначатися з тегуванням або без тегування представленої публікації.

Оскільки в соцмережах користувачі публікують не лише власні дописи, а і зовнішню, створену іншими користувачами або ЗМІ інформацію, користуючись технологією гіперпосилань, створений гіпертекст (сукупність текстів і посилань) є, на нашу думку, досить перспективним простором для аналізу.

Фейсбукери стверджують, що ідеальна публікація для просування контенту в інтерактивному середовищі мас-медіа – це досить короткий пост. Такі пости, як правило, отримують більшу кількість уподобань і коментарів, іншими словами, велику реакцію і залученість читачів. Тому можна впевнено стверджувати, що ідеальний пост бібліотечної сторінки – це короткий, чіткий, зрозумілий і простий допис.

Дуже важливою складовою аналізу сторінки є періодичність оновлення й подальший аналіз зв'язку цього показника з інтерактивністю та загальною популярністю сторінки. Це може бути інструментом корегування стратегії наповнення бібліотечної сторінки в соціальних медіа.

Дуже цікавим аспектом дослідження бібліотечної сторінки є також аналіз аудиторії за географічною, професійною, віковою (за можливості) складовою та порівняння аудиторій офіційного сайту й інтерактивних представництв.

Цікавим видається аналіз дописів читачів за їх наявності

на сторінці бібліотеки в соціальній мережі як важливого способу зворотного зв'язку і складової комунікації бібліотека – користувач. Дописи, своєю чергою, можна аналізувати за реакцією читачів та бібліотеки (уподобаннями, коментарями й репостами). За потреби можна аналізувати коментарі бібліотеки: «надала відгук», «видалила допис» і «не взяла до уваги», час відповіді на заявлений допис читача, а також періодичність написання дописів читачами.

Отже, основними напрямками дослідження контенту бібліотечних сторінок у інтерактивному медіа-середовищі можна назвати статистичний метод, контентний і метод дискурс-аналізу, які покликані з'ясувати технологічні та змістовні умови ефективності контенту. Відповідно, показовими критеріями вивчення бібліотечного представництва в соціальних медіа можна вважати ефективність сторінки, рівень взаємодії сторінки, змістовне наповнення сторінки.

УДК 070:329(477):930

Потіха А. Л.,

наук. співроб. НБУВ

ПАРТІЙНІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження партійних ЗМК як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності в загальному вигляді передбачають розгляд таких аспектів, як комплектування інформацією партійних засобів масової комунікації (ЗМК), її збереження та систематизації, організації доступу до неї, створення на її основі аналітичного продукту. При цьому достовірності висновків дослідника-аналітика сприятиме розуміння ним специфіки функціонування, завдань та ролі партійних ЗМК у системі соціальних комунікацій, особливостей їх інформаційного наповнення, тенденцій розвитку тощо.

Вивчення особливостей функціонування та місця в сучасному суспільстві партійних ЗМК активізувалося з початку формування багатопартійної системи в незалежній Україні. Потужна історіографія вивчення різних видів засобів масової комунікації, можливості

застосування міждисциплінарного підходу створюють перспективи для системного аналізу дослідження не лише друкованих ЗМІ як цілісного явища, але і електронних ЗМК.

Присвячені ЗМК дослідження можна систематизувати у дві великі групи: перша – вивчення функціонування та ролі ЗМК у системі соціальних комунікацій; друга – ЗМК як джерело досліджень і об'єкт бібліотечно-інформаційної діяльності.

До першої групи можна віднести переважну більшість досліджень, які стосуються періодичних видань і лише частково – електронних. При цьому більшість фундаментальних праць дослідників присвячені функціонуванню засобів масової комунікації в цілому, лише опосередковано звертається увага на партійні ЗМК.

Проблеми глобалізаційних процесів та їхнього впливу на демократичні перетворення в Україні розглянуті, зокрема, в дисертаційному дослідженні та монографії О. Зернецької. Висвітлюється роль міжнародних і регіональних організацій у регулюванні відносин у галузі масової комунікації; аналізуються стан і тенденції розвитку медіа-системи в Україні та заходи задля її входження в європейський та світовий комунікаційний простір.

У центрі уваги вітчизняних науковців, насамперед, перебувають питання теорії масової комунікації, її методології та методів дослідження. Серед оригінальних авторських робіт, у яких приділяється увага тим чи іншим аспектам методології, слід назвати праці відомих пресознавців В. Іванова, А. Москаленка, Г. Почепцова, Ю. Фінклера, М. Романюка та інших.

Значна частина науковців у своїх дослідженнях аналізують вплив ЗМК на свідомість користувачів інформації. Зокрема, Л. Городенко у своїй дисертаційній роботі досліджувала форми, методи та прийоми впливу на громадську думку, що використовуються у засобах масової інформації (ЗМІ), приховані та явні можливості впливу на громадськість, а також приклади використання такого впливу українськими журналістами.

Тему маніпуляції в ЗМК також досліджували О. Заславська, О. Шерман, П. Лазарсфельд та Р. Мертон, Н. Гармаш, Г. Осика, Г. Шиллер, В. Зливков, М. Присяжнюк, М. Соколов, С. Солонська, О. Рябоконт та інші.

Як важливий чинник становлення громадянського суспільства розглядають ЗМК у своєму дослідженні І. Бойчук, Н. Дніпренко та інші. Натомість О. Трухачов дослідив соціокультурні й ідейно-політичні аспекти впливу державно-виконавчих установ на засоби масової

комунікації, визначив сутність та мету процесів взаємовпливів між державно-виконавчими установами та засобами масової комунікації.

Сучасним електронним засобам комунікації присвячені роботи М. Вершиніна, О. Грищенко, С. Туронка.

О. Полікарпова, аналізуючи стан сучасного суспільства і ролі в ньому ЗМК, відзначає, що мас-медіа стали одним із компонентів психосоціального середовища існування людства, вони претендують, і не без підстави, на роль дуже потужного чинника формування світогляду особистості і ціннісної орієнтації суспільства.

Щодо вивчення ЗМК політичних партій України, то цей процес – лише на початковому етапі. Партійним виданням і їхній ролі в розбудові демократичного суспільства в Україні науковці приділяли менше уваги. Переважно проблема розглядається в контексті інших ЗМІ. Серед праць, присвячених безпосередньо партійним ЗМК, варто назвати роботи Ю. Фінклера, А. Білецької, П. Шевченка, П. Антоненко, В. Яблонського.

Окрема група наукових напрацювань присвячена вивченню ЗМК як джерела досліджень і об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності.

З огляду на актуальність вивчення вітчизняних засобів масової комунікації, зокрема партійних, із метою здійснення фундаментальних досліджень з історії національних періодичних видань у 1992 р. при Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаніка було створено Науково-дослідний центр періодики, а також Дослідницький центр історії української преси. Одним із завдань цих наукових центрів є здійснення координації зусиль усіх зацікавлених установ, організацій, окремих дослідників у справі дослідження історії української періодики, зокрема партійної. Результати системних пресознавчих досліджень фахівців Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка викладені в таких основних виданнях Науково-дослідного Інституту пресознавства, як «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики» (заснований 1993 р., виходить щорічно), «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. : матеріали до бібліографії : у 5 т.» (1998–2003); «Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника» (з 1994 р. до 2013 р. вийшло 20 випусків); «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : історико-бібліографічне дослідження» (2006. – Т. 1: 1816–1890; 2009. – Т. 2: 1891–1905 рр.; 2011. – Т. 3: 1906–1910; 2014. – Т. 4: 1911–1916 рр.); «Українські часописи Львова: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т., 4 кн.» (2001–2003). Водночас, згадані праці висвітлюють переважно історію розвитку преси в Україні в ХХ ст., не ставлячи за мету дослідження преси як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності.

Питання систематизації і збереження періодичних видань, надання до них широкого доступу в бібліотечних установах вивчалися фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Зокрема, співробітники відділу газетних фондів підготували низку наукових публікацій з актуальних питань збереження й використання газетних фондів та впровадження інноваційних технологій у відділі газетних фондів НБУВ.

На важливості формування і збереження газетних фондів та надання інформаційних послуг їх користувачам наголошують такі науковці НБУВ, як Т. Борисенко, О. Заварзіна, Н. Самохіна, О. Вакульчук, О. Залізюк.

Вивченню інтернет-видань, зокрема, партійних засобів масової комунікації, приділяється увага фахівцями Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ, якими досліджуються особливості функціонування таких ЗМК, підходи до збереження і подальшого використання інформації, що ними розміщується.

Науковцями СІАЗ підготовлено низку наукових публікацій, у яких акцентується увага на основних тенденціях розвитку сучасних ЗМК у мережевому середовищі в умовах глобалізації та посилення небезпечних інформаційних впливів, а також узагальнюється досвід адаптації бібліотечно-інформаційної та науково-аналітичної діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ до роботи з такими ресурсами.

Зважаючи на розбудову демократичної держави та громадянського суспільства в Україні, наукова увага до проблематики функціонування, ролі, тенденцій розвитку та специфіки ЗМК, у тому числі партійних, збереження та використання їхньої інформації в процесі бібліотечно-інформаційної діяльності, є цілком логічною. При цьому динаміка розвитку мережевого середовища, активізація використання політичними партіями соціальних медіа дає змогу прогнозувати збереження актуальності для цього напряму наукових досліджень з акцентом на виробленні методики збереження інформації інтернет-представництв політичних партій, її систематизації, опрацювання і підготовки з її використанням затребуваного користувачами науково-аналітичного продукту.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ЗА КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОЮ ПАРАДИГМОЮ

Від свого зародження і до наших часів бібліотеки виконують дуже важливу для суспільства функцію забезпечення інформаційних потреб суспільства соціальною інформацією, зафіксованою в документальній формі. Останніми роками бібліотеки, намагаючись утримати конкурентоспроможну позицію як соціального інституту, підвищити свою привабливість для населення, значно розширили асортимент неінформаційних продуктів та послуг, в основному за рахунок значного збільшення кількості і форм дозвілєвих заходів. Таке становище бібліотек, назване «кризою ідентичності» [8], викликало неоднозначну реакцію дослідників та активізувало спроби переосмислення призначення бібліотеки, її місії в суспільстві та функцій.

Значне зниження інтересу користувачів до бібліотечних продуктів та послуг, втрата бібліотеками монопольного статусу в сфері накопичення, опрацювання, пошуку та поширення інформації актуалізує питання пошуку та розробки нової концепції бібліотечної діяльності, пов'язаної, в першу чергу, із удосконаленням обслуговування користувачів сучасної бібліотеки. Існують різні підходи до визначення місії сучасної бібліотеки, що потребують обговорення. Мета доповіді – обґрунтувати роль сучасної бібліотеки у суспільстві як установи, орієнтованої на забезпечення потреб своєї цільової аудиторії.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» головним завданням бібліотеки визначає надання бібліотечних послуг, адже саме вони є результатом діяльності бібліотеки із задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [6]. На важливості питання вдосконалення обслуговування користувачів бібліотек наголошують багато дослідників, зокрема, А. І. Земсков відзначає, що бібліотека – це посередник між народом і знанням, інструмент передачі знання народу (а не тільки його збереження), і сенс бібліотечної діяльності, на його думку, полягає саме в обслуговуванні [1].

У нових соціально-економічних умовах, у зв'язку з активним упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, постало питання про об'єкт та головний вектор бібліотечного обслуговування: як його називати сьогодні? В українських та міжнародних нормативних документах застосовується велика кількість позначень об'єкта бібліотечного обслуговування, згідно з якими до кола отримувачів послуг бібліотек – користувачів – входять читач, абонент, відвідувач заходів тощо.

На роль слова-універсума, слова-концепта, що може стати сучасним узагальнювальним терміном для позначення об'єкта бібліотечного обслуговування і основою, фундаментом самостійної концепції бібліотечної діяльності, претендує слово «клієнт», яке найточніше відображає суть сучасної модернізації бібліотек – різноманіття затребуваних якісних інформаційно-бібліотечних послуг для максимально комфортного і зручного режиму використання [7].

Термін «клієнт» передбачає певне співробітництво, захист із боку бібліотеки і взаємодопомогу [2], «...бібліотека вступає з читачем, користувачем саме в клієнтські відносини, в яких він має право вимагати у неї, по-перше, всі послуги, які вона готова і зобов'язана надати, а по-друге, якості цих послуг. Це означає, що клієнт практично стає партнером бібліотеки» [4, с. 27].

У сучасній моделі бібліотеки користувач «стає спільно з бібліотекарем виробником послуг і ресурсів, у тому числі й для інших користувачів, творцем контенту в електронному середовищі» [цит. за: 7, с. 25]. В окремих сучасних зарубіжних дослідженнях клієнт бібліотеки розглядається як співпродюсер послуги (co-producer) і навіть як своєрідний працівник із частковою зайнятістю (part-time worker) [9].

Клієнтоорієнтованість в українських бібліотеках розуміється як вміння виявляти потреби клієнта і створювати пропозицію послуг у формі, яка буде оптимальна для кожної конкретної людини [5, с. 5]. Відповідно, для бібліотеки – рівнозначні всі її послуги, які мають попит у клієнтів, незважаючи на те, чи беруть вони книги додому, чи перевіряють у стінах бібліотеки електронну пошту, чи гортають журнали і п'ють каву.

Серед рекомендацій щодо якісного обслуговування користувачів відповідно до їхніх очікувань є такі: бібліотека повинна застосовувати ті ж технічні засоби та інформаційні технології, що і користувачі; орієнтуватися на віддаленого користувача не тільки при обслуговуванні, але і при формуванні інформаційних ресурсів; для роботи з потенційними користувачами застосовувати можливості

соціальних мереж; підвищувати кваліфікацію працівників, зокрема і через внутрішньобібліотечні курси з використання нових технологій для бібліотечного обслуговування; змінити розподіл працівників відділів обслуговування з врахуванням необхідності забезпечення інтернет-сервісів [3].

Наші дослідження показали, що інформаційні сервіси обласних універсальних наукових бібліотек України поки ще мало спрямовані на інтереси користувача. Частіше за все вони відображають уявлення бібліотекарів про те, як, на їхню думку, має виглядати і працювати потрібний користувачу ресурс. Нову якість клієнтоорієнтованого бібліотечного обслуговування може забезпечити комплексне впровадження сучасних методів і принципів взаємодії з користувачем та технологій Веб 2.0, що дозволить перетворити бібліотеки на конкурентоздатні організації на ринку інформаційних продуктів та послуг.

Список використаних джерел:

1. *Земсков А. И.* Библиотека – инструмент передачи знаний. («Куб знаний») / А. И. Земсков // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 6. – С. 78–82.
2. «К барьеру!» – интеллектуальный поединок [между А. И. Земсковым и Ю. Н. Столяровым] на Крымском форуме // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 11. – С. 48–52.
3. *Линдеман Е. В.* Как успеть за пожеланиями пользователей: тенденции в развитии информационно-библиотечных сервисов для отрасли науки и образования (на примере ГПНТБ России) [Электронный ресурс] / Е. В. Линдеман. – Режим доступа: <http://www.rba.ru/content/activities/section/32/publ/2014/08.ppt>. – Загл. с экрана. – (Дата обращения: 10.04.2016).
4. *Никонорова Е. В.* Вектор развития современной библиотечной науки / Е. В. Никонорова // Библиотековедение. – 2003. – № 6. – С. 22–28.
5. Орієнтація на клієнта – користувача бібліотеки : метод. поради / уклад. В. В. Шейчук, Л. П. Семенюк; Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського. – Хмельницький, 2015. – 28 с.
6. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс]: Закон України від 27.01.1995 р. [зі змінами і допов. станом на 28.01.2016 р.] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>

laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана. – (Дата перегляду: 10.04.2016).

7. *Руссак З. В.* «Клиент» как слово-концепт современной библиотечной действительности / З. В. Руссак, Л. В. Сокольская // Вестн. Челяб. гос. акад. культуры и искусств. – 2013. – № 2. – С. 23–30.
8. *Тихомирова И. И.* Библиотека: кризис идентичности. Есть ли выход? / И. И. Тихомирова // Библ. дело. – 2012. – № 20. – С. 7–11.
9. *Эйнасто О. В.* Чего библиотекарь ждет от читателя – к вопросу о качестве электронных услуг библиотеки / О. В. Эйнасто // Шк. б-ка. – 2011. – № 6–7. – С. 78–82.

УДК 021.89(477)

Блажкевич А. Л.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Сьогодні українські бібліотеки найбільш доступні установи, які володіють документно-інформаційними ресурсами з питань права і забезпечують реалізацію конституційного права людини на інформацію. Діяльність щодо надання доступу до достовірної, повної та оперативної правової інформації, зокрема поширення офіційних правових документів органів державної влади та місцевого самоврядування, сприяє підвищенню рівня правової інформованості різних верств суспільства та має на меті формування у громадян високого рівня правової культури.

Значну роботу з питань надання правової інформації громадянам України проводить Національна юридична бібліотека (далі – НЮБ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Пріоритетними напрямками діяльності НЮБ є сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства.

Основні завдання НЮБ – це акумуляція у бібліотечних фондах правової інформації на всіх видах носіїв; забезпечення ефективного доступу до документного, наукового, інформаційно-аналітичного ресурсу правової та необхідної в реалізації правових відносин суміжної з нею іншої інформації; сприяння вдосконаленню комплектування фондів НБУВ новою правовою інформацією; організація представлення інформаційних ресурсів, що відображають національну правову традицію; здійснення навігаторських функцій в інтересах замовників по вітчизняних ресурсах правової інформації та відповідних ресурсах інтернет-інформації; сприяння реалізації національно-освітніх та науково-популярних програм у сфері правового забезпечення розвитку суспільства.

Для виконання основних завдань НЮБ акумулює документально-інформаційні ресурси, які містять правову інформацію; бере участь у внутрішньодержавному та міжнародному обміні інформацією з правових питань; проводить культурно-просвітницьку діяльність; співпрацює з іншими бібліотеками України незалежно від їх підпорядкування, а також навчальними закладами, науково-дослідними (науково-технічними) установами України та інших держав; проводить іншу діяльність, що впливає з її основних завдань.

Таким чином, НЮБ НБУВ проводить величезну роботу з надання правової інформації в контексті забезпечення сучасних потреб громадянського суспільства.

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) також працює в напрямі подання правової інформації для громадян. На виконання важливої місії правового просвітництва у НПБУ в 2009 р. створено Центр правової інформації, діяльність якого спрямована на повне розкриття фонду юридичної літератури НПБУ та надання доступу до електронних ресурсів правового змісту. Основне завдання Центру – розширення можливостей вільного доступу громадян до інформації правового характеру та удосконалення процесів обслуговування користувачів правовими ресурсами на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій.

Центр здійснює комплекс послуг із надання кваліфікованої допомоги користувачам бібліотеки і населенню міста у використанні правових інформаційних ресурсів, надає доступ громадянам до правових баз даних (БД), пропонує допомогу у пошуку інформації, здійснює запис на електронні носії, а також пропонує юридичну допомогу.

В обласних наукових бібліотеках також працюють Центри правової інформації, які допомагають одержати безкоштовні юридичні

консультації, зокрема учасниками АТО, проводять виставки літератури з питань права, а також допомагають користувачам із підбором правової літератури.

Так, зокрема, в Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького працює Центр правової інформації, який запрошує користувачів бібліотеки та всіх бажаючих отримати індивідуальні безкоштовні юридичні консультації. Консультаційні послуги надають провідні юристи. Бібліотека проводить правові просвітницькі заходи у формі відкритих лекцій для школярів середнього та старшого віку, для курсантів Військової академії; науково-практичні семінари з питань авторського права для бібліотекарів; інформує щодо прав та пільг для учасників АТО, необхідних документів для отримання статусу учасника бойових дій, нормативно-правові акти, що регулюють пільги та соціальні гарантії учасників АТО.

У Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка у жовтні 2010 р. при відділі суспільних та гуманітарних наук також відкрили Центр правової інформації, який співпрацює з Головним управлінням юстиції у Чернігівській області, Юридичною клінікою інституту права, соціальних технологій та праці, спеціалісти яких два рази на місяць (кожного 2-го та 4-го четверга) надають безкоштовні юридичні консультації користувачам бібліотеки.

Основні завдання Центру правової інформації Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки – це взаємодія з державними органами влади, громадськими організаціями, вищими навчальними закладами; надання можливості навчання та самостійному пошуку законодавчої інформації на урядових сайтах та електронній законодавчій базі; підбір літератури за темами; консультації спеціалістів; підбір веб-сайтів на теми правового та соціального характеру.

Мережа Центрів правової інформації та консультацій наразі налічує 42 Центри в 20 регіонах України.

Центри правової інформації на сьогодні, зокрема, діють у Львівській, Волинській, Рівненській, Хмельницькій, Київській, Одеській, Херсонській, Миколаївській, Чернігівській, Луганській, Полтавській, Дніпропетровській областях.

В обласних бібліотеках створено також пункти доступу громадян до офіційної інформації, мета яких – вільний доступ та спроможність пошуку офіційної інформації за допомогою мережі Інтернет. Пункти доступу громадян задовольняють будь-які запити стосовно законотворчого процесу Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, місцевих органів влади. Основними

критеріями Пунктів доступу громадян бібліотеки є: інформація про діяльність органів влади: доступ, пошук, консультація.

Отже, підсумовуючи результати нашого дослідження, визначимо основні напрями діяльності з правової тематики наукових бібліотек: це, насамперед, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів із метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства; створення в бібліотеках Центрив правової інформації, які допомагають одержати безкоштовні юридичні консультації, зокрема учасниками АТО, проводять виставки літератури з питань права, а також допомагають користувачам із підбором правової літератури; створення пунктів доступу громадян до офіційної інформації, мета яких – вільний доступ та спроможність пошуку офіційної інформації при допомозі мережі Інтернет.

УДК 027.021(477-25)ФП-027.555

Волковинська В. О.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. філос. наук

ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ НБУВ

Достовірна, об'єктивна інформація важлива для функціонування суспільства, для адекватної оцінки різноманітних акторів у соціальному полі. Як кажуть іспанці, сон розуму породжує чудовиськ. А в сучасних умовах чудовиськ породжує викривлена та неповна інформація. Інформація є важливим інструментом стабільності і розвитку суспільства, оскільки будь-які технології інформаційних провокацій з метою дестабілізації суспільства ґрунтуються на дефіциті інформації.

Крім наявності інформації в суспільстві важлива і така її характеристика, як публічність. Приватне і публічне в соціальному

просторі представляють основоположну відмінність між двома сферами та типами соціальних зав'язків. Приватність зазвичай асоціюють із більш безпечним, зрозумілим та інтимним простором. Ключовими характеристиками публічності вважають її видимість, спостережуваність для інших та орієнтацію на колективні дії або спільні інтереси багатьох людей. Відповідно, приватна сфера вважається сферою індивідуалізму та таємності, прихованості від суспільства. Тому протилежність «публічне – приватне» найчастіше застосовують для позначення тих соціальних сфер, які розрізняються між собою за однією із зазначених характеристик, тобто відкритості/прихованості та колективності/індивідуалізму. Зрозуміло, що публічна інформація повинна бути наявна в достатньому об'ємі. Однак, публічність інформації має відобразитися не тільки на її кількості, а й на якості. Так, критерію відкритості інформація відповідатиме тоді, коли вона не тільки буде існувати як така, а й буде доступною. Критерій колективності в цьому випадку визначає пріоритет у наданні публічної інформації виконання суспільного запиту на інформацію, а не завдань реклами чи позитивної самопрезентації того чи іншого джерела інформації.

Інформація, доступна для суб'єкта, члена суспільства, окреслює його можливості часто навіть більше, ніж фактичні обставини його життя. Симптоматично, що доступ до інформації є проблемою саме сьогодні, коли, здавалось би, інформації більше, ніж взагалі можна засвоїти. Однак, важлива не власне інформація, а її релевантність конкретному запиту. Доступність інформації означає легкість, з якою її можна знайти у випадку потреби для кожного конкретного індивіда. Якщо інформація «в принципі є», але знайти її важко чи практично неможливо, то з таким же успіхом можна вважати, що її немає взагалі. Над тим, щоб не просто генерувати інформацію, а доносити її до суспільства, зробити її «видимою», необхідно цілеспрямовано працювати. У сучасному інформаційному просторі стає очевидно, що інформація як така – не просто масив даних. Вона повинна бути організована певним чином, структурована та оцінена. Крім того, інформація повинна бути представлена у певній формі, що полегшує її сприйняття. Сучасну тенденцію до поєднання тексту і графіки у поданні інформації не слід сприймати як спрощення чи деградацію у цій сфері. Навпаки, знайти графічне, візуальне рішення для подання інформації не тільки не легко, але й вкрай важливо у наш час із його шаленим ритмом та перевантаженістю.

Фонд Президентів України був заснований 20 років тому Указом Президента України з метою збирання, збереження та

запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України. За 20 років Фонд пройшов довгий шлях у визначенні конкретних методів виконання покладених на нього завдань. Сьогодні, крім забезпечення формування та обліку документного фонду (який поділяється на бібліотечний, архівний фонди та колекцію «Подарунки президентам України»), формування баз даних «Пряма мова Президентів України», «Україна у відгуках зарубіжної преси», Фонд здійснює і оперативну інформаційно-аналітичну діяльність, спрямовану на формування цілісної та повної картини стосовно актуальних подій у реалізації «Стратегії – 2020», презентованої Президентом України Петром Порошенком у 2014 р. орієнтира розвитку країни та модернізації державного управління на базі новітніх інформаційно-комунікативних технологій, розвитку систем електронного урядування в Україні. Відповідно, Фонд формує та оприлюднює огляди матеріалів ЗМІ «Стратегія – 2020»: практика суспільних перетворень» та «Стратегія – 2020»: інформаційні технології в державному управлінні». Ознайомитися з випусками можна на сайті Центру дослідження соціальних комунікацій НБУВ (http://nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=272&Itemid=353), а також на сторінці ФПУ в соцмережі Facebook (<https://www.facebook.com/fondprezudentiv>).

Моніторинг ЗМІ «Стратегія – 2020»: практика суспільних перетворень» виходить раз на тиждень і містить новини про хід реформ, згруповані в 15 тематичних рубрик, серед яких: конституційна реформа, оновлення влади і антикорупційна реформа, децентралізація і реформа державного управління, дерегуляція і розвиток підприємництва, судова реформа, податкова реформа, реформа енергетики, реформа правоохоронних системи та ін. Крім того, огляд містить новини про ініціативи регіональних владних структур і громадських організацій, новини з соціальних мереж і блогосфери, огляд зарубіжних ЗМІ, оцінки і прогнози експертів, політиків, політологів про вчинені кроки і загальної стратегії реформування країни. У кожному випуску публікується аналітичний коментар, присвячений актуальним подіям ходу реформ, який готується співробітниками інформаційно-аналітичного відділу ФПУ на основі актуальних новин та коментарів експертів. Крім того, частина моніторингу присвячена висвітленню відновлення інфраструктури звільнених територій, управління ними та проблем підтримки внутрішньо переміщених осіб і мешканців Сходу України.

Інформаційно-аналітичні продукти, виконані на основі об'єктивного подання інформації з метою реалізації соціальної ролі масової комунікації, можуть стати одним із головних досягнень сучасного процесу реформування бібліотеки і переосмислення її функцій в суспільстві. Для успішного виконання подібних проектів необхідно перш за все орієнтуватися на стандарти професіоналізму та публічності у виборі, обробці і трансляції інформації.

Що означають стандарти публічності у цьому випадку? По-перше, йдеться про відкритість, доступність і результат обробки інформації (тобто самого моніторингу) і його джерела. По-друге, публічність у поданні інформації означає і певні стандарти роботи з інформацією. Сучасні масові комунікації далеко не завжди здійснюються саме в публічному просторі. ЗМІ не завжди адекватно виконують свою функцію – інформувати членів суспільства про головні трансформації цього суспільства. ЗМІ можуть бути необ'єктивними, часто не подають картину в цілому, зосереджуються на виставі «цікавих», скандальних новин, фрагментовано відображаючи різні сфери суспільного життя. Створюється калейдоскоп різних новин, не пов'язаних між собою, не релевантних для запиту про загальні вектори розвитку суспільства, коли новини про нещасні випадки, кримінальні новини і події міжнародної політики публікуються в одному ряду.

Україна сьогодні знаходиться у ситуації крайньої вразливості стосовно тієї інформації, яка заповнює її соціальний простір. Для забезпечення сталого та керованого розвитку України важливим є те, наскільки забезпечені необхідною інформацією всі учасники політичного процесу, включно із всією громадськістю. Саме тому Фонд Президентів України визначає сьогодні своїм завданням моніторинг, відбір та організацію інформації стосовно найважливіших напрямів реформування країни та відновлення діяльності української влади на Сході, а також надання спектра експертних оцінок цієї інформації згідно з принципом публічності інформації. Огляд матеріалів ЗМІ «Стратегія – 2020»: практика суспільних перетворень» відповідає вимогам публічності та об'єктивності інформації, а також забезпечує структурування та зручний формат її подання. Саме такий підхід до інформаційної роботи є запорукою виконання тих важливих соціальних функцій, які покладені на інформаційно-аналітичні інституції.

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ СФЕРИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПРИНЦИПАХ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Оптимізація діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на принципах електронного урядування, розвиток його інформаційної інфраструктури зумовили запровадження нових підходів у реалізацію бібліотечної практики. Ці підходи підпорядковані новим цілям – сприяти електронній інформаційній взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування всіх рівнів та інститутами громадянського суспільства, бізнесом, громадськістю.

Актуальність дослідження зумовлена активізацією інформаційного процесу розвитку електронного урядування в Україні та участю бібліотек у ньому, використання в бібліотечній практиці можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для оперативного встановлення електронної інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством, громадянами, громадськими інституціями між собою.

Ключовим для окреслення мети цієї статті є визначення поняття «електронна інформаційна взаємодія електронного урядування», уточнення її завдань і змісту в бібліотечно-інформаційній діяльності відповідно до основних стратегій розвитку Української держави, владних інституцій на принципах електронного урядування.

Питання електронної інформаційної взаємодії як невід’ємної складової розвитку електронних комунікацій в Україні та інформаційного суспільства в різних аспектах досліджувалися такими вітчизняними науковцями як, О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик, Т. Гранчак, Л. Галаган, Н. Дніпренко, О. Мар’їна, В. Пальчук та іншими.

Філософський енциклопедичний словник надає загальне філософське визначення терміна «взаємодія». «Взаємодія» – філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об’єктами, при якому кожний з об’єктів діє (впливає) на інші об’єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об’єктів, що, своєю чергою, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об’єкта на інший об’єкт зумовлена як власною активністю

об’єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об’єкта на дію інших об’єктів («відгук» або «обернена дія»)).

У визначенні термін «взаємодія» відповідно до мети цієї статті уточнено – як «електронна інформаційна взаємодія». Предикат «інформаційна» деталізує (уточнює) зміст терміна «взаємодія». Більша деталізація терміна «взаємодія» полягає в додаванні предиката «електронна», що підкреслює технологічний аспект обробки різних видів інформації, її зберігання, передачі, обміну нею.

Використання терміна «електронна інформаційна взаємодія» в бібліотечній термінології особливо стало помітним у контексті досліджень участі бібліотек у сприянні розвитку електронних комунікацій між суб’єктами електронного урядування.

Бібліотека як соціальний інститут, який виконує інформаційну та комунікаційну функцію в суспільстві, у межах своїх техніко-технологічних можливостей розвинула найбільш затребувані форми електронної інформаційної взаємодії між суб’єктами електронного урядування.

У зв’язку з цим відбувся розвиток дистантних форм електронної інформаційної взаємодії в бібліотечній практиці через реалізацію різноманітних проектів національного та регіонального значення.

Зміст бібліотечно-інформаційної діяльності відповідно до основних стратегій електронного урядування полягає в багатоаспектному використанні різних видів інформації (інформаційних ресурсів), її обробці, систематизації, виробництва відповідних інформаційних продуктів, створення масивів інформаційних ресурсів, організації доступу до них і забезпечення їхнього обміну з метою сприяння розвитку форм електронної інформаційної взаємодії між учасниками процесу електронного урядування та їхнього взаємовпливу один на одного.

З урахуванням зазначеного, пропонуємо так визначення терміна «електронна інформаційна взаємодія електронного урядування» – особливий вид комунікацій між органами державної влади, місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, бізнесом і громадськістю, що передбачає багатоаспектне використання різних видів інформації (інформаційних ресурсів), їхній обмін із метою взаємовпливу учасників цього процесу один на одного за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій при вирішенні питань електронного урядування.

Таке визначення узгоджується зі змістом терміна «комунікації

в публічному управлінні» як процесу обміну інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою та з різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації).

Таким чином, участь бібліотек в інформаційному, комунікаційному процесі розвитку електронного урядування сприяє розвитку багатоаспектних форм електронної інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством, громадянами, громадськими інституціями, бізнесом, між собою, їхньому взаємовпливу один на одного за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій при узгодженні інтересів різних соціальних груп, вирішенні питань соціально-економічних і політичних ризиків тощо.

УДК 004.77:021.7

Булахова Г. І.,

мол. наук. співроб. НБУВ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМІДЖЕВОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕК

Сьогодні одним із найпопулярніших і затребуваних засобів комунікації є соціальні мережі, які набувають особливої актуальності як складова формування образу та іміджу сучасної бібліотеки.

Присутність бібліотеки в соціальних мережах дає можливість розміщувати новини (причому не тільки з життя бібліотек), знайомити з новими надходженнями та цікавими матеріалами, оперативно відповідати на запитання користувачів, проводити опитування, ділитися фотографіями і відеоматеріалами і т. д. Отже, соціальні мережі – це перспективні інструменти для інформування про бібліотечні заходи, активізації комунікації «бібліотека – читач», механізм оперативного зворотного зв'язку та низка інших можливостей.

Попри те, що представлення бібліотек у соціальних мережах досліджується достатньо активно, це явище є настільки динамічним та багатоаспектним, що поза увагою науковців залишаються окремі проблеми, що заслуговують на ґрунтовне висвітлення. До таких питань, на нашу думку, можна віднести наукове осмислення використання

соціальних мереж як засобу рекламування бібліотечної діяльності. Присутність бібліотек у інтерактивному просторі соціальних мереж – кількість акаунтів, активність і різноманітність комунікації – дозволяє говорити про систему такого представлення, і цим самим актуалізує питання виявлення та аналізу існуючих рекламних стратегій просування продуктів і послуг у діяльності бібліотек в електронному середовищі.

З'ясуємо суть поняття «рекламна стратегія бібліотеки».

Пропоноване визначення повинне враховувати специфіку реклами бібліотек [2; 3; 5] як особливого виду маркетингової діяльності з огляду на соціальний характер рекламованої інституції. Аналіз фахової літератури з проблеми реклами і маркетингу як економічної діяльності [1; 4] дозволяє виділити спільні тези, що використовуються для означення цього явища рекламної стратегії. Отже, виходячи із класичних визначень поняття «рекламна стратегія» та враховуючи специфіку бібліотечного рекламування, пропонуємо визначити поняття «бібліотечна рекламна стратегія» як систему скоординованих заходів, що використовуються суб'єктом бібліотечної діяльності для інформування дійсного і потенційного читача (користувача) про бібліотеку, її фонди, послуги і можливості з метою підвищення популярності бібліотеки. Рекламна стратегія таким чином визначає, як саме бібліотека сприятиме стимулюванню придбання, використання користувачами тих чи інших документів, документних ресурсів, бібліотечних можливостей і послуг; доноситиме до споживача цих послуг інформацію про конкретну вигоду, ту чи іншу перевагу матеріального чи психологічного характеру, пов'язану з його статусом користувача бібліотек.

Підкреслимо, що рекламна комунікація є частиною маркетингової комунікації, яка не може існувати окремо від загальної маркетингової стратегії, а та, своєю чергою, пов'язана з корпоративною стратегією, підпорядкованою цілям і місії бібліотеки. Тобто, стратегія рекламної діяльності як система оптимальних форм, змісту, часу і шляхів доставки масового рекламного повідомлення до певної аудиторії, що служить частиною реалізації комунікаційної маркетингової стратегії, повинна розглядатись як складова комплексу планування в цілому.

Виходячи із комунікативної природи бібліотечної діяльності, її низького рівня комерціалізації, висловимо гіпотезу про те, що просування фондів, послуг та загалом діяльності бібліотек посередництвом соціальних медіа є перспективним напрямом як бібліотечної роботи, так і відповідних наукових досліджень.

Виходячи із найвищої популярності серед вітчизняних бібліотек

мережі Facebook, на що вказує у своєму дослідженні «Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг» Т. Гранчак [6], розглянемо специфіку вибудовування бібліотечних рекламних стратегій саме у цій мережі. Facebook відноситься дослідниками до соціальних мереж, орієнтованих на представлення мультимедійного контенту: текстових повідомлень, графічного матеріалу, відео- та аудіодокументів. Соціальні мережі, орієнтовані на представлення візуального – графічного та відеоконтенту (Flickr.com, Pinterest, Instagram, YouTube.com) та аудіоконтенту (iTunes), доцільно розглядати окремо.

Для дослідження було зроблено вибірку із 18 бібліотек, що активно використовують соціальну мережу Facebook. Визначальними підходами для такої вибірки логічно обрати активність бібліотеки у соціальних мережах та масштабність бібліотек. Окрім цього, важливим видавалося відібрати бібліотеки різних видів, що дозволить прослідкувати залежність між вибудованою стратегією рекламування у соціальних мережах та читацьким контингентом (школярі, студенти, науковці, фахівці певних галузей), масштабами обслуговування (загальнодержавний, регіональний рівень чи окремий ВНЗ), завданнями та місією бібліотек.

Аналіз Facebook-сторінок бібліотек дозволяє виокремити найпоширеніші форми роботи, присутні в іміджевих стратегіях. Серед них:

- інформування про заходи (конференції, круглі столи, лекції, презентації, майстер-класи, екскурсії, курси (рік англійської), презентації літературно-художніх видань);
- просування інформаційних продуктів бібліотек;
- інформування про нові надходження;
- культурні акції (показ та обговорення документальних фільмів, інтерв'ю з популярними людьми тощо);
- ведення календаря урочистих, пам'ятних дат (привітання з релігійними, державними святами);
- дискусії, опитування (голосування), коментування опублікованого контенту;
- повідомлення про акції;
- фотозвіти (альбом).

За результатами аналізу бібліотечних сторінок у соціальній мережі Facebook можна виділити їх основні функції. Це, по-перше, представницька, тобто презентація успішного функціонування бібліотеки в умовах інтенсифікації інформаційних потоків; по-друге,

інформаційна – полягає в забезпеченні користувача інформацією щодо нових надходжень, презентації змістовних інформаційно-аналітичних матеріалів; по-третє, комунікативна та навігаційна – забезпечення можливості з'єднання між документом і користувачем, передбачає надання потрібної інформації через реалізацію певних форм і засобів за допомогою електронних технологій; по-четверте: вивчення соціальної структури користувачів, що спрямована на дослідження інформаційних запитів різних категорій користувачів бібліотек із метою оптимізації процесу відбору інформації; по-п'яте: коригуючи – аналіз функціонування сайту та розробка пропозицій щодо внесення змін, спрямованих на підвищення його ефективності.

Список використаної літератури:

1. *Бернет, Дж.* Реклама: принципи і практика [Текст] / Дж. Бернет, У. Уэллс. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – 210 с.
2. Библиотечное дело: терминологический словарь / сост. Т. А. Бахтурина, Б. Н. Бачалдин, Ю. А. Гриханов [и др.]; Рос. гос. б-ка. – 3-е изд., пераб. и доп. – Москва, 1997. – 168 с.
3. *Борисова О. О.* Библиотечно-библиографическая реклама: учеб.-практ. пособие / О. О. Борисова. – Москва: Изд-во МГУК, ИПО Профиздат, 2002. – 224 с.
4. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер / пер. с англ. / под ред. Пеньковой Е. М. – Москва: Прогресс, 1990. – 736 с.
5. *Булахова Г.* Рекламна діяльність бібліотек (термінологічний аспект) / Г. Булахова // Наук. праці Нац. і б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 256–266.
6. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 1 (231). – С. 18–29.

СУЧАСНІ МОНІТОРИНГОВІ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Загальна інформатизація, розвиток нових інформаційних технологій та підвищення попиту на інформацію відкриває перспективи функціонування бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів, які, оперуючи унікальними інформаційними ресурсами та надаючи доступ до них, стають активними суб'єктами соціокомунікаційних процесів. Так у сфері надання інформаційних послуг та інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки активно розвивають інформаційно-аналітичну діяльність, адже як громадськість, так і владні структури завжди потребують актуальної інформації щодо вироблення та реалізації стратегічних й оперативних управлінських рішень. Дедалі частіше ці запити задовольняються комерційними структурами, які мають значно вищий рівень оснащеності та ширший спектр задоволення інформаційних потреб користувачів, у зв'язку з чим бібліотеки потребують нових підходів до аналітико-синтетичної обробки інформації та вдосконалення методик пошуку, аналізу і відбору найактуальніших інформаційних ресурсів, виходячи з вимог розвитку сучасного інформаційного суспільства.

На сьогодні одними з найефективніших інструментів у здійсненні інформаційно-аналітичної діяльності виступають системи моніторингу. Зокрема, відзначається ефективність інтернет-моніторингу при проведенні антикризових заходів, адже останнім часом реакція громадськості як правило проявляється саме в Інтернет-мережі, з огляду на що своєчасне виявлення відповідних електронних інфоресурсів дає можливість оперативно відстежити тенденції, які намічаються в сучасних соціально-політичних процесах. Моніторинг мережі може здійснюватись у ручному режимі або автоматично за допомогою спеціальних програм і платформ. Доцільність вибору між ручним і автоматичним визначається кількістю контенту, який створюється в соціальних медіа.

Для підвищення попиту на послуги бібліотек із надання інформаційно-аналітичних послуг необхідне використання нових форм організації роботи з інформацією, яка реалізується сьогодні завдяки

комп'ютерним технологіям. Тому вбачається за доцільне впровадження сервісів автоматичного моніторингу у структурних підрозділах бібліотек, які займаються інформаційно-аналітичною діяльністю.

На сьогодні ринок систем автоматичного інтернет-моніторингу достатньо широкий і представлений низкою сервісів: IQBuzz, YouScan, «Крібрум», Wobot, Affise, SpyWords, SemanticForce та ін. Основні завдання, що стоять перед системами автоматичного моніторингу, полягають у широті охоплення пошуку і швидкості відображення інформації в сервісі. Так, система моніторингу і аналітики соціальних медіа IQBuzz обробляє інформацію з більш ніж 10 000 джерел онлайн-ЗМІ, Facebook, Twitter, ВКонтакте, Мій Світ, Instagram, 4sq, LiveJournal, LiveInternet, Google+, YouTube, RuTube і безлічі інших джерел. Система може збирати інформацію з будь-яких блогів, форумів будь-якої країни і будь-якою мовою. При цьому виконується аналіз інформації з урахуванням російської, англійської та німецької морфології. Однією з ключових переваг сервісу є можливість підключення за запитами користувачів нових джерел та інтернет-ресурсів для моніторингу. Для моніторингу кожної теми створюються окремі рубрики в IQBuzz, в яких зберігаються всі документи з тем, а також формуються аналітичні звіти.

Інша система моніторингу Wobot (<http://wobot.ru/monitoring.html>) характеризується широким спектром охоплення джерел – 500 000 онлайн-видань зі 150 країн; соцмережі: Facebook, ВКонтакте, Twitter, Google+ та ін.; відеоблоги: Youtube, Vimeo, Rutube і коментарі до відео; галузеві джерела: Headhunter, Ozon, Яндекс.Market; форуми і спеціалізовані ресурси. Wobot здійснює візуалізацію відібраної інформації – створює діаграми, гістограми, лінійні графіки. Сервіс дає також змогу «вивантажити» звіт із будь-якої теми в зручному форматі з усіма супутніми графічними та текстовими даними.

Інший приклад системи автоматичного моніторингу – один із найпопулярніших сервісів такого роду Brandspotter (brandspotter.ru/), який здійснює моніторинг більше 92 млн блогів та інших джерел на території Росії, України та Казахстану. Можливості сервісу передбачають виявлення нових згадувань за пошуковою тематикою практично в режимі реального часу. При цьому так само в режимі реального часу вибудовуються графіки з динамікою згадувань, співвідношенням позитивних і негативних висловлювань.

Brandspotter також надає і аналізує інформацію стосовно лідерів думок. У системі можна простежити історію ставлення кожного лідера думок до пошукової проблематики: коли, скільки разів і в якій

тональності він згадував ту чи іншу подію, політика, інституцію тощо. Тут же вказується популярність блогера, що дає змогу зрозуміти значимість його висловлювань. Це є актуальним для моніторингу блогосфери.

Платформа Brandspotter збирає інформацію про кожне мережеве співтовариство, в якому з'являється згадка пошукової тематики. Зокрема, відстежуються такі показники, як кількість підписаних на розсилку, загальна кількість постів і коментарів, середня кількість коментарів до одного посту, середня кількість коментарів на кожного учасника. Ці дані дають змогу ухвалювати рішення стосовно того, чи має сенс реагувати на публікацію на даному майданчику, чи охоплення аудиторії буде мінімальним, і жодних заходів уживати не потрібно. Це особливо важливо для моніторингу соціальних мереж.

Ще однією системою соціального моніторингу є YouScan. Система фільтрує всі популярні соціальні мережі, сайти відгуків, десятки тисяч форумів і блогів, включаючи нішеві і регіональні онлайн-ЗМІ. Однією з переваг YouScan є відсутність обмежень на обсяги збережених і оброблених системою даних. Всі згадки, знайдені в результаті моніторингу, зберігаються системою необмежений час для будь-якої з активних тем моніторингу, незалежно від їхньої кількості, в будь-якому тарифному плані, без необхідності прихованих доплат.

Таким чином, кількість і можливості сучасних автоматичних моніторингових систем доводять, що інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек необхідно і можливо розвивати в напрямі оптимізації процесів формування масиву інформаційних ресурсів та задоволення запитів все більш ширших кіл користувачів. При цьому автоматичний моніторинг дозволяє значно знизити трудовитрати за рахунок автоматизації рутинних процесів, а також досягти більшої точності за рахунок ефективної систематизації даних та використання значно більшої кількості інструментів для аналітики, що суттєво підвищує якість та обсяги інформаційно-аналітичних продуктів.

УДК 021.9

Кулицький С. П.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. екон. наук, доцент

ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ ЯКОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Трансформація великих публічних бібліотек на сучасні інформаційні центри обумовлює необхідність диверсифікації асортименту створених ними інформаційних продуктів і послуг для задоволення широкого спектра інформаційних потреб суспільства. Однією з надзвичайно інформаційно чутливих сфер життєдіяльності суспільства є фінансові відносини, які є економічними зв'язками, взаємодіями та відносинами, вираженими у грошовій формі. Причому трансформаційний характер українського суспільства розширює простір для відповідних наукових розвідок у цьому напрямі. Нестандартний характер названої проблематики й потреба у значних обсягах різноманітної інформації для її аналізу обумовлюють ту доволі вагомую роль, яку можуть відігравати великі наукові (універсальні) бібліотеки у дослідженні соціально-комунікативної природи фінансових відносин. Однак анонсована проблема поки ще не посіла належного місця у відповідних наукових дослідженнях.

Комунікаційному процесу притаманні формальний та змістовний аспекти. Тому ефективним інструментом дослідження фінансових відносин є використання низки моделей комунікації (за Шенноном, Р. Якобсоном, Ю. Лотманом, модель «брамника») з їх наповненням соціальним змістом.

Основні елементи моделі Шеннона такі. Джерело інформації – повідомлення або послідовність повідомлень, які повинні бути передані адресату. Передавач певним чином перетворює повідомлення у сигнали, що відповідають характеристикам даного каналу зв'язку. Цей процес представлення повідомлення у вигляді певних символів називають кодуванням. Канал зв'язку – це середовище (засіб), що використовується для передачі повідомлень від передавача сигналів до їх приймача. У процесі передачі сигнал може викривлюватися під дією шуму. Приймач за сигналами відновлює повідомлення, тобто декодує його. Адресат – у нашому випадку, це особа (або група осіб),

якій призначається повідомлення. Формально-логічний підхід до обміну інформацією, уявлений у цій моделі, дозволяє застосовувати загальні принципи кібернетики у соціально-комунікативному дослідженні фінансових відносин. Для соціально-комунікативного аналізу окремих елементів фінансових відносин використовуватимуться й інші моделі комунікації, зокрема, моделі Р. Якобсона, Ю. Лотмана та інші, в яких акцент робиться на змістовних аспектах повідомлень й соціально-психологічній стороні комунікації.

Фінансова комунікація – це обмін між економічними агентами (суб'єктами економіки) різними формами інформації, безпосередньо вираженими в грошовій формі, або такими, що в грошовій формі описують різні економічні явища та процеси. Потoki інформації, що в різних формах супроводжують і забезпечують поточне функціонування та розвиток фінансової системи, визначаються як похідні фінансові комунікації. Саме цей вид фінансових комунікацій є важливим інструментом впливу в системі фінансових відносин. За характером носія інформації похідні фінансові комунікації можуть бути документарними або ж недokumentарними. Документарні комунікації можуть досліджуватись із використанням ресурсів наукової бібліотеки.

При цьому треба враховувати специфіку фінансових відносин. По-перше, учасники фінансових ринків діють на основі своїх уявлень про ситуацію на ринках, що можуть відрізнятись від реальності. По-друге, фінансовим відносинам притаманна інформаційна асиметрія, коли продавцям фінансових послуг про реальні умови їх надання відомо набагато більше, ніж покупцям цих послуг. По-третє, ухвалення рішень на фінансових ринках доволі часто відбувається не лише на раціональних, а й на ірраціональних засадах. Завдяки механізмам дії економічної влади у сфері фінансових відносин, потужніші та краще поінформовані учасники цих відносин можуть, принаймні, частину ризиків перекласти на слабших і гірше поінформованих учасників.

Значення бібліотек у соціально-комунікативному дослідженні фінансових відносин пов'язане з тим, що бібліотеки є важливим компонентом інституту соціальної пам'яті – здатності суспільства накопичувати інформацію та у подальшому використовувати її. Нехтування багажем соціальної пам'яті на фінансових ринках призводить до негативних наслідків. Яскравим прикладом цієї тези може бути крах американського інвестиційного фонду Long-Term Capital Management у 1998 р., серед засновників якого були лауреати

Нобелівської премії з економіки за 1997 р. Р. Мертон і М. Шоулз. Масове ігнорування механізмів соціальної пам'яті представниками великого українського бізнесу та державного управління також посилює негативний вплив глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. на українську економіку.

Утім, раціональне використання фондів великої наукової бібліотеки, що зберігають ретроспективні відомості з галузі економічної історії за значні періоди часу дає змогу активізувати відповідні сегменти соціальної пам'яті та послабити дію кризових процесів у фінансовій сфері.

Розвиток української економіки дає великий та різноманітний емпіричний матеріал для соціально-комунікативного дослідження фінансових відносин. Поряд з ігноруванням механізмів соціальної пам'яті представниками великого українського бізнесу та державного управління було проаналізовано ще деякі стилі економічної поведінки цих соціальних груп. Так, за умов належного поширення стратегічного мислення у середовищі вітчизняних бізнесменів, політиків і державних чиновників, українські банки й інші великі підприємства могли б краще підготуватися до кризи 2008–2009 рр. та її наслідків. Адже певні сигнали про таку загрозу з'явилися ще у 2007 р. З цієї ж причини реформу української банківської системи, навіть за її нагальної потреби, не було розпочато до 2014 р., тобто за більш сприятливих, ніж нині, умов.

Проведений соціально-комунікативний аналіз засвідчив, що банківський бізнес для багатьох його власників був, по суті, другорядним, оскільки, в решті решт, вони не пов'язували з ним ні основних джерел своїх доходів і статків, ні свого соціального статусу як такого. Основні фінансові ризики в результаті перекладались на державу, а, по суті, – на платників податків, за чий рахунок відшкодовувалися збитки фізичних осіб (домогосподарств) від втрати коштів на депозитних рахунках у неплатоспроможних банках.

Треба звернути увагу на певну асиметрію оцінок у вітчизняних ЗМІ щодо банкрутства цілої низки банків. Доволі часто оглядачі так чи так акцентували увагу на тому, що саме держава, як правило в особі НБУ, не запобігла краху певного банку, а на провину власників чи менеджменту відповідної фінансової установи в її краху належної уваги не зверталось. Зазначене характеризує деякі соціально-психологічні настанови і стереотипи, що поширені в українському суспільстві. Зокрема, це – патерналістські настрої та слабка здатність до пошуку компромісів і координації поведінки заради досягнення загально визнаної суспільної мети в українському соціумі.

Висока ефективність соціально-комунікативних досліджень

була досягнута завдяки колективній організації інформаційно-аналітичної роботи в Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. В її основі лежить раціональний поділ праці у колективі. Саме завдяки йому у визначені терміни створюються якісні інформаційно-аналітичні продукти.

УДК 024:004
Желай О. П.,
наук. співроб. НБУВ

МОДЕРНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОГО СЕРВІСУ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА КОМУНІКАЦІЙ

У професійній літературі, на вітчизняних і міжнародних конференціях вивчаються різні аспекти трансформації бібліотечної системи. Розробка модернізаційної моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ відбувається з урахуванням загальнонаукових підходів до модернізаційних теорій як універсального методу історичного дослідження та соціосинергетичних підходів до розвитку бібліотеки як соціальної системи.

Модернізація бібліотек ставить на меті якісне покращання форм, методів і результатів діяльності бібліотек, а також удосконалення способів керування як окремими бібліотечно-інформаційними установами, так і бібліотечною системою країни в цілому.

В електронну епоху трансформаційні процеси в бібліотечній справі тісно пов'язані із застосуванням Інтернету, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Науковці та практики бібліотечної справи наголошують на провідній ролі інтернет-технологій та необхідності їх застосування в роботі бібліотечних закладів. Комунікаційне середовище Інтернет містить найбільш популярні й перспективні для бібліотечної сфери сервіси.

На початку ХХІ ст. майже всі вітчизняні бібліотеки мали справу з ресурсами на різноманітних носіях інформації – папері, цифрових (електронних) та оптичних дисках, відео- та аудіокасетах,

магнітних стрічках та ін.

Важливість застосування нових техніко-технологічних форм у бібліотечній діяльності підтверджують дослідження, результати яких свідчать про вплив інформаційно-комунікаційних технологій на рівень задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотек: на початку ХХІ ст. рівень задоволених обслуговуванням в ОУНБ становив 92% на противагу 59% у 90-х роках ХХ ст.

Підсумки досліджень інформаційно-бібліотечних потреб користувачів першого десятиліття ХХІ ст. засвідчили значну потребу в нетрадиційних носіях інформації: зростає кількість звернень до фондів колекцій на електронних носіях, відео чи мережі Інтернет; зростає популярність користування електронним каталогом, електронними можливостями довідкових служб, послугами електронних бібліотек; поширюється попит на віртуальні тематичні виставки; зростає коло дистантних користувачів бібліотечного сервісу завдяки бібліотечним веб-сайтам, електронній пошті.

Проведений на початку 2015 р. аналіз 24 сайтів ОУНБ засвідчив, що оцифровані видання представлено на сайтах 13 бібліотек, що становить 54% їх загальної кількості. Більшість виявлених зібрань мають красназвничий характер

Наявність на бібліотечних сайтах сучасних красназвничих ресурсів: відеозвітів і відеоекскурсій, віртуальних виставок, веб-проектів, відеороликів тощо засвідчує інформаційний потенціал і розвиток регіональних бібліотечних установ, котрі намагаються популяризувати свій красназвничий фонд за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз статистичних даних свідчить про затребуваність вітчизняних бібліотечних електронних ресурсів:

– динаміка звернень на веб-сайти бібліотек загалом по всім ОУНБ: 2011 р. – 4261,9 тис.; 2012 р. – 4275,2 тис.; 2013 р. – 4845,7 тис. 2014 р. – 4087,7 тис.;

– простежується зростання кількості користування електронними виданнями в публічних бібліотеках: 2010 р. – 0,60 млн прим.; 2011 р. – 0,61 млн прим.; 2012 р. – 0,75 млн прим.; 2013 р. – 0,79 млн прим.;

– у 2014 р. зросла кількість звернень на веб-сайти публічних бібліотек майже в усіх регіонах: до послуг бібліотек за допомогою мережі Інтернет було зафіксовано 13 323,6 тис. звернень. Лідерами за кількістю звернень у 2014 р. були м. Київ (1325,8 тис.) та Херсонська область (1179,0 тис.).

В умовах проведення антитерористичної операції бібліотечні працівники були вимушені оволодіти новими знаннями з психології та благодійності, надання послуг із соціально-економічної адаптації: лише за жовтень 2014 р. вітчизняні бібліотеки оперативно відреагували на 16625 звернень вимушено переміщених осіб, надавши допомогу в отриманні документів, перереєстрації на отримання соцвиплат, пошуку житла та роботи, інформації про вибори та голосування тощо.

У рамках науково-дослідної роботи вітчизняні бібліотечні установи продовжують вивчати особливості користувацького попиту з урахуванням соціально-економічних змін у країні та за кордоном для прийняття управлінських рішень щодо розробки перспективних напрямів бібліотечної політики та вдосконалення форм і методів обслуговування користувачів на основі впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, для підвищення рівня якості задоволення суспільної інформаційної затребуваності.

УДК 024:004.77

Соболєва І. Г.,

провід. бібліограф НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ДИСТАНТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

У період стрімкого розвитку сучасних технологій все більшого значення в усіх сферах життя набуває розвиток інтернет-простору. Швидкі темпи поширення та популяризації Інтернету призводять до необхідності залучати його до усіх сфер діяльності: в соціально-економічних, політичних та державотворчих процесах.

Розвиток Інтернету особливо впливає на сфери, пов'язані з обробкою та передачею даних, завдяки залученню до інтернет-комунікації все ширших кіл користувачів, інформація тут може бути поширена відносно малими зусиллями на широку аудиторію. Однак, якість інформації та рівень її відповідності реальній ситуації не можуть бути гарантованими. Відсутність контролю рівня достовірності

інформації, що поширюють ЗМІ, призводить до необхідності опрацьовувати все більші вибірки даних. Унаслідок цього зростає актуальність роботи аналітиків, та водночас все більшої ваги у сучасному світі набуває дистантне обслуговування користувачів як перспективний метод інформаційного обслуговування.

В Україні проблему дистантного забезпечення користувачів активно розробляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Зокрема, сайт бібліотеки надає можливість отримати доступ до таких інформаційних ресурсів, як електронний та спеціалізовані каталоги, реферативна база даних, аналітичні матеріали СІАЗ тощо. Також сайт надає доступ до пошукових систем бібліотек України, органів державної влади, газет та інтернет-видань.

Особлива категорія абонентів бібліотеки – інформаційні служби органів державної влади, серед яких – Верховна Рада України, Адміністрація Президента України та Кабінет Міністрів України. Для забезпечення аналітичного супроводу управлінських процесів на базі бібліотеки здійснюється підготовка наукових інформаційних ресурсів на основі аналізу онлайн-ресурсів: загальноукраїнських та регіональних видань, офіційних видань політичних партій та громадських організацій, зарубіжних ЗМІ. Одним із напрямів дистантного обслуговування названої категорії абонентів є довідкове обслуговування користувачів через електронну пошту, що дає можливість упродовж кількох секунд охопити оперативною інформацією велику кількість абонентів із найвіддаленіших населених пунктів країни. Використання новітніх інформаційних технологій забезпечує оперативну доставку замовникам інформаційно-аналітичної продукції, посилює зворотній зв'язок, а також сприяє збільшенню числа користувачів цієї продукції.

Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ – СІАЗ, НЮБ та ФПУ безпосередньо займаються створенням та доповненням власної бази даних електронних адрес органів державної влади з метою якнайповнішого забезпечення інформацією цієї категорії користувачів на основі вже наявної в інтернет-просторі інформації. У рамках відповідної практичної діяльності було, зокрема, виявлено, що за останні три роки в Україні значно зросла кількість електронних адрес рад різного рівня, численні відомі електронні бази даних, зокрема, офіційного порталу Верховної Ради України. Якщо у 2013 р. тут можна було знайти інформацію про 26 електронних адрес обласних рад, то у 2016 р. з'явилася інформація про наявність 45 електронних адрес. Збільшилася й чисельність електронних адрес у міських рада. Якщо три роки тому

їх налічувалося близько 220, то у 2016 р. їх перелік розширюється до 251 електронної адреси.

Найбільшого ж розвитку у сфері інформатизації останнім часом зазнали маленькі міста і села, яким складно отримувати оперативну інформацію іншим шляхом. Так у 2013 р. за наявною інформацією селищні ради усіх областей України мали 25 електронних адрес, а у 2016 р. їхня кількість зросла до 230. Що ж стосується сільських рад, то у 2013 р. в усіх областях України налічувалося всього 152 електронні адреси, сьогодні ж тільки на Кіровоградщині відомо 135, а на Дніпропетровщині – 174. Не знайдено достовірної інформації про наявність у 2013 р. електронного зв'язку у селах Вінницької та Волинської областей. На сьогодні ж виявлено, що кількість електронних адрес у них становить 168 та 174 відповідно.

Дистантна форма бібліотечного обслуговування допомагає більш повному і оперативному забезпеченню користувачів суспільно-корисною інформацією, а формування і постійна актуалізація списків абонентів є важливою складовою оптимального здійснення цих послуг.

УДК 021.1:004.774

Терещенко І. Ю.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ВІЗУАЛЬНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ КОНТЕНТ У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Бібліотеки, усвідомивши переваги інтеграції в соціальні мережі, що дають змогу на одній платформі вибудувати оптимальну підбірку сервісів, необхідних для задоволення інформаційних потреб індивіда, поступово розширюють взаємодію з цими сервісами. При цьому бібліотека отримує додатковий канал реалізації своїх стратегій, популяризації послуг бібліотеки, особливо дистанційних, інструмент поширення інформації з бібліотекознавства, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій.

Серед електронних ресурсів, що їх створює, акумулює, зберігає, забезпечує доступ та популяризує через соціальні медіа бібліотека, особливе місце належить візуальному контенту, тобто такому наповненню інформаційного ресурсу, що споживається у візуальній

формі. Найпопулярнішими серед соціальних мереж візуального контенту є сервіси Flickr, Instagram та YouTube.

Flickr.com – веб-сайт для розміщення фотографій та відеоматеріалів, їх перегляду, обговорення, оцінки та архівування. Він популярний завдяки зручній та простій системі завантаження та пошуку фотографій, а також дозволяє спілкуватися та створювати тематичні групи, соціальні мережі. Отже, це надає можливості для бібліотеки вигідно представити свої фонди, поповнити інформаційну базу та забезпечити користувачеві зручний доступ до документів. Водночас на Flickr.com можна легко розмістити візуалізовану інформацію й стосовно заходів, що відбулися у закладі, зображення будівлі самої бібліотеки, її приміщень.

Багато бібліотек розміщують архівні фотографії, документи та цікаві артефакти, пов'язані з історією міста і країни. Сервіс Flickr.com також надає можливість супроводжувати представлені на цій платформі документи їх розгорнутим описом. Наприклад, Національна бібліотека Великої Британії опублікувала на безкоштовному фотохостингу Flickr понад мільйон відсканованих ілюстрацій із більш ніж 65 000 книг XVIII – XIX ст. Як повідомляється на сайті Британської бібліотеки, колекція стане однією з найцікавіших безкоштовних фотопідбірок в інтернеті. Викладання музейних експонатів в Інтернет стає трендом. Нещодавно Смітсонівський інститут продемонстрував перші підсумки програми з тривимірним оцифруванням запасників американських музеїв. Однією з переваг сервісу Flickr.com є перегляд розміщеного бібліотекою на сторінці зображення в режимі стріму або потоку, або можливість перейти до ознайомлення з альбомами, в яких зібрані зображення певної тематики.

На платформі Flickr представлені також і українські бібліотеки, серед яких – Наукова бібліотека ЗНТУ, Національна наукова медична бібліотека України.

«Історія у фотографіях» – популярний жанр у соціальних мережах Instagram, Flickr. Бібліотека Сан-Франциско, наприклад, пішла далі тематичної рубрики в Instagram і організувала сервіс, за допомогою якого читачі можуть замовити роздруковані копії старовинних фотографій із фондів – на сайті доступні кілька тисяч варіантів, а гості бібліотеки можуть вибрати зі ще більшого архіву.

Свої сторінки в мережі Instagram мають Науково-технічна бібліотека НТУУ «КПІ», Бібліотека НаУКМА, Бібліотека ХНАМГ, Херсонська обласна бібліотека для дітей ім. Дніпрової Чайки та ін.

Проте, як зауважує Т. Гранчак, мережа Instagram має значно менші сервісні можливості: «Зокрема, зображення в ній можна

переглядати лише в режимі стріму, що доволі незручно, коли на сторінці розміщено вже багато публікацій. Виходячи з особливостей Instagram, використання мережі бібліотеками може бути ефективним у випадку оперативного розміщення інформації про ті події, які щойно відбулися в бібліотеці, або ті, що відбудуться невдовзі, з метою їх візуального рекламування, популяризації діяльності бібліотеки, просування її послуг і продуктів».

Широке застосування в бібліотечному середовищі знаходить також відео-сервіс YouTube. Деякі вітчизняні бібліотеки вже мають власний канал на YouTube, наприклад, Бібліотека ім. Д. І. Чижевського, Державна бібліотека України для юнацтва, Державна бібліотека України для дітей та ін. Зокрема цей відеохостинг дає змогу публікувати буктрейлери, які створюють візуальну презентацію книг.

Отже, бібліотеки сьогодні активно вивчають перспективи використання соціальних мереж, сервісів та основні тенденції у використанні сучасних технологій. Це надасть нові можливості для представлення бібліотечних фондів, інформаційних продуктів і послуг та широкого доступу до них.

УДК 021.1:305

Чернявська Л. П.,

мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Сучасні бібліотеки як соціальні інституції супроводжують процеси демократичних перетворень українського суспільства, зокрема стосовно подолання наявних гендерних стереотипів і закладення підвалин формування гендерно толерантної свідомості громадян шляхом проведення широких інформаційних кампаній, спрямованих на подолання вкорінених стереотипів щодо соціальних ролей жінок і чоловіків, підвищення рівня обізнаності жінок, особливо в сільській місцевості, юридичної спільноти і в цілому широкої громадськості щодо

їх прав і механізмів їх реалізації.

Важливість впливу на гендерну свідомість бібліотек, передусім наукових, зумовлюється тим, що вони, поширюючи результати авторитетних наукових досліджень, тематичної літератури, сприяють формуванню світогляду громадян. Бібліотеки є важливою ланкою наукових досліджень та сучасної освіти через які відбувається передача та поширення знань, формується система норм і цінностей суспільного життя. Сьогодні в Україні, як і за кордоном, бібліотеки беруть участь у репрезентації науково-просвітницької діяльності гендерних центрів та лабораторій з гендерних досліджень. А самі центри з гендерних досліджень формують власні бібліотеки. В Україні вже з'явився певний досвід із введення у навчальні плани ВНЗ спецкурсів гендерної тематики.

В Україні сьогодні актуальна ідея створення університетських наукових бібліотек і зібрань, які акумулювали б літературу, потрібну вченим, що займаються гендерними питаннями, та студентам, котрі вивчають цю тему.

Сьогодні бібліотеки, передусім ті, що є світовими лідерами в акумулюванні та репрезентації документально-інформаційних ресурсів із гендерних питань, активно співпрацюють між собою. Результатом такої співпраці є введення в обіг баз даних жіночих архівів, документальних центрів та бібліотек по всьому світу.

В останнє десятиліття бібліотекарі України активізували свою участь у роботі професійних міжнародних організацій, у міжнародних навчальних і професійних обмінах, почали розвивати професійні зв'язки із зарубіжними книгозбірнями та спорідненими професійними асоціаціями, активніше проводити та брати участь у міжнародних конференціях. В глобалізованому світі міжнародні контакти розглядаються як обов'язкова умова отримання поглиблених знань зарубіжних бібліотечно-інформаційних систем для прийняття професійних рішень з урахуванням європейських і міжнародних вимог, для поширення інформації про Україну.

Вітчизняні бібліотекарі реалізували сотні проектів із залученням позабюджетного фінансування, спрямованих на актуалізацію діяльності книгозбірень та покращання бібліотечного обслуговування, за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», Інституту Відкритого Суспільства в Будапешті, Британської Ради в Києві, Гете-Інституту в Києві, Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, Європейської Комісії, представництва Всесвітнього Банку в Україні, неурядової організації «Рада міжнародних наукових і освітніх

обмінів» (IREX) та ін. Найпотужнішим міжнародним проектом останніх років став проект «Бібліоміст» («Глобальні бібліотеки – Україна») Фондації Білла і Мелінди Гейтс, який реалізувала в Україні Рада міжнародних наукових і освітніх обмінів (IREX) спільно з Міністерством культури України, Українською бібліотечною асоціацією та публічними бібліотеками країни.

Важливим для збагачення національних інформаційних ресурсів із гендерних питань є дієве використання можливостей зарубіжних інформаційних проектів в Україні. З 2000 р. бібліотеки України мають можливість доступу до баз даних EBSCO за проектом «Електронна інформація для бібліотек» (Electronic Information For Libraries – EIFL).

Ще одним провідним постачальником електронної інформації для вищої освіти і наукових досліджень, що вже кілька років співробітничает з провідними науковими бібліотеками країн СНД, у тому числі і в Україні, є компанія ProQuest. Для науковців напряму «women's studies» ProQuest надає безліч історичних ресурсів для дослідження ролі жінок в історії, таких як Periodicals Archive Online, включаючи ліберальний журнал The New Leader, в якому були опубліковані у тому числі статті про святкування Міжнародного жіночого дня. Цікава взаємодія соціалістичного і феміністического рухів, яку також можна прослідувати за допомогою ProQuest History Vault Struggle for Women's Rights: Organizational Records, 1880-1990.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського надає доступ до електронних продуктів на платформі EBSCO – повнотекстової бази даних ACADEMIC SEARCH COMPLETE та реферативної бази даних INSPEC. Доступ до інформаційних ресурсів компанії EBSCO Publishing, – одного з найбільших у світі постачальників журналів в електронному і друкованому форматі – надає можливість пошуку повнотекстових, рецензованих спеціалізованих матеріалів соціально-гуманітарної, економічної, медичної, технічної та іншої тематики за 60 пошуковими ознаками.

У 2016 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ініціювала запуск нового корпоративного інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», що покликаний популяризувати електронні бібліотечно-інформаційні ресурси наукових бібліотек України. Реалізація цього проекту надасть можливість створити для українських і зарубіжних дослідників інтегрований доступ до бази знань наукового надбання України, зокрема з гендерної тематики, через

науково-інформаційні ресурси бібліотек. Інформаційні складові порталу будуть включати авторитетні файли, зокрема наукових установ та науковців України.

Тож бібліотека може і повинна стати місцем, де кожна людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, професії і освіти зможе взяти участь у різних заходах і отримати базові знання з гендерних питань, у тому числі інформацію про такі поняття, як права людини, дискримінація за статевою ознакою, а також з інших питань гендерної проблематики. Тобто стати центром неформальної освіти – Long Life Learning (навчання протягом життя). Крім того, бібліотека може стати місцем міжкультурної комунікації, в якому усі громадяни зможуть отримати інформацію про гендерні трансформації, що відбуваються в Україні, про український жіночий рух, про діяльність громадських організацій гендерного спрямування. Особливо плідною може бути ця діяльність бібліотек у співпраці як з органами державної, місцевої влади, так і з громадськими організаціями.

У багатьох університетах України створюються гендерні центри – особливі структурні підрозділи, які проводять серйозну наукову й освітню роботу, зокрема створюють інформаційні ресурси з гендерної тематики для учасників освітньо-виховного процесу, готують інформаційні матеріали з актуальних гендерних проблем сьогодення. Для підвищення ефективності діяльності таких центрів актуальним є створення національних інформаційних ресурсів із гендерних питань.

КОРПОРАТИВНІ МЕДІАПРОЕКТИ СУЧАСНИХ БІБЛОТЕК У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ІМІДЖЕВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ефективним інструментом комунікаційної діяльності певної установи чи організації, що функціонує як цілісна система (корпорація), каналом розповсюдження інформації про неї, створеним, керованим і наповнюваним самою корпорацією для реалізації її стратегічних завдань, є корпоративні засоби масової комунікації (ЗМК), які в сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі трансформувалися в спеціальну медіа-систему й набули ознак медіапроектів, що продукують медіаресурси іміджевого характеру, отримали назву «корпоративні медіа».

На сьогодні існують десятки визначень поняття «корпоративні медіа», в узагальненому вигляді його сутність можна розглядати як некомерційні засоби масової інформації (ЗМІ), створювані засновником для ефективної комунікативної взаємодії з цільовими аудиторіями – персоналом, клієнтами, партнерами, інвесторами, громадськістю.

Корпоративні медіа, або, як їх ще називають фірмові медіа, – порівняно нове явище у вітчизняному соціокомунікаційному просторі. Проте без цього важливого інструменту зовнішніх і внутрішніх комунікацій, управління персоналом та корпоративною культурою сьогодні не обходиться будь-яка організація, яка дбає про свій імідж, комфортну атмосферу в колективі, гармонійні стосунки зі споживачами, партнерами, інвесторами. Тож цілком закономірним є зростання в сучасному медіа-просторі сегменту специфічних ЗМІ – створюваних як успішними бізнес-компаніями так і небагатими бюджетними установами, до яких відносимо й бібліотеки. Радикальні зміни у суспільному сприйнятті останніх як важливих соціальних інституцій й агрегаторів знань, трансформація їхніх функцій в умовах глобальних інформаційних обмінів, а також нагальна потреба в налагодженні ефективних комунікацій з цільовою аудиторією, позиціонуванні бібліотеки як установи безумовно необхідної в суспільстві знань, бажання управляти її іміджем та підтримувати надійну репутацію серед широкої громадськості зумовили активізацію й розвиток у бібліотечному середовищі нового функціонального напрямку –

соціокомунікаційного, що базується на засадах традиційної та онлайн-журналістики й покликаний сприяти реалізації комунікаційно-іміджевої стратегії бібліотечної установи.

Усі ці передумови стимулювали створення бібліотеками власних медійних ресурсів, реалізацію комплексних медіапроектів із використанням доступних і простих в освоєнні інструментів новітніх інформаційних технологій. Ідеться про формування розгалуженої бібліотечної медіа-системи, до якої, спираючись на розроблену дослідниками корпоративних медіа типологію [4], відносимо традиційну корпоративну пресу: друковану/електронну (газети, журнали, бюлетені, дайджести); корпоративні книжкові видання (брендбук, історичні хроніки, каталоги, посібники та підручники, бібліографічні, оглядові, інформаційно-аналітичні видання в брендovanій оправі); рекламно-іміджеву продукцію, сувеніри (закладки, календарі, пугівники, довідники, буклети, афіші, постери, вітальні листівки); корпоративні відеопродукти (іміджева презентація, звіт, промо-відео, навчальне відео, відеокаталог ресурсів/послуг, буктрейлер, репортаж із корпоративної події, «проблемний» фільм); корпоративні інтернет-портали/сайти, інтранет-портали; представництва в соціальних медіа (соціальні мережі, блоги та контент-хостинги (фотосервіси на зразок instagram та pinterest; відеохостинги на зразок Youtube; хостинги для слайдів, документів, музики – slideshare, scribd та ін.); публічні звіти (щорічні, тематичні, за окремими напрямками роботи).

Мета нашого студювання – з'ясувати стан розроблення у вітчизняному бібліотекознавстві та теорії соціальних комунікацій проблематики корпоративних медіа сучасних бібліотек як інструменту іміджевої стратегії.

Аналіз дисертаційних досліджень та наукових публікацій з окресленої тематики засвідчує помітне зростання інтересу науковців до вивчення цього особливого виду ЗМІ й ефективного інструменту іміджевих комунікацій [3]. І хоча корпоративні ЗМК перебувають у колі наукових інтересів дослідників вже понад 100 років, перші наукові розвідки сучасних українських авторів, присвячені корпоративним медіа, з'явилися порівняно недавно і належать О. Тодоровій та Д. Олтаржевському. Монографія останнього «Основи та методи діяльності сучасних корпоративних медіа» (2013) стала першим фундаментальним дослідженням, у якому автор з'ясував сутність поняття «корпоративних медіа», визначив їхні типи, завдання та функції; розглянув методи діяльності, надав практичні рекомендації щодо створення медіаконтенту, а також запропонував

нову модель оцінювання соціокомунікаційної ефективності корпоративних видань як засобу масової інформації та PR-проекту [1]. Активніше досліджують феноменологію корпоративних медіа у зарубіжному журналістикознавстві (Д. Мурзін, Ю. Чемякін, А. Горчева, Г. Кузьменкова та інші).

Між тим, незважаючи на тенденцію зростання кількості корпоративних медіаресурсів у сучасних бібліотеках на тлі нагальної соціокомунікаційної потреби в якісних корпоративних ЗМК, актуалізації їхніх комунікаційно-іміджевих функцій, окреслена проблематика ще не стала предметом широких наукових зацікавлень учених-бібліотекознавців і досі лишається малодослідженою.

Для усвідомлення сутності медіапроектів сучасних бібліотек важливими є теоретичне обґрунтування комунікаційно-іміджевої функції та характеристика процесу створення корпоративного видання, запропоновані російським ученим В. Орловим у його дисертації «PR-технології в управленні іміджем бібліотеки» (2009). Вважаючи корпоративне видання ефективним інструментом не лише внутрішніх, а й зовнішніх комунікацій організації, дослідник справедливо зауважує, що «на практиці існує недооцінка бібліотечних корпоративних видань, нерозуміння значимості цього PR-засобу в управлінні іміджем» [2]. Цікавими є також погляди на функціональну роль корпоративних ЗМК, викладені у роботах й інших зарубіжних учених, зокрема, в контексті дослідження ними проблематики бібліотечного іміджу (М. Матвеев, С. Матліна) та іміджевих бібліотечних комунікацій (С. Єзова, Г. Кормишина, І. Юрік).

У працях вітчизняних бібліотекознавців дослідження корпоративних медіа носить фрагментарний характер. Дослідники акцентують увагу на основних тенденціях розвитку та функціональних особливостях традиційної бібліотечної преси, передовсім як фахової, що має суттєві відмінності цільового призначення, позаяк покликана бути засобом соціально-професійної комунікації в бібліотечному середовищі й інструментом впливу на імідж бібліотечної професії (А. Чачко, В. Сошинська, Т. Новальська, О. Воскобойнікова-Гузєва).

Першою системною бібліотекознавчою працею, результати якої можуть стати вагомим підґрунтям для розгортання досліджень корпоративних бібліотечних медіа в їх широкому розумінні, є дисертаційна робота Л. Бейліса «Українська бібліотечна періодика 1991–2005 років: основні тенденції розвитку» (2006), де корпоративну бібліотечну пресу автор розглянув у контексті комплексного вивчення ним ділових періодичних видань для бібліотекарів. До цього слід додати

ще низку праць, серед яких – роботи Н. Солонської, А. Корнієнка, М. Слободяника та інших, що висвітлюють окремі періоди функціонування перших часописів, заснованих найбільшими вітчизняними бібліотеками, зокрема, Всенародною бібліотекою України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Новий тип періодичного видання – електронний журнал – як завершений електронний ресурс і засіб наукової комунікації детально розглянула Т. Ярошенко у дисертаційному дослідженні «Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.» (2008). Проблематику електронних періодичних видань активно розвинула С. Горова в дисертаційній роботі «Періодичні електронні видання в системі бібліотечно-інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.)» (2012), а в подальшому у монографії «Інтернет – ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності» (2013) репрезентувала набутий практичний досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у проєктуванні такого виду бібліотечних ЗМІ, що зорієнтовані на обрану цільову аудиторію – представників органів державної влади, науки та бізнесу.

У визначенні напрямів та змісту досліджень сучасних корпоративних медіа заслуговують на увагу також наукові праці, що окреслюють тенденції формування сучасної медіа-системи вітчизняних бібліотек у контексті студіювання бібліотечної журналістики та її провідних напрямів (О. Косачова); розглядають окремі аспекти становлення бібліотечної журналістики та практичний досвід медіа-творчості (Л. Глазунова, Р. Самотій, І. Давидова, О. Мар'їна); характеризують стан використання бібліотеками можливостей соціальних медіа як ефективних каналів комунікаційної взаємодії з цільовою аудиторією (Є. Кулик, С. Барабаш, Т. Гранчак, В. Струнгар та інші).

Потужною науково-методичною та практичною базою для розгортання досліджень у сфері корпоративних медіапроектів вітчизняних бібліотек, поряд із теоретичними розвідками та багаторічним практичним досвідом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, нині є Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, яка вже кілька років поспіль успішно реалізує на всеукраїнському та регіональному рівнях проєкт професійного розвитку бібліотечних фахівців «Школа бібліотечної журналістики». У межах науково-дослідної роботи з окресленого напрямку на базі бібліотеки відбуваються наукові конференції з публікацією збірників доповідей, видано посібник «Бібліотечна журналістика: матеріали до

курсу» (2015); формується база даних та комунікативний навігатор «Бібліотечна періодика» – вебліографічний пугівник, що орієнтує бібліотекарів у повнотекстових професійних ресурсах і може стати основою для ґрунтовних наукових досліджень, оскільки практика створення якісних іміджевих медіаресурсів різних за статусом і призначенням бібліотек у процесі реалізації ними успішних корпоративних медіапроектів є незамінним джерелом для теоретичних висновків і узагальнень.

Утім для вироблення концептуальних засад реалізації корпоративного медіапроект, окреслення його місця й ролі в цілісній системі іміджевих комунікацій сучасної бібліотеки потрібні ґрунтовні дослідження й системний аналіз. Водночас тут варто зауважити про ті перепони, з якими стикаються дослідники корпоративних медіа загалом і бібліотечних зокрема. Як відомо, згідно з чинним законодавством у сфері засобів масової інформації, засновники корпоративних видань можуть не реєструвати їх в установленому порядку, якщо ці видання призначені для використання в діяльності організації-засновника. Поряд із цим бібліотека не завжди інформує про свої видання на власних відкритих ресурсах (сайтах, порталах і т. ін.), особливо про ті із них, що призначені для персоналу, так би мовити, «для внутрішнього вжитку». Не перебачене надання таких відомостей і установленими звітностатистичними формами. Відтак, відсутність об'єктивних статистично-видавничих даних та узагальнених відомостей про кількісно-якісний склад корпоративних медіа не дозволяють достеменно визначити їхній стан і потенціал розвитку як надзвичайно важливого сегмента соціальних комунікацій та іміджевих технологій.

Маємо констатувати, що в умовах динамічного розвитку практичної сфери функціонування корпоративних бібліотечних медіа, що сприяє появі у сучасних бібліотеках таких медіапроектів, які важно «втиснути» у загальноприйнятну систему координат бібліотечної преси, існує потреба в переосмисленні їх статусу й зростаючого значення в реалізації іміджевої стратегії бібліотечної установи. Сьогодні це – повноцінний медіаканал, що має схожі з традиційними медіа технології створення, відображає стратегічні інтереси бібліотеки і покликаний забезпечувати ефективну її взаємодію з цільовою аудиторією. Це означає, що поняття «корпоративні медіапроекти» як предмет міждисциплінарних досліджень, набуває особливої актуальності й має значний потенціал для розгортання комплексних бібліотекознавчих досліджень.

Список використаних джерел:

1. *Олтаржевський Д.* Основи та методи діяльності сучасних корпоративних медіа : [монографія] / Дмитро Олтаржевський. – Київ : Центр вільної преси, 2013. – 308 с.

2. *Орлов В. В.* PR-технологии в управлении имиджем библиотеки [Электронный ресурс] / В. Орлов. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/pr-tekhnologii-v-upravlenii-imidzhem-biblioteki>. – Заголовок с экрана. – Дата просмотра 10.06.2016.

3. *Пастушенко О.* Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект : монографія / Олена Пастушенко ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 564 с.

4. *Тодорова О. В.* Корпоративные медиа: жми сюда / Оксана Тодорова. – Одесса : Пласке, 2010. – 250 с.

ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

УДК 025.34-028.27:027.021(477)

Лобузiна К. В.,

д-р наук із соц. комунікацій,
ст. наук. співроб.,

керівник Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ,

Данильченко І. В.,

пров. бібліотекар НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ КАТАЛОГИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ: ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Сьогодні електронний каталог (ЕК) є основною інформаційно-пошуковою системою будь-якої бібліотеки. Від його можливостей та якості роботи залежить ефективність задоволення потреб сучасних користувачів. У липні 2014 р. було проведено дослідження електронних каталогів обласних універсальних наукових бібліотек України, результати якого показали, що каталоги не є орієнтованими на користувачів та містять багато перешкод для отримання повної і релевантної інформації [3]. Це свідчить про те, що електронні каталоги мають мінімальних набір пошукових можливостей та більшість із них роблять лише перші кроки до моделі електронного каталогу нового покоління. Так звані електронні каталоги нового, або третього, покоління (next-generation / third-generation catalogues) активно впроваджуються в роботу зарубіжних бібліотек. Особливо успішними в цьому напрямі є проекти університетських бібліотек США.

Серед характерних особливостей нових каталогів, викладених М. Брідінгом, можна відзначити: каталог є єдиною точкою входу для доступу до всієї інформації, наявної в розпорядженні бібліотеки, функціональні можливості та дизайн інтерфейсу має конкурувати з комерційними сайтами, розширення каталожної інформації за рахунок використання даних із зовнішніх джерел (наявність обкладинок, анотацій, змісту, в т. ч. коментарі, рейтинги, «хмари» тегів), реалізація фасетної навігації (корегування результату пошуку шляхом вибору необхідних фасетів – дата створення, мова тексту, формат документа та ін.), ранжування результатів пошуку за релевантністю, пошук за

ключовими словами з використанням простого пошукового вікна, перевірка правильності написання слів, зв'язок із користувачем через RSS [4]. Наразі є багато систем, в яких реалізовані основні особливості електронних каталогів нового покоління: комерційні (Aquabrowser, BiblioCommons, EBSCO Discovery Service, Endeca) та системи з відкритим кодом (Blacklight, Fac-Back-OPAC, LibraryFind, Rapi) [5]. Серед реалізованих інтегрованих систем, які забезпечують оперативний доступ до бібліографічних та повнотекстових ресурсів більшості національних бібліотек є Світова цифрова бібліотека – World Digital Library (<https://www.wdl.org/ru>), та проект Європейської електронної бібліотеки – Europeana (<http://www.europeana.eu>).

Розуміння електронного каталогу як ресурсу, що має перелік бібліографічних записів, які розкривають склад наявних у фонді бібліотеки документів, уже не відповідає вимогам сучасних користувачів. Нині електронні каталоги містять бібліографічні записи не тільки книг, але й статей, повнотекстових документів, інтернет-ресурсів. Такі бази даних можуть розкривати друковані та електронні ресурси багатьох бібліотек. Користувачі звертаються не до електронних каталогів, а – до інтегрованих бібліотечно-інформаційних систем, що мають розширений перелік пошукових можливостей. Інтегровані бібліотечно-інформаційні системи (ІБІС) підвищують повноту, оперативність бібліотечно-інформаційного обслуговування усіх категорій користувачів системи, забезпечують вільний та широкий доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів, дозволяють заощадити трудові, фінансові ресурси бібліотек та інформаційних служб учасників корпорації [1].

В Україні прикладом кооперативної роботи є сформовані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського загальнодержавні ресурси: електронна бібліотека наукових публікацій «Наукова періодика України» та реферативна база даних «Україніка наукова» (за участю Інституту проблем реєстрації інформації НАН України). Упродовж 2014–2015 р. було суттєво перероблено та удосконалено пошуковий інтерфейс інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» відповідно до сучасних вимог бібліотечних каталогів нового покоління: обкладинки видань, посилання до інтернет-сторінок видавництва, наукові реферати статей, попередній перегляд повних текстів публікацій, повнотекстовий пошук, зміст випусків журналів, відбір публікацій обраного автора, перегляд цитувань публікацій через інформаційні сервіси Google Академія. Надалі передбачається розширити можливості пошуку наукових публікацій

засобами тематичної навігації (за тематичними рубризатором та спеціальностями ДАК України) [2].

У 2016 р. стартував новий корпоративний проект НБУВ «Наука України: доступ до знань», призначений для популяризації, підвищення рейтингу та доступності електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек України за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій. Пошукова система порталу забезпечує користувачам зручну навігацію в інформаційних ресурсах бібліотек України за різноманітними параметрами: тип бібліотеки, тип ресурсу, тематика, персоналії, колекції. Надалі система пошуку буде доповнена авторитетними файлами наукових установ та науковців України. У тестовому режимі вже стартував пошук за авторитетним файлом «Наукові установи України», що дає змогу користувачам через зрозумілий графічний інтерфейс переглянути список наукових видань у бібліотечному фонді за всіма бібліографічними формами назви установи. Від інформації про установу є можливість перейти до офіційного сайту установи, наукової бібліотеки установи, її інституційного репозиторія, сторінки установи у «Вікіпедії». Інформаційне наповнення порталу супроводжує іконографічна та ілюстративна інформація, що сприяє інтуїтивному сприйняттю та швидкій адаптації користувача до інтерфейсу системи. Для реєстрації на порталі необхідно заповнити просту веб-форму, зареєстровані учасники проекту та користувачі мають можливість скористатись зворотним зв'язком. Створена корпоративна система навігації у ресурсах наукових бібліотек забезпечує також передумови для організації єдиної розподіленої системи пошуку наукових бібліотечних інформаційних ресурсів та формування національної наукової електронної бібліотеки «Наукове надбання України» на основі постачання наукових електронних ресурсів від індивідуальних та колективних авторів.

Упровадження системи авторитетних файлів виявило певні проблеми, пов'язані з недосконалістю записів та системи пошуку електронного каталогу НБУВ, який містить інформацію про обов'язковий примірник усіх видань України, у тому числі наукових, і може претендувати на повноту відображення публікаційної активності наукових установ та науковців України. Для забезпечення більш ефективного та релевантного пошуку в ЕК НБУВ заплановано проведення цілої низки заходів із запровадження системи гіпертекстових зв'язків та наукового редагування бібліографічних записів, у першу чергу, точок доступу до інформації про наукові колективи та імена

науковців. Результатом цієї роботи мають стати два взаємопов'язані авторитетні файли «Наукові установи України» та «Науковці України», які будуть забезпечувати інтегрований пошук наукової інформації у всіх інформаційних ресурсах наукових бібліотек України. Каркасом створення авторитетних записів було обрано бібліографічні записи авторефератів кандидатських і докторських дисертацій, захищених в Україні, на основі яких вже побудовано базу даних, яка нараховує понад 90 тис. імен. До корпоративного формування інформації про науковців України будуть залучатись зареєстровані бібліотеки-учасники проекту «Наука України: доступ до знань» через систему інтерактивного анкетування.

Список використаних джерел:

1. Лобузін К. В. Сучасні підходи до інтеграції електронних інформаційних ресурсів бібліотек / К. В. Лобузін // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 12. – С. 24–28.
2. Лобузін К. В. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек / К. Лобузін // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 3. – С. 18–23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bv_2015_3_5.pdf.
3. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. Лобузін // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8.10.2015 р.). – 2015. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.
4. Трачук Л. Ф. Возможности электронных каталогов в контексте концепции «Библиотека 2.0» и их практическая реализация (на примере областных универсальных научных библиотек Украины) / Л. Ф. Трачук // Библиотечное дело – 2015: документно-информационные коммуникации и библиотеки в пространстве культуры, образования, науки : материалы двадцатой междунар. науч. конф. (22–23 апр. 2015 г.) : ч. 2 / Моск. гос. ин-т культуры, Соц.-гуманитар. фак. [и др.] – Москва: [б. и.], 2015. – С. 269–274.
5. Breeding M. Next-Generation Library Catalogs. Chapter 1: Introduction M. Breeding // Library Technology Reports. – 2007. – Vol. 43, No 4. – P. 5–14. – Режим доступа: <http://alatechsource.metapress.com/content/p6r1l2h042601168/fulltext.pdf>
6. Next-generation library catalogues: reviews of Encore, Primo, Summon and Summa / K. Stevenson, S. Elsegood, D. Seaman [et al.] // Serials. – 2009. – № 22 (1). – P. 68–82.

Самохіна Н. Ф.,
зав. відділу НБУВ,
канд. техн. наук, ст. наук. співроб.
Пелюховська І. З.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ОРГАНІЗАЦІЯ ФОНДУ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЗАСІБ ДОСТУПУ ДО НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Інформаційні матеріали в електронних формах у наш час набули підвищеного попиту з боку користувачів. Особливо активно створенням електронних інформаційних ресурсів займаються працівники бібліотек, оскільки саме вони накопили величезний досвід роботи з виданнями, документами, рукописами, саме вони найбільш професійно вміють оперувати документною інформацією.

За допомогою зібрань електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів можуть бути вирішені такі завдання:

- забезпечення більш широкої доступності документів, надання яких читачам утруднено або обмежено;
- організація фондів документів, що існують виключно в електронній формі, їхня каталогізація та надання доступу;
- надання користувачам якісно нових можливостей роботи з великими обсягами електронних даних.

Серед основних функцій фонду електронних бібліотечних ресурсів можуть бути названі:

- інформаційна, спрямована на задоволення потреби в інформації різних категорій користувачів;
- просвітницька, за рахунок популяризації книг та інших документів, зокрема тих, що відносяться до вітчизняної історії та культури;
- науково-дослідна, орієнтована на сприяння глибокого вивчення теми науковими працівниками та фахівцями;
- освітня;
- довідкова, що дозволяє отримувати певні відомості, відображені в документах.

У процесі формуванні фонду електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів необхідно брати до уваги його читачке призначення, тому що основним завданням електронного зібрання (ЕЗ) є задоволення інформаційних потреб користувачів. Інструментом опису та ідентифікації виступають метадані, в тому числі бібліографічні

записи, оскільки основну частину фонду електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів становлять електронні аналоги традиційних документів.

Одним з основних питань при створенні ЕЗ є формулювання принципів комплектування електронного фонду, а саме: вид документів, тематика, прийняті обмеження (за хронологією, мовою тощо). При цьому об'єктами комплектування не можуть бути ресурси, що містять шкідливу інформацію (відповідно до чинного законодавства), ресурси, що містять порнографію, заклики до насильства, розпалюють расову та міжнаціональну ворожнечу тощо.

Комплектування ЕЗ може здійснюватися кількома способами:

- оцифрування документів, наявних у розпорядженні організатора ЕБ;
- отримання електронних версій документа від автора або видавця;
- запозичення документів, наявних у вільному доступі в інтернеті;
- організація обміну з іншими електронними бібліотеками;
- закупівля законно розповсюджуваних електронних видань на носіях, що переносяться;
- організація доступу до віддалених документів.

Частіше за все відбувається поєднання декількох із цих способів, кожен з яких має свої переваги і недоліки, що можна оцінити тільки з урахуванням специфіки кожного конкретного ЕЗ.

Одним із джерел поповнення електронного фонду бібліотеки є інтернет-ресурси за умови їхньої відповідності видовим і тематичним критеріям відбору, і якщо бібліотека має відповідні програми для їх використання. Технологія комплектування зібрань електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, що базується на запозиченні документів з Інтернету, часто вбачається найбільш очевидною та легкою, бо в мережі існують значні ресурси, які є джерелом комплектування ЕЗ. Але поряд із перевагами така технологія має певні труднощі та недоліки, які необхідно враховувати при її використанні. Так, комплектування ЕЗ на базі запозичення ресурсів з Інтернету потребує додаткових витрат на моніторинг мережі, пошук, відбір та завантаження ресурсів.

Якщо документ є копією друкованого видання, особливу увагу треба звернути на якість електронної копії, ідентичність самому документу, повноту випускних даних, легітимність її створення, оскільки частина ресурсів, що розміщені у мережі Інтернет, є незадовільною з

точки зору якості представлення документів. Трапляється, що книга не має титульного аркуша, бібліографічного опису, невідомо, яке видання документа використовувалося, пропущені окремі фрагменти документа, або електронний документ містить помилки, які виникають у процесі сканування тощо. Також документи в Інтернеті часто дублюються, причому дублети можуть відрізнятися як за формальними ознаками (формати, кодування, розмітка), так і за змістом – наприклад, різні видання одного твору. З множини дублетів потрібно відібрати документ, що має найвищу якість або найбільше відповідає вимогам необхідного зібрання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Треба зазначити, що електронні документи в мережі Інтернет представлені у різних форматах. Конвертування у стандартний для даної електронної бібліотеки формат потребує значних трудовитрат та часу. Також не завжди документи, що розміщені у мережі інтернет, мають вказівку на правовласника, умови розміщення, можливість копіювання та використання. Важливим чинником прийняття рішення про доцільність запозичення електронного документа є статус видавничої організації (власника сайту), яким визначається легітимність, якість, авторитетність видання. Треба враховувати, що в електронному середовищі наявні тексти, які можна поділити на такі групи:

- пройшли редакційно-видавничу підготовку і мають всі необхідні вихідні відомості;
- опубліковані без редакційно-видавничої підготовки, але мають відомості про відповідальність (наприклад сайт організації);
- опубліковані без зазначення відповідальності.

Очевидно, що перевагами при формуванні ЕЗ надається електронним документам першої та другої груп.

Залежно від обраних методів комплектування визначаються найважливіші особливості ЕЗ. Треба наголосити, що отримання електронних версій документа від автора або видавця дозволяє досягти найбільшого економічного ефекту, мінімізує витрати не тільки організатора ЕЗ, а й усіх учасників процесу виробництва та використання ЕЗ, оскільки документи практично всіх видів у процесі підготовки проходять стадію електронної форми.

Говорячи про зібрання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, не можна обійтися без аналізу проблем авторсько-правового характеру. Доступ до ЕЗ для користувачів Інтернету повинен бути обмежений документами, що не охороняються авторським правом, включаючи твори, на які закінчився термін охорони, а для тих, що охороняються, – тими, для яких є дозвіл

правовласника на доведення твору до загального користування. Для кожного документа визначаються права доступу аж до заборони надання його в мережі, в тому числі упродовж певного періоду часу. Повний доступ у режимі читання до документів в ЕЗ забезпечується тільки з робочих місць у спеціально обладнаній читальній залі у локальному режимі.

Взагалі, організація фонду електронних документів пов'язана з деякими технологічними процесами, які можна розділити на такі групи:

- ідентифікація документів, їх відбір відповідно до заданих критеріїв, оцінки змісту, каталогізації, систематизації, обліку тощо;
- отримання електронних версій документа від автора або видавця.

Зібрання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів здійснюють обслуговування на основі матеріалів у цифровій формі, доступ до яких надається великій кількості користувачів через мережеві сервіси. Електронні бібліотечні ресурси є ефективним засобом доступу до інформації, надають можливість знайомитися з результатами наукових досліджень. Наукові бібліотеки як інтегратори та авторитетні розповсюджувачі електронної наукової інформації відіграють важливу роль у формуванні електронного простору науки та наукової комунікації.

УДК 016:929(048.2/.8)

Корнілова Є. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ТЕМАТИЧНІ НАУКОВІ РЕФЕРАТИВНІ ОГЛЯДИ: ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Одним з основних видів інформаційних продуктів бібліотек є підготовка бібліографічної інформації: бібліографічних і реферативних баз даних, каталогів, бібліографічних покажчиків. У будь-якій науковій роботі використовуються ідеї і факти попередніх робіт у цій галузі знань. Науковий інформаційний обмін передбачає використання вже наявних даних, нове тлумачення усталених принципів, підтвердження ними нових ідей, подальший розвиток висловлених раніше думок, спростування правильності цих думок і фактів. Через повну відкритість

мережі Інтернет для опублікування будь-яких повідомлень предметно-тематичне розсіяння публікацій у потоці наукової літератури швидко збільшується (К. В. Лобузін, 2012; М. Б. Сорока, 2002). Збільшення обсягів інформації та створення її надлишків, універсальність та ексклюзивність запитів користувачів потребують пошуку релевантної інформації та оперативності бібліографічного обслуговування (О.С. Онищенко та співавт., 2011).

Розрізняють такі види бібліографічного обслуговування: довідково-бібліографічне обслуговування, бібліографічне інформування користувачів і рекомендаційно-бібліографічне обслуговування. Однією з особливостей бібліографічного інформування є тісне переплетення форм суто бібліографічних, тобто побудованих на представленні бібліографічної інформації, та бібліотечно-документних, пов'язаних із демонструванням документів, а в умовах комп'ютерних технологій – повнотекстової інформації. Сучасні технології стимулюють розроблення все нових форм і засобів бібліографічного інформування. Загальна тенденція бібліографічного інформування постає як трансформація, розвиток від традиційних засобів і форм до диференційованих, індивідуалізованих, орієнтованих на максимально повне задоволення реальних і потенційних інформаційних потреб користувачів бібліотек (З. Романуха, Г. Швецова-Водка, 2016).

Бібліографічне інформування – це систематичне забезпечення користувачів бібліографічною інформацією відповідно до їхніх тривалих та постійно діючих запитів та (або) без запитів, згідно з інформаційними потребами користувачів (З. Романуха, Г. Швецова-Водка, 2016; Г. М. Швецова-Водка, 1999). Розрізняють індивідуальне, групове та масове бібліографічне інформування. Як вказано у ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», масове інформування – це інформування широкого кола користувачів бібліотеки щодо соціально значущих тем.

Тому значно зростає роль вторинного інформаційного ресурсу – різноманітних бібліографічних, реферативних, проблемно-орієнтованих баз даних, інформаційно-аналітичних продуктів, які є засобом доступу до першоджерел інформації (О.С. Онищенко та співавт., 2011). Збільшується значення інформаційних видань, які збирають і представляють в одному місці всі доступні публікації з тієї чи іншої галузі, предмету і надають їх у вигляді рефератів або бібліографічних описів однією мовою (К. В. Лобузін, 2012; М. Б. Сорока, 2002).

Реферативні видання збирають розсіяну у різних джерелах

інформацію з урахуванням інтересів конкретних користувачів (К. В. Лобузін, 2012; Р.С. Гиляревський, В.А. Цветкова, 2011).

З 2014 р. відділ технологій дистанційного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) розпочав видання наукових реферативних оглядів за соціально значущими темами, які обираються фахівцями відділу з переліку тем, що розробляються установами Національної академії наук України. Реферативний огляд – це упорядкований в алфавітній послідовності перелік бібліографічних описів видань за темою огляду. У реферативному огляді подано узагальнену інформацію про стан розробки питання без подання критичної оцінки. Огляди розміщуються на порталі НБУВ у спеціальному розділі «Наукові реферативні огляди» (<http://www.nbu.gov.ua/references>) у двох форматах: pdf-документа та каталогу. Каталог формується у спеціалізованій базі в САБ ІРБІС 64 із використанням запозичення з загального каталогу НБУВ. Після наповнення каталогу згідно з певною темою формується друкована версія для конвертування до формату pdf. До наукових реферативних оглядів включена вітчизняна й іноземна література за період 1995–2016 рр.: друковані видання, які зберігаються у фондах НБУВ (монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали міжнародних конференцій, глосарії, інформаційно-аналітичні матеріали, статті з періодичних видань); ті, які представлені в передплачених базах даних (ELSEVIER, EBSCO); інформаційні ресурси Інтернет. Джерельна база подана трьома мовами: українською, російською, англійською. Окрім загальної бібліографічної інформації, записи включають скановані варіанти обкладинок і анотації. Анотації запозичуються разом із бібліографічними описами з електронного каталогу НБУВ (реферативна база даних, база «Наукова періодика України»). У випадку відсутності анотації в базах джерела переглядаються de visu. Бібліографічні описи здійснено відповідно до чинних стандартів: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT): стандарт. – Офіц. вид., чинний в Україні від 2007-07-01. – Київ: Держспоживстандарт України, 2007. – 46 с.; ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ): стандарт. – На заміну ДСТУ 3582-97; чинний від 2014-01-01. – Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 15 с.; ГОСТ Р 7.0.12-2011. Библиографическая запись. Сокращение слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила: нац. стандарт Рос.

Федерации : введен впервые : введен 2012-09-01 / Федер. агентство по техн. регулированию и метрологии. – М. : Стандартинформ, 2012. – III, 23 с.

Електронна форма подання інформації у реферативних оглядах дає змогу оновлювати і доповнювати вже опубліковані огляди (доповнення відбувається приблизно один раз на квартал) та забезпечує користувачам зручний доступ до повнотекстових ресурсів за гіпертекстовими посиланнями у бібліографічних описах.

На даний момент на порталі НБУВ розміщено вісім реферативних оглядів: «Україна у європейському культурно-цивілізаційному просторі: особистість, національна державність (XIX – поч. XXI ст.)» (38 джерел), «Світова проблема питної води» (84 джерела), «Зелена» економіка – економіка майбутнього» (96 джерел), «Енергетична безпека України та світу» (70 джерел), «Нанотехнології у XXI столітті» (100 джерел), «Демографічне старіння в Україні на фоні загальносвітової тенденції прискореного старіння населення» (104 джерела), «Інтелектуальні інформаційні технології та системи» (115 джерел), «Україна у світовому геополітичному просторі» (116 джерел).

За час упровадження ресурсу до нього звернулось понад 3 тис. користувачів. Перспективою розвитку цього напрямку електронного науково-інформаційного обслуговування є вивчення інформаційних потреб наукової аудиторії користувачів і соціально значущих тем для формування плану підготовки реферативних оглядів.

УДК 004.451.9:004.65:027.021(477-25)НБУВ

Добра Н. В.,
зав. сектору НБУВ

ДЖЕРЕЛА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ДОСТУПУ ДО ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ

Останніми роками пріоритетними напрямами роботи бібліотек є формування колекцій веб-ресурсів та представлення тематично згрупованої найбільш актуальної електронної інформації на власних сайтах для оперативної навігації користувачів у масиві електронних ресурсах мережеві Інтернет. Зокрема, з 2014 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було розпочато

створення тематичної колекції веб-ресурсів, яка представлена у розділі «Джерела наукової інформації» інтернет-навігатора НБУВ. Формування колекції здійснюється на основі програмного забезпечення САБ «АБІС64» у спеціалізованій базі даних, наповнення якої здійснюється на основі параметрів, необхідних для відображення інформації про ресурс у стандартному бібліографічному інтерфейсі. Головною метою колекції є інформування та надання доступу до відібраних тематичних джерел наукової інформації, що значно оптимізує час та зусилля користувачів у процесі інформаційного пошуку. Особлива увага при формуванні названої колекції приділяється змістовному наповненню рубрик. Джерелознавчою базою для формування цього розділу є електронні і довідкові видання, які представлені у мережі Інтернет, а саме: інституційні репозитарії, створені науковими установами, закладами освіти та бібліотеками; сайти наукових журналів відкритого доступу; електронні повнотекстові бібліотеки наукової літератури; сайти енциклопедичних видань тощо.

Основними критеріями оцінки та відбору ресурсів для формування розділу «Джерела наукової інформації» є: змістове наповнення, наявність повнотекстової, бібліографічної, реферативної інформації.

Принцип вибірковості, який застосовується при формуванні, обумовлений достатньо великою кількістю електронних ресурсів в інтернет-мережі, що потребує постійного моніторингу інформаційних джерел.

На сьогодні веб-колекція «Джерела наукової інформації» охоплює понад 600 анотованих гіперпосилань на світові та вітчизняні електронні ресурси наукової інформації відкритого доступу, які згруповані відповідно до основних наукових напрямів Національної академії наук України. На сьогодні наповнення розділів становить:

- фізико-технічні і математичні науки (математичні науки, фізика і астрономія, інформатика, радіоелектроніка, науки про Землю (геонауки), енергетика, енергозбереження) – 23,5 % від загальної кількості джерел. Тут представлені у відкритому доступі англійськомовні безкоштовні бази даних з астрономії та космічних технологій; математичні наукові журнали; статті з прикладних фізичних наук; публікації нових експериментальних і теоретичних робіт, що описують фізичні явища в усіх галузях науки, техніки та сучасних технологій; рецензовані статті, присвячені таким темам: акустика, оптика, біофізика, астрофізика і геофізика, обчислювальна фізика, фізика конденсованих середовищ, інженерна, лазерна, квантова та медична,

фізика напівпровідників і приладів, фізика твердого тіла, просторова фізика, та інше.

- хімічні і біологічні науки (хімічні науки, біологічні науки, медицина) – 14 % від загальної кількості джерел. Розділ містить зібрання ресурсів, в яких представлені наукові фахові журнали відкритого доступу в галузі медичних наук, з хімії та фармакології англійською мовою; рецензовані біологічні наукові журнали, що містять сучасні дослідження у галузях суспільної охорони здоров'я, міжнародного розвитку, тропічної медицини, продовольчої та харчової безпеки; рецензовані інноваційні дослідження, які представляють інтерес для широкої аудиторії вчених у всіх областях біології рослин, пошукові системи по хімічних ресурсах, бази даних медичних журналів тощо.

- соціальні і гуманітарні науки (економічні науки, історичні науки, соціологічні науки, політико-правові науки, філософські науки, науки про людину (психологія педагогіка), мовознавство та літературознавство) є найбільш наповненим розділом – 37,5 % від загальної кількості джерел, що включає відкриті репозиторії повнотекстових наукових документів із сільськогосподарської та прикладної економіки, які містять робочі документи, матеріали конференцій, журнальні статті; бази даних реферативних оглядів статей з економіки, філософії, мовознавства; пошукові портали з економіки; покажчики на допомогу усім, хто вивчає проблеми економіки; віртуальні виставки літератури з питання економіки, історії, філософії, психології, літературознавства; наукові реферативні огляди з питань економіки; архіви рідкісних видань та рукописів для науки та освіти; надається доступ до текстів авторефератів дисертаційних робіт із питань історії та інше.

- у розділі сільськогосподарської науки, наповнення якого становить 4 % від загальної кількості джерел, представлені бази даних документів, статистика та мультимедійні матеріали з сільського господарства та технологій; повнотекстові матеріали, які містять книги, атласи, наукові статті, інформаційно-довідкову інформацію, енциклопедії з сільського господарства; електронні колекції наукової та науково-популярної інформації історичної тематики; бібліографічні списки видань тощо.

- розділ політематичні ресурси становить 21 % від загальної кількості джерел де зібрані електронні колекції, які розміщені у рубриках «Видання бібліотеки», «Ресурси бібліотеки», «Електронні колекції», або «Електронні ресурси» на головних сторінках сайтів Національних галузевих бібліотек, обласних універсальних наукових бібліотек,

наукових інститутів НАН України: бібліографічні покажчики, тематичні покажчики виставок, посилання на доступ до повних текстів довідкових видань, низки наукових творів із різних галузей знання.

Для зручності користування ресурси, які представлені у вищезазначених розділах, згруповані за видами, з них:

- 68,5 % – повнотекстові матеріали (відкриті репозиторії повнотекстових наукових документів, наукові журнали відкритого доступу, безкоштовні бази даних відкритого доступу, пошукові портали, онлайн бібліотеки літератури, довідкові видання (е-енциклопедії, довідники, словники), карти тощо;

- 21 % – бібліографічні матеріали (бібліографічні бази даних, е-каталоги і картотеки тощо);

- 10,5 % – реферативні матеріали (бази даних реферативних оглядів статей, тематичні реферативні огляди, віртуальні тематичні виставки літератури тощо).

Формування тематичних колекцій веб-ресурсів «Джерела наукової інформації», як зазначає В. І. Попик, забезпечує інтегрований доступ до наукових ресурсів вітчизняним ученим. Створення навігаційного інструменту для удосконалення доступу до зовнішніх наукових інформаційних джерел значно розширює діапазон інформаційних послуг наукової бібліотеки. Представлений науково-інформаційний ресурс на веб-порталі НБУВ є одним із найбільш запитуваних у користувачів, що передбачає постійне поповнення його інформаційної складової (за час функціонування до нього звернулись понад 5 тис. користувачів, було здійснено понад 46 тис. інформаційних запитів).

УДК 004.774.6

Вараксіна Н. В.,

зав. відділу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

WORDPRESS ЯК ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВЕБ-САЙТІВ

Мережа Інтернет, як базовий технологічний засіб інформаційного суспільства, обумовлює поширення й використання

електронних ресурсів через веб-сайти та веб-портали, тому нерідко науковці характеризують його як суспільство мережових структур (network society) [5].

Бібліотеки, зі середині 1990-х отримавши доступ до Інтернету, почали створювати сайти, за допомогою яких надають доступ віддаленим користувачам до інформаційних ресурсів та послуг. Сьогодні сайт бібліотеки поєднує в собі інформаційні, пошукові, освітні, рекламні, навігаційні функції і є інтегрованим ресурсом, потужним засобом для просування інформаційно-бібліотечних продуктів та послуг, і, водночас, є візитівкою бібліотеки й формує її імідж. Користувач отримує доступ до електронних каталогів, баз даних, електронних бібліотек, має можливість замовити документи на бронеполіцу або використати електронну доставку документів, отримати різноманітну інформацію за допомогою різноманітних сервісів: он-лайн-спілкування, інформаційна служба, віртуальна довідка тощо. Отже, комунікативний аспект, який реалізується через бібліотечні сайти, набуває особливого значення [6; 10].

У результаті діяльності Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського України (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) накопичено потужний інформаційний ресурс у галузі наук про освіту, педагогіку та психологію, формуються цифрові колекції, створюється електронна бібліотека на платформі ІРБІС 64, доступ до якої забезпечується модулем веб-ІРБІС. З 2003 р. доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки віддаленим користувачам надано через веб-сайт, а вже у 2007 р. введено в дію веб-портал. З метою удосконалення організаційно-технологічні засад і методів надання доступу до галузевих інформаційних ресурсів розроблено Концепцію веб-порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як єдиної точки доступу до галузевих інтегрованих ресурсів та з 2015 р. відповідно до неї, розпочато створення нової версії порталу [2; 4].

Враховуючи те, що масова поява сайтів бібліотек викликала низку проблем, таких як: по-перше, відвідуваність сайтів, цитування їх ресурсів; облік віртуальних користувачів; просування і розкрутка сайтів; по-друге, обслуговування за допомогою сайтів; по-третє, практичний досвід створення сайтів і підходи до формування їх контенту, наявності різних веб-сервісів у визначенні змісту, структури та дизайн. Тому сайт повинен відповідати певним вимогам, а саме: базуватися на загальних принципах інтегративності, інтероперабельності, юзабіліті

та доступності, дотримуватися веб-стандартів, застосовувати системи керування змістом, методи пошукової оптимізації, мати релевантний інформаційний зміст, у тому числі – матеріали, що характеризують діяльність організації, просту і логічну структуру, регулярне оновлення інформації, унікальний стиль (дизайн, логотип та інша атрибутика). Таким чином, інформаційне наповнення, ясна і логічна структура, розміщення інформації та дизайнерське оформлення бібліотечної сторінки повинно гармонійно поєднувати і традиції самої бібліотеки та нові технологічні рішення [3; 7–9].

Програмною платформою обрано систему керування змістом сайту WordPress. CMS (Content Management System, система керування змістом сайту) – це спеціально розроблене програмне забезпечення, яке дозволяє створювати і редагувати зміст сайту, а також легко керувати змістом і дизайном сайту, змінювати його функціональність. Найбільш відомі з них: Bitrix, Joomla, DLE, Drupal, Mambo тощо. WordPress дозволяє швидко створити сайт й призначений не тільки для любителів, які не знають веб-програмування, але й для професіоналів. Перша версія системи була створена у 2003 р. Меттом Малленвегом, програмістом із Х'юстона (штат Техас). Спочатку WordPress орієнтувався на створення персональних блогів, але подальший розвиток системи дозволив збільшувати її функціонал. Сьогодні система дозволяє конструювати практично будь-які проекти – від блогів до досить складних новинних ресурсів та інтернет-магазинів – й має такі основні переваги: безкоштовність, простота встановлення та використання, кросплатформеність, вбудований редактор, підтримка мультимовності та популярність.

Система – безкоштовна, поширюється вільно, пишеться на PHP, використовує MySQL та CSS. В інтернеті можна знайти буквально все для цього конструктора: безкоштовні теми, шаблони і плагіни, крім того є бібліотека якісних платних шаблонів, що мають більш просунутий функціонал і гнучкі настройки. Конструктор підтримує віджети і всілякі соціальні плагіни, що покращують читаність і відвідуваність сайту, оснащений SEO (Search Engine Optimization, пошукова оптимізація сайту). Також конструктор надійно захищений від злому та спаму, а питання, що стосуються WordPress, можна вирішити на форумах, знайти необхідний матеріал в он-лайн журналах [1].

Особливість формування контенту галузевого порталу пов'язана з тим, що, з одного боку, портал містить вихідні документи і первинні інформаційні ресурси певної галузі, а з іншого боку, галузевий портал інтегрує дані з різних інформаційних систем, що функціонують

в інформаційному середовищі галузі [3–4].

Портал підтримує режим двомовності – українсько та англійською мовою. Головна сторінка порталу відповідає головному визначенню поняття порталу як загального входу до певного об'єкта. Вона містить вказівники на його найсуттєвіші компоненти, серед яких виокремлено: блок верхньої навігації, зокрема мапа сайту, яка надасть можливість ознайомитися зі структурою порталу, а допомога он-лайн дозволить зв'язатися з співробітниками бібліотеки та отримати кваліфіковану допомогу, контакти, заголовок, головне меню, слайдер, інформаційні блоки та банери. Інформація структурована за розділами: Про бібліотеку, Ресурси, Послуги, Діяльність, Бібліотечному фахівцю, кожен з яких розкриває окрему тему.

У розділі «Про бібліотеку» згрупована різноманітна інформація стосовно ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: її історія, структура, адреса, режим роботи та контактні дані. Користувач може здійснити віртуальну екскурсію по бібліотеці, відвідати кімнату-музей рідкісної книги, переглянути відзнаки бібліотеки. У розділі «Ресурси» користувач може ознайомитися з відомостями про фонд бібліотеки, переглянути її електронні ресурси, зокрема різноманітні інформаційно-бібліографічні. Розділ «Послуги» демонструє, що пропонує бібліотека її відвідувачам. Розділ «Діяльність» окреслює різноманітні напрями діяльності бібліотеки: наукову, інформаційну, бібліотечну та міжнародну, а розділ «Бібліотечному фахівцю» призначений для бібліотечної спільноти.

У дію портал введено у березні 2006 р., та на сьогодні продовжується перенесення інформації з попереднього та формування змісту англійською мовою. У подальшому визначено проведення моніторингу впровадження галузевого порталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського 2016 р., як засобу гармонізації традиційних і електронних галузевих інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. CMS WordPress – основы, преимущества и работа по организации сайта [Электронный ресурс]. – Текст. электрон. данные. – Режим доступа: <http://maxl.net.com/cms-wordpress-osnovy-preimushhestva-i-rabota-po-organizacii-sajta> (дата обращения: 2016.05.19). – Загл. с экрана.

2. Артемов Ю. І. Концепція веб-порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як єдиної точки доступу до галузевих інтегрованих ресурсів / Ю. І. Артемов ;

[наук. ред. Рогова П. І.]. – Київ : [б. в.], 2013. – 36 с.

3. Задорожна Н. Т. Проектування моделі типового сайту наукової установи [Електронний ресурс] / Н. Т. Задорожна, Т. В. Кузнецова, Л. А. Лупаренко // Інформ. технології і засоби навч. – 2014. – № 1 (39). – Текст. електрон. дані. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/976> (дата звернення: 2016.05.19). – Назва з екрана.

4. Задорожна Н. Т. Підхід до автоматизованого наповнення веб-порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / Н. Т. Задорожна // Всеукраїнська науково-практична конференція «Розбудова громадянського суспільства: місія Української бібліотечної асоціації»: зб. матеріалів / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, О. Васильєв. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2015. – 1 опт. диск. – Назва з екрана.

5. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / Мануэль Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под. ред. В. Л. Иноземцева. – Москва : Academia, 1999. – С. 494–505.

6. Кулєва О. В. Обзор основных направлений исследований сайтов библиотек / О. В. Кулєва // Библиосфера. – 2009. – № 2. – С. 59–64.

7. Макнейл П. Веб-дизайн. Идеи. Секреты. Советы / Патрик Макнейл. – Санкт-Петербург : Питер, 2012. – 272 с.

8. Плєшакова М. А. Невербальная коммуникация в электронной среде: к вопросу о ее использовании на сайтах библиотек / М. А. Плєшакова // Библиосфера. – 2010. – № 1. – С. 28–33.

9. Принципы качества веб-сайтов по культуре : руководство / под ред. М. Т. Н. Темпера, А. Темпера. – Москва, 2006. – 61 с.

10. Серова О. В. Качество услуг в электронной среде и новые сервисы / О. В. Серова // Библиосфера. – 2009. – № 1. – С. 27–32.

ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ РІЗНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ У МЕТОДИЧНО-ПОШУКОВОМУ АПАРАТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Одним з основних завдань сучасних наукових бібліотек держави є створення єдиного всеукраїнського інформаційного простору та інтеграція його у світовий, що передбачає вирішення певної низки питань, у тому числі визначення відповідності між рубриками різних бібліотечних класифікацій із метою надання універсальності інформаційно-пошуковим мовам бібліотеки (ІПМ).

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) тривають роботи з удосконалення Рубрикатора НБУВ – ІПМ, створеної з метою забезпечення багатоаспектного інтелектуального пошуку інформації на основі організації інформаційних ресурсів за принципом наукової класифікації. Особливістю бази даних «Рубрикатор – скорочений варіант» є те, що вона містить індекси Універсальної десятикової класифікації (УДК), яка є міжнародною системою класифікації документів, що відповідає найістотнішим вимогам до класифікації (міжнародність, універсальність) та надає можливість відобразити новітні досягнення науки та техніки без будь-яких суттєвих змін у її структурі. Визначення взаємоузгодженості між скороченим варіантом Рубрикатора НБУВ і УДК сприятиме забезпеченню оперативного та ефективного інтелектуального пошуку інформації.

Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ охоплює всі розділи знань і за деталізацією відповідає робочим таблицям бібліотечно-бібліографічної класифікації для масових бібліотек (ББК). Такий варіант Рубрикатора НБУВ цілком достатньо використовувати для організації систематичних каталогів спеціалізованих відділів бібліотек, для наукових бібліотек, фонди яких становлять невелику кількість примірників, також – для упорядкування бази повнотекстових електронних інформаційних ресурсів. Одночасне занесення індексів ББК і УДК до скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ допомагає не тільки орієнтуватись у цих двох класифікаціях, а й визначає взаємозв'язок між рубриками класифікаційних схем.

Так, наприклад, рубриці скороченого варіанта Рубрикатора

НБУВ «У9(4УКР) Економіка України» відповідає рубрика УДК «33 Економіка. Економічні науки». Для відображення територіального аспекту, а саме позначення України, приєднуємо до індексу «33» загальний територіальний визначник (477). Отримуємо підрозділ: «33(477) Економіка України».

Рубриці скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ «У9(4УКР)0-96 Відтворення. Економічний розвиток. Економічне зростання» в цілому відповідає рубрика УДК «330.3 Динаміка економіки. Економічний розвиток», яка, своєю чергою, містить такі рубрики:

330.31 Кругообіг в економіці. Відтворення;

330.32 Нове формування капіталу. Приріст капіталу. Розширене відтворення;

330.33 Циклічність відтворення. Економічні цикли;

330.34 Економічний розвиток;

330.35 Економічне зростання;

330.36 Пропорційність економіки.

Але детальний аналіз змістового наповнення цих рубрик дозволяє виявити певні розбіжності між структурою УДК і скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ. Наприклад, питання балансу народного господарства розглядається в УДК не під індексом «330.3 Динаміка економіки. Економічний розвиток», а – в рубриці «330.532 Баланс економіки», підпорядкованій іншому підрозділу «330.53 Баланс економіки. Суспільний рахунок. Національні рахунки».

Порівнюючи змістове наповнення рубрик Рубрикатора НБУВ «У9(4УКР)21 Державне регулювання. Управління» та «У9(4УКР)23 Планування народного господарства» з рубриками УДК, бачимо їх повну відповідність рубриці УДК «338.2 Економічна політика. Управління економікою. Економічне планування», яка містить детальніші рубрики:

338.23 Особлива економічна політика;

338.24 Управління економікою;

338.26 Економічні плани. Економічне планування.

Саме таке пересікання змісту між рубриками двох класифікацій забезпечує ефективний багатоаспектний тематичний пошук інформації.

Поряд із тим, зустрічаються рубрики скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, яким відповідають одна або декілька рубрик УДК, зібрані у різних розділах згаданої класифікації. Так, наприклад, рубриці скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ «У9(4УКР)29 Економіка підприємства в Україні» відповідає за змістом рубрика УДК «658

Організація комерційних та приватних підприємств. Організація торгівлі», яка розглядає організаційні та техніко-економічні питання щодо економіки окремих підприємств. Але належить вона не до розділу «33 Економіка. Економічні науки», а до розділу «65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Паблік рилейшнз. Зв'язок з громадськістю».

Цікавим прикладом є відповідність рубрики «У9(4УКР)30 Економіка промисловості України» розділу «У9(4УКР) Економіка України» Рубрикатора НБУВ, де збираються документи з різних галузей промисловості (важкої, легкої, оборонної, гірничої, металургійної, паливної, машинобудівної, хімічної, харчової, поліграфічної) рубрикам УДК. Так, в УДК документи, в яких розглядаються загальні питання з економіки промисловості, збираються під рубрикою «338.45 Економіка промислового та кустарного (ремісничого) виробництва», яка містить такі індекси:

338.45.01 Теорія промислової політики. Індустріальна економіка;

338.45.02 Адміністративні та інші аспекти;

338.45:621 Економіка галузей машинобудування;

338.45:66 Економіка хімічної промисловості.

Але деякі конкретні питання економіки виробничих процесів можуть збиратися в інших розділах під відповідними індексами, наприклад: «66.012 Контроль, керування і регулювання виробничих процесів. Вихід. Продуктивність. Економіка хімічної технології», «669.162.27 Економіка і продуктивність доменної печі» тощо.

Поряд із цим, деякі питання харчової промисловості в УДК розглядаються в розділі «63 Сільське господарство. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство». Зокрема такі:

637.1 Молочна промисловість в цілому;

637.2 Масло та маслоробство;

637.3 Сир та сироварство;

637.52 Оброблені, консервовані та варені м'ясні продукти.

Домашня м'ясна продукція.

Таку відмінність між рубриками скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і рубриками УДК можна пояснити використанням різних ознак, які застосовуються при діленні на певні розділи та методикою індексування.

Отже, підвищення якісного рівня ППМ бібліотеки потребує

акцентування уваги на визначенні взаємоузгодженості змістової складової рубрик бібліотечних класифікацій. Задіяння двох класифікацій (скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і УДК одночасно), а також їх взаємопов'язаності, стає ефективним інструментом тематичного інтелектуального пошуку і важливим компонентом лінгвістично-методичного забезпечення автоматизованої бібліотечної технології, що, своєю чергою, сприяє інтегруванню інформаційного потенціалу бібліотеки до світового інформаційного простору.

УДК 025.4.036:027.021(477-25)НБУВ

Галицька С. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

Орешина Н. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ

2015 р. відділами наукового опрацювання документів та інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ розпочато роботу з розробки бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» з метою оптимізації процесу систематизації документів, організації та ведення систематичного каталогу.

Рубрика скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, як правило, містить методичні вказівки та посилання, а також індекси Універсальної десятикової класифікації (УДК), що відповідають змістовому наповненню рубрики.

Крім того, рубрики містять терміни для формування алфавітно-предметного покажчика (АПП) до скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ. Кожний термін вносять в окреме поле. Кількість термінів до однієї рубрики не обмежено, тому є можливість включати до АПП усі терміни, які доцільно використовувати як пошукові елементи. Це – позначення найважливіших понять, які окреслюють змістове наповнення рубрик.

Як результат, ми отримусмо словник «Алфавітно-предметного

показчика» з упорядкованим переліком термінів для багатоаспектного тематичного пошуку – ефективний засіб навігації в електронному каталозі бібліотеки. Ті терміни, які зустрічаються у декількох рубриках, доповнюють поясненнями щодо аспекту розглядання певного предмету (процесу, явища, теми тощо).

Новим для електронного каталогу НБУВ є наявність у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» полів «Індекс УДК» і «Рубрика УДК». Передбачено можливість внесення індексів УДК до рубрик і термінів АПП Рубрикатора НБУВ. Таким чином забезпечується взаємозв'язок між різними класифікаційними системами.

Визначення взаємозв'язку між різними штучними інформаційно-пошуковими мовами, які є неузгодженими між собою системами тематичного опису знань, тобто знаходження еквівалентності або значного співпадіння змісту певних рубрик, є результатом інтелектуального аналізу відповідності змістового наповнення рубрик.

Введення змістової відповідності між рубриками Рубрикатора НБУВ і УДК є актуальним з точки зору адаптації інформаційно-пошукової мови бібліотеки до міжнародних вимог. Тому індекси УДК, наведені в рубриці, формуються не за формальним принципом, а є повноцінним компонентом її методичного апарата.

Так, для рубрики «П212 Зернові культури» знайдено семантичний еквівалент у таблицях УДК: «633.1 Хлібні злаки. Зернові культури». Також знайдено відповідні рубрики УДК для понять, охоплених рубрикою скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і використаних як терміни АПУ:

Гречка – 633.12 Гречка. Fagopyrum;

Кукурудза – 633.15 Маїс. Кукурудза. Zea mays. Кукурудза цукрова;

Овес – 633.13 Овес посівний. Avena sativa;

Просо – 633.17 Просо. Sorgho. Sorghums;

Пшениця – 633.11 Пшениця. Triticum;

Рис – 633.18 Рис. Oryza;

Жито – 633.14 Жито. Secale cereale;

Сорго – 633.17 Просо. Sorgho. Sorghums;

Тритикале – 633.19 Інші злакові і зернові культури;

Ячмінь – 633.16 Ячмінь. Hordeum sativum.

Індексу скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ можуть відповідати декілька індексів УДК, тому що питання, які збираються за

певною рубрикою Рубрикатора НБУВ, можуть розглядатися у різних рубриках і навіть розділах таблиць УДК. Наприклад, рубрика «П47 Хвороби рослин та боротьба з ними (фітопатологія)» охоплює питання вивчення окремих груп і видів хвороб рослин, боротьби з ними, захисту рослин від хвороб (у тому числі захисту лісу). Ті самі питання розглядаються у рубриках таких розділів УДК, як «581 Загальна ботаніка» і «63 Сільське господарство. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство»:

Рубрикатор НБУВ: П47 Хвороби рослин та боротьба з ними
УДК:

630*44 Фітопатологія. Вірусні хвороби

632 Хвороби рослин. Шкідники рослин. Захист рослин

581.2 Хвороби рослин. Патологія рослин. Фітопатологія

Гречка.

Стовідсоткову відповідність між рубриками двох різних класифікаційних схем знайти неможливо, що зумовлено використанням різних ознак, за якими здійснюється ділення певних розділів або класів, тому в складних випадках, коли еквівалент рубрики Рубрикатора НБУВ у таблицях УДК відсутній, використовують клас вищого рівня ієрархії:

Рубрикатор НБУВ: П.н6 Техніка безпеки при виконанні сільськогосподарських робіт.

УДК: 631 Загальні питання сільського господарства

Відмінність структури скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ від структури УДК, кожна з яких побудована за власними правилами, методикою і логічними принципами наукової класифікації, можна розглянути на прикладі розділу «Л8/9 Харчові виробництва», який містить робочі таблиці класифікації з виробництва, зберігання і використання усіх харчових продуктів. В УДК йому відповідає розділ «664 Харчова промисловість загалом. Виробництво і консервування харчових продуктів» (підпорядковується розділу «66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі»), який розглядає питання цукрового, хлібопекарського, борошномельного виробництва, виробництва харчових масел і жирів, харчових концентратів, консервування харчових продуктів. Але питання бродильних виробництв, виробництва безалкогольних напоїв, мікробіологічної промисловості тощо, а також низка загальних питань харчової промисловості віднесено до розділу «663 Промислова мікробіологія. Промислова мікологія. Бродильне виробництво, промисловість ферментів. Виробництво напоїв. Виробництво спиртних напоїв». Крім того, питання виробництва м'яса і м'ясопродуктів, риби та рибних продуктів, птахопродуктів (крім консервування), молока і

молочних продуктів збираються у розділі «637 Продукти тваринництва і мисливства», підпорядкованому розділу «63 Сільське господарство. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство».

Детальний аналіз змістового наповнення кожної рубрики розділів скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ дозволяє виявити дрібніші розбіжності зі структурою УДК. Результат цього аналізу фіксується за допомогою індексування термінів АПП за УДК. Таким чином встановлюються змістові зв'язки повної або часткової відповідності між рубриками різних класифікаційних схем, встановлюється співвідношення структур класифікації на понятійному рівні з урахуванням аспектів, тем, предметів, явищ, які розглядаються.

Для занесення індексів УДК у бази даних відкрито спеціальні поля. Зрозуміло, що індекси УДК, які відповідають термінам АПП, тобто конкретним поняттям, є детальнішими порівняно з індексом (або індексами) УДК, визначеним для рубрики загалом.

Комплекс індексів, введених до певної рубрики скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, є засобом розкриття її наукового змісту, тематичного охоплення за допомогою Універсальної десятикової класифікації. Використання різних класифікаційних систем створює додаткові умови для реалізації ефективного тематичного пошуку в електронному каталозі бібліотеки.

Використання термінів АПП та індексів УДК як пошукових елементів підвищує технологічний рівень комплексного пошукового апарату електронного каталогу наукової бібліотеки, який поєднує різноманітні лінгвістичні засоби багатоаспектного інтелектуального пошуку.

УДК 027.021-028.27(5-11)-028.46

Коновал Л. В.,

наук. співроб. НБУВ

ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ БІБЛОТЕЧНИХ ПРОЕКТІВ КРАЇН СХОДУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛОТЕКИ «УКРАЇНКА»

Діяльність бібліотек у процесах створення, використання та поширення глобального цифрового контенту вже декілька років поспіль є однією з найпоширеніших тем для обговорення у царині бібліотекознавства та інформаційних технологій [2]. Саме бібліотека як

інститут завдяки столітньому досвіду у сфері систематизації та організації інформаційних ресурсів може забезпечити зберігання, обслуговування та передачу інформації прийдешнім поколінням. Пріоритетна роль у цій діяльності належить національним науковим бібліотекам, які мають державну законодавчу та фінансову підтримку.

У процесі формування електронної бібліотеки «Україніка» актуальним є досвід провідних бібліотек світу у напрямі розробки національних цифрових проектів. Об'єктом дослідження було обрано національні цифрові проекти країн Сходу. Предметом дослідження є історія та принципи формування цифрового контенту, види цифрових колекцій, специфіка інтерфейсу цифрової бібліотеки. Мета дослідження полягає у вивченні міжнародного досвіду формування та систематизації цифрового контенту електронних бібліотек для подальшого впровадження у роботу зі створення електронної бібліотеки «Україніка». Для дослідження було обрано національні цифрові проекти Китаю, Японії, Індії.

Китай. Впровадження у 2005 р. проекту Національної цифрової бібліотеки Китаю (China National Digital Library) (режим доступу: <http://www.nlc.cn/newen/>) ознаменувало початок нового періоду в розвитку Національної бібліотеки Китаю. Презентація проекту відбулася у 2011 р. Його відкриттю передувала кількарічна робота з підготовки цифрового контенту та декілька пробних проектів. Національна цифрова бібліотека Китаю входить до досить розвиненої мережі цифрових бібліотек, яка складається з декількох національних цифрових бібліотек, зокрема: Національна наукова цифрова бібліотека Китаю, Китайська академічна бібліотечно-інформаційна система, Цифрова бібліотека Комуністичної партії, Національна військова цифрова бібліотека. Національна бібліотека Китаю розпочала оцифрування фонду у 2000 р. У кінці 2012 р. загальний обсяг цифрових ресурсів досяг 813 ТВ.

Портал Національної бібліотеки Китаю та Національної цифрової бібліотеки Китаю розміщені за однією адресою. Інтерфейс представлений двома мовами: китайською та англійською, при цьому варіанти порталу різняться інтерфейсом. На порталі діє принцип «єдиного вікна» для пошуку у всіх ресурсах. За типами ресурсів весь цифровий контент поділено на: книги, періодичні видання, газети, дисертації, стародруки, відеоматеріали, музичні файли, мікроформи. Кожен тип ресурсів поділяється на колекції за тематичними, хронологічними та географічними параметрами.

Японія. Національна цифрова бібліотека (режим доступу: <http://dl.ndl.go.jp/>) створена та підтримується Національною

парламентською бібліотекою Японії. Перші «пілотні» проекти цифрової бібліотеки були розпочаті у 1994 р. Повноцінна робота над створенням цифрових колекцій розпочалося після 2000 р. Під час вибору матеріалу для оцифрування орієнтуються, перш за все, на унікальність видання, його фізичний стан, інформаційний попит на нього.

Цифрові колекції згруповані за типами ресурсів:

- книги до 1968 р., що включають також законодавчі матеріали та дитячу літературу, – 900 тис.;
- періодичні видання до 2000 р. становлять найбільшу частину цифрової бібліотеки – 1 235 000 од.;
- стародруки та рідкісні книги – 90 тис.;
- докторські дисертації, захищені у 1991–2000 рр. – 140 тис.;
- газети від 1883 до 1952 р. – 20 тис.;
- колекція історичних звукозаписів 1900–1950 років – 50 тис.;
- аудіо- та відеоматеріали.

Загальний обсяг цифрового контенту у березні 2016 р. становив 2,5 млн.

Інформаційні ресурси, на які не поширюється авторське право, надаються для користувачів через Інтернет у повнотекстовому доступі. Захищені авторським правом матеріали надаються безпосередньо у приміщенні Національної парламентської бібліотеки Японії або її партнерів.

Цифрова бібліотека представлена на порталі Національної парламентської бібліотеки Японії окремим розділом, а також окремим сайтом. Окрім японської мови існує підтримка англomовної версії інтерфейсу. Навігаційно-пошукова система досить детально розроблена та дозволяє здійснювати як простий пошук, так і розширений із вибором декількох параметрів: назва колекції, тип ресурсу, умови доступу, рік видання, розділ знань. Під час перегляду результати пошуку можна деталізувати додатково за країною та мовою.

Індія. Електронна бібліотека Індії (режим доступу: <http://www.new.dli.ernet.in/>) є, мабуть, винятком із загальнопоширеної у світі практики, коли національна бібліотека є головним куратором національної цифрової бібліотеки. Процес оцифрування у Національній бібліотеці Індії розпочато у 1998 р., але навігаційно-пошукова система для оцифрованих документів не здатна задовольнити інформаційні запити користувачів. Крім того, для перегляду цифрового контенту бібліотеки необхідна складна реєстрація на сайті. Все це створює неприємне враження від порталу Національної бібліотеки Індії.

Задовольнити інформаційну потребу користувачів у цифрових

ресурсах Індії цілком може проект Digital Library of India (DLI). Координатором проекту є Інститут науки Індії, участь у ньому бере 21 центр оцифрування та наукові інститути. Проект підтримується та фінансується Департаментом електроніки та інформаційних технологій, Міністерством зв'язку та інформаційних технологій, урядом Індії.

Електронна бібліотека Індії є цифровою колекцією рідкісних книг, зібраних із різних бібліотек в Індії. Проект DLI розпочався у 2000 р. Його місією є зібрання в архіві всіх важливих літературних, художніх та наукових праць людства і збереження їх в цифровому форматі для вільного доступу кожному через Інтернет задля освіти, навчання, передачі майбутнім поколінням. Першим кроком у реалізації цієї місії є створення цифрової бібліотеки з мільйонною колекцією книг, головним чином індійськими мовами.

Цифровий контент DLI згрупований за типово-тематичним поділом: колекції книг, періодичних видань, газет та стародруків розподіляються за тематикою. Простий пошук передбачений за назвою, автором, роком, темою та мовою видання. Інтегрований пошук дозволяє поєднати ці параметри для уточнення пошукового запиту.

Станом на червень 2016 р. DLI має 537 тис. документів та 187,656 млн оцифрованих сторінок. Більшість документів (288 тис.) є англomовними. Як бачимо, проект DLI досяг екватора першого етапу свого розвитку та впевнено набирає оберти. Наступним кроком проекту має стати розпізнавання текстів та реалізація повнотекстового пошуку.

Таким чином, створення національних цифрових проектів є необхідною та важливою умовою для збереження культурної та наукової спадщини кожного народу.

Створення національного цифрового проекту, який акумулюватиме всю культурну, наукову та літературну спадщину українського народу, є актуальною та надзвичайно важливою місією сучасного суспільства. Представлення на веб-порталах цифрових копій рідкісних друкованих творів, рукописів, музейних експонатів тощо дозволяє зберегти оригінали для наступних поколінь. Центром бібліотечних електронних ресурсів і технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розпочато формування фундаментального науково-інформаційного проекту електронної бібліотеки «Україніка». Враховуючи світовий досвід, реалізація проекту здійснюється у двох основних напрямках:

- формування загальнонаціонального порталу «Наука України: доступ до знань»;

– формування інтегрованої електронної бібліотеки «Цифрова україніка».

Платформою для організації науково-інформаційного проекту електронної бібліотеки «Україніка» має стати онлайнвий реєстр видань україніки, авторизовану участь у якому можуть взяти на добровільній кооперативній основі наукові обласні універсальні бібліотеки, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів, бібліотеки та експерти різних галузей знань наукових установ України [1].

Список використаної літератури:

1. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. В. Лобузін // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6-8 жовт. 2015 р.). – Режим доступу : <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>

2. Мар'їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту [Електронний ресурс] / О. Ю. Мар'їна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 41–46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_2_6

3. Digital Library of India [Electronic resource]. – Access mode : <http://dli.gov.in/>. – The name of the screen.

4. National Diet Library Digital Collection [Electronic resource]. – Access mode : http://dl.ndl.go.jp/?__lang=en. – The name of the screen.

5. National Library of China / China National Digital Library [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nlc.cn/newen/>. – The name of the screen.

УДК 027.021:004.65:024

Каліберда Н. Ю.,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

БІБЛОТЕЧНІ ПОСЛУГИ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАУКОВОЇ БІБЛОТЕКИ

Новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний з активним впровадженням, розвитком та використанням інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової інформації, які впливають на

всі сфери суспільного життя: політику, економіку, науку, культуру, освіту та бібліотеку.

Якісні зміни, які відбуваються у бібліотечно-інформаційному середовищі безпосередньо впливають на місце і роль конкретної бібліотеки в системі бібліотек країни та світу, характеризуються загальними тенденціями, пов'язаними з:

- широким розповсюдженням електронних ресурсів та переоцінці ролі інформації для всіх сфер діяльності та розвитку суспільства;

- впровадженням та розвитком нових інформаційних технологій, які забезпечують процеси створення електронних ресурсів, цифрового збереження та доступу до бібліографічної, текстової, візуальної та іншої інформації у дистанційному режимі, а також організацію та використання онлайнних бібліотечних сервісів;

- тенденцією збільшення аудиторії віддалених користувачів, яка активно впливає на розвиток бібліотек та бібліотечно-інформаційної сфери в цілому;

- підвищенням вимог до послуг, які надаються бібліотеками та потреб персоналу у постійному оновленні фахових знань для забезпечення професійного рівня обслуговування користувачів.

Впровадження у бібліотечну діяльність нових технологій дозволило створити рівні умови для роботи користувачів в бібліотеці так і поза її межами. В електронному середовищі традиційні види бібліотечних послуг набувають нових якостей, які характеризуються доступністю до них необмеженої кількості користувачів будь який період часу та оперативністю отримання інформації.

Найбільшого поширення у бібліотеках набувають нові технології та форми електронного інформаційного обслуговування користувачів, основним завданням яких є забезпечення наукових, освітніх, культурних потреб споживачів інформації шляхом підготовки та представлення на бібліотечних веб-сайтах матеріалів науково-інформаційного, довідкового, тематичного, консультаційного, науково-методичного характеру.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) з 2011 року, на основі спеціальних програмно-технологічних розробок, для вирішення багатоаспектних завдань, пов'язаних з оптимізацією інформаційного обслуговування, започатковано комплекс електронних послуг, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб наукових співробітників, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

Основними серед них є:

- інформаційно-бібліографічний сервіс «Віртуальна довідка»;
- інформаційний ресурс «Тематичний інтернет-навігатор»;
- інформаційний ресурс «Джерела наукової інформації»;
- інформаційний ресурс «Наукові реферативні огляди».

Ефективні програмно-технологічні рішення, які дозволили реалізувати роботу цих сервісів на єдиній платформі, створили оптимальні умови для використання науково-інформаційних ресурсів та отримання довідково-інформаційних послуг. Особливістю та відмінною рисою реалізованих сервісів є комплексний підхід, який дозволяє користувачам за одним пошуковим запитом отримувати релевантну інформацію з усіх інформаційних ресурсів.

Функціональні можливості інформаційно-бібліографічного сервісу «Віртуальна довідка» забезпечують технологію виконання бібліографічних довідок та надання методичних рекомендацій за запитом віддалених користувачів, формування архіву виконаних довідок, який дозволяє здійснювати пошук за тематикою та ключовими словами. Відмінною ознакою та характерною рисою сервісу є можливість представлення інформації не тільки у вигляді бібліографічних добірок і фактографічної інформації, а й повнотекстових документів та посилань на мережеві ресурси.

Технологія формування тематичних колекцій веб-ресурсів, які представлені у інформаційних ресурсах «Тематичний інтернет-навігатор» та «Джерела наукової інформації», дає можливість інформувати користувачів про найбільш актуальні та науковозначущі мережеві ресурси галузевого та політематичного характеру, які змістовно відображають питання пов'язані з пріоритетними напрямками розвитку держави, науки, культури, освіти. У інформаційному ресурсі «Джерела наукової інформації» представлені посилання на ресурси наукової інформації відкритого доступу з більшості галузей сучасної вітчизняної та світової науки. Структура, за якою здійснюється формування даного ресурсу, відповідає тематиці наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук НАН України. Бібліографічні описи інформаційних джерел доповнені стислою анотацією, ілюстративним матеріалом. Зручність пошукового інтерфейсу забезпечує можливість здійснювати пошук інформації за різними параметрами – ключовими словами, розділом знань, тематичними рубриками, типом ресурсу, назвою.

Формування інформаційного ресурсу «Наукові реферативні

огляди» здійснюється відповідно до затверджених президією НАНУ Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 р.р. Для організації даного напрямку роботи проведено тестування інформаційного комплексу, який складається зі спеціалізованої БД для формування тематичних добірок та веб-інтерфейсу користувача для представлення систематизованої інформації на веб-порталі НБУВ. Опубліковані реферативні огляди містять тематичні добірки матеріалів, які складаються з бібліографічних описів документів з фондів НБУВ, які доповнені рефератами та ілюстративними зображеннями, бібліографічних описів електронних ресурсів доповнених рефератами та гіперпосиланнями.

Активне використання представленого комплексу електронних послуг підтверджує їх ефективність для користувачів, що передбачає постійне поповнення інформаційної складової вже існуючих ресурсів, впровадження на їх основі нових форм інформаційного обслуговування для забезпечення інтегрованого доступу до наукових ресурсів та інформації вітчизняним вченим.

УДК 025.4:[101+159.9]

Костиця Б. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ В РОБОЧИХ ТАБЛИЦЯХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Робочі таблиці класифікації мають відповідати тенденціям розвитку науки та новим викликам сучасності. В умовах розвитку інформаційного суспільства вони повинні найповніше задовольняти запити користувачів. Розвиток таких важливих для суспільства наук, як філософські та психологічні, знайшов своє відображення у робочих таблицях класифікації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Л. Ландау поділяв науки на природні, неприродні і протиприродні. До останніх він відносив філософію. Сергій Кримський писав: «Насправді Л. Д. Ландау дав не зневажливе, а точне визначення філософії, бо вона дійсно протиприродна. Насамперед філософія

протистоїть загально визнаним дисциплінарним вимогам науки, зразком якого вважалося природознавство. Вона, на відміну від звичайних наук, не має визначеного предмета, бо, на думку Ортегі-і-Гассета, з самого початку шукає саму себе, свій предмет та свої можливості...».

У ході практичної роботи у відділі наукового опрацювання документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в історії філософії були виокремлені такі нові підрозділи:

Ю3(0)6-63-062 Проблема буття і пізнання;

Ю3(0)6-63-08 Немарксистська філософія та суспільство, духовне життя, політика;

Ю3(0)6-63-081 Немарксистська філософія та Людина;

Були відкриті рубрики таких природознавців:

Ю3(4РОС)6-620 Менделєєв;

Ю3(4РОС)6-621 Мечников;

Ю3(4РОС)6-622 Мічурін;

Ю3(4РОС)6-623 Павлов;

Ю3(4РОС)6-624 Сеченов;

Ю3(4РОС)6-625 Тімірязєв;

Ю3(4РОС)6-626 Вернадський;

Ю3(4РОС)6-627 Ціолковський;

Ю3(4РОС)6-628 Вавилов;

Ю3(4РОС)6-629 Інші.

У розділі «Ю7 Етика» при надходженні літератури з відповідної тематики з'явилися підрубрики:

Ю715.41 Етика керівника;

Ю515.42 Етика виробничих професій;

Ю715.43 Наукова етика;

Ю715.44 Педагогічна етика;

Ю715.45 Етика лікаря;

Ю715.46 Юридична етика;

Ю715.47 Військова етика;

Ю715.48 Етика в торгівлі;

Ю715.49 Інші.

В історії світової психології були введені рубрики структурна школа, варбурзька школа, функціоналізм, гештальтпсихологія, фрейдизм та психоаналітичний рух, теорія поля, вчення про стадіальність, розвиток інтелекту (Піаже та женецька школа), когнітивна психологія.

У рубриці «Ю940 Педагогічна психологія дорослих» виокремлено такі підрубрики:

Ю940.3-5 Вияв окремих психічних процесів у навчанні;
Ю940.3-64 Психологічні основи форм і методів навчання (урок, домашнє завдання і т. д.);

Ю940.3-7 Індивідуальні психологічні особливості при навчанні;

Ю940.32 Психологія навчання окремим предметам;

Ю940.321 Навчання мовам.

У рубриці «Ю943 Психологія спорту» виділені такі підрубрики:

Ю943.5 Ігри (футбол, гандбол, баскетбол, волейбол, теніс, регбі

тощо);

Ю943.581 Шахи;

Ю943.6 Гімнастика;

Ю943.711 Легка атлетика;

Ю943.712 Важка атлетика;

Ю943.713 Бокс;

Ю943.715 Спортивна боротьба;

Ю943.717/718 Водний спорт;

Ю943.719 Зимовий спорт;

Ю943.729 Інші види спорту;

Ю943.8 Туризм, альпінізм.

У рубриці «Ю949.2 Практична (консультативна) психологія»

були введені підрозділи:

Ю949.2 с36 Нейролінгвістичне програмування;

Ю949.241 Практична психологія в соціальній роботі (служба

зайнятості, волонтери, війни тощо);

Ю949.242 Економіка і бізнес;

Ю949.244 Консультативна психологія в освіті;

Ю949.249 В інших сферах;

Ю949.3 Екологічна психологія.

Рубрика «Ю951.51 Психологія класів, станів і верств населення капіталістичного суспільства» була перейменована на «Психологію окремих верств і груп населення», рубрика «Соціально-психологічні проблем спілкування між людьми» була доповнена підрозділами «Ю953.4 Види спілкування» та «Ю953.41 Ділове спілкування», рубрика «Ю954.0 Загальні питання психології груп» була доповнена підрубрикою «Ю954.06 Соціальний інтелект», «Ю956 Психологія сім'ї та побуту, психологія виховання дітей у родині» – «Ю956-994-01 Сімейні цінності».

У кінці ХХ ст. у цих науках відбулося значне переосмислення уявлень. Насамперед, це зумовлено впливом нового постмодерного світогляду, переходом суспільства з індустріального в постіндустріальне.

**ВПЛИВ АВТОРИТЕТНОЇ РОБОТИ НА ПРОЦЕС НАУКОВОГО
РЕДАГУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ КАТАЛОГІВ:
УНІФІКАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ УСТАНОВ ТА ІМЕН ОСІБ
ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ**

Упродовж останніх десятиліть в Україні активно відбувається інформатизація бібліотек. Створення власних електронних каталогів є пріоритетним напрямом їхньої роботи. Але паралельно з цими процесами багато книгозбірень продовжує вести традиційні карткові каталоги.

Напрацьований світовий досвід показує, що до проведення повної ретроконверсії традиційних карткових каталогів в електронну форму, створення повноцінних бібліографічних записів, традиційні карткові каталоги залишаються єдиним цінним довідково-пошуковим ресурсом бібліотеки. І тому підтримка їх в актуальному стані та проведення наукового редагування є важливим завданням. Співробітники групи з організації та ведення алфавітних каталогів відділу наукового опрацювання документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) докладають максимум зусиль для підтримання карткових каталогів у належному інформативному та фізичному стані.

Робота групи організації та ведення алфавітних каталогів неперіодичних видань скерована на подальше формування традиційних бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ. Це, насамперед, здійснення комплексу робіт із наукової організації та ведення карткових алфавітних каталогів неперіодичних видань, надрукованих кириличним шрифтом, поточне редагування та наукове редагування інформаційних карткових масивів відповідно до даних авторитетних файлів авторів особливих категорій та найменувань установ. У цьому контексті координація та інформаційно-методична підтримка для ефективного здійснення наукового редагування каталогів набувають особливого значення. Інтеграція авторитетних даних у процес наукового редагування карткових каталогів – це приклад інтелектуального взаємозбагачення додаткових сервісів для користувачів як традиційних, так і цифрових інформаційних ресурсів. Так, у процесі редагування назв деяких установ («Харківський політехнічний інститут», національний технічний

університет; Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова) у карткових алфавітних каталогах було виявлено бібліографічні записи під заголовком таких варіантів назв цих установ, яких не було у переліку даних авторитетних файлів. Тож, у процесі наукового редагування відбувся своєрідний обмін інформацією між традиційним картковим та сучасним цифровим інформаційними ресурсами.

Формування інформаційно-пошукової системи бібліотеки у будь-якій формі (електронній чи картковій) – це важливий і відповідальний процес, який вимагає значних зусиль кваліфікованих спеціалістів. У вимірі світового досвіду на цю діяльність витрачають значні кошти, зокрема, – на оплату праці висококваліфікованих фахівців-каталогізаторів. Адже без ефективної системи каталогів будь-яка бібліотека з найбагатшими фондами – лише сховище цінної, але недоступної для користувачів інформації.

Наукове редагування заголовків бібліографічних записів у центральних алфавітних каталогах НБУВ на основі авторитетних записів імен осіб особливих категорій та назв установ і організацій є важливою складовою ефективного використання цифрових технологій для підвищення рівня обслуговування користувачів традиційних каталогів. Однак, складні умови сьогодення, ситуація з фінансовим та кадровим забезпеченням НБУВ, на тлі посилення вимог щодо наукового опрацювання потоку документально-інформаційного ресурсу ускладнює подальше інформативне та фізичне утримання карткових каталогів на належному рівні. Наукове редагування карткових каталогів здійснюється занадто повільно, вибірково і суттєво не впливає на якість обслуговування користувачів бібліотеки.

Здійснена робота створює передумови для подальшого проведення ефективної ретроконверсії карткових каталогів в електронну форму відповідно до сучасних функціональних вимог до бібліографічних записів, необхідною складовою яких є точки доступу до інформації (назви колективів, імена осіб, предметні рубрики тощо).

КОРИСТУВАЧ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сьогодні одним з основних завдань наукової бібліотеки залишається підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування, створення та організація доступу до ресурсів і послуг, які відповідають інформаційним запитам та потребам користувачів різних категорій. Підвищенню ефективності та оперативності обслуговування, розвитку та удосконаленню електронних ресурсів і послуг сприяє використання нових інформаційних технологій.

Проведення систематичних досліджень задоволення інформаційних потреб користувачів, ефективності використання інформаційних ресурсів і послуг, ступеня задоволеності ресурсною базою бібліотеки дає можливість отримати уявлення про стан та проблеми бібліотечно-інформаційного обслуговування, на основі отриманих результатів приймати ефективні управлінські рішення щодо розвитку інформаційної складової, удосконалення існуючих чи впровадження нових форм та методів обслуговування користувачів.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у межах виконання відомчої наукової теми «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» на базі зали електронних ресурсів здійснюється статистичне дослідження інформаційних потреб користувачів електронних ресурсів, завданнями якого є вивчення складу користувачів електронних ресурсів, їхніх інформаційних пріоритетів та мотивації звернень, ефективності використання електронних джерел інформації.

Відповідно до програми дослідження було розроблено анкету користувача електронних ресурсів, яка крім уточнюючих даних (№ читацького квитка користувача, дата заповнення) містить блок питань щодо використаних джерел інформації, ступеня задоволеності отриманою інформацією, причин незадоволеності результатами пошуку. Дані анкетування заносилися до БД реєстрації користувачів електронних ресурсів НБУВ (далі БД), яку було розроблено на основі

програмного забезпечення САБ ІРБІС-64 фахівцями відділу інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє багатократно звертатися до отриманих даних, порівнювати різні характеристики в хронологічному, тематичному аспектах, прослідковувати динаміку інформаційних потреб різних груп користувачів.

Отримані результати засвідчують, що основними користувачами науково-інформаційних ресурсів веб-порталу НБУВ та зовнішніх мережеских ресурсів Інтернет є спеціалісти з вищою освітою (48%). Це вказує, що користувачі названої категорії зорієнтовані на отримання інформації в електронному форматі. Такі категорії користувачів, як кандидати наук, аспіранти та студенти ВНЗ від загальної кількості користувачів електронних ресурсів становлять 11–13 %. До малочисельних категорій відносяться – доктори наук (2 %), іноземні студенти (менше 1 %), учні середніх спеціальних навчальних закладів (1 %).

Аналіз статистичних даних переконливо довів, що користувачі з гуманітарною освітою найчастіше відвідують залу електронних ресурсів (54 %). Здебільшого, це – спеціалісти з економічних (15 %), юридичних (9 %), філологічних наук (8 %), педагоги (6 %), історики (5 %). Значно рідше до електронних ресурсів зали зверталися політики (2 %), митці (2 %), військові (менше 1 %). Фахівці з природничих і технічних спеціальностей становлять менше половини від усіх відвідувачів зали – 46 %. В основному – це спеціалісти з фізико-математичних (9 %), технічних наук (6 %), інформаційних технологій (6 %), природознавства (4 %), біології (4 %).

Аналіз тематики інформаційних запитів користувачів підтверджує пріоритетність питань гуманітарного профілю, серед яких запити економічного характеру становлять 15 %, політичного – 10 %, юридичного – 9 %, історичного – 7 %. Слід відзначити, що фізико-математичними та комп'ютерними науками користувачі зали цікавляться менше (відповідно 6 % та 4 % від кількості всіх запитів). Майже не цікавила користувачів зали гірнична та військова справа, технології, пов'язані з деревиною, легкою промисловістю (менше 1 %).

Певна кількість користувачів (8 %) відвідували залу електронних ресурсів виключно з метою отримання доступу до мережеских сервісів та соціальних комунікацій (поштова скринька, соціальні мережі Facebook, Ukrainian Scientists Worldwide, В Контакте, Twitter та інші).

При здійсненні пошуку інформації до ресурсів Інтернету звернулися 60 % користувачів зали електронних ресурсів. Майже кожен третій використовував електронні каталоги та БД НБУВ (29 %). Найбільш популярним електронним ресурсом виявилася

повнотекстова БД «Наукова періодика України» (85 % звернень). Можна констатувати щорічне збільшення наявного інтересу користувачів до БД НБУВ «Тематичний Інтернет-навігатор» (з 1 % до 5 % звернень упродовж досліджуваного періоду). До передплачених іноземних електронних продуктів на платформі Elsevier, Scopus, Ebsco, BioOne звернулися 5 % користувачів зали електронних ресурсів). Найбільший інтерес цей ресурс викликав у категорії науковців (39 %) та аспірантів (31 %) і мав чітку природничо-технічну спрямованість. Студентська аудиторія в більшості випадків цікавилася питаннями гуманітарного профілю.

Необхідно зазначити, що результативність пошуку інформації в електронних БД НБУВ мала позитивну динаміку (з 83 % до 88 %). Найвища ступінь задоволеності користувачів результатами пошуку виявилася в економічному, юридичному та історичному блоці питань, найменша – в математичних, педагогічних, філологічних запитах.

Враховуючи визначені Законом України пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2020 р., можна очікувати в найближчому майбутньому збільшення інтересу до енергетики та енергоефективності, інформаційних та комунікаційних технологій, раціональному природокористуванню, до нових технологій профілактики та лікування найпоширеніших захворювань.

УДК 004.774:001.103.2:027.021

Лобузин І. В.,

наук. співроб. НБУВ

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ МЕТАДАНИХ ЦИФРОВОГО ПРОЕКТУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Метадані є необхідним елементом організації структурованих цифрових колекцій, з метою підтримки зручного пошуку, тривалого збереження, і взаємодії в інтернет-масштабі.

Загалом, для всіх інформаційних цифрових об'єктів, незалежно від фізичної або інтелектуальної форми, прийнято визначати три основних атрибути: зміст, контекст і структура. Саме ці атрибути необхідно відобразити через метадані:

- зміст відповідає за змістове наповнення інформаційного

об'єкта, його інформаційні властивості;

- контекст вказує на такі аспекти: хто, що, чому, де і яким чином пов'язаний зі створенням об'єкта та зовнішніми чинниками по відношенню до інформаційного об'єкта;

- структура містить формальний набір атрибутів взаємозв'язків між елементами всередині інформаційного об'єкта або різних інформаційних об'єктів.

Від якості системи метаданих, її продуманості та відповідності міжнародним стандартам залежить успіх та інтероперабельність цифрового проекту наукової бібліотеки. Як показує міжнародний досвід, процес вивчення, відбору та розвитку системи метаданих цифрового фонду є складним і відповідальним, і відповідно поділяється на декілька етапів: 1) вивчення основних потреб у метаданих; 2) розгляд та аналіз чинних стандартів і проектів; 3) підготовка специфікації метаданих та розробка системи метаданих; 4) підготовка нормативно-методичної документації; 5) навчання співробітників та утримання служби метаданих.

Відповідно до цих рекомендації провідних бібліотек у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) було здійснено низку досліджень та розробок у напрямі забезпечення цифрового проекту якісною та розвинутою системою метаданих. Сформований у НБУВ цифровий ресурс має свої специфічні особливості: полідокументність (рукописні та архівні документи, стародруки та більш сучасні книги, ноти, образотворчі матеріали, карти, періодичні видання і газети тощо), полілінгвістичність (різними мовами, у тому числі, давніми), політематичність (широкий тематичний та інформаційний спектр ресурсів різних галузей знання), поліформатність (різні розміри документів, шрифтів, зображень та широка варіабельність їх якості та чіткості). Крім того цифровий фонд НБУВ вирішує два різних завдання: створення страхового фонду цифрових копій документів та формування загальнодоступної цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини.

Виходячи із цих принципових особливостей та завдань для опису та атрибуції цифрових об'єктів у НБУВ була розроблена оригінальна система метаданих, яка ґрунтується на загальноприйнятих міжнародних стандартах (адміністративних, технічних, збереження та описових). Запропонована система метаданих вирішує як технологічний супровід усіх технологічних ланок формування цифрового фонду, так і забезпечує доступ до цифрових ресурсів на порталі НБУВ та інтеграцію метаданих до міжнародних цифрових проектів.

Адміністративні метадані забезпечують управління цифровою колекцією: права відтворення і доступу, місцезнаходження документа та його копії, приналежність до колекції, критерії відбору для оцифрування, призначення копії (довгострокове збереження або користувацький доступ) тощо.

Технічні метадані характеризують апаратні засоби і програмне забезпечення, формати даних, характеристики зображень, ключі шифрування, паролі.

Метадані збереження документують фізичний стан ресурсів, вжиті заходи для збереження фізичних і цифрових версій ресурсів, інформацію про носії та дату збереження цифрових ресурсів.

Описові метадані відповідають за змістові характеристики ресурсу та контекст його створення, вони включають каталожні записи, спеціалізовані тематичні інструменти та індекси, гіперпосилання та відносини між ресурсами, анотації та зміст.

У НБУВ процес оцифрування документів супроводжується формуванням відповідних метаданих цифрового ресурсу у службовій базі даних «SCAN». Записи бази даних дають змогу слідкувати за всіма етапами поповнення електронного фонду: від виготовлення зображень до запису на диск UDO, створення і публікації електронної версії видання. Основними структурними елементами запису є: замовлення (стан виконання, дати (початок – кінець), № диска UDO, підрозділ НБУВ або установа / організація; замовник, примітка, тип замовлення, текст замовлення, підстава виконання, призначення копії, найменування проекту або колекції, вид документа, обсяг сторінок); опис (стислий бібліографічний опис документа з необхідними ідентифікаторами: місце зберігання, фонд / колекція, шифр, інвентарний номер, посилання до електронної версії видання); виконання замовлення (обладнання, проведені роботи, дата виконання, виконавець); обсяг робіт (назва папки / файлу, кількість файлів, обсяг у байтах, формат файлів, роздільна здатність, колір, глибина кольору). Для розробки структури записів бази даних «SCAN» було використано рекомендації стандарту із збереження цифрових даних PREMIS (Preservation Metadata: Implementation Strategies), який включає всю необхідну інформацію щодо збереження цифрового об'єкта: формат, структуру і використання цифрового ресурсу, історію всіх операцій, проведених над об'єктом збереження, в тому числі будь-які зміни, автентичність, технічну історію, історію зберігання, відповідальність, права, пов'язані зі збереженням тощо. Для довготривалого збереження цифрових об'єктів необхідно, щоб метадані зберігалися окремо від об'єктів, в системі, незалежній від тієї, яка була

використана під час їх створення. Описова частина метаданих включає опис як бібліотечних документів, так і документів архівних фондів. У структурі опису документів, там де це доцільно, врахований зв'язок між бібліографічним та архівним описом на рівні основних елементів: автор, назва (заголовок), місце видання (написання), дата публікації (створення), країна (локалізація), мова документа, розмір, формат, розділ знань, предметна рубрика тощо. Організація такого зв'язку забезпечує єдиний пошуковий апарат на рівні основних точок доступу для інформаційних ресурсів цифрового фонду. Записи бази даних надають також можливість отримувати різнопланову звітну документацію: облік робіт (за обладнанням, проектами, замовниками, типом ресурсів), акти передавання цифрових копій замовникам, списки оцифрованих документів, описи одиниць зберігання страхового фонду, індивідуальні звіти з оцифрування та опрацювання цифрових копій.

Після завершення технологічного циклу створення та збереження цифрової копії документа настає етап публікації її для вільного доступу у цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини. Кожна цифрова бібліотека, зорієнтована на свою аудиторію користувачів. Для наукової бібліотеки основна потреба в метаданих має бути спрямована, в першу чергу, на задоволення потреб наукового пошуку інформації. Тому проект наукової бібліотеки не може обмежуватися лише спрощеною схемою метаданих на рівні основних атрибутів (наприклад п'ятнадцять основних елементів схеми метаданих Dublin Core). Цифрові об'єкти наукової бібліотеки мають бути забезпечені, насамперед, розширеним спектром елементів опису змісту та контексту створення інформаційних об'єктів, що є критично важливою інформацією для наукових дослідників.

Тому на етапі публікації цифрового ресурсу найбільшій уваги потребують описові метадані, які у більшості випадків є єдиними точками доступу до контенту, за умов того, що більшість цифрових копій не мають розпізнаного текстового шару і зберігаються у форматі зображень. Серед головних елементів, які визначають рівень та якість описових метаданих слід виділити такі: розробка типології цифрових колекцій, тематичне упорядкування ресурсів, забезпечення пошуку через авторитетні файли (імен осіб та назв колективів), хронологічні та географічні характеристики документів, мова тексту, введення анотацій, історичних довідок та змісту документів.

Для успішного представлення проекту користувачам необхідно також налагодити тісну взаємодію між різними спеціалістами бібліотеки: дизайнерами і розробниками інформаційної системи,

спеціалістами з метаданих, експертами-документознавцями. Як свідчить досвід цифрового проекту НБУВ, популярність цифрових ресурсів напряму залежить від якості описових метаданих, їх реалізації в інтерфейсі користувача, реклами і популяризації нових надходжень до цифрової бібліотеки.

УДК 021.7:004.65:005.5

Самохіна Ж. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

РЕКЛАМА ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯК СКЛАДОВА МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ

Реклама як складова маркетингової комунікаційної системи є обов'язковим елементом інформаційно-комунікаційної діяльності сучасної бібліотеки. Реклама електронних інформаційних ресурсів може цілеспрямовано впливати на користувача, як інструмент створення мотивації до користування бібліотечною продукцією завдяки постійному інформуванню користувачів про наявність електронних інформаційних ресурсів у бібліотеці.

Бібліотечна реклама не тільки дозволяє інформувати користувачів про бібліотечні ресурси і сервіси, а й створювати цей попит. Таким чином, ефективне використання рекламних заходів дозволяє вирішувати стратегічні і тактичні завдання бібліотеки, пов'язані з її роллю на інформаційному ринку.

Сьогодні бібліотеки мають можливість просувати свій електронний продукт до користувачів, реалізуючи кілька цілей:

- інформування про інформаційні ресурси, бази даних, умови їх отримання;
- заохочення до використання ресурсів та сервісів конкретного бібліотечного закладу.

Реклама електронних інформаційних ресурсів бібліотеки набуває важливого значення у системі інформування бібліотечних послуг і ресурсів. Останніми роками бібліотеки активізували розвиток електронних інформаційних ресурсів, створюють власні бібліографічні реферативні та повнотекстові бази даних, надають інформацію про

нові надходження книжок та журналів, впроваджують нові сервіси для оперативного обслуговування віддалених користувачів.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) рекламування електронних науково-інформаційних ресурсів за допомогою сучасних комп'ютерних та інтернет-технологій здійснюється паралельно у декількох напрямках, що дає можливість якнайповніше охопити користувацьку аудиторію. Інформація про кожний новий електронний ресурс, створений науковими підрозділами НБУВ, відображається у рубриці новин на головній сторінці веб-порталу бібліотеки, що дає змогу усім зацікавленим швидко і оперативно ознайомитися з новим електронним продуктом. Також інформування користувачів здійснюється на веб-сторінках структурних підрозділів НБУВ, відповідальних за створення нового інформаційного продукту. Крім того, рекламування електронних ресурсів бібліотеки відбувається через офіційну сторінку НБУВ та сторінки її підрозділів у соціальній мережі Facebook, яке здійснюється Прес-службою НБУВ. Така розгалужена система рекламування ресурсів дає можливість у відносно короткий проміжок часу здійснити інформування достатньо великої кількості користувачів бібліотеки, а також залучити потенційних користувачів, зацікавлених у її інформаційних продуктах.

Одним із напрямів роботи Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій та його відділів є створення і рекламування нових актуальних електронних науково-інформаційних продуктів. Зокрема, фахівцями відділу технологій дистанційного обслуговування через сторінку підрозділу на веб-порталі НБУВ та головну сторінку веб-порталу НБУВ здійснюється рекламування нових ресурсів. Так, раз у квартал користувачі мають можливість отримати інформацію про нові реферативні огляди, формування яких здійснюється з 2014 р., відповідно до пріоритетних наукових напрямів у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України. На сьогодні на веб-порталі НБУВ представлено вісім реферативних оглядів, які охоплюють питання геополітики, демографії, екології, енергетичної безпеки, інтелектуальних інформаційних систем і технологій, нанотехнологій, українського державотворення та культуротворення, а також розвитку «зеленої економіки» як нового напрямку у світовій економічній діяльності.

Також здійснюється рекламування нових розділів та ресурсів, представлених у анотованому тематичному інтернет-навігаторі НБУВ, що є тематичною колекцією веб-ресурсів, складеною відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки, освіти, культури. Веб-колекції

інтернет-навігатора постійно оновлюються, містять тематично згруповану інформацію у вигляді анотації та посилань на найбільш актуальні та інформативні ресурси, серед яких електронні бібліотеки, довідкові видання, освітні ресурси, електронні періодичні видання, книжкові видавництва України, ресурси з мистецтва, популярні пошукові системи, джерела наукової інформації, наукові репозиторії.

На головній сторінці веб-порталу НБУВ та офіційній сторінці бібліотеки у соціальній мережі Facebook з 2016 р. здійснюється рекламування нового корпоративного проекту Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій – Інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань». Для користувачів представлено інформацію про мету та завдання проекту, що передбачає корпоративне формування та співробітництво наукових бібліотек та наукових інформаційних центрів України, які долучаються до спільного створення нового ресурсу. Названий проект охоплює наукові бібліотеки та інформаційні центри України шляхом об'єднання наукових електронних ресурсів установ-учасників в єдину платформу. Активне рекламування проекту і представлених на ньому ресурсів дає можливість популяризувати електронні бібліотечно-інформаційні ресурси наукових бібліотек України, підвищити їхній рейтинг та доступність серед науковців України за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій.

Таким чином, реклама електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського виступає важливою передумовою та запорукою їх ефективного та оперативного використання цільовою аудиторією бібліотеки. Мережеві комунікації є достатньо ефективними інструментами реклами електронних ресурсів в інтернет-середовищі, що дає можливість адекватно оцінювати і прогнозувати ситуацію, оперативно обґрунтовувати прийняття рішень про продукування НБУВ нових електронних інформаційних ресурсів.

УДК 37.014.623-028.27

Ключок С. Г.,
мол. наук. співр. НБУВ

СВІТОВІ ТРЕНДИ ЦИФРОВОГО КУРАТОРСТВА

Сучасне життя для збереження конкурентоспроможності вимагає від установ організації системи безперервного навчання співробітників. За експертною оцінкою, у найближчі роки, передбачається швидке зростання ринку електронного навчання. Цьому також сприяє поширення вільного доступу до Інтернету, розвиток хмарних технологій та різних мобільних пристроїв. За даними IDC [1], до 2017 р. частка персональних комп'ютерів у загальному обсязі ринку персональних пристроїв скоротиться з 28,7 % (показник 2013 року) до 13 %. Частка планшетів зростає з 11,8 % до 16,5 %, а смартфонів – з 59,5 % до 70,5 % [2]. У зв'язку з цим набуває популярності, ще один важливий тренд – це BYOD, тобто поширяться використання співробітниками власних пристроїв на роботі, а також у корпоративному навчанні.

Невідповідність сучасних університетських програм практичним потребам суспільства спонукають використовувати засоби електронного навчання (e-learning, e-навчання). У рамках усієї індустрії корпоративного навчання сектор e-навчання значно розширився останніми роками. Найважливішим трендом, є організація системи безперервного навчання і її зв'язок з ефективністю роботи.

Для бібліотек, проблема безперервного навчання, особливо нагальна в аспекті управління електронними колекціями. У бібліотечній сфері найчастіше використовується термін цифрове управління електронною колекцією або цифрове курування (digital curation) – це відбір, збереження, підтримка, збирання й архівування цифрових активів як для теперішнього, так і для майбутнього використання. На сайті Центру цифрового курування (Digital Curation Centre, DCC) [3] зазначено, що цифрове курування і збереження даних – це поточні процеси, які вимагають інтелектуальних, часових і ресурсних витрат.

Життєвий цикл цифрового курування передбачає такі кроки:

– концептуалізація: початок і планування процесу створення цифрових об'єктів, включаючи методи збору даних і варіанти зберігання;

– створення: створення цифрових об'єктів і метаданих до них (адміністративних, описових, структурних та технічних);

– доступ і використання: налагодження якісного дотупу до цифрових об'єктів для користувачів;

– оцінювання і відбір: оцінювання цифрових об'єктів і їх відбір, який передбачає дотримання настанов, визначеної політики і законодавчих вимог;

– утилізація: видалення цифрових об'єктів, не призначених для довгострокового збереження;

– архівування: переміщення цифрових об'єктів в архів, надійний цифровий репозиторій, дата-центр тощо;

– збереження: заходи щодо забезпечення довгострокового збереження і аутентичного стану цифрових об'єктів;

– перевірка: періодичне переоцінювання цифрових об'єктів, що не пройшли перевірку та опрацювання;

– зберігання: зберігання даних у надійному стані, як зазначено у відповідних стандартах;

– перетворення і повторне використання: створення на основі цифрових архівів нових колекцій і об'єктів, надання доступу до них.

Для реалізації такої кількості завдань, необхідно мати не лише достатню кількість персоналу, але і компетентних цифрових кураторів, які зможуть організувати роботу. Звичайно що, цифровий куратор сам не проводить оцифрування і не забезпечує технічну підтримку, але, він повинен має розуміти, що саме необхідно для повноцінного управління електронними документами, і який має бути результат.

Розглянемо декілька популярних проєктів, призначених для підготовки цифрових кураторів і підвищення інформаційної грамотності.

DigCurV [4] фінансується програмою Європейської комісії Леонардо да Вінчі [5] з метою організації навчальної програми професійної підготовки цифрових кураторів. У рамках проєкту DigCurV було розроблено віртуальний тренажер – CURATE [6], призначений для вироблення навичок кураторства цифровим проєктом.

APARSEN [7] ресурс представляє матеріали Віртуального центру передового досвіду цифрового довгострокового збереження (Virtual Centre of Digital Preservation Excellence), який акумулює передовий досвід, методичні і нормативні документи, досліджує перешкоди довгостроковому доступу та зручності використання цифрової інформації. Проєкт фінансується Сьомою рамковою програмою Європейського Союзу з досліджень, технологічного розвитку і презентації [8].

iSchools [9] – це консорціум, до якого входять більш ніж 50

навчальних закладів, заснований у 2005 р. 10 країнами світу, серед яких – США, Канада, Австралія, Великобританія, Китай та ін. Діяльність цих закладів присвячена забезпеченню інформаційної грамотності у XXI ст., до якої відносяться навчальні програми з інформаційних технологій, бібліотекознавства, інформатики тощо. Запропоновані програми в iSchools включають інформаційну архітектуру, дизайн, політику та економіку, управління знаннями, проектування взаємодії з користувачем і юзабіліті, збереження та консервацію, бібліотечні відносини та управління бібліотеками, соціологію інформації і взаємодію людини з комп'ютером, комп'ютерні науки.

CILIP [10] є провідним професійним органом для бібліотекарів, інформаційних фахівців і менеджерів знань у Великобританії. Він представляє інформаційні професії, підтримує розвиток навичок, знань і досвіду, крім того акредитує програми різного ступеня у бібліотечній та інформаційній науці. Одним із цікавих проєктів CILIP є програма PKSB [11]. Вона включає цілий спектр навичок з управління знаннями: упорядкування і використання знань та інформації, науково-дослідницькі навички, архівна справа і діловодство, стратегія, планування та управління, орієнтація на користувача, дизайн, обслуговування і маркетинг, інформаційні технології та комунікації.

Останніми роками багато університетів у США почали нові курси і програми, призначені для підготовки інформаційних фахівців із курування цифровими колекціями. Часто такі програми обумовлені необхідністю оновлення професійних методів і навичок, у тому числі у бібліотеках, архівах, інформаційних службах, освітніх видавництвах та ін. У цілому ці програми орієнтовані на перерозподіл ресурсів для переходу від друкованих документів як основного виду діяльності до створення цифрових активів і управління ними. Державне фінансування та система грантів звичайно відіграє важливу роль у розгортанні системи навчання цифровому кураторству як пріоритетній інформацій професії.

Швидкий розвиток цифрового кураторства, а також нагальна потреба освіти у цій галузі спонукала педагогів спрямувати зусилля на вирішення фундаментальних проблем, оскільки вони прагнуть створювати програми і визначити базові знання та навички, необхідні практикуючим кураторам. Серед безкоштовних освітніх програм у цифровому куруванні є Управління цифровою інформацією (Digital Information Management, DigIn) [12] Аризонського університету (University of Arizona), програма стартувала у 2007 р. Серед нещодавно створених програм є Майстер архівознавства Клейтонського

університету (Master of Archival Studies program at Clayton State University, CSU) [13] і Освітнє видавництво (Scholarly Publishing, SP) [14]. Всі ці програми, зорієнтовані на різні професійні спільноти, але всі вони готують своїх студентів до ролі цифрових кураторів. Програма DigIn розроблена для допомоги бібліотекарям, архівістам і музейним фахівцям адаптувати свої знання і прикладні технологічні навички до вимог курування цифровими колекціями. Програма Майстер з архівознавства почала розроблятися ще у 2004 р., а у 2010 р. за підтримки гранту від Департаменту освіти США (U.S. Department of Education) була офіційно затверджена. Програма надає студентам унікальну можливість застосовувати отримані знання під час стажування на практиці, працюючи з багатими колекціями державних архівів.

Отже, у світі цифрове курування активно розвивається і впроваджується, за допомогою спеціальних навчальних проектів і засобів е-навчання. Навички цифрового куратора нагально необхідні сьогодні для роботи з колекціями цифрових документів, вони є необхідним елементом сучасної освіти бібліотечного та інформаційного спеціаліста.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна корпорація даних // International Data Corporation (IDC) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.idc.com/>. – The name of the screen.
2. Ринок електронного навчання тренди і прогнози. / Docebo // E-Learning Market Trends & Forecast 2014 - 2016 Report / A report by Docebo // 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.docebo.com/landing/contactform/elearning-market-trends-and-forecast-2014-2016-docebo-report.pdf>. – The name of the screen.
3. Що таке цифрове курування? / Digital Curation Centre // What is digital curation? [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dcc.ac.uk/digital-curation/what-digital-curation>. – The name of the screen.
4. Професійний цифровий куратор // Digital Curator Vocational (DigCurV) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.digcur-education.org/>. – The name of the screen.
5. Програма Леонардо да Вінчі // Leonardo da Vinci programme [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/education/tools/llp_en.htm. – The name of the screen.
6. CURATE – гра цифровий куратор / Digital Curator Vocational Education Europe Project // CURATE The Digital Curator Game [Elec-

tronic resource]. – Access mode : <http://www.digcur-education.org/eng/Resources/CURATE-Game>. – The name of the screen.

7. Альянс постійного доступу до наукових документів у мережі Європи // Alliance for Permanent Access to the Records of Science in Europe Network (APARSEN) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.alliancepermanentaccess.org/>. – The name of the screen.
8. Сьома рамкова програма Європейського Союзу з досліджень, технологічного розвитку і демонстрації // European Union's Seventh Framework Programme for research, technological development and demonstration [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.alliancepermanentaccess.org/index.php/aparsen/>. – The name of the screen.
9. Інформаційні школи // iSchools [Electronic resource]. – Access mode : <http://ischools.org/>. – The name of the screen.
10. Чартерний Інститут бібліотечних та інформаційних фахівців // Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.cilip.org.uk/>. – The name of the screen.
11. База професійних знань і навичок / CILIP // The Professional Knowledge and Skills Base (PKSB) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.cilip.org.uk/cilip/professional-knowledge-skills-base>. – The name of the screen.
12. Цифровий інформаційний менеджмент. Огляд детальної інформації про проект // Digital Information Management (Cert). View detailed program information [Electronic resource]. – Access mode : <http://uaonline.arizona.edu/program/digital-information-management-cert>. – The name of the screen.
13. Студія майстер архівування / Clayton State University Master of Archival Studies College of Information & Mathematical Sciences // Master of Archival Studies [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.clayton.edu/mas>. – The name of the screen.
14. Освітнє видавництво // CLU SP – Scholarly publishing [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.cineca.it/en/content/clu-sp-scholarly-publishing>. – The name of the screen.

ВИКОРИСТАННЯ ОНТОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Масштаби збільшення обсягів інформації на сьогодні і простота доступу до неї, як не парадоксально, ускладнюють пошук для користувача. Кількість у даному випадку не завжди переростає у якість – позбавлені організації ресурси в веб-мережі перетворюються на хаотичний масив документів. Виникає протиріччя між одночасною легкодоступністю та відсутністю експертної оцінки інформації, що призводить до її неякісності та недостовірності [1, с. 2]. В таких умовах бібліотеки виступають своєрідним когнітивним фільтром між інформацією та читачем, тож їхня діяльність, природно, залежить від ступеня інтегрованості власних виробничих процесів у веб-середовище. Необхідність цього наразі вже навіть не є питанням дискусії чи полеміки – це вимога, головна умова існування бібліотек на сьогодні. Створення ж та представлення електронних бібліотечних ресурсів, своєю чергою, безпосередньо залежить від використання онтологій.

Провідний фахівець з онтологічного інжинірингу сучасності Т. Грубер термінологічно визначає онтологію специфікацією концептуалізації [6]. На думку дослідника, це – сукупність об'єктів і концепцій, що взаємопов'язано існують у певній предметній області. В. Д. Соловйов трактує твердження Т. Грубера як окреслення під концептуалізацією певної структури реальності незалежної від словника предметної області [5, с. 9].

Бібліотеки традиційно оперують ґрунтовними схемами класифікації та правилами каталогізації. Проте в сучасних умовах вони – не самодостатні, потребують представлення у придатному для машинної обробки вигляді, що пояснює популярність звернення до онтологій. Оскільки система використовуваних понять обмежена предметною областю, і обсяги даних не співставні з наявними у веб-мережі, побудова максимально структурованої онтології є більш реальною. Важливо, що використання єдиної онтології верхнього рівня чи навіть онтології предметної області сприятиме інтеграції даних [5, с. 36].

Дослідники відзначають: удосконалення онтологій – безперервний процес. Це пов'язано з постійним розвитком людського

знання і потребою актуалізації предметних областей, котрі його розкривають. В першу чергу, йдеться про необхідність уникнення появи лакун – жодна з предметних підобластей не повинна залишитися поза системою предметних рубрик, яка використовується бібліотекою. Л. В. Найханова стверджує: повну систему знань створити складно, тому онтології повинні орієнтуватися на конкретні, часом досить обмежені практичні завдання [4, с. 454]. Таким чином, існує проблема створення онтологій конкретної предметної області, що витікає з поставлених перед бібліотекою цілей і очікуваних в подальшому результатів.

Онтологічні підходи були застосовані до організації тематичних електронних бібліотечних ресурсів електронної бібліотеки «Україніка» у НБУВ. Названий ресурс кумулює повнотекстові документи з питань українознавства – історії, літератури, мовознавства, географії тощо. Для структурованого подання інформації було проведено певне узагальнення предметної області (у даному випадку – українознавства), що забезпечує, управління, представлення, розкриття та пошук інформації в межах всієї БД.

Онтологія предметних областей побудована у вигляді термінологічного апарату. В середині розділів одиниці тезаурусу пов'язуються ієрархічними та неієрархічними зв'язками. Таким чином будується система організації знань які в цілому, на думку К. В. Лобузної, призначені для організації пошуку інформації та обслуговування колекцій електронних документів, забезпечують можливість пошуку необхідних користувачеві інформаційних джерел навіть без попереднього знання про їх існування [2, с. 63].

Так, в електронній бібліотеці «Україніка» за принципом тематичної зв'язності з документом виділяються важливі за змістом зв'язки (поняття, ознаки), відбувається формалізація галузі знання. Технологічно їх виділення виконується на двох етапах – на рівні бібліографічного опису видання (де вказуються автори, рецензенти, видавництва і т. д.) та на рівні опрацювання безпосередньо змісту документа для співвіднесення його з предметними рубриками та тематичним деревом знань [3].

Ієрархічні предметні зв'язки в обраній онтологічній структурі реалізовані на основі дерева знань із питань «Україніки», яке забезпечує зазначення приналежності документа до певного узагальненого розділу знань. Для уточнення та деталізації предметного образу документа використовується система неієрархічних змістових зв'язків на основі предметних рубрик. Паралельне використання цих двох способів організації знань забезпечує користувачу можливість формування як

загальних пошукових запитів, так і проведення більш детального пошуку конкретних понять.

Предметні рубрики призначені для закріплення, у першу чергу, синонімічних та асоціативних зв'язків понять предметної галузі. Виявлені зв'язки закріплюються в предметних рубриках, котрим відповідають довідкові записи (фрейми). Кожна довідка має однакові поля: «Заголовок», «Різничитання», «Пов'язані заголовки», «Коментар», «Дати», «Категорія», «Тип об'єкта», «Код мови», «Гіперпосилання», які заповнюються відповідно до виявлених змістових зв'язків та знайдених інформаційних джерел. Структурно, кожна така довідка є сукупністю полів, що містять формалізовану інформацію про приналежність поняття до певної категорії об'єктів предметної галузі, їх лінгвістичні та міжпредметні зв'язки. Система взаємопов'язаних фреймів-довідок створює семантичну мережу зв'язків об'єктів онтології, яка забезпечує користувачу зручний інтуїтивно зрозумілий механізм пошуку необхідних інформаційних джерел.

Розглянемо розкриття змісту одного окремо взятого документа та шляхи його інтеграції в загальну онтологічну систему – «Бойко Юрій. Творчість Тараса Шевченка на тлі західноєвропейської літератури / Юрій Бойко; Укр. Вільний Ун-т. – Мюнхен, 1956. – 79 с.». Запис про відповідний документ в електронній бібліотеці «Україніка» окрім бібліографічного опису книги містить посилання до таких предметних рубрик: «Бойко Юрій Гаврилович», «Шевченко Тарас Григорович», «Український Вільний Університет». Кількість предметних рубрик для різних документів може різнитися, в залежності від кількості авторів (рецензентів, редакторів), змісту видання, кількості установ, причетних до видання. З їхньою допомогою інформаційний пошук можна продовжувати – кожна з них надає доступ до документів об'єднаних у цій предметній рубриці. Наприклад, в предметній рубриці «Бойко Юрій Гаврилович» у полі «Бібліотека» відображаються наявні в БД праці цього ж автора; «Шевченко Тарас Григорович» – документи пов'язані з Т. Г. Шевченком; «Український Вільний Університет» – документи про УВУ в Мюнхені.

Кожна предметна рубрика містить розділ «Бібліотека», де відображаються співвіднесені з нею документи електронної бібліотеки. Таким чином, по суті, формується інформаційно-пошукова система, яка: а) забезпечує читачеві доступ до повнотекстового документа; б) є наслідком попереднього опрацювання фахівцями інформаційного масиву, тож репрезентує добірку документів, котрі попередньо

пройшли експертну оцінку; в) надає можливість читачеві корегувати початковий інформаційний запит шляхом обмеження певним розділом знань або переходом до семантичної мережі предметних рубрик (довідок).

В електронній бібліотеці «Україніка», виходячи з відношення змісту документа, до теми предметної рубрики, застосовується диференціація в межах підзаголовків поля «Бібліотека». Так підзаголовок «Твори» використовується, якщо у довідці йдеться про автора документа, «Джерела» – у випадках, коли мова йде про предметну область документа (наприклад про історичну подію, установу чи біографічні факти з життя особи), «Видання» – якщо конкретна установа, котрій відповідає предметна рубрика, причетна до публікації документа.

Гіпотетично, можуть створюватися довідки без поля «Бібліотека», тобто предметна рубрика по факту не матиме віднесених до неї за змістом документів. У такому разі вони повинні містити у собі комплекс посилань на інші довідки, ієрархічно підпорядкованні їй за логікою онтологічних зв'язків. Наприклад, предметна рубрика «Літературні об'єднання України» може не містити переліку документів, але матиме посилання на вже існуючі в БД предметні рубрики: «ВАПЛІТЕ», «Горно», «Плут» тощо. Логіка при цьому така – читачеві простіше вести концентрований пошук поетапно в межах кількох компактних предметних рубрик, ніж відразу в одній з величезним списком віднесених до неї за змістом документів.

Таким чином, можна стверджувати, що питання онтологій на сьогодні актуальне і широко досліджуване. В умовах необхідності входження бібліотек у конкурентне веб-середовище розробка та впровадження онтологій є однією з базових умов якісного представлення власного інформаційного продукту. На прикладі роботи з бази даних електронної бібліотеки «Україніка» ми можемо побачити модель побудови онтології для вирішення цих завдань. Це – багатоаспектний та складний процес, проте він украй необхідний для сучасного читача, адже сприяє результативності його інформаційного пошуку.

Список використаних джерел:

1. Лобузін К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–40.

2. Лобузін К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузін ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

3. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. Лобузін // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8.10.2015 р.). – 2015. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.

4. Найханова Л. В. Основные аспекты построения онтологий верхнего уровня и предметной области // «Интернет-порталы : содержание и технологии». Выпуск 3. / Л. В. Найханова // Редкол.: А. Н. Тихонов (пред.) и др.; ФГУ ГНИИ ИТТ «Информика». – Момква: Просвещение, 2005. – С. 452–479.

5. Соловьев В. Д. Онтологии и тезаурусы / В. Д. Соловьев, В. И. Добров, В. В. Иванов, Н. В. Лукашевич. – Казань; Москва, 2006 – 156 с.

6. Gruber T. Ontology [Electronic resource] / T. Gruber. – Access mode : <http://tomgruber.org/writing/ontology-definition-2007.htm>. – The name of the screen.

УДК 021.6-028.27

Гарагуля С. С.,
наук. співроб. НБУВ

ІНТЕГРАЦІЯ ТА КОРПОРАТИВНІСТЬ В ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕКАХ

Розмаїття способів реалізації електронних бібліотек постійно збільшується. Цю тенденцію забезпечують попит користувачів, що стало зростає, вимоги інформаційного суспільства, динамічний розвиток інформаційних і комунікаційних технологій.

Одним із сучасних напрямів розвитку інформаційних систем у цілому і електронних бібліотек зокрема є інтеграція і корпоративність. Під інтеграцією зазвичай розуміють об'єднання ресурсів і сервісів у рамках єдиної (зазвичай більшої) інформаційної системи. Вибір ресурсів і сервісів для інтеграції залежить від завдань, які реалізуються в рамках конкретних технологічних процесів. Із точки зору технічної

реалізації інформаційної системи інтеграція передбачає об'єднання метаданих, програмного забезпечення і виконавців через єдині технологічні процеси. Таким чином, кажучи про інтеграцію стосовно електронних бібліотек, від початку визначають, про інтеграцію яких процесів (створення, опис, розміщення, зберігання, використання електронних ресурсів тощо) йдеться. Стосовно процесу використання і організації доступу до електронних бібліотек це, наприклад, може означати об'єднання всіх доступних електронних колекцій в єдину електронну бібліотеку під «парасолькою» спільного порталу (що передбачає уніфікацію структури, спільний доступ та захист колекцій).

Корпоративність як універсальний механізм міжбібліотечної співпраці може використовуватися на різних етапах бібліотечно-інформаційної діяльності: комплектування, каталогізація, інформаційне забезпечення, бібліотечне обслуговування. Залежно від ступеня інтеграції бібліотечної корпорації бібліотеки здійснюють обмін адресно-довідковими даними, корпоративну каталогізацію літератури, допомогу в ретроконверсії каталогів, електронну доставку документів, координацію комплектування тощо.

Загальними завданнями для корпоративних бібліотечних проєктів є:

- усунення дублювання при опрацюванні потоку літератури за рахунок копіювання бібліографічних і авторитетних записів із зовнішніх джерел (бібліотек, великих інформаційних центрів), мережі Інтернет;

- зниження витрат на придбання через взаємодоповнююче використання наявних бібліотечних ресурсів та тих, що купуються;

- забезпечення рівного доступу учасників об'єднання до своїх каталогів та надання ефективного доступу до інформаційних ресурсів інших бібліотек – перехід від володіння фондами однієї бібліотеки до поділу фондів між бібліотеками;

- скорочення термінів та підвищення ефективності запровадження технологічних інновацій, перехід до ефективніших форм запровадження інформаційних технологій для створення електронних бібліотек;

- підвищення кваліфікації співробітників бібліотек у сфері бібліотечно-інформаційних технологій тощо.

Відповідно до сучасних тенденцій в області корпоративних інформаційних систем в електронній бібліотеці мають бути забезпечені:

- а) відкрита архітектура – система будується на основі сервісної моделі, в якій загальна функціональність формується набором чіткої

визначених сервісів, а кожен із сервісів доступний за чітко визначеними протоколами;

б) модульність – здійснюється компонування системи з окремих модулів, які в сукупності забезпечують адаптацію для різних категорій користувачів, забезпечуючи різні види інформаційних запитів;

в) логічна незалежність – забезпечення можливості формування різних логічно пов'язаних колекцій на основі кінцевого набору фізичних електронних колекцій;

г) фізична незалежність – можливість підключення нових і відключення вже існуючих електронних колекцій від логічних колекцій, перенесення фізичної електронної колекції в нове середовище реалізації прозоро й непомітно для інтерфейсу логічної колекції;

г) розподіленість – розміщення в різних вузлах інформаційно-бібліотечної мережі контенту (колекцій) і сервісів із забезпеченням необхідного рівня резервування, а також розподіл за різними вузлами засобів адміністрування та управління електронною бібліотекою.

Стрімке накопичення маси електронних ресурсів, зростання їхньої питомої частки у загальному документообігу змушує бібліотеку відійти від концепції володіння до концепції надання вільного доступу, від розуміння ролі бібліотеки як архівно-бібліографічної установи до ролі довідково-навігаційної підтримки, експертного середовища. Технологічні новачі опрацювання документного потоку, з одного боку, вимагають суттєвої реорганізації ресурсно-матеріальної бази бібліотечних установ, з іншого ж боку, створюють можливості для значно більшого залучення сторонніх ресурсів, інтеграції зовнішнього контенту, сприяють науковій кооперації й комунікації.

Об'єднання електронних бібліотек в єдину інтегровану корпоративну систему дозволяє оптимізувати витрати, надати ширший доступ до інтелектуального надбання, підвищити ефективність організації бібліотечних технологічних процесів. Кінцеві користувачі подібних об'єднань отримують доступ до ширшого функціоналу та нового ресурсного наповнення корпоративних продуктів.

Прикладами корпоративної співпраці бібліотек у вітчизняній практиці можуть слугувати, зокрема, проект «Система реферування української наукової літератури», що реалізовується НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації; проект Національної наукової медичної бібліотеки України «Охорона здоров'я України», завдяки якому координується робота з формування єдиного інформаційно-документного простору медичних бібліотек України;

проект щодо розподіленого розпису передплачених бібліотеками України для дітей періодичних видань, започаткований Національною бібліотекою України для дітей з метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення дублювання розпису однакових джерел інформації та обміну бібліографічними записами тощо. Проте, варто відзначити, що більшість бібліотечних корпоративних проектів усе ж реалізуються на регіональному рівні через мережу обласних універсальних наукових бібліотек.

Серед розробок Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ, що ґрунтуються на корпоративному принципі реалізації, варто виділити базу даних «Наукова періодика України», базу знань «Електронні ресурси та технології» тощо.

УДК 027.021:025.4.036

Ісаєва О. В.,

наук. співроб. НБУВ

МІСЦЕ АВТОРИТЕТНОЇ РОБОТИ В ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМАХ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Електронний каталог бібліотеки – візитна картка, його змістовна наповненість, сучасність та ефективність, зручність використання повинні відповідати вимогам сьогодення, що дозволить бібліотекам різного статусу зберегти своє існування та своїх користувачів.

Електронний каталог, орієнтований на користувача Інтернету, повинен принципово відрізнятися від каталогу (традиційного або електронного), представленого читачам у стінах бібліотеки. Ця принципова відмінність обумовлена, перш за все, тим, що при роботі з каталогами в бібліотеці поруч із читачем присутній досвідчений консультант – бібліотечний працівник, який знає особливості пошуку в тому чи іншому каталозі і надає допомогу в пошуку потрібних видань.

Користувачеві потрібно надавати принципово інший сервіс, який виключає (або зводить до мінімуму) необхідність знання тонкощів бібліотечної справи і принципів організації каталогів і пошуку в них, а також надає можливість не тільки отримати інформацію про конкретне

видання конкретного автора, а також долучитися до знань певної галузі.

Інформаційна інфраструктура електронного каталогу складається з баз даних, технологій їх супроводження та використання, інформаційних телекомунікаційних систем, які функціонують на основі загальних принципів, та забезпечують доступ користувачів до документно-інформаційних ресурсів бібліотеки. Авторитетні файли є ваговою складовою електронного каталогу НБУВ, яка саме і утворює інформаційно-пошуковий базис сучасного бібліотечного комплексу, оскільки саме за їх допомогою реалізується принцип доступності інформації, її повноти та достовірності.

Створення системи авторитетних файлів (АФ) є одним з важливіших факторів функціонування та розвитку АБІС наукової бібліотеки, враховуючи статус НБУВ як національної, наукової.

Авторитетний контроль (АК) як засіб управління інформаційними масивами електронного каталогу визначається через комплекс процесів із підтримки однаковості, постійності, логічності, сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційних записів і створення зв'язків між ними в середовищі різних носіїв інформації. Треба зазначити, що авторитетний контроль функціонує на основі технологічно відлагодженої авторитетної роботи (АР).

Враховуючи широке використання понять «авторитетний файл – АФ», «авторитетний контроль – АК», «авторитетна робота – АР» у науково-бібліотечних дослідженнях треба окреслити їхні функціональні особливості та необхідність існування в бібліотечному середовищі.

Сукупність авторитетних записів (АЗ) утворює авторитетний файл (АФ). Можна окреслити основні функції АФ:

- підтримка процесу каталогізації. АФ функціонує як джерело формування точок доступу (основних, допоміжних) при обробці документів і створенні бібліографічного запису, корекції помилок в наявному бібліографічному масиві ЕК (перший етап: користувачі – каталогізатори).

- підвищення повноти і точності інформаційного пошуку. АФ забезпечує можливість доступу до знань, використовуючи багатоваріантність пошукового запиту, реалізовану в авторитетному записі авторитетних файлів (другий етап: користувачі – читачі).

Таким чином, АФ слугує виконанню таких технологічних завдань, пов'язаних із бібліотечно-бібліографічною роботою з наповнення та використання електронного каталогу:

- фіксування авторитетних рішень;

- забезпечення довідкового апарату;
- контроль формулювання точок доступу;
- допомога під час пошуку в бібліографічних базах даних;
- реалізація зв'язку бібліографічного та авторитетного файлів.

Під час формування АФ простежуються два «автономних» процеса:

Авторитетна робота (authority work) – встановлення форми уніфікованої точки доступу (заголовка) до імені особи та найменування організації, предметної рубрики (ПР) і формування зв'язків з іншими варіантними заголовками. Цей процес досить складний і включає дослідницьку роботу, враховуючи необхідність створення історичних довідок, приміток.

Авторитетний контроль (authority control) – процес підтримки єдиних форм авторитетних заголовків, що визначають одну і ту саму особу, організацію в бібліографічному файлі, включно з контролем за адекватністю і послідовністю дотриманням принципів, методик, інструкцій і правил подання пошукових ознак документа.

Таким чином, очевидно, що систематична робота з формування АФ і авторитетного контролю є невід'ємною частиною роботи зі створення і ведення електронного каталогу. У різних бібліотеках історично авторитетні файли і авторитетний контроль можуть бути по-різному організовані, що пояснюється в розходженні методик ведення довідкового апарату та технології каталогізації, пов'язаних, насамперед, з інформаційно-пошуковою системою, що використовується в бібліотеці.

Створення окремою бібліотекою свого АФ не є вдалим виходом, зважаючи на великі трудові і матеріальні витрати. До того ж АФ повинен слугувати зближенню і досягненню одноманітності в представленні точок доступу в записах, а наявність безлічі АФ у багатьох бібліотеках суперечить цьому принципу і робить «самостійний» АФ окремої бібліотеки авторитетним тільки для неї самої і не сприяє розвитку кооперації в області обробки документів і обміну записами.

Упродовж трьох років у НБУВ функціонує «Група формування національних баз даних авторитетних записів» (далі «Група»), яка здійснює авторитетну роботу зі створення АФ «Імена осіб», «Найменування організацій».

Напрацьовано чималий досвід зі складання авторитетних записів (АЗ) у технологічному потоці проходження документів, використання їх каталогізаторами в процесі наукового опрацювання нових надходжень, що є першим етапом в реалізації повного циклу

функціонування АФ (користувачі – каталогізатори).

У НБУВ функціонує технологія авторитетної роботи, яка містить такі операції:

- аналіз документа/ресурсу, що каталогізується з метою виявлення об'єктів для проведення авторитетної роботи;
- вибір об'єктів, які потребують створення авторитетних точок доступу;
- перевірка наявності в авторитетному файлі для відібраних об'єктів шляхом а) перегляду алфавітного словника для доступу до файлу авторитетних записів (за наявності припущення, що існує точка доступу, яка ймовірно починається з певного слова чи словосполучення, та кількість таких точок доступу невелика); б) пошуку в авторитетному файлі за словником ключових слів;
- якщо необхідний авторитетний запис існує, авторитетна точка доступу вводиться до бібліографічного запису;
- якщо авторитетний запис не містить повної інформації або вона потребує актуалізації, такий запис підлягає редагуванню;
- якщо необхідний авторитетний запис відсутній в авторитетному файлі, необхідно створити новий авторитетний запис.

Чинні в НБУВ правила опису точок доступу на імена осіб і найменування організацій містять загальні положення, правила вибору мови для авторитетної та інших точок доступу, методику застосування пунктуації та скорочень, методику обрання авторитетної точки доступу, структуру авторитетних записів на імена осіб та найменувань організацій.

Авторитетна робота в НБУВ проводиться за методикою, яка відповідає міжнародним вимогам. Такі вимоги викладені у визнаних світовою бібліотечно-інформаційною спільнотою, нормативно-методичних документах, а саме: GARE, UNIMARC/Authorities, FRAD, RDA.

Статус НБУВ як національної та наукової диктує напрями діяльності: на разі бібліотека концентрує свої технологічні та інтелектуальні зусилля на відображенні в електронному середовищі комплексної інформації про науку та науковців України, персоналії, які за методикою української бібліографії відносяться до україніки. Ці напрями можуть становити об'єкт створення національних АФ. Саме у цих напрямках розвиваються нові інформаційні проекти НБУВ.

Новий проект НБУВ інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» поставив перед «Групою...» завдання: забезпечити функціонування файлів авторитетних записів в АБІС для представлення

інформації про виші, організації, наукових співробітників, які мають власні видання, або є редакторами, укладачами тощо видань, відображених в ЕК НБУВ та інших бібліотек.

Розробку наукового порталу (відділ інформаційно-комунікаційних технологій) не можна недооцінити: це своєрідний Ковчег, який допоможе зберегти традиційну функцію бібліотеки з новим гіпертекстовим науковим наповненням у веб-середовищі. Нова функція авторитетної роботи стосовно особи-науковця проявиться в новій оригінальній структурі довідково-авторитетного запису, в якому довідкова частина буде складатися з даних, отриманих із дисертацій, наявних у фондах: спеціальність, місце захисту, рік захисту, організація, де проходив захист, мова тексту. Спеціально розроблена «Анкета науковця» надасть можливість створити своєрідний корпоративний фактографічно-бібліографічний інформаційний ресурс, в якому буде представлена інформація про:

- осіб, що мають наукові ступені доктора / кандидата наук і вчені звання;
- науковців і викладачів вишів – авторів наукових публікацій;
- вищі навчальні заклади, інститути, в яких працюють вчені;
- наукові школи / династії / сім'ї тощо.

Про кожного вченого можна буде отримати відомості біографічного характеру, про наукові інтереси, галузі наукової діяльності, місце / місця роботи, ін., індивідуальну сторінку, сайт. Наведені в анкеті форми імені іншими мовами, псевдоніми, криптоніми, духовні та інші імена, під якими вчений відомий або публікувався, стануть основою самого АЗ, де наявні варіантні додаткові точки доступу будуть виконувати «авторитетну роботу».

Встановлені в довідково-авторитетному записі зв'язки між іменами науковців і найменуваннями «установ» з усіма можливими формами найменувань у різні періоди часу, в яких працюють учені, дадуть унікальну можливість:

- реалізації авторитетної роботи в різних проектах, окрім традиційного пошукового сервісу для електронного каталогу;
- встановлення наукових контактів і реалізації нових спільних наукових проектів;
- збільшення затребуваності наукових видань і публікацій, забезпечивши їх популяризацію в Семантичному Вебі;
- створення корпоративної бібліотечної наукової мережі у веб-середовищі.

Наразі вже реалізовано блок інформаційного порталу «Наука

України: доступ до знань», пов'язаний із довідково-авторитетною інформацією про наукові установи України.

Цей проект у супроводі авторитетної роботи буде слугувати реалізації наукової відкритості, що узгоджується з принципами популярної концепції «Відкритого знання»:

- знання – це суспільне благо;
- учені повинні бути публічними;
- наука і суспільство виграють від свободи використання інформації;
- результати досліджень за рахунок держави повинні бути доступні всім;
- якість навчання майбутнього покоління вчених зростає через використання знань.

Таким чином, сучасна наукова бібліотека з розвинутим інформаційним механізмом здатна впливати на розвиток найважливіших сегментів соціальних комунікацій.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:025.34:003.344

Шекера П. І.
зав. відділу НБУВ

КАТАЛОГИ ВИДАНЬ, НАДРУКОВАНИХ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімкий потік інформаційного прогресу вимагає від пошукувачів все нових і нових засобів пошуку та застосування. До пошукових елементів можна віднести і бібліотеку, яка слугує водночас інформаційним центром. Осучаснена книгозбірня це – не лише фонд з певною кількістю книг, але – й місце, звідки користувач може взяти водночас значну кількість інформаційних джерел.

Як відомо, пошук цих інформаційних джерел ведеться за допомогою каталогу та довідкового апарату, де сконцентровано й акумульовано стислий зміст ресурсів. Сучасний читач все рідше

звертається до карткових каталогів, відвідує бібліотеки, користується читальними залами. Але, на відміну від таких заперечень, увага до документного бібліотечного ресурсу не спадає.

Ми можемо стверджувати, що читач вимогливий та прискіпливий. Підтвердженням цьому є показники відвідування бібліотечних інтернет-ресурсів. І, підсумовуючи сказане, є достатньо основ стверджувати, що конкурентна боротьба за знання, інформацію, швидкість та доступність ставить перед бібліотеками неабиякі завдання. До категорії бібліотек, які мають достатній документний ресурс, слід віднести крупні національні бібліотеки, адже у порівняльному аспекті їх ретроспективний базис важко з чим порівняти. Однією з таких можна вважати Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Фонд, що вміщує в собі понад 15 млн од. зб., є доступним кожному користувачеві. Доступ цей здійснюється за допомогою деяких важелів, й очікуваний результат залежить також від швидкості, достовірності, змісту.

Першим і основним кроком до використання інформаційного потенціалу будь-якої бібліотеки є і залишаються каталоги, яких у НБУВ є багато різних видів (службові, читацькі та спеціальні (окремих залів, кабінетів, відділів).

Так звана читацька зона передбачає доступ читачеві до каталогів різних напрямів, як тематичних (систематичний), так і алфавітних залежно від сфери пошуку. Щодо алфавітної частини слід зупинитися на каталозі видань, друкованих латинськими літерами. Спробуємо розібратися., чому саме цей каталог є не менш перспективний.

Каталог іноземних видань становить групу Генеральних каталогів НБУВ і на відміну від Генерального каталогу кириличним шрифтом є водночас читацьким та службовим. Його поява тісно пов'язана з зародженням та становленням бібліотеки, адже формування фонду відбулося паралельно різними мовами. Структура на наповнення залишається незмінна. А саме: книги, брошури, дисертації, автореферати, підручники, електронні носії, мікрофіші тощо, починаючи з XIX ст. до сьогодні, в мові яких використовується латинська графіка та описана за перекладом (при описі кирилицею відповідно це джерело отримає місце в каталозі кириличної графіки). Цікаво зазначити, що цей каталог немає копії у вигляді імідж-каталогу, який мають каталоги кириличної графіки.

Перегляд усіх процесів, що не дають змоги здійснити сучасний інформаційний пошук наштотує на думку про зміни в підходах, про

використання сучасних методів машиночитаної каталогізації тощо. Процес бібліографічного опису в електронному вигляді в НБУВ розпочинає свою історію з 1996 р. Практично водночас це було здійснено і з надходженнями латинської графіки. Паралельно йшла і триває робота зі включення карток у каталог, його редагування. Сказати, що це – раціональне використання матеріальних затрат, некоректно. Наразі прийнято рішення щодо консервації традиційних каталогів, переймаючи досвід провідних бібліотек, які вже давно провели такі роботи.

Наразі мова не йде про економічний ефект. Справа – в іншому. Як передати читачеві цей безцінний і унікальний бібліотечний ресурс в онлайнному режимі? Як в короткі строки відкрити ті бази знань, що є недоступними для світової спільноти? В цю тезу включено і мовний аспект, адже світ читає окрім своєї рідної мови, мовами міжнародного спілкування, тому і не зменшується інтерес до книгозбірні, а проведення роботи з рекаталогізації в електронному вигляді лише підвищить імідж бібліотеки.

Один зі шляхів доступу до світової, а в майбутньому, до міжнародної корпоративної каталогізації є ретроспекція в широкому розумінні цього слова. Чому в широкому, адже досвід багатьох зарубіжних та вітчизняних бібліотек показав, що єдиного методу переведення каталожних даних в електронну форму не існує. Проте існують досить вдалі шляхи, кроки, способи подолання і прискорення цього питання. Досить зупинитися на двох із них, а саме: сканування існуючого масиву каталожних карток, зберігаючи автентичність записів та зовнішній вигляд (до речі, це сприятливо і доцільно робити при консервації карткового каталогу), і метод рекаталогізації, під час якого вноситься запис з каталожної картки у відповідні поля, доповнюється за можливістю, вносяться корективи та редагується, як за допомогою сучасних ДСТУ (ГОСТів), яких вже за час існування каталогів та опрацювання надходжень було декілька, так проводиться звірка de visu. Це дасть змогу звірити фонд на наявність відповідного джерела, «осучаснити» каталог та відкрити доступ користувачам усього світу.

Одним із не мало значимих питань при передачі та збереженні інформації є транслітерація, основним принципом якої є передача однієї писемності літерами іншої. Наскільки це є практичним засвідчує масив надходжень до бібліотеки документів різними мовами світу. Частина мов Близького та Далекого Сходу описуються за перекладами, частка припадає на грецькі оригінали, де доводиться застосовувати транслітерацію для передачі латинськими літерами букв грецького алфавіту. Значення транслітерації набуває при бібліографічному описі

вітчизняних авторів. Написання прізвищ та імен мусить відбуватися за єдиними вимогами згідно з Постановою Кабміну України від 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Машиночитана каталогізація має значно більші можливості викладу назви чи автора в аспекті мовного написання, хоча для пошукового аспекту авторитетний запис, має також бути доповнений і транслітеровано формою імені. Це забезпечить уніфіковану точку доступу для пошуку робіт певного автора.

У НБУВ з 2010 р. упроваджена система «РБІС». Масив, який був опрацьований до цього часу за допомогою програми «Allegro», конвертований і влитий у загальний масив електронного каталогу бібліотеки. Щодо процесу конвертування слід зазначити, що очікувані результати не завжди були виправдані. Тому і підхід до досконалості та витонченості ЕК залишається відкритим. Постійне редагування записів, точок доступу, звірка з фондом тощо робить функціональне наповнення машиночитаного каталогу ще кращим.

НБУВ – наукова установа, неможливо обминути надбання, зроблені вченими України. Недарма нині започаткований проект «Наука України: доступ до знань», який освітить багато лакун та надасть доступ до надбання вітчизняної науки на світовому рівні. Який це має зв'язок з іноземним каталогом? Певно що прямий, адже праці багатьох відомих людей України, які знаходяться у фондах НБУВ, так і не мають доступу до широкого користувача, до вченого, який володіє лише іноземною. Пройшовши довгий і такий потрібний шлях перетворення в іншу форму доступу та викладу інформації наукова бібліотека зможе представити свій ресурс на міжнародному рівні.

УДК 025.34:070-048.75:027.021(4УКР-25)НБУВ

Шекера П. І.,

мол. наук. співроб.,

Хандошко І. Л.,

пров. бібліотекар НБУВ

РЕТРОКОНВЕРСИЯ КАРТКОВОГО КАТАЛОГУ ЖУРНАЛІВ І ПРОДОВЖУВАНИХ ВИДАНЬ НБУВ: ПРІОРИТЕТИ, ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Час не стоїть на місці, змінюються технології, сучасний читач стає більш вимогливим, висуває обґрунтовані вимоги до повноти і

точності традиційних бібліотечних каталогів, оперативності пошуку в них. Традиційні систематичні і алфавітні каталоги знижують оперативність пошуку, не задовольняють потреби сучасних користувачів бібліотечних веб-ресурсів, які звикли до швидкого та зручного доступу до інформації. Електронні каталоги (ЕК) знімають незручності в спілкуванні читача з пошуковою системою наукової бібліотеки, значно розширюють аудиторію споживачів бібліографічної інформації. Одночасний багатоаспектний оперативний пошук позбавляє його від витрат часу на вивчення класифікації літератури і стандарту бібліографічного опису. Проблема ретроконверсії традиційних каталогів залишається надзвичайно актуальною до тих пір, поки каталоги найбільших бібліотек не будуть переведені в електронну форму. Здійснення ретроконверсії на базі бібліотеки національного рівня дасть змогу іншим бібліотекам здійснювати відбір та запозичення потрібних записів із доповненням їх специфічною технологічною інформацією.

Бібліотеки України, які вже розпочали або завершили тривалий і трудомісткий процес ретроконверсії карткових каталогів періодики, в переважній більшості використовували методику створення бібліографічних записів (БЗ) періодичних видань і занесення даних специфікації до відповідної бази даних безпосередньо з оригіналу (*de visu*), а не з бібліографічної картки. На відміну від карткових каталогів книг, де інформацію про видання можливо ввести безпосередньо з паперових каталожних карток або сканованих каталожних карток (імідж-каталоги), традиційний картковий каталог періодики унеможливує такий процес.

Після переходу на автоматизовану обробку всіх надходжень до НБУВ на часі неминуче постало питання про переведення в електронну форму записів карткових каталогів журналів та продовжуваних видань на ретроспективний фонд. Перші підходи до проблеми були зроблені в 2015 р. Ретроконверсія каталогу серіальних видань включає в себе такі технологічні етапи:

1. Попередній перегляд *de visu* каталогізатором підготовлених для введення до ЕК джерел опису з метою: виявлення бібліографічних даних видання, їх зміну упродовж того терміну, за який зберігаються у бібліотечному фонді конкретні назви періодичних видань, присвоєння їм класифікаційних індексів.

2. Введення нового бібліографічного запису в електронний каталог. ЕК журналів і продовжуваних видань НБУВ містить відомості про надходження з 1996 р. Створений у ньому розвинений довідковий

апарат каталогізатора (авторитетні файли на колективи і імена та ін.), значно полегшує роботу зі створення нових записів на видання.

Алфавітний традиційний каталог журналів та продовжуваних видань основного фонду НБУВ відображає вітчизняні та зарубіжні видання багатьма мовами світу. У каталозі містяться відомості про журнали з середини XVIII ст.

Методичною радою бібліотеки були визначені такі основні принципи та мета ретроконверсії:

- поповнення ЕК журналів та продовжуваних видань НБУВ даними після ретроконверсії і розширення можливості переходу на сучасні форми обслуговування читачів;
- проведення ретроконверсії в хронологічному порядку до року впровадження автоматизованої обробки нових надходжень (до 1995 р.);
- приведення довідкового апарату бібліотеки у відповідність з наявними фондами, зокрема організація фронтальної звірки всього фонду періодичних видань бібліотеки.

Після апробації (створення ретроспективних БЗ журналів та продовжуваних видань) було виявлено недоцільність сканування карток каталогу серіальних видань і необхідність застосування ручного введення бібліографічної інформації. Цей трудомісткий варіант безпосереднього введення інформації до ЕК забирає значну кількість часу, адже він зобов'язує каталогізатора звіряти кожен назву, кожний примірник *de visu*. Результат експериментів показав, що метод прямого клавіатурного введення даних із паперових карток найпродуктивніший в умовах сьогодення, виходячи з економічного, технічного, організаційного, технологічного аспектів.

Високі вимоги, що пред'являються до ЕК національної бібліотеки, і встановлені принципи конверсії карткових каталогів зумовили необхідність розробки досить складної технології. Одночасно з введенням записів у базу даних електронного каталогу проводиться звірка основного фонду з картковим каталогами, так як це – зручна можливість виявити розбіжності між наявністю журналів і продовжуваних видань на місцях зберігання та їх відображенням у традиційних каталогах.

Для забезпечення відповідної якості та повноти бібліографічних записів було проведено роботи із стандартизації, розробки робочого аркуша періодичного видання та методичної інструкції введення бібліографічних даних журнальних та продовжуваних видань до ЕК НБУВ.

Досвід здійсненої роботи показав невідповідність структури традиційних карткових каталогів та бібліографічних записів ЕК (перехресні посилання, пов'язані зі зміною назви видання, дублетні описи тощо), що необхідно також враховувати під час створення записів, а не лише механічно відтворювати наявний масив карток.

По завершенні ретроконверсії передбачається повністю замінити картковий читацький каталог журнальних та продовжуваних видань на електронний. Кінцевим результатом цієї роботи стане повний, єдиний і точний електронний каталог журналів і продовжуваних видань фонду НБУВ із зазначенням місць зберігання та виявленням зайво дублетних примірників.

Створення електронного каталогу на ретроспективну частину фонду, або ретроспективна конверсія каталогу журналів і продовжуваних видань є одним із пріоритетних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У процесі цієї роботи можуть також бути виявлені значні лакуни у національній бібліографії періодичних видань України, що дасть змогу ввести у науковий та культурний обіг актуальний на сьогодні інформаційний масив національного надбання.

УДК 025.35-028.27-048.75

Власова Т. Ю.,

мол. наук. співроб. НБУВ

РЕТРОКОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОПОВНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ

У всьому світі бібліотеки є найдоступнішими установами, які реалізують право громадян на використання інформації та знання. Володіючи величезним арсеналом знань, що зберігаються на різного роду носіях, бібліотека активно сприяє формуванню інформаційного суспільства, беручи участь у процесі поширення інформації, доведенні документа до споживача, сама створює інформаційні ресурси, які, своєю чергою, стають частиною єдиного інформаційного простору. Швидко, якісно та ефективно бібліотечне обслуговування неможливе без використання новітніх комп'ютерних технологій.

Електронні каталоги більшості наукових бібліотек почали створюватися у 90-х роках ХХ ст., і в них відсутня інформація про значну

частину фонду. Це не дає можливості повноцінно автоматизувати більшість бібліотечно-інформаційних процесів (виконання замовлень літератури, організацію електронної доставки документа, автоматизацію книговидачі тощо). Тому питання повноти електронного каталогу та адекватного відображення наявних фондів стає нагальним і своєчасним. Одним із засобів інформаційного доповнення електронного каталогу можна вважати ретроконверсію (рекаталогізацію). Вирішення цієї проблеми залишиться актуальним до того часу, доки каталоги усіх бібліотек не будуть переведені в електронні. Традиційні карткові каталоги сьогодні не відповідають вимогам оперативного пошуку. Тому ретроконверсія електронних каталогів – одна з найважливіших частин автоматизованої бібліотечної технології.

Термін «конверсія каталогу» (англ. «Catalogue conversion») став широко використовуватися в англійській спеціальній літературі в 70-х роках ХХ ст., зазначав зміну, перетворення форми каталогів (від латинського «conversio» – зміна, звернення, трансформація). Таким чином ретроспективна конверсія – це процес перетворення бібліотечних карткових каталогів в електронну форму.

Основна мета ретроконверсії – уніфікація і модернізація довідкового апарату і збільшення доступності до знань, зібраних у фондах бібліотеки і відображених в її каталогах. Ретроспективна конверсія як процес має такі складові: об'єкт конверсії, обсяг конверсії, спосіб переробки.

Об'єктом ретроспективної конверсії є всі види каталогів (алфавітний, систематичний, предметний, друкований), а також документи, які за різними обставинами не пройшли каталогізаційного опрацювання (старі колекції, зібрання).

За обсягом ретроспективна конверсія може бути суцільна і вибіркова, яка передбачає вибір пріоритетних тем, галузей знання, видів видань тощо для внесення в електронний каталог.

Ретроконверсія (суцільний обсяг) використовується при ретроспекції генерального алфавітного каталогу. Це – достатньо простий спосіб вибору документів, який забезпечує повне відображення фонду, незважаючи на цінність видань і новизну запитів читачів. Такий спосіб ретроконверсії потребує одночасної консервації генерального каталогу для збереження його актуальності.

Ретроконверсія (вибірковий обсяг) використовується за необхідністю переведення в електронну форму окремих галузевих, тематичних чи видових частин фонду, а також документів, які найчастіше

замовляють читачі. Прикладом спроби тематичної рекаталогізації у НБУВ можна вважати доповнення масиву електронного каталогу записами на документи, які не ввійшли до нього, але з певної тематики. Проводилися роботи з виявлення та представлення усіх видань Т. Г. Шевченка (усіма мовами), які зберігаються у фондах НБУВ. У контексті цієї роботи впроваджені сучасні правила транслітерації різномовних форм імені у точках доступу, створено розширений авторитетний запис із відображенням багатомовних форм імені, псевдонімів особи. Своєю чергою це призвело до вдосконалення традиційного карткового каталогу, куди вносилися зміни на основі авторитетного запису. Це продемонструвало необхідність технологічного поєднання традиційної каталожної практики і новітніх інформаційно-бібліотечних технологій.

У процесі ретроконверсії бібліотечних карткових каталогів застосовуються такі способи: ручний (клавiатурний), при якому бібліографічний запис вводиться безпосередньо каталогізатором з каталожної картки чи з книги (de visu); автоматичний – сканування каталожних карток (створення імідж-каталогу з подальшим його розпізнаванням); сканування без подальшого опрацювання зображень, запозичення бібліографічних записів з інших електронних каталогів і доповнення цих записів технологічними даними конкретної бібліотеки (шифрів зберігання, примірників тощо); індексами класифікації, предметними рубриками. Враховуючи власні, технічні, матеріальні та людські ресурси, кожна бібліотека обирає свій спосіб ретроспективної конверсії каталогів. Клавiатурний (ручний) спосіб ретроконверсії дає можливість отримати найкращий результат, але він може застосовуватися в невеликих бібліотеках або для окремих спеціалізованих фондів.

У процесі здійснення ретроконверсії у бібліотеці необхідно провести такі заходи:

- вибрати оптимальну організацію робіт, найбільш ефективні технології, програмне і технічне забезпечення;
- підготувати каталог до ретроконверсії;
- окреслити строки проведення ретроконверсії;
- вивчити потреби створення ретроспективного каталогу: повністю чи частково;
- вибрати каталог, зробити опис структури даних, елементів бібліографічного запису і формату їх представлення;
- вивчити існуючі методики конверсії бібліографічної інформації;
- розробити інструкції з формування машиночитаних

бібліографічних записів на основі традиційних карток, підготувати словники кодифікаторів для даних елементів запису, контролювати якість і редагувати занесені записи;

- організувати паралельне ведення і доповнення авторитетних файлів;
- забезпечити доступ до бази даних у локальній мережі і в Інтернеті.

Створення імідж-каталогів є одним із найефективніших способів ретроконверсії карткових каталогів для бібліотек із великим ретрофондом (тобто тим фондом, який не відображено у повноцінному електронному каталозі) і є електронною моделлю традиційних «паперових» каталогів, яка побудована на основі оцифрованих (відсканованих) образів каталожних карток. Саме цей спосіб був застосований у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ). На сайті бібліотеки представлені: сканований генеральний алфавітний каталог, сканований каталог дисертацій, скановані (імідж-каталоги) історико-культурних центрів, які містять скановані зображення каталожних карток, розташованих за принципом карткового каталогу за роздільниками. Пошук в імідж-каталогах ведеться за алфавітом, роздільниками і ключовими словами.

Створення імідж-каталогу має свої переваги і недоліки. Безумовними перевагами імідж-каталогу є збереження цифрового образу бібліографічної картки, забезпечення доступності каталогів незалежно від місцезнаходження користувача. Недоліки – це обмежені пошукові можливості, низька якість графічного зображення, оскільки значна кількість карток написана від руки або надрукована на дуже темному папері, а деякі картки зовсім неможливо прочитати. Імідж-каталог, без сумніву, буде потребувати ретроспективного опрацювання.

Основний напрям діяльності НБУВ – відображення наукового та національного документного надбання потребує особливої уваги до специфічних наукових фондів, наприклад, дисертацій. Тому пріоритетними напрямками рекаталогізації пошукового апарату національної бібліотеки є масиви наукової інформації та видання українки.

Вбачається доцільним у рамках створення інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань» розпочати ретроконверсію карткового каталогу дисертацій із внесенням до електронного каталогу інформації про дисертації, які надійшли до бібліотеки до того часу, коли почався створюватися електронний каталог. Це надасть електронному каталогу ретроспективну наукову цінність і зробить

унікальним серед інших бібліотек України.

Іншим пріоритетом є відновлення в електронній формі бібліографічної інформації про українознавчі видання та україномовну книгу (до 1923 р. видання). Джерелом поповнення такої інформації можуть бути видання національної бібліографії.

УДК 025.4:004:027.021(477-25)НБУВ

Багрий І. І.,

наук. співр. НБУВ

Кравченко К. К.,

зав. сектору НБУВ

Крещенко Л. М.,

пров. бібліотекар НБУВ

ЩОДО УЗГОДЖЕННЯ ПИТАНЬ ПРИ УКЛАДАННІ ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ РОБОЧИХ ТАБЛИЦЬ КЛАСИФІКАЦІЇ «РУБРИКАТОРА НБУВ» ІЗ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУК

Потік документів із гуманітарних наук, які надходять на систематизацію до НБУВ, відображає явища і тенденції сучасного життя України і світу. Природно, що відповідні розділи «Рубрикатора НБУВ» і організація за ними систематичних каталогів повинні відповідати реаліям та бути максимально пристосованими до найбільш точного відображення документів і задоволення тематичних читачьких запитів, зокрема в електронних каталогах (ЕК) і бібліотечно-бібліографічних базах даних.

Особливістю ведення розділів робочих таблиць класифікації з соціогуманітарних наук є їх постійне приведення у відповідність до сучасного стану розвитку суспільства та його відображення в документах, зокрема в чинному законодавстві. Однією з особливостей роботи є також термінологічна невизначеність окремих явищ, наприклад, таке явище як тероризм, окремі аспекти якого класифікуються під відповідними індексами у розділах «С5 Соціологія», «Т Історія. Історичні науки», «Ф Політика. Політичні науки», «Х Держава і право. Юридичні науки» не має точного визначення ні у вітчизняних, ні у світових наукових і методичних джерелах, тому за основу було взято визначення з чинного Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Суттєві зміни в політичній карті світу, зміна ідеологічних та політичних векторів значною мірою вплинули як на життя суспільства, так і, як наслідок, на наповнення гуманітарного знання. Усе це знайшло відображення у тематиці документів, що надходять на систематизацію до НБУВ, науковій термінології, а також спричинило потребу в осучасненні робочих таблиць систематизації та відповідних редагуваннях розділів ЕК і ГСК.

Своєю чергою це вимагає наявності потужних базових робочих таблиць і гнучкої та ефективної методики їх оптимізації, а також постійної редакційної роботи з відповідними розділами систематичних каталогів для своєчасного відображення в них нових і новітніх явищ, з одного боку, з логікою побудови робочих таблиць класифікації (РТК), а з іншого – з логікою формулювання читачами пошукових запитів.

За мету, яка стоїть перед фахівцем-систематизатором, який веде розділ СК із соціогуманітарних наук, можна прийняти тезу, що читач, особливо такий, що має базову освіту, послуговуючись професійною логікою, зумовленою фаховими знаннями, зможе самостійно здійснювати навігацію у відповідному розділі СК або пошуку за «Рубрикатором НБУВ» у ЕК НБУВ. Також повстало завдання збереження наступності каталогів, які були побудовані на основі робочих таблиць попередніх років, створених фахівцями-систематизаторами НБУВ на основі відповідних розділів вихідної класифікації – Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) для наукових бібліотек, а також її похідних останніх років, зокрема, «Середніх таблиць ББК». Окремі розділи ББК для наукових бібліотек вийшли друком у 60-тих роках ХХ ст. і відповідали суспільним реаліям та ідеології того часу. Згодом у 70-ті та 80-ті роках виходили зміни і доповнення до них, які, природно, інтегрувалися в РТК.

Крім того варто зазначити, що хоча ББК була частково ідеологізована і політизована, їй знайшлося закономірне місце серед всесвітньо визнаних класифікаційних систем і своє міжнародне визнання ББК отримала за логічність, розгалуженість структури, гнучкість і комфортність, широкі комбінаційні можливості системи. Робота над «Рубрикатором НБУВ» загалом велася і ведеться поступально, послідовно висвітлюючи певну галузь. Проте в процесі роботи виникла нагальна необхідність узгодження між собою окремих розділів та підрозділів на рівні термінології, побудови індексів тощо і, також, створення відповідної системи взаємних посилань.

Розвиток окремих розділів РТК із соціогуманітарних наук передбачає їх наскрізне міжроздільне узгодження, особливо зважаючи

на велику кількість багатоаспектних документів, тобто таких, що одночасно індексуються відповідно до декількох розділів робочих таблиць. Крім того, наявність декількох індексів на багатоаспектному документі забезпечує можливості автоматичного генерування в ЕК списків документів аналогічної тематики за кожним з індексів, тобто аспектів змісту документів. Це надає читачеві, у разі створення такого запиту, змогу ознайомитися з більшим масивом документів відповідної тематики, навіть якщо первинний запит було зроблено, наприклад, за прізвищем автора чи ключовим словом.

Особливу увагу було приділено розмежуванню окремих розділів і підрозділів, причому у відповідних фрагментах РТК це знайшло відображення через систему відповідних посилань. Також було приділено увагу окремим формулюванням, які до речі наводяться під відповідними індексами в бібліографічних записах, котрі видаються як результат пошуку. Крім того, за окремими словами формулювань може вестися пошук як за ключовими словами у пошуковому розділі «Рубрикатор НБУВ» ЕК.

Також у процесі укладання, модернізації та узгодження соціогуманітарних розділів РТК НБУВ здійснюється порівняльний аналіз, як ці проблеми вирішені в Універсальній десятковій класифікації (УДК) – одній із найбільших світових класифікацій, яка має офіційну україномовну версію. При порівнянні можливостей відображення конкретних питань у РТК на основі ББК та УДК варто відзначити, що остання менш розроблена та деталізована саме в сфері гуманітарних наук, що не сприяє відображенню поточних подій, не дозволяє зібрати актуальні питання сучасного життя в компактні розділи та підрозділи. Також мови класифікації УДК і базової ББК значно різняться між собою, що не дозволяє створити таблицю абсолютно адекватних відповідників.

Наприклад, документи щодо політичних партій систематизуються під індексами:

Ф69(4/8) Політичні партії окремих країн (політичний аспект) / УДК 329 Політичні партії та рухи;

Ф022.2 Партії в політичній системі (політологічний аспект) / Поняття політології у відповідній версії УДК відсутнє;

С5*666*454 Політичні партії (соціологічний аспект) / УДК 316.334.3 Соціологія політичних підсистем та інститутів. Політична соціологія. Соціальна політика;

Т3(4/8)0-4 Політичні партії в історії окремих країн (історичний аспект) / Через обмеженість розділу 93/94 «Історична наука. Історіографія» таблиць УДК не існує можливості релевантно

відобразити за допомогою індексів УДК конкретні історичні події, яким присвячено документ, що систематизується. Тобто УДК у цьому розділі та за допомогою можливостей комбінування не надає змоги відповідної глибини деталізації змісту документа;

Х2(4/8)0-511.1 Політичні партії (історично-правовий аспект) / УДК 342.728(092) Свобода об'єднання. Право на створення коаліції. Історичний аспект;

Х809(4УКР)325.1 Політичні партії (правовий аспект) / УДК 342.728 Свобода об'єднання. Право на створення коаліції;

Документи з зовнішньої політики і міжнародних відносин залежно від змісту документа систематизуються під індексами:

С5*666.4 Зовнішня політика і міжнародні відносини (соціологічний аспект);

Т3(4/8)0-6 Зовнішня політика і міжнародні відносини (історичний аспект) / УДК див. попередній приклад;

Т3(4/8)0-61 Міжнародні проблеми / УДК див. попередній приклад;

Т3(4/8)0-62 Економічні міждержавні відносини / УДК див. попередній приклад;

Т3(4/8)0-63 Культурні міждержавні зв'язки / УДК див. попередній приклад;

Т3(4/8)0-64 Відносини між окремими країнами / УДК див. попередній приклад;

Т3(4/8)0-68 Війни / УДК див. попередній приклад;

Ф4(4/8) Міжнародні відносини та зовнішня політика в цілому / УДК 327 Міжнародні зв'язки. Світова політика. Міжнародні справи. Зовнішня політика;

Ф4(4/8),03 Геополітика / В УДК поняття «геополітика» відсутнє;

Ф4(4/8),04 Фактори міжнародних відносин / В УДК поняття факторів міжнародних відносин відсутнє. Індекс у кожному конкретному випадку має створюватися шляхом комбінування;

Х2(4/8)0-621.165 Управління у сфері зовнішньополітичних відносин (історично-правовий аспект) / Індекс, що відображає управління у сфері зовнішньополітичних відносин (історично-правовий аспект), в УДК відсутній;

Х809(4/8)612-95 Зовнішньополітична діяльність президента / В УДК президент розглядається винятково як особа -057.341; президентські уряди 328.132.7 Королівські кабінети. Президентські кабінети. Президентські уряди. Індокси відносяться до розділу 32 Політика. Відповідників у розділі 34 Право. Юриспруденція, окрім

342.511 Глава держави, немає;

X809(4/8)62-95 Зовнішньополітична діяльність парламенту / УДК 342.53 Парламентське право. Парламенти. Зібрання представників. Інші органи, що здійснюють вищу владу. Індекс, що відображає зовнішньополітичну діяльність парламенту, відсутній;

X809(4/8)64:X913 Органи зовнішніх відносин в системі органів держави;

X819(4/8)114 Управління у сфері зовнішньополітичних відносин;

X913 Державні органи зовнішніх відносин / Найближчий за змістом індекс УДК 354.11 Міністерство закордонних справ;

X915.212-920 ООН і міжнародні відносини / Найближчий індекс УДК 341.123 ООН;

X916 Міжнародно-правове співробітництво зі спеціальних питань / Індекс, що відображає міжнародно-правове співробітництво зі спеціальних питань, в УДК відсутній;

X919.0 Війна як засіб здійснення зовнішньої політики держав / Найближчий за змістом індекс УДК 342.78 Стан війни.

Отже, укладання робочих таблиць із соціогуманітарних наук вимагає ретельного дослідження окремих явищ суспільно-політичного буття та прийняття колегіальних методичних рішень для всебічного їх відображення у відповідних розділах і підрозділах таблиць класифікації з розвинутою системою посилань із метою надання максимально точних класифікаційних індексів для всебічного відображення змісту, котра забезпечить якість при систематизації багатоаспектних та вузькопрофільних документів і навігацію по міждисциплінарному розгалуженню з відповідних питань, а також сприятиме забезпеченню ефективності тематичного пошуку в АБІС НБУВ.

УДК 004.773.7:027.021

Сосідко І. В.,
пров. бібліотекар НБУВ
Добра Н. В.,
зав. сектору НБУВ,
Деньга О. І.,
пров. бібліотекар НБУВ,
Ласенко Н. А.,
пров. бібліотекар НБУВ

СТВОРЕННЯ ТЕМАТИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ВЕБ-РЕСУРСІВ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Створення тематичних колекцій веб-ресурсів, які передбачають оперативне інформування користувачів про ресурси, представлені в мережі Інтернет, є одним із пріоритетних напрямів у діяльності провідних бібліотек. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) формування анотованого тематичного інтернет-навігатора, який включає 15 колекцій веб-ресурсів, здійснює відділ технологій дистанційного обслуговування Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій. Основним завданням та метою створення анотованого тематичного інтернет-навігатора є оперативна веб-навігація віддалених та локальних користувачів НБУВ у масиві електронних зовнішніх мережевих ресурсах шляхом представлення на веб-порталі бібліотеки тематично згрупованої інформації у вигляді анотацій та гіперпосилань на найбільш актуальні та інформативні ресурси мережі Інтернет. За період з 2011 по 2015 рр. фахівцями відділу створено тематичні рубрики: «Наукові установи України», «Національні університети України», «Бібліотеки України», «Національні бібліотеки країн світу», «Джерела наукової інформації», а також рубрики, які представляють посилання на періодичні видання (веб-сторінки газет, журналів), книжкові видавництва України, довідкові видання (словники, енциклопедії, довідники), електронні бібліотеки, освітні ресурси, ресурси з мистецтва, найпопулярніші пошукові системи. Інформаційні складові рубрик включають відеоматеріали, звукозаписи, зображення, картографічні матеріали, музичні партитури, повнотекстові документи тощо.

Для користувачів на веб-порталі НБУВ представлено повний перелік тематичних колекцій інтернет-навігатора, що дає можливість

отримати інформацію за визначеною тематичною рубрикою, ознайомитися з анотацією про зміст, отримати доступ до ресурсу за гіперпосиланням. Найпопулярнішими та наповнюваними стали рубрики: «Освітні ресурси», «Ресурси з мистецтва», «Електронні бібліотеки», змістовне наповнення яких спрямовано на задоволення інформаційних потреб користувачів, які здійснюють пошук інформації відповідної тематики.

Для формування колекції веб-ресурсів із питань мистецтва, окрім основних, були сформовані підрубрики, які відповідають структурі електронного рубрикатора НБУВ. До тематичної колекції «Ресурси з мистецтва», яка на сьогодні налічує більше 500 джерел, увійшли підрубрики:

- Історія мистецтва;
- Образотворче мистецтво;
- Архітектура;
- Декоративно – прикладне мистецтво;
- Скульптура;
- Живопис;
- Графіка;
- Художня фотографія;
- Музика;
- Танець. Хореографія;
- Театр;
- Кіно;
- Музеї.

Підрубрика «Історія мистецтва» містить зібрання веб-ресурсів, які охоплюють найзмістовніші сайти з історії світового мистецтва. Тут представлені сайти, які містять інформацію про історичні етапи розвитку живопису, архітектури, поезії, музики, кіномистецтва різних країн, включаючи біографії видатних діячів світового мистецтва.

Підрубрика «Образотворче мистецтво» включає цілу низку сайтів про історію та сучасність архітектури, скульптури, живопису, графіки, художньої фотографії тощо. Серед інших для фахівців, які вивчають архітектуру України, цікавим буде ресурс «Дерев'яні храми України», тут зібрана колекція фотографій дерев'яних церков, храмів, капличок із різних куточків України. У підрубриці «Живопис» представлений величезний масив сайтів про життя та творчість видатних художників як минулих часів (Ботічеллі, Дієго Веласкес, Леонардо да Вінчі, Рембрандт ван Рейн), так і сучасності. Для дослідників, які вивчають історію фотографії, як виду мистецтва, а також тих, хто вивчає

історію Києва, у рубриці «Художня фотографія» представлено сайти, які відображають інформацію про історію та сучасність фотомистецтва, колекції історичних фотографій різних років. Особливої уваги заслуговує сайт Національної спілки фотохудожників України створений із метою розвитку і популяризації в світі української фотографії. Питанням історії та сучасного розвитку музики, танцювального та театрального мистецтва, кіно та музеїв присвячені рубрики, які містять інформацію з історії та теорії музичного мистецтва про класичну музику опери та балету, історію та сучасність танцювального мистецтва, історію театру та кіно. Окрім цього користувачі мають можливість ознайомитися з анонсами та відгуками на прем'єри найзначущих подій, театральних, кіно постановок, концертів, переглянути відеоматеріали, ознайомитися з біографіями видатних творців сучасності та минулого. Для користувачів, які досліджують історію моди, зібрані монографії та статті про костюми і моду минулих століть, ескізи, історичні фотографії, гравюри з колекції старовинних журналів мод.

Близько двохсот джерел зібрано у рубриці «Музеї», серед яких особистий сайт Олекси Гайворонського про Ханський Палац у Бахчисараї, Національного музею математики в Нью-Йорка, «Музеї Європи. О художниках и картинах», який дозволяє ознайомитися з деякими музеями та біографіями живописців, переглянути картини та їх описи.

Колекція веб-ресурсів «Освітні ресурси», яка на сучасному етапі містить близько 250 анотованих посилань освітньої тематики, складається з підрубрик, котрі висвітлюють основні питання освітньої галузі:

- Дошкільна освіта;
- Початкова освіта;
- Загальна середня освіта;
- Методичні ресурси;
- Дистанційна освіта;
- Дефектологія;
- Абітурієнтам;
- Професійно-технічна освіта;
- Вища освіта;
- Сімейне виховання;
- Освітня преса;
- Видавництва учбової літератури.

У підрубриках «Дошкільна освіта», «Початкова освіта»,

«Загальна середня освіта», які об'єднують близько 70 сайтів, представлені ресурси, основною метою, яких є інформаційне та методичне забезпечення фахівців освітянської галузі та батьків учнів із питань розвитку та навчання дітей різних вікових категорій.

Особливої уваги заслуговує підрубрика «Дистанційна освіта», де представлено 30 електронних ресурсів, які дозволяють залучити широкі кола зацікавлених осіб до вивчення різних дисциплін у зручній для них формі і часових рамках, шляхом використання можливостей віртуальних навчальних центрів закладів освіти України з метою навчання учнів, студентів та викладачів, а також, в організаціях та компаніях для вирішення корпоративних питань щодо підвищення кваліфікації працівників.

Найбільш наповненою підрубрикою тематичної колекції «Освітні ресурси» є «Вища освіта». Вона налічує більше 150 інтернет-джерел. Це – переважно офіційні сайти українських вищих навчальних закладів, але є також освітні портали, які надають доступ до електронних навчальних матеріалів, підручників, інформують про освіту за кордоном, про програми обміну студентами та іншу корисну інформацію.

Основною метою підрубрик «Освітянська преса» та «Видавництва учбової літератури» є орієнтування в тенденціях української педагогічної преси та навчального книговидання.

До найінформативніших тематичних колекцій Інтернет-навігатора НБУВ належить добірка «Електронні бібліотеки», яка вміщує політематичну колекцію вітчизняних та зарубіжних електронних бібліотек. Метою створення цієї колекції є надання доступу користувачам до сайтів електронних бібліотек, які систематизовані за основними розділами знання:

- Біологія;
- Будівництво;
- Економіка;
- Енергетика;
- Історія;
- Культура. Наука. Освіта;
- Медицина;
- Мистецтво;
- Науки про Землю;
- Політика;
- Право;
- Релігія;

- Ресурси універсального змісту;
- Сільське та лісове господарство;
- Фізика. Математика. Астрономія;
- Філософія. Психологія;
- Хімія;
- Художня література.

На сьогодні до колекції «Електронні бібліотеки» входить більше 300 сайтів, у яких представлені: спеціалізовані віртуальні бібліотеки, електронні версії рідкісних книг, літературні твори вітчизняних та зарубіжних авторів, електронні наукові публікації з вітчизняних збірників наукових праць і наукових журналів. Повнотекстові матеріали представлені у форматах pdf, doc, rtf, fb2, html, txt. Формування тематичних колекцій веб-ресурсів, як один з пріоритетних напрямів сучасної наукової бібліотеки, потребує проведення постійного моніторингу та аналізу інформаційних інтернет-ресурсів, вивчення нових напрямів розвитку науки, освіти та культури, інформаційних потреб різних категорій користувачів бібліотеки.

БЮГРАФІКА, БЮБІБЛЮГРАФІЯ ТА БЮГРАФІСТІКА В НАУКОВО- КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

УДК 027.7(474.3):091(0.032)

Клуга Весма,

M.Sci.Soc., експерт Библиотеки Латвийского университета

ЗАПИСИ И АВТОГРАФЫ ВЫДАЮЩИХСЯ ЛИЧНОСТЕЙ, КАК КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ

Автографы как значимое для Латвии и латышей культурно-историческое наследие, хранятся в исторических фондах организаций Латвийского университета, а также – в фондах специальных коллекций библиотеки университета, включая дарения частных лиц. Благодаря записям в книгах, видна уникальная история «жизни» каждой книги. Вместе собранные записи и автографы являются важным источником исследования истории, литературных и культурно-бытовых аспектов в определенный исторический период. Записи и автографы хранят знаки истории, событий своего времени и нередко дают возможность узнать гораздо больше, чем написано. Часто они предоставляют новую информацию о личных и официальных отношениях конкретного человека.

Словари термин «автограф» определяют как «собственноручная, обычно памятная, надпись или подпись» [7, с. 25] или как «подпись, надпись, запись самого (автора) или текст авторским почерком» [2]. В связи с этим термин «автограф» следует понимать как «собственноручная подпись» или «собственноручно написанный текст». Исследуя обнаруженные в фондах Библиотеки Латвийского университета записи, было принято решение их разделить на несколько категорий. «Автограф» решено трактовать исключительно как «собственноручную подпись». Другие записи следует конкретизировать и разделить на следующие группы: «владельческая запись» (запись о принадлежности книги), «запись посвящения» (запись адресату) и «запись» (другие различного характера рукописные заметки). Было решено также выделить: экслибрисы (ex libris)¹;

¹ художественно выполненный знак на книге с обозначением ее владельца [1, с.830]

наклейки, указывающие на принадлежность книги владельцу, печати владельца книги².

Поэтому далее будут использоваться два термина – «автограф» в значении «собственноручная подпись» и «запись», включая все три вышеупомянутые формы записи.

Многие записи и автографы в книгах появились благодаря давней традиции дарить книги. Латыши традицию дарить книги заимствовали у немецкой интеллигенции. В Латвии первые записи на латышском языке обнаружены в книгах XVIII в. С развитием культуры чтения, в особых случаях жизни книги друг другу начали дарить члены семьи, родственники и друзья. До середины XIX в. больше всего записей обнаружено в изданиях Библии. Обычно книги дарили священники, но в это время появилась новая традиция – родители дарили книги детям. Вначале записи в книгах были лаконичными: упоминались только адресат, дата и повод дарения, но со временем в записях появились тексты пожелания и посвящения. В этот период времени жители Латвии больше всего дарили религиозную литературу. Во второй половине XIX в., когда расширилась тематика издаваемых книг и увеличилось их количество, стали дарить и светские книги: художественную и познавательную литературу, книги для детей [3].

В 1908 г. в газете «Baltijas Vestnesis» («Балтийский Вестник») писатель Андрей Упитис (Andrejs Upits, 1877–1970) призывает дарить книги вместо сладостей или каких-либо других мелочей: «Но ведь есть же книги, которые несравненно сильнее поднимают дух человека, разум и чувства, которые как добрые друзья остаются с человеком рядом на всю жизнь» [6]. А. Упитис также рекомендовал книги конкретных писателей, указывая, кому они более подходят для чтения. Однако культура дарить книги активно в Латвии начала процветать в 20–30-ые годы XX в. Книги с записями и автографами помогают в изучении культуры чтения в определенную эпоху, а также в изучении фондов персональных и общественных библиотек. Владельческие записи – источник полезной информации для историков, филологов, психологов, библиофилов и, конечно же, библиотекарей.

Особая коллекция в фондах Библиотеки Латвийского университета хранит записи и автографы почти всех великих латышских писателей, поэтов и работников сферы культуры конца XIX – первой половины XX в. Этот временной отрезок имеет особое значение в истории книгоиздания Латвии, поэтому является определяющим

² оттиск на бумаге, полученный с помощью печати [1, с.818]

критерием отбора книг в коллекцию из самых разных источников. Коллекция включает книги, изданные до 1940 г. по различным отраслям знаний на латышском языке: оригинальные издания латышских авторов и переводы на латышский язык.

В ходе исследования коллекции, было констатировано, что многие книги содержат владельческие записи классиков латышской литературы и деятелей культуры. Особую ценность собранию придает наличие прижизненных изданий латышских авторов с автографами. Возникла необходимость в их изучении и обобщении. В настоящее время коллекция содержит 4872 издания в количестве 9322 экземпляров и пополняется за счет дарений библиотеке.

С Библиотекой Латвийского университета связано имя выдающегося латышского издателя Яниса Рапа (Janis Rapa, 1885-1941). В 1932 г. Я. Рапа продал университету 12 тыс. томов из своей библиотеки [1]. Большой интерес вызывают записи издателя, сделанные как чернилами, так и карандашом. Коллекция уникальна тем, что включает также подаренные Янису Рапа книги с автографами. Например, дарственные записи выдающихся латышских авторов в их прижизненных трудах, издателем которых был Я. Рапа. Поэт Янис Судрабкалнс (Janis Sudrabkalns, 1894–1975) в своей книге «Sparnota Armada» («Крылатая Армада», 1926) сделал следующую запись: «Высоко уважаемому господину Я. Рапа с благодарностью Я. Судрабкалнс. Рига, 6-го марта 1926 года».

Особый интерес вызывают книги, ценность которых – это не только автографы известных авторов, но и великие личности, которым они адресованы. Библиотека Латвийского университета гордится тем, что в ее фондах есть часть личной библиотеки первого президента Латвийской Республики (1922–1927) Яниса Чаксте (Janis Čakste, 1859–1927) [4]. Я. Чаксте собрал обширную коллекцию книг, которую позже подарил библиотеке юридического факультета Латвийского университета. В коллекции хранятся работы классиков латышской литературы: Матиса Каудзите (Matiss Kaudzite, 1848–1926), Аспазии (Aspazija, 1865–1943), Анны Бригадере (Anna Brigadere, 1861–1933), Яниса Порука (Janis Poruks, 1871–1911) и Яниса Райниса (Janis Rainis, 1865–1929). Во многих этих изданиях есть записи авторов посвященные Я. Чаксте, что придает коллекции уникальную культурно-историческую ценность. Например, дарственная запись Матиса Каудзите, автора первого латышского романа «Mernieku laiki» («Времена землемеров», 1879) в его книге, изданной в честь 75-летнего юбилея автора в 1923 году, гласит: «Его Высочеству господину Президенту с глубокой

преданностью от юбиляра». Драматург Август Лайвиньш (Augusts Laivins, 1889–1965) в своей книге «Juras gaigalina» («Морская чайка», 1925) адресованной президенту написал: «Многоуважаемому Президенту Латвии и отцу латышской молодежи – господину Я. Чаксте. Автор». Записи раскрывают человеческие эмоции, чувства и уважение к адресату этих книг.

Особое значение для народа Латвии имеют хранящиеся в фондах Библиотеки Латвийского университета книги из собраний преподавателей и академического персонала. В 1929 г., после смерти поэта, филолога, профессора Дерптского (Тартуского) и Латвийского университетов Екаба Лаутенбаха-Юсминя (Jekabs Lautenbahs-Jusmins, 1848–1928), Библиотека Латвийского университета получила в подарок коллекцию книг профессора в объеме 433 экземпляров [5]. В книгах есть записи и автографы самого профессора и также записи и автографы других известных личностей. В коллекции имеется первое издание рассказа писателя Ансиса Лэрха-Пушкайша (Ansis Lerhis-Puskaitis, 1859–1903) «Kurbads, senlatvju varonis» («Курбад, герой древних латышей», 1891) с записью автора: «Нашему почтенному поэту и мифологу господину Юсминю дарит Пушкайтис». В 1900 г. был издан сборник стихов немецкого поэта Генриха Гейне (Heinrich Heine, 1797–1856) в переводе латышского классика Екаба Яншевскиса (Jekabs Jansevskis, 1865–1931). Этот перевод имеет важное значение, так как был первым переводом иностранной поэзии на латышский язык. Запись Яншевскиса в книге гласит: «Высокоуважаемому поэту, магистру Юревской высшей школы господину Е. Лаутенбаху покорно от автора. Лиепая, 2. IX. 1900».

Преподаватели Латвийского университета дарили друг другу свои публикации, о чем свидетельствуют записи и автографы в фондах библиотеки. Доктор экономических наук, старший доцент Латвийского университета, министр образования Латвийской Республики (1921), Лонгин Аусей (Longins Ausejs, 1885–1942) свою книгу «Matematikas metodes ekonomiskajās zinātnēs» («Математические методы в экономических науках», 1938) подарил правоведа, профессору Константину Чаксте (Konstantons Čakste, 1901–1945) с записью и автографом: «Уважаемому и любимому коллеге, старшему доценту господину Чаксте. 6.12.1938».

В свою очередь, инженер-строитель, декан и профессор факультета Инженерных наук Латвийского университета Артур Трамдах (Arturs Tramdahs, 1886–1970) свою книгу «Tehnika un zeniertechnika» («Техника и проектирование», 1935) с записью:

«Высокоуважаемому профессору господину Балодису с почтением» подарил археологу и египтологу, профессору Московского Университета (1924), а также Латвийского университета Францису Балодису (Francis Balodis, 1882–1947).

Историк, доктор филологических наук, профессор Латвийского университета, позже дипломат Арнольд Спекке (Arnolds Spekke, 1887–1972) свою монографию «Livonijas zemnieku kustības un nemieri 16. gs. otra puse» («Движение и волнения Ливонских крестьян во второй половине XVI века», 1931) подарил историку религии, доценту факультета Теологии Латвийского университета, министру образования Латвийской Республики (1934–1935) Лудвигу Адамовичу (Ludvigs Adamovics, 1884–1943). Запись в книге гласит: «Профессору Л. Адамовичу в почитании и преданности – составитель (автор), 1931 г. 25 августа».

Хранящиеся в фондах библиотеки Латвийского университета книги с записями и автографами видных литераторов и деятелей культуры Латвии, а также преподавателей Латвийского университета, безусловно, имеют большую культурно-историческую ценность. Сохранить эти книги означает сохранить память и проявить уважение к прошлому своего народа. Обязанность библиотеки ЛУ выполнить эту задачу, понимая всю важность сохранности культурного наследия прошлого. Исследование записей как исторической памяти – это поле ответственности библиотеки Латвийского университета, ведь иногда запись в книге имеет большую ценность, чем сама книга.

Список использованных источников:

1. Apinīte, Vija. Jāņa Rapas autogrāfi – Universitātes Bibliotēkas gramata : [sakāra ar gramatizdevēju (1885–1941) 115.dz.d.] / Vija Apinīte. – Universitātes Avīze. – (2000, 6.sept.), 6 lpp.
2. Latviešu valodas vārdnīca : 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu / autori: Rita Balira ... [u.c.]. – [Rīga] : Avots, 2006. – 147. lpp.
3. Limane, Lilija. Latviešu gramatu daivasanas tradīcijas vēsturiska attīstība / Lilija Limane // Starptautiska konference «Latviešu gramata un bibliotēka: 1525-2000» : materiālu krājums, 8.11.2000.-11.11.2000., Rīga = International Conference «The Latvian Book and Libraries: 1525-2000» : proceedings / Latvijas Nacionālā bibliotēka, Latvijas Bibliotēkbu biedrība. – 2.sēj. – Rīga : Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2001. – 273–281 lpp.
4. Pirma Latvijas Republikas prezidenta Jāņa Čakstes daivājums [elektroniskais resurss] / Latvijas Universitātes Bibliotēka – Tīrpaistes pakalpojums. – Roga, 2015. – Nos. no tomekna lapas. – Pieejas veids:

Tomēklis WWW. URL : <http://www.biblioteka.lu.lv/e-resursi/kolekcijas-davinajumi/privatkolekciju-davinajumi/janiscakste/> - Resurss aprakstīts 2016.g. 8. jūnijā.

5. Profesora Jekaba Lautenbaha (1847-1928) daivājums [elektroniskais resurss] / Latvijas Universitātes Bibliotēka – Tīrpaistes pakalpojums. – Roga, 2015. – Nos. no tomekna lapas. – Pieejas veids: Tomēklis WWW. URL:<http://www.biblioteka.lu.lv/e-resursi/kolekcijas-davinajumi/privatkolekciju-davinajumi/lautenbaha-kolekcija/> - Resurss aprakstīts 2016.g. 8. jūnijā.

6. Upīts, Andrejs. Daviniet grāmatas / Andrejs Upīts. – Dzimtenes Vestnesis. – (1908). – Nr. 290.

7. Крысин, Леонид Петрович. Иллюстрированный толковый словарь иностранных слов : свыше 25 000 слов и словосочетаний, 2000 иллюстраций : наиболее употребительные иностранные слова, вошедшие в русский язык в XVIII–XX и начале XXI века / Л. П. Крысин. – Москва : Эксмо, 2008. – 863 с. , [32] вкл. с. : ил.

УДК 026:78+069](73):929(477)

Бугасва О. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

УКРАЇНСЬКА МИСТЕЦЬКА БІОГРАФІКА У ФОНДАХ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ М. СТЕМФОРД (США): НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

В українській історичній думці останнього десятиріччя відбулися доленосні зрушення у виробленні концептуальних підходів щодо дослідження зарубіжної україніки в комплексі всіх її складових як органічного сегмента української культури минулого і сучасного. Поза сумнівом, невід’ємною складовою зарубіжної україніки є мистецька україніка. Зокрема, архівна спадщина чисельного загалу українських

музикантів Америки сьогодні виявляється найменш вивченою¹ і потребує консолідації знань широкого кола дослідників із метою заповнення суттєвих інформаційних прогалин для узагальнення художнього внеску в українську національну культуру і мистецтво тих, хто зберіг свою етнічну приналежність на чужині. Для реалізації актуальних запитів часу в дослідженні мистецьких архівів діаспори особливого значення набуває навіть не сама інформація, а доступ до неї – засоби комунікації як найбільш ефективний інструмент здобуття і поширення знань у цій сфері.

Одним із найпотужніших вмістилищ історико-культурного доробку українських митців, які жили і працювали поза батьківщиною, є Український музей і бібліотека м. Стемфорд² (далі – УМБ). У фондах УМБ зберігаються архіви, книжкові і нотні зібрання, колекції грамплатівок, представлено бібліографію газетної і журнальної періодики про українських музикантів, художників, літераторів, у реєстрі якої українські видання, що друкувалися в Америці, Канаді та Європі, хронологія яких охоплює майже 100-річний період до сьогодення включно. Змістовно архівна україніка є вмістилищем унікальних артефактів, що відкривають доступ до малознаних або нових імен, невідомих фактів до біографій митців, які незаслужено були «забуті» в Україні. Сьогодні для дослідників-біографістів самостійну цінність має не тільки доступ, але й сама презентація інформації про місце зберігання того чи іншого мистецького архіву в цілісності його складу і змісту.

¹ У другій половині ХХ ст. почали друкуватися різноманітні музикознавчі та культурологічні праці, створені здебільшого дослідниками діаспори, які не тільки мали доступ до архівів українських митців, але й особисті і професійні стосунки з ними. Серед таких праць найважливіші: Рудницький А. Українська музика: історико-критичний огляд / А. Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.; Рудницький А. Про музику і музик / А. Рудницький. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : НТШ. Б-ка Українознавства, ч. 39. – 1980. – 336 с.; Лєник В. Українці на чужині або репортажі з далеких доріг / В. Лєник. – Львів : Червона калина, 1994. – 335 с.; Wynar Lubomyr R. Preservation of the Cultural Heritage: Ukrainian Archives, Libraries and Museums in the United States // Ethnic Forum – Kent : Kent State University, 1995. – Vol. 15. – 1/2. – P. 78–107; Штуль-Жданович О. Ціною крові / О. Штуль-Жданович. – Нью-Йорк ; Київ ; Торонто : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 592 с. Справжнім проривом в українському історичному музикознавстві виявилася публікація Листів до друга О. Кошиця, в яких митець, учений, хоровий диригент, педагог і музично-громадський діяч в особистому спілкуванні ділився думками, спогадами про себе, друзів і розвиток української музики в країнах Європи і Америки : Кошиць О. Листи до друга (1904–1931) / О. Кошиць ; [упоряд., коментарі, вст. стаття і покажчик імен Л. О. Пархоменко]. – Київ : Рада, 1998. – 190 с. Першим ґрунтовним дослідженням, виданим в Україні, стала праця української дослідниці Г. В. Карась : Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття : [монографія] / Г. Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. – 1164 с.

² Один із перших українських культурно-просвітницьких закладів на Північно-американських землях у м. Стемфорд (штат Коннектикут). Створений єпископом Костянтином Богачевським, завдяки підтримці і зусиллям української громади США. Офіційне відкриття відбулось у вересні 1937 р. Основне призначення бібліотеки полягало в збереженні і наповненні її скарбами української культури: мистецькими творами, науковими працями, друкованими і періодичними виданнями, грамплатівками, витворами образотворчого мистецтва, пам'ятками народної творчості, рукописними документами, епістолярною спадщиною та іншими артефактами як свідчення матеріальної і духовної культури української нації. Сьогодні у бібліотечних фондах представлено понад 70 000 найменувань друкованих і періодичних видань. Співробітники провадять велику науково-просвітницьку роботу з метою поповнення наявного архіву діячів науки, культури, освіти, громадських, релігійних, молодіжних організацій тощо новими документальними надходженнями і поширення знань про українську етнічну громаду в США. Український музей і бібліотека підпорядковані Греко-католицькій парафії св. Василя.

У руслі окресленої теми виявляється доцільним згадати архів оперного і камерного співака, педагога, музично-громадського діяча в екзилі Мирослава Скала-Старицького (1909–1969, псевдонім – Скаля), представленого понад 1500 рукописними документами, колекцією нот і грамплатівок (записаних у фірмах «Хвилі Дніпра», «Арка», «Ехо»), основу якого становить родинне і професійне листування англійською, німецькою, польською та українською мовами; документи громадської діяльності, пов'язані з відкриттям власної музично-драматичної студії в Парижі та заснуванням Об'єднання українських музик на чужині 1960 р. До складу документів залучено також ксерокопії публікацій про митця, рецензії на гастрольні турне, концертні виступи, ювілейні події, що є типовим для мистецьких архівів. Без перебільшення визначною культурною пам'яткою є архів видатного оперного і камерного співака ХХ ст. Льва Рейнарівича³, нотна колекція якого з творів українських композиторів знаходиться сьогодні на стадії упорядкування дослідниками з України, завдяки налагодженню співпраці між бібліотечними установи Стемфорда і Києва. Колекція є унікальною, адже дозволяє не тільки дослідити індивідуальну біографію Рейнарівича як талановитого митця – співака, збирача, колекціонера і громадянина, але й (на підставі широкого діапазону залучених імен) зробити спробу створення узагальненої біографії українських музикантів, що залишилися вірними традиціям своєї етнічної культури на чужині.

Серйозного наукового вивчення потребує архів (понад 6 000 од. зб.) журналістики, письменниць, української громадської діячки Америки Уляни Старосольської (псевдонім – Любович), що містить документи громадської діяльності, ділового і особового листування, рукописи статей і книг, спогади, фото та інші документи про відомих людей в еміграції (Йосипа Гірянця, Ярославу Музику, Богдана Нижанківського, Валеріана Підмогильного, Надію Світличну, Юрія Стефаніка, Івана Бачинського та багатьох інших), поіменні спогади про сім'ю, друзів, пам'ятні зустрічі. Зберігаються тут різні за обсягом архіви театральних акторів – Михайла Скоробагача, Йосипа Гірянця та Олімпії Добровольської, представлені переважно документами, листуванням, сценічними й родинними фото, газетними публікаціями про ролі і сценічну діяльність, програмами виступів тощо. Невідомі сторінки долі

³ Лев Потампович Рейнарівич (1914, с. Князпіль, Перемишль – 1987, Нью-Йорк) – оперний і концертний співак, хоровий диригент (регент церкви св. Духа в Брукліні, Нью-Йорк), диригент, музично-громадський діяч української діаспори, постійний референт із культурно-освітніх питань Комітету Українських Об'єднаних Організацій у Брукліні. Колекція Л. Рейнарівича містить близько 200 найменувань творів 70 українських композиторів.

яскравого українського художника, графіка і портретиста містить архівна спадщина Богдана Божемського з Коломиї (45 тек із документами). Твори митця, переважно на гуцульську тематику, зберігаються у художніх галереях і приватних колекціях Америки і Канади. Крім біографічних документів (біографії, фотографій, листування, поштових листівок) в архіві збережено численні каталоги малярства і графіки, виставок картин, ілюстрацій до книжкових і періодичних видань, відгуки в пресі про твори і виставки маляра, копії його дереворитів, запрошення і художні реклами за період 1951–1999 р., що візуально і документально репрезентують мистецтво інших українських художників за кордоном, які входили до Об'єднання українських митців Америки.

За час існування УМБ багато цінних із біографічної точки зору документів українських митців потрапило до його фондів, завдяки особистим контактам і подвижництву представників чисельної української громади Америки. Документи різних культурно-мистецьких організацій, наукових інституцій, творчих об'єднань висвітлюють історію життя і діяльності наших співвітчизників за кордоном, формат їхнього професійного і особистого спілкування, традиції розвитку українського мистецтва на іонаціональному культурному ґрунті, географію соціалізації українських митців на американських землях. У переліку документів, представлених в різних архівах громадських організацій і систематизованих за напрямом «Українська культура, наука, мистецтво в США», знаходимо листи Євгена Маланюка, Романа Смаль-Стоцького, Петра Холодного, Галини Мазепи, фотографії Софії Русової, ескізи Федора Кричевського, ювілейні матеріали Олександра Кошиця у Нью-Йорку 1936 р., рукопис «співацької дороги життя» Любомира Лампіка, ювілейну статтю до 125-річчя від дня народження композитора Василя Безкоровайного, матеріали диригентської діяльності Тимофії Онуфрика; документи Організації Musicus Wortnianski, Літературного фонду імені І. Франка у Чикаго, Українських національних музеїв Америки та багато ін.

З огляду на існуючий, але фактично недосліджений інформаційний потенціал зарубіжної україніки, зокрема музичної біографіки, в колі першочергових постають завдання налагодження конструктивної співпраці зі спеціалістами українських інституцій за кордоном задля організації інтелектуального доступу до архівних зібрань, документальних фондів, нотних і книжкових колекцій як окремих митців, так і творчо-громадських організацій в еміграції з метою поширення біографічного знання у вітчизняних книжкових та

електронних виданнях і комп'ютерних мережах. На жаль, сучасні вітчизняні дослідники роблять лише перші кроки на шляху встановлення наукових контактів із закордонними фахівцями, більшість з яких є нащадками або живими свідками пам'ятних подій мистецького життя української громади, і чия пам'ять досі зберігає незафіксовані на папері невідомі факти, імена і долі талановитих українських митців на чужині.

УДК 929-055.2(477)"1960"

Буряк Л. І.

пров. наук. співроб. НБУВ,

д-р іст. наук

ТРИ ЖІНОЧІ БІОГРАФІЇ В ІНТЕР'ЄСІ ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Поява в українському просторі нарративних портретів Михайлини Коцюбинської¹, Алли Горської², Ірини Жиленко³ переконливо свідчить, що біографічний жанр і біографія жінок зокрема, перебувають на вістрі інтересів сучасної вітчизняної гуманітаристики. Кожен із нарративів – це полюс індивідуальності, унікальний синтез автобіографії і біографії, втілення присутності трьох талановитих представниць покоління шістдесятників у системі часових, світоглядних і культурних координат.

Біографічний нарратив демонструє усвідомлення жіночого «Я» у контексті суспільно-політичних трансформацій, унаочнює спільне і відмінне у біографіях знакових жіночих постатей і водночас розкриває суть, природу, феномен шістдесятництва як ключову ознаку епохи. У контексті біографічних студій жіноча біографія / автобіографія розглядається як концепт, своєрідна точка відліку, що не лише репрезентує постать жінки у повноті таланту і неординарності, але й дає ключ до більш повного розуміння епохи, дозволяє під іншим кутом зору аналізувати події, людей, їхні вчинки. Біографічна трилогія відображає масштабну картину культурних процесів, акцентуючи на психологічному, емоційному стані як жінок – авторок нарративів, так і їхнього оточення, діячів культури, суспільства в цілому.

Своєрідний біографічний триптих, трилогія, триєдина комбінація жіночих біографічних нарративів у єдиному дослідницькому

полі актуалізує важливі методологічно-контекстуальні проблеми біографіки / біографістики з урахуванням гендерної ієрархії.

Перш за все, звернення до жіночої біографії, з огляду на специфіку дослідження, передбачає деякі коментарі та пояснення стосовно термінологічного інструментарію. Попри те, що категоріальний апарат сучасних біографічних студій є достатньо великим конгломератом термінів⁴, виглядає корисним і необхідним залучення додаткових термінологічних конструкцій, однією з яких є «жіночий біографічний нарратив». Жіночий біографічний нарратив є сукупністю особистісних нарративів двох рівнів.

Особистісний нарратив першого рівня виступає домінуючим. Він включає спогади, щоденники, епістолярії, інтерв'ю, різноманітні творчі записи, де кожний вибудовує події особистого життя за певним сюжетом – зі своїми героями, вчинками, мріями, конфліктами, поразками, перемогами⁵.

Особистісний нарратив другого рівня представлений спогадами про жінок, біографічними ескізами, в яких висвітлюються окремі епізоди життя. Попри свою умовну другорядність, цей нарратив несе не менш важливе навантаження, ніж перший щодо біографічної репрезентації. Він доповнює біографію героїнь новими сюжетами, конструє імідж відповідно до зовнішнього сприйняття, тим самим вносить корективи в автобіографічні образні репрезентації.

Біографічна «трилогія» демонструє варіативність стилів біографічного жанру в сучасному баченні. У «Книзі споминів» М. Коцюбинської віддається пріоритет окремим біографічним «кадрам», постатям і моментам, з яких вимальовується цілісна «мемуарна версія життя» авторки. Замість детальних описів, хронологічних послідовностей біографія написана у стилі «свідомого мемуарного пунктиру». Цьому підпорядкована архітектоніка книги, що складається з різноманітних за своїм наповненням частин, а саме спогадів авторки, щоденників її матері, відповідей на анкету журналу «Слово і час», авторських текстів («мемуарна мозаїка»), присвячених оточенню (П. Тичина, А. Горська, Б. Антоненко-Давидович, В. Стус, М. Лукаш).

Репрезентація біографії А. Горської має стильову форму «життєпису мовою листів і документів». Особистісний і творчий контекст біографії відтворений у рефлексіях, присутніх у листуванні з батьками, чоловіком, сином, представниками місцевого середовища – Н. Світличною, Г. Синицею, Л. Танюком, Л. Череватенком. Окрім епістолярної спадщини, тут вміщені нотатки А. Горської про мистецтво,

щоденник, записи поезій, скарги, звернення і навіть зошит із вправами та диктантами. Біографічний нарратив А. Горської має значний особистісний нарратив другого рівня, представлений спогадами О. Зарецького, О. Заливахи, Н. Світличної, В. Чорновола, Г. Малакова, З. Франко, віршами В. Стуса, І. Жиленко, Ігоря та Ірини Калинців тощо.

Спогади І. Жиленко «Homo Feriens (людина святкуюча)» – «література факту», «літературна мемуаристика», за конструкцією – монолітна «мемуарна епопея», яка ґрунтується на документальній основі щоденникових записах, листуванні, передусім з чоловіком – письменником В. Дроздом. Щоденник для І. Жиленко – «насолада, розрада і психотерапія». Як зауважує М. Коцюбинська, це – не «лише мемуарний потік свідомості», а твір «концептуальний, у певнім сенсі програмовий, спроба сформулювати своє кредо, накреслити свою картину світу і людини в ньому»⁶.

Однією з ключових проблем, яка набуває актуалізації у контексті біографічного жіночого нарративу є співвідношення індивідуального і колективного, їхнього уособлення та інтерпретацій. Біографія кожної з жіночих постатей у площині біографічної «трилогії» постає як органічна складова двох інших і водночас – як сутнісний сегмент колективної біографії шістдесятництва, яких об'єднує час, простір, «місця пам'яті» (П. Нора).

Відомо, що пам'ять як індивідуальний і колективний соціокультурний феномен звертається до образів. Отже, у контексті біографічного жіночого нарратива актуалізується проблема конфігурації простору пам'яті. У кожній з жінок – М. Коцюбинської, А. Горської, І. Жиленко пам'ять має індивідуальні конструкції, що існують незалежно. Водночас їхні спогади про минуле позначені розмаїттям спільних сюжетів, точок перетину у просторі і часі, що веде до утворення нових смислів та трансформації усталених. Це стосується передусім ключових понять, зокрема таких, як «покоління шістдесятників» і «сучасність». Такий процес зумовлено природою пам'яті, яка обернута в минуле і апелює до майбутнього, що наповнює її сенсом, відомим як «несучасність сучасного» (В. Дільтей). У пам'яттєвому просторі існує нерозривний зв'язок із попереднім поколінням і органічна єдність з сучасністю, в наслідок чого розчиняються і зникають часові межі «відлиги». Відбувається своєрідна темпоральна модифікація поняття «покоління», і як наслідок – образи покоління шістдесятників стають складовою сучасного соціокультурного простору.

Конфігурація простору пам'яті жіночого біографічного

наратива виражена сукупністю різноманітних яскравих образів, серед яких «час», «оточення», «місто» тощо. Образ часу виступає конструктом, що творить особистість, визначає психоемоційний стан, маркує гендерну ідентичність. «Час» у біографічному наративі має складну образну конструкцію, зумовлену його сутнісною категоріальною дихотомічністю. Відкриваючи нові можливості і перспективи, він водночас плинно нещадний до людини, особливо жінки. У спогадах І. Жиленко, до прикладу, контекст біографії не стільки соціальний і політичний, скільки інтимний. Отже, образ часу має гендерно чутливу забарвленість, що виражається формулами «дівчина – жінка», «осінність жінки» тощо. Для І. Жиленко, попри драматизм як домінанту біографії, важливим залишається питання: «Куди дівається дівчинка, коли вона виростає? Ховається у годиннику? Чи в теплі краї відлітає?».

Образ оточення – поліфонічний у кожному з наративів, проте внутрішня єдність на ґрунті інтелектуалізму, що має забезпечувати провідний соціальний вплив, є однією з його ключових ознак. Структурні елементи образу покоління – синтез спільних ідей української творчої інтелігенції покоління шістдесятників, що об'єднувалася навколо Клубу творчої молоді «Сучасник» (І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, Л. Танюк), та сегментованість відповідно до сфер культурної діяльності – літератури (В. Стус, М. Вінграновський, В. Симоненко, Г. Кочур, Р. Корогодський), живопису (В. Зарецький, А. Горська, Г. Синиця, О. Заливаха, Л. Семикіна), музики (Л. Грабовський, В. Губа, Б. Фільц) кіно (В. Загоруйко, І. Грабовський). Опанас Заливаха – «Мессія» у сприйнятті А. Горської. Борис Антоненко-Давидович – один з «когорти одержимих» для М. Коцюбинської.

Образ Києва як індикатор соціокультурного виміру біографічного наратива набуває особливої заостреності. Місто як «місце пам'яті» виступає однією з домінант, визначаючи пріоритети світосприйняття і самоусвідомлення. Для М. Коцюбинської маркерами пам'яті виступають наукова академічна бібліотека (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), яка стала для неї і для багатьох колег її покоління «рідним домом, справжньою альма-магір»⁷, Київська філармонія – «другий дім після академіки», «Клуб творчої молоді», де поміж іншими зустрічами відбулося її знайомство з Іриною Жиленко. Образ «юної талановитої поетеси», без якої, за словами М. Коцюбинської, «неможливо уявити тодішнє товариство», органічно вписано в антропологічну складову міста. У спогадах І. Жиленко образ

Києва має ностальгійно щемливе забарвлення. Це – «суничні галявини» міста, годинники якого вже не мають стрілок – алюзія кіношедевра І. Бергмана, що вийшов на екрани у часи юності письменниці.

Тенденції останнього часу загострили інтерес до біографій жінок – представниць покоління шістдесятників, переконливим підтвердженням чого стала поява яскравих наративних портретів неординарних постатей М. Коцюбинської, А. Горської, І. Жиленко. Біографічний жіночий наратив впевнено стає органічною складовою сучасного соціокультурного простору і як феномен, позначений контекстуальною багатомірністю, стилістично-жанровою варіативністю, потребує подальшого поглибленого вивчення, чому має сприяти процес модернізації методології та вдосконалення термінологічного інструментарію досліджень.

¹ Коцюбинська М. Книга споминів / М. Коцюбинська. – Харків : Акта, 2006. – 288 с.

² Алла Горська. Душа українського шістдесятництва / Упор. Л. Огнева. – Київ. : Смолоскип, 2015. – 712 с.

³ Жиленко І. HOMO FERIENS : Спогади / Передм. М. Коцюбинської. – Київ. : Смолоскип, 2011. – 816 с.

⁴ Попова Т. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке исторических традиций: теория, методология, практика // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2015. – № 8. – С. 17.

⁵ Колесник І. Передмова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2015. – № 8. – С. 11.

⁶ Коцюбинська М. Нам є на що озиратися... // Жиленко І. HOMO FERIENS : Спогади / Передм. М. Коцюбинської. – Київ : Смолоскип, 2011. – С. 5.

⁷ Коцюбинська М. Книга споминів – Київ : Смолоскип, 2011. – С. – 25–26.

УДК 929:001(477.74)"18-19":016(091)

Левченко В. В.,

доцент,

канд. іст. наук, доцент кафедри «Українознавство, історико-правові та мовні дисципліни» Одеського національного морського університету

ПУБЛІКАЦІЇ ОДЕСЬКИХ УЧЕНИХ-ГУМАНІТАРІВ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. ЗА КОРДОНОМ ЯК СКЛАДОВА ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ

Творче спілкування вчених різних країн, обмін досвідом у науковій сфері в рамках міжнародного простору – усталена форма

функціонування наукового співтовариства, що сприяє створенню загального науково-дослідного поля комунікацій, що своєю чергою є важливим чинником інтеграційного процесу вітчизняної науки в міжнародний інтелектуальний простір та прогресу світової науки.

У цьому контексті викликає інтерес історія публікацій одеських учених-гуманітаріїв за кордоном, оскільки дає можливість розширити бібліографію наукових праць, простежити їхню фахову діяльність та внесок у розвиток історичної науки як представників одного з провідних наукових центрів Європи.

На сьогодні нами встановлено, що одним із піонерів у формуванні бібліографії іноземними мовами серед одеських істориків був археолог-аматор, але при цьому член багатьох академічних наукових установ, у тому числі й іноземних – І. П. Бларамберг (1772–1831). У 1822 р. в Парижі він видав дві розвідки: «Choix de médailles antiques d'Olbiopolis ou Olbia, faisant partie du cabinet du conseiller-d'état De Blaramberg a Odessa...» і «Notice sur quelques objets d'antiquité, découverts en Tauride dans un tumulus près du site de l'ancienne Pauticarye». Також в іноземній періодиці опублікував значну кількість заміток і статей [1].

Серед перших істориків-професіоналів участь у формуванні іншомовної бібліографії серед одеських науковців взяв П. В. Беккер (1808–1881). У 1838–1857 рр. він був професором Рішельєвського ліцею, а в 1857–1862 рр. – його директором. Серед понад півтора десятка його наукових публікацій, переважно присвячених питанням археології, чотири були видані в Німеччині (Beitrdge zur genauen Kenntniss Tomi's und Nachbarstdte. Leipzig, 1853; Die Herakleatische Halbinsel in archdologischer Beziehung. Leipzig, 1856; Iber zweite Sammlung unedirten Henkelinschriften aus dem sьdlich. Russland. Leipzig, 1869; Iber dritte Sammlung... Leipzig, 1878) й одна у Франції (Neue Anschlsse ьber zwei olbiosche Inschriften // Mйlanges greco-romains, 1854, V. I) [2].

Значно більша кількість публікацій за кордоном одеських учених-гуманітаріїв з'явилася з початком діяльності Новоросійського університету (1865–1920). На той час дослідження в галузі історичних наук проводили як історики, так і філологи. Серед істориків слід виділити А. Г. Брікнера (1834–1896). У Новоросійському університеті він працював на посаді професора трохи більше трьох років – з весни 1867 до осені 1871 рр. Тут продовжували формуватися його наукові інтереси у сфері політичної та культурної історії Російської імперії XVII–XVIII ст., які були реалізовані під час його викладацької діяльності в Дерптському університеті та зокрема опубліковані в Німеччині (Der

Zarewitsch Alexei. Heidelberg, 1880; Die Europaisirung Russlands. Land und Volk. Gotha, 1888; Geschichte Russlands bis zum Ende des XVIII Jahrhunderts. B. I. Ueberblick der Entwicklung bis zum Tode Peters des Grossen. Gotha, 1896) [3].

Характерним прикладом євроінтеграційного процесу одеських учених є історик античності та археолог Е. Р. Штерн (1859–1924). Його перші роки наукової діяльності переважно були пов'язані з країнами Західної Європи – навчання в Лейпцигському університеті (1877–1880), наукове відрядження за кордон «для вдосконалення у науках» (1883–1884). Результатом такої активної і плідної наукової діяльності Е. Р. Штерна за кордоном стали дві захищені ним у 25-річному віці дисертації, причому обидві були написані й захищені німецькою мовою – на той час інтернаціональною мовою науки у Європі. У 1884–1911 рр. його життя було пов'язане з Одесою, де він працював професором Новоросійського університету. У його науковій спадщині є й інші праці іноземними мовами. Наприклад, французькою (Sur la falsification des antiquites en Russe // J. D' Antropologie, 1899, № 10, p. 122) і німецькою (Die griechische Kolonisation am Nordestade des Schwarzen Meeres im Lichte archdologischer Forschung // Klio, 1909, Bd. 60, № 2, p. 139–152) мовами [4].

Яскравим прикладом в аналізованому питанні є також Й. Л. Клаузнер (1874–1958) – сходознавець, орієнталіст, гебраїст, семітолог. В Одесу він приїхав 1885 р, коли йому було одинадцять років, і провів у цьому місті в цілому 24 роки. Вищу освіту він здобув у Гейдельберзькому університеті, який закінчив із відзнакою 1902 р. Докторську дисертацію захистив і опублікував у Німеччині (Die messiaanischen Vorstellungen des Juidischen Volkes in Zeitalterdes Tannaiten. Berlin, 1904). У 1903–1907 рр. Й. Л. Клаузнер жив у Польщі, де редагував науково-літературний журнал івритом «Хашілоах», в якому опублікував дослідження з давньої історії країн Близького Сходу, переклади давніх текстів з арабської й ефіопської мов, розшифрував клинописні написи царя Ассирії Санхереба з історико-лінгвістичним коментарем [5].

Ще одним представником інтелектуальної спільноти Одеси став С. Л. Рубінштейн (1889–1960), який вищу освіту здобув у Фрайбурзькому та Марбурзькому університетах у 1909–1913 рр. 11 червня 1913 р. він склав державний іспит і представив до обговорення дисертацію «Дослідження про проблему методу», написану німецькою мовою під керівництвом Г. Когена (1842–1918) – німецько-єврейського філософа-ідеаліста, глави Марбурзької школи неокантіанства. Диплом

доктора філософії був виданий С. Л. Рубінштейну 20 липня 1914 р. Час між складанням іспиту й отриманням диплома він провів у Берліні, де під керівництвом Г. Когена, який вийшов 1912 р. на пенсію і виїхав з Марбурга до Берліна, продовжував наукові студії, готував до публікації дисертацію [6]. З початком Першої світової війни він був змушений повернутися до Одеси, де прожив до 1930 р.

Археолог, історик мистецтва М. О. Соколов (1886–1953) закінчив Новоросійський університет (1911) та аспірантуру Санкт-Петербурзького університету (1911–1913). У 1912–1913 рр. був у закордонному науковому відрядженні, де, окрім відвідування університетів, бібліотек, музеїв та участі в археологічних експедиціях, опублікував низку статей (*Les йpisodes de l'activitй de la censure russe*, Paris, 1912; *Quelques йpisodes de la vie des йtudiants russe en 1905 annйe*, Paris, 1912; *Воскрешая Помпея / Resurrecting Pompeo*. Rome, 1912; *На развалинах Кноссы и Феста / Sulle rovine di Cnosso e Festo*. Athens, 1913) [7], які до початку ХХІ ст. залишалися напівзабутими.

Також маємо назвати В. І. Селінова (1876–1946) – випускника Київського університету, професора Одеського інституту народної освіти, археолога, історика архітектури, пушкінознавця [8]. Нами виявлена одна з його статей, опублікованих за кордоном у період обмеження можливостей щодо публікації праць у іноземних виданнях (*Что дают для биографии Пушкина Бессарабского периода материалы Одесского краевого исторического архива? // Slavica. Iasopis pro slovanskou filologii. Roйnik XI. Selйit 1, Praha, 1932, c. 100–107*).

Таким чином, основні напрями міжнародного співробітництва одеських учених-гуманітаріїв ХІХ – першої половини ХХ ст. формувалися внаслідок широкого використання закордонних відряджень при підготовці майбутніх професійних кадрів, що стало вагомим чинником в інтегруванні вищої історичної освіти та розвитку історичної науки у світовий науковий простір. Численні відрядження вчених-гуманітаріїв до країн Європи і Сходу сприяли розширенню поля їхніх історичних досліджень. Усі перераховані фактори призвели до відкладення значного пласту наукової спадщини іноземними мовами за кордоном. Основні теми їхніх досліджень стосувалися різних аспектів історії, мистецтва, археології, культурології тощо. Видовим форматом публікацій були книги, брошури, дисертації, статті в серіальних виданнях. Географія видань – Німеччина, Греція, Італія, Польща, США, Франція, Чехія та ін. Мови публікацій – англійська, болгарська, іврит, німецька, сербська, французька та ін.

Активна публікація одеськими представниками Клію за

кордоном сприяла формуванню цілого пласту наукових робіт, які становлять багату наукову спадщину в світовій культурі та є малодослідженим сегментом вітчизняної історичної науки. На сьогодні більшість праць науковців залишаються невідомими і не введеними у науковий обіг, тому не стали надбанням вітчизняної бібліографії. Тим часом це – монографії, дисертації і статті, видані іноземними мовами, не враховуючи виступів, архівних матеріалів, еґо-документів тощо. Вирішення названої проблеми буде сприяти еволюції відносин вітчизняних істориків із зарубіжними колегами, ознайомленню з проблематикою і теоретико-методологічними засадами світової історичної науки, розширенню бібліографічної бази та відповідно популяризації їхньої наукової продукції у різних країнах світу.

Список використаних джерел:

1. *Тункіна І. В.* Бларамберг Іван Павлович / І. В. Тункіна // *Одеські історики. Том І (початок ХІХ – середина ХХ ст.)*. – Одеса, 2009. – С. 54–55.
2. *Савченко В. А.* Беккер Павло Васильович // *Одеські історики. Том І (початок ХІХ – середина ХХ ст.)*. – Одеса, 2009. – С. 40–42.
3. *Савченко В. А.* Брікнер Олександр Густавович / В. А. Савченко // *Одеські історики. Том І (початок ХІХ – середина ХХ ст.)*. – Одеса, 2009. – С. 72–74.
4. *Ізбаш Т. О., Новікова Л. В.* Штерн Ернст Романович / Т. О. Ізбаш, Л. В. Новікова // *Професори Одеського (Новоросійського) університету. Т. 4*. – Одеса, 2005. – С. 445.
5. *Урсу Д. П.* Клаузнер Йосип Львович (Йосиф Гедалія) / Д. П. Урсу // *Одеські історики. Том І (початок ХІХ – середина ХХ ст.)*. – Одеса, 2009. – С. 162–164.
6. *Дмитрієва Н. А., Левченко В. В.* Из Марбурга в Одессу: материалы к научной биографии С. Л. Рубинштейна / Н. А. Дмитриева, С. Л. Рубинштейн // *Кантовский сборник*. – Калининград, 2015. – № 1 (51). – С. 57.
7. *Левченко В. В.* Из истории исторической науки: профессор Николай Афанасьевич Соколов (1886–1953) / В. В. Левченко // *Юго-Запад. Одессика*. – Вып. 6. – Одесса, 2008. – С. 227–247.
8. *Левченко В. В.* Життя та науково-громадська діяльність Валентина Івановича Селінова (до 130-річчя з дня народження) / В. В. Левченко // *Юго-Запад. Одессика*. – Вып. 2. – Одесса, 2006. – С. 256–266.

УДК 929:61(477):016

Надрага М. С.,

директор Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Васільєва С. В.,

завідувач сектору інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ КОРИФЕЇВ
ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ –
ІСТОРИЧНА МІСЯ СУЧАСНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ
(ДО 145-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИЗНАЧНОГО
ЛЬВІВСЬКОГО ГІСТОЛОГА,
КЕРІВНИКА КАФЕДРИ ГІСТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВЛАДИСЛАВА
ШИМОНОВИЧА)**

Величезний інтерес до біографічних досліджень в Україні останніми роками актуалізує проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення цієї ділянки вітчизняної науки. Тому одним з основних напрямів роботи інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького залишається пошук та упорядкування інформації для створення біобібліографічних ресурсів, що розкривають постаті відомих лікарів та науковців, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української та світової медицини.

У 2016 р. інформаційно-бібліографічний відділ завершив тривалу та кропітку роботу над укладанням біобібліографічного покажчика, присвяченого 145-річчю від дня народження визначного львівського гістолога, вченого зі світовим ім'ям, автора одного з найкращих підручників з гістології, професора і керівника кафедри гістології та ембріології, декана медичного факультету Львівського університету Владислава Шимонівича. Це – далеко не повний перелік професійних заслуг цієї непересічної особистості, чия жертвна праця сприяла становленню слави Львова як одного із провідних європейських університетських центрів.

Владислав Шимонівич народився 21 березня 1869 р. в м. Тернополі, що на той час входило до складу Австро-Угорської імперії, у змішаній вірмено-польській родині. Навчався у львівській гімназії

імені Франца Йосифа I. У 1887 р. вступив на медичний факультет Ягеллонського університету у Кракові. Вже з четвертого курсу він починає виконувати обов'язки асистента у професора Наполеона Цибульського – керівника кафедри фізіології університету. У березні 1893 р. Владислав Шимонівич отримує диплом доктора медицини. У 1895 р. проходить стажування у Берліні, де працює в лабораторії професора Оскара Гертвіга над вивченням структури і походження дотикових тілець Меркеля. Після повернення до Кракова викладає гістологію у Ягеллонському університеті. У 1896 р. В. Шимонівич проходить габілітацію як доцент гістології цього університету. Отримавши премію Снядецьких, учений того ж року вдруге виїжджає на стажування до Берліна [2; 3].

У лютому 1897 р. Владислава Шимонівича обирають надзвичайним професором гістології та ембріології новоствореного медичного факультету Львівського університету, а з 1 квітня 1898 р. він посідає посаду керівника цієї кафедри та робить перші кроки в організації навчального процесу, накопичення наукового матеріалу та навчання персоналу [6].

Упродовж 40 років професор Владислав Шимонівич незмінно очолював кафедру гістології та ембріології Львівського університету, плідно працюючи на терені виховання молодих спеціалістів і розвитку гістологічної науки.

Наукова спадщина Владислава Шимонівича – це вагомий внесок у розвиток світової медичної науки та освіти [2; 3]. Професор Шимонівич був автором близько 50 наукових праць, серед яких особливе місце належить опублікованому в 1901 р. підручнику з гістології та мікроскопічної анатомії тіла людини включно з гістологічною технікою. Упродовж наступних 30 років цей підручник витримав п'ять перевидань німецькою мовою, двічі був опублікований польською мовою, перекладений та перевиданий у США англійською мовою. Польські біобібліографічні джерела вказують також на існування його перекладів італійською, іспанською та японською мовами. Це свідчить про загальноєвропейське і світове визнання дидактичного доробку львівського вченого.

Свої перші наукові дослідження Владислав Шимонівич присвятив вивченню кінцевих нервових закінчень вібрис білої миші. Наступні праці стосувалися морфології та розвитку нервових закінчень шкіри, мікроскопічної будови дентину, гістофізіології всмоктування жирів у товстій кишці. І хоч упродовж усього творчого життя предметом зацікавлення Владислава Шимонівича залишалися чутливі нервові

закінчення, найбільшої слави йому як науковцю принесли проведені під керівництвом Наполеона Цибульського дослідження гістофізіології наднирників [5; 6].

Звіт про дослідження, внаслідок яких було виявлено виділення адреналіну наднирниками, був складений у 1894 р. Подібні роботи велися одночасно у Лондоні фізіологами Шафером (Schafer) та Олівером (Oliver), які опублікували свої дані в 1894 р. у Працях Лондонського інституту фізіології. Незважаючи на те, що результати англійських дослідників були оприлюднені дещо раніше, у світовій літературі імена Шимоновича і Цибульського стоять поруч з іменами Шафера і Олівера як першовідкривачів функції надниркових залоз [5; 6; 7].

Творчий доробок Владислава Шимоновича не обмежувався переліком його наукових та навчальних публікацій. Він був також автором низки науково-популярних видань, знавцем і поціновувачем творів мистецтва. Упродовж усього творчого життя багато уваги Владислав Шимонович приділяв вихованню молодих лікарів та науковців, частина з яких згодом очолили університетські кафедри. За свою наукову та викладацьку кар'єру вчений підготував 5 професорів [4; 6].

11 перевидань книги п'ятьма європейськими мовами – це унікальний випадок за більш як 230 років існування Львівського університету, що незаперечно свідчить про фахову майстерність і авторитет її автора. На пошану цієї непересічної особистості на кафедрі гістології та ембріології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького встановлена меморіальна дошка, а у кабінеті професора створено меморіальну бібліотеку – музей Владислава Шимоновича, з колекцією його книг, публікацій, мікроскопів та інших артефактів того часу.

Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету долучилася до вшанування пам'яті визначного вченого створенням біобібліографічного покажчика. Це видання присвячене 120-річчю кафедри гістології та ембріології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького [1].

Наукові праці професора Шимоновича, репрезентовані в покажчику, охоплюють період з 1891 до 1938 рр. Окремими розділами подано літературу та електронні ресурси довідкових джерел, які відображають життєвий та творчий шлях Владислава Шимоновича. Усі матеріали у покажчику розташовані у хронологічному порядку, а в межах років – у алфавітному. Бібліографічний опис рецензій на

публікації вченого наведений після назви праці та виділений курсивом. Видання за своєю повнотою не є вичерпним та в подальшому, в міру віднайдення додаткових матеріалів, його буде доповнено та уточнено. При підготовці видання було використано архівні і музейні документи та матеріали з бібліотеки кафедри гістології та ембріології, а також фонди Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Попри інтенсивне опрацювання всіх доступних джерел інформації, низка питань все ж продовжує залишатися відкритою. Зокрема, укладачам покажчика не вдалося віднайти італійських, іспанських та японських видань підручника, про які згадують польські біобібліографічні джерела.

Таким чином, біобібліографічний покажчик праць відомого вченого ЛНМУ імені Данила Галицького має велике значення для популяризації медичної науки, відображає науковий та культурний рівень нашого суспільства та дає змогу сучасникам заглибитися у деякі сфери медичного життя через його окремі особистості.

Список використаних джерел:

1. Владислав Шимонович – визначний львівський гістолог, керівник кафедри гістології та ембріології Львівського університету: біобібліографічний покажчик / уклад. М. С. Надрага, С. В. Васильєва, О. М. Кріль; наук. ред. О. Д. Луцик; Львів. нац. мед. ун-т імені Данила Галицького, Наукова бібліотека, Кафедра гістології, цитології та ембріології. – Львів, 2016. – 76 с.
2. Луцик О. Д. Владислав Шимонович (1869–1939) – визначний львівський гістолог. До 100-річчя кафедри гістології та ембріології Львівського медичного університету / О. Д. Луцик // Acta Medica Leopoliensia=Львівський медичний часопис. – 1995. – № 2–3. – С. 98–101.
3. Луцик О. Шимонович (Szymonowicz) Владислав / О. Луцик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. II: Л–Я. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 678.
4. Луцик О. Шимонович Владислав / О. Луцик // Зіменковський Б. С. Професори Львівського Національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784–2009 / Зіменковський Б. С., Гжегоцький М. Р., Луцик О. Д. – Львів: Наутілус, 2009. – С. 355–356.
5. Jalowy B. Dr. Władysław Szymonowicz: Profesor Histologii i Embrjologii Uniwersytetu Jana Kazimierza 1896–1936 (Z okazji czterdziestoletniej dzialalnosci naukowej) / Boleslaw Jalowy // Polska Gazeta

Lekarska. – 1936. – 19 lipca (№ 28–29). – S. 525–527.

6. Jalowy B. Sp. Prof. Dr Wladyslaw Szymonowicz (1896–1936) / Boleslaw Jalowy // Polska Gazeta Lekarska. – 1939. – 2 kwietnia (№ 14). – S. 297–298.

7. Nadraga M. Szymonowicz Wladyslaw d. J. / Nadraga M., Lutsyk A. // Osterreichisches biographisches lexikon 1815 – 1950. – Wien : Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 2013. – Bd. 14. – S. 180.

УДК 55:930:378.4(477-25)"18-19":01

Осіння Н. В.,

мол. наук. спів роб.,

Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України

УЧЕНІ - ГЕОЛОГИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЕОЛОГІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Сьогодні одним із пріоритетних завдань є вивчення внеску українських учених ускарбниці незалежної України. Серед історичних постатей минулого на увагу заслуговують і вчені-геологи України XIX – початку XX ст., які не тільки створили величезну наукову спадщину, але й були засновниками інформаційно-бібліографічних галузевих ресурсів. Проблема науково-інформаційної діяльності вчених-геологів Київського університету св. Володимира не стала поки що предметом спеціального наукового дослідження, але вона становить не тільки історичний, а й практичний інтерес, тому що дає змогу визначити особливості розвитку інформаційних ресурсів.

Історіографія наукової спадщини вчених-геологів Київського університету св. Володимира має свою історію. Упродовж багатьох років ученими, фахівцями різних галузей знань, краєзнавцями, бібліографами була створена значна джерельна база з питань науково-педагогічної та організаційної діяльності вчених-геологів. Вона є основою для здійснення комплексного аналізу їхньої науково-інформаційної та педагогічно-просвітницької діяльності, визначення її пріоритетів, оцінки місця і ролі вчених-геологів Київського університету св. Володимира у створенні інформаційного ресурсу з геології.

Кафедра мінералогії і геогнозії (згодом геології) – одна із найстаріших кафедр університету. Її вчені збагатили науку глибокими ідеями, що лягли в основу нових провідних напрямів мінералогії, геології, гідрогеології, палеонтології.

Найбільш яскравою фігурою в сузір'ї геологів Київського університету св. Володимира можна вважати К. М. Феофілактова, засновника київської геологічної школи. Про його польові дослідження, тематику наукових досліджень, лекції часто потрібно вживати слово «вперше».

Наукова спадщина К. М. Феофілактова на той час була значним явищем у геологічних наукових колах. Геологічні карти, статті, дисертації, доповіді на різних з'їздах, звіти про геологічні розвідки, лекції – все це належить перу вченого. Науковий доробок ученого відзначався комплексністю, системністю та оригінальністю авторського підходу. Дуже важлива риса його досліджень – прагнення до практичного використання розробок. Перші друковані праці К. М. Феофілактова з'явилися в кінці 40-х років XIX ст. Це були звіти про геологічні дослідження Київської, Волинської і Подільської губерній.

Невимовно важливе значення для того часу мали складені вченим геологічні карти. Це була свого роду сенсація в геологічних наукових колах і неоціненна практична користь для потреб України. Геологічні карти К. М. Феофілактова стали початком геологічного вивчення і картографування території нашої країни, були відзначені преміями Російського мінералогічного товариства і мають велику книгознавчу цінність [1]. Він заклав основи гідрогеології України і першим пояснив можливість артезіанського водопостачання Києва, що було дуже важливою тогочасною подією. В кінці 80-х років XIX ст. з'явився цикл публікацій К. М. Феофілактова стосовно артезіанських колодязів у Києві. Ці проблеми висвітлювалися на сторінках часописів і газет [2].

К. М. Феофілактів був одним із основоположників вітчизняної інженерної геології. Він детально вивчав природу київських зсувів і виявив шляхи боротьби з ними. Як приклад можна згадати фундаментальну працю, надруковану в «Записках Киевского общества природоиспытателей» в 1881 р. Учений розумів велику практичну допомогу геології народному господарству України й брав активну участь у розвідці в Київській губернії родовищ вугілля, марганцю, залізних руд, кам'янобудівельних матеріалів Полісся. Розвідки з цієї тематики друкувались у різних виданнях. К. М. Феофілактів часто рецензував роботи з геологічної тематики і брав активну участь у

дискусіях, проявляючи зваженість, толерантність, переконливі аргументи і доброзичливість до опонентів.

Другою яскравою особистістю в геологічних колах університету був П. Я. Армашевський – відомий геолог широкого профілю. Майже 10 років він щоліта їздив у наукові відрядження в Чернігівську, Київську, Полтавську, Волинську, Херсонську та Таврійську губернії, де проводив різні геологічні спостереження і збирав багатий фактичний матеріал. Велику увагу дослідник приділяв вивченню Чернігівської губернії, що на той час була мало досліджена. Результатом його досліджень стала дисертація «Геологічний нарис Чернігівської губернії», за яку в 1883 р. він одержав ступінь магістра мінералогії та геології [3]. В 1903 р. учений захистив докторську дисертацію «Геологічні дослідження в області басейнів Дніпра й Дону». В цих працях зроблено детальний огляд літератури і наведена значна бібліографія з досліджуваних проблем, що можна розцінювати як ретроспективну бібліографію з певної тематики.

Досягнення вітчизняної природничої науки в другій половині XIX ст. сприяли значному збільшенню літератури з різних галузей природознавства і як наслідок цього процесу – спробі створення поточних бібліографічних покажчиків. У Київському університеті св. Володимира вперше в Російській імперії з'явився поточний покажчик із різних галузей природознавства – «Указатель русской литературы по математике, чистым и прикладным естественным наукам, медицине и ветеринарии», який друкувався Київським товариством дослідників природи. Це було своєчасне і дуже цінне видання на теренах України. П. Я. Армашевський, володіючи високою інформаційною культурою, об'єктивністю і толерантністю, прекрасним знанням геологічної справи, розуміючи актуальність і цінність різних видань, брав активну участь у виданні «Указателя...». Відбір літератури з геологічних наук став яскравим прикладом величезного внеску П. Я. Армашевського у розвиток поточного галузевого інформування.

М. І. Андрусов прибув до Київського університету вже відомим вченим і педагогом. У Києві він працював вісім років, але без його постаті неможливо уявити геологічну науку в університеті. Саме у цей час ним видрукувані монографії, численні статті, науково-популярні огляди, підручники, рецензії та реферати. Аналіз праць М. І. Андрусова свідчить про актуальність і широту тематики, оригінальність вирішення поставлених завдань. Ним здійснено значні оглядові інформаційні дослідження літератури. Слід особливо відзначити яскраво виражену міжкультурну комунікацію вченого, яка виразно

проявилася в безпосередньому науковому спілкуванні з зарубіжними колегами, участі у Міжнародному геологічному конгресі, виданні деяких наукових праць у зарубіжних галузевих журналах.

З Київським університетом св. Володимира пов'язана і доля П. А. Тутковського, який багато зробив для розвитку бібліографії в різних галузях геологічних наук. Ще студентом він підготував випуск літографічного перекладу книги німецького мінералога Наумана і проілюстрував її власними малюнками. Цей підручник став дуже необхідним навчальним посібником: в університетах того часу не було підручників з мінералогії. В кінці 80-х років XIX ст. П. А. Тутковський випустив перше доповнення до каталогу бібліотеки Київського товариства природодослідників [4]. Наукова робота вченого починалася одночасно з бібліографічним пошуком інформації. Найбільш цінні покажчики видані ним до 1917 р.: «Библиографический указатель литературы по выкопным и ныне живущим фораминиферам за 1888–1898 годы» і «Библиографический обзор литературы по геологии и физической географии центрального и южного Полесья». Майже до кожної статті П. А. Тутковський додавав список літератури, в якому враховувалася вітчизняна і зарубіжна література зі значною глибиною ретроспекції. Крім того, вчений упродовж декількох років вів у німецькому журналі рубрику щодо вітчизняних новинок з питань геології. Підсумовуючи вищенаведене, можна визнати, що П. А. Тутковський був професійним бібліографом геологічної літератури і його внесок у створення ретроспективної, поточної та оглядової бібліографії України заслуговує на велику пошану.

Учені-геологи Київського університету св. Володимира, створивши наукові школи геологів, зайняли провідне місце у вирішенні актуальних проблем геологічної науки України і успішно виконували практичні завдання наукового забезпечення зростання економіки краю. Аналіз науково-педагогічної спадщини вчених-геологів у книгознавчому контексті дозволяє стверджувати, що вона представлена широким тематико-типологічним спектром видань, які відповідали запиту розвитку геологічних знань і поліграфічним можливостям того часу. Висока інформаційно-бібліографічна культура київських учених-геологів, знання ними іноземних мов, міжкультурна комунікація і прагнення до популяризації вітчизняних досягнень стало тим фундаментом, на якому зародилися основи оглядової, ретроспективної і поточної бібліографії.

Список використаних джерел:

1. *Феофилакт К. М.* Геологическая карта Киевской губернии / К. М. Феофилакт. – Киев, 1872.
2. *Феофилакт К. М.* К вопросу об артезианских колодцах г. Киева / К. М. Феофилакт // Зап. Киев. О-ва естествоиспытателей. – 1887. – Т. 7, вып. 2. – С. 17–20.
3. *Армашевский П. Я.* Геологический очерк Черниговской губернии / П. Я. Армашевский // Зап. Киев. О-ва естествоиспытателей. – 1883. – Т. 7. – С. 1–87.
4. *Тутковский П.* Первое дополнение к каталогу библиотеки Киевского общества естествоиспытателей (1878–1885) / П. Тутковский, П. Соломин. - Киев, 1886. – 84 с.

УДК 929:001:82(477)

Патик В. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

БІОГРАФІЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА АНДРІЯ ЛОБОДИ

Зі здобуттям Україною незалежності значно розширився діапазон біографічних наукових досліджень. Постає Андрія Митрофановича Лободи (1871–1931) – фольклориста, літературознавця, етнографа, педагога, академіка (1922), неодноразово привертала увагу дослідників. 2016 р. виповнюється 145 років від дня народження відомого академіка. Особовий архівний фонд А. Лободи зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Він містить біографічні, наукові та творчі матеріали, листування і фотографії.

Ще навчаючись у Катеринославській класичній гімназії, серед інших предметів він виділяв античну класику. У 1890 р. А. Лобода вступив на філологічний факультет Київського університету св. Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), де вплив на формування його світогляду та напряму наукових досліджень мали професори М. Дашкевич та П. Владимиров.

У роки навчання А. Лобода цікавився слов'янською філологією. Свою наукову діяльність він розпочав з роботи «Банович Страхи́ня. Матеріали для изучения южнославянского народного эпоса» (1894). За одну зі своїх наступних робіт «Русский богатырский эпос (Опыт критико-библиографического обзора трудов по русскому эпосу)» він отримав золоту медаль та премію імені Пирогова. У своїх дослідженнях А. Лобода дотримувався вивчення епосу з історичної точки зору, відкидаючи його міфологічне тлумачення, що і зумовило їхню актуальність та прогресивне значення.

1904 р. А. Лобода захистив магістерську дисертацію «Русские былины о сватовстве», і цього ж року його було призначено на посаду екстраординарного професора Київського університету. Вчений багато уваги приділяв фольклору та літературознавству не тільки у науковій діяльності, а й у педагогічній, зокрема викладав ці предмети у Київському університеті св. Володимира, на Київських вищих жіночих курсах. Він був автором посібника «Лекции по народной словесности», підручника «Лекции по истории новой русской литературы» та курсу «Лекции по методике русского языка и литературы». А. Лобода першим почав читати окремі курси з української літератури XIX ст. У 1917 р. він став ординарним професором кафедри російської мови і літератури Київського університету.

А. Лобода брав активну участь у розгортанні діяльності Української академії наук, де він очолював Етнографічну комісію. 1922 р. його було обрано академіком ВУАН за спеціальністю «етнографія». Він був також засновником та головним редактором журналу «Етнографічний вісник» (1925–1930). Його стаття «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії» (1925) увійшла до першого номеру журналу. У ній вчений підкреслив потребу наукових досліджень із нових методологічних позицій, необхідність критичного перегляду наявної наукової спадщини.

За роки діяльності в ВУАН А. Лобода неодноразово виступав з доповідями, зокрема «Голод в українській усній словесності» (1922), «До літературної історії «Записок о южной Руси» Куліша» (1922), «Український елемент у творчості Короленка» (1922), «Фольклорний матеріал у працях Лазаревського» (1922), «О. М. Островський і його часи» (1923), «Твори Шевченка рідною і чужою мовами» (1923).

1924 р. А. Лобода було обрано дійсним членом філологічної секції Наукового товариства імені Т. Шевченка, членом-кореспондентом Російської Академії наук. У 1927 р. діяльність академіка А. Лободи було відзначено золотою медаллю Всесоюзного

географічного товариства.

А. Лобода був і залишається вагомою постаттю вітчизняної науки та культури кінця XIX – початку XX ст. Своєю науковою діяльністю він зробив помітний внесок у розвиток фольклористики, етнографії, літературознавства.

Список використаних джерел:

1. Академік Андрій Лобода (1894–1924) : Короткий життєпис й список наукових праць. – Київ, 1924. – 15 с.

2. Швидько Г. К. Катеринославський слід академіка Андрія Лободи / Г. К. Швидько // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 10. – С. 183–193.

3. Попов П. М. Академік А. М. Лобода як фольклорист / П. М. Попов // Народна творчість та етнографія. – 1959. – № 2 – С. 42–50.

4. Музиченко С. Андрій Лобода / С. Музиченко // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 3 – С. 74–77.

5. Історія Академії Наук України. 1918-1923 : Документи і матеріали. – Київ : Наукова думка, 1993. – 575 с.

6. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918–1998. – Київ : Фенікс, 2000. – 528 с.

УДК 929(03):004.65:021.1

Промська О. Л.,

заступник директора з наукової роботи

та автоматизації Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, канд. іст. наук

ЕЛЕКТРОННІ БІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК

Бібліотечні спеціалісти завжди були «небайдужі» до біографічної інформації. Про це свідчить підготовка персональних та біобібліографічних покажчиків, а також поява метабібліографічних видань, присвячених суто цьому виду бібліографічної продукції. Наприклад, лише в одному з останніх видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) «Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)» (Київ, 2015) акумульовано відомості про понад 3600 персональних бібліографічних покажчиків.

Питання створення біографічних ресурсів, у тому числі електронних, знаходяться в полі зору Інституту біографічних досліджень НБУВ (ІБД НБУВ). У 2013 р. вийшла друком монографія директора ІБД НБУВ, генерального директора НБУВ В. І. Попика «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку», де, крім іншого, висвітлено місце і роль бібліотечних установ у нагромадженні, систематизації, опрацюванні і поширенні біографічної інформації, у тому числі в електронному вигляді. На сайті інституту акумулюються відомості та матеріали про відомих українців, а також оновлюється веббіографічний список вітчизняних та зарубіжних біографічних ресурсів.

Нові технології дозволили бібліотекам перейти на інший рівень підготовки біографічних ресурсів. Низка вітчизняних бібліотек вже має досвід створення електронних біографічних ресурсів, присвячених відомим діячам історії та культури. Нові підходи у формуванні таких ресурсів, їхнє вільне представлення в Інтернеті, поєднання текстової, графічної, аудіо-, відеоінформації дозволяють ширше представити особистість, її життєві віхи, професійну діяльність, творчі здобутки тощо.

На сайтах бібліотек України представлені персональні віртуальні виставки, електронні колекції документів, які висвітлюють діяльність того чи іншого діяча, фактографічні бази даних про літераторів або митців краю; бібліотеки створюють персональні сайти, а також суттєво доповнюють український сегмент Вікіпедії біографічною інформацією тощо. Значний інтерес становить досвід НБУВ із використання платформи системи автоматизації бібліотек «ІРБІС-64» для створення персональних електронних колекцій «Т. Г. Шевченко» та «В. І. Вернадський». Колекції вільно доступні на сайті бібліотеки у розділі «Біографічні ресурси» (<http://www.nbu.gov.ua/node/2164>).

На регіональному рівні бібліотеки насамперед створюють електронні біографічні ресурси краєзнавчого змісту. Вони присвячені уродженцям краю, його дослідникам, відомим землякам або діячам, які певний час жили та працювали на території краю. Наприклад, у Рівненській області публічні бібліотеки активно наповнюють Вікіпедію інформацією про відомих краян. У 2015 р. всі централізовані бібліотечні системи області долучилися до проекту «Долі, обпалені війною»: підготували та опублікували у Вікіпедії відомості про учасників бойових дій Другої світової війни з Рівненщини. На сайтах районних бібліотек відкриті рубрики «Відомі земляки», «Митці краю», «Письменники краю» та інші. Сарненська центральна районна бібліотека створила «Сайт пам'яті Леоніда Куліша-Зінківка», де представлені відомості про

життя та творчість, творчий доробок, фотоархів відомого на Рівненщині поета, дитячого письменника, гумориста та краєзнавця.

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ) також має певний досвід підготовки електронних біографічних ресурсів. Біографічні відомості представлені на сайтах бібліотеки, зокрема, на сайті «Історична Волинь» (<http://istvolyn.info>) у розділах «Дослідники Великої Волині» та «Відомі діячі» (підрозділ розділу «Фотогалерея»). У 2011–2013 рр. бібліотека стала учасником міжнародного проекту «Віртуальна реконструкція спадщини Юзефа-Ігнація Крашевського» за підтримки Національної комісії Білорусі у справах ЮНЕСКО. У результаті співпраці бібліотек, музеїв, архівів України, Польщі, Білорусі було створено комплект із двох компакт-дисків «Юзеф-Ігнацій Крашевський» (Мінськ, 2013). Електронний ресурс комплексно репрезентує відомості про життєвий та творчий шлях одного з найунікальніших творців XIX ст. – Ю. І. Крашевського – польського письменника, історика, художника, редактора, видавця. До електронного видання увійшли: наукова монографія, бібліографічні матеріали, присвячені життю та діяльності Ю. І. Крашевського, а також електронна колекція його літературних, музичних, графічних і живописних творів.

Отриманий досвід був використаний Рівненською ОУНБ у 2015 р., коли було розпочато реалізацію проекту «Відомі люди Рівненщини. Цифрові колекції». Перша колекція – «Талант із Божою іскрою: Лаворик О. Р. – художник, іконописець Рівненщини» – оприлюднена на сайті Рівненської ОУНБ (<http://libr.rv.ua>) у розділі «Читачам». Її створення та презентація були приурочені до 60-річчя від дня народження художника Рівненщини, іконописця Олександра Лаворика. Колекція містить електронні копії нагород та посвідчень О. Лаворика, упорядковано фотоархів митця та фотогалерею його художніх робіт (близько 200 зображень). Віднайдено та оцифровано 19 каталогів робіт О. Лаворика та більше 100 публікацій в періодичних і продовжуваних виданнях про його творчі здобутки.

У 2016 р. Рівненська ОУНБ розпочала упорядкування ще трьох колекцій. Маючи багатий досвід у формуванні ресурсів, сьогодні бібліотеки шукають нові форми представлення біографічної інформації. Бібліотечні спеціалісти створюють електронні біографічні ресурси та представляють їх у мережі Інтернет у вільному доступі. Використання сучасних технологій та поєднання різних видів інформації дає можливість якнайповніше розкрити життя та діяльність тієї чи іншої особистості, підкреслити її роль в історії.

УДК 016:026:93/94(477)

Приліпко Т. А.,

гол. бібліограф науково-бібліографічного відділу
Національної історичної бібліотеки України

БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Пріоритетним напрямом діяльності Національної історичної бібліотеки України (НІБУ) є формування баз даних з історії України та укладання бібліографічних покажчиків, серед яких і біобібліографічні – «Стрельський Вячеслав Ильич» (1987), «Пономаренко Лідія Антонівна – історик, киевознавець, топоніміст» (2012), підготовлені спільно з Інститутом історії України.

До 100-річчя від дня народження Петра Тимофійовича Тронька фахівцями НІБУ було створено базу даних «Тронько Петро Тимофійович – історик, краєзнавець», в якій зібрано інформацію про наявні в бібліотеці праці академіка і матеріали про нього. Нині вона містить понад 500 бібліографічних записів.

Серія видань «Національна історична бібліотека в особах», що налічує вже вісім випусків, висвітлює внесок окремих працівників як у розвиток і діяльність НІБУ, так і всієї бібліотечної галузі країни. Серед них: Макаренко Лерій Леонідович, Комська Алла Миколаївна, Навроцька Валентина Дмитрівна, Кисельова Валентина Павлівна.

Наразі цей список доповнився новим покажчиком «Людмила Павличенко – воїн, історик, громадянин». У 2016 року на державному рівні відзначається пам'ятна дата – 100 років від дня народження Людмили Павличенко, снайперки часів Другої світової війни, Героя Радянського Союзу. Ми звернулися до постаті цієї легендарної жінки не випадково, оскільки вона – колишня співробітниця нашої Бібліотеки.

Робота над виданням розпочалася у 2011 р. зі створення бази даних «Людмила Павличенко», яка стала основою названого покажчика. У ньому зібрано публікації за 1942–2016 рр. (всього 241 бібліографічний запис): книги, монографії, публікації зі збірників, періодичних та продовжуваних видань, серед яких друковані праці Людмили Павличенко, а також дослідження, що відображають її біографію, військову, дипломатичну, наукову та бібліотечну діяльність. Джерелами відбору документів стали фонди НІБУ, бібліотеки «Національного музею історії України у Другій світовій війні», Білоцерківської міської ЦБС, Музею київського заводу «Арсенал» та

Інтернет ресурси.

Структурно показчик складається з передмови упорядників, вступного слова професора, доктора історичних наук Олександра Євгеновича Лисенка та 6 тематичних розділів.

У першому розділі в хронологічному викладі подано основні дати життя та діяльності Людмили Павличенко. Другий включає її творчі напрацювання (спогади, автограф, листи, публікації у періодичних виданнях), значна кількість яких представлена у фонді НІБУ [3; 4, с. 9]. Третій розділ «Джерела про життєвий і творчий шлях Людмили Павличенко», містить загальні матеріали та низку тематичних підрозділів і рубрик: «Дитинство», «Робота на київському заводі «Арсенал» та одеському заводі», «Навчання у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка», «Діяльність в Історичній та Одеській науковій бібліотеках» [1; 2], «Участь у військових діях» (оборона Одеси та Севастополя) та «Дипломатична місія», де зібрані документи про її перебування в США, Канаді, Великобританії як «народного дипломата».

Четвертий розділ презентує джерела з повсякденного життя в мирний період та на фронті. У своїх мемуарах Людмила Павличенко відтворила повсякденне буття дитячих років, проживання у Києві, незабутні студентські роки, побутові та культурні запити військових на передовій, особисте життя, свої уподобання.

П'ятий розділ присвячено «Вшануванню пам'яті Людмили Павличенко». Він містить низку тематичних підрозділів, а саме: «Музеї», «Меморіальні дошки», «Мистецтво».

Показчик завершується розділом «Довідкові видання», в якому зібрано основні інформаційні видання про Людмилу Павличенко. Знайти потрібну інформацію допоможуть «Іменний» та «Географічний» показчики.

Це видання спрямоване, перш за все, на вшанування пам'яті про нашу героїчну землячку, захисника батьківщини Людмилу Павличенко, а також на популяризацію інформації про неї.

1. Літопис Національної історичної бібліотеки України (1939–2014 рр.) : до 75-річчя Історичної бібліотеки [Текст] / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. С. Смілянець ; ред.: А. Скорохатова, Т. Кудласевич, О. Михайлова ; відп. за вип. А. Скорохатова ; граф. дизайн обкл., комп'ют. верстка К. Г. Таранюка-Русанівського. – Київ, 2014. – 113 с.

2. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького, 1829–1999 [Текст] : бібліогр. показчик / Одес. держ. наук. б-ка ім. Максима Горького ; упоряд.: Л. О. Кольченко, О. Г. Кушнір, Т. І. Олейникова ; редкол.: О. Ф. Ботушанська

(відп. ред.) та ін. ; ред. М. Л. Десенко.– Одеса, 2004. – 427 с.

3. Павличенко Л.М. Я – снайпер. В боях за Севастополь и Одессу [Текст] / Л. М. Павличенко ; слово к читателям, сост., коммент. А. И. Бегуновой ; ред. К. К. Семенов. – Москва : Вече, 2015. – 384 с. : портр., ил (Военные мемуары, 1941–1942).

4. Приліпко Т. Легендарний снайпер Людмила Павличенко : електронний ресурс Національної історичної бібліотеки України [Текст] / Т. Приліпко // Вісн. Книжк. палати.– 2015.– № 5. – С. 8–9. – Бібліогр.: 6 назв. Приліпко Т.

УДК 026:61(477):929

Кобизька А. М.,

бібліотекар 2 кат. Національної наукової медичної бібліотеки України

МЕДИЧНА БІОГРАФІСТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Як міцне підґрунтя фундаментальної науки, біографістика посідає одне з чільних місць у сучасному інформаційному просторі України. Вона отримала стрімкий розвиток у роки незалежності та викликала широкий громадський інтерес, оскільки біографічне знання є не лише галуззю гуманітарної науки, а й важливою частиною національної культури, суспільно-політичного, інтелектуального та духовного життя.

Сьогодні важливе місце у діяльності бібліотек займає розкриття фондів та створення біобібліографій та біографій учених, які зробили значний внесок у розвиток науки. Одним із найважливіших етапів роботи над будь-яким науковим біографічним виданням є формування реєстру персоналій, чії біографії повинні увійти до його складу. Критерієм відбору імен для біографічного дослідження є визначення наукового внеску вченого, зафіксованого в різних історичних та наукових джерелах, бібліотечних фондах.

Наукова біографія висвітлює творчу діяльність ученого, еволюцію його наукової думки в зв'язку з розвитком та рухом науки. Головне в біографії – це розкриття імпульсів наукової діяльності, динаміки і результатів творчого процесу, психології, властивої тому чи іншому вченому, способу мислення, цілеспрямованості його діяльності, конкретного внеску у медичну теорію та практику, оскільки вона належить не лише нації, а й усьому людству.

Багато життєписів представників медичної спільноти

заслужують на більш детальне вивчення та висвітлення, а ті, що відносно глибоко досліджені, повинні бути представлені для ще більш широкого загалу, щоб навіть пересічний громадянин, який не має відношення до медицини, знав подвижників цієї науки і по імені, і по діянням, таких як кардіолог М. Д. Стражеско, фізіолог та геронтолог В. В. Фролькіс, кардіохірург М. М. Амосов, терапевт Ф. Г. Яновський та багато інших. Це є науково-просвітницькою функцією бібліотеки.

У медичній галузі бібліографічні та біографістичні дослідження мають вже свої традиції та певні здобутки, про що свідчить широка палітра дослідницьких напрацювань бібліотек медичної мережі. Мета видань – відтворення історії вітчизняної медицини від найдавніших часів шляхом ознайомлення з визначними персоналіями. Видання провідних медичних книгозбірень країни, зокрема Національної наукової медичної бібліотеки України (далі ННМБУ), обласних наукових медичних бібліотек, наукових бібліотек науково-дослідних інститутів та вищих навчальних медичних закладів, біографічні розвідки бібліотек середньої ланки (медичних училищ, коледжів, лікувально-профілактичних установ), віддаючи належне своїм славним співвітчизникам, землякам – попередникам і сучасникам – увічнюють імена лікарів, які є гордістю не тільки краю, але й усієї країни.

Серед завдань ННМБУ, як однієї з провідних установ культури та головної бібліотеки галузі, є проведення біографічних та біобібліографічних досліджень, які, з урахуванням сучасних тенденцій поглибленого вивчення людини, набувають сьогодні якісно нових рис та особливого значення.

ННМБУ вже зробила вагомий внесок у багату скарбницю дослідницьких напрацювань, створивши цикл видань біобібліографічних словників під узагальноною назвою «Медицина в Україні» в серії «Медична біографістика». Його мета – увічнення імен лікарів та їхніх здобутків, що становлять інтелектуальний фонд не тільки нашої держави, але й усього світу. Сьогодні важко переоцінити внесок учених-дослідників, експериментаторів, практикуючих лікарів, чия діяльність так чи інакше була пов'язана з нашою країною, у забезпечення поступу всієї світової спільноти.

Зі сторінок книг, що вже вийшли друком, таких як «Медицина в Україні. Видатні лікарі. Вип. 1. Кінець XVII – перша половина XIX століть» (1997), «Медицина в Україні. Додатковий випуск. XVIII – перша половина XIX ст.» (2002), «Медицина в Україні. Додатковий випуск 2. XVIII – перша половина XIX ст.» (2007), «Медицина в Україні. Вип. 2. Друга половина XIX століття. Літери А–К» (2005), «Медицина в Україні.

Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Л–С» (2012), постають портрети видатних медиків XIX століття – понад 1000 персоналій, які зробили вагомий внесок у розвиток медицини на теренах Російсько–Австрійської та Австро-Угорської імперій, до складу яких у різні часи входили й українські землі. Більшість біографій представлені в основних та додаткових випусках серії. Зараз проводиться активна робота над створенням 3-го тому словника.

На відміну від багатьох українознавчих біографічних досліджень, які надають перевагу вже відомим в історії особистостям, серія «Медицина в Україні» вирізняється своїм прагненням до висвітлення і малодосліджених біографій лікарів (М. Й. Лаговський, Є. І. Малама, О. В. Подгурський, Д. М. Росновський.). Слід відзначити, що на сьогодні – це чи не єдине джерело, де стисло подана інформація про лікарів, не відомих широкому загалу, що є значним науковим доробком ННМБУ.

Важливо відзначити й необхідність розробки питання про створення загальнонаціональної серії біобібліографій учених, бібліографічних покажчиків та бібліографічних досліджень, що широко розкривають на фаховому рівні реальний внесок медика-вченого, створення зведених електронних ресурсів, що представляли б українську медичну науку в глобальній мережі.

Своїми біографічними дослідженнями та бібліографічною працею ННМБУ прагне усебічно висвітлити процес історії медичної галузі на всіх етапах її розвитку в особах її найкращих представників, створює реальні засади для побудови такого загальнонаціонального ресурсу.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМА АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

УДК 37.77/78-027/252:027.021(477-25)

Кириленко О. Г.,

заввідділу НБУВ

канд. іст. наук, доцент

ПРИНЦИПОВІ ПОЛОЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НБУВ

Для наукової бібліотеки право інтелектуальної власності поширюється на технології, інформаційні ресурси, продукти і послуги та усі інші результати наукових досліджень та матеріальні об'єкти, пов'язані з проведенням наукових досліджень, включаючи програмне забезпечення та інші твори, що охороняються авторським правом.

Право інтелектуальної власності означає майнові і суміжні права відносно інтелектуальної власності, включаючи патенти, права на корисні моделі, права на промислові зразки, товарні знаки, топологію інтегральних мікросхем, ноу-хау, комерційну таємницю, а також авторські права, зареєстровані або незареєстровані, що підлягають охороні в межах діяльності наукової бібліотеки.

Політика інтелектуальної власності – система заходів, що визначена і здійснюється НБУВ, спрямована на ефективне управління розвитком охорони інтелектуальної власності в межах її діяльності. У НБУВ політика інтелектуальної власності формується як стратегія цілеспрямованої діяльності в межах національної стратегії розвитку інтелектуальної власності та міжнародних законодавчих актів, а також концепцій розвитку наукової та бібліотечно-бібліографічної діяльності бібліотек. За розробку та реалізацію основних положень політики інтелектуальної власності НБУВ і вирішення практичних завдань з охорони об'єктів інтелектуальної власності відповідає відділ з охорони інтелектуальної власності, створений в бібліотеці у вересні 2014 р.

Актуальність визначення принципів положень політики з інтелектуальної власності НБУВ зумовлена орієнтацією на Європейський інформаційний простір і зростанням в ньому частки електронних інформаційних ресурсів бібліотеки, представлених для

вільного доступу в мережі Інтернет.

Політика інтелектуальної власності НБУВ має сприяти стимулюванню науково-дослідних розробок, практичному використанню в бібліотечно-інформаційній діяльності НБУВ та наукових бібліотек України, регулювати відносини у сфері інтелектуальної власності.

Основні положення політики інтелектуальної власності НБУВ ґрунтуються на засадах бібліотекознавчого підходу, що поєднує в собі інтегрування досягнень правничої науки і бібліотечного досвіду в системі формування інформаційних ресурсів та наданні доступу до них в умовах сучасних електронних комунікацій.

Політика інтелектуальної власності НБУВ регулює питання права власності, охорони і комерційного використання об'єктів інтелектуальної власності, що створюються фахівцями бібліотеки в ході виконання своїх службових обов'язків або здійснення наукової діяльності.

Політика інтелектуальної власності НБУВ має на меті:

- заохочення, стимулювання і підтримка наукових досліджень та інноваційних розробок бібліотеки;
- проведення досліджень проблем охорони інтелектуальної власності з метою вирішення актуальних завдань функціонування бібліотеки відповідно до вимог вітчизняного законодавства та міжнародних правових актів і угод;
- забезпечення правової визначеності у сфері науково-дослідної та бібліотечно-бібліографічної діяльності і правовідносин із третіми особами у зв'язку з використанням інформаційних технологій, бібліотечних продуктів та послуг;
- формування ефективної системи охорони інтелектуальної власності і управління нею шляхом організації процесів виявлення, реєстрації, встановлення режиму права власності на об'єкти інтелектуальної власності НБУВ;
- моніторинг інформаційного простору з метою створення джерельної бази дослідження проблем інтелектуальної власності в інформаційній сфері та підготовка аналітичних матеріалів;
- взаємодія з державними органами і науковими установами, вищими навчальними закладами, що займаються науковими та прикладними проблемами охорони і захисту інтелектуальної власності;
- підвищення кваліфікації працівників НБУВ, підготовка і проведення наукових та освітніх заходів щодо проблем охорони інтелектуальної власності.

Реалізація політики інтелектуальної власності НБУВ, насамперед, спрямована на регулювання стосунків між бібліотекою і персоналом, що знаходяться у трудових відносинах з нею, установами, з якими вона співпрацює, а також з користувачами щодо дотримання вимог законодавства з інтелектуальної власності.

У напрямі реалізації політики у регламентуванні процесів створення та використання працівниками бібліотеки службових об'єктів інтелектуальної власності відділом з охорони інтелектуальної власності НБУВ було розроблено проект «Положення про створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського», яке встановлює порядок забезпечення передбачених законодавством прав НБУВ і працівників на результати інтелектуальної діяльності – інтелектуальну власність. Цей документ пройшов експертизу в профільних установах НАН України, внесено зміни щодо зауважень провідних фахівців з інтелектуальної власності та здійснюється апробація у вирішенні сучасних завдань НБУВ у науковому комунікаційному середовищі та бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів.

Політика інтелектуальної власності визначає позицію НБУВ щодо формування та розкриття інформаційного потенціалу бібліотеки відповідно до світових тенденцій охорони об'єктів інтелектуальної власності. Успіх реалізації цієї політики залежить від сформованої організаційної структури інтелектуальної власності, визначених завдань її діяльності та взаємодії з бібліотеками державними і дослідницькими установами у реалізації державної стратегії. Інтеграція діяльності з іншими установами повинна сприяти розвитку національної політики інтелектуальної власності і стратегій входження України в європейський інформаційний простір.

УДК 347.77/.78:001(043.2)

Литвинова Л. А.,
наук. співр. НБУВ,
канд. наук із соц. комунікацій

АВТОРСЬКО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАУКОВИХ ТЕЗ

Продукти творчої праці, що створюються в результаті науково-дослідницької діяльності, мають властивості, які притаманні об'єктам інтелектуальної власності. За своєю природою вони належать до нематеріальних благ, оскільки є продуктом людської думки і не тотожні тим речам, у яких втілені. Сьогодні технічні рішення, пристрої, що є предметом винаходу, корисної моделі чи раціоналізаторської пропозиції, охороняються патентним правом.

Твори науки відносяться до об'єктів авторського права, при цьому основні види наукових творів, такі як книги, монографії, підручники, охороняються у режимі літературних творів, оскільки виражені в текстовій формі (ст. 433 ЦК, ст. 8 Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон)). Авторсько-правову охорону на рівні самостійних об'єктів мають як оригінальна назва твору, так і будь-яка його частина, яка може використовуватися окремо (ст. 9 Закону).

Відповідно до специфіки самого інтелектуального продукту ціла низка наукових творів має особливості свого використання та правової охорони, це відноситься і до наукових тез. Тези, як і інші наукові твори, є не просто способом доведення інформації, вони є загальноприйнятим засобом проголошення прав на ті чи інші наукові результати, юридичною підставою для визнання пріоритету на конкретні результати теоретичних і (або) експериментальних досліджень.

У тезах міститься короткий виклад проблематики наукового дослідження і/або формулювання основних результатів наукового дослідження, яке репрезентується автором наукової спільноти.

Для того, щоб тези отримали авторсько-правову охорону, вони повинні мати такі ознаки:

- бути результатом творчої діяльності автора;
- бути вираженими в об'єктивній формі (ч. 3 ст. 8 Закону);
- допускати можливість відтворення;
- відноситись до літератури, науки і мистецтва (ч. 1 ст. 8 Закону).

Творчий процес характеризується як діяльність, яка створює щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та

унікальністю. Необхідно відзначити, що тільки оригінальні твори є об'єктами авторського права. Оригінальним прийнято вважати той твір, який несе відбиток особистості автора, в якому висловлено щось властиве саме даному автору. Це означає, що два різних автори ніколи не напишуть два однакових твори. Якщо це відбувається, то наявний плагіат (тобто повне копіювання). Об'єктивна форма виразу твору розуміється як форма, яка дозволяє йому існувати самостійно від автора, робить його доступним для сприйняття іншими людьми, а також можлива до відтворення незалежно від участі у цьому процесі самого автора. Авторське право не охороняє відокремлений зміст твору як такий, бо схожі думки, ідеї, інформацію можуть мати різні люди, але самостійна творчість особи, яка зумовлена її індивідуальними здібностями, завжди призводить до створення оригінальної форми їх викладу. Тому завданням авторського права є охорона індивідуальної, творчо створеної художньої форми вираження ідей, думок, образів і понять як результату творчої діяльності людини. Відповідно правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі (ч. 3 ст. 8 Закону).

Закон закріплює авторські права у вигляді переліку, в який входить виняткове право на твір, право авторства, право автора на ім'я, право на недоторканність твору, право на обнародування твору, право на відкликання твору. Правовласник має право використовувати твір на свій розсуд будь-яким способом, що не суперечить Закону, так само, як і розпоряджатися належним йому винятковим правом на твір (ст. 426 ЦК, ст. 15 Закону). Використання авторських прав третіми особами допускається щодо майнових прав автора, тобто щодо виключного права на твір.

Використання авторських прав щодо наукових тез, безумовно, має підпорядковуватися загальним правилам, встановленим Законом. Способи використання наукових тез можуть бути такими: опублікування твору (включення його частиною до збірника матеріалів конференції), публічне виконання твору або його частини (на конференції), розміщення твору на інтернет-сайті електронного видання (з наданням до нього вільного доступу або шляхом продажу, наприклад за «юніти»), переробка твору (включаючи зміну оригінальної назви), переклад твору, включення твору складовою частиною до інформаційної системи тощо (ст. 441 ЦК, ст. 15 Закону). Використання твору автора здійснюється на підставі авторського договору (ст. 32

Закону). Договірна форма використання твору забезпечує реалізацію і охорону як особистих, так і майнових прав автора. Як зазначено в ч. 2 ст. 1107 ЦК, договори повинні укладатися в обов'язковій письмовій формі, недодержання якої призводить до нікчемності договору, тобто усний договір не породжує жодних цивільних прав та обов'язків із моменту його укладання (ч. 2 ст. 215 ЦК). Одночасно законодавством можуть бути встановлені випадки, коли договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатися усно. Зокрема, нормами ч. 1 ст. 33 Закону передбачено, що в усній формі може укладатися договір щодо використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо).

Оригінальні тези пишуться як первинний текст до майбутнього виступу на семінарі, конференції або конгресі та публікуються в спеціальних збірниках. Збірники матеріалів конференції, що є результатом творчої праці за підбором, розташуванням, тобто упорядкуванням матеріалів (тез), належать до об'єктів авторського права. Автору збірника, який називається упорядником, належать авторські права на здійснені ним підбір чи розміщення матеріалів (ст. 19 Закону). Упорядництво – це творча праця, яка породжує авторське право навіть у тому випадку, коли систематизовані ідеї чи факти не є об'єктами авторського права. Виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому зберігається за авторами, що включаються в такі видання. Однак виключне право на використання подібного видання в цілому належить видавцю. У ролі видавця зазвичай виступає юридична особа. Видавець вправі за будь-якого використання указувати своє найменування або вимагати такої вказівки. Упорядник збірника користується авторським правом за умови дотримання ним прав авторів кожного з творів, включених до складеного твору (п. 3 ст. 15 Закону). Тобто, укладач тезів має отримати письмову згоду автора у вигляді договору на опублікування цього твору, адже матеріали конференції є неперіодичним збірником підсумків конференції, доповідей, рекомендацій та рішень (С. 15 ДСТУ 3017–95 Видання. Основні види. Терміни та визначення). На практиці сам факт подачі автором тез до наукової установи (організації) вважається згодою на використання згаданого твору.

Для ефективної правової регламентації відносин, пов'язаних зі створенням та використанням наукових тез, треба надати можливість автору погодитись з договором-приєднанням щодо використання поданих матеріалів або прописати як одну з умов участі в конференції згоду на використання твору.

ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Підвищення ефективності використання та доступності інформаційних ресурсів, накопичених у бібліотечних установах України, забезпечення до них доступу населення, науки та бізнесу з використанням мережі Інтернет, забезпечення умов довгострокового збереження Державного бібліотечного фонду, прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір, а також створення належних умов для роботи працівників бібліотечних установ з використанням сучасних інформаційних технологій повинно відбуватися відповідно до вимог як національного, так і міжнародного законодавства в сфері авторського права і суміжних прав.

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Першою конвенцією в галузі охорони авторського права виступає Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1886 р. Ця Конвенція діє в редакції від 24 липня 1971 р. із відповідними змінами від 2 жовтня 1979 р. У преамбулі до Бернської конвенції проголошується її мета: охороняти настільки ефективно і однаково, наскільки це можливо, права авторів на їхні літературні і художні твори. Держави, що підписали Конвенцію чи приєдналися до неї, утворили Союз для охорони прав авторів на їхні літературні і художні твори. Охорона прав, що передбачені цією Конвенцією, застосовується як до авторів, які є громадянами однієї з країн Союзу, щодо їхніх творів як випущених у світ, так і не випущених у світ, так і до авторів, які не є громадянами однієї з країн Союзу, щодо їхніх творів, випущених у світ вперше в одній із цих країн або одночасно в країні, що не входить до Союзу, і в країні Союзу.

Бернська конвенція ґрунтується на трьох принципах: 1) принципі «незалежності охорони», відповідно до якого володіння наданими правами та їх реалізація не залежать від надання охорони в країні походження твору; 2) принципі «національного режиму»,

відповідно до якого створені в одній із країн-членів цього Союзу твори повинні отримувати в усіх інших країнах-членах Союзу таку саму охорону, яку ця країна надає своїм громадянам; 3) принципі «автоматичної охорони», відповідно до якого національний режим не залежить від будь-яких формальних умов, охорона надається у міру факту створення твору і не зумовлюється реєстрацією, депонуванням тощо.

У 1952 р. у Женеві була підписана Всесвітня конвенція про авторське право, розроблена ЮНЕСКО. У 1971 р. у Парижі на засіданні Міжнародної конференції держав-членів ЮНЕСКО була прийнята нова редакція цієї Конвенції, що набула чинності у 1974 р. Прийняття Всесвітньої конвенції була зумовлена як альтернатива Бернській конвенції, виходячи з того, що членами Бернської конвенції не були зокрема СРСР, США і низка інших країн. СРСР приєднався до Конвенції 27 травня 1973 р. Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 1993 р. Україна підтвердила своє членство у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 р.

Неодмінною умовою охорони авторського права, відповідно до Конвенції, є дотримання таких формальностей: депонування примірників, реєстрація, застереження про збереження авторського права, нотаріальні посвідчення, сплата зборів, виготовлення або випуск у світ примірників твору на території держави. Під «випуском у світ» у розумінні цієї Конвенції слід розуміти відтворення в якій-небудь матеріальній формі і надання невизначеному колу осіб примірників твору для читання або ознайомлення шляхом здорового сприйняття. Строк охорони об'єктів авторського права, визначений Конвенцією, становить 25 років після смерті автора. Авторське право включає виняткове право автора перекладати, випускати в світ переклади і дозволяти переклад і випуск у світ перекладів творів, що охороняються на підставі цієї Конвенції.

В 1967 р. у Стокгольмі була підписана Конвенція про утворення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) (англ. World Intellectual Property Organization (WIPO)), яка набула чинності з 1970 р. Прийняття Конвенції сприяло посиленню міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної, творчої діяльності. У 1974 р. ВОІВ отримала статус однієї з 16 спеціалізованих організацій ООН. Україна є членом ВОІВ із 26.04.1970 р. Головними завданнями ВОІВ є: поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їх взаємної користі на основі поваги до їх суверенітету і рівності; заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі; модернізація та підвищення

ефективності адміністративної діяльності міжнародних угод, що створені у сфері охорони промислової власності, а також охорона літературних і художніх творів.

Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. та положення Бернської конвенції (1971), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996) – перший міжнародний договір, який вимагає від держав надавати авторсько-правову охорону комп'ютерним програмам та базам даних (збіркам даних або інших матеріалів). Закон України «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право» був прийнятий 20 вересня 2001 р. № 2733-III. Відповідно до Договору ВОІВ про авторське право, комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Компіляції даних або іншої інформації в будь-якій формі, які за підбором і розміщенням змісту є результатом інтелектуальної творчості, охороняються як такі. Така охорона не розповсюджується на самі дані або інформацію і не обмежує будь-яке авторське право, яке відноситься до самих даних або інформації, що містяться в компіляції. Автори літературних та художніх творів користуються виключним правом дозволяти розповсюдження серед широкої публіки оригіналу і примірників своїх творів шляхом продажу або іншої передачі права власності.

Бібліотеки в Україні виконують важливу суспільно-комунікативну функцію, являючись одним із базових елементів культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури. На сучасному етапі розбудови української державності одним із головних завдань є формування ефективної системи правової охорони інтелектуальної власності в діяльності бібліотек. Твори літератури, науки та мистецтва, які зберігаються у фондах бібліотек; твори, переведенні в електронну форму, відповідно до чинного законодавства України визнаються об'єктами авторського права і підлягають правовій охороні.

Дотримання положень міжнародно-правових актів у сфері авторського права при створенні та використанні бібліотечних ресурсів сприятиме формуванню позитивного іміджу України в світовому співтоваристві, поліпшенню умов для залучення інвестицій у розвиток вітчизняної бібліотечної справи, забезпеченню гарантованого довготривалого зберігання бібліотечних фондів, забезпеченню обліку та ефективного використання бібліотечних ресурсів, зростанню інтелектуального потенціалу країни.

УДК 37.77/78-027.252:027.021(477-25)

Макаренко П. Д.,

аспірант Харківської державної академії культури

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В умовах розбудови інноваційної економіки та суспільства знань одним із найважливіших ресурсів розвитку людства стає інтелектуальна власність.

Низькі стандарти захисту прав інтелектуальної власності в Україні набагато в чому зумовлені дефіцитом своєчасної, вірогідної, консолідованої інформації щодо особливостей та механізмів функціонування національної системи державного регулювання цієї сфери, умов і технологій перетворення результатів творчої діяльності на вагомий складову матеріальних активів суб'єктів господарювання.

Найпотужнішим комунікаційним каналом доступу до інформації в сфері інтелектуальної власності є універсальні та спеціальні наукові бібліотеки, що кваліфіковано агрегують профільні документні ресурси, виробляють широкий асортимент інформаційних продуктів та послуг, спрямованих на задоволення інформаційних потреб суб'єктів інтелектуальної власності. Проте в умовах якісних змін глобального комунікаційного середовища, суттєвого пришвидшення темпів передавання інформації каналами мережевого зв'язку потужний потенціал бібліотек як базової інфраструктурної складової системи інтелектуальної власності України реалізується вкрай неефективно, не відповідаючи динаміці продукування та трансферу інновацій, критеріям повноти, оперативності та комфортності задоволення інформаційних потреб користувачів.

Сучасна бібліотека, як сукупність усієї різноманітності комунікаційних засобів, форм, каналів, акумулює комунікаційну культуру суспільства; забезпечує транспортування інформації і знань у соціумі, збереження наукової пам'яті людства, спрямовує свою діяльність на розуміння принципів відповідності, доповненості, взаємодії, взаємовпливу, створює умови для доступу до всіх видів інформації. Зазначене створить підґрунтя для взаємодії бібліотек з іншими структурами інтелектуальної власності; сприятиме розвитку суспільних відносин; системній організації заходів стосовно поширення значення інтелектуальної власності, її важливої ролі в культурній, виробничій, підприємницькій діяльності підприємств та організацій

України всіх форм власності.

Розширення змісту діяльності бібліотек у напрямі інформаційно-бібліотечного забезпечення сфери інтелектуальної власності сприятиме використанню всіх форм, типів та видів комунікаційних зв'язків у процесі як створення, так і використання об'єктів інтелектуальної власності. Це зумовлюється інфраструктурними особливостями бібліотек, серед яких: забезпечення комунікацій між користувачами на основі інформаційно-ресурсної інтелектуальної бази; формування інфраструктурних засобів розповсюдження і доставки інформації та поширення знань про особливості правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Назрілою є потреба в розробленні науково обґрунтованої стратегії розвитку бібліотечної складової комунікаційної інфраструктури системи інтелектуальної власності України, спрямованої на забезпечення безперешкодного доступу користувачів до консолідованої інформації, пов'язаної з продукуванням, придбанням, реалізацією, захистом та охороною прав інтелектуальної власності.

УДК 347.78:004.77:021.1(088.88)

Шахбазян К. С.,

учений секретар,

Центр інтелектуальної власності

та передачі технологій НАН України,

канд. юрид. наук

ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ: ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ ЛІЦЕНЗІЙ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ CREATIVE COMMONS

Паралельно із розробкою ліцензій вільного доступу, в середині 2000-х виникла ідея створення гібридних журналів відкритого доступу (Hybrid OA-journal), в яких тільки частина статей знаходиться у відкритому доступі, а решта – платні для читачів (точніше платні для університетів і наукових організацій), так як розповсюджуються через підписку (ця гібридна модель отримала назву Walker-Prosser model for open access journal). Публікація OA-статей здійснюється через спеціальні онлайн-видавничі платформи: «Science Direct» – для

видавництва «Elsevier», «Springer Link» – для «Springer Science», «Wiley InterScience» – «John Wiley & Sons», «Blackwell Synergy» – для «Blackwell Publishing» тощо.

Однією з найдосконаліших правових конструкцій, що дозволяють здійснювати відкрите, безкоштовне, легальне і прозоре поширення результатів інтелектуальної діяльності, є сімейство ліцензій Creative Commons. Пакет безкоштовних ліцензій Creative Commons був розроблений США і оприлюднений в грудні 2002 р. Ліцензії Creative Commons (ліцензії CC) засновані на авторському праві і дозволяють авторам і правласникам (фізичним і юридичним особам) поширювати свої твори на визначених ними умовах, а споживачам контенту (також фізичним та юридичним особам) – простим і легким способом використовувати ці твори.

Сутність ліцензій CC полягає в тому, що вони дозволяють авторам (правласникам) довести до відома громадськості, від яких прав на свої твори вони хотіли б відмовитися, а які права вони залишають за собою (цей підхід був названий «some rights reserved» – «деякі права застережені», на відміну від стандартного підходу копірайту «всі права збережені»).

З метою забезпечення використання цих ліцензій Creative Commons розробила і підтримує веб-платформу <www.creativecommons.org>, яка містить вичерпну інформацію про пакет ліцензій CC, котра дозволяє вибрати варіант ліцензії, на умовах якої автор хоче поширювати свій твір або передати його в суспільне надбання.

Переважна більшість таких видавництв та бібліотек користується ліцензіями вільного доступу. Застосування ліцензій CC надає архівам, бібліотекам і музеям можливість для розширення доступу до своїх електронних колекцій та ресурсів.

Ось деякі приклади використання таких ліцензій:

Журнали відкритого доступу сімейства PLoS¹ (Публічна бібліотека наукових видань) випускаються більше десяти років і популярні в галузі медицини та біології. У рамках моделі відкритого доступу журнали Бібліотеки стали доступні в інтернеті без оплати за доступ і без обмежень на подальше поширення або використання, за умови зазначення автора(ів) і джерела, звідки взята цитата, що відповідає положенням відкритої, найбільш дозвоільної ліцензії CC-BY, і які індексуються зовнішніми пошуковими системами.

PLoS застосовує ліцензії Creative Commons Attribution (CC-

¹www.plos.org

BY). Ця ліцензія була розроблена, щоб полегшити відкритий доступ, а саме – безкоштовний миттєвий і необмежений, повторний доступ до оригінальних творів усіх типів. У рамках цієї ліцензії автори погоджуються зробити статті легально доступними для повторного використання, без необхідності отримання дозволу або зборів, практично для будь-яких цілей. Будь-хто може копіювати, поширювати або використовувати ці статті, поки авторство і оригінальне посилання правильно наводяться. Крім того, журнали платформи PLoS публікують наукові статті з відкритим вихідним кодом.

На сайті зазначені:

- переваги досліджень відкритого доступу.
- умови прискороного відкриття результатів.
- громадська обізнаність. Більшість науково-медичних досліджень оплачується за рахунок державних коштів. Відкритий доступ дозволяє платникам податків побачити результати їхнього інвестування.

– покращена освіта. Відкритий доступ означає, що викладачі та учні мають доступ до останніх результатів досліджень у всьому світі.

Електронна бібліотека «Кіберленінка». Умови поширення матеріалів «КіберЛенінки»²: поширення знань згідно з моделлю відкритого доступу (безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ до наукових і навчальних матеріалів у режимі реального часу) за ліцензією Creative Commons Attribution (CC-BY), що дозволяє необмежено використовувати твори за умови вказівки авторства; експорт матеріалів у відкриті міжнародні репозиторії наукової інформації Google Scholar, OCLC World Cat, ROAR, BASE, Open AIRE, RePEc, Соціонет та інші по протоколу OAI-PMH; можливості для обговорення, громадських дискусій навколо наукових робіт, публічне рецензування; безкоштовне читання і скачування повних текстів усіх наукових публікацій.

Проект «eLIBRARY.RU» (РФ)³ – найбільша в Росії електронна бібліотека наукових публікацій. Платформа eLIBRARY.RU була створена в 1999 р. з ініціативи Російського фонду фундаментальних досліджень для забезпечення російським ученим електронного доступу до провідних іноземних наукових видань. На сьогодні eLIBRARY.RU 2800 російських наукових журналів розміщені в безкоштовному відкритому доступі. Для доступу до решти видань пропонується можливість підписатися або замовити окремі публікації.

²<http://cyberleninka.ru/about#ixzz3uEtZGHXY>

³<http://elibrary.ru/defaultx.asp>

Умови захисту авторських прав:

Матеріали, розміщені на мережевому ресурсі «Наукова електронна бібліотека», допускається використовувати, копіювати, цитувати виключно в інформаційних, наукових, навчальних або культурних цілях із дотриманням відповідних положень чинного законодавства з обов'язковим зазначенням імені автора та/або правовласника, а також джерела запозичення. На копіях матеріалів, запозичених на мережевому ресурсі «Наукова електронна бібліотека», повинен бути збережений знак авторського права ©, зареєстрованих товарних знаків ®, які забороняється видаляти.

Інформація, представлена на мережевому ресурсі «Наукова електронна бібліотека», не може прямо або опосередковано використовуватися для значного за масштабами або систематичного копіювання (копіювання програмами-роботами), відтворення, систематичного постачання або поширення в будь-якій формі будь-якою особою без попереднього письмового дозволу Товариства «Наукова електронна бібліотека». Відвідувачам і користувачам не дозволяється змінювати, розповсюджувати, публікувати матеріали сайту для суспільних чи комерційних цілей. У разі порушення цих правил «Наукова електронна бібліотека» залишає за собою право заблокувати IP-адреси комп'ютера користувача.

Правила користування сайтом:

Перш, ніж починати роботу в бібліотеці, необхідно один раз заповнити реєстраційну анкету (вказати, зокрема, логін і пароль, які користувач буде використовувати для входу в бібліотеку).

Читання повних текстів:

Права доступу до тих чи інших ресурсів бібліотеки будуть залежати від того, з якої організації користувач у даний момент працює, оскільки вони обмежуються певними діапазонами IP-адрес, приписаних до кожної з зареєстрованих організацій. Списки цих адрес повідомляються до бібліотеки відповідальними особами від організацій при їхній реєстрації.

Доступ до повних текстів документів при платному розміщенні матимуть тільки ті організації та приватні особи, які, по-перше, оформили передплату на журнали або окремі статті, а по-друге, офіційно зареєстровані і авторизовані як користувачі інформаційно-пошукової системи eLIBRARY.RU. У разі спроби масштабного вивантаження інформації (наприклад копіювання цілком випусків журналів) апаратно-програмні засоби захисту електронної бібліотеки блокують порушнику доступ до сайту eLIBRARY.RU.

Відтак, ліцензії Creative Commons знайшли широке застосування в різних сферах діяльності в багатьох країнах світу. Зараз у всьому світі з використанням ліцензій Creative Commons поширюється понад 600 млн творів. В Україні поки набагато менша кількість творів ліцензується з використанням ліцензій CC, однак вона поступово збільшується, і спектр інтернет-ресурсів, що поширюють контент на умовах ліцензій CC, поступово розширюється.

УДК 347.77/.78:001.817(048.8)

Іванов Ю. Ф.,

доцент Національної академії внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доцент,

Білінець Н. Г.,

голов. бібліотекар НБУВ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проголошення Конституцією України свободи творчості, як частини правового статусу особистості, дозволяє визначити як один із пріоритетних напрямків державної політики, створення умов, що сприяють реалізації інтелектуального потенціалу кожного. Результати творчої діяльності потребують правової охорони, яка стала можлива завдяки такому правовому явищу як інтелектуальна власність - досить новому явищу сучасності. Охорона правовідносин у сфері інтелектуальної власності здійснюється через встановлення юридичної відповідальності за порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Одним із найбільш поширених видів юридичної відповідальності є адміністративна, яка настає за вчинення адміністративних правопорушень у зазначеній сфері.

Ефективність захисту прав у сфері інтелектуальної власності залежить від досконалості нормативно-правової бази, сформованої інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності. Стаття 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачає відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної

власності. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачена цією статтею, настає у випадку, коли зазначені дії не спричинили матеріальної шкоди у великому розмірі. В іншому випадку, відповідно до ст. 176 (Порушення авторського права і суміжних прав) Кримінального кодексу України (ККУ) передбачена кримінальна відповідальність за незаконне відтворення творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі (що становить на сьогодні 340 грн.), або якщо такі дії вчинені службовою особою з використанням службового становища.

В Україні питання охорони права інтелектуальної власності в контексті адміністративно-правових відносин знайшли своє відображення в дисертаційних дослідженнях таких вчених як О. М. Головкової, І. Г. Запорожець, Ф. О. Кіріленка, Г. В. Корчового, І. С. Кравченко, О. А. Ляшенко, Г. С. Римарчук, О. В. Тандира, О. О. Тарасової, Н. В. Троцюка, Т. М. Трояновської, І. А. Шишко, А. П. Шпака, Є. В. Юркової.

Г. В. Корчовий (Адміністративна відповідальність за порушення авторських та суміжних прав, 2002), дослідивши проблеми адміністративної відповідальності за порушення авторських та суміжних прав та проаналізувавши особливості та специфічні ознаки складу проступків, які порушують авторські та суміжні права, запропонував шляхи розв'язання наявних проблем та напрями вдосконалення законодавства в сфері захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, необхідність у новому КУпАП передбачити окрему главу про адміністративну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності, у якій відповідальність за порушення авторських прав і суміжних прав буде одним із окремих напрямків охорони інтелектуальної власності.

На основі аналізу чинного законодавства України, узагальнень практики його реалізації О. М. Головкова (Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, 2009) здійснила комплексний аналіз теоретичних і практичних питань, пов'язаних з адміністративною відповідальністю за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, визначила особливості провадження в цій категорії адміністративних справ та сформулювала пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

І. Г. Запорожець (Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, 2006), визначивши особливості державного управління у сфері охорони прав

на об'єкти інтелектуальної власності та адміністративно-правові засади діяльності державних органів щодо забезпечення захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, специфіку управління у сфері охорони прав на окремі об'єкти інтелектуальної власності, розробила рекомендації щодо удосконалення адміністративно-правових засад управління у зазначеній сфері.

Одним із перших монографічних досліджень адміністративно-юрисдикційної діяльності органів внутрішніх справ у сфері захисту права інтелектуальної власності є робота І. С. Кравченко (Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ у сфері захисту права інтелектуальної власності, 2010), в якій розглянуто поняття адміністративної юрисдикції, з'ясовано її правову основу, охарактеризовано склад адміністративних правопорушень та особливості застосування адміністративного примусу органами внутрішніх справ у зазначеній сфері. Дослідження повноважень органів внутрішніх справ у профілактиці правопорушень у сфері інтелектуальної власності також провела О. О. Тарасова (Діяльність щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності (адміністративно-правовий аспект), 2012), яка розглянувши теоретико-правові основи протидії правопорушенням та сучасний стан правопорушень у сфері інтелектуальної власності, запропонувала шляхи удосконалення протидії правопорушенням у зазначеній сфері.

У роботі Є. В. Юркової (Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності в Україні, 2011) розглянуто та проаналізовано існуючі світоглядні уявлення, точки зору, наукове ставлення й адміністративне законодавство у сфері охорони права інтелектуальної власності, здійснено аналіз об'єктів, які потребують адміністративно-правової охорони. Науковець запропонувала доповнити КУпАП статтею 51-3 «Дрібне викрадення об'єктів права інтелектуальної власності через мережу «Інтернет» та статтею 156-3 «Порушення правил використання програмного забезпечення».

Ф. О. Кіріленко (Адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності правоохоронними органами України, 2011) на основі аналізу теоретичних засад адміністративної діяльності, законодавства України із захисту інтелектуальної власності та іноземного досвіду розкрив поняття та зміст адміністративно-правового захисту права інтелектуальної власності, місце та роль правоохоронних органів держави в сфері захисту права інтелектуальної власності; проаналізував досвід провідних зарубіжних держав щодо захисту права інтелектуальної власності.

О. А. Ляшенко (Адміністративно-правове регулювання діяльності ОВС в сфері захисту права інтелектуальної власності, 2011) розглянула тенденції та проблеми захисту права інтелектуальної власності, які існують у діяльності органів внутрішніх справ із урахуванням міжнародного та національного досвіду, розкрила юридичний склад адміністративних правопорушень у зазначеній сфері та відповідальність за їх вчинення, науково обґрунтувала пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та запропонувала шляхи вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності у підрозділах поліції.

А. В. Чукаєва (Адміністративно-правова охорона прав на об'єкти промислової власності в Україні, 2012) у своїй дисертаційній роботі дослідила особливості адміністративно-правової охорони прав на об'єкти промислової власності, визначила та узагальнила правові та організаційні засади забезпечення їх охорони, запропонувала шляхи удосконалення адміністративно-правового механізму охорони прав на об'єкти промислової власності.

На основі сучасних методологічних підходів, доктринального аналізу теоретичних джерел адміністративно-правової науки та практичних проблем адміністративно-правового захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності на належні їм об'єкти такого права О. В. Тандир (Адміністративно-правовий захист прав суб'єктів інтелектуальної власності, 2013) у своїй дисертації розкрив питання адміністративних процедур, сутність адміністративних проваджень та особливості механізму розгляду справ судами, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення чинного адміністративного законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Г. С. Римарчук (Адміністративно-правове забезпечення права інтелектуальної власності в Україні, 2013) розглянула адміністративні правопорушення, що посягають на право інтелектуальної власності, форми і методи профілактичних дій, завданням яких є нейтралізувати негативні вияви суспільно небезпечних діянь; визначила напрями взаємодії органів державної влади щодо здійснення правової охорони права інтелектуальної власності, підвищення ефективності реалізації заходів профілактики вчинення правопорушень та зміцнення рівня правової культури і свідомості громадян у питаннях охорони та захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності. На основі нормативного матеріалу та аналізу наукових джерел дисертантка сформулювала конкретні пропозиції та практичні рекомендації щодо

внесення змін до законодавчих актів, які регламентують діяльність органів державної влади із забезпечення права інтелектуальної власності.

Питання адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності залишаються актуальним для наукових досліджень. У 2015 р. були захищені дисертації А. П. Шпака (Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності у сфері освіти), Т. М. Трояновської (Публічно-правовий спір у сфері інтелектуальної власності як предмет юрисдикції адміністративних судів), І. А. Шишко (Адміністративно-правові гарантії авторського права в Україні), у 2016 р. – Н.В. Троцюка (Адміністративно-правовий захист авторських прав).

У нашій державі, на жаль, стан боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності не відповідає вимогам сьогодення. Значні обсяги порушення прав сприяють посиленню правового нігілізму населення, оскільки є показовим прикладом зневаги до закону з боку правопорушників. Вивчення проблем адміністративної відповідальності за порушення права інтелектуальної власності дозволить вдосконалити норми матеріального права та підвищити ефективність механізму охорони прав інтелектуальної власності в умовах формування національного інформаційного простору.

УДК 006.72:347.77/.78:025.43(477-25)НПБУ

Збанацька О. М.,

голов. бібліотекар НПБУ,

канд. іст. наук, доцент

ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОМУ ТЕЗАУРУСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

З метою уніфікації пошукового образу документа (ПОД) у 1997 р. Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) почала розробку Інформаційно-пошукового тезауруса (ІПТ). На відміну від інших інформаційно-пошукових мов (ІПМ) ІПТ є представником ІПМ вербального типу, де ПОД створюється за допомогою природної мови. Завдяки ІПТ формується авторитетний файл предметних рубрик і

визначаються ключові слова на документ. Також ІПТ використовується як окремий інформаційний продукт, база даних, термінологічний словник. ІПТ містить термінологію, яка необхідна для змістовного опрацювання документів – створення пошукового образу документу і запиту, наведені структурні зв'язки між термінами, які відображають їхнє місце в понятійній системі.

Особливості відображення різних термінів в ІПТ висвітлено автором у попередніх публікаціях [2–4], проте терміни, пов'язані з питаннями інтелектуальної власності й відображення їх в ІПТ, раніше не розглядалися. Незважаючи на універсальний характер ІПТ НПБУ, спробуємо окреслити термінологічний апарат сфери інтелектуальної власності.

У Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаної у Стокгольмі 14 липня 1967 р. зазначено, що інтелектуальна власність містить права, які належать до літературних, художніх та наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозаписів, радіо- і телевізійних програм; винаходів у всіх галузях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, які належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художніх сферах [4]. Фактично інтелектуальна власність пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини.

Словникову статтю на терміносполучення «інтелектуальна власність» було включено до ІПТ НПБУ у 2000 р. Сьогодні вона має такий вигляд:

інтелектуальна власність	
рос:	<i>интеллектуальная собственность</i>
Ш	приватна власність
А	автори і винахідники
	авторське право
	винаходи
	Всесвітня організація інтелектуальної власності
	наукові відкриття
	патентне право
	промислова власність

Для позначення структурних зв'язків термінів в ППТ прийнято використовувати систему умовних позначень: *рос.* – переклад терміна російською мовою; *НВ* – синонімічні терміни; *Ш* – терміни, ширші за значенням; *Н* – терміни, вужчі за значенням, видові терміни; *А* – асоціативні терміни; *В* – вживані терміни [1].

Переглядаючи інформаційне наповнення словникової статті «інтелектуальна власність», можна визначити її місця в понятійній системі. Так, інтелектуальна власність є різновидом приватної власності (позначка *Ш*), асоціюється з авторами і винахідниками, авторським правом, винаходами, Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, науковими відкриттями, патентним правом, промисловою власністю (позначка *А*). На кожен із зазначених термінів створюється відповідна словникова стаття. Так, словникова стаття на авторів і винахідників, включена до ППТ також у 2000 р., має такий вигляд:

автори і винахідники	
Документи про видатних авторів і винахідників збираються під їх власними прізвищами	
рос:	<i>авторы и изобретатели</i>
НВ	винахідники
	раціоналізатори
Ш	фізичні особи
Н	автори і винахідники американські автори і винахідники російські
А	авторське право винахідницьке парво винаходи гонорари інтелектуальна власність патенти

Зі словникової статті бачимо, що винахідники і раціоналізатори позначено як синонімічні терміни (позначка *НВ*); автори і винахідники є фізичними особами (позначка *Ш*); як видові терміни виокремлено авторів і винахідників американських та авторів і винахідників російських (позначка *Н*); асоціюються автори і винахідники з авторським правом, винахідницьким правом, винаходами, гонорарами, інтелектуальною власністю, патентами (позначка *А*).

Словникова стаття на авторів і винахідників американських була включена до ППТ у 2016 р. і має такий вигляд:

автори і винахідники американські	
рос:	<i>авторы и изобретатели американские</i>
Ш	автори і винахідники
Н	<u>персоналії</u>
	Едісон Томас Алва (1847–1931 рр.)

На Едісона Томаса Алву також складено словникову статтю.

Як асоціативний термін до інтелектуальної власності позначено Всесвітню організацію інтелектуальної власності. Словникова стаття, включена до ППТ у 2000 р., виглядає так:

Всесвітня організація інтелектуальної власності	
рос:	<i>Всемирная организация интеллектуальной собственности</i>
НВ	ВОІВ
Ш	міжнародні організації
А	інтелектуальна власність

У словниковій статті позначено як умовно синонімічний термін аббревіатура організації – ВОІВ (позначка *НВ*); як ширший термін за значенням – міжнародні організації (позначка *Ш*); асоціативний – інтелектуальна власність (позначка *А*).

Відстежуючи структурні зв'язки терміна «інтелектуальна власність» можна окреслити термінологічний апарат цієї сфери. В абетковому порядку він матиме такий вигляд:

- автори і винахідники (2000)
- автори і винахідники американські (2016)
- автори і винахідники російські (2016)
- авторське право (2000)
- авторське право і суміжні права (2000)
- авторські договори (2000)
- авторські свідоцтва (2000)
- винахідники (2000)
- винахідництво (2000)
- винахідницьке право (2000)

винаходи (2000)
власність (2000)
ВОІВ (2000)
Всесвітня організація інтелектуальної власності (2000)
гонорари (2000)
грошові винагороди (2000)
Едісон Томас Алва (1847–1931 рр.) (2016)
злочини проти власності (2000)
знак охорони авторського права (2016)
інтелектуальна власність (2000)
копірайт (2000)
Кулібін Іван Петрович (1725–1818 рр.) (2016)
Міжнародна патентна класифікація (2006)
міжнародне авторське право (2002)
НАН (2000)
наука (2000)
наукові відкриття (2000)
національні академії наук (2000)
патенти (2000)
патентна експертиза (2000)
патентна справа (2005)
патентне право (2012)
патентознавство (2005)
плагіат (2015)
право на відкриття (2000)
право промислової власності (2000)
приватна власність (2000)
промислова власність (2005)
раціоналізатори (2000)
раціоналізаторське право (2000)
«самвидав» (2007)

Курсивом виділено синонімічні терміни (недескриптори); після термінів у круглих дужках курсивом зазначено рік введення словникової статті до ІПТ. Терміни, зазначені у переліку, умовно можна поділити на чотири категорії: загальні терміни (*інтелектуальна власність*), персоналії (*Едісон Томас Алва (1847–1931 рр.)*), найменування організацій (*Всесвітня організація інтелектуальної власності*) та назви творів (*Міжнародна патентна класифікація*).

Звичайно, що перелік об'єктів інтелектуальної власності є набагато ширшим. Кожен об'єкт має свої «родові» структурні зв'язки

в конкретних галузях, а з інтелектуальною власністю перетинається тільки у питаннях захисту авторських прав, наприклад, терміни: бази даних, звукозаписи, промислові зразки, товарні знаки, торгові марки, фотографії та ін.

Список використаних джерел:

1. *Вилегжаніна Т. І.* Інформаційно-пошуковий тезаурус / Нац. парлам. б-ка України; [Т. І. Вилегжаніна, О. М. Збанацька]. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004. – 1103 с.
2. *Збанацька О. М.* Відображення засобів масової інформації в Інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України / О. М. Збанацька // Засоби масової інформації як феномен культури і культура у засобах масової інформації : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 10–11 черв. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 78–79.
3. *Збанацька О. М.* Відображення термінології документознавства в Інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України / О. М. Збанацька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 3–4. – С. 24–31.
4. *Збанацька О. М.* Персоналії в Інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України: форма представлення та використання при предметизації документів / О. М. Збанацька // Наук. праці Нац. б-ки ім. В.І. Вернадського. – 2013. – Вип. 37. – С. 85–97.
5. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [Електронний ресурс] : (підписана у Стокгольмі 14 лип. 1967 р. та змінена 2 жовт. 1979 р.) : міжнар. документ // Законодавство України / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Електрон. дані. – [Київ], 1994–2016. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_169. – Документ 995_169, чинний, поточна редакція – Редакція від 14.07.1967.

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток глобальних мереж відбувається стрімко і прискорюється в зростаючому темпі. Число користувачів Інтернет у світі на сьогодні становить близько 300 млн чоловік і кількість їх продовжує зростати. Практично кожні дві-три секунди реєструється новий користувач мережі Інтернет. Щодня з'являється понад 7 млн веб-сторінок і до теперішнього часу їх налічується понад мільярд [3]. Так за даними компанії We Are Social, до кінця 2014 р. з 7,2 млрд жителів Землі активно користувалися інтернетом 3,01 млрд. У 2013 р. активних інтернет-користувачів було на 500 млн менше. У березні 2015 р., за даними Інтернет-асоціації України, аудиторія українського Інтернету, без урахування АР Крим, становила 21,1 млн осіб. Очевидно, що випадками порушення авторських прав зараз нікого не здивуєш, тому з кожним роком все актуальнішим стає питання захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

Інтернет і авторські права аргіогі не можуть бути взаємопов'язаними, адже сучасне авторське право досі побудовано на праві автора обмежити використання твору, що в Інтернеті неможливо в силу природи мережі. Інтернет – це свобода, авторське право – це заборона. Всі проблеми витікають із цього фундаментального протиріччя. Перелік об'єктів з авторського права сьогодні досить широкий, він визначається законом України «Про авторське право і суміжні права». До таких об'єктів, зокрема, відносяться: письмові літературні, наукові та інші твори (книги, статті та інше); різні усні виступи, лекції; комп'ютерні програми; бази даних; музичні та аудіовізуальні твори; твори образотворчого мистецтва і фотографічні твори [1]. Слід зазначити, що наведений вище перелік не є вичерпним. Що стосується конкретно Інтернету, то очевидно, з огляду на рівень розвитку технологій і самої «всесвітньої павутини», будь-який об'єкт авторського права може бути тим чи іншим чином розміщений в мережі. Якщо говорити про те, що найчастіше «крадуть», то, безперечно, це – фото і відео матеріали, книги, будь-які статті та публікації.

У контексті проблем охорони об'єктів інтелектуальної

власності логічно постало й питання залучення сучасних бібліотек до процесів майнових взаємовідносин між авторами та суспільством. Адже, не зважаючи на найважливіший принцип авторського права – забезпечення поєднання інтересів авторів з інтересами суспільства, по мірі розвитку цифрових технологій міжнародне і вітчизняне законодавство все більше ставало на бік авторів, майже забуваючи про бібліотеки. Дуже часто так звані порушення авторських прав і з боку бібліотек, по суті, викликалися бажанням бібліотечних працівників забезпечити те, заради чого існує бібліотека – максимально повне задоволення інформаційних потреб своїх читачів, на що спрямовує Закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Тобто, бібліотеки по суті своїх функцій опинились на передньому плані захисту інтересів держави, суспільства і прав авторів, з одного боку, а з іншого – бібліотеки зобов'язані надавати своїм читачам необмежений доступ до інформації, задовольняти їхні інформаційні потреби, у тому числі і копіювати документи, без чого неможливе інформаційне і бібліотечне обслуговування. Тому бібліотеки як наукові інформаційні центри мають не лише відслідковувати на авторство інтернет-контент, за рахунок якого відбувається наповнення електронного фонду, а й дбати про охорону авторського права власних електронних ресурсів, зокрема бібліотечного веб-контенту.

Найбільшою мірою ці питання стосуються розміщення інформаційних ресурсів на веб-сайтах. У законодавстві про інтелектуальну власність не міститься визначення веб-сайту як об'єкта авторського права. Таке визначення можна знайти у Наказі Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002 р. № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади», який визначає, що «веб-сайт» – це сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою у мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет. Також, згідно цього ж Наказу веб-портал, це – веб-сайт, організований як системне багаторівневе об'єднання різних ресурсів та сервісів для забезпечення максимальної можливості доступу до інформації та послуг [2].

Веб-сторінки захищаються авторським правом як літературні

твори, при цьому на одній сторінці можуть співіснувати десятки об'єктів права, при цьому для кожного копіювання необхідна згода власника авторських прав. Копіювання починається з моменту перегляду сторінок. Воно здійснюється до оперативної пам'яті комп'ютера, до тимчасових файлів браузера та до тимчасових файлів мережі.

Роздруківка сторінки також потребує попереднього дозволу з боку власника авторських прав. Водночас, такий вид копіювання вже може бути дозволений – достатньо лише звернутися до помітки про авторське право, що розміщено на даній веб-сторінці [4].

Щоб зафіксувати своє авторство, можна звернутися до Державної служби інтелектуальної власності, подавши на реєстрацію роздруківки сторінок веб-сайту. Так само можна засвідчити авторство і у нотаріуса. Також на сьогодні набуває все більшої популярності депонування веб-сторінок у спеціальних Інтернет-депозитаріях. Також, авторське право захищає в Інтернеті дизайн веб-сторінки та її зміст, у тому числі – посилання, оригінальний текст, графіку, аудіо файли, відео файли, списки веб-сайтів, всі інші унікальні елементи, які складають оригінальний характер матеріалу.

Виходячи з цього на сьогодні існує досить багато способів захисту Інтернет-контенту:

- ідентифікаційні програмні коди (код ISMN призначений для захисту фонограм; ISAN дозволяє ефективно захищати фільми та інші аудіовізуальні твори; цифровий ідентифікатор DOI супроводжує твори або їх частини, дозволяючи тим самим простежити «долу» об'єкта в торговому обороті; існують і інші програмні коди, що дозволяють порушити цілісність твору при неправильному його використанні);

- електронний цифровий підпис, який дозволяє ідентифікувати справжнього автора, тим самим, при «недобросовісному» продажу покупець відразу може побачити порушення прав автора і відмовитися від покупки твору;

- цифрові марки або «відбитки», які можна охарактеризувати як специфічні «водяні знаки», їх не видно при звичайному візуальному сприйнятті твору, але вони проявляються при використанні певного програмного забезпечення; вказаний спосіб може бути вельми корисний у разі судового спору про авторство;

- обмеження доступу до матеріалів, наприклад, за допомогою оплати за перегляд, особливо в поєднанні з методом антикопії, суть якого полягає в неможливості (або крайніх труднощів) скопіювати вміст веб-сторінки на будь-який носій інформації;

- створення так званих веб-депозитаріїв;

- використання методів криптографічного перетворення матеріалів, наприклад, шифрування, використання якого дозволяє виключити можливість копіювання або дозволяє зробити максимум одну копію твору.

Зазначений список може бути доповнений безліччю пунктів. І хоч сучасні IT-технології дозволяють широко і творчо подивитися на питання захисту прав автора в глобальній мережі, не вирішеними в галузі охорони об'єктів авторського права продовжують залишатися законодавчі аспекти розвитку цих процесів, і не лише вдосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів, а вирішення здебільшого проблем із застосуванням законів. Тому важливо не тільки прийняти нові закони або вдосконалити старі, а й забезпечити їх дотримання на практиці.

Незважаючи на те, що Інтернет надав можливість значно швидше розмішувати і користуватися інформацією порівняно з раніше використовуваними засобами, як наприклад у друкованій формі, користувач може зіткнутися з тим, що майже вся інформація мережі Інтернет захищена авторським правом. В Україні прецеденти із захисту авторських прав в Інтернеті були, але наша країна позбавлена від гучної судової практики, тому що значна частина справ розглядала Інтернет тільки як один з способів порушення, або сторони домовлялися про мир до закінчення процесу. Це обумовлено тим, що готовність суду вирішувати справи, що стосуються технологій обміну інформацією, у нас поки що перебувають в зародковому стані.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

2. Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002 р. № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1021-02>.

3. Орлова О. А. Проблемы защиты авторских прав в сети Интернет / О. А. Орлова // Российское предпринимательство. – 2001. – №3 (15). – С. 82.

4. Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі [Текст] : зб. матеріалів [IV] Міжнар. наук.-практ. конф. (6 жовт. 2014 р.) / Київ. ун-т права НАН України, Всесвіт. орг. інтелект. власності. – Київ : ЛІРА-К, 2014. – С. 213.

УДК 347.78(4):021.1(477)

Капіца Ю. М.,

директор Центру інтелектуальної власності
та передачі технологій
НАН України,
канд. юрид. наук

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Інтенсивний розвиток цифрових технологій та все більший перехід до видання та розповсюдження наукових журналів, монографічних видань у цифровій формі, оцифрування культурної спадщини та надання доступу до творів за допомогою мережі Інтернет обумовлюють виклики застосуванню традиційних моделей авторського права у бібліотечній діяльності та вимагають їх вдосконалення та змін. Значна робота у вказаному напрямі здійснюється установами Європейського Союзу. Це стосується актів ЄС та повідомлень Європейської комісії щодо єдиного цифрового ринку [1], вільного доступу [2], утворення цифрових європейських бібліотек, зокрема Europeana, оцифрування культурної спадщини в Європі [3], використання «сирітських творів» [4] тощо.

Аналіз документів щодо розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки свідчить, що в Україні, на відміну від ЄС, не здійснені базові зміни законодавства, не розвинуто укладання добровільних угод щодо можливостей здійснення оцифрування творів та їх поширення. Чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» не передбачає права бібліотек щодо відтворення в цілях збереження примірника даної бібліотеки чи архіву у цифровій формі (ст. 22).

У зв'язку з неможливістю застосування в Україні ліцензій відкритого доступу – поширення наукових журналів та інших видань у

мережі Інтернет не здійснюється з використанням прийнятої світової практики. Невирішені проблеми оцифрування та надання доступу до культурної спадщини України. Вказане стосується творів, автор яких є невідомим або його складно знайти, а також творів, що зникли з продажу, проте авторське право не дозволяє вільне оцифрування та поширення таких творів. Відсутні декларації, кодекси поведінки, організаційні заходи поводження з творами, що перейшли у суспільне надбання та оцифровуються з метою запобігання перекрученню авторства, порушення цілісності твору, технічним обмеженням використання таких творів.

Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 956 від 17.08.2011, потребує суттєвої конкретизації та доповнень щодо врахування як сучасних тенденцій створення цифрових бібліотек, так і вирішення питань авторського права.

Практика роботи бібліотек в Україні свідчить про помилкове застосування непризначених для поширення наукових журналів ліцензій вільного доступу, які, зокрема, дозволяють користувачам змінювати текст статті, додавати себе як автора та необмежено поширювати таку змінену статтю. Розробка окремих WEB порталів, присвячених історичним чи культурним подіям, діячам культури тощо, ускладнено відсутністю чіткої політики установ, що створюють такі сайти, стосовно авторського права на літературні твори, фотографії, малюнки, фонограми, які розміщуються на таких сайтах. В Україні відсутні прийняті в ЄС, США політичні документи, нормативні акти стосовно умов вільного доступу до наукових публікацій; не застосовується практика утворення відкритих депозитаріїв установ із викладенням у цифровому вигляді рукописів наукових статей, опублікованих у подальшому видавцями з комерційною чи некомерційною метою. Законодавством не визначені такі права бібліотек, як можливість надання доступу до творів у цифровій формі з метою проведення досліджень або навчання для окремих осіб через спеціалізовані тер-міна-ли, встановлені в приміщеннях бібліотеки (аналогічні права визначені п. 5(3)(n) Директиви № 2001/29/ ЄС від 22.05.2001).

З врахуванням наведеного доцільним є обговорення та визначення напрямів удосконалення законодавства у сфері авторського права, що стосується діяльності бібліотек, оцифрування творів, а також організаційно-правових дій наукових установ, вищих начальних закладів, органів культури, у віданні яких знаходяться бібліотеки, з запровадження

сучасних моделей використання творів у цифровій формі, зокрема:

1. Розробка для установ системи Національної академії наук України принципів вільного доступу до наукових статей та інших видань у цифровій формі. Вказані принципи мали б визначати вид ліцензій відкритого доступу, що застосовуються, уточнення договору між автором та установою щодо надання прав використання у цифровому середовищі, прав автора з використання публікації або рукопису самостійно тощо.

Визначення застережень для користувачів стосовно використання творів у цифровій формі [5].

2. Розробка типових умов договорів при переданні до бібліотек видань у цифровій формі, що визначають межі доступу до такого твору у цифровому середовищі.

3. Розробка типових умов договорів та умов використання різних видів творів, що знаходяться у цифровій формі або оцифровані, та використовуються при створенні спеціалізованих порталів, присвячених історичним подіям, особистостям, напрямам знань (наукові електронні бібліотеки, електронні колекції газет, портали літературних діячів) тощо:

– творів, що розповсюджуються на умовах ліцензій відкритого доступу;

– творів, що перейшли до суспільного надбання;

– творів, автори яких є невідомі або їх пошук пов'язаний зі значними складнощами («сирітські» твори);

– твори, що зникли з продажу, та є необхідність узгодження умов використання таких творів з авторами або особами, які мають майнові права на такі твори;

– твори, використання яких є можливим в обмеженому доступі або на комерційних засадах.

4. Розробка зацікавленими організаціями та підписання організаціями науки, культури та освіти Меморандуму щодо використання творів, які надійшли до суспільного надбання, метою якого є визначення стандартів використання творів, що перейшли до суспільного надбання, які оцифровуються; виключення обмежень із розповсюдження та надання доступу до таких творів.

5. Розробка та внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права», що стосуються:

– можливості оцифрування твору та його зберігання у цифровій формі для збереження або заміни пошкодженого примірника творів;

– можливості надавати доступ до творів у цифровій формі у приміщенні бібліотек через встановлені термінали;

– використання «сирітських» творів з адаптацією положень Директиви Європейського Союзу 2012/28/ЄС щодо деяких дозволених випадків використання «сирітських» творів;

– внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Цивільного кодексу України стосовно можливості укладання ліцензійних договорів на основі публічної пропозиції (в тому числі ліцензій вільного доступу). Зауважимо, що у 2016 р. до Верховної Ради України внесено законопроекти № 3692 від 22.12.2015 р. та Кабінетом Міністрів України № 4579 від 04.05.2016 р., що передбачають врегулювання цього питання;

– врегулювання питань оцифрування та доступу до творів, що не знаходяться у продажу, проте строк авторського права для них не закінчився.

Слід зазначити, що Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України спільно з ВД «Академперіодика» НАН України передбачено підготувати у 2016 р. рекомендації для наукових установ НАН України щодо використання ліцензій вільного доступу для наукових видань, що розміщуються у цифровій формі, та застережень стосовно їх використання користувачами.

Список використаних джерел:

1. Communication The digital single market strategy for Europe. Brussels, 6.05.2015. European Commission. COM (2015) 192 final.

2. Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020. Version 1.0, 11 December 2013.

Commission Recommendation «On access to and preservation of scientific information», Brussels, 17.7.2012. European Commission. C(2012)4890 final.

Communication «Open data. An engine for innovation, growth and transparent governance», Brussels, 12.12.2011. European Commission. COM(2011) 882 final.

3. Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. 2011/711/EU.

Communication "A Digital Agenda for Europe". European Commission. COM(2010) 245, 19.05.2010

Recommendation of 24 August 2006 on the digitisation and online accessibility of cultural content and digital preservation, 2006/585/EC. Eu-

ropean Commission. L 236/28.

4. Directive 2012/28/EU of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works.

5. Капіца Ю. М. Охорона авторського права при комерційному розповсюдженні або вільному доступі до електронних наукових видань у мережі Інтернет: вимоги, обмеження, досвід / Ю. М. Капіца // Наука Сьогодні і завтра / 10-11. – 2015. – 11. – С. 45–55.

УДК 347.77/.78:004.65

Довгань О.Д.,

ст. наук. співроб. НБУВ

канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ОХОРОНИ БАЗ ДАНИХ

Ще задовго до появи інформаційно-комп'ютерних технологій та мереж (е-середовища) точилися дискусії відносно інтелектуальної власності, яка включає в себе право на об'єкти промислової власності та об'єкти авторського і суміжних прав.

Насамперед, термін «інтелектуальна власність» був запроваджений для задоволення економічних потреб. Вживання цього поняття правомірно, якщо поставитися до нього як до умовної категорії, що має економічний сенс, предметом правового регулювання якої є дії щодо створення та використання нематеріальних об'єктів – нових знань, які одержують юридичну оболонку охороноздатності.

Згідно зі ст. 2 (VIII) Конвенції, що заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності, юридичне визначення інтелектуальної власності таке – це права, що відносяться до літературних, художніх й наукових творів, виконавчої діяльності, звукозапису, радіо- й телевізійних передач, винаходів, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень, а також – до захисту від недобросовісної конкуренції. У широкому розумінні інтелектуальна власність означає: «закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності людини в промисловій, науковій, літературній і художній сферах». Обсяг зазначених прав

(виключних або невиключних) визначає сферу і час використання об'єкта творчості, що отримав від держави охоронний документ (патент, свідоцтво). Для контролю господарського обігу результатів творчості застосовують територіальні юридичні норми, що закріплюються національним і міжнародним законодавством за видами правового упорядкування відносин.

Варто підкреслити, що єдиної міжнародної конвенції щодо охорони (що передбачає надання державою охоронного документа – патенту або свідоцтва) інтелектуальної власності не існує. З позаминого століття інститути патентного та авторського права не піддаються уніфікації, і єдина конвенція навряд чи буде вироблена. Тому існують два види правового упорядкування відносин, пов'язаних із різними об'єктами творчості: авторське право і право промислової власності, або патентне право. Обидва зазначених види засновані на результатах розумової праці, однак регулюють різні правовідносини, коло об'єктів їх охорони близьке, але не ідентичне.

Охорона об'єкта авторського права поширюється тільки на певні види і форми представлення інформації. Це право регулює відносини, що виникають у зв'язку з використанням творів літератури, мистецтва і науки, зокрема, з комп'ютерними програмами і базами даних. Правове упорядкування відносин щодо авторських прав передбачає наявність механізму підтримки особистих немайнових прав автора – право на ім'я, на неперекручування тексту – і механізму підтримки його майнових прав, тобто право на використання об'єкта інтелектуальної власності, що дозволяє юридично вводити в обіг результат творчості.

Охорона об'єкта промислової власності поширюється на зміст інформації, обсяг якої визначається формулою – короткою словесною характеристикою, що обумовлює сутність новачії, її рівень відмінності від вже відомого, і передбачає упорядкування відносин, пов'язаних з винаходами, корисними моделями, промисловими зразками, селекційними досягненнями, що повинні відповідати встановленим критеріям новизни, наукового (винахідницького) рівня і промислового застосування.

Авторське право припускає захист майнових і немайнових прав. До немайнових прав віднесено право на авторство, на ім'я, на оприлюднення, на захист репутації автора. Відповідно до майнових прав автор має виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності, іншими словами, право на відтворення, поширення, публічне виконання, переклад, переробку і продаж. Звідси виникло узагальнене

поняття авторського права як права автора на тиражування, тобто право на «копірайт» (англ. – copyright). Це існує тільки в тому випадку, коли робота зафіксована в письмовій або іншій об'єктивно вираженій формі, тобто робота розміщена на матеріальному носії.

Автор може тиражувати об'єкт права сам або передавати свої права на тиражування іншим особам безкоштовно або за плату. Передача прав здійснюється на підставі ліцензійного договору, у якому узгоджується обсяг прав (увесь об'єкт інтелектуальної власності або його частини, час та територія використання тощо).

Більшість конфліктів щодо прав авторів стосуються винагороди, а також втраченої ними вигоди. Автори правомірно наполягають на необхідності вказувати їхні ім'я і неприпустимість перекручування змісту твору. Рідше виникають питання і вимоги щодо дотримання прав авторів на публічне виконання творів. Це пов'язано з тим, що в цьому разі значно складніше притягти порушника прав до відповідальності, складніше довести факт вини, її обсяг.

Офіційні документи (зокрема, законодавство), державні символи і знаки, твори народної творчості, повідомлення про події і факти, що мають відомий зміст, як правило не є об'єктами авторського права.

Одночасно безліч інформаційних повідомлень у цифровому вигляді, що зведені в базу даних, становлять інтерес і можуть вимагати не тільки їх охорони, але й захисту. При сьогоденньому рівні технічних можливостей скопіювати з мережі базу даних не завжди можливо, тому й особливих проблем із її захистом не виникає. Проблеми можуть і виникають із захистом від копіювання окремих творів, що знаходяться в базі даних.

У всього, що створюється заново і являє собою новачку, тобто нову інформацію, є автор (власник, володілець), що має персональні дані, які, у принципі, є його власністю. Використання відомостей про автора повинно здійснюватися тільки з його дозволу. Використовувати зміст приватного листа з пікантними деталями на підставі того, що ім'я автора і текст листа не перекручені, можна тільки з дозволу авторів. Використовувати відомості щодо винаходу можна тільки з дозволу автора (власника, володільца), який має відповідні персональні дані, захист яких передбачений міжнародним правом. Тобто ми бачимо тут два інститути права, що можуть функціонувати одночасно та разом, – право інтелектуальної власності та право власності на персональні дані, які підкріплюють та посилюють один одного.

Зростаючий попит на інформацію призводить до виокремлення інформаційної діяльності в окремий вид, в результаті

якої виникають нематеріальні об'єкти правовідносин. Це актуалізує проблему наукових досліджень стосовно охорони та захисту інформаційних ресурсів у базах даних, зокрема в аспекті права власності на інформацію.

У міжнародних документах, так і в законодавстві України прослідковується тенденція своєрідної «міграції» баз даних від предмета регулювання авторським правом до регулювання інформаційним правом.

Закон України «Про Національну програму інформатизації», надає визначення баз даних, як об'єкта інформаційно-правових відносин, а саме, база даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі. Ця дефініція носить доволі загальний характер, однак аналіз інформаційного законодавства дає можливість визначити характерні особливості баз даних, якими є:

- бази даних – це складні інформаційні об'єкти, які виникають у процесі цілеспрямованої інформаційної діяльності різноманітних суб'єктів;

- у базах даних, за певними правилами, систематизуються відомості про різні явища, які об'єднуються за принципом однорідності предметної сфери;

- бази даних – це сукупність інформації в цифровій формі, оскільки, поняття «дані» в інформаційному законодавстві трактується, як інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки;

- інформація в базах даних відзначається такими характеристиками, як упорядкованість, повнота, достовірність, релевантність;

- цінність баз даних зберігається за умови постійної актуалізації інформації, яку вони містять;

- правовідносини, об'єктом яких є бази даних, відрізняються особливим суб'єктним складом;

- бази даних мають багато спільного з іншими складними інформаційними об'єктами – інформаційними системами, банками даних тощо.

Використання інформації, що міститься в базах даних, дозволяє швидко вирішити ту чи іншу проблему в сфері управлінської, наукової, підприємницької чи іншої діяльності, що обумовлює потребу в їх надійному правовому захисті. При дослідженні проблеми правового захисту інформаційних ресурсів Бачило І. Л. зазначав, що право поки

що не володіє іншими інститутами, крім інституту речової власності та інституту власності інтелектуальної. Одночасно у світовій практиці для захисту баз даних використовують інститути контрактного права, комерційної таємниці, права недобросовісної конкуренції і безпідставного збагачення.

Чинне законодавство України, використовує по відношенню до баз даних, такі інструментарії права як право особливого роду, право на інформацію, режим доступу до інформації, правовий режим інформації, правовий статус інформації тощо.

При застосуванні до баз даних тієї чи іншої правової конструкції слід виходити з ролі, яку відіграє та чи інша база даних в системі інформаційних ресурсів, для чого слід класифікувати бази даних.

В основі класифікації баз даних можуть бути покладені різні класифікаційні критерії, основними з яких є: суб'єкти створення, джерела фінансування, функціональне призначення, можливість доступу, поширення в інформаційному просторі, місце в системі інформаційних ресурсів.

При аналізі баз даних, як об'єкта правової охорони, слід виходити з того, що бази даних є складним акумулюючим об'єктом із інтелектуально-інформаційною природою, який виникає в результаті специфічної діяльності суб'єктів, що володіють спеціальними знаннями, вміннями, навичками. Залежно від того, яка саме праця була покладена в основу при створенні бази даних – творча чи інформаційно-накопичувальна, залежить спосіб правової охорони цих баз даних.

Концептуально важливе значення для правового захисту баз даних має встановлення їх співвідношення з таким поняттям, як інформаційна система, яку законодавство трактує як організаційно-технічну систему, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Тоді можемо розглядати бази даних як один із видів інформаційних систем, що дає можливість поширити на них дію Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Але, на жаль, як в цьому законі так і в Законі України «Про інформацію», в основі правового захисту інформації, у т.ч. і в автоматизованих системах повинен бути інститут права власності на інформацію. Вирішення зазначеної проблеми можливе лише шляхом внесення змін і доповнень до законів України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», а також до Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел:

1. *Минков А. М.* Международная охрана интеллектуальной собственности [Текст]/А. Минков. – С-Пб : Питер, 2001. – 720 с. : ил. – (Серия «Закон и практика»).
2. *Основи інтелектуальної власності* [Текст]. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 1999. – 578 с.
3. *Про Національну програму інформатизації* : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР/ [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.
4. *Про телекомунікації* : Закон України від 18.11.03 № 1280-ІVм. / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/page5>.
5. *Бачило И. Л.* Информационное право : основы практической информатики : учебное пособие /И. Л. Бачило. – Москва, 2001. – 352 с.
6. *Вайшунис А. А.* Современность и перспективы правовой охраны баз данных в России, США и Европейском Союзе / А. А. Вайшунис // Юрист . – 2003. – № 11. – С. 47.
7. *Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах»* [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2594-15>.

АРХІВНА СПАДЩИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 930.25(477-25):001/89:62(083)-044/64

Александр А. О.,

начальник відділу

Центрального державного

науково-технічного архіву України

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: НАПРАЦОВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У березні 2016 р. постановою Верховної Ради України схвалено рекомендації парламентських слухань «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України», якими визначено таке: «На сучасному етапі переходу світового співтовариства до інформаційного суспільства ступінь розвитку інформаційного простору та інформаційних технологій стає безпосереднім чинником становлення активного та свідомого громадянина, національної конкурентоспроможності». Розвиток загальнодоступної інформаційної інфраструктури відбувається, зокрема, «шляхом створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури», а також їхнього розміщення в цифровій мережі.

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) як державний орган, який виконує завдання та функції з управління архівною справою та діловодством, забезпечує комплектування, облік, збереженість документів Національного архівного фонду загальнодержавного значення свого профілю і використання відомостей, що в них містяться, не може лишатися осторонь цих процесів. ЦДНТА України є єдиною в Україні державною архівною інституцією, що спеціалізується на збиранні, зберіганні, обліку та всебічному використанні науково-технічної документації (НТД); зберігає для дослідників потужну документальну базу з історії української науки. Це – майже 25 тис. од. зб. науково-дослідної

документації за період 1926–2001 рр., сформованих у 78 фондів (80 комплексів НТД).

Метою цієї публікації є аналіз напрацювань ЦДНТА України щодо інтеграції науково-дослідної документації з фондів архіву у світовий інформаційний простір та визначення перспектив цього напрямку діяльності.

Вивчення і використання документних ресурсів ЦДНТА України, зокрема науково-дослідної документації (НДД), актуалізується з огляду на необхідність наукового та промислового розвитку країни, приведення економічних показників до світових стандартів, що є неможливим без проведення ретроспективних досліджень та оцінки напрацювань українських учених. Архівні звіти про науково-дослідні роботи (НДР) є важливим джерелом для вивчення та ретроспективного відтворення розвитку наукових ідей.

З метою якнайширшої популяризації архівної науково-дослідної документації та введення її в науковий обіг відділ використання інформації документів ЦДНТА України проводить упорядкування галузевих тематичних оглядів та довідково-інформаційних видань; укладено методичні рекомендації «Підготовка довідково-інформаційних видань за архівною науково-дослідною документацією (із фондів ЦДНТА України)». Вперше в практиці архівної роботи розроблено основні засади описування архівної науково-дослідної документації, визначено складові описової статті до документів з урахуванням новітніх напрацювань системи міжнародних та національних стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи, наукової діяльності, методик у галузі археографії та реферування наукової інформації, зокрема загального міжнародного стандарту архівного описування ISAD (G). Методика полягає в послідовному здійсненні операцій, пов'язаних з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться в первинному джерелі. Для представлення короткого змісту наукової документації запропоновано застосовувати реферати (індикативні та інформаційні) або анотації, що розкривають зміст первинного джерела якнайповніше, в цілісному, узагальненому вигляді.

Підготовлені за означеною методикою архівні довідково-інформаційні видання стануть кроком для втілення принципу загальнодоступності інформації, дадуть можливість ознайомити з ретроспективною науковою інформацією широке коло користувачів, розширивши інтелектуальний доступ до неї.

У перспективі складені за означеною методикою реферати та

анотації на звіти про науково-дослідні роботи, розміщені на веб-сайтах архівів у спеціальному Інтернет-середовищі, збагатять національні ресурси наукової комунікації.

На шляху до реалізації цієї ідеї ЦДНТА України у 2015 р. погодив заявку на проведення науково-дослідної роботи з Науково-дослідним, проектно-конструкторським та технологічним інститутом мікрографії на тему – «Дослідження перспектив застосування Інтернет технологій для забезпечення віддаленого доступу до загальнодоступного довідкового апарату і документів НАФ Центрального державного науково-технічного архіву України». Результатом має стати програмний продукт, що дозволить віддалено (через офіційний веб-сайт ЦДНТА України) надавати архівні послуги з доступу до каталогів, баз даних та безпосередньо до документів з фондів архіву.

УДК 930.25:624(091)"19":001.32(477)

Байкєніч Д. В.,

наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ З ПИТАНЬ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В АКАДЕМІЇ НАУК УРСР (1946–1960)

Повоєнна відбудова держави другої половини 1940–1950-х років стала періодом відновлення капітального будівництва в Україні. Торкнулося це й української науки, оскільки під час німецької окупації АН УРСР зазнала значних збитків через руйнування академічних споруд. До мінімуму звівся житловий фонд Академії. Розвиток багатьох фундаментальних наукових напрямів та збільшення кількості науковців вимагали нагальної розбудови матеріально-технічної академічної бази та найшвидшого розв'язання житлових проблем. Питання масштабного капітального будівництва в АН УРСР як один із заходів успішного відновлення її діяльності було порушено 1 лютого 1946 р. у зверненні президента Академії акад. О. О. Богомольця до голови РНК УРСР М. С. Хрущова. Це звернення сприяло розгортанню процесу будівельних робіт для потреб АН УРСР.

Об'єктом дослідження цієї розвідки є джерела з історії АН УРСР.

Основна мета студій – аналіз та узагальнення комплексу архівних документів із дослідження питань капітального будівництва в АН УРСР у 1946–1960 рр.

Досліджуване питання мало часткове документальне висвітлення в низці наукових збірників, а саме: «Історія НАН України» (1946–1950, 1951–1955, 1956–1960), які були підготовлені та опубліковані Інститутом архівознавства НБУВ. Таким чином, до наукового обігу була введена значна кількість архівних документів, які містять відомості про проведені будівельні роботи в НАН України в повоєнний час. При цьому, оскільки зазначені збірники документів тематично охоплювали, передусім, науково-дослідні та науково-організаційні питання, питання будівництва висвітлені в збірниках документами, переважно узагальнюючого характеру. Відповідно, більш докладна інформація, що міститься в архівних документах, була відображена в них частково.

Перспективними для подальшого дослідження є джерела, що деталізують тривалий процес будівництва в АН УРСР у 1946–1960 рр. Основний масив таких документів зосереджено у фондах Архіву Президії НАНУ (описи: Секретаріат Президії, Планова комісія, Відділ капітального будівництва), архівів інститутів НАН України, ЦДАВО України (ф. 2 – Рада Міністрів УРСР, ф. 337 – Держплан РМ УРСР) та ЦДАГО України (ф. 1 – ЦК КП(б)У). За своїм змістом документи можна умовно об'єднати у декілька груп згідно з перебігом будівництва.

До першої групи відносимо інформаційно важливі документи Про фінансування будівельних робіт. До таких документів належать: Державні плани розвитку республіканського господарства УРСР; постанови, розпорядження та листування Президії АН УРСР з вищими органами влади про перегляд перерозподілу асигнувань і виділення додаткових коштів на будівництво Ботсаду, Львівської філії Академії та ін.; звіти та довідки про виконання річних планів капіталовкладень по будівельно-монтажних роботах тощо.

З них можна отримати інформацію про:

- перелік об'єктів будівництва – установи, житло, господарські споруди, окремі приміщення тощо;
- види будівельних робіт та їхню вартість – будівництво (будова, відбудова, надбудова), ремонт (загальний, поточний або внутрішній), реконструкція і т. ін.;
- матеріально-технічне оснащення будівельних робіт – придбання устаткування, інструментів, транспорту тощо;
- фінансування будівництва – виділення коштів по статті річного республіканського бюджету, кошториси об'єктів, додатково

виділене асигнування, доасигнування за рахунок спеціальних коштів або спецфондів.

Заслуговує на увагу інформація про роль підрядників у будівництві. Серед них – підрядні міністерства, установи та організації в структурі самої Академії (Держбуд, БМУ «Академбуд», трести «Гидрострой» та «Киевгазстрой», житлово-будівельний кооператив АН УРСР та ін.). У цьому ж контексті розглядається й підрядна документація – договори, кошториси, одиничні розцінки на будівельні роботи тощо.

Наступну групу становлять документи, що містять інформацію про процес виділення АН УРСР земельних ділянок – будівельних майданчиків (під будівництво лікарні для вчених, науково-експериментальних баз, будинків для Відділу суспільних наук та інститутів АН УРСР, геофізичної обсерваторії, житла тощо). Процес відводу і закріплення земельних ділянок, складання генерального плану забудови та переоформлення документів на володіння землею Академією висвітлюють постанови РМ УРСР, рішення Комітету Київської міської ради, листування Президії АН УРСР з різними органами та установами.

Окрему групу утворюють документи, що зосереджують інформацію про підготовку проектною та технічною документації. Прикладом можуть слугувати постанови та розпорядження РМ УРСР стосовно затвердження технічних проектних завдань для зведення будівлі Інституту фізичної хімії, об'єктів ГАО, будівлі лабораторії і газифікації Інституту теплоенергетики та інших споруд для установ АН УРСР.

Хід і корегування процесу будівництва на об'єктах Академії репрезентують постанови Президії АН УРСР про стан будівельних робіт; листи, довідки та доповідні записки керівників академічних установ про виконання планів і нагальні потреби будівництва; звернення, пропозиції та клопотання про зміни строків і фінансування тощо. Ця група документів містить інформацію про найскладніший етап – реалізацію запланованого та врегулювання поточних питань будівництва.

Дотична інформація із зазначеної проблеми представлена в таких архівних документах: постановах РМ УРСР про надання та передачу приміщень і будинків установам АН УРСР (Інституту генетики і селекції в м. Харкові, науково-дослідному Інституту використання газу в м. Києві та ін.); листуванні Президії Академії з вищими державними органами України з питань звільнення, повернення та надання приміщень інститутам, лабораторіям, радам та

комітетам (лабораторії електротермії Інституту електротехніки, Львівській друкарні Видавництва АН УРСР та ін.); інформації про розподіл наявних площ між науковими установами тощо.

До групи джерел із питань надання житлової площі науковцям варто віднести: листування АН УРСР з РМ УРСР, постанови і довідки Президії Академії про наявність, стан житлових умов та його покращення, забезпечення співробітників житловою площею. Відомості цієї групи документів деталізують процес вирішення питань капітального будівництва для потреб АН УРСР.

У 1946–1960 рр. у Києві, Харкові, Сталіно (суч. Донецьк), Дніпропетровську (суч. Дніпро), Полтаві та Кримській області (суч. АР Крим) було введено в експлуатацію близько 670 тис. кв. м. лабораторних приміщень і близько 46 тис. кв. м. житлових площ для потреб АН УРСР. Власні будинки отримали Інститут фізичної хімії, Відділ суспільних наук, Обчислювальний центр та ін. Лабораторні приміщення, власне, отримали інститути електрозварювання, фізики, металокераміки і спецсплавів, радіофізики та електроніки, гірничої справи, гідрології та гідротехніки, використання газу та ін. Були побудовані споруди Ботсаду, атомного реактора Інституту фізики в Києві, сейсмічної станції, Головної астрономічної обсерваторії в Києві тощо.

Таким чином, документи архівного фонду НАН України змістовно розкривають особливості фінансового, організаційно-підготовчого та власне будівельного етапів процесу будівництва в АН у 1946–1960 рр. Виявлені матеріали суттєво доповнюють джерельну базу для подальшого дослідження й аналізу процесу капітального будівництва в Академії в повоєнний період.

УДК 930.25:061:59:001.32 (477"2"(091)

Березовська О. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ІНСТИТУТУ ЗООЛОГІЇ
ІМ. І. І. ШМАЛЬГАУЗЕНА НАН УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО
З ІСТОРІЇ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В 2006–2010 РР.**

У 2006–2010 рр. Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України був провідною науковою установою на території України, до завдань якої входило проведення важливих фундаментальних і прикладних досліджень з актуальних напрямів зоології – вивчення

сучасного стану фауни України, популяційної екології, еволюційної морфології, етології, цитології та гістогенезу, моніторингу та охорони тваринного світу, біологічних методів захисту рослин і тварин. Така багатогранна діяльність Інституту знайшла своє відображення у його архівних документах, представлених, зокрема, документацією з науково-організаційної, управлінської, науково-дослідної роботи установи. Завдяки проведеній експертизі цінності та науковому описуванню документації за 2006–2010 рр. архівний фонд інституту поповнився 179 справами, документи яких є вагомим джерельним базисом з історії зоологічної науки в Україні цього періоду.

Науково-організаційна та управлінська діяльність інституту відображена в документах керівництва, ученого секретаря, наукових відділів, спеціалізованої ради з присудження наукових ступенів, відділу кадрів, бухгалтерії, редколегії наукового журналу «Вестник зоологии», профспілки, Українського ентомологічного товариства, Українського наукового товариства паразитологів та Наукової ради з проблем заповідної справи і діяльності заповідників.

У документах керівництва представлені установчі документи інституту (свідоцтва, довідки, листування), постанови та розпорядження президії НАН України стосовно діяльності Інституту, накази директора Інституту з науково-організаційної діяльності. Серед постанов Президії НАН України – документи, що характеризують наукову діяльність установи цього періоду, окреслюють основні напрями подальших наукових досліджень, участь Інституту в загальнодержавних проектах, роботу молодих учених тощо. Зокрема, згідно з розпорядженням Президії НАН України від 20.06.2006 р. № 400 Інститут, спільно з іншими академічними установами, брав участь у розробці Екологічного кодексу України. У постанові президії НАН України від 27.05.2009 р. № 157 висвітлено основні наукові здобутки Інституту в галузі зоологічної науки, охарактеризовано унікальні зоологічні фондові колекції установи, надано результати проведення спільних досліджень з науковими установами Польщі, Болгарії, Росії, Угорщини, Румунії, Ізраїлю, репрезентовано участь співробітників Інституту в наукових заходах, конференціях, радах, комісіях.

В акті комплексної перевірки діяльності Інституту у 2009 р., що міститься в архівному фонді, висвітлено основні наукові здобутки установи за 2004–2008 рр., охарактеризовано результати нових перспективних напрямів досліджень у галузі зоології, яких досяг інститут за цей період, їхнє впровадження, наголошено на необхідності розвитку тісної наукової співпраці з науковцями НААН України (зокрема з

Інститутом захисту рослин щодо покращення якості сільськогосподарської продукції), окреслено коло проблемних питань із забезпечення впровадження у виробництво завершених розробок із прикладної зоології, зокрема впровадження стратегії і плану дій щодо збереження зубра та ведмеда в Україні.

Широко представлене в описі офіційне листування: з міністерствами, відомствами та іншими установами з питань організації і проведення науково-дослідних робіт; із Президією та відділеннями НАН України про виконання їхніх доручень з організації наукових досліджень; із посольствами, консульствами зарубіжних країн в Україні, з зарубіжними науковими установами та відділом міжнародних зв'язків НАН України з питань наукового співробітництва; з установами та організаціями з питань проведення науково-дослідних робіт та з основних питань діяльності Інституту. Експертиза цінності цього виду документації супроводжувалася складним процесом відбору та формування епістолярного жанру документів НАФ.

Серед документації вченого секретаря відклалися документи, що характеризують організаційні заходи, планування, виконання та оформлення результатів наукової діяльності установи. Зокрема, це протоколи засідань Вченої ради Інституту, тематичні та робочі плани науково-дослідних робіт, запити на відкриття тем наукових досліджень; протоколи приймання й оцінки завершених науково-дослідних робіт, висновки Експертної ради при НАН України з оцінки тем фундаментальних досліджень Інституту; реєстраційні, облікові та тематичні картки НДР; звіти інституту про науково-дослідну та науково-організаційну діяльність, звіти про роботу наукових відділів; звіт про роботу Міжвідомчої Азово-Чорноморської орнітологічної станції за 2007 р.

Робота науково-дослідних підрозділів Інституту представлена протоколами засідань наукових відділів, де висвітлювалися питання організації наукових досліджень та участі науковців відділів у наукових темах; розглядалися та обговорювалися напрями дисертаційних досліджень співробітників; приймалися рішення стосовно організації проведення наукових конференцій; підбивалися підсумки результатів річної діяльності відділів та окреслювалися плани робіт із фундаментальних та прикладних наукових напрямів зоологічної науки.

Відділ кадрів представлений річними звітами про чисельність і склад кадрів. У фонді містяться звіти про роботу аспірантури та докторантури. Фінансова діяльність в описі представлена кошторисами, штатними розписами, фінансовими звітами, статистичними звітами з

основних напрямів діяльності Інституту, документами (акти, довідки, пояснювальні записки) ревізії фінансово-господарської діяльності Інституту.

У розділ спеціалізованої ради з присудження наукових ступенів увійшли протоколи та стенограми засідань ради та річні звіти ради про роботу.

На базі Інституту здійснювалося видання наукового журналу «Вестник зоологии», тому до архівного фонду увійшли протоколи засідань редколегії журналу.

Документи (списки, висновки, акти, звіти) про умови праці відображені в службі інженера з техніки безпеки та охорони праці.

Документи профспілкового комітету Інституту, що увійшли до архівного фонду, представлені протоколами засідань профкому та колективним договором.

Довгий час на базі Інституту діють Українське ентомологічне товариство, Українське наукове товариство паразитологів та Наукова рада з проблем заповідної справи і діяльності заповідників, робота яких відображена в протоколах засідань, інформаціях, звітах про діяльність, документах конференцій та зборів тощо.

Науково-дослідна робота Інституту представлена в архівному фонді заключними і етапними, що мають самостійне значення, звітами за науковими темами, виконаними, зокрема, під керівництвом директора Інституту члена-кореспондента НАН України І. А. Акімова, академіків НАН України В. І. Монченка, В. Г. Радченка, члена-кореспондента НАН України І. Г. Ємельянова, докторів біологічних наук Р. В. Андреевої, М. Д. Зерової, М. Ф. Ковтун, В. О. Корнеева, В. В. Корнюшина, С. В. Межжеріна, Н. В. Родіонової та інших. Ця документація свідчить про те, що науковцями Інституту успішно продовжувалося вивчення фауни і систематики, еволюційно-морфологічних основ філогенії тваринного світу України; було розроблено оригінальну концепцію формування мікропросторової структури угруповань обростання; запропоновано нові визначення понять «мікроперифітон» і «макроперифітон»; висунуто гіпотезу зміни морфогенетичних механізмів при переході від клітинного рівня організації в найпростіших до багатоклітинності у Metazoa; сформульовано основні положення концепції періодичної альтерації (перемикань) типу раннього онтогенезу в червоногих моллюсків; створено нові класифікації та філогенетичні реконструкції кількох вищих таксонів безхребетних, а також низки родів і видових комплексів хребетних тварин; запропоновано новий підхід до вирішення проблеми

походження птахів і їхнього польоту; виявлено функціонально-морфологічні основи спеціалізації окремих органел, органів і їхніх систем в окремих безхребетних тварин упродовж їхнього онтогенезу. Важливе прикладне значення мали роботи установи, спрямовані на інвентаризацію та моніторинг ресурсів тваринного світу України в умовах впливу антропогенних чинників, розроблення наукових засад його невиснажливого використання та охорони.

В архівному фонді Інституту зберігається також документація з кадрових питань (особового складу), пов'язана із забезпеченням соціального захисту працівників. Це – види документів, що можуть бути використані для забезпечення законних прав та інтересів громадян: при виконанні запитів соціально-правового характеру відповідно до вимог чинного законодавства (накази директора з кадрових питань, штатно-посадові розписи, контрольні списки наукових співробітників, контракти на роботу в Інституті, особові картки (ф. Т-2) та особові справи звільнених співробітників, особові рахунки по заробітній платі, відомості з персоніфікованого обліку працівників).

Представлена документація Інституту за 2006–2010 рр. дозволяє дослідникам історії академічної біологічної науки, зокрема в галузі зоології, здійснити комплексний джерелознавчий аналіз та представити цілісну характеристику розвитку основних напрямів роботи Інституту цього періоду.

УДК 001.32 (477):929:531:930.25

Брякало Т. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ,
Бойко Ю. О.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

**НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ
Г. С. ПИСАРЕНКА: НОВІ НАДХОДЖЕННЯ
ДО АРХІВНОГО ФОНДУ НАН УКРАЇНИ**

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ), що виконує функції головного архівного підрозділу в системі НАН України з питань формування, зберігання, обліку й використання документів Архівного фонду НАН

України, у 2016 р. сформовано особовий фонд № 142 «Писаренко Георгій Степанович (12.11.1910 – 09.01.2001) – академік НАН України за спеціальністю «механіка, міцність у машинобудуванні» (1964), віце-президент АН УРСР (1970–1978)».

Ім'я Г. С. Писаренка (1910–2001) – механіка, засновника всесвітньо відомої школи з міцності матеріалів та елементів конструкцій в екстремальних умовах, академіка НАН України – відоме далеко за межами нашої держави. Народився майбутній учений в багатодітній селянській родині на хуторі Скрильники Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Трудовий шлях почав у сімнадцять років. Працював робітником на підприємствах і заводах на Уралі. У 1936 р. закінчив з відзнакою суднобудівний факультет за фахом «Механічне устаткування суден» Горьківського індустріального інституту. Вивчення великого циклу фундаментальних дисциплін, які передбачались обраним фахом, дозволило Г. С. Писаренку отримати спеціальність інженера-механіка. Прагнення здобувати нові знання, вирішувати складні конструкторські задачі спонукало молодого вченого до вступу в аспірантуру Київського індустріального інституту, де він навчався впродовж 1937–1940 рр. Зі вступом до аспірантури фактично розпочалася наукова біографія Георгія Степановича. На своєму трудовому шляху вчений займав різні відповідальні посади – головний учений секретар, віце-президент, член Президії, радник при Президії НАН України, голова Південно-Західного наукового центру АН УРСР та ін.; працював у провідних наукових установах країни – Інституті будівельної механіки, Інституті чорної металургії, Інституті металокераміки та спецсплавів, Інституті проблем матеріалознавства; викладав і очолював кафедру опору матеріалів у Київському політехнічному інституті; працював на виробництві – Уфимському моторобудівельному заводі, Центральному інституті авіаційного моторобудівництва.

Окреме місце в науковій біографії вченого займає втілена в життя мрія – організація нової дослідної інституції в науковому просторі України – Інституту проблем міцності, який вчений очолював упродовж усього життя (з 1966 р. – директор, з 1988 р. – почесний директор).

Внесок Г. С. Писаренка в становлення та розвиток точних наук важко переоцінити: він є розробником нового напрямку в механіці – дослідження міцності матеріалів та елементів конструкцій в екстремальних умовах, автором понад 800 наукових публікацій, зокрема 60 монографій, підручників і довідників, які є актуальними й нині. Під

його керівництвом та консультуванням підготовлено 180 кандидатів та 49 докторів наук, створено понад 100 оригінальних випробувальних установок, багато з яких відзначені медалями та дипломами міжнародних і всесоюзних виставок.

Формування особового архівного фонду Г. С. Писаренка відбувалося в кілька етапів. Перше надходження документів на постійне зберігання до ІА НБУВ сталося в 1974 р. з видавництва «Наукова думка». Це – машинописні примірники наукових монографій та статей Г. С. Писаренка. Другий етап – відбір особових документів вченого за місцем роботи у 2011–2012 рр. з Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України. З інституту передано на постійне зберігання до архівосховища ІА НБУВ значну кількість документів із науково-дослідної та науково-організаційної діяльності Г. С. Писаренка, фотодокументи та біографічні документи. Зважаючи на значну кількість документів, їхню багатогранність і різноплановість, було проведено експертизу цінності документів, аналіз їхнього змісту, атрибуцію, систематизацію за декількома основними групами, а саме: наукові праці вченого та робочі матеріали до них, документи біографічні та про вченого, документи з діяльності, листування, фотодокументи, дарчі і зібрані матеріали. В результаті наукового описування було сформовано 656 справ за 1908–2000 рр.

Серед найчисленнішої групи документів, що відклалися у фонді – наукові праці Г. С. Писаренка та робочі матеріали до них, які описані в 298 справах і включені до опису № 1 «Наукові праці та робочі матеріали до них». Це – машинописні примірники з правками та помітками вченого таких відомих робіт, як «Колебания упругих систем с учетом рассеяния энергии в материале» (1954), «Рассеяние энергии при механических колебаниях» (1960–1961), «Статистичні теорії міцності та їх застосування до крихких металокерамічних матеріалів» (1961), «Краткий курс сопротивления материалов» (1962); автограф автобіографічної монографії «Жизнь в науке» (1987) та машинопис із помітками і вставками вченого роботи «Воспоминания и размышления» (1994), яка викликала свого часу жвавий інтерес серед наукових кіл і колег Георгія Степановича. Також у фонді представлено значну кількість наукових статей вченого, доповідей і тез до них, курси лекцій та семінарів. Крім статей з основної тематики наукових досліджень вченого, представлена низка студій, присвячених історії науки, зокрема розвитку механіки в АН України, історії кафедри опору матеріалів КПІ, низка статей про визначних науковців – С. П. Тимошенка, М. К. Янгеля, С. В. Серенсена, Б. Є. Патона та інших.

Серед робочих матеріалів переважають особисті записи вченого, виписки, нотатки за тематикою наукових досліджень Г. С. Писаренка, зокрема з проблем механіки, міцності матеріалів, машинобудування і приладобудування, історії науки.

До опису № 2 «Документи біографічні та про вченого, фотодокументи, документи, зібрані вченим» включено 82 справи, в яких описано документи, що стосуються біографії Г. С. Писаренка, статті про нього, низка фотографій, наукові праці інших авторів щодо проблематики наукових досліджень вченого. Біографічні документи Г. С. Писаренка представлені характеристиками, автобіографіями та анкетами різних років, особовими листками з обліку відділу кадрів. У фонді відклалися документи про присудження Г. С. Писаренкові Державних премій УРСР та СРСР, про висунення кандидатури вченого до складу академіків АН СРСР. Цікавим є екслібрис вченого, виконаний відомим українським художником-графіком Георгієм Малаковим. Серед масиву фотографій, які систематизовані в 17 справах, увагу викликають фотознімки вченого з академіком ВУАН С. П. Тимошенком (під час візиту його в УРСР у 1958 р.), з президентом АН СРСР М. В. Келдишем, президентом НАН України Б. Є. Патонем, директором Інституту радіофізики АН УРСР О. Я. Усиковим та іншими.

Документи з науково-дослідної та науково-організаційної роботи вченого об'єднано в 141 справу, включену до опису № 3 «Документи з діяльності». У цій групі є документи, які репрезентують роботу вченого в системі Академії наук України, зокрема в Інституті проблем матеріалознавства, Інституті проблем міцності, Редакційно-видавничій раді, Північно-Західному науковому центрі. Низка документів висвітлює участь Георгія Степановича у розробці наукових досліджень, присвячених розвитку теоретичної механіки, космічним дослідженням, раптовим викидам вугілля, газу і порід у шахтах, землетрусам та ін. Досить інформативними є документи з діяльності вченого в стінах Київського політехнічного інституту. Серед них – спогади та виступи про роботу на кафедрі опору матеріалів, програми авторських курсів лекцій, плани роботи та ін.

Епістолярну спадщину вченого висвітлено в описі № 4 «Листування», що включає у себе 135 справ. Серед адресатів та кореспондентів Г. С. Писаренка іноземні та вітчизняні вчені – президент Болгарської АН А. Балевський, співробітник Інституту механіки машин Словацької АН І. Я. Балло, член Німецької асоціації досліджень і випробувань матеріалів С. Бачофер, генеральний секретар Міжнародної академії астронавтики Ж.-М. Контант, професор

Університету Мінесоти Г. І. Баренблат, заступник директора з наукової роботи Інституту основних проблем техніки Польської АН В. Гутковський, професор університету Цінхуа (КНР) З. С. Зенг, вітчизняні академіки та член-кореспонденти – А. С. Бережний, В. П. Васильєв, Я. М. Григоренко, П. М. Василенко, О. М. Гузь, І. Л. Повх, В. В. Панасюк, один із перших академіків ВУАН С. П. Тимошенко та ін.

Репрезентація документів особового архівного фонду Г. С. Писаренка дає змогу здійснити наукову реконструкцію біографії вченого, прослідкувати шлях становлення його як науковця, визначити етапи наукової діяльності, встановити специфіку і унікальність внеску вченого в розвиток теоретичних наук та історії науки в цілому.

УДК 929"388"(093.2):930.25(477)

Булгаков Ю. В.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ДОКУМЕНТИ ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО В ОСОБОВОМУ АРХІВНОМУ ФОНДІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ П. С. СОХАНЯ

2016 рік є багатим на ювілейні дати в історії української історичної науки, зокрема археографії. Так, 29 вересня 1866 р., 150 років тому, народився видатний український історик, археограф, громадський та політичний діяч, академік АН УРСР та АН СРСР Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934). А через 60 років, 18 листопада 1926 р., тобто 90 років тому, народився інший відомий український історик, член-кореспондент НАН України, засновник та директор Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України Павло Степанович Сохань (1926–2013), який брав безпосередню участь у вшануванні пам'яті свого видатного попередника. В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського сформовано особовий архівний фонд П. С. Соханя, в якому відклався значний масив документів, що висвітлюють історію вшанування пам'яті М. С. Грушевського наприкінці 1980 – в середині 2000-х років.

У фонді містяться документи про діяльність спеціальної комісії з вивчення творчої спадщини М. С. Грушевського, створеної за

рішенням республіканської наради «Українська археографія: сучасний стан і перспективи розвитку», яка відбулась у грудні 1988 р. у м. Києві. В статті Г. В. Боряка «Повернути народів наукову спадщину М. С. Грушевського» (1989) йдеться про перше засідання цієї комісії та зафіксовані розроблені нею першочергові заходи щодо вшанування пам'яті М. С. Грушевського: перевидання «Історії України-Руси»; підготовка колективної монографії про життя та історичні погляди М. С. Грушевського; укладання повної бібліографії праць ученого. З порядку денного засідання комісії від 4 липня 1989 р. дізнаємося, що до вказаних заходів додалися репринтне видання «Ілюстрованої історії України» та підготовка до публікації епістолярної спадщини М. С. Грушевського з його фамільного архіву.

В основу підготовки багатотомного видання «Вибраних праць» М. С. Грушевського було покладено перевидання «Історії України-Руси» та «Історії української літератури». Відомості про підготовку цього видання містить постанова Президії АН УРСР (1990), листування між академіками АН УРСР В. В. Скопенком та Ю. Ю. Кондуфором (1989), листи П. С. Соханя до академіка АН УРСР В. Г. Бар'яхтара (1989), виконавчого директора Міжнародного благодійного фонду Михайла Грушевського Л. В. Решодька до Президента України Л. М. Кравчука та в. о. Прем'єр-міністра України Ю. Л. Звягільського (1993), П. С. Соханя та Л. В. Решодька до Прем'єр-міністра України В. А. Масола тощо, що зберігаються у фонді.

У результаті роботи упорядників та видавців з'явився проект перевидання праці «М. Грушевський. Історія України-Руси. Т. 1–10. Репринтне видання» (1989). Інформацію про реалізацію цього проекту містить графік підготовки перевидання, проекти зворотів видавничих титулів 1-го, 3–5-го томів, планова калькуляція (1994) та звіти про благодійні пожертви на видання 5-го тому, документи про презентацію 1-го–8-го томів (запрошення, 3 статті), договір про перевидання 10-го тому (1997), рекламний проспект «Вибраних праць» М. С. Грушевського англійською мовою, почесна грамота Стілки письменників України видавництву «Наукова думка» (1993). Процес підготовки перевидання «Історії України-Руси» знайшов відображення на сторінках періодичної преси, у статтях Л. Копань, Е. Тищенко, І. Ізотової, О. О. Мавріна, які також зберігаються у фонді, тощо.

Окремі документи особового фонду П. С. Соханя проливають світло на підготовку й інших видань, присвячених М. С. Грушевському: проект змісту праці «Михайло Грушевський. Життя і наукова творчість» (1989), пропозиції до складання збірника «Життя Михайла

Грушевського: документи і матеріали (1866–1934 рр.)» (1992), плани-проспекти книг «М. Грушевський в діалогах з сучасниками» та «М. С. Грушевський – в світлі документів», бібліографічного покажчика «Михайло Сергійович Грушевський».

У фонді відклалися документи про підготовку до відзначення 125-річного та 130-річного ювілеїв від дня народження М. С. Грушевського, серед яких: Указ Президента України (1995), Постанова Кабінету Міністрів України (1996), Постанова Президії АН УРСР (1991), Розпорядження Президії НАН України (1996), пропозиції НАН України до програми заходів (1996), рішення Організаційного комітету з підготовки та відзначення 130-річчя від дня народження М. С. Грушевського (1996), пропозиції та попередній персонально-тематичний план виступів на радіо співробітників Інституту української археографії та джерелознавства НАН України, пропозиції Інституту історії України НАН України, кошториси витрат на проведення Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження М. С. Грушевського (1995), програма конференції «Михайло Грушевський – історик, політик, громадянин» та проект програми конференції «Михайло Грушевський і сучасна історична думка» (1996), статті в періодичній пресі (1991).

Широким спектром документів у фонді П. С. Соханя представлена діяльність Міжнародного благодійного фонду Михайла Грушевського. Питання організаційного оформлення Фонду розкривають свідоцтво про реєстрацію Фонду та його статуту (1993), статут Фонду в редакціях 1993 та 1998 рр., інформація про Фонд, список національних програм Фонду та зразок заяви про вступ до Фонду, порядок денний засідання Ради співзасновників Фонду, заява Інституту археографії АН України про вступ до Фонду. Про створення Міжнародного благодійного фонду Михайла Грушевського йдеться в листах директора Українського наукового інституту Гарвардського університету (США) Р. Шпорлюка до Г. В. Боряка, директора Центру досліджень історії України імені Петра Яцика при Канадському інституті українських студій Альбертського університету (Канада) Ф. Є. Сисина до П. С. Соханя (1993), Л. В. Решодька до Президента України Л. Д. Кравчука, до П. С. Соханя (1993, 1998), Президента України Л. Д. Кучми до Л. В. Решодька та в статтях голови Ради співзасновників Фонду М. Г. Жулинського та М. Некрасової.

Одним із завдань Фонду було сприяння організації Історико-меморіального музею М. С. Грушевського, зафіксованого в статуті Комітету сприяння Історико-меморіальному музею Михайла

Грушевського (1993), листах директора Музею історії міста Києва Т. Є. Хоменко до М. Г. Жулинського та М. Г. Жулинського до П. С. Соханя (1993), а також у пакеті документів про необхідність реставрації будинку музею у 1997–1998 рр.

Фонд активно домагався встановлення у м. Києві пам'ятника М. С. Грушевському та бюста вченого, про що свідчать, зокрема: калькуляція на бронзовий бюст (1994), креслення до проекту пам'ятника роботи народного художника України І. В. Макогона (1994), лист Л. В. Решодька до академіка НАН України В. А. Смолія (1998), статті Л. В. Решодька у періодичній пресі, відкритий лист «Усьому своє місце. Пам'ятнику Грушевському – теж!».

У досліджуваному фонді вченого містяться документи про підтримку з боку Міжнародного благодійного фонду Михайла Грушевського присвоєння Інституту української археології АН України імені М. С. Грушевського – це лист Л. В. Решодька до Президента АН України Б. Є. Патона (1993), стаття Л. В. Решодька та Г. В. Боряка «Грушевський повернувся до академії» (1995). В архіві П. С. Соханя збереглися документи про вшанування пам'яті вченого у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: положення про стипендію М. С. Грушевського для студентів, доповідна записка Л. В. Решодька академіку НАН України, ректору університету В. В. Скопенку про доцільність прийняття М. С. Грушевського у почесні члени викладацького колективу.

Окрім перевидання опублікованих праць М. С. Грушевського в середині 1990-х років набула розвитку ідея публікації невиданих творів, щоденників та епістолярної спадщини вченого, яка знайшла відображення у листах голови Українського історичного товариства (США) Л. І. Винара до П. С. Соханя (1995–1998), І. Б. Гирича (1995), О. Кучерука (1997) та листах П. С. Соханя до Л. І. Винара (1997) та М. Г. Жулинського.

Для проведення заходів із вшанування пам'яті М. С. Грушевського була створена Рада з питань вивчення наукової спадщини та політичної діяльності М. С. Грушевського при Президенті України. Питання організаційного оформлення Ради висвітлюються в Указах Президента України (1998), проектах та затвердженому варіанті положення про Раду (1998), складі Ради (1997, 1998), рішеннях засідань Ради (1998), обговорюються в листах Л. В. Решодька, П. С. Соханя та академіка НАН України П. Т. Тронька до Президента України Л. Д. Кучми (1997), Міністерства юстиції України до НАН України (1998), академіка НАН України В. А. Смолія

до П. С. Соханя (1998), Міністерства інформації України до В. А. Смолія (1998).

Саме завдяки діяльності Ради став можливим початок реалізації видання «Повного зібрання творів» М. С. Грушевського, репрезентований в особовому фонді П. С. Соханя дорученням Президента України Л. Д. Кучми І. Ф. Драчу та І. О. Мітюкову (2001), листуванням П. С. Соханя з міністерствами економіки та фінансів України (1998), листами Державного комітету телебачення і радіомовлення до видавництва «Світ» (2003) та Інституту української археології і джерелознавства імені М. С. Грушевського (2003), планами-проспектами, кошторисом необхідних витрат на видання (1998), проектами титулу (2002), матеріалами до презентації перших томів (2002, 2005).

Таким чином, в архівному фонді П. С. Соханя представлено документи про організацію основних заходів, спрямованих на вшанування пам'яті М. С. Грушевського.

УДК 930.25:061:91:001.32 (477)

Воловник Л. С.,
головний редактор НБУВ

АРХІВНИЙ ФОНД ІНСТИТУТУ ГЕОГРАФІЇ НАН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА НАПОВНЕНІСТЬ

Інститут географії Національної академії наук України – провідна науково-дослідна установа з розвитку природничо-географічної, суспільно-географічної та картографічної науки не тільки в Україні, а й поза її межами.

Інститут створено в системі Академії наук у 1991 р. на базі Відділення географії Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна АН УРСР. Але поза увагою дослідників процесу організації Інституту не може залишатися низка інших постанов Президентів більш раннього періоду, що передували цьому процесу. Так, за постановою Президії АН УРСР від 03.03.1964 р. № 45 «Про розвиток в Академії наук УРСР досліджень у галузі географії» в Інституті геологічних наук АН УРСР створено Сектор географії з відділами економічної географії, фізичної географії та картографії на чолі з доктором економічних наук

М. М. Паламарчуком (академік з 1973 р.). (Географічна наука в Національній академії наук України. – Київ, 2009. – С. 5).

Згідно з постановою Президії АН УРСР від 14.02.1967 р. № 45 Сектор географії передавався з Інституту геологічних наук до складу академічної Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (далі – РВПС УРСР АН УРСР). В акті приймання-передавання від 28 лютого 1967 р. зазначено, що в складі Сектору географії на той час функціонували відділи – «экономической географии, водного баланса суши, комплексного картографирования производительных сил УССР, географии почв с общей численностью 59 штатных бюджетных единиц...». (ІА НБУВ, ф. 407, оп. 1 дод., спр. 254, арк. 1).

У постанові Президії АН УРСР від 10.09.1970 р. № 261 «Про уточнення напрямів наукових досліджень, положення та структури Ради з вивчення продуктивних сил Української РСР Академії наук УРСР» зазначено, що на базі географічних відділів РВПС УРСР АН УРСР відповідно до рішення Бюро Президії АН УРСР від 11.05.1970 р., наказ № 18-Б створюється Сектор РВПС комплексних географічних досліджень, який з 20 вересня 1970 р. передається зі складу РВПС УРСР АН УРСР до Відділу наук про Землю і Космос. (ІА НБУВ, ф. 407, оп. 1 дод., спр. 416, арк. 1–2).

Ця постанова давала однозначну відповідь на питання стосовно необхідності створення Інституту географії в Україні, наголошуючи, що Сектор географії АН УРСР в перспективі має бути перетворений на інститут.

Сектор географії відповідно до постанови Президії АН УРСР від 07.10.1970 р. № 289 отримав самостійність у науковому відношенні, а у фінансовому – був підпорядкований Інституту геофізики АН УРСР. Через десять років у зв'язку зі створенням Відділення океанології та географії АН УРСР та відповідно до Постанови Президії АН УРСР від 27.06.1980 р. № 321 Сектор географії знову змінює підпорядкування – його передано до Морського гідрофізичного інституту АН УРСР і за постановою Президії АН УРСР від 17.07.1981 р. № 407-Б сектор перейменовано у Відділення географії Морського гідрофізичного інституту. За постановою Президії АН УРСР від 11.05.1983 р. № 263 Відділення географії знову було підпорядковане Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна. 13.11.1991 р. прийнято доленосну постанову Президії АН України № 300 про створення Інституту географії АН України на базі Відділення географії та введено інститут до складу Відділення наук про Землю. Таким чином забезпечене необхідне розширення географічних досліджень в умовах незалежної України. Першим

директором Інституту географії АН України було призначено доктора географічних наук Леоніда Григоровича Руденка, академіка НАН України з 2009 р., наукова діяльність якого пов'язана з географією та картографією.

Структурні підрозділи з географії в системі АН – попередники Інституту географії упродовж значного часу (1964–1991) – підпорядковувалися різним академічним установам, і це вплинуло на процес формування архівного фонду інституту, його структуру, місце зберігання. Документація за 1964–1969 рр. не відкладалася в архівному фонді Інституту географії НАН України, а зберігається в архівних фондах Інституту геологічних наук НАН України та Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України (фонд зберігається в ІА НБУВ). Таким чином, у фонді Інституту відклалися документи з 1970 р., що створилися в науково-організаційній, науково-дослідній діяльності та роботі з кадрових питань Сектору географії Інституту геофізики АН УРСР; Сектору географії Морського гідрофізичного Інституту АН УРСР; Відділення географії Морського гідрофізичного інституту АН УРСР; Відділення географії Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна АН УРСР та з 1991 р. вже безпосередньо Інституту географії НАН України.

Загалом архівний фонд Інституту географії НАН України налічує 1866 справ за 1970–2013 рр., а саме: 698 справ науково-організаційної документації за 1970–2006 рр.; 461 справа науково-дослідної документації за 1970–2013 рр. та 305 справ документації з кадрових питань за 1970–2011 рр.

У науково-технічному архіві Інституту географії НАН України відкладалася документація, що висвітлює науково-організаційну діяльність за 1970–2013 рр., зокрема накази директора з основної діяльності; листування з Президією НАН України, установами про організацію науково-дослідних робіт; протоколи засідань ученої ради; протоколи приймання завершених науково-дослідних робіт та документи з їхнього відкриття; протоколи засідань наукових відділів; тематичні і робочі плани НДР; звіти про наукову діяльність Інституту; звіти про діяльність наукових відділів; документи (звіти, інформації) про міжнародні наукові зв'язки; протоколи, стенограми засідань та річні звіти спецради; протоколи засідань редколегії «Українського географічного журналу» (1993–2001); звіти про чисельність і склад кадрів; звіти про роботу аспірантури; штатні розписи; кошториси і плани фінансування; звіти про фінансово-господарську діяльність; документи (протоколи, колективні угоди) профкому. В річному розділі за 2001 р. відклався підготовлений директором Інституту географії НАН України Л. Г. Руденком пілотний

проект Національного атласу України, який вийшов друком у 2007 р. Також сформовані справи з документами про представлення до присудження державних та іменних премій В. П. Палієнко (1997), Л. Г. Руденку (2002), про надання населеним пунктам статусу «гірські пункти, місцевість» (1995–2003).

Науково-дослідна документація у фонді Інституту представлена науковими звітами з завершених науково-дослідних тем (1970–2013), виконаних за національними, державними, цільовими, науково-технічними, конкурсними програмами. В наукових звітах відображені результати досліджень природних і природно-антропогенних ландшафтів гірничо-видобувних регіонів України, змін ландшафтно-структури територій України, що сталися під впливом промислової діяльності, обґрунтовано доцільність розташування, будівництва та безпечного функціонування інженерних споруд різного призначення. Зокрема, в архівному фонді відклалися наукові звіти: «Конструктивно-географічні напрями регіонального природокористування у зв'язку із розвитком мінерально-сировинної бази України» (2006 р., керівник – В. П. Палієнко); «Напрями і шляхи удосконалення промислового використання корисних копалин в контексті комплексного освоєння природно-ресурсного потенціалу України» (2011 р. керівник – С. А. Лісовський); «Інтегральний потенціал території і пріоритети господарської діяльності регіонів України» (2011 р., керівник – Г. П. Підгрушний); «Обґрунтування першочергових заходів до проекту національного плану дій щодо переходу України до сталого розвитку (стабілізаційний етап) за цілями соціогуманітарного вектора розвитку» (2013 р., керівник – Л. Г. Руденко). Чорнобильська тематика досліджень представлена заключними звітами за період 1989–2010 рр. Серед керівників завершених тем наукових звітів відомі науковці – М. Ф. Веклич, В. І. Галицький, І. О. Горленко, А. П. Золовський, О. М. Маринич, М. М. Паламарчук, В. П. Палієнко, Г. О. Пархоменко, П. С. Погребняк, Л. Г. Руденко, І. Л. Соколовський, М. І. Фащевський.

Науково-дослідна документація також представлена дисертаціями та авторефератами за період 1970–2013 рр.

Документація з кадрових питань за 1970–2011 рр. представлена наказами директора з особового складу; особовими справами звільнених працівників; особовими рахунками по зарплаті. В архіві інституту зберігається особова справа акад. НАН України М. М. Паламарчука (2000) та особові справи видатних науковців, докторів наук – В. А. Барановського; С. Ю. Бортника; М. Ф. Веклича; Н. П. Герасименко; І. О. Горленко; М. Д. Гродзинського; А. П. Золовського;

А. А. Ковальчука; А. В. Матошка; О. М. Паламарчука; О. Г. Пархоменко; В. М. Пашенка; М. Д. Пістуна; Н. О. Сіренка; А. Г. Старостенко; І. Х. Удри; Р. О. Язиніної.

Отже, архівний фонд Інституту географії НАН України – багатогранне джерело для дослідження розвитку географічної науки в НАН України. Додатковою джерельною базою для дослідників розвитку географічної науки є документи з архівних фондів установ НАН України, в підпорядкуванні і структурі яких перебували Сектори та Відділення географії, починаючи з 1964 р. до часу офіційного створення самостійного Інституту географії АН України в листопаді 1991 р.

УДК 930.25:629.73(091)(477)

Герасімова Т. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ОСОБОВІ ФОНДИ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ АВІАЦІЇ ТА ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В АРХІВАХ УКРАЇНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Авіаційна галузь є однією з найбільш високотехнологічних і стратегічних галузей, що відображає загальний рівень технічного розвитку держави, послуговуючись найновітнішими здобутками науки й техніки. Для подальшого її розвитку доцільним видається вивчення та розкриття шляхів її історичного розвитку. А це можливо тільки завдяки дослідженню документальних джерел з історії авіації, що дійшли до сьогодення, великий пласт яких становлять особові архівні фонди українських істориків авіації та фахівців авіаційної галузі. Саме вивчення цих особових архівів дає змогу переосмислити та об'єктивно оцінити історичні факти, які раніше не були досліджені.

Для комплексного відображення досліджуваної теми необхідно визначити зміст, склад, особливості комплектування, формування, зберігання й використання та джерельно-інформаційний потенціал архівних фондів особового походження українських істориків авіації та фахівців авіаційної галузі. Для досягнення цього необхідно здійснити аналіз історіографії вказаної теми та встановити ступінь дослідженості архівних джерел з історії авіації на теренах України; визначити політичні та культурні чинники, що впливали на розвиток

авіаційної галузі ХХ ст.; встановити хронологію й виокремити етапи комплектування особових архівних фондів українських істориків авіації та фахівців авіаційної галузі; розкрити основні принципи та методи формування й наукового опрацювання досліджуваних архівних фондів; визначити особливості їх зберігання в архівосховищах й використання дослідниками; проаналізувати склад фондів та структурні категорії документів, що їх становлять; виявити основні типи й види архівних документів за тематичними групами та змістом; здійснити наукове опрацювання неатрибутованих документів із досліджуваних архівів, встановити їхніх авторів, зміст, дати й місця створення; вдосконалити існуючі описи на фонди авіаторів відповідно до сучасних норм наукового опрацювання архівних документів; визначити джерельно-інформаційний потенціал досліджуваних архівних фондів для вивчення історії української авіації.

Особові архівні фонди українських істориків авіації та фахівців авіаційної галузі наразі зберігаються в архівосховищах України, насамперед в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центральному державному науково-технічному архіві України, Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, Державному архіві Полтавської області тощо.

Основний пласт архівних фондів особового походження, що стосуються авіаційної галузі, знаходиться в Інституті рукопису НБУВ. Це, зокрема, фонд Корольової Євгенії Володимирівни (1905–1997), історика авіації, інженера, літератора (фонд № 328); фонд Карацуби Степана Ісаковича (1897–1984), авіаконструктора, історика авіації (фонд № 275); фонд Карпеки Олександра Даниловича (1894–1918), авіаконструктора (фонд № 240). Є окремі документи з досліджуваної тематики в фонді Кислова Василя Васильовича (1943), інженера-механіка, історика науки і техніки (фонд № 341).

Поза тим, у Центральному державному науково-технічному архіві України зберігається фонд М'ялиці Анатолія Костянтинівича (1940), автора більш ніж 40 науково-дослідних робіт у галузі літакобудування та комп'ютеризації машиноорієнтованого виробництва авіаційної техніки (фонд № 237), а в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві – фонд родини Терещенків, великих українських поміщиків, власників цукрових, винокурних і лісопилних заводів у Київській, Волинській Подільській, Чернігівській, Харківській, Катеринославській, Орловській і Могилевській губерніях (фонд № 830). З цього архіву значення для дослідження обраної нами теми мають документи Ф. Ф. Терещенка,

авіатора й авіаконструктора-аматора. У Державному архіві Полтавської області відклалася колекція документів про Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея, 1897–1941), видатного вченого в сфері авіації та космонавтики (фонд № 8828).

У цій та суміжних галузях вітчизняної науки українські дослідження досі обмежувалися хронологією розвитку літакобудування на теренах України, історією окремих підприємств авіаційної галузі, внеском окремих авіаконструкторів у розвиток вітчизняної та світової авіації, дослідженням історії авіаційної промисловості. В зазначених межах в розробку цієї теми зробили вагомий внесок українські вчені А. І. Харук [1], В. В. Татарчук [2], Л. П. Халецька [3]. Однак комплексний аналіз джерельно-інформаційного потенціалу, змісту, складу, особливостей комплектування, формування, зберігання й використання архівних фондів видатних діячів української авіаційної галузі досі не здійснений. Тому першочерговим для нас є розкриття невідомих сторінок історії авіаційної галузі на теренах України, для відображення яких украй важливим є вивчення особових архівних фондів українських авіаторів, правильне розуміння історичних документальних джерел та об'єктивне їх трактування.

Список використаних джерел:

1. *Харук А. І.* Авіаційна промисловість України як складова військово-промислового комплексу у 1910-ті – 1980-ті роки : дис. ... д-ра іст. наук : 20.02.22 / Харук Андрій Іванович ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2011. – 443 арк.

2. *Татарчук В. В.* Історія авіаційного напрямку освіти і техніки в Київському політехнічному інституті (кінець ХІХ ст. – 1914 рр.) : загальний огляд / В. В. Татарчук // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – Сер. : «Історія науки і техніки». – Харків : НТУ «ХПІ», 2013. – № 48 (1021). – С. 170–181.

3. *Халецька Л. П.* Становлення українського повітроплавання : Олександр Данилович Карпека (1894–1918) / Л. П. Халецька // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. ст. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 97. – С. 269–275.

Горсва В. В.,
заввідділу НБУВ,
канд. іст. наук

ОСОБОВИЙ АРХІВ КОМПОЗИТОРА ВІКТОРА КОСЕНКА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ

24 листопада 2016 р. виповнюється 120 років від дня народження відомого українського композитора, піаніста, педагога Віктора Степановича Косенка. Архівна спадщина митця зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

В. С. Косенко був непересічною людиною з надзвичайним музичним обдаруванням. Так, у дев'ять років він на слух грав Патетичну сонату Бетховена. Отримавши музичну освіту в Варшавській та Петербурзькій консерваторіях, у 1918 р. він поїхав до рідні в Житомир, де й провів більшу частину свого життя. Саме тут він сформувався як виконавець, композитор та педагог, а організоване ним камерне тріо (В. С. Косенко – фортепіано, В. Г. Скороход – скрипка і В. Ю. Коломойцев – віолончель) дало понад 100 концертів для селян, робітників та солдатів.

У 1924 р. з метою розширення творчих зв'язків В. С. Косенко їде до Москви, де вперше було надруковано його фортепіанні твори. Там він дає авторський концерт, що сприяє дедалі ширшому визнанню його творчості. У 1927 р. В. С. Косенка запрошують до Харкова (тодішньої столиці України) на кілька авторських концертів. Вони проходять дуже успішно, про що свідчать схвальні відгуки в пресі. У 1928 р. Українська філармонія пропонує В. С. Косенкові та співакці Оксані Колодуб здійснити гастрольну подорож Донбасом для популяризації класичної музики серед трудового населення. Документи свідчать про побутові незручності під час гастролей, про фізичне виснаження від надлишку роботи, проте й про щире задоволення В. С. Косенка від музичного спілкування із вдячними слухачами.

У 1929 р. В. С. Косенко переїжджає до Києва, де його запрошують на посаду викладача Музично-драматичного інституту імені М. Лисенка, пізніше реорганізованого в консерваторію. Тут він веде класи спеціального фортепіано, камерного ансамблю, курс аналізу форм на історико-теоретичному та композиторському факультетах.

Численні учні, колеги, педагоги, друзі і всі, хто знав цього видатного митця, згадували його прекрасні піаністичні і композиторські

здібності, абсолютний слух, а самого Віктора Степановича характеризували як талановитого музиканта, скромну і гарно виховану, надзвичайно духовно чисту і благородну людину, яка безкорисливо віддавала своє життя та працю справі розвитку вітчизняного мистецтва.

Помер В. С. Косенко дуже рано – на 42-му році життя – 3 жовтня 1938 р. Він залишив по собі понад 250 творів різних жанрів, які увійшли в золотий фонд української фортепіанної музики.

Архівні матеріали В. С. Косенка були дбайливо збережені дружиною композитора, Ангеліною Володимирівною Косенко, передані в дар до Інституту рукопису НБУВ вже донькою митця, Раїсою Едуардівною Канеп-Косенко. На сьогодні архівний фонд перебуває на стадії науково-технічного опрацювання. Під час первинної систематизації особового фонду «Косенко Віктор Степанович (1896–1938) – композитор, піаніст, педагог» (ф. 411), що надійшов до бібліотеки в розсипу, було виділено такі основні групи документів: 1) біографічні матеріали; 2) творчі матеріали; 3) матеріали про службу, професійну, громадську діяльність; 4) листування; 5) матеріали господарсько-майнового та побутового характеру; 6) матеріали з дарчими написами; 7) матеріали про фондоутворювача; 8) матеріали про увіковічення пам'яті композитора.

До біографічних матеріалів відносять життєпис композитора та характеристика з Музично-драматичного інституту імені М. Лисенка (консерваторії).

Найбільша група фонду – «Творчі матеріали» – сформована з підгруп рукописів музичних творів для оркестру, камерних ансамблів, фортепіано, музики до фільмів. Зокрема, в підгрупі музичних творів для оркестру наявні партитура та партії «Героїчної увертюри для симфонічного оркестру» (ор. 21), партитури «Симфонічної поеми для великого симфонічного оркестру» (ор. 25) та «Симфонічної поеми на молдавські теми», партії «Симфонічної поеми». Там само знаходяться партитури «Концерту для фортепіано з оркестром (Concerto, ор. 20)», частина I, з приміткою «Оркестровал Л. М. Ревуцкий», частина II, з приміткою «Закінчена в 1947 р. Л. М. Ревуцьким і дооркестрована Г. І. Майбородаю» та частина III, з приміткою «Оркестр. Г. І. Майборода». Поруч зберігаються партитури «Концерту для фортепіано з оркестром (ор. 21)» у трьох частинах.

Підгрупа рукописів для камерних ансамблів складається з музичних творів для тріо фортепіано, скрипки і віолончелі («Trio (d-dur) four piano, violon et violoncello» (ор. 17), «Класичне тріо (d-dur)» (ор. 16), «Trio (c-moll) four violon, violoncelle et piano» (ор. 9) тощо); для

скрипки і фортепіано («Lento cantabile pour violon et piano» (op. 4, № 1), «Concerto (a-moll) pour violon et piano» (op. 6) та інші); для віолончелі і фортепіано («Sonate (d-moll) pour piano et violoncelle» (op. 10).

У видовому складі найбільшої підгрупи музичних творів для фортепіано виокремлено друковані та рукописні варіанти сонат («Sonate (b-moll)» (op. 15, № 1), «Sonate (cis-moll)» (op. 16, № 2), дитячих п'єс («25 дитячих п'єс для фортепіано II та III ст.»), етюдів та прелюдів, поем та творів для хору, романсів, пісень та іншої фортепіанної музики. Також там наявні підготовчі матеріали, незакінчені твори тощо.

Серед рукописів із музикою до фільмів зберігаються чернетки і останні варіанти музичного супроводу фільму «Загибель ескадри (після бою)», ч. II (35 партій).

Серед документів групи «Матеріали про службу, професійну, громадську діяльність» – заява В. С. Косенка про зарахування до педагогічного складу Державної консерваторії та особистий листок з обліку кадрів; договір про надання Українському радіокомітету виключного права на передавання по радіо музичного оформлення до віршів Агнії Барто «Братишки»; угода з Київською кінофабрикою «Українфільм» про музичне оформлення фільму «Незабутні сигнали» (реж. А. В. Кордюм); довідка з Волинського окружного відділу; посвідчення з Волинського лісоуправління; посвідчення і партквиток В. С. Косенка; характеристика митця як члена журі конкурсу піаністів тощо.

Група документів «Листування» складається з офіційного листування (переважно з музичними видавництвами) та приватного епістолярію (листи композитора до матері та дружини, листування з Л. Я. Хаборіною, В. Т. Борисовим, В. Ю. Коломойцевим, листи від О. Дашевського, І. Гельфанбейна, А. А. Тугентольде до композитора тощо). Окрім названих до цієї групи входять листівки та телеграми (ут. ч. зі співчуттями з приводу смерті В. С. Косенка), а також листування інших осіб (епістолярій дружини та доньки щодо пропаганди творчості композитора, створення меморіального музею, лист А. В. Косенка до Моріса Тореза з ногами балади «Пам'яті борців Паризької комуни» і його відповідь, копія листа-клопотання М. Т. Рильського про надання Дитячій музичній школі № 3 м. Києва імені В. С. Косенка та ін.).

До матеріалів господарсько-майнового та побутового характеру відносяться заява до голови Всесоюзного комітету у справах мистецтв при РНК СРСР із клопотанням надати квартиру та витяг з протоколу засідання комісії з редагування творчої спадщини композитора щодо придбання шафи та папок для зберігання рукописів

творів композитора.

Група «Матеріали з дарчими написами» містить нотні видання з автографами О. В. Костіна, А. П. Коломійця, Б. С. Мейтуса, В. Д. Довженка, К. М. Смаги, В. А. Золотарьова, П. О. Козицького, Б. М. Лятошинського, С. Я. Цибульської, Г. І. Майбороди, І. П. Шишова та рукописи музичних творів, присвячених В. С. Косенку (зокрема музику Г. І. Майбороди на слова В. М. Сосюри «Не може смерть перемогти» та музику В. П. Задерацького на цей текст). Світлій пам'яті В. С. Косенка присвятили свої твори його колеги та учні – Л. М. Ревуцький, В. А. Філіпенко, Р. І. Верещагін, М. В. Соломко, В. В. Тилик, О. М. Турченко, В. В. Паржицький, А. П. Коломієць, М. С. Завалишина, В. Д. Довженко.

У групі «Матеріали про фондоутворювача» знаходяться рукописи зі спогадами сучасників композитора – дружини А. В. Косенко, доньки Р. Е. Канеп-Косенко, внука П. В. Батюшкова, колег В. Г. Скорохода, О. В. Колодуб, Г. Д. Шкурата, В. Г. Іванівського, Л. Я. Хінчин, В. Д. Довженка, В. Г. Скорохода, М. Х. Снаги-Паторжинської та багатьох інших. Також сюди відносяться складена В. Д. Довженком нотографія і бібліографія творчості композитора, вирізки з газет та журналів зі статтями про В. С. Косенка, некрологи, сценарії радіо- та телепередач з трансляцією його музики, афіші із анонсами його концертів тощо.

Досить велика рубрика «Матеріали про увіковічення пам'яті композитора» сформована з матеріалів до історії створення та діяльності меморіального музею імені В. С. Косенка (охоронна грамота Комітету в справах мистецтв при РНК УРСР і рішення виконавчого комітету Київської міськради депутатів трудящих, інвентарна книга обліку експонатів основного фонду та інвентарні книги надходжень, інформація про роботу меморіального музею, спогади А. В. Косенко «Путь к музею» тощо). Також до цієї рубрики віднесені матеріали про Житомирське музичне училище та київську дитячу музичну школу № 3 його імені.

Отож великий за обсягом архів В. С. Косенка складається з рукописів різних видів нотних творів композитора та документів, що висвітлюють його професійну діяльність, розкривають особистісні якості та пов'язані з пропагандою творчості митця. Цілком можливо, що в нотних матеріалах архіву є багато невідомих українській музичній історіографії ескізів, фрагментів, чернеток та незавершених творів композитора, зокрема й таких, що можуть сприяти поглибленому вивченню діяльності В. С. Косенка в галузі музичного мистецтва.

**РУКОПИСНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЛАДИМИРА ДУБОВКИ В
ФОНДАХ ОТДЕЛА РЕДКИХ КНИГ И РУКОПИСЕЙ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМЕНИ ЯКУБА
КОЛАСА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК БЕЛАРУСИ**

В отделе редких книг и рукописей Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси (ЦНБ НАН Беларуси) хранится более 60 фондов личного происхождения известных белорусских учёных, писателей, общественных и культурных деятелей, которые оставили заметный след в истории отечественной науки и культуры, а также разнообразные ценнейшие, во многом уникальные исторические документы, хронологические рамки которых охватывают период с XI по XX вв.

Фонды личного происхождения являются историческим и культурным наследием народа, его документальной памятью. Особенно большое значение они приобретают при изучении науки и культуры тех сторон человеческой деятельности, где на первый план выступает индивидуальное творчество.

Личные архивы вызывают все возрастающий интерес со стороны ученых и исследователей, они являются уникальным информационным источником при создании наиболее полного и объективного образа того или иного лица, способствуют раскрытию процесса развития его художественного мастерства или научных концепций.

Библиотека является хранительницей рукописных архивов известных белорусских писателей: Я. Брыля, М. Горецкого, П. Глебки, Ю. Гаврука, Л. Гениуш, К. Крапивы, В. Короткевича, М. Лужанина, П. Панченко и других. Среди них – и архивный фонд белорусского поэта, прозаика, переводчика, критика Владимира Дубовки (1900–1976), который по праву считается одним из основоположников белорусской литературы.

Известный русский поэт А. Прокофьев в предисловии к поэтическому сборнику «Полесская рапсодия», вышедшему в переводе на русский язык, писал: «Владимир Дубовка принадлежит к

той плеяде белорусских поэтов, что поднялась вслед за классиками белорусской поэзии – Янкой Купалой и Якубом Коласом...» [1]. Обладая выдающимися творческими способностями, необычайным поэтическим талантом, литературным мастерством и индивидуальностью, В. Дубовка внес неопределимый вклад в сокровищницу национальной культуры, обогатил белорусскую литературу яркими поэтическими образами.

В. Дубовка родился на Витебщине в крестьянской семье. Его мать хорошо знала белорусский язык и, не смотря на то, что семья переехала на постоянное место жительства в Москву, разговаривала только побелорусски. «Я ніколі не вучыўся ні ў якіх беларускіх школах, усё маё веданне беларускай мовы – ад маці і з вёскі. Вось чаму я маю поўную падставу называць беларускую мову – матчынай мовай», – вспоминал В. Дубовка в своей автобиографии «Мой жыццяпіс» [2].

После окончания в 1918 г. Ново-Вилейской учительской семинарии, В. Дубовка был принят студентом историко-филологического факультета Московского университета, проучившись два месяца был вынужден по материальным причинам бросить учебу и поехать учительствовать на Тульщину. В 1920–1921 гг. служил в Красной Армии. После демобилизации работал в Наркомате просвещения РСФСР и был принят в Высший литературно-художественный институт имени В. Я. Брюсова. Товарищеская, доброжелательная атмосфера, царившая в институте, литературные диспуты и вечера, которые проводились с участием именитых писателей, способствовали развитию молодых литературных талантов.

В. Дубовка совмещал учебу с работой ответственным секретарем представительства БССР при правительстве СССР, редактировал белорусский текст «Весника ЦИК, СНК и СТО СССР».

В 1921 г. на страницах газеты «Савецкая Беларусь» было опубликовано первое стихотворение молодого поэта «Сонца Беларусі», а в 1923 г. в Вильне вышел из печати и первый небольшой поэтический сборник «Строма», в который вошли произведения, написанные в самом начале его литературной деятельности. В Минске в 1920-е годы были изданы сборники «Там, дзе кіпарысы» (1925), «Трысцё» (1925), «Credo» (1926), а в Москве – «Наля» (1927).

Владимира Дубовку исследователи его творчества считают одним из самых заметных белорусских поэтов 1920-х годов. Обладая не только литературным, но и организаторским талантом, он стал одним из лидеров первого литературного объединения Беларуси «Маладняк», которое возникло в конце 1923 г. и провозгласило себя организацией

пролетарских писателей. Он был редактором нескольких номеров журнала «Маладняк», выполнял обязанности ответственного секретаря Цэнтральнага бюро «Маладняка», организовал издание в Минске журнала «Беларускі піянер» и некоторое время редактировал его. В 1925 г. В. Дубовка вместе с другими молодыми писателями вошел в инициативную группу по созданию литературно-художественного объединения «Узвышша», вошел в состав редколлегии одноимённого журнала.

Несмотря на то, что писатель жил в Москве, он принимал активное участие в белорусском литературном движении: был председателем московского филиала «Маладняка», печатал стихотворения в альманахах белорусских студентов «Маладая Беларусь», «Змаганне». С 1927 г. в газете «Гудок» начала регулярно издаваться страничка на белорусском языке, первым редактором которой стал В. Дубовка. По его инициативе и непосредственном участии в 1926 г. в Москве была издана книга «Якуб Колас у літаратурным жыцці», которая может считаться первым основательным изданием, посвящённым творчеству песняра.

В 1924–1927 гг. В. Дубовка преподавал белорусскую литературу в Коммунистическом университете народов Запада, в 1926–1930 гг. был редактором «Свода законов и приказов Рабоче-Крестьянского правительства Союза ССР».

Летом 1930 г. начались массовые аресты известных белорусских общественных и культурных деятелей. Среди тех, кто проходил по так называемому делу «Союза освобождения Белоруссии», был и Дубовка. 20 июля 1930 г. он был незаконно арестован и осужден на 5 лет высылки в Яранск. В 1935 г. срок высылки был продлен на 2 года, до которого в 1937 г. были добавлены ещё 10 лет лишения свободы.

В 1949 г. последовал новый арест и приговор: 25 лет заключения. Наказание отбывал в Кировской области, Чувашии, на Дальнем Востоке, в Грузии, Краснодарском крае, работал лесорубом, бетонщиком, маляром, штукатуром, столяром, бухгалтером, экономистом.

Окончательно В. Дубовка был реабилитирован в 1957 г.

Много лет по нелёгкой жизненной дороге шла вместе с поэтом его верная спутница, жена Мария Петровна. После смерти мужа в 1976 г. она передала в ЦНБ НАН Беларуси его рукописный архив.

Фонд Владимира Дубовки насчитывает 962 единицы хранения за 1901–1979 гг.

Основную группу документов архива (378 единиц хранения) составляют творческие материалы поэта, куда вошли многочисленные автографы, черновики и варианты стихотворений 1920-х годов, поэм «Крычаўская спакуса», «Штурмуец будучыні аванпосты!», «І пурпуровых ветразей узвівы...», «Браніслава». Среди творческих документов хранятся фото- и ксерокопии песен на стихи В. Дубовки «Нас спавівалі», «На парасторах сініх», «Бліскавіцы над лясамі», опубликованные в журнале «Беларускі піянер» № 1 за 1924 г., и № 9, 10 за 1926 г.

После вынужденного перерыва почти в 30 лет в 1958 г. поэт вновь вернулся к литературной деятельности. Он, как и в молодые годы, пробовал свои силы в разных жанрах: писал стихи, поэмы, прозу, детские сказки в стихах, статьи, переводил произведения с русского, украинского, польского, английского и др. языков. Были созданы поэтические циклы «Чакае ля берагу човен мяне», «Пасля вандравання» и «Палеская рапсодыя», которая явилась результатом поездки автора по Припяти в 1959 г., и за которую В. Дубовка в 1962 г. получил литературную премию имени Янки Купалы. Черновые автографы и машинописные экземпляры стихотворений, написанных в 1950–1970-е годы, также хранятся среди творческих документов.

Поэтическая обработка народных сказок и басен, фольклорных сюжетов – ещё одна грань творчества Дубовки, который относился к сказке как к носителю народной мудрости. В отдельный раздел творческих документов вошли многочисленные варианты сказок, легенд, преданий разных народов, в первую очередь, белорусских. При изучении документов этой части архива можно проследить все стадии работы поэта над превращением небольших сюжетов, записей в законченные поэтические произведения, которые, по мнению исследователей, отличаются не только высоким профессионализмом, но и несомненной близостью автора к народному мировосприятию. Многие сказки, созданные В. Дубовкой, вошли в школьные хрестоматии.

Талант Дубовки проявился и в жанре прозы. Он автор повестей для детей «Жоўтая акацыя», «Як Алік у тайзе заблудзіўся», «Вялікія прыгоды маленькага хлопчыка», «Ганна Алелька», книги рассказов и воспоминаний «Пялёсткі». Рабочие материалы к этим и другим прозаическим произведениям: выписки, заметки, примечания, наброски, машинописные экземпляры с авторской правкой выделены в архиве как документы, отложившиеся в процессе творческой деятельности.

Владимир Дубовка справедливо считается одним из видных белорусских переводчиков. Он стоял у истоков белорусского художественного перевода и многое сделал для его развития. Прекрасное владение иностранными языками, в частности английским и польским, способствовало плодотворной и успешной работе над переводами произведений западноевропейской литературы. Заметным событием в культурной жизни Беларуси явилась вышедшая в 1964 г. книга сонетов У. Шекспира, которые звучали на белорусском языке с особенной выразительностью и художественной силой благодаря переводческому таланту поэта. Перевод сонет Шекспира – интересная и яркая страница поэтического творчества В. Дубовки. В одном из писем к белорусскому литературному критику Я. Козеке поэт рассказывал, как работал над переводом: «Я іх (санеты) пачаў перакладаць 24 кастрычніка – гэта дзень нараджэння майго нябожчыка сына, а скончыў 19 снежня – гэта дзень нараджэння бацькі майго. Гэта 56 дзён, але вы ўлічыце, што гэта тры нормы, бо я працаваў па 22 гадзіны, а спаў па 2 гадзіны. Пасля гэтага пайшоў у Ленінскую бібліятэку, узяў усё, што было на рускай мове, і пачаў зверку. Пасля гэтага ўсцешыўся усёй душой». И дальше: «Няхай загучыць ён ува ўсю на беларускай мове» [3].

Переводы В. Дубовки стихов и поэм Дж. Г. Байрона «Шыльёнскі вязень», «Бронзавы век», «Каін», В. Сырокомли «Лялька», «Мелодыі з вар’яцкага дому», «Ты памерці не павінна», М.Рыльского «Мова», И. Гёте «Калі сажалку закаваў лёд...» и других хранятся среди творческих документов писателя.

В один из разделов архива включены литературные статьи, воспоминания В. Дубовки о встречах с Я. Купалой, А. Червяковым, В. Маяковским, про годы учёбы в Высшем литературно-художественном институте им. В. Я. Брюсова, про самого Валерия Брюсова, про известных белорусских литераторов В. Жилку, А. Бабареку, украинского поэта В. Сосюру.

Многие стихи и повести В. Дубовки переводились на русский, польский, украинский, английский и другие языки народов мира. Среди переводчиков произведений В. Дубовки: У. Рождественский, Л. Хаустов, А. Жаров, Г. Пагирев, Т. Хрустелевский и другие, чьи переводы дополняют творческие документы архива поэта.

Обширна и интересна переписка Дубовки с белорусскими писателями, переводчиками его произведений, редакциями журналов, издательствами и читателями. В его письмах много сведений о тех или иных обстоятельствах, связанных с историей создания некоторых

произведений, названы события и факты, которые дали толчок для написания этих произведений, рассказывается о людях, которые стали прототипами его героев. В письмах Дубовка часто делится своими творческими планами: «Думаю, калі дазволіць жыццё, даць нешта большае паводле памераў, бо маю ў памяці багата цікавага. Мяне ўсё толькі цягне ў бок нейкага «беларускага Швейка». Зразумела, не ў сэнсе якога наследавання, а ў сэнсе духу, характару самога твора. Або, дакладней кажучы, тут павінен быць і павеў ветру ад «Піквіскага клубу» Дзікенса. ... Але гэта – усё планы» [4]. «Хочацца зрабіць тое-сёе ў літаратуры, чаго за мяне ніхто зрабіць не здолее пры самым лепшым жаданні» [5].

Среди документов биографического характера – трудовые и расчетные книжки, документы об образовании, удостоверения, справки, автобиография, юбилейная корреспонденция.

Самостоятельным разделом в фонде В. Дубовки выделены фотоматериалы, касающиеся самого поэта, его семьи, друзей, групповые фотографии с белорусскими писателями.

Отзывы, рецензии, критические статьи на произведения писателя, воспоминания о В. Дубовке его жены, М. П. Дубовки, стихотворения М. Лужанина и Е. Лось, посвященные Дубовке, документы его родственников и других лиц, материалы коллекционного характера завершают архивную опись фонда.

В рукописном архиве хранится достаточно большой объем документов свидетельствующих о творческих и дружеских связях В. Дубовки с украинскими писателями и поэтами. Впервые приехав в Харьков в 1924 г. на Шевченковские празднества, В. Дубовка лично познакомился с известными украинскими поэтами П. Тычиной, П. Панчем, М. Рыльским, В. Сосюрой, с творчеством которых был знаком и раньше.

Тесная дружба связывала В. Дубовку и В. Сосюру на протяжении почти четырех десятилетий. Сохранились воспоминания об их первом знакомстве, о встрече в Минске, где в 1925 г. проходил съезд молодых писателей Беларуси с участием украинской делегации, в составе которой был и Сосюра. Тогда же, на память, были сделаны фотографии, одна из которых имеет дарственную надпись: «Дорогому другу поэту Володзе Дубовке на спомин, В. Сосюра. 30/XI-25, Минск» [6]. В архиве хранится переписка поэтов за 1959–1960 гг, где в одном из писем В. Сосюра послал другу написанное для него стихотворение, взяв эпиграфом знаменитые Дубовковские строчки «О, Беларусь, мая шыпшына, зялёны ліст, чырвоны цвет!». В письме он благодарит за

перевод своих стихов и добавляет: «... ты великий поэт Білорусі і не тілька Білорусі» [7]. В ответ Дубовкой было также написано стихотворение «Да Валадзіміра Сасюры»:

«Твой задушэўны ліст прынёс мне
ў вянку сардэчных, нежных слоў
і тыя дні, і тыя вёсны,
што адышлі ў краіну сноў» [8].

В. Дубовка, вспоминая последнюю встречу с украинским поэтом в 1961 г. на юбилейном вечере П. Тычины в Киеве, писал, что оба были растроганы до слез, договорились встретиться еще раз, но к сожалению не успели. Упоминал, как подбадривал Сосюру словами из его же стихотворения:

«...ім сталасці няма. Любоў іх да радзімы
Дае ім маладоць пад поглядам тваім.
Затым і восень радасна сустрэну з імі
І да канца жыцця ўсё буду маладым...» [9].

Воспоминания про В. Сосюру, написанные в 1966 г., были посланы Дубовкой в издательство художественной литературы «Дніпро», которое готовило сборник мемуаров о выдающемся украинском поэте.

Среди корреспондентов Дубовки – известные украинские писатели, поэты, переводчики П. Панч, М. Рыльский, П. Тычина, А. Шевченко, Д. Паламарчук, А. Новицкий. В письмах – высокая оценка переводов сонетов Шекспира, благодарность за присланные книги, обсуждение творческих планов, просьба к автору внести правки в варианты переводов его стихов.

В частности, в переписке с П. Панчем, помимо поздравительной корреспонденции, хранится четыре письма с отзывом на повесть Дубовки «Ганна Алелька», благодарностью за присланные фотографии, где образ поэта «такий величавий, що й очей не відведеш» [10], предлагается помощь в переиздании сказки «Як синячок да сонця літав» в издательстве «Веселка». Среди материалов коллекционного характера – авторизованная машинопись рассказа П. Панча «А лозу самі выбирайте!» с посвящением В. Дубовке.

С М. Рыльским, которого В. Дубовка любил с юных лет как поэта и произведения которого знал наизусть, он познакомился лично только в 1958 г. в Короличевичах. В рукописном фонде сохранился черновик перевода стихотворения М. Рыльского «Мова» с украинского языка, и копия письма М. Рыльского в издательство «Радянський письменник» с предложением издать в 1965 г. однотомник

произведений В. Дубовки, которого считал высокоодаренным поэтом и непревзойденным мастером слова.

В переписке Д. Паламарчука с В. Дубовкой обсуждаются его переводы стихов Дубовки «Дош у Мозирі», «На рідних просторах», «Голос партизана», к одному из писем Паламарчук приложил свой перевод на украинский язык 46 сонета Шекспира с посвящением: «Володимиру Миколайовичу Дубовці від перекладача. Дм. Паламарчук. 27.III.65 р.» [11].

Среди договоров с белорусскими издательствами на издание и переиздание произведений Дубовки сохранился договор с украинским издательством «Веселка» за 1974 г. на издание его сказки «Як синячок да сонця літав» в переводе на украинский язык А. Шевченко, на письме из издательства о высылке автору упомянутой книжки имеется черновик ответа Дубовки с благодарностью переводчику и оформителю издания.

О высокой оценке творчества белорусского писателя в Украине свидетельствует письмо заведующего редакцией литературы и народного образования Шевченковской энциклопедии к Дубовке за 1975 г. с просьбой внести необходимые исправления и дополнения в статью о нём, которую предполагается разместить в энциклопедии.

Среди творческих материалов В. Дубовки сохранились черновики перевода с украинского языка стихотворения М. Рыльского «Мова», статья «З гарачым і шчырым сэрцам», посвящённая 70-летию П. Тычины, а также драматизированный рассказ (в одном из вариантов названный автором «историко-литературным этюдом») «Salus populi». В письме к Я. Козеке поэт сообщал, что написал новое произведение: «...драматызаванае апавяданне «Salus populi» (пачатак дэвіза беларускіх пісьменнікаў 30–40-х гг. XIX ст., што азначае «Шчасце («благо») народа – вышэйшы закон для нас») пра сустрэчы Т. Г. Шаўчэнкі з беларусамі. Для гэтай тэмы я перагледзіў-перачытаў тысячы старонак газет, часопісаў і мастацкіх твораў таго часу. Гэтая праца дала мне вельмі шмат цікавага наогул» [12]. Во вступительном слове В. Дубовка отмечал, что «напісаны напярэдадні 150-годдзя з дня нараджэння геніяльнага паэта братняга ўкраінскага народа Т. Г. Шаўчэнкі, гэты мой твор з'яўляецца скромнай складкай у вянок яго вечнай памяці» [13].

Вместе с архивом поэта в ЦНБ НАН Беларуси поступили книги из его личной библиотеки, многие из которых имеют дарственные надписи известных поэтов и писателей. С уважением, благодарностью и любовью присылали В. Дубовке свои книги и украинские литераторы

П. Воронько, А. Малышко, Т. Масенко, Н. Нагнибеда, П. Панч, Д. Паламарчук, В. Сосюра, А. Шевченко и многие другие.

Дарственные надписи на книгах из библиотеки поэта – ещё одна интересная тема для исследователей его творчества.

Разнообразные творческие документы представляют собой ценнейшее наследие известного белорусского писателя, к которому сегодня вновь и вновь обращаются наши учёные и исследователи, и которое, несомненно, будет востребовано для издания полного собрания произведений Владимира Дубовки, которого до сих пор, к сожалению, нет.

Свою любовь к Беларуси Дубовка пронёс через всю свою нелегкую, временами трагическую жизнь и до конца оставался верным и преданным сыном своей Родины.

Список использованных источников:

1. *Дубовка В. Н.* Полесская рапсодия. авториз. пер. с белорус. – Л., 1967.
2. ЦНБ НАН Беларуси, ОРКиР, ф. 14, оп. 1, ед. хр. 796, л. 110.
3. Там же. ф. 56, оп. 1, ед. хр. 57, л. 6, 7.
4. Там же. ф. 56, оп. 1, ед. хр. 57, л. 3, 4.
5. Там же. ф. 56, оп. 1, ед. хр. 57, л. 15.
6. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 803, л. 1.
7. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 693, л. 5–6.
8. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 81, л. 1.
9. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 337, л. 4.
10. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 665, л. 3.
11. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 663, л. 2.
12. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 57, л. 6.
13. Там же. ф. 14, оп. 1, ед. хр. 236, л. 6.

УДК 001.83(477+497.2"19"(091):930.25

Індиченко Г. В.,
заввідділу НБУВ,
канд. іст. наук

ДОКУМЕНТНІ РЕСУРСИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ У РЕКОНСТРУКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ГУМАНІТАРНИХ АКАДЕМІЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ ТА БОЛГАРІЇ (50–60-ті роки ХХ ст.)

Архівний фонд НАН України – це сукупність документів, які відтворюють різні аспекти розвитку української академічної науки. Особливу інформаційну цінність становлять ресурси Архіву Президії НАН України, що характеризують як діяльність Академії в цілому, так і її установ зокрема.

Документні ресурси Архіву Президії НАН України активно розробляються Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який упродовж багатьох років друкує збірники документів і матеріалів з історії НАН України різних хронологічних періодів. У фундаментальних виданнях у науковий обіг вводяться також документи з міжнародного наукового співробітництва НАН України, проте обмежений обсягом формат видань не дозволяє упорядникам повною мірою відобразити всі аспекти міжнародного наукового співробітництва Академії наук та її установ.

Документи з питань міжнародного наукового співробітництва, зокрема що зберігаються в Архіві Президії НАН України і висвітлюють спільну працю гуманітарних установ Академії наук УРСР (АН УРСР) та Болгарської академії наук (БАН), сформовано в опис «Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями». Також окремий документний масив за цим напрямом представлено у справах, оформлених в опис «Секретаріат», зокрема в протоколах Президії АН та матеріалах до них.

Інформація узагальнюючого характеру репрезентована в щорічних звітах та довідках АН із міжнародної діяльності. Так, із документів 1956 р. дізнаємося, що саме тоді розпочалися спільні археологічні розкопки вчених України, Болгарії та Польщі на території України. Звіти про міжнародне співробітництво містять статистичні дані щодо кількості вчених з Болгарії, які відвідували установи АН УРСР упродовж 1957–1960 рр. Важливе значення для розвитку двосторонньої академічної співпраці мав візит наприкінці 1958 р. до Києва делегації Президії БАН на чолі з віце-президентом БАН академіком

С. Гановським. Ця інформація відклалася у довідці про міжнародне наукове співробітництво АН УРСР за 1958 р., направленої до РМ УРСР. Також із цієї довідки дослідник отримує інформацію про відрядження українських учених-гуманітаріїв до Болгарії. Про співпрацю в галузі археології свідчить звіт про міжнародні наукові зв'язки за 1960 р., коли болгарські археологи І. Чангова та В. Мавродінова побували в Інституті археології АН УРСР. Болгарський економіст В. Димитров в Інституті економіки АН УРСР ознайомився з роботами в галузі продуктивності праці в сільському господарстві УРСР.

Співпраця зі слов'янськими науковими установами розглядалася науково-дослідними інститутами Відділу суспільних наук АН УРСР як пріоритетна. Цінним джерелом у цьому відношенні є плани заходів українських академічних установ зі зміцнення міжнародних наукових зв'язків. Аналіз цього виду документів дозволяє зробити висновок, що наукові відрядження, обмін науковою інформацією, літературою, періодичними виданнями та бібліографічними відомостями українські та болгарські вчені використовували для опрацювання широкої наукової тематики: вивчення матеріалів, пов'язаних із перебуванням Лесі Українки в Болгарії (Інститут суспільних наук АН УРСР), вивчення закономірностей економічного розвитку (Інститут економіки АН УРСР, Інститут економіки БАН), дослідження українсько-болгарських зв'язків періоду богомільства, українсько-болгарських культурних зв'язків, боротьби двох народів проти турецького поневолення, дослідження болгарських поселень в Україні, боротьби проти фашистських загарбників (Інститут історії АН УРСР, Інститут історії БАН), дослідження палеолітичних пам'яток та ранньоземлеробських племен, вивчення античних пам'яток, болгарських, салтівських і слов'янських пам'яток VII–X ст. (Інститут археології АН УРСР, Інститут археології БАН), дослідження українсько-болгарських літературних зв'язків, М. Драгоманов і болгарська література, українська радянська література в перекладах та відгуках Болгарії, українсько-болгарські літературні та культурні взаємини в XI–XVIII ст. (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, Інститут болгарської літератури БАН, Софійський державний університет, Інститут болгарської історії), вивчення музичного та словесного фольклору українців і болгар, взаємозв'язку в культурі та побуті двох народів (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, інститути музики і етнографії БАН), пам'ятки середньовічного болгарського права (Сектор держави та права АН УРСР, Інститут права БАН), обмін науковою інформацією про методи побудови експозицій

та способи демонстрування етнографічних матеріалів, взаємозв'язки в галузі матеріальної та духовної культури двох народів та між українським і болгарським мистецтвом (Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР, Етнографічний музей БАН, Інститут мистецтвознавства БАН).

У комплексі документів за 1961–1962 р., що розкривають різні аспекти співпраці українських учених із болгарськими колегами, – довідка Інституту історії АН УРСР про публікацію наукових статей своїх співробітників у болгарських наукових виданнях, ознайомлення з результатами наукових досліджень тощо; довідка Сектору держави та права АН УРСР про налагодження співпраці з Інститутом права БАН. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР в цей час активно готувався до V Міжнародного з'їзду славистів у Софії. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка приймав у 1962 р. співробітника Інституту болгарської літератури БАН Д. Лекова. З довідки Державної публічної бібліотеки УРСР (далі – ДПБ) дізнаємося, що з бібліотеками Болгарії було налагоджено книгообмін, який постійно розширювався. Поміж заходів, проведених ДПБ УРСР у 1962 р., слід відзначити вечір українсько-болгарської дружби, присвячений дню болгарської культури та слов'янської письменності.

Особливу інформаційну цінність становлять справи, в яких оформлено документи про виїзд українських учених до Болгарії. Це, зокрема, клопотання Президії АН УРСР до РМ УРСР щодо проведення в м. Києві в 1962 р. наради Міжнародного комітету славистів, що мала сприяти вирішенню питання про представлення України у цій організації; засвідчена копія постанови Президії АН УРСР від 11 травня 1962 р. про підготовку до V Міжнародного з'їзду славистів, у тому числі про видавничий аспект (Видавництво АН УРСР зобов'язувалося опублікувати 5 збірників праць з питань славістики), а також про науково-організаційні та організаційні питання, спрямовані на покращення роботи Українського комітету славистів.

У довідці Інституту історії АН УРСР викладено напрями співпраці цієї установи з Інститутом історії БАН. З документа дізнаємося про історію встановлення та розвитку зв'язків з болгарськими ученими. Поштовхом до активізації двосторонньої співпраці в галузі історії став візит делегації учених БАН до Інституту історії АН УРСР у 1961 р. у складі чл.-кор. БАНА. Бурмова, заступника директора Інституту історії БАН проф. Х. Хрїстова, наукового секретаря редакції журналу «Исторически преглед» Н. Тодорова. Неоднаразово Болгарію відвідували й українські історики –

І. М. Кулинич, В. А. Жебокрицький, П. С. Сохань, П. М. Калениченко, які займалися вивченням різних аспектів історії Болгарії та українсько-болгарських зв'язків. Співпраця з болгарськими вченими, робота в архівах та бібліотеках цієї країни дозволили українським історикам підготувати та опублікувати чимало наукових праць та розвідок з історії Болгарії та українсько-болгарських зв'язків. Серед інших напрямів співпраці – багаторічний книгообмін, підготовка Інститутом історії АН УРСР учених-болгаристів, обопільне рецензування наукових праць тощо.

Протоколи засідань Президії АН УРСР дають уявлення про рішення, які приймалися керівним органом Академії щодо співпраці з Болгарською академією наук. Такою є постанова Президії АН УРСР від 26 квітня 1958 р., якою зобов'язали директорів усіх установ АН УРСР та бюро Відділів наук АН УРСР до 25 травня 1959 р. підготувати пропозиції щодо наукової тематики, за якою доцільно встановити наукове співробітництво з БАН. Для погодження програми співробітництва ухвалили вважати за доцільне відрядити у червні–липні до Болгарії двох представників АН УРСР. З цієї ж справи отримуємо інформацію про телеграму від БАН, яка надійшла до Президії АН УРСР про обрання Президента АН УРСР акад. О. В. Палладіна почесним членом БАН.

Підсумовуючи, зазначимо, що документи ресурси Архіву Президії НАН України свідчать про те, що в двосторонньому співробітництві були зацікавлені як українські, так і болгарські вчені-гуманітарії. Результати співробітництва знайшли свій безпосередній вияв в наукових дослідженнях і численних фундаментальних виданнях з історії та культури України та Болгарії, археологічних та етнографічних експедиціях, наукових заходах, книгообміні тощо.

УДК 929:53:001.32(477):027.021(477-25)

Кіржаєва І. Г.,
провідний редактор НБУВ

**СПОГАДИ ПРО ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО
АКАДЕМІКА-ФІЗИКА Й. Й. КОСОНОГОВА
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ)**

Майже сторіччя тому в складних історичних умовах було створено Українську академію наук, біля витоків якої стояли непересічні особистості – еліта нашої нації. Серед них Йосип Йосипович Косоногов (1866–1922) – вчений у галузі фізики, геофізики, метеорології, ординарний професор Київського університету (1904), академік ВУАН (1922). Про науковий і життєвий шлях, а також психологічний портрет Й. Й. Косоногова розповідають його сучасники – колеги та друзі. Їхні документальні свідчення зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ), в особовому архівному фонді вченого (ф. 202).

Фонд Й. Й. Косоногова складається зі 133 справ за 1852–1947 рр. Зберегла для нащадків рукописи наукових праць, особові документи, фотографії, листи дружина вченого – Ксенія Михайлівна Роздольська-Косоногова, яка більш ніж на 50 років пережила чоловіка. Після її смерті у 1975 р. архівну спадщину академіка було передано до ІА НБУВ.

Спогади про Й. Й. Косоногова сформовано в шість справ за 1922–1947 рр. Це – друкарські відбитки та рукописи, які висвітлюють його різнобічну наукову та педагогічну діяльність і містять важливі подробиці біографії, починаючи з дитячих років.

Некролог із приводу раптової передчасної смерті Й. Й. Косоногова у 1922 р. його колега-фізик П. С. Тартаковський опублікував на сторінках «Киевского медицинского журнала». У жалобному тексті шанобливо згадано про талановитого вченого і чуйну людину. Автор охарактеризував чотири етапи наукового сходження майбутнього академіка, а саме вивчення: властивостей діелектриків, оптичного резонансу, явища дифузії газів крізь пористі тіла, дослідження електролізу за допомогою ультрамікроскопа. Наприкінці П. С. Тартаковський з жалем констатував, що «лікарська сім'я також втратила талановитого вчителя...», адже Й. Й. Косоногов викладав і на медичному факультеті Київського університету та слухачам Фізико-медичного товариства (спр. № 73, арк. 40зв).

На смерть академіка журнал «Природа» (1922 р.) відгукнувся

публікацією учня Й. Й. Косоногова, П. Г. Лапинського «Потери науки». Автор поділився з читачами знайомими йому біографічними подробицями з життя вчителя: про його походження, дитячі роки, початкове навчання і студентство, в період яких небагатий юнак вимушений був займатися репетиторством і матеріально підтримувати себе і батьків. Звичка працювати з дитинства сформувала у майбутнього академіка наполегливість і працелюбність, без чого в подальшому було б складно досягти наукових успіхів і визнання. П. Г. Лапинський розповідав про жертвність учителя, який свідомо ризикував здоров'ям у шкідливих умовах лабораторних досліджень з ультрамікроскопом. Він охарактеризував Й. Й. Косоногова, як «...не тільки блискучого лектора і наукового працівника, але й людину з широким самостійним мисленням і особливою чуйністю як по відношенню до людей, так і стосовно нових ідей і наукових течій» (спр. № 74, арк. 31а–32).

В один голос з попереднім автором висловився ще один учень Й. Й. Косоногова, метеоролог М. І. Данилевський. «Певний сили свого могутнього духу, небіжчик разом з тим далекий був від честолюбних змагань, а тим більше від погорди до менших за нього. Сам завжди сягаючи далеко поза позирні межі, що визначаються «сучасним станом науки», він завжди підтримував вільний льот думки своїх учнів і співробітників і ніколи в жодному разі не гнобив їхньої вільної творчої ініціативи», – написав він в «Інформаційному бюлетені Укрмета» за березень 1922 р. (спр. № 75, арк. 1–2).

Метеорологія, як згадано вище, була одним із численних наукових напрямів діяльності різнобічного вченого. Він очолював Метеорологічну обсерваторію Київського університету, був керівником Наддніпрянської сільськогосподарської метеорологічної сітки та організатором Цукрово-бурякової частини при ній. Через сім років по смерті Й. Й. Косоногова, у 1929 р., на березневих сторінках «Календаря Укрмету» було вміщено спомин про видатного вченого (спр. № 76, арк. 11).

У ювілейному збірнику «Наукових записок Київського державного університету» за 1936 р. опублікована стаття академіка О. Г. Гольдмана «Фізика за сто років у Київському університеті». Академік, із когорти учнів Й. Й. Косоногова, оповів про педагогічну діяльність професора фізико-математичного факультету університету: лектора, керівника фізичної лабораторії, автора підручників для вищої і середньої шкіл. У публікації прозвучала повага учня до вчителя і вдячність за його людяність: «він умів притягувати до себе молодь, підбадьорював її та підтримував її ініціативу; невтомний

експериментатор, що майже як поет захоплювався красою спостережених явищ, він передавав своє захоплення і молоді, яка гуртувалася навколо нього; щодня, годинами працюючи в своїй лабораторії, він власним прикладом навчав упертій, витривалій роботі в науковому дослідженні; чутливим ставленням до своїх співробітників він завойовував їх тривалі симпатії». У статті перелічені прізвища вчених, шлях яким у науку відкрив професор Й. Й. Косоногов. Це – О. М. Зарубін, П. Я. Харченко, П. Г. Лапинський, С. О. Каляндик, М. П. Рашевський (переїхав до США), Б. М. Раєвський (переїхав до Німеччини), В. П. Лінник, Б. М. Янкович та інші (спр. № 77, арк. 53в–7).

Серед учнів видатного вченого О. Г. Гольдман також називає Ксенію Михайлівну Роздольську-Косоногову – спочатку його слухачку на Вищих жіночих курсах, потім – дружину та колегу. Вона активно допомагала чоловікові в організації та роботі рентгенологічних кабінетів у роки Першої світової війни, коли київські шпиталі були переповнені пораненими воїнами. Після смерті чоловіка К. М. Роздольська-Косоногова займалася виданням його неопублікованих праць. Відомо, що в 1936 р. вона була доцентом Київського медичного інституту. До 25-річчя з дня смерті Й. Й. Косоногова К. М. Роздольська-Косоногова написала доповідь про життєвий шлях ученого від дитинства до академічних вершин. Це – емоційний докладний текст з подробицями, які відомі лише рідній людині. Рукопис датований 1947-м роком (спр. № 78, 34 арк.).

Усі наведені вище документи, як вже згадувалося, зберігаються в ІА НБУВ. Дослідники архівної спадщини вченого, зокрема Л. П. Пономаренко та А. Є. Лень, фрагментарно використовували ці документи в своїх публікаціях. Тому вважаємо, що така комплексна інформація про відгуки на наукову діяльність і біографічний портрет першого українського академіка-фізика Й. Й. Косоногова буде корисною як для фахівців у галузі фізики та історії науки, так і для широкого громадського загалу.

УДК 78.031.4(086.7)(477):7.074

Крючин А. А.,

заст. директора з наукової роботи

Інституту проблем реєстрації

інформації НАН України,

д-р техн. наук, чл.-кор. НАН України,

Косяк І. В.,

ст. наук. співроб., канд. техн. наук,

Довгалюк І. С.,

доц., канд. мистецтвознав.,

Балагура І. В.,

канд. техн. наук,

Єгунова Л. І.

мол. наук. співроб.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАПИСІВ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ З КОЛЕКЦІЇ ОСИПА РОЗДОЛЬСЬКОГО

Серед унікальних здобутків української культури та науки одне з важливих місць займає фонографічна спадщина видатного музичного етнографа, фольклориста, класичного філолога, педагога, перекладача, дійсного члена Українського наукового товариства в Києві (1914), Наукового товариства ім. Шевченка (1930), члена Етнографічної комісії Академії наук України (1926) Осипа Роздольського (1872–1945). Колекція О. Роздольського є безцінним свідченням української народномузичної культури першої половини ХХ ст. Завдяки його сорокалітній музично-етнографічній невтомній праці, а це – близько восьми тисяч зафіксованих мелодій, ми маємо сьогодні змогу почути й оцінити фольклорне мистецтво наших країн. Тому дуже важливим завданням сучасного суспільства є відновлення, відтворення та збереження колекції О. Роздольського та інших подібних артефактів.

Мета роботи – здійснення оцифрування фоноциліндрів колекції Осипа Роздольського, відновлення (реставація) зчитаних записів та створення цифрових копій; ідентифікація записів, пошук ілюстративних матеріалів, що стосуються відтворених записів.

У роботі здійснено відтворення і відновлення звукової інформації з воскових фоноциліндрів з фоноколекції О. Роздольського. При реконструкції фонограм було відновлено цілісність звукового матеріалу, підібрано оптимальну швидкість відтворення, усунуто імпульсні завади та частково шуми. Виконано аналіз фізичної структури

подання звукової інформації на раритетних носіях – фонографічних циліндрах, та визначені основні характеристики інформаційної (звукової) канавки; досліджені особливості відтворення механічного запису [1].

Було здійснено ідентифікацію відновлених записів, підібрано інформаційний матеріал, що стосується відтворених записів, зроблено цифрові копії.

Результатом роботи став випуск зразка компакт-диска «Український фольклор першої половини ХХ сторіччя. Вибірка з фоноколекції Осипа Роздольського. Том 2», де розміщено фонограми з 41 фоноциліндра окремими треками. Загальна тривалість диска без міждрекових пауз склала 74 хвилини і 54 секунди. Також на диску розміщені відскановані нотні документи з етнографічного збірника 1906 року випуску [2].

Оцифрована фоновбірка О. Роздольського різнобічно представляє фольклорну традицію Галичини, а також частково Буковини та Наддніпрянщини.

Так само повно вона презентує і фольклорні жанри, поширені на цій території. Вибрані валики відзеркалюють різні етнографічні регіони Галичини, де працював збирач: Лемківщину, Бойківщину, Покуття, Опілля, Поділля, Велике Підгір'я, Малополісся. В адміністративно-територіальному окресленні це – Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області, Підкарпатське воєводство (Польща). Є записи і з Буковини (Чернівецька область), а також Наддніпрянщини (Чернігівська область).

Серед респондентів збирача вичерпно представлені різні виконавці: як співаки (чоловіки, жінки, гурти), так і інструменталісти. Безперечно унікальною знахідкою можна вважати віднайдені серед фонограм запис голосу самого О. Роздольського, який, очевидно, після фіксації репертуару співаків наговорив їм подяку: «Дякую вам сердечно за те, що співали мені до фонографу» та на деяких записах оголошував номери пісень. Загалом збірка О. Роздольського містить цінний матеріал для дослідження історії музичної фольклористики, зародження та розвитку народномузичного збирання в Україні. Вона також відкриває нові грані дослідницької методики перших українських звукових документалістів музичного фольклору, яка не втратила своєї актуальності й сьогодні. Оброблений матеріал є безцінним для дослідження української мови, діалектів, традицій та соціокультурних чинників, що впливали на населення.

Унікальність звукової колекції О. Роздольського полягає в тому,

що подібних збірок, які б так повно представляли фольклорну традицію певного етнографічного регіону в Європі та й у світі, знайдеться небагато. Отож її оцифрування стало важливим внеском в історію української культури. Вона достойно доповнює не лише вітчизняні фонограмколекції, але й архівні збірки світових фонограмархівних центрів та свідчить про лідерство українських фольклористів у Центрально-Східній Європі [3].

Тези доповіді містять результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсними проектами № Ф65/7-2015, № Ф65/21-2016).

Список використаних джерел:

1. *Shanoylo S. M.* Reading and Processing of Audio Information Reproduced from Edison Phonograph Cylinders by Method of laser Interferometry / S. M. Shanoylo, I. V. Kosyak, V. V. Petrov, A. L. Kryuchin // Proc. SPIE. Laser Techniques and Systems in Art Conservation, Renzo Salimbeni ; Ed. – 2001/10. – Vol. 4402. – P. 194–201.

2. Український фольклор першої половини ХХ сторіччя [електронний ресурс]: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України – назва з екрана.

3. *Довгалюк І.* Музично-етнографічна діяльність Осипа Роздольського / Ірина Довгалюк. – К., 1997. – 47 с.

УДК 930.25(476)БГАНТД:[001+62+72](477)(091)

Кулинок С. В.,

зав. отделом Белорусского государственного архива научно-технической документации

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ПО ИСТОРИИ НАУКИ, ТЕХНИКИ И АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ В ФОНДАХ БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ

В целях централизации хранения и широкого использования научно-технической документации Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 27 мая 1968 г. № 164 был

организован Центральный государственный архив научно-технической документации, переименованный в мае 1993 г. в Белорусский государственный архив научно-технической документации (БГАНТД). В архиве хранятся документы Национального архивного фонда Республики Беларусь, содержащие ретроспективную информацию по истории развития науки, техники и культуры. В настоящее время архив включает 299 фондов и более 200 тыс. ед. хр.

Значительный объем документов посвящен истории архитектуры, науки и техники Украины. Можно выделить три большие группы документов: проектная, изобразительная и научно-исследовательские разработки.

Наиболее значительным по объему и важности является корпус проектной документации по объектам, связанным с туристической деятельностью (санатории, пансионаты), железнодорожным строительством (различные объекты по железнодорожной линии Бахмач–Минск), культурой и промышленностью (завод, фабрика).

Историческую ценность представляют документы, связанные с восстановлением и реконструкцией санатория «Горное солнце» в Мисхоре (1945 г., 5 ед. хр.). Проектом предусматривалось восстановление санатория после его разрушения в 1941 г. Основной специализацией было лечение больных с легочными заболеваниями. Одновременно санаторий мог принять до 100 человек. В 1946–1947 гг. проектным институтом «Белгоспроект» проводились работы по восстановлению и реконструкции санатория «Белоруссия» в г. Алушке (2 ед. хр.). Эскизным проектом предусматривалось строительство трех зданий: лечебно-административного корпуса, спального корпуса и водолечебницы с котельной. При нормальных условиях работы санаторий мог принять до 80 отдыхающих.

Специальной архитектурно-проектной мастерской Союза архитекторов БССР в 1978–1982 гг. проводились масштабные работы по проектированию и строительству пансионата-гостиницы на 300 мест в г. Саки (16 ед. хр.). Согласно архитектурно-проектному заданию этажность основной части здания составляла 9 этажей, где располагалось 139 спальных номеров. Проект включает: инженерно-геологические изыскания и топосъемку, общеплощадочные работы, архитектурно-строительную, сантехническую, электротехническую и технологическую части, а также фотоальбом.

Полностью представлен проект Белоцерковской обувной фабрики (1989–1991 гг., 285 ед. хр.). В описи сначала расположены

документы, относящиеся ко всей фабрике, а потом – по каждому корпусу. В состав объекта включены типовые проекты производственного корпуса, трансформаторной подстанции, склада ГСМ, блока очистки дождевых вод и др.

Еще одним крупным объектом промышленности является проект Радеховского биохимического завода во Львовской области (541 ед. хр.). В соответствии с постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР №770 и 771 от 09.06.1983 г. и Постановлением Госплана СССР № 213 от 27.09.1983 г. предусматривалось строительство завода мощностью производства 72 000 тонн премиксов и 500 тонн биовита-80 в год. Этот завод должен был стать самым крупным промышленным предприятием в г. Радехове. В связи с тем, что это предприятие относилось к «вредным», на предприятии для работников предусматривалось бесплатное спецпитание, спецодежда и спецобувь. На заводе должно было работать 850 человек. Помимо самого завода предусматривалось строительство жилья для рабочих, школы, детского сада и пионерского лагеря.

Значительный объем проектной документации из истории Украины относится к вопросам железнодорожного строительства. Это, прежде всего, материалы по строительству и реконструкции железнодорожной линии Бахмач–Минск за 1865–1945 гг. Среди них можно отметить мосты через реки Десна, Уть, проекты станций Чеснаковка, Дочь, Макошино, Мена, Низковка, Бондаревка, Корбковка, Халявино, Ямница и ряд др. Полностью представлен проект станции Сновская (Черниговская обл.). Всего – более 70 ед. хр.

Особую ценность представляют материалы обследования памятников архитектуры г. Полтава (1960 г., 1 ед. хр.).

Изобразительные материалы представлены фотографиями известных архитекторов, например: «Фотография И. Лангбарда с членами правительства Украины на строительстве Дома правительства в Киеве» (1936), «Архитектор В. Вараксин со студентами на практике в Киеве» (1956), «Фотографии Н. Трахтенберга в группе студентов на преддипломной практике в Киеве» (1959–1964). Всего – 3 ед. хр.

В Белорусском государственном архиве научно-технической документации широко представлены и научно-исследовательские работы (НИР), которые касаются истории науки Украины. Это – разработки различных научно-исследовательских институтов, центров и лабораторий. Так, «Научно-исследовательский институт промышленности первичной обработки лубяных волокон» (НИИПОЛВ) провел в 1970–1980-х годах ряд исследовательских работ, в

том числе «Совершенствование технологии процесса мочки на Ковельском льнозаводе НЛП УССР», «Внедрение водно-воздушного способа мочки на Ковельском льнозаводе», «Модернизация сушильной машины на Павлоградском пенькозаводе».

Две научные работы «Технический отчет по результатам обследования моста через Днепро-Бугский канал у деревни Кужеличин Иваново–Граница УССР–Любешев» (1973) и «Отчет по обмену опытом организации внедрения новой техники и постановки научно-технической информации в системе дорожного хозяйства УССР» (1969) провел «Белорусский дорожный научно-исследовательский институт».

Большая научно-исследовательская работа проводилась Центральным научно-исследовательским институтом комплексного использования водных ресурсов (ЦНИИКИВР). В частности, был подготовлен «Прогноз качества воды рек Шкло, Вишня, Вяр, Задувка на уровне 1990 и 2000 гг.» (1981), были проведены «Исследования и расчет стока рек бассейна Припяти на летне-зимний сезон. Научные основы комплексного изучения и использования водных ресурсов Украинского и Белорусского Полесья» (1975). В 1975 г. была осуществлена «Разработка прогноза изменений поверхностных водных ресурсов и элементов водного баланса территорий Белоруссии, Украины и Молдавии под влиянием хозяйственной деятельности на перспективу 20–30 лет. Оценить влияние отдельных видов хозяйственной деятельности на ресурсы поверхностных вод и элементы водного баланса на перспективу 20–30 лет (Украина)». Всего в фондах БГАНТД хранится 14 различных научно-исследовательских работ, которые связаны с историей науки и экономики Украины.

Подводя итог, отметим, что всего в фондах Белорусского государственного архива научно-технической документации хранится более тысячи единиц хранения, в которых содержится ценная информация по истории архитектуры, науки и техники Украины.

Курас Д. І.

ст. наук. співроб. НБУВ,
доц., канд. іст. наук

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

Одним із чільних напрямів розвитку сучасного гуманітарного і, зокрема, історичного знання є тенденція до персоналізації досліджень. У цьому контексті окрема увага приділяється епістолярній спадщині як складовій формування джерельної бази для подальшого розширення наукового пошуку. Наведену тезу цілком можна застосувати і до вивчення життєвого шляху такої непересічної особистості в історії вітчизняної науки як Володимир Іванович Вернадський. Беручи до розгляду проблему епістолярної спадщини В. І. Вернадського, слід зазначити, що в контексті академічного проекту, присвяченого 150-річчю від дня його народження «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського», Інститутом архівознавства НБУВ вже багато років ведеться кропітка робота з підготовки та видання листування вченого. Запропонована розвідка є складовою цієї комплексної праці з підготовки до видання чергового тому серії.

Об'єктом дослідження є листування В. І. Вернадського з його колегами з Імператорського Новоросійського університету (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), яке раніше не залучалося в науковий обіг. Загалом цей масив документів включає листи співробітників університету, які працювали там у різні роки (Д. К. Добросердов, М. М. Зеленецький, А. К. Медведєв, В. М. Нечаєв, Р. О. Прендель, В. А. Ротерт, Г. І. Танфільєв, Є. М. Щепкін). Враховуючи обмежений обсяг, а також критерії обсягу листів та їхню інформативність, доцільно буде зупинитися на листуванні тільки з двома кореспондентами – біохіміком Анатолієм Костянтиновичем Медведєвим та мінералогом і кристалографом Ромулом Олександровичем Пренделем.

З А. К. Медведєвим В. І. Вернадського пов'язують не тільки наукові інтереси, але й особисті дружні стосунки, які сформувалися ще в студентські роки. У 1895 р. А. К. Медведєв отримав місце прозектора при кафедрі фізіології тварин Імператорського Новоросійського університету і працював там на посадах приват-

доцента і професора аж до еміграції в 1920 р. Р. О. Прендель народився і навчався в Одесі, однак магістерську дисертацію з мінералогії та геології захищав у Санкт-Петербурзькому університеті (1887). Працював професором Імператорського Новоросійського університету до своєї смерті в 1904 р.

Отже, основна мета – проведення проблемно-структурного аналізу листування В. І. Вернадського з А. К. Медведєвим і Р. О. Пренделем як джерела для подальшого вивчення історії вітчизняної науки.

Для загальної характеристики необхідно визначити, що неопубліковане листування з А. К. Медведєвим, яке береться до розгляду, налічує 7 листів на 15 аркушах. Автором є А. К. Медведєв, адресатом – В. І. Вернадський. Листи направлені з Одеси і датуються від грудня 1896 р. до грудня 1910 р. Листування з Р. О. Пренделем налічує 24 листа на 74 аркушах. Автором є Р. О. Прендель, адресатом – В. І. Вернадський. Листи направлені з Одеси і датуються від жовтня 1893 р. до січня 1904 р. Оригінали листів зберігаються: АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1049 (листи А. К. Медведєва); АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1321 (листи Р. О. Пренделя).

Розглядаючи питання визначення головних проблем, поставлених у листуванні авторів з В. І. Вернадським, варто виділити декілька змістовних груп: наукова діяльність, робота Імператорського Новоросійського університету та пов'язані з цим питання, особисті стосунки кореспондентів. Отже, першою групою виділяються різнопланові аспекти суто наукової діяльності. Тут переважають листи Р. О. Пренделя (А. К. Медведєв наукові питання серед листів, взятих до розгляду, фактично не порушував). У листах Р. О. Пренделя відбувався обмін думками щодо наукових досліджень у галузі мінералогії, кристалографії та метеоритики (листи від 25 лютого 1894 р., 20 квітня 1894 р., 23 січня 1895 р., 19 березня 1897 р., 17 січня 1904 р. та ін.).

Серед іншого слід підкреслити широку обізнаність авторів в актуальних на той час тенденціях розвитку світової науки і їхній тісний зв'язок із провідними науковцями і науковими виданнями Європи та Америки. Часто темою для обговорення були, з одного боку, питання новітніх публікацій закордонних авторів, а з іншого – видання в іноземних наукових часописах власних праць. Такі моменти є і в листі А. К. Медведєва (від 16 грудня 1896 р.), і в листах Р. О. Пренделя (від 20 квітня 1894 р. та від 7 березня 1895 р.). Разом із цим не варто забувати і той факт, що в більшості листів Р. О. Пренделя і в деяких листах А. К. Медведєва є й позиції щодо вітчизняних наукових видань.

Також у частині листування, присвяченій науковим

проблемам, важливе місце займають питання стосовно наукових з'їздів і зібрань. Зважаючи на те, що на той час це була одна з основних форм комунікації науковців у певних галузях знань, важко переоцінити їхнє місце в розвитку наукової думки. Так, інформація зустрічається як у листі А. К. Медведєва (від 7 січня 1904 р.), так і в листах Р. О. Пренделя (від 17 жовтня 1893 р., 20 квітня 1894 р., 19 березня 1897 р. та ін.).

До цієї ж групи необхідно віднести й цілу низку дотичних питань, так чи інакше пов'язаних із науковою діяльністю. Так, наприклад, Р. О. Прендель у своєму листі від 30 листопада 1893 р. висуває цікаві пропозиції щодо класифікації наукових видань: «Говоря вообще, мне кажется, что удобнее было бы в промежутки между съездами заняться составлением резюме по всем вышедшим работам по кристаллографии, разгруппировав их в определенной системе, как это, напр[имер], делается метеорологической комиссией British Association, которая к каждому Съезду готовит обзор успехов по подведомственному ей отделу». Тут же варто було б сказати і про обмін думками щодо власних наукових видань і публікацій авторів (лист А. К. Медведєва від 29 травня 1903 р., лист Р. О. Пренделя від 3 лютого 1894 р.). Обговорювалися також питання рецензування робіт інших авторів (листи Р. О. Пренделя від 8 травня 1895 р. та від 8 березня 1903 р.).

Другою групою є частина листування, присвячена діяльності Імператорського Новоросійського університету. Тут більше інформації можна зустріти в листах А. К. Медведєва. Це питання порушується в двох його листах від 19 травня 1902 р. та від 29 травня 1903 р. Автор приділив найбільшу увагу проблемі реорганізації університету, зокрема тій її частині, яка регулює принципи комплектації педагогічного персоналу: «На основании одного из последних циркуляров Ванковского, как ты знаешь, факультеты будут пополнять свои личные составы путем конкурсов, но, к сожалению, у нас была получена бумага, разъясняющая, что на медицинский факультет нашего университета эта мера будет распространена только когда он будет вполне сформирован, т. е. через 2 года».

З цією ж проблемою кореспондується порушене Р. О. Пренделем у листі від 17 жовтня 1893 р. питання щодо рівня наукової підготовки викладачів університету та матеріально-технічного забезпечення досліджень: «Я здесь, положительно, коснею и не вижу около себя ни единого человека, с которым мог бы поделиться мыслями. Обстановка Кабинета [Минералогичный кабинет Императорского Новоросийского университета. – Д. К.] довольно мизерная и средства, отпускаемые министерством, самые скудные».

Варто звернути увагу на те, що в епістолярній спадщині В. І. Вернадського доволі часто зустрічаються питання, присвячені як організації діяльності вищих навчальних закладів, так і організації науки в цілому. Тим більш, у багатьох випадках ці проблеми є органічно поєднаними, адже і сам В. І. Вернадський і його однодумці дотримувалися тієї позиції, що університети мають бути не суто навчальними, а, насамперед, науковими центрами. Тому якісний склад викладачів був принципово важливим, і сам В. І. Вернадський, активно переймався підготовкою та збереженням наукових кадрів. Яскравим прикладом є його лист до П. М. Врангеля, датований жовтнем 1920 р., в якому В. І. Вернадський, перебуваючи на посаді ректора Таврійського університету, висував клопотання про відкликання з діючої армії двох талановитих молодих учених. Він пише: «Такие люди появляются очень редко, и необходимо употреблять все усилия для того, чтобы дать им возможность выявиться в жизни сосредоточенные в них дарования».

Ще одним прикладом ділового спілкування є листи А. К. Медведєва, у яких він звертається до В. І. Вернадського з проханням про сприяння у вирішенні переведення студентів з Одеси до Московського університету (листи від 11 вересня 1901 р та від 11 грудня 1910 р.).

Третьою групою варто виділити питання, пов'язані з особистим спілкуванням між кореспондентами, зокрема обговоренням родинних справ. Наприклад, А. К. Медведєв (лист від 29 травня 1903 р.) і Р. О. Прендель (лист від 17 жовтня 1893 р.) сповіщали В. І. Вернадського про народження своїх дітей; А. К. Медведєв окремим листом висловлює свої співчуття з приводу смерті матері В. І. Вернадського (лист від 6 грудня 1898 р.); Р. О. Прендель жаліється на негаразди зі власним здоров'ям (лист від 17 квітня 1895 р. та ін.).

Розглянувши листи А. К. Медведєва та Р. О. Пренделя до В. І. Вернадського можна констатувати те, що ці документи відкривають нові аспекти особистості як самого, В. І. Вернадського, так і його кореспондентів. Разом із цим подається нова інформація, здатна розширити джерельну базу дослідження тенденцій розвитку природничого циклу у вітчизняній науці.

**УКРАИНИСТИКА В КНИЖНОМ СОБРАНИИ И ЛИЧНОМ
АРХИВЕ БЕЛОРУССКОГО ПИСАТЕЛЯ И УЧЕНОГО
АКАДЕМИКА П. Ф. ГЛЕБКИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ФОНДА
ОТДЕЛА РЕДКИХ КНИГ И РУКОПИСЕЙ ЦНБ НАН БЕЛАРУСИ)**

Отдел редких книг и рукописей Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси (ЦНБ НАН Беларуси) является хранителем редких, во многом уникальных книжных и рукописных документов XV–XXI вв. Среди них достойное место занимает личная библиотека и рукописный архив известного белорусского писателя, ученого, общественно-политического и культурного деятеля академика Петра Федоровича Глебки (1905–1969).

В свое время его имя было широко известно не только в Беларуси, но и далеко за ее пределами. Человек незаурядных способностей, высокообразованный и компетентный в различных областях знаний, он оставил свой яркий след не только в отечественной литературе и науке, но и в сердцах многочисленных его современников. Пройдя непростую жизненную школу, встречая на своем пути взлеты и разочарования, Петро Глебка сумел сохранить в душе юношеский порыв, чистоту помыслов и устремлений, до конца дней оставался честным и преданным гражданином своей родины, немало сделавшим для возрождения и развития ее национального достояния: языка, истории, культуры, науки.

Его судьба во многом созвучна судьбам молодой белорусской интеллигенции, чье становление пришлось на позитивные 20-е и трагические 30-е годы прошлого столетия, ознаменовавшие собой глобальные перемены в обществе и в сознании людей. Новые условия позволили простому деревенскому парню получить университетское образование, развить поэтический дар, воплотить в реальность многие мечты. Его пылкий ум постоянно требовал новых знаний. И, естественно, что книга всегда была для Глебки одним из источников этих знаний, его путеводителем в океане человеческой мудрости, надежным товарищем и другом, источником вдохновения и

эстетического наслаждения.

Свою библиотеку П. Ф. Глебка собирал всю свою сознательную жизнь, часто отдавая, особенно в студенческие годы, последние деньги на приобретение той или иной книги. Его библиотека как живой организм находилась в неразрывном единстве с ее создателем, отражала этапы его формирования и развития как литератора, ученого, человека. По отзывам современников, глебковская библиотека считалась одной из самых богатых и уникальных книжных коллекций среди писательской среды. Она имела ярко выраженную гуманитарную направленность, хотя присутствие в ней естественнонаучной литературы позволяет отнести ее к разряду универсальных. Еще при жизни П. Глебка, долгие годы работавший в Академии наук БССР, изъявил желание передать свое книжное собрание в академическую библиотеку с тем, чтобы оно стало достоянием широкой научной и культурной общественности. Уже после смерти академика его желание было исполнено, и в настоящее время ЦНБ НАН Беларуси является хранительницей уникального книжного и рукописного наследия П. Ф. Глебки.

Библиотека П. Глебки, отличающаяся большим жанровым, видовым, тематическим и языковым разнообразием, дает основание говорить не только о широте научных и культурных интересов писателя и ученого, а также о литературных связях, в том числе и о личных контактах ее владельца с представителями научной и литературной общественности. На сегодняшний день численность библиотеки составляет 3867 книг, однако эта цифра не окончательная – выявление книжных документов из фонда отдела продолжается.

Петра Федоровича Глебку, человека с широким кругозором, интернационалиста по своим взглядам, глубоко интересовали самые разные вопросы, связанные с развитием человечества, его достижениями и, прежде всего, это касалось его ближайших народов-соседей. Поэтому не случайно, что значительное место в библиотеке занимают издания украинской тематики как на языке оригинала, так и на русском и белорусском языках. Украинистика в книжном собрании П. Глебки отличается большим тематическим разнообразием. Здесь хранятся издания, затрагивающие историю Украины, фундаментальные труды, посвященные украинской литературе, в том числе изучению творчества украинских писателей, языковедческие работы, среди которых можно отметить и исследования белорусских ученых в области белорусско-украинских языковых связей.

Достаточно широко в библиотеке академика представлены

исследования, отражающие наработки украинских ученых в области этнографии и фольклора, и собственно фольклорно-этнографические материалы – ценнейшие источники для изучения материальной и духовной культуры каждой нации. Нужно отметить, что подобные издания имели приоритетное значение в профессиональной и научной деятельности П. Глебки, являвшегося инициатором создания многопрофильного научного учреждения – Института искусствоведения, этнографии и фольклора АН БССР, которым он успешно руководил в течение долгих лет. Также в разделе украинистики присутствуют книги общественно-политического содержания и словари [1].

Многие из отмеченных изданий изобилуют пометами, маргиналиями, свидетельствующими о творческой, активной работе П. Глебки с книгой, о его собственных взглядах на определенные проблемы, что, несомненно, вносит дополнительную информацию в характеристику писателя и ученого, подчеркивая его индивидуальность.

Художественная литература в разделе украинистики, как и в библиотеке в целом, занимает лидирующую позицию. Она представлена основными литературными жанрами – прозой и поэзией, и включает творчество украинских писателей на их родном языке, переводные издания украинской литературы на белорусском и русском языках, а также переводы на украинский язык произведений белорусских авторов, в том числе и П. Глебки.

Многие книги были в свое время подарены П. Глебке выдающимися украинскими мастерами художественного слова, известными учеными. Об этом свидетельствуют многочисленные дарственные надписи со словами признательности и уважения, теплыми, дружескими пожеланиями, оставленными на страницах книг. Они дают представление о широких научных и культурных контактах ученого и поэта.

Как уже отмечалось, кроме разнообразного книжного собрания в фонде ЦНБ НАН Беларуси хранится и личный архив П. Глебки [2], представляющий собой важный информационный источник.

Здесь сосредоточены творческие рукописи фондообразователя, биографические материалы, эпистолярный, документы, затрагивающие его служебную и общественную деятельность, образительные и коллекционные материалы, хозяйственно-имущественные документы и пр., которые дают

возможность ближе познакомиться с творчеством писателя и ученого, его общественной и личной жизнью, миром интересов и увлечений, кругом друзей и соратников.

Значительное место в архиве писателя отведено материалам украинской тематики, которые могут представлять определенную ценность для украинской национальной культуры, в частности, для изучения истории украинской литературы.

Среди них – автографы произведений украинских поэтов, присланные П. Глебке для перевода на белорусский язык; стихотворения самого П. Глебки, переведенные на украинский язык; статьи и доклады П. Глебки, посвященные выдающимся личностям Украины – Т. Шевченко, И. Котляревскому; оригинальные тексты воспоминаний украинских деятелей науки и культуры о П. Глебке, вошедшие впоследствии в книгу «П'ясянр мужнасці: кніга пра Пятра Глебку» (Мінск, 1976), письма, официальные и личные, в том числе и репрессированных украинских литераторов.

Следует отметить, что П. Глебка очень тонко чувствовал и понимал литературное слово своих ближайших соседей и мастерски сумел донести его через хороший художественный перевод и до белорусского читателя. Особенно это касается переводов произведений классика украинской литературы Т. Шевченко. По словам белорусского литературоведа Ж. Шолодоновой, П. Глебка «проявил высокий профессиональный уровень, особое переводческое мастерство» в отношении произведений великого Кобзаря. Бережливое и очень деликатное отношение Глебки к поэтическому слову Т. Шевченко делает эти переводы востребованными и сегодня [3].

В архиве поэта сохранились рукописи переводов на белорусский язык стихотворений Т. Шевченко, сделанные П. Глебкой, возможно, в конце 1930-х или в 1940-х годах, а также многочисленные рукописи статей, черновики выступлений, докладов, посвященных творчеству этого великого мастера, поклонником таланта которого Глебка оставался на протяжении всей своей жизни.

В творческом архиве П. Глебки хранятся и сделанные им переводы произведений других известных украинских поэтов: М. Рыльского, П. Тычины, Т. Масенко, М. Бажана, П. Воронько, А. Малышко, Ю. Назаренко, С. Головановского и других, а также репрессированных украинских поэтов В. Гудыма, Д. Чепурного.

Хотелось бы подробнее остановиться на творческих и дружеских контактах П. Глебки и Д. Чепурного. В архиве писателя хранятся письма (21 письмо) Д. Чепурного, датированные 1931–1936 гг.

Эти письма, как и другие ранние материалы архива, а также библиотека пережили суровые годы фашистской оккупации и были сохранены благодаря стараниям жены П. Глебки. Они – живые свидетели своей эпохи, отражение литературной жизни 1930-х годов, в том числе и белорусско-украинских литературных связей. Благодаря письмам Д. Чепурного, мы можем представить, как жили молодые украинские литераторы, что их волновало, с какими проблемами они сталкивались, в том числе и по части литературного перевода, налаживания творческих связей, какие шаги предпринимались для продвижения национальной литературы за пределы Украины, и как популяризировали литературу своих соседей-белорусов. Среди писем находятся и автографы переводов Д. Чепурного на украинский язык двух стихотворений П. Глебки. Благодаря информации, содержащейся в письмах, можно утверждать, что двух литераторов связывали крепкие профессиональные и дружеские отношения, которые, без сомнения, были дороги П. Глебке. Ведь не случайно, он, в определенной степени рискуя, сумел сберечь письма опального друга.

Среди творческих материалов П. Глебки хранятся стихи Д. Чепурного, в том числе и оригиналы на украинском языке, переведенные П. Глебкой на белорусский язык.

Таким образом, украинистика, входящая в состав библиотеки и личного архива белорусского писателя и академика П. Ф. Глебки, является важным информационным источником по истории, науке и культуре, важнейшим показателем развития культурно-исторических связей белорусского и украинского народов.

Список использованных источников:

1. Опираясь на информацию из письма Д. Чепурного от 15.10.1933 г., можем предположить, что хранящиеся в библиотеке П. Глебки два словаря (русско-украинский и украинско-русский), составленные О. Изюмовым, были присланы Д. Чепурным П. Глебке по его просьбе.

2. ЦНБ НАН Беларуси, ОРКиР. ф. 24, оп. 1, ед. хр. 1–2782.

3. *Шаладонова Ж. С.* Пятро Глебка – перакладчык з українак мовы / *Ж. С. Шаладонова* // Матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай стагоддзю з дня нараджэння акадэміка П. Ф. Глебкі. – Мінск, 2006. – С. 66, 67.

УДК 929:[ООНЗ14](044):027.021(477-25)

Наумова Н. А.,

мол. наук. співроб. НБУВ

КІЛЬКІСНО-ВИДОВИЙ СКЛАД ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ М. В. ПТУХИ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВНОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ)

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається архівний фонд Михайла Васильовича Птухи (07.11.1884–03.10.1961) – видатного вченого в галузі демографічної статистики, директора Інституту демографії АН УРСР (1919–1938), академіка АН УРСР (1920), члена Міжнародного статистичного інституту (1929) (ф. № 22, 749 справ за 1904–1961 рр.). Постать ученого доволі неординарна і заслуговує на глибоке вивчення його наукової спадщини.

Серед документів фонду – наукові праці, біографічні документи, документи з діяльності, листування, зібрані вченим документи, науково описані та систематизовані за тематичною приналежністю в чотирьох описах. Велике значення для дослідження маловідомих сторінок життя М. В. Птухи, його науково-громадської діяльності має листування вченого, що зберігається в третьому описі й нараховує 896 листів за 1929–1961 рр. Листи систематизовані всередині опису в двох розділах: 1) листи М. В. Птухи, 2) листи до М. В. Птухи. Всередині розділів листи розташовані за алфавітом прізвищ. До складу першого розділу входить 99 листів, до другого – 797. В кінці першого і другого розділів також міститься листування вченого з вітчизняними та зарубіжними установами.

Усю епістолярну спадщину вченого умовно можна поділити на декілька груп: I) листування з видатними вітчизняними і закордонними вченими; II) з науковими працівниками академічних установ СРСР і УРСР; III) з керівниками центральних державних органів управління в галузі народного господарства і статистики; IV) з головними редакторами низки видавництв; V) з іншими особами, в т. ч. й нествановленими; VI) з вітчизняними та закордонними установами.

У першій групі листів можливий більш детальний поділ на підгрупи:

1) листування з академіками: АН СРСР – Л. С. Бергом, І. Ю. Крачковським, В. С. Немчиновим, С. П. Обнорським, О. І. Опаріним,

К. В. Остовітяновим, О. О. Полкановим, С. Л. Струмилінім, М. М. Тихомировим, О. В. Топчієвим, П. М. Федосєєвим, О. Ю. Шмідтом, П. Ф. Юдінім; АН УРСР – О. І. Бродським, Є. С. Варгою, В. І. Вернадським, М. К. Гудзієм, В. В. Данилевським, О. В. Палладінім, М. І. Сиротинінім, О. Н. Соколовським, Г. В. Фольбертом, І. І. Шмальгаузенном, Л. М. Яснопольським та ін.; АН Латвійської РСР – П. П. Дзерве (66 листів за 1940–1961 pp.);

2) з членами-кореспондентами: АН СРСР – В. Н. Старовським, М. Н. Смітом, П. О. Хромовим; АН УРСР – С. В. Юшковим (чотири листи за 1943–1960 pp.);

3) з професорами: О. Г. Андрєєвим, Бенетто Барбері (Benedetto Barberi), П. С. Богословським, Сільвіо Віонеллі (Silvio Vianelli), А. І. Гозуловим, Ю. А. Добровольським, Л. С. Камінським, Маріо Ланфранком (Mario Lanfranco), І. Ф. Макаровим, В. С. Новиковим, С. С. Остроумовим, Є. С. Пірсоном, Е. Л. Россетом, В. В. Степановим, Б. Ц. Урланісом, В. І. Хотинським, М. С. Четвериковим, Е. А. Штурм де Штремом, С. В. Юшковим, В. К. Яцунським та ін. (194 листи за 1937–1962 pp.).

Друга група епістолярної спадщини М. В. Пугхи представлена листуванням з науковими працівниками академічних установ СРСР і УРСР: завідувачем лабораторії економіко-математичних методів Ради з вивчення виробничих сил АН СРСР Л. Ю. Мінцом, науковими співробітниками Інституту економіки АН УРСР А. І. Андрєєвим та В. В. Бондаренком, старшим науковим співробітником відділу статистики Інституту економіки АН УРСР П. І. Пустоходом, завідувачем відділу Демографічного інституту П. С. Головінім та іншими (26 листів за 1941–1961 pp.).

До третьої групи належить листування з керівниками Центрального управління народногосподарського Держплану СРСР І. А. Кравалем; Центрального статистичного управління СРСР: А. М. Востриковою, І. Ф. Гриценком, А. І. Петровим; Центрального статистичного управління УРСР: І. Н. Богдановим, А. П. Хоменком, М. С. Вербицьким; Управління народногосподарського обліку УРСР: А. Н. Асаткінім; Держстатуправління ЧРСР: Франтішеком Файфром (92 листи за 1927–1962 pp.).

До четвертої групи належить листування з головними редакторами низки видавництв: «Союзоргучет» – Г. С. Крейнінім, Г. Шмідтом; «Статистического словаря» – В. Трушиним; журналів: «Демография» – Тірінгом Лайошем, «Советское здравоохранение» – М. В. Хомутовим, «Вестник статистики» – Д. Капланом та ін. (26 листів

за 1938–1961 pp.).

П'ята група представлена листуванням з іншими особами, в т. ч. і невстановленими, зокрема: працівниками архівів і бібліотек (6 листів за 1945–1956 pp.), українським поетом і письменником Ю. І. Яновським (1 лист за 1944 p.), польським статистиком, проректором Варшавської головної школи планування і статистики Веславом Садовським (Wiesław Sadowski) (2 листи за 1958 p.), італійським статистиком, членом Папської академії, Академії Лінчеї Марчелло Болдріні (Marcello Boldrini) (2 листи за 1950–1962 pp.), М. Н. Савич – дружиною П. І. Пустохода, О. І. Світальською – вдовою академіка АН УРСР М. Г. Світальського (2 листи за [1941] – 1942 pp.), заслуженим лікарем УРСР К. Г. Тарашкевичем (1 лист за 1955 p.), невстановленими особами (10 листів за 1924–1961 pp.), викладачами навчальних закладів, аспірантами, здобувачами та ін.

У шостій групі листів з вітчизняними та зарубіжними установами також можливий більш детальний поділ на підгрупи:

1) листування з міжнародними науковими інститутами: Міжамериканським статистичним інститутом, Національним інститутом демографічних досліджень у Франції, Інститутом статистики у Відні, Інститутом статистики в Римі, Міжнародним інститутом соціології в Мехіко (11 листів за 1955–1961 pp.);

2) із зарубіжними статистичними установами: Демографічним відділом Центрального статистичного управління Угорщини, Відділом статистики Шотландії, Європейським відділенням Організації Об'єднаних Націй, Відділом статистики Каліфорнійського університету, Американською статистичною асоціацією, Державним статистичним управлінням Китайської Народної Республіки, Лондонським Королівським статистичним товариством, Міжнародним союзом з наукового вивчення населення в Парижі (32 листи за 1948–1961 pp.);

3) із зарубіжними бібліотеками: Бібліотекою Угорського Центрального статистичного управління та Бібліотекою Конгресу США (3 листи за 1958–1961 pp.);

4) з музеями й архівами: Чернігівським державним історичним музеєм, Центральним державним історичним архівом у Ленінграді (2 листи за 1956–1958 pp.).

Аналіз цих джерел дозволяє більш детально дослідити науково-організаційну, громадську й видавничу діяльність М. В. Пугхи. Зокрема, в листах висвітлюється участь ученого:

– у розробці наукових проблем для подальшого складання п'ятирічних планів науково-дослідних робіт АН СРСР та АН УРСР;

– у засіданнях вчених рад Інституту економіки АН УРСР, Інституту геронтології Академії медичних наук та ін.;

– у наданні консультацій Держплану УРСР, Наркомату з охорони здоров'я СРСР, Центральному статистичному управлінню СРСР та УРСР, науковим працівникам і викладачам із проблем статистичного вивчення літніх людей, із питань переписів населення та ін.;

– у підготовці кадрів у галузі статистики, у керівництві аспірантами й докторантами;

– у виданні збірників статистичних відомостей по Україні, збірників статей і монографій з історії статистики населення, у виданні «Большой советской энциклопедии», «Української радянської енциклопедії», «Статистического словаря», журналів: «Демография», «Советское здравоохранение», «Вестник статистики», «Экономист» та ін., до яких М. В. Птуха написав велику кількість статей;

– у роботі Міжнародного статистичного інституту в Гаазі (Міжнародної академії статистичних наук), Американської академії теоретичних і суспільних наук, Американського економічного та географічного товариств.

Упродовж усього свого життя М. В. Птуха займався вивченням історії демографії й статистики, дослідженням та розробкою найскладніших проблем теоретичної демографії. Наукова спадщина вченого містить ідеї, що мають теоретичне і практичне значення для сучасної демографії та становлять невід'ємну її частину. Крім наукової та видавничої діяльності. М. В. Птуха зробив певний внесок у налагодження зв'язків Академії наук УРСР із зарубіжними інституціями з метою придбання нової літератури і матеріалів із різних галузей знань, обміну науковими виданнями. До нього неодноразово зверталися іноземні науковці з проханням надати консультації з питань методики проведення статистичних обчислень, висвітлення поглядів видатних економістів, статистиків, демографів у зв'язку з розробленням певної наукової проблематики.

Епістолярна спадщина – важливе джерело дослідження життєвого і творчого шляху М. В. Птухи, цілісне вивчення якої дозволить ввести в науковий обіг раніше невідомі документи.

УДК 930.25-043.83:061:34:001.32(477)

Січова О. В.,

наук. співроб. НБУВ

**ФОРМУВАННЯ АРХІВНОГО ФОНДУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
(НА ПРИКЛАДІ АРХІВНОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ)**

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України здійснює фундаментальні теоретико-методологічні та прикладні дослідження актуальних проблем державно-правового будівництва в Україні; координує фундаментальні наукові розробки відповідних проблем; готує кадри вищої кваліфікації – докторів і кандидатів юридичних наук; проводить наукові і науково-практичні конференції; видає юридичну літературу; надає експертну та науково-консультативну допомогу Верховній Раді України, Адміністрації Президента України, судовим органам, Генеральній прокуратурі України та іншим державним органам.

Пріоритетними напрямками фундаментальних досліджень Інституту є проблеми державотворення в Україні: теорія, історія, практика; правові проблеми демократизації суспільних відносин; інформування громадянського суспільства та утвердження прав та свобод людини; теоретичні та прикладні проблеми розвитку правової системи України; теоретичні проблеми реалізації Конституції та законодавства України; Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та європейської інтеграції: теорія і практика; проблеми енциклопедичних юридичних досліджень, філософії і соціології права. Інститут підтримує тісні зв'язки з центральними органами державної влади, з окремими відомствами, установами, організаціями в сфері державно-правового будівництва, правоохоронними та судовими органами України. Науковці Інституту беруть активну участь у законотворчій роботі шляхом безпосередньої розробки проектів законодавчих актів, концепцій законів, є членами робочих груп і комісій, готують науково-правові висновки, зауваження і пропозиції до проектів нормативних актів та ін.

Діяльність інституту в цілому та його працівників зокрема фіксується в документах, що стають частиною архівного фонду установи. Документи, передані в архів Інституту зі структурних підрозділів, формуються в справи за окремий діловодний рік, із

дотриманням принципу континуїтету. Разом, із тим, у процесі роботи виявлено, що окремі документи помилково сформовані в діловодстві більше ніж за один календарний рік, тому, враховуючи це та їхню інформаційну повноту, вирішено об'єднувати такі документи в одну справу. Ці справи вміщені в річний розділ опису за датою першого документа. В решті річних розділів, до яких відносяться документи справи, містяться посилання із зазначенням її номера. Дати справ відповідають датам створення вміщених у них документів.

Документи архівного фонду Інституту формуються в чотири самостійні продовжувані описи. Опис на управлінську та науково-організаційну документацію (№ 1) формується за хронологічно-структурним принципом – у середині річних розділів робляться підрозділи відповідно до структури інституту. В середині підрозділів справи вміщені із врахуванням значимості включених до них документів та логічного порядку. Таким чином, у річному розділі опису № 1 є підрозділи: «Директор», «Вчена рада», «Наукові відділи», «Відділ кадрів», «Бухгалтерія», «Профспілковий комітет».

До підрозділу «Директор» включаються постанови та розпорядження Президії НАН України; накази директора Інституту з основної діяльності; листування з Верховною Радою України, Секретаріатом Президента України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, окремими відомствами, установами, організаціями в сфері державно-правового будівництва, правоохоронними та судовими органами України з питань удосконалення законодавства, практики роботи державних органів та науково-правових питань; листування з Президією та Відділеннями НАН України про виконання їхніх доручень та з організації наукових досліджень. До підрозділу «Вчена рада» входять протоколи засідань Вченої ради Інституту з додатками (довідки про хід роботи за науковими темами, обґрунтування тем кандидатських і докторських дисертацій, рекомендації до друку монографічних праць, висунення кандидатів у дійсні члени та члени-кореспонденти НАН України, Національної академії правових наук України, висунення видань і співробітників на здобуття премій, обговорення наукових доповідей, інформації про роботу конференцій, методологічних семінарів, звіти співробітників Інституту про участь у роботі комітетів, рад тощо), звіти про наукову та науково-організаційну діяльність інституту за рік містяться в окремих справах, в додатках до них містяться різноманітні статистичні дані з діяльності установи та контрольні списки наукових співробітників. Запити на відкриття тем наукових досліджень та протоколи приймання завершених НДР сформовані в окремі справи

за датою запитів чи протоколів. Разом, з тим, дати цих документів не завжди збігаються з хронологією роботи над науковою темою, тому в заголовках вказано рік початку (для запитів) чи рік завершення (для протоколів) роботи за науково-дослідною темою. Оскільки наукові дослідження за конкурсною тематикою, як правило, здійснювалися в межах року, договори на виконання наукових досліджень та акти приймання завершених науково-дослідних робіт сформовані в одну справу. В додатках до вищезазначених документів містяться постанови Відділення історії, філософії та права НАН України, витяги з протоколів засідань Вченої ради Інституту та з протоколів засідань наукових відділів, кошториси, рецензії, реферати, висновки та рекомендації, довідки, облікові картки, експертні висновки, акти впровадження тощо. В окрему справу сформовані постанови Президії НАН України, план заходів, списки учасників, програма урочистої конференції, доповіді, привітання, прес-реліз, статті, фотодокументи про відзначення ювілейних дат в Інституті. Документи наукових конференцій, семінарів, круглих столів, проведених Інститутом упродовж року, сформовані в одну справу. Документи науково-дослідних підрозділів через специфіку формування в діловодстві, розміщуються в межах одного підрозділу. Протоколи засідань наукових відділів сформовані за кілька календарних років в одну справу окремо для кожного відділу. Річні звіти наукових відділів об'єднані разом у томи окремо за кожен рік. До підрозділу «Відділ кадрів» включаються річні статистичні звіти по кадрах та особові справи видатних учених. Підрозділ «Бухгалтерія» в описі представлений штатними розписами, кошторисами і фінансовими звітами. До підрозділу «Профспілка» входять колективні договори та протоколи засідань профспілкового комітету Інституту.

Опис № 1-додатковий сформований за номінально-хронологічним принципом. До нього включені окремі управлінські та науково-організаційні документи, що надійшли в архів Інституту несвоєчасно, вже після створення і затвердження опису на основний блок вищезазначеного класу документації інституту. Опис на науково-дослідну документацію Інституту (№ 2) формується з дотриманням хронологічно-номінального принципу. В річних розділах містяться підрозділи, що відповідають видам науково-дослідної документації, включеної до опису, це: звіти за завершеними науково-дослідними темами; наукові записки; наукові доповіді; проекти законів, розроблені співробітниками Інституту. Документи в підрозділах опису вміщені за алфавітом прізвищ авторів або керівників НДР.

Опис № 3-к документації з кадрових питань також складений

за хронологічно-номінальним принципом. Всередині річних розділів справи систематизовані за видами документів та значимістю. До опису внесені такі види документів: накази директора Інституту з кадрових питань; накази директора Інституту про доплати та відпустки без збереження заробітної плати; особові справи звільнених докторів і кандидатів наук; особові справи звільнених працівників; особові справи аспірантів; особові рахунки працівників і аспірантів; протоколи засідання екзаменаційних комісій з приймання кандидатських іспитів; протоколи засідань конкурсних комісій із заміщення вакантних посад.

УДК 7.031.2-047.23:930.25(477):929

Степченко О. П.,

завідділу НБУВ,

ст. наук співроб., канд. іст. наук

**ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ
ФОНД СТЕФАНА АНДРІЙОВИЧА ТАРАНУШЕНКА
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА
УКРАЇНИ**

Архівна спадщина відомого історика української архітектури, мистецтвознавця, музейника, оборонця пам'яток культури С. А. Таранушенка є документальним джерелом дослідження його життя та діяльності зокрема, а також розвитку українського народного мистецтва та архітектури взагалі. Свій особистий архів С. А. Таранушенко власноруч передав у 1973–1975 рр. до відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (нині Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; ІР НБУВ). До його складу належать наукові та творчі матеріали С. А. Таранушенка, його біографічні документи, документи службової та громадської діяльності, листування, численні креслення, малюнки, фотографії, які всі разом дають змогу відтворити об'єктивну картину його життя та творчості, використовуючи автентичну архівну інформацію, так би мовити, «з перших рук».

Отож автор ґрунтовних монографій, науково-популярних видань, численних статей, оглядів, рецензій С. А. Таранушенко одним із перших фахівців здійснив мистецтвознавчий аналіз народної писанки;

написав студії про «Полуботчишину» сорочку, про українську книжкову графіку, меблі, килими; докладно прорецензував видання, присвячені дерев'яним церквам Галичини, мініатюрі, кераміці, тканинам, стінним розписам; став дослідником наукової діяльності Ф. К. Вовка в галузях етнографії та антропології; опублікував праці про творчість художників Тараса Шевченка, Порфирія Мартиновича, Григорія Нарбута, Василя Кричевського, Василя Касіяна та багато ін.

Саме С. А. Таранушенку належить розробка наукового методу дослідження українського народного житла, яке до нього розглядалося лише як об'єкт побуту. Багато уваги мистецтвознавець приділив вивченню та описуванню пам'яток народної архітектури Харківщини. «Питання про хату як архітектурно-мистецький утвір, – писав він, – про стиль й еволюцію його в хатах на протязі віків у науковій літературі ще не піднімалось. Між тим, наші досліди над харківськими хатами показали, що між ними можна знайти чудові зразки власно будівельної творчості і вони заслуговують на внесення їх до мистецьких пам'яток. ... значне число їх будовано майстрами з ласки Божої» [1].

Свою роботу С. А. Таранушенко здійснював глибоко і всебічно: на кожний пам'ятник архітектури, який потрапляв до кола його зацікавлень, ним підбиралися детальні дані, документи, робилися виписки з різних джерел, обміри, креслення, фотографії, нотатки; для того, щоб самому краще зрозуміти послідовність процесу будівництва складних форм будинків, С. А. Таранушенко збирав зразки пропорційності, описи планів, розрізи, конструкції будівель тощо [2].

Працюючи в музеях та установах охорони пам'яток культури, С. А. Таранушенко намагався зберегти від руйнації спорожнілі маєтки, перешкоджав вивезенню мистецьких пам'яток за кордон, переплавленню на потреби індустріалізації знаменитих козацьких дзвонів, клопотався про виділення коштів на ремонти та реставрації, не полишав наукової праці. Завдяки його особистому втручанню лише по Полтавському та Лубенському округах було взято на державний облік 76 монументальних, архітектурних, історико-меморіальних та археологічних пам'яток. Стефан Андрійович особисто виїздив для огляду та визначення конкретної методики охорони для конкретних пам'яток. Більшість із них не дійшла до наших днів, тому архівні нотатки С. А. Таранушенка почасти стають єдиним джерелом інформації про втрачені мистецькі та архітектурні шедеври України.

Енергії вченого вистачало і на вивчення архітектури і малярства, і на визначення основних етапів розвитку орнаменту писанок, і на дослідження історії килимарства, і на комплектування

мистецьких виробів для організації виставок. У фонді мистецтвознавця зберігаються документи з переліком населених пунктів, де зроблені обміри будівель; статті та нотатки з іконографії, опису килимів, про пам'ятки мистецтва та архітектури Києва і Київщини, Волині, Поділля, Полтавщини, Слобожанщини, Чернігівщини, Полісся, Закарпаття тощо; нотатки про писанки, плахти та ткацтво, українську кераміку та металопластику, про українську книжкову графіку, про подорожі Слобожанщиною; обміри, малюнки, фотографії до праць «Хати Лебедина», «Дерев'яне будівництво Лівобережної України XVIII ст.», «Архітектура урядових будівель Лівобережної України XVIII ст.» та пам'яток Поділля, Полтавщини, Слобожанщини, Чернігівщини тощо [3]; зразки надгробків; матеріали до історії українського селянського мистецтва; звіти та щоденники про відрядження очолюваних ним експедицій з вивчення пам'яток монументальної дерев'яної церковної архітектури, мурованої культової архітектури, малярства та золотарства на Полтавщині, Чернігівщині, Слобідській Україні, Закарпатті, Запоріжжі, Поліссі, зокрема описи миргородського, сокиринського та лубенського музеїв, будинку М. Я. Трохимовського, Мгарського та Густинського монастирів та багато ін. [4].

У середині 30-х років ХХ ст., психологічно зламавши український народ голодомором та масовими незаконними репресіями, радянська держава приступила до планомірного винищення релігійних організацій та священнослужителів разом із культовими будівлями та церковною старовиною. Відповідно, непотрібними і навіть шкідливими стали й наукові установи, які вивчали історико-культурну спадщину українського народу. Так, у 1933 р. припинили своє існування мистецтвознавчі кафедри та установи в Києві і Харкові, в Чернігівській та Вінницькій областях. Загалом було звільнено понад півтисячі співробітників [5].

У лютому 1934 р. С. А. Таранушенка, як і багатьох його колег, засудили на 5 років виправно-трудоих таборів і відправили на будівництво БАМу. У вересні 1936 р. його було звільнено, і він переїхав до Пермі, де викладав біологію у філії Пермського індустріального робітфаку на місцевій гідроелектростанції. У 1938 р. С. А. Таранушенко переїхав до Курська. За якийсь час він обійняв посаду старшого наукового співробітника Курської обласної картинної галереї. Німецьку окупацію пережив у місті, охороняючи невивезені художні твори. Після війни організував у відновленій галереї художні виставки, писав статті про мистецтво [6]. У 1950–1953 рр. завідував фондами Астраханської картинної галереї, популяризував українське мистецтво [7]. У 1953 р.

переїхав до Києва, де працював у Музеї архітектури у відділі з вивчення історії українського мистецтва та народної творчості науковим співробітником, продовжуючи вивчати українську народну і монументальну дерев'яну архітектуру, живопис, народне прикладне мистецтво, творчість українських художників тощо. 5 вересня 1958 р. президія Харківського обласного суду переглянула справу С. А. Таранушенка і реабілітувала його [8].

Якщо в 1920-ті роки Стефан Андрійович здебільшого лише накопичував факти, збирав документальні свідчення, займався джерелознавчими студіями, то тепер, маючи надійну базу, з височини набутого досвіду він створив кращі свої праці – понад 70 книг та статей про архітектуру, образотворче мистецтво і народну творчість України. Його багатогранна творча спадщина виділяється оригінальністю авторської позиції та глибоким мистецтвознавчим аналізом.

Навіть після виходу на пенсію Стефан Андрійович продовжував займатися науковою роботою. Остання монографія С. А. Таранушенка – «Монументальна архітектура Лівобережної України», над якою він працював упродовж всього творчого життя (1916–1962), побачила світ у 1976 р. і стала одним із найпомітніших явищ в українському мистецтвознавстві повоєнних років.

Потрібно зазначити, що частину своїх документів С. А. Таранушенко передав у різні музеї, зокрема до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та Музею Т. Г. Шевченка, про що свідчать акти передачі у справі фонду [9]. Якусь частину свого архіву він роздарував приватним особам, зокрема І. Стешенку, В. Пуцку, М. Бажану та іншим.

Список використаних джерел:

1. *Косміна Т.* Вчений-новатор, патріарх українського мистецтва // Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918-1932 рр. / упоряд. О. О. Савчук. – 2011. – С. 243.
2. ІР НБУВ, ф. 278, од. зб. 986–1330.
3. Там само, од. зб. 989–1326.
4. Там само, од. зб. 1345–1386.
5. *Нестуля О.* Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. 2. Кінець 20-х – 1941 рр. / О. Нестуля. – К., 1995. – С. 157.
6. ІР НБУВ, ф. 278, од. зб. 1393–1411.
7. Там само, од. зб. 1413–1471.
8. Там само, од. зб. 1609.
9. Там само, од. зб. 6222.

ДОКУМЕНТИ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Документ в електронній формі – це документ, інформація якого зафіксована на електронному (матеріальному) носії, що створюється, зберігається, передається і надається в користування лише в інформаційно-телекомунікаційній системі.

Зараз документи практично всіх видів у процесі підготовки проходять стадію електронної форми. Такий документ ми можемо створювати за допомогою комп'ютерної техніки, отримувати електронною поштою, переводити в електронну форму шляхом оцифрування традиційних документів. Одним із видів документів в електронній формі є інтернет-ресурси, які в будь-якому з форматів можуть бути джерелом поповнення історичної інформації.

Обсяги інформації документів в електронній формі збільшуються не тільки за рахунок нової інформації, яка вже створюється в такій формі, але й за рахунок ретроконверсії, переведення в електронну (цифрову) форму раніше створених інформаційних ресурсів. Необхідно зазначити, що масив створених таким чином документів більший, ніж «оригінальних» документів в електронній формі.

Серед документів в електронній формі можна виокремити такі види:

- документи в електронній формі (текстові), створені юридичною або фізичною особою за допомогою електронно-обчислювальної техніки;
- електронні інформаційні ресурси, до яких відносять бази даних і веб-сайти;
- аудіовізуальні документи – фото-, відео-, аудіодокументи в електронній формі;
- науково-технічна документація (креслення в електронній формі), системи автоматизованого проектування;
- листи, що одержуються або відправляються через телекомунікаційні мережі (електронна пошта);

- оцифровані копії традиційних документів;
- сторінки соціальних мереж.

Наприкінці ХХ ст. актуальним стало питання, чи будуть архіви зберігати документи в електронній формі, адже існує реальна загроза назавжди втратити значні масиви інформації, які існують лише в електронній формі, навіть із власне технічних причин – через швидке оновлення програмних продуктів і технічну неможливість відтворити інформацію.

Найскладнішими для дослідження з точки зору документознавства та архівознавства є електронні інформаційні ресурси. Нині найрозповсюдженішими формами існування електронних інформаційних ресурсів є бази даних та веб-сайти. Важливою особливістю таких документів в електронній формі є їхня мінливість. Процес зміни електронних інформаційних ресурсів може відбуватися в режимі їх постійного поповнення, зміни інформації або її заміни.

Розглядаючи базу даних як заздалегідь структуровану форму для фіксації інформації, можна стверджувати, що разом із відповідним програмним забезпеченням бази даних є сучасним засобом для документування інформації.

Важливим є те, що електронні інформаційні ресурси одночасно містять інформацію з різних видів носіїв, наприклад, із текстових та аудіовізуальних документів. Зокрема, у формі веб-сайта такі документи не можуть існувати окремо, в традиційній формі, так як тоді вони будуть розділятися на окремі складові частини і перейдуть в іншу якість.

Усе ж деякі документи в електронній формі залишаються додатковими джерелами, що фіксують інформацію, адже часто до них створюється паперовий примірник. Здебільшого – це документи, які вироблені юридичною або фізичною особою за допомогою електронно-обчислювальної техніки. Але навіть у такому випадку цінність документа в електронній формі не зменшується, оскільки він є готовим фондом користування для архівної пошукової системи, в якій буде можливість надавати доступ до документів в електронній формі.

Наостанок зазначимо, що практика прийняття на архівне зберігання документів в електронній формі є дуже поширеною в світі. Такі роботи проводяться й в Україні, зокрема в Центральному державному електронному архіві України, де на сьогодні зберігається 19 фондів, які містять документи в електронній формі.

УДК

Шаповал А. І.

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

ДО ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ЛІТНЬОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ШКОЛИ В КАНЕВІ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ АКАДЕМІКА Ю. О. МИТРОПОЛЬСЬКОГО)

До столітнього ювілею українського математика, академіка Національної академії наук України (1961) і Російської академії наук (1984), Заслуженого діяча науки України (1967), лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (1996), Героя України (2007) Юрія Олексійовича Митропольського (1917–2008) в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського проводиться робота з наукового опрацювання особового архівного фонду видатного вченого (ф. 125).

Упродовж 1958–1988 рр. Ю. О. Митропольський очолював Інститут математики АН УРСР. Серед матеріалів архівного фонду Ю. О. Митропольського відклалися документи, які висвітлюють роботу першої на теренах колишнього СРСР літньої математичної школи, проведеної під егідою Інституту математики АН УРСР у 1963 р., та розкривають роль ученого в її організації та проведенні.

Детальну статтю про роботу літньої математичної школи в Каневі, яку підготували Ю. О. Митропольський і доктор фізико-математичних наук Ю. Ю. Трохимчук (директор літньої математичної школи), у 1964 р. було опубліковано в журналі «Успехи математических наук» (Т. XIX, вип. 1). Машинопис цієї статті – «Літня математична школа в м. Каневі» – зберігається у фонді. Того ж 1964 р. журнал «Наука і життя» (№ 3) надрукував замітку Ю. О. Митропольського «Математична школа в Каневі». Однак документи, що відклалися в архіві вченого, містять більш широку інформацію про хід літньої математичної школи в Каневі та про її учасників.

В особовому архівному фонді академіка НАН України Ю. О. Митропольського зберігається текст виступу, проголошеного вченим під час відкриття школи 17 червня. У своїй промові Ю. О. Митропольський акцентував увагу на тому, що швидкі темпи розвитку математичних наук гостро поставили питання про підготовку кадрів вищої кваліфікації в сфері математики, а заняття упродовж місяця в літній школі давали можливість молодим фахівцям ознайомитися з

найактуальнішими математичними проблемами. Канів не випадково було обрано місцем проведення першої літньої математичної школи, адже з ним пов'язані імена двох видатних українців – Т. Г. Шевченка та його доброго товариша, вченого-математика М. В. Остроградського, які, як зауважив Ю. О. Митропольський, багато зробили для розвитку свободи і математичної думки. У місті було створено всі умови для плідної й творчої роботи учасників школи, яких було розміщено в новому на той час готелі «Тарасова Гора», розташованому на березі Дніпра неподалік від могили Кобзаря.

Серед документів фонду містяться списки та анкети лекторів і слухачів літньої математичної школи в Каневі, перелік спецкурсів, прочитаних під час роботи школи, та розклад занять, що дають уявлення про склад учасників школи та особливості її роботи.

Для читання спецкурсів з актуальних питань функціонального аналізу, диференціальних рівнянь, геометрії й топології, а також прикладної математики та теоретичної фізики в літній математичній школі в Каневі були залучені провідні вітчизняні математики: академік АН УРСР і АН СРСР М. М. Боголюбов (Москва), члени-кореспонденти АН УРСР М. Г. Крейн (Одеса) і В. О. Марченко (Харків), доктори фізико-математичних наук, професори М. Й. Вишик (Москва), А. Д. Мишкіс (Харків), О. О. Ладиженська (Ленінград), О. А. Олейник (Москва), М. М. Постніков (Москва), І. Т. Тодоров (Дубна). Крім лекцій М. М. Боголюбовим, Б. Б. Венковим, М. Г. Крейном, О. О. Ладиженською, І. Т. Тодоровим проводилися семінарські заняття, а вечорами всі лектори консультували слухачів, обговорюючи з ними актуальні математичні проблеми. На відміну від літніх шкіл, що тоді проводилися в Італії, Франції та Англії, де, як правило, упродовж дев'яти днів читалися лекції, присвячені лише якійсь одній спеціальності, заняття в літній математичній школі в Каневі проводилися за досить широкою програмою упродовж місяця.

Постійними слухачами літньої математичної школи в Каневі були сорок вісім молодих учених, з яких двадцять п'ять вже мали кандидатський ступінь, інші працювали на посадах молодшого наукового співробітника в математичних інститутах або асистента у вишах чи навчалися в аспірантурі. До складу слухачів школи були запрошені не тільки українські науковці, але й учені з інших республік СРСР, які представляли такі наукові центри: Інститут математики АН УРСР – 17 чол., Інститут фізики АН УРСР – 1 чол. (Київ); Фізико-технічний інститут низьких температур АН УРСР – 5 чол., Харківський державний університет – 2 чол. (Харків); Львівський державний

університет – 4 чол. (Львів); Одеський інженерно-будівний інститут – 1 чол. (Одеса); Інститут математики та Обчислювальний центр АН БРСР – 2 чол. (Мінськ); Московський державний університет – 2 чол. (Москва); Ленінградське відділення математичного інституту АН СРСР – 1 чол., Ленінградський державний університет – 1 чол. (Ленінград); Обчислювальний центр Латвійського державного університету – 1 чол. (Рига); Азербайджанський державний університет – 3 чол. (Баку); Інститут математики АН ГРСР – 1 чол. (Тбілісі); Інститут математики АН УзРСР – 1 чол. (Ташкент); Єреванський фізичний інститут – 3 чол. (Єреван). Крім того, літню математичну школу в Каневі епізодично відвідували математики Києва та Харкова. Деякі зі слухачів були запрошені до школи з урахуванням побажань лекторів.

За кожним лектором закріплювалася група з двох-трьох слухачів, які ретельно конспектували лекції викладача. За час роботи школи спільними зусиллями учасників школи до друку були підготовлені лекції з дев'яти спецкурсів загальним обсягом у шістьсот машинописних сторінок.

У фонді відклалися документи, які Ю. О. Митропольський підготував за підсумками роботи літньої математичної школи в Каневі – це доповідна записка вченого президенту АН УРСР Б. Є. Патону від 20 липня 1963 р. та його доповідь «Наукове спілкування вчених – необхідна умова розвитку сучасної науки», з якою Ю. О. Митропольський виступив на засіданні Президії АН УРСР. У них зазначалося, що перший досвід проведення літньої математичної наукової школи виявився вдалим, адже молодим ученим вдалося швидко увійти в коло найактуальніших проблем сучасної науки завдяки тому, що під час роботи школи були створені сприятливі умови для тривалого невимушеного спілкування між провідними науковцями та молоддю. Оскільки цей захід зацікавив низку математичних центрів країни, Ю. О. Митропольський запропонував Президії АН УРСР видати лекції, підготовлені під час роботи літньої математичної школи в Каневі, а наступну літню наукову школу провести на базі Інституту фізики АН УРСР в Кацивелі (Крим). Варто додати, що з того часу літні наукові школи проводилися регулярно й здебільшого в Кацивелі.

В особовому архівному фонді вченого також зберігаються «Спогади про академіка Миколу Миколайовича Боголюбова одного з перших його учнів Ю. О. Митропольського», в яких, крім іншого, висвітлено участь М. М. Боголюбова в роботі літньої математичної школи в Каневі. Видатний математик був одним із засновників наукової школи з нелінійної механіки і, як зауважив Ю. О. Митропольський у

своїх мемуарах, особливо істотним внеском у розвиток нелінійної механіки стала доповідь М. М. Боголюбова, яку він виголосив у 1963 р. для слухачів школи, де вчений запропонував новий метод у нелінійній механіці – метод прискореної збіжності. Згодом ця ідея була розвинута М. М. Боголюбовим, Ю. О. Митропольським і А. М. Самойленком у монографії «Метод прискореної збіжності у нелінійній механіці» (1969).

Лекції М. М. Боголюбова у Каневі відвідували як слухачі, так і викладачі літньої математичної школи, й цілком закономірним є те, що в майбутньому значна частина її учасників стали членами академій. Так, зі складу лекторів школи В. О. Марченко став академіком НАН України (1969) і РАН (1987), академіками РАН – О. О. Ладиженська (1990) та О. А. Олейник (1991). А зі складу слухачів літньої математичної школи у Каневі двадцять п'ять науковців захистили докторські дисертації та дванадцять стали членами академій, у тому числі академіками НАН України – Л. А. Пастур (1990), А. М. Самойленко (1995), Є. Я. Хруслов (2003), О. М. Шарковський (2006), І. Р. Юхновський (1982), і членами-кореспондентами НАН України – М. Л. Горбачук (2000), В. К. Задірака (2006), В. І. Фушич (1988), збагативши своїми видатними здобутками вітчизняну та світову науку.

УДК 930.25:929(477):55:001.83(100)

Шипко Л. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

ДОКУМЕНТИ ОСОБОВОГО ФОНДУ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ М. П. СЕМЕНЕНКА: ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГЕОЛОГІЧНОГО КОНГРЕСУ (1952–1984)

В особовому архівному фонді № 162 академіка НАН України Миколи Пантелеймоновича Семененка, що перебуває на зберіганні в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, представлено значний масив документів за 1922–2005 рр., серед яких – наукові праці вченого, документи біографічні, про вченого, з діяльності, фотодокументи, листування та документи, зібрані вченим, згруповані в 916 справ. Із загальної кількості документів у складі фонду відклалися декілька груп джерел за період з 1952 р. до 1984 р.: документи, які стосуються роботи XIX–XXIII сесій

Міжнародного геологічного конгресу (далі – МГК); документи з організації роботи XXVI та XXVII сесій МГК та участі в них М. П. Семененка; документи про діяльність ученого як члена таких редакційних комітетів МГК, як Тектонічна карта Європи, Тектонічна карта Світу та Металогенічна карта Європи (фонд № 162, опис № 3, справи № 114–122).

Метою наукової розвідки є аналіз складу документів архівного фонду М. П. Семененка, які стосуються діяльності сесій МГК, а також низки редакційних комітетів МГК та безпосередньої участі вченого у їхній роботі.

МГК засновано в 1875 р. як міжнародне геологічне об'єднання, завданням якого є сприяння теоретичним і практичним дослідженням у галузі наук про Землю та обміну науковою інформацією. Згідно зі статутом об'єднання, сесії МГК повинні збиратися 1 раз на 3–4 роки та кожного разу в іншій країні. Вони й донині залишаються вагомими для світової геологічної громадськості науковими заходами, де підбиваються підсумки та виявляються тенденції розвитку науки, на перспективу ставляться завдання з дослідження нагальних питань геології, охорони навколишнього середовища, енергетичних ресурсів у світі та ін. (Якимчук М. А. 34-й Міжнародний геологічний конгрес (Брісбен, Австралія, 5–10 серпня 2012 р.).

Семененко Микола Пантелеймонович (16.11.1905–25.08.1996) – академік НАН України (1948), відомий учений у галузі планетарної геохімії, походження земної кори і складу мантиї, був делегований АН УРСР для участі у роботі МГК. У структурі НАН України вчений обіймав керівні посади – академіка-секретаря Президії АН УРСР (1948–1950), віце-президента АН УРСР (1950–1970), директора (1969–1977) і завідувача відділу геології і геохімії рудних родовищ (1969–1987) Інституту геохімії та фізики мінералів АН УРСР (нині – Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України). Він – автор понад 600 наукових праць, в яких узагальнено результати досліджень метаморфічних порід найдавніших щитів і молодших за них рухомих зон та магматичних і метаморфічних утворень Українського кристалічного щита, Криворіжжя та хребта Хамар-Дабан, а також послідовності розростання і стабілізації кори платформ континентів, киснево-водневої моделі Землі, балансу стадій розвитку Землі, мінерального фазового стану в глибинних сферах Землі та ін.

Представлені до джерелознавчого опрацювання документи можна структурувати за декількома групами. До першої групи віднесено документи, які стосуються діяльності XIX–XXIII сесій МГК. Це – науково-організаційні документи, службове листування з

М. А. Беляєвським, О. С. В'яловим, І. І. Горським, Дж. Гузманом (J. Guzman), А. Дудеком (A. Dudek), І. І. Катущенком, Ц. С. Рая Рао (C. S. Raja Rao), А. Г. Рохасом (A. G. Rojas), Т. Соргенфреєм (T. Sorgenfrei), С. Фігуейрою (S. Figueroa), Р. А. Явічем (R. A. Javitch), а також звіти та нотатки вченого.

Зокрема, серед документів, які висвітлюють участь М. П. Семененка в роботі XIX сесії МГК, що проходила у м. Алжир (Алжир) 8–15 вересня 1952 р. (спр. № 114), представлено програму конгресу, картку учасника, виписану на ім'я М. П. Семененка, та нотатки вченого. Слід зауважити, що на полях та в тексті програми XIX сесії конгресу М. П. Семененком зроблено помітки олівцем, які засвідчують зацікавленість ученого окремими доповідями колег. Щодо нотаток, то всі записи зроблено 12 вересня 1952 р. Більша їх частина містить екскурсійні начерки вченого, присвячені дослідженню в Марокко докембрію гірського хребта Анти-Атлас зокрема та матеріалів докембрію Північної та Західної Африки загалом.

Організаційні моменти та результати роботи XX сесії МГК, що проходила в м. Мехіко (Мексика) у вересні 1956 р., можна дослідити через призму джерел, які також відклалися в особовому фонді вченого (спр. № 115). У листуванні відображено інформацію про організаційну складову скликання чергової сесії конгресу та отримання М. П. Семененком у зв'язку з цим циркуляру до підготовки сесії. Відомості про участь ученого у роботі секції «Асоціація геологічної служби Африки» та таких комісій, як «Комісія по міжнародній геологічній карті Африки» та «Комісія по системі Карру (Гондвана)», містяться в повідомленнях до М. П. Семененка від радянської групи оргкомітету XX сесії МГК, де визначено умови та терміни підготовки вченим звітів про роботу вказаних секцій та комісій. До нагальних питань, які розглядалися на сесії, належать проблеми відновлення діяльності Карпато-Балканської геологічної асоціації (далі – КБГА), структурної наукової організації МГК, а також перспектив розширення її складу, формулювання завдань, членського представництва, налагодження видавничої справи, організації роботи та місця скликання та ін. Із загального спектра представлених джерел однозначно чільне місце належить і нотаткам вченого, які представлені записами за 4–7 вересня 1956 р. та містять огляди доповідей учасників конгресу. На завершення слід зазначити лист-відповідь М. П. Семененка до оргкомітету XX сесії МГК від 10 квітня 1957 р. про підтвердження отримання листа та висловлення подяки щодо запрошення на чергову XXI сесію МГК, місцем проведення якої визначено м. Копенгаген (Данія), а

датою – 15–25 серпня 1960 р.

Серед масиву документів про участь М. П. Семененка у роботі XXI сесії МГК (спр. № 116) у фонді представлено листування, перепустку учасника, стенограми засідань та нотатки вченого. Зокрема, в стенографічних записах першого та другого засідань від 15–16 серпня 1960 р., а також засідання Бюро МГК від 17 серпня 1960 р. вміщено інформацію про обговорення делегатами питання про створення Міжнародного геологічного союзу (далі – МГС) як наукової організації, що бере на себе функцію вирішення питань, так як і КБГА, у період між сесіями МГК. Щодо нотаток М. П. Семененка, то вони представлені записами від 16 серпня 1960 р., які містять інформацію про відкриття сесії, склад учасників, перелік доповідей із проблеми дослідження докембрію.

Документи про участь М. П. Семененка у роботі XXII сесії МГК, що проходила в м. Нью-Делі (Індія) у вересні 1964 р. (спр. № 119), стосуються питань підготовки та проведення як XXII сесії МГК, так і чергової сесії МГС, що проходила також в Індії 13–23 грудня 1964 р. з метою вирішення в подальшому питань за результатами роботи конгресу. Документи представлені у фонді листуванням, що містить інформацію організаційного характеру відносно роботи чергових сесій МГК та МГС. Також у фонді відклалися запрошення М. П. Семененку як делегату XXII сесії МГК із нагоди проведення урочистих заходів після завершення наукових засідань сесії МГС (грудень 1964 р.); циркуляри з підготовки сесій МГК та МГС; списки доповідей делегатів від АН СРСР та АН УРСР на засіданнях міжнародних комісій під час сесії МГК; доповідь М. П. Семененка, виголошена на сесії МГК «Геохронологія докембрія Індії»; звіт вченого про роботу секції № 10 XXII сесії МГК «Геологія докембрію». З-поміж вказаних джерел чільне місце належить і нотаткам вченого, які репрезентують результати участі М. П. Семененка в геологічних екскурсіях із дослідження докембрію Індії, організованих МГК і МГС. Зокрема, за результатами грудневих заходів МГС ученим підготовлено звіт про геологічну екскурсію (5–12 грудня 1964 р.) в Джайпур-Аджемр-Удайпурський район м. Раджастан (Індія). Також у нотатках широко представлено огляд роботи засідань МГС 15–18 грудня 1964 р., учасником яких був учений.

Організація роботи та проведення XXIII сесії МГК (м. Прага, ЧССР, 19–28 серпня 1968 р.) представлена у фонді листуванням з оргкомітетом чергової сесії конгресу, запрошеннями, циркулярами щодо планування екскурсій Австрією, Чехословаччиною, Німеччиною, Угорщиною, Польщею та Румунією.

До другої групи джерел у фонді можна віднести документи про роботу М. П. Семененка в складі групи кураторів із підготовки до видання збірника «Доклады советских геологов» на XXVI сесію МГК, яка мала відбутися в м. Париж (Франція) у 1980 р. (спр. № 121), та листування з оргкомітетом щодо перспективи участі вченого в роботі XXVII сесії МГК, яка мала відбутися в м. Москва (РРФСР) в 1984 р. (спр. № 122).

До третьої групи джерел можна виділити документи, які засвідчують членську діяльність М. П. Семененка за період з 1961 р. до 1963 р. у таких редакційних комітетах МГК, як Тектонічна карта Європи, Тектонічна карта Світу та Металогенічна карта Європи (спр. № 117, 118). У складі фонду відклалися пропозиції щодо обговорення нагальних проблем доцільності та організації етапів роботи зі створення міжнародної тектонічної карти Європи та міжнародної карти новітньої тектоніки Європи, складу авторського та редакційного комітетів цих карт, схвалення їхнього масштабу і легенди та ін., а також представлена програма сесії редакційного комітету Тектонічної карти Європи, доповідь про діяльність підкомісії Тектонічної карти Європи, листування з головним координатором редакційного комітету Металогенічної карти Європи П. Лаффіттом і текст рекомендацій та зауважень за результатами засідання комітету.

Таким чином, документи, які репрезентують участь М. П. Семененка у роботі XIX–XXIII сесій МГК та різних редакційних комітетів МГК, мають потужний науковий потенціал та наукове значення як цінне архівне джерело для вивчення внеску українського вченого в діяльність Міжнародного геологічного конгресу та в розвиток геологічної науки в цілому.

Шихненко І. М.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

**ОСОБОВІ СПРАВИ ЧЛЕНІВ НАН УКРАЇНИ ПЕРІОДУ
1961–1965 РР. ЯК ДОКУМЕНТНИЙ КОМПЛЕКС ДО
РЕКОНСТРУКЦІЇ ЇХНІХ БІОГРАФІЙ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ)**

Багато років поспіль науковий колектив Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського займається вивченням розвитку української академічної науки, що знайшло відображення в серії видань документів і матеріалів з історії Національної академії наук України. Вказані видання складаються з двох частин. Перша частина представлена джерелами, що висвітлюють діяльність Академії, її досягнення та здобутки в різні хронологічні періоди. Це такі види архівних документів, як плани та звіти, постанови та розпорядження НАН України, листування з вищими державними органами влади та ін. До другої частини входять додатки: регести протоколів засідань Президії НАН України, які містять відомості про розглянуті наукові питання і їхнє вирішення; списки наукових співробітників академічних установ; списки видань та наукових праць співробітників; списки установ, що діяли в складі Академії; а також серед них одним із важливих додатків є список дійсних членів та членів-кореспондентів, обраних до складу НАН України в певний період.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють період 1961–1965 рр. Вказаний відрізок часу позначений істотними змінами та досягненнями в діяльності НАН України. У цей час створювалися нові інституції, розширилася науково-дослідна база академічних установ, відбулася реорганізація їхніх структурних підрозділів (відділів, лабораторій, секторів тощо), збільшилися державні асигнування на розвиток академічної науки, великий відсоток яких витрачався на оновлення експериментальної бази, придбання нового обладнання, будівництво нових приміщень для наукових установ, започаткування дослідних підприємств. Покращилося і матеріально-фінансове становище наукових працівників, зокрема підвищилася заробітна плата, відбувалося забезпечення їх житлом тощо.

Головними напрямками наукових досліджень НАН України в період 1961–1965 рр. були розробки в галузі фізики, хімії,

електрозварювання, металургії, матеріалознавства, математики, кібернетики, геології, біології та ін. Розвиток академічної науки у вказані роки сприяв розширенню мережі науково-дослідних установ, що супроводжувалося відповідними кадровими змінами. У цей період значно збільшилася кількість наукових працівників, насамперед, фахівців вищої кваліфікації – докторів і кандидатів наук.

У 1961–1965 рр. до складу НАН України обрано 84 вчених (32 дійсних членів і 52 членів-кореспондентів) у галузях фізики, хімії, математики, металургії, механіки, геології, біології, суспільних наук та ін. Дійсними членами стали фізик Б. І. Веркін (1919–1990), хімік К. Б. Яцимирський (1996–2005), математик Я. Б. Лопатинський (1906–1981), фахівець у галузі металургії З. І. Некрасов (1908–1990), фахівець у галузі механіки А. Д. Коваленко (1905–1973), ентомолог В. П. Васильєв (1912–2003), фізіолог О. Ф. Макаренко (1903–1979) та ін. Членами-кореспондентами були обрані фізик Є. С. Боровик (1915–1966), астроном Є. П. Федоров (1909–1986), хімік Л. М. Литвиненко (1921–1983), математик П. Ф. Фільчаков (1916–1978), фахівець у галузі металургії Г. В. Самсонов (1918–1975), фахівець у галузі механіки В. С. Будник (1913–2007), геолог Г. Н. Доленко (1917–1990), біолог В. Й. Білай (1908–1994), фізіолог П. Г. Костюк (1924–2010), історик А. Т. Чеканюк (1906–1992), економіст О. С. Короїд (1911–1988) та ін.

Для створення списку дійсних членів та членів-кореспондентів, обраних до складу НАН України у 1961–1965 рр., залучається великий комплекс історичних джерел, що дозволяє системно реконструювати біографії вчених. Одним із різновидів цих джерел є особові справи дійсних членів і членів-кореспондентів, що зберігаються в Архіві Президії НАН України (204 особові справи дійсних членів і 134 особові справи членів-кореспондентів). Вказаний різновид архівних джерел складається, в основному, з таких документів: особового листка з обліку кадрів, автобіографії, документів про вищу освіту, присвоєння наукового ступеня, вченого звання, заяви про прийняття та звільнення з роботи, документів про призначення на посаду або переведення з посади на посаду, списків наукових праць і винаходів, характеристики з наукової діяльності, документів, що стосуються питання обрання вчених до складу НАН України, нагородження орденами та медалями, присудження державних і наукових премій, про виключення зі складу НАН України тощо.

Одним з основних документів, що використовується при реконструкції біографій дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України, є особовий листок з обліку кадрів. У ньому містяться відомості

про прізвище, ім'я та по батькові вченого, дату та місце його народження, національність, соціальне походження, освіту, назву та місцезнаходження вищого навчального закладу, спеціальність, яку він отримав по закінченні. Окрім цього, в особовому листку містяться відомості про науковий ступінь і вчене звання науковця, володіння іноземними мовами, відомості про загальну трудову діяльність (період роботи на підприємствах, навчання в аспірантурі, робота та посади в наукових установах, вищих навчальних закладах та ін.), про перебування за кордоном (мета поїздки та перелік країн, у які відряджався вчений), участь у громадському житті (обрання до складу органів місцевих, обласних та центральних органів державної влади), перелік нагород. Особових листків з обліку кадрів може бути в особовій архівній справі декілька, оскільки вони оформлялися вченим у різні періоди його наукової діяльності.

Другим важливим документом, що зустрічається в особових справах дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України і використовується у процесі реконструкції їхнього життя і діяльності, є автобіографія, написана вченим власноруч. Даний документ має вигляд довільного викладу автором інформації про своє дитинство, рідних і близьких йому осіб (батьків, братів, сестер), навчання у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, трудову діяльність, захист кандидатської та докторської дисертацій, обрання до складу НАН України, присвоєння звань і нагород за наукові досягнення та ін.

В особових справах відкриті також засвідчені копії дипломів про вищу освіту, присвоєння наукових ступенів, атестатів про присвоєння вчених звань, що становлять також наукову цінність та підтверджують професійний рівень учених.

Витяги з протоколів Загальних зборів НАН України, розпорядження Президії НАН України, заяви про прийняття та звільнення з роботи, накази з кадрових питань, що також містяться в особових архівних справах, дають можливість відслідкувати весь період роботи вченого в Академії, відомості про обрання до складу дійсних членів і членів-кореспондентів, призначення на посаду в ту чи іншу наукову установу, переведення до іншої установи, причини звільнення з роботи.

Списки наукових праць і наукових винаходів відображають творчий доробок учених НАН України. Списки наукових праць мають вигляд таблиць, де подано назви досліджень та назви друкованих видань, у яких ці дослідження опубліковані; місце, рік і номер видання; кількість друкованих аркушів наукових робіт; наявність співавторів. Подібну

структуру мають також і списки наукових винаходів, у яких містяться назви і роки винаходів та номери авторських свідоцтв.

Характеристики та відгуки на науковий доробок членів НАН України відображають професійне ставлення до них своїх колег, а також дають об'єктивну оцінку їхнім здобуткам і досягненням. У справах також зосереджуються відомості у вигляді різних форм документів (представлень, нагородних листів) про присвоєння державних і відомчих нагород (орденів, медалей, відзнак, іменних премій), які є визнанням заслуг учених НАН України на високому науковому та державному рівнях.

Дослідження особових справ дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України, які зберігаються в Архіві Президії НАН України, показало, що вони мають достатню інформативну наповненість і можуть бути використані при системній реконструкції біографій учених. У процесі підготовки біографічних довідок до списку дійсних членів і членів-кореспондентів, обраних до складу НАН України, також залучаються інші джерела, зокрема документи з особових архівних фондів дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України, які зберігаються в головному архівному підрозділі Академії – Інституті архівознавства НБУВ, особові справи вчених НАН України, що знаходяться на зберіганні в архівних підрозділах академічних установ, друковані наукові видання (спогади про дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України їхніх колег і учнів, наукові праці, підготовлені до ювілеїв учених та присвячені історії створення установ Академії, енциклопедичні та довідкові видання та ін.), статті, нариси, біографічні довідки, розміщені на інформаційних ресурсах у мережі Інтернет.

УДК 001.32(477):930.25-027.1

Яременко Л. М.,

директор Інституту архівознавства НБУВ,
ст. наук. співроб., канд. іст. наук

ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СИСТЕМИ НАН УКРАЇНИ

Сучасні нагальні завдання та перспективи розвитку архівної системи Національної академії наук України (далі – НАН України), а також вирішення сьогоденних питань особливостей побудови її Архівного фонду (далі – АФ) тісно пов'язані з історією самого

фондоутворювача – НАН України та історією формування її документного комплексу як національного архіву української науки.

Формування АФ НАН України почалося з моменту заснування Української академії наук, юридичне оформлення якої відбулося 14–27 листопада 1918 р., і на сучасному етапі його розвитку відповідно до положень, закріплених Статутом НАН України, триває збирання, упорядкування, описування та зберігання «архівних матеріалів академічних установ, рукописів учених і діячів культури та інших матеріалів, які мають наукову, культурну та історичну цінність». За цей період у фонді відклалися документи загальною кількістю понад 1,4 млн од. зб., що становлять частину Національного архівного фонду і відображають науково-дослідну та науково-організаційну діяльність НАН України, її установ та провідних учених, дають можливість простежити процеси організації, проведення, координації та виконання наукових досліджень вищою державною науковою організацією України з фундаментальних та прикладних проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук.

Визначальні зміни у формуванні архівної системи Академії відбулися у 1968 р., після створення за постановою АН УРСР її Центрального наукового архіву, який функціонує сьогодні як Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) і є головним архівним підрозділом у системі НАН України з питань формування, обліку, зберігання і використання документів АФ НАН України. Положенням про АФ НАН України визначені фондоутримувачі АФ НАН України, що зберігають документи тимчасово і постійно. Наукові архіви Президії НАН України та академічних установ зберігають документи тимчасово, до передачі їх на постійне зберігання до ІА НБУВ.

Однак ІА НБУВ протягом майже 50 років свого існування так і не був забезпечений спеціальним окремим загальноакадемічним архівосховищем, і тому документація Президії та установ НАН України так і зберігається в їхніх архівах. В обов'язковому порядку до ІА НБУВ на сьогодні надходять тільки архівні фонди ліквідованих установ, для розташування яких в НБУВ вже також немає вільних площ.

Право постійного зберігання документів, окрім ІА НБУВ, має низка архівних структурних підрозділів академічних установ – інститутів літератури ім. Т. Г. Шевченка, мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, археології, Інститут рукопису НБУВ, відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та музеї і музейні кімнати установ НАН України.

Для всіх цих підрозділів також дуже болючим є питання наявності площ для зберігання документів відповідно до вимог чинних стандартів.

Незважаючи на певне порушення цілісності документних структур за ранні роки діяльності української Академії наук, на сучасному етапі АФ НАН України є чітко визначеним, нормативно і методично забезпеченим, науково та інформаційно розробленим комплексом.

На даний час визначення подальших завдань та перспектив розвитку архівної системи НАН України і її документного комплексу лежить у площині двох напрямів: 1) організаційно-структурних засад та укомплектування кадрового складу і 2) активного впровадження інформаційних технологій із метою входження архівної спадщини української науки в електронний інформаційний простір.

Відсутність вільних площ і забезпечення кадрами – ці проблеми стоять не тільки перед архівною системою Академії, але й усій архівній галузі України, як згодом і бібліотечної. За першим напрямом потребує негайного вирішення питання про виділення приміщення для загальноакадемічного архівного сховища шляхом будівництва або використання вже існуючих будівель. Це дасть можливість, з одного боку, сконцентрувати певну частину АФ НАН України в єдиному комплексі і запобігти його можливим втратам, а з іншого, – в академічних установах після передачі своїх архівів за попередні роки вивільняться площі для накопичення і зосередження поточної документації. Адже, за з'ясованою ІА НБУВ інформацією, майже в 90 % академічних установ архівні приміщення заповнені на 100 % або зовсім відсутні, і документи зберігаються в непристосованих приміщеннях, що не гарантує їхню збереженість.

Ще один невирішений організаційний момент – зберігання документів установ у регіонах за місцем розташування – Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів та ін. Адже зрозуміло, що ці установи навряд чи колись передадуть свої документи до архіву в Київ, навіть якщо такий буде побудовано. Серед прийнятних рішень можливо було б запропонувати створення філій загальноакадемічного архіву при наукових центрах або надання таких повноважень одному з архівів найбільших у регіоні інститутів. Можливий також варіант надання права постійного зберігання своїх архівних документів як частини АФ НАН України кожній установі за межами Києва.

Проте усі ці питання не знаходять свого вирішення через відсутність відповідних приміщень та фінансів. А на сьогодні їхне

вирішення набуває надзвичайної ваги – адже в рамках реорганізації структури НАН України в найближчий час можливе масове надходження архівних фондів ліквідованих установ.

Окреслюючи завдання іншого напрямку розвитку архівної системи НАН України і її АФ, треба зазначити, що архівним підрозділам НАН України належить не тільки меморіальна функція збирання і зберігання документальної спадщини всієї української науки, але й створення та розповсюдження інформаційних ресурсів на документи АФ НАН України традиційної та електронної форм, особливо сьогодні, коли увага сучасного суспільства звернена до першоджерел історичної інформації. Адже за роки незалежності України значно посилилось зацікавлення наукових кіл до першоджерел і всього комплексу інформації про історію, становлення, розвиток і досягнення української науки і, зокрема, досліджень історії Національної академії наук України. І тому автоматизація процесів обробки архівної наукової спадщини та створення її електронних продуктів потребують значного пришвидшення.

Останнім часом прискорилося робота установ архівної системи на підставі оновленої нормативно-методичної бази щодо формування фондів наукових установ, видатних учених України, створення науково-пошукових систем на документи цих фондів традиційної форми (описи, каталоги, путівники, покажчики). Водночас активізується робота із залучення документів АФ НАН України та науково-довідкового апарату до нього в сучасне інформаційне середовище. Зокрема, слід зазначити розробку електронних баз даних, облікових та на документи фондів, що розпочалася в інститутах рукопису й архівознавства НБУВ, оцифрування протоколів засідань Президії НАН України в її науковому архіві, використання як власне архівних документів, так і їхньої інформації на офіційних веб-сайтах НАН України та понад 110 академічних науково-дослідних установ, що забезпечує широкий доступ користувачів до документальних пам'яток національної науки. ІА НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України здійснено переведення аудіозаписів засідань Президії Академії за 1970–2000 рр. на сучасні носії, що забезпечує їхню фізичну збереженість і дає можливість включення до автоматизованих інформаційних систем.

Проте це вкрай необхідне спрямування завдань архівної роботи академічної системи, що водночас сприяє і збереженню наукової спадщини нації, і швидкому її введенню в соціокультурний простір та розповсюдженню знань про архів української науки, і формуванню

загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів, має на своєму шляху певні складнощі, вирішити які можливо через максимальне адаптування і узгодження процесів їх створення зі стандартними вимогами до обліку, описування, формування архівних фондів традиційним способом, визначення програмних засад та нормативно-методичної бази цього процесу, а також певних юридичних норм щодо власності документів і можливості їхнього використання, і, безумовно, забезпечення відповідним кадровим складом і комп'ютерним обладнанням архівних підрозділів НАН України.

Сподіваємося, вирішення найближчим часом цих питань забезпечить широкий і постійний доступ користувачів до документальних пам'яток національної науки.

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 002:676.224.2

Остапенко А. А.,

мол. наук. співроб.,

Омельченко М. М.,

зав. відділу НБУВ,

канд. техн. наук, ст. наук. співроб.

ДО ПИТАННЯ ВИМОГ СТАНДАРТІВ СТОСОВНО ПОКАЗНИКІВ ПАПЕРУ ДЛЯ ДРУКУ

Для виготовлення паперу для друку целюлозно-паперова промисловість пропонує досить широкий перелік волокнистих напівфабрикатів (целюлоза, напівцелюлоза, деревна маса, хіміко-термомеханічна маса і т. д.), які відрізняються як видами сировини (деревина хвойних і листяних порід, недеревні однорічні рослини, хімічні волокна), так і їх переробкою (небілені і білені напівфабрикати, які отримують із використанням механічних, хімічних способів).

Основне функціональне призначення паперу для друку – мати чітке поглинання фарби та гарну читабельність тексту, окрім того, це відносно дешевий і зручний носій інформації, правда, на сьогодні. Найважливішою ознакою класифікації паперу для друку є спосіб друку, для якого він призначений: друк із використанням друкарських форм (високий, плоский, глибокий, трафаретний, офсетний) і друк без використання друкарських форм (електрофотографічний, електростатичний, струменевий, термографічний тощо). Кожний спосіб має свої позитивні сторони, але для документів, що поступають на бібліотечну полицю, привабливими є високий і офсетний, оскільки мають міцне і тривале скріплення тексту на папері.

За волокнистим складом папір поділяють на 4 групи: чисто целюлозний; із вмістом деревної маси; із вмістом макулатури; із використанням недеревної сировини. Перший – це каландрований, чисто целюлозний (чи з невеликим вмістом деревної маси) папір із високим ступенем білості (86–97 %), масою 60–150 г/м², який використовується для багатоколірного друку журналів, книг, високохудожніх каталогів, довідників та інших видань щоденного

користування.

Хімічний склад волокнистого матеріалу контролюється показниками стандартів на готовий вид паперу і відіграє важливу роль у поступовій зміні властивостей паперу при старінні, і це необхідно враховувати при розробці довговічних видів целюлози і паперу. Більшість дослідників матеріального носія інформації пояснюють знижену довговічність целюлозних матеріалів і схильність їх до пожовтіння наслідком наявності в них негідроксильних функціональних груп. У процесі старіння зменшується ступінь полімеризації целюлози, підвищується вміст низькомолекулярних фракцій із карбоксильними і карбонільними функціональними групами. Зниження вмісту низькомолекулярних фракцій у технічних видах целюлози до певної межі припустиме, але настає ситуація від частого використання документа, що наступають незворотні зміни у фізико-механічних властивостях паперу, які мають негативний вплив на збереження документів і книжкових фондів.

Морфологічна та надмолекулярна структура целюлози різного походження також впливає на процес старіння. Папір, виготовлений із целюлози з високим вмістом б-целюлози, виявляє велику довговічність. У процесі штучного тепло-вологого старіння целюлози відбувається поступове зменшення вмісту б-целюлози і збільшення сумарного вмісту в- і г-целюлози. Для сульфатної біленої целюлози цей процес відбувається швидше, ніж для сульфатної. За стійкістю до штучного старіння, зміни хімічних показників і показників механічної міцності види целюлози можна розташувати в такий ряд: бавовняна – лляна – сульфатна – сульфатна. З показників механічної міцності найшвидше знижується міцність на злом під час багаторазових перегинів. Сульфатна целюлоза вважається малопродатним напівфабрикатом для виготовлення довговічних видів паперу в зв'язку з її кислотним характером, низькою термостійкістю і великою кількістю тріщин на поверхні волокон.

Високі показники термостійкості і довговічності має сульфатна хвойна целюлоза. Довговічність паперу, виготовленого із такої целюлози у декілька разів перевищує довговічність паперу – із сульфатної листяної целюлози. Показники механічної міцності паперу і її довговічність значною мірою залежать також від схем і режимів відбілювання волокнистих напівфабрикатів. Відбілювання бавовняної напівмаси діоксидом хлору порівнянно з вибілюванням гіпохлоритом натрію має на волокна більш м'який вплив. Це позитивним чином позначається на фізико-механічних властивостях паперу і його

довговічності. Сульфатна целюлоза, вибілена з використанням діоксиду хлору, при штучному старінні також відрізняється підвищеною стабільністю білизни.

Явище пожовтіння, як одна з ознак старіння паперу, – це складний процес, і не виключено, що крім функціональних карбоксильних і карбонільних груп целюлози, в ньому беруть участь домішки. Геміцелюлози сприяють утворенню низькомолекулярних з'єднань – олігосахаридів і моносахаридів. Останні під впливом пектинових речовин перетворюються в гумінові продукти коричневого кольору. Завдяки особливим властивостям гумінові продукти, сприятливо впливають на комплекс друковано-технологічних характеристик. Донедавна вважалося, що деревна маса в композиції паперу скорочує термін служби і прискорює старіння паперу. Однак, на сьогодні, вдосконалення процесу виробництва деревної маси дозволило принципово змінити її властивості, асортимент та область застосування.

Нині у світі виробляються різні види деревної маси: термомеханічна (ТММ), хімікотермомеханічна (ХТММ), хімікомеханічна (ХММ), дефібрерна маса тиску (ДМД). ТММ за всіма показниками механічної міцності значно перевершує дефібрерну і рафінерну масу. У 70-х роках ХХ ст. деревну масу почали широко застосовувати у виробництві книжково-журнального паперу, а дещо пізніше і – в композиції різних марок високоякісного паперу для друку. Сучасний папір із вмістом до 20 % біленої деревної маси за своїми споживчими властивостями не поступається паперу 100 % целюлози і класифікується як чисто целюлозний, що стало можливим завдяки появі високоякісної біленої хімікотермомеханічної (ХТММ) маси. Принциповою відмінністю волокон деревної маси від целюлозних є присутність в їхньому складі великої кількості лігніну і геміцелюлози. Застосування у виробництві паперу напівфабрикатів із високим вмістом лігніну призводить до його передчасного пожовтіння, що викликає необхідність використання спеціальних інгібіторів.

Вимоги до паперу, призначеного для різних способів друку з використанням друкарської форми, в Україні регламентуються наступними стандартами:

ГОСТ 9094-89 «Бумага для печати офсет-ная»; згідно з п. 1.2 для номера № 1 використовується білена целюлоза, у тому числі листяна не більше 80 %, для № 2 марки А – білена целюлоза і не більше 50 % білої деревної маси, для № 2 марки Б – білена целюлоза і не більше 50 % білої деревної маси;

ГОСТ 9095-89 «Бумага для печати типо-графская»; згідно з п. 1.2 для № 1 марки А використовують 100 % білену целюлозу, для марки Б – не менше ніж 80% біленої сульфатної целюлози, і не більше ніж 20 % біленої деревної маси. Для № 2 марки А – не менше ніж 50 % біленої целюлози і не більше ніж 50% біленої деревної маси, для марки Б – не менше ніж 25 % біленої целюлози і не більше 75 % біленої деревної маси;

ГОСТ 20283-89 «Бумага обложечная»; Для марок А і О використовують 100% білену целюлозу, марки В – небілену целюлозу і білену деревну масу.

Для нижченаведених стандартів сировина не регламентується.

ГОСТ 25089-81 «Бумага типографская для многотомных изданий»;

ГОСТ 6445-74 «Бумага газетная»;

ГОСТ 21444-75 «Бумага мелованная»;

ГОСТ 9168-80 «Бумага для глубокой печати».

УДК 025.85

Савчук Я. І.,

мол. наук. співроб. НБУВ,

канд. біол. наук,

Баляниця Н. Б.,

інженер-хімік I категорії НБУВ,

Чуєнко А. І.,

зав. лабораторії,

канд. біол. наук;

Письменна Ю. Б.,

провід. інженер Інституту мікробіології і вірусології

ім. Д. К. Заболотного НАНУ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИФУНГАЛЬНОЇ ОБРОБКИ ПАПЕРУ

Мікроскопічні гриби широко розповсюджені у доквіллі. Потрапляючи з потоками повітря у приміщення книгосховищ, спори та фрагменти міцелію мікроміцетів осідають на поверхні книг. За рахунок підвищеної відносної вологості повітря (ВВП) та вологовмісту субстрату, а також завдяки наявності поживних речовини у папері,

клеї, фарбі та інших елементах книг, відбувається розвиток мікроскопічних грибів на їхній поверхні. Таке явище має назву «мікологічне пошкодження» і супроводжується пігментацією та втратою міцностних характеристик ураженого паперового носія інформації. Наявність колоній мікроміцетів на паперових носіях інформації є неприпустимою, оскільки становить небезпеку для фондів, персоналу та відвідувачів бібліотеки.

Основними підходами щодо зниження ризику мікологічного ураження паперу є створення у книгосховищах та читальних залах умов, несприятливих для розвитку мікроскопічних грибів, а також захист паперу від впливу мікроскопічних грибів за допомогою фунгіцидних препаратів, серед яких найбільш уживаними, дешевими та безпечними є похідні полігуанідинів. За даними літератури, ці речовини характеризуються широким спектром антифунгальної та антибактеріальної дії, є малотоксичними та проявляють консервуючий ефект, завдяки утворенню на поверхні матеріалу полімерної плівки.

Метою роботи було оцінити антифунгальну дію різних концентрацій антифунгальних препаратів щодо мікроміцетів – типових контамінантів мікобіоти повітря книгосховищ.

Матеріалами дослідження слугували чотири види паперу (офсетний, друкарський № 2, газетний, ганчір'яний) що попередньо обробляли фунгіцидними речовинами. Контрольні зразки паперу не мали фунгіцидної обробки.

Як фунгіциди застосовували «Валеус Д» (у концентраціях 0,25%; 0,5%, 1%). «Валеус Д» містить у своєму складі комплекс полігексаметиленгуанідинів (ПГМГ), у відсотковому складі 18% ПГМГ гідрохлориду та 2% ПГМГ фосфату. ПГМГ – високомолекулярні сполуки специфічної азотистої похідної гуанідину, вони є одними з рекомендованих положеннями чинного міждержавного стандарту з консервації документів ГОСТ 7.50- 2002 «СИБИД. Консервація документів. Общие требования», дозволеними до використання в Україні.

Як тест-культури використовували мікроскопічні гриби, що, за даними літератури, є активними деструкторами паперу та є типовими видами у мікобіоті книгосховищ країн із помірними кліматом, до яких відноситься Україна, – *Alternaria tenuissima* (Kunze) Wiltshire, *Aspergillus niger* Tiegh, *Trichoderma viride* Pers.

Культивування мікроміцетів та приготування спорової суспензії проводили відповідно до стандартної методики (ГОСТ 9.048-89). Після застигання середовища фрагменти досліджуваного паперу

розміром 545 см поміщали на його поверхню і інкубували при 29±2 °С упродовж 14 діб.

Оцінку ефективності антифунгальної обробки паперу здійснювали на 7 та 14 добу експерименту шляхом заміру зони затримки росту грибів по периметру зразків. Грибостійкість зразків оцінювали за 6-бальною шкалою згідно з ГОСТ 9.048-89. Всі дослідження проводили у 3-кратній повторності.

Зразки паперу, які були оброблені фунгіцидами, характеризувалися значними антифунгальними властивостями та підвищеною грибостійкістю порівно з контрольними зразками (табл. 1–3).

Таблиця 1. Антифунгальні властивості та стійкість зразків паперу до впливу *Alternaria tenuissima*

Вид паперу	Обробка фунгіцидом		Зона затримки	
	Грибостійкість, бал	Зона затримки, мм	7 доба	14 доба
Офсетний	Валеус Д (0,25%)	14±3	13±2	0
4	Валеус Д (0,5%)	22±2	21±1	0
	Валеус Д (1%)	14±2	0	0
	Контроль	0	0	4
4	Друкарський №2	Валеус Д (0,25%)	5±1	0
	Валеус Д (0,5%)	10±3	10±3	0
	Валеус Д (1%)	0	0	4
0	Контроль	0	0	5
	Газетний	Валеус Д (0,25%)	0	0
	Валеус Д (0,5%)	16±1	16±1	0
4	Валеус Д (1%)	0	0	0
	Контроль	0	0	5
	Ганчір'яний	Валеус Д (0,25%)	12±1	0
4	Валеус Д (0,5%)	0	0	0
	Валеус Д (1%)	0	0	0
	Контроль	0	0	4

Отже, найбільш стійкими до впливу *A. tenuissima* виявилися всі зразки паперу, оброблені 0,5 % розчином «Валеус Д», що зберігали

фунгіцидні властивості упродовж 14 діб. Папір, оброблений вказаною речовиною у концентрації 0,25 та 1%, мав лише фунгістатичний ефект, який повністю зникав на 14 добу експерименту. Контрольні зразки паперу не проявляли антифунгальної дії та характеризувалися низькою грибостійкістю (5 балів).

Таблиця 2. Антифунгальні властивості та стійкість зразків паперу до впливу *Aspergillus niger*

Вид паперу росту, мм	Обробка фунгіцидом				Зона затримки	
	Грибостійкість, бал					
	7 доба	14 доба	7 доба	14 доба		
0	Офсетний	Валеус Д (0,25%)		8±1	0	0
	Валеус Д (0,5%)	22±2	0	0	4	
	Валеус Д (1%)	0	0	0	5	
	Контроль	0	0	4	5	
0	Друкарський № 2	Валеус Д (0,25%)		0	0	
	Валеус Д (0,5%)	4±1	0	0	4	
	Валеус Д (1%)	0	0	5	5	
	Контроль	0	0	5	5	
4	Газетний	Валеус Д (0,25%)		5±1	0	0
	Валеус Д (0,5%)	3±1	0	0	4	
	Валеус Д (1%)	0	0	0	5	
	Контроль	0	0	5	5	
0	Ганчір'яний	Валеус Д (0,25%)		9±1	3±1	0
	Валеус Д (0,5%)	16±2	9±3	0	0	
	Валеус Д (1%)	0	0	0	5	
	Контроль	0	0	5	5	

Таким чином, найбільш стійкими до впливу *A. niger* виявилися зразки офсетного паперу, оброблені 0,25 % розчином «Валеус Д», та зразки ганчір'яного паперу, оброблені 0,25 та 0,5 % розчином цієї речовини. Фунгістатичний ефект вказаних зразків зберігався упродовж 14 діб.

Таблиця 3. Антифунгальні властивості та стійкість зразків

паперу до *Trichoderma viride*

Вид паперу росту, мм	Обробка фунгіцидом				Зона затримки	
	Грибостійкість, бал					
	7 доба	14 доба	7 доба	14 доба		
0	Офсетний	Валеус Д (0,25%)		8±2	8±2	0
	Валеус Д (0,5%)	22±2	21±1	0	0	
	Валеус Д (1%)	6±1	5±1	0	0	
	Контроль	0	0	4	5	
0	Друкарський №2	Валеус Д (0,25%)		0	0	0
	Валеус Д (0,5%)	11±1	10±1		0	
	Валеус Д (1%)	0	0	5	5	
	Контроль	0	0	5	5	
0	Газетний	Валеус Д (0,25%)		9±1	6±1	0
	Валеус Д (0,5%)	13±1	10±3	0	0	
	Валеус Д (1%)	3±1	0	0	5	
	Контроль	0	0	5	5	
0	Ганчір'яний	Валеус Д (0,25%)		12±1	12±1	0
	Валеус Д (0,5%)	18±2	18±2	0	0	
	Валеус Д (1%)	0	0	5	5	
	Контроль	0	0	5	5	

Антифунгальна дія щодо *T. viride* виявлена у зразків офсетного та газетного паперу, обробленого 0,25; 0,5 та 1 % розчинами «Валеус Д», друкарського та ганчір'яного паперу, обробленого 0,25 та 0,5% розчинами вказаної речовини. Найбільш ефективним для захисту паперу від пошкодження *T. viride* було використання «Валеус Д» у концентрації 0,5 %, оскільки його фунгіцидна дія майже не змінювалася упродовж 14 діб експерименту, а зони інгібування росту мікроміцетів були найбільшими порівняно з іншими концентраціями цього препарату.

Таким чином, показано, що всі досліджені зразки паперу, які не пройшли антифунгальну обробку, в умовах, сприятливих для розвитку мікроскопічних грибів, швидко зазнають значного мікологічного пошкодження.

Виявлено, що всі зразки паперу, оброблені 0,5% розчином «Валеус Д» характеризуються посиленими фунгіцидними або фунгістатичними властивостями щодо тест-культур *A. tenuissima*, *A. niger* та *T. viride*.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ : ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БЕЗПЕКИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Проблема дотримання безпечного екологічного стану бібліотек завжди була актуальною. Основними складовими цього є забезпечення нормативних режимів зберігання фондів та правильне проведення робіт у санітарний день. У далекому 1952 р. академік О. М. Марзєєв сказав пророчі слова «... а все-таки, все-таки, будуще принадлежит нам – гигиене». Минув час, відбулися значні зміни у становленні і розвитку бібліотек, кількості і якості друкарської продукції, розміщеної на бібліотечних полицях. На сьогодні в бібліотеках країни знаходяться великі масиви книжок, які мають непросту історію побутування і потребують кваліфікаційного обслуговування. Одним із факторів негативної дії на стан бібліотечних фондів є так звані біологічні чинники, до яких відносяться мікроорганізми, а саме – гриби та бактерії.

Мікроорганізми, які розповсюджуються через повітря, можна виявити в усіх приміщеннях бібліотеки. Вони присутні у повітрі як окремо (спори плісняви звичайно мають розміри 2–8 мкм, бактерії – 0,5–1,5 мкм), так і у вигляді агрегатів різного розміру, а також у формі мікробіологічних і мікологічних включень в інші частинки.

Нажаль, наразі відсутні чіткі нормативні критерії щодо кількості мікроорганізмів у повітрі приміщень громадських закладів, у тому числі, й у бібліотеках. Рівень мікробного забруднення в приміщеннях залежить від обміну повітря, санітарного стану та ін. Прийнято, що повітря в приміщенні є чистим, якщо число бактерій не перевищує 750 КУО/м³ влітку і 150 КУО/м³ – взимку. За даними літератури, з повітря бібліотек виділяють сапрофітні, умовно-патогенні, патогенні мікроорганізми. Представники більш ніж 20 родів грибів, які руйнують папір, віднесені до умовно-патогенних та патогенних.

Небезпечність грибів зумовлена типом їх живлення, здатністю до необмеженого росту і ферментації безазотистих сполук. Розвиток грибів розпочинається в папері вже при вологості 8–10 %. Гриби

вростають у папір, використовують його як джерело живлення і тим самим руйнують його. Повітряна поверхнева частина гриба – міцелій містить спори, які легко разлітаються навкруги. Спори володіють високою стійкістю до дії фізико-хімічних факторів, у тому числі й до дезинфектантів. Крім того, багато грибів продукують сполуки, які пригнічують розвиток інших мікроорганізмів. Все це дає їм переваги в біоценозах.

Деякі мікроскопічні гриби утворюють спори упродовж усього року, незалежно від температури (наприклад *Penicillium*), інші, що паразитують на рослинах, – навесні, влітку та восени (*Cladosporium*, *Alternaria*). Вологі умови чи відкрита вода забезпечують сприятливе середовище для росту цих мікроорганізмів.

Надзвичайно актуальною є проблема боротьби з мікроорганізмами в бібліотеках, де значна частина інформації знаходиться на паперових носіях, які можуть ними пошкоджуватися. Як зазначалось вище, вологість і температура чинять суттєвий вплив на розвиток мікроорганізмів, тому дотриманню цих параметрів необхідно приділяти особливу увагу. Вентиляція повітря у приміщеннях також відноситься до одного з найважливіших заходів у боротьбі із запиленістю та біологічними збудниками в бібліотеках.

Як відомо, людина за добу вдихає до 120 000 літрів повітря. У людей із бронхіальною астмою виявляється підвищена чутливість до алергенів пліснявих грибів. Захворювання починається поступово, для нього характерне затяжне протікання. Сенсibiliзація до грибів зустрічається тим частіше, чим більш серйозними респіраторними захворюваннями страждає людина. Вчені виявили пряму залежність легеневих захворювань від підвищеного рівня обсіменіння їх житла спорами грибів. Перебування в помешканнях із підвищеним грибковим навантаженням упродовж одного–двох років зумовлює погіршення здоров'я або з'являються риніти, астма. Своєчасне виявлення цього фактора забруднення та правильне застосування ефективних дезінфікуючих заходів дозволить уникнути шкідливих наслідків.

Частка хворих алергією до мікроскопічних грибів серед atopічних захворювань становить 3–57 %, серед хворих ринітом і бронхіальною астмою – до 78,5%. Зі всіх видів грибів 50 ідентифіковані як причина алергічних захворювань. Наведені дані свідчать про необхідність вивчення розповсюдження алергенів грибкової природи в умовах приміщень із гігієнічної точки зору.

Реалізація заходів із забезпечення своєчасного контролю і

виявлення мікробіологічного, в тому числі і мікологічного, обсіменіння середовища приміщень, проведення профілактичних дій (санітарних днів), які спрямовані на зниження забруднення мікроорганізмами, особливо грибами, своєчасне проведення дезінфекції, зазвичай, дозволяють знизити обсіменіння приміщень, що буде сприяти профілактиці захворюваності алергіями бронхолегеневого характеру у людей.

У таких умовах особливо важливим профілактичним заходом щодо поліпшення санітарно-гігієнічного стану приміщень бібліотек було і є обов'язкове проведення санітарних днів один раз на місяць, упродовж яких проводяться генеральні прибирання (знепилювання) приміщень, обладнання, фондів та дезінфекційні роботи.

УДК 676.224.2(049.3)-048.52

Затока Л. П.,

наук. співроб. НБУВ

ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНОЇ МІЦНОСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ РІЗНИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОВГОТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ

Серед більше шестисот видів паперу, що сьогодні виробляє світова паперова галузь, і які залежно від цільового призначення поділяються на дев'ять груп та відповідні підгрупи, працівників бібліотеки цікавлять, насамперед, особливості виготовлення та перспективи якомога довшого зберігання підгрупи паперу для друку. Адже до цієї підгрупи належать ті види паперу, які переважно і застосовані як матеріальна основа бібліотечних документів. Це – газетний, друкарський, офсетний, для глибокого друку, ілюстраційний, обкладинковий, форзацний, картографічний види паперу. Ознаки природного старіння, тобто зменшення потенційної міцності документів, для яких як матеріальна основа використано наведені види паперу, зовнішньо проявляються стосовно двох факторів - механічного та біологічного. Однак, основою цих процесів є суто хімічні реакції. Вважається, що однією з причин зменшення потенційної міцності паперу є поглинання шкідливих домішок із повітря, зокрема, диоксиду сірки та двоокису азоту. Накопичення в папері сульфатів та вільної сірчаної кислоти внаслідок каталітичного окислення під дією кисню повітря призводить спочатку до погіршення зовнішнього вигляду

паперу, а за певних обставин – до руйнації [1]. Найбільше сульфатів накопичується по периметру аркушів, тобто в доступних для атмосферного повітря місцях. Цей висновок із літературних джерел підтверджено також і нами під час регулярних науково-прикладних обстежень фондів бібліотеки. Наступним чинником прискореного старіння паперу вважається світло. Енергія прямого світлового випромінювання є достатньо високою для того, щоб безпосередньо впливати на структуру паперу, погіршуючи його структуру. Термічна деструкція паперу пов'язана зі зменшенням її міцності та призводить до значних змін хімічних властивостей. Величина цих змін залежить не тільки від температури, а також від терміну її впливу та складу навколишнього середовища. Слід зазначити, що підвищення температури найбільше впливає на такі показники довговічності паперу, як білість та опір зламові.

Накопичений досвід зі збереження фондів, відображений у літературі та підтверджений практикою бібліотечної роботи, свідчить, що шляхи підвищення довговічності паперу залежать від багатьох як взаємозалежних, так і незалежних факторів. Серед них на аспекти збереження документів на папері найбільше впливають: довговічність застосованих матеріалів, тривалість впливу умов зберігання та навколишнього середовища, ступінь зносу в процесі використання, поводження з фондами співробітників та користувачів, біотичні та абіотичні фактори середовища та ін. Перелік цих факторів не залишається незмінним, із часом він постійно оновлюється та розширюється. Разом із тим знання цих факторів уможливує розробку не лише загальних принципів та підходів збереження фондів, а й визначає конкретні способи для забезпечення довговічності матеріальної основи конкретних документів під час довготривалого зберігання. Можна стверджувати, що потенційна міцність документів на папері пропорційно залежить від довговічності застосованих матеріалів. Отже найперші операції щодо стабілізації матеріальної основи окремих бібліотечних документів, які безперечно впливають на їх подальше зберігання та використання, здійснюються уже на стадії виготовлення паперу. З літературних джерел відомо, що за опором проти старіння волокна можна навести у такій послідовності – бавовна, льон, коноплі, сульфатна та натронна целюлоза, целюлози з соломи, деревна маса. Щодо вибілених волокон, то за опором проти старіння їх треба розмістити в наступній послідовності – бавовна, льон, сульфатна целюлоза, сульфатна целюлоза [1;3]. Беручи до уваги наведену інформацію, можна припустити, що за нормативних умов зберігання

найменш проблемними щодо довговічності стосовно механічного та хімічного факторів будуть документи на ганчір'яному папері з рослинних і тваринних полімерів – льону, бавовни, шерсті, а також видання на картографічному та офсетному паперах. Найпроблемнішим є газетний папір, адже його композиція містить значну кількість деревної маси. Газетний папір є найменш довговічним папером, з часом швидко жовтіє та стає крихким. Тож актуальними є різноманітні способи стабілізації газетних матеріалів (зміцнення, нейтралізація), а для збереження інформації – виготовлення та використання їх електронних версій. Відбирання та встановлення першочерговості реалізації стабілізаційних операцій стосовно як газетних матеріалів, так і інших видів документів, здійснюється за результатами детальних науково-прикладних обстежень із використанням відповідних методів. Інтенсивне використання документа читачами, невідповідність умов зберігання нормативним параметрам у книгосховищах, постійно зростаюче техногенне навантаження навколишнього середовища призводять у кінцевому результаті до необхідності проведення комплексу стабілізаційних операцій, які спрямовані на уповільнення старіння та упередження механічного пошкодження паперу.

Доцільно детальніше зупинитись також на стабілізації матеріальної основи документів на паперових носіях стосовно біологічного фактора. Одним із основних завдань у напрямку збереження документів на паперових носіях стосовно біологічного фактора є недопущення їхнього мікологічного пошкодження. Вирішальну роль у цьому відводиться моніторингу мікологічного стану фондів, адже саме моніторинг – це аналіз, оцінка та прогнозування змінюваності стану об'єкта, спостереження з метою запобігання виникнення критичних ситуацій, небезпечних для фондів та здоров'я персоналу. Зазвичай на будь-якому матеріалі чи об'єкті, на разі й на папері, знаходяться спори мікроскопічних грибів, оскільки вони завжди присутні в повітрі [2]. На поверхню паперу документів спори осідають разом із пилом, що і створює потенційну небезпеку мікологічного пошкодження для бібліотечних фондів. За нормативних умов зберігання фондів – температура $(18\pm 2)^{\circ}\text{C}$ і відносна вологість повітря $(55\pm 5)\%$, гриби знаходяться у неактивному стані. В рамках науково-дослідних робіт, що виконуються у відділі наукових технологій збереження фондів НБУВ, здійснені експериментальні дослідження з вивчення грибостійкості різних видів паперу, оброблених водними і спиртовими розчинами різноманітних сучасних дезінфектантів.

Експериментальні дослідження проводилися на модельних зразках, що відображають широкий спектр паперів, які можуть бути використані як матеріальна основа бібліотечних документів. Ці види паперів різні за часом виготовлення і за композиційним складом, починаючи від ганчір'яного – з натуральних бавовняних або льняних волокон ручного виготовлення XVII ст., до сучасного – безперервного машинного виробництва паперу, композиція якого може містити до 75 % деревної маси. Адже, якщо відносно механічної міцності документів під час довготривалого зберігання спостерігається наведений вище ряд, то стосовно біологічної довговічності матеріалів прогнозується дещо інша залежність. Найменше схильні до впливу біологічного фактора види паперу з бавовняних волокон, деревної маси, вибіленої хвойної целюлози. Вважається, що найменшою біостійкістю характеризуються форзацний, друкарський папери, а найбільшою – папір для каталогів та картотек, крейдований офсетний та картографічний папери. За однакових умов виготовлення біостійкість паперу підвищується під час проклеювання та наповнення паперової маси [2]. Отримані результати виконаних експериментальних досліджень модельних зразків ганчір'яного, друкарського, газетного та офсетного паперів також можна використати для прогнозування довговічності матеріальної основи різних документів стосовно біологічного фактора під час довготривалого їх зберігання у бібліотеці. Під час дослідів було виявлено, що відсутність росту мікроміцетів спостерігалася на необроблених зразках офсетного паперу (0 балів), на друкарському – міцелій і спорношення ледь помітні, але добре видно під мікроскопом (3 бали), відповідно, на газетному папері неозброєним оком добре помітно розвиток грибів, яке покривають менше 25% площі зразка (4 бали). Найвищий бал (5 балів) мав ганчір'яний папір, на якому неозброєним оком добре помітно розвиток грибів, що покривають більше 25% площі зразка. Таким чином, отримані дані експериментальних досліджень та інформація з літературних джерел вкрай важливі для оцінки потенційної міцності паперу з метою вибору технологічного циклу консервації документів.

Список використаних джерел:

1. Иванов Г. А. Старение бумаги / Г. А. Иванов, Д. М. Фляте. – Москва : Изд-во «Лесная промышленность», 1971. – 25 с.
2. Нюкша Ю. П. Биологическое повреждение бумаги и книг / Ю. П. Нюкша. Санкт-Петербург: РАН, 1994. – 233 с.
3. Фляте Д. М. Свойства бумаги / Д. М. Фляте. – Москва : Изд-во «Лесная промышленность», 1976. – 648 с.

НАУКОВІ ПІДХОДИ В ПИТАННЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЇ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У М'ЯКИХ ПАЛІТУРКАХ (ЖУРНАЛИ)

Журнали, як і газети, являються важливою інформаційною базою, простою формою подання інформації про результати досліджень, джерелом висвітлення наукових проблем. Вони користуються попитом у читачів і виступають джерелом цікавих наукових друкованих повідомлень. Періодичні видання, які несуть важливу інформацію, мають свій термін використання і життя. Як відомо, перші видання у формі журналу з'явилися у Західній Європі у першій чверті XVII ст. і швидко набули популярності у прогресивному суспільстві. Пройшов час і форма журналу та зміст інформації у ньому зазнали певних еволюційних змін. Це – цікава сторона етапів розвитку і становлення такого виду видань, але мета цього повідомлення це – збереження і консервація періодичних видань. Поряд із газетою, журнал також є одним з оперативних видань, що потребує з боку видавців певного досвіду із забезпечення друкарні відповідною маркою або видом паперу. Саме на збереженні та консервації журналів і буде сконцентрована увага в запропонованому матеріалі.

Матеріальний носій інформації. Вид паперу та його щільність у великій мірі впливають на добротність та довговічність матеріального носія інформації, а також, на читабельність тексту. Окремі вимоги стандартів на папір для друку чітко визначають процентний вміст волокон целюлози у кожному виді паперу: чим більший вміст волокон целюлози, тим краще для довговічності паперу. Правда, ціна такого паперу значно вища. У XX ст. був навіть розроблений спеціальний стандарт на папір для друку журналів «книжно-журнальна бумага». Книжково-журнальний папір XX і XXI ст. має суттєві відмінності по складу волокон та щільності. Це пояснюється особливостями впливу технічного прогресу на паперове виробництво. Для справи збереження і консервації періодичних видань у науковій бібліотеці важливо знати, що папір XIX, а особливо XX ст. має у своєму складі до 90 % деревинної маси (і тільки 10 % целюлози). Наукові видання на такому папері потребують дбайливих заходів при розміщенні на бібліотечній полиці,

оскільки для них небезпечними чинниками виступають як дія світла, так і вплив відносної вологості повітря у фондосховищі. Точніше: журнали, надруковані на папері з високим вмістом деревинної маси необхідно розміщувати подалі від вікон та капітальних стін фондосховищ, оскільки від них зимою іде холод і, відповідно спостерігається більша вологість повітря. А папір як адсорбційний матеріал всмоктує вологу.

Книжково-журнальний папір, виготовлений у XXI столітті, по складу волокна майже не відрізняється від паперу XX ст., але він містить різні наповнювачі, зокрема – поверхневий шар крейди, тобто він більш гладкий та більш сприятливий для нанесення кольорового друку, фотографій та кольорових графіків. Друкарські властивості такого майже крейдованого паперу значно покращуються, читабельність тексту теж стає значно кращою ніж на книжково-журнальному а, головне, журнал, виданий на папері з нанесенням шару крейди, значно краще знаходить свого читача завдяки своїй привабливості. Але журнали, видані на папері з нанесенням шару крейди, більш вразливі як з боку впливу світла (викликає пожовтіння), так і з боку впливу вологості, оскільки крейда гарно поглинає вологу, а при її видаленні папір зазнає двостороннього короблення, що значно погіршує естетичний вигляд і геометричну форму документа. Більше того, папір втрачає свої фізико-механічні властивості за показниками опору на злам та опору на роздирання. Звичайно названі показники оцінки паперу важливіші для виробників продукції, тоді як для бібліотекаря-консерватора постає питання «що робити». Відповідь проста: запобігати зволоженню журналів, виданих на крейдованому папері, а для цього не допускати їх розміщення у стосах. Краще тримати такі журнали тільки на відповідному місці, тобто – на бібліотечній полиці.

Палітурка журналу і методи скріплення сторінок (зошитів). У справі збереження такого виду бібліотечних документів як журнали важливе місце займає стан палітурки. Такі періодичні видання, як правило, видаються у м'якій оправі, тому збереженню цих документів необхідно приділяти особливу увагу. М'яка палітурка більш сприятлива до адсорбції та вологи, що веде до двостороннього або діагонального деформування палітурки; наступний етап – відрив і з плином часу – втрата обкладинки. Відсутність палітурки – це є відсутність бібліотечної інформації про документ, що недопустимо.

Велике значення для збереженні журналів має стан зошитів і метод їх скріплення. В цілому фальцювання журнальних сторінок має свої особливості, але для бібліотекаря, який забезпечує збереження і

консервацію періодичних видань, особливу увагу доцільно звертати на нестандартні вкладники до журналу (великі схеми, плани, фотографії тощо). Вони несуть важливу інформацію, а також, як правило, надруковані на іншому виді паперу і потребують перевірки видавничого складання вкладки. Для подачі інформації – це звичайний підхід, а от для забезпечення збереження документа важливу роль відіграє правильне розміщення цієї вкладки у журналі та контроль кріплення до палітурки. У разі нечастого використання документа читачами, неправильного зберігання журналу, саме там може мати місце прояви біологічних чинників. Таке зауваження відноситься і до того випадку, коли журнал має нерозрізані сторінки, зустрічається не часто, але факт має місце: не розрізані сторінки необхідно розрізати перед розміщенням на бібліотечній полиці. Скріплення зошитів або сторінок відбувається декількома способами: швейними нитками, склеюванням корінця та металевим дротом було поширено у середині ХХ ст.). Останнім часом спосіб склеювання корінця, із-за простоти та низької ціни, набрав великого поширення, в той же час, як клейове скріплення руйнується дуже швидко від розкриття на кут до 180° і створює проблему у зберіганні. Скріплення металевою проволокою має недоліки в тім, що при порушенні режиму зберігання документів, метал ржавіє, а папір у місцях скріплення жовтіє і стає ветхим. Упередженням у збереженні таких журналів стає виготовлення страхових копій журналів та надання більше уваги документам, зошити яких мають клейове скріплення чи металевий дріт.

Організація книгосховища з журналами. У цьому питанні використовуються ті ж правила і норми стандартів, що і для книжкового фонду, але в місцях, де зберігаються журнали, потрібно більше приділяти уваги повітрообміну у книгосховищі тому, що на метрополіці розміщується більше одиниць зберігання ніж одиниць книжкового фонду, значить знаходиться більша маса (кількість аркушів) паперу. Більше того, на місці постійного зберігання журнали розміщуються тільки вертикально, а не горизонтально, оскільки горизонтальне розміщення журналів сприяє деформації палітурки і аркушів, що веде до швидкого старіння паперу документів.

Важливим аспектом у зберіганні документів у формі журналів є акуратність та послідовність проведення робіт у санітарний день. Як правило, аркуші журналу у силу розміщення великої кількості фото, схем та інших малюнків більш схильні до накопичення статичної електрики, і відповідно – пилу. Останній досить просто видаляти, але при цьому вкрай необхідно докладати зусиль під час робіт у санітарний

день для максимального знепилення журналів.

Використання та читацьке навантаження на документ. Звичайно, журнальні статті користуються великим попитом у читачів, але в обмежений період, а саме, коли інформація нова, або коли проводиться конкретний пошук інформації. Доцільно зазначити, що основна маса документів у науковій бібліотеці представлена у формі журналів. Можна спостерігати, що читацьке навантаження або читацький попит на інформацію журналів спостерігається саме у рік виходу, але завдання постійного зберігання журналів у науковій бібліотеці залишається.

Збереження і консервація. Питання збереження та консервації документів у формі журналів потребує професійного підходу і знань властивостей друкарської продукції та умов і особливостей їх зберігання. Надійним шляхом консервації річних комплектів журналу є виготовлення твердої оправы, що значно подовжує термін життя бібліотечного документа. Але такий підхід потребує витратних матеріалів і додаткових ресурсів. Більш економний шлях – відповідний догляд журналів та періодичний посторінковий перегляд на предмет визначення фізичного стану паперового носія інформації.

Отже, наукова бібліотека, яка у своєму фонді зберігає наукові журнали, завжди буде мати читачів та увагу суспільства до її стану та розвитку. Журнальна стаття – крапля в інформаційному морі наукових повідомлень, але вона може стати тою опорою, від якої відштовхнеться молодий науковець для вирішення досліджуваної проблеми. Збереження періодичних видань у формі журналів завдання постійне і завжди актуальне.

УДК 025.9

Крікова Т. В.,

голов. бібліотекар НБУВ

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МІКРОКЛІМАТОМ У ФОНДОСХОВИЩАХ БІБЛІОТЕКИ

Те, що забезпечення нормативних режимів зберігання фондів у бібліотеці є дуже важливим, знають усі. Правильне зберігання фондів у бібліотеці дозволяє звести до мінімуму негативну дію активних зовнішніх факторів: світла, тепла, вологості, біологічних шкідників, фізичних навантажень і тощо, забезпечити документу максимально

можливий строк життя, тим самим знизити швидкість його старіння.

Температура – один з важливіших факторів, який характеризує швидкість старіння документів. Теплова енергія активує усі хімічні процеси старіння, які протікають за участі усіх складових документа (целюлози, барвників, клеїв і ін.) та складових навколишнього середовища (кисню, води, агресивних домішок повітря). Усі хімічні реакції старіння паперу та текстів прискорюються в 2–3 рази при підвищенні температури середовища на 10°C від 20°C. Зниження температури зберігання документа на кожний градус дозволяє без будь-яких додаткових витрат подовжити строк його життя на 45–60 років. Зберігання документа при підвищених температурах (25–30°C) не тільки зменшує довговічність, але й призводить до змін деяких його властивостей безповоротно. Температурний фактор впливає на швидкість старіння усіх видів документів без винятку (паперових, звуко-, відео-, фотодокументів, цифрових і т. д.).

Вологість повітря – інший важливий фактор, від якого залежить швидкість старіння документів. При зберіганні в сховищі між документом та повітрям здійснюється постійний вологообмін. Зміни вологості повітря призводять до змін характеристик паперу (пористості, проникності для хімічних речовин), і як наслідок змінюється швидкість старіння документа. При низькій вологості повітря (0–30%) папір стає цупким та крихким, у наслідок чого документ швидше пошкоджується при використанні. При високій вологості повітря (60–100%) збільшується пористість документа, у наслідок чого прискорюються процеси його старіння, папір стає в'ялим, вологим та з'являються умови для розвитку мікологічних грибів. Температурно-вологісний режим зберігання документів у сховищах нормується ГОСТ 7.50-2002 «Консервация документов. Общие требования» (температура повітря $18 \pm 20^\circ\text{C}$ та відносна вологість $55 \pm 5\%$; для документів на пергамені та шкірі – відносна вологість повітря $60 \pm 5\%$).

На сьогодні рівень розвитку сучасних технологій дозволяє забезпечити нормативний температурно-вологісний режим у книгосховищах такими системами інженерного обладнання будівлі бібліотеки: системами опалювання, охолодження, вентиляції, кондиціонування повітря або навіть системами клімат-контролю залежно від можливостей установи. Системи опалювання слугують для створення та підтримання в приміщенні в холодний період року необхідних температурно-вологісних параметрів повітря, що дозволяє вирішити лише одне з завдань із забезпечення необхідного мікроклімату.

У деяких випадках для охолодження повітря в приміщеннях у

літній період може використовуватися система водяного опалювання при подачі холодної води в систему.

Система вентиляції призначена для видалення з приміщення забрудненого і подачу до них чистого повітря та запобігання утворення застійних зон.

Системи кондиціонування повітря є більш досконалими автоматичними засобами створення та забезпечення у приміщеннях нормативного мікроклімату, а саме заданих параметрів повітря: температури, вологості та чистоти при припустимій швидкості руху повітря незалежно від зовнішніх метеорологічних умов та змінних у часі шкідливих домішок у приміщенні. Усі кондиціонери діляться на два великі класи за різними конструктивними виконаннями: моноблочні – складаються з одного блоку (віконні, мобільні) і спліт-системи (англ. split – роздільний) складаються з декількох блоків. Кондиціонери бувають двох видів: напівпромислові і побутові. Для сховищ бібліотеки найпридатнішими є напівпромислові кондиціонери потужністю від 7 до 80 квт. Лідерами сучасного ринку є спліт-системи, які відповідають усім запитам сучасності і найефективніші при експлуатації.

Спліт-система складається з двох частин: зовнішній блок (виконавчий) і внутрішній (головний). Завдяки цьому, найбільш галаслива і громіздка частина кондиціонера знаходиться поза приміщенням, а внутрішній блок розміщують у будь-якому зручному місці. Більшість сучасних спліт-систем мають різні додаткові функції: режим обігріву, режим осушування, режим вентиляції. Всі сучасні спліт-системи забезпечені пультом дистанційного керування з рідкокристалічним дисплеєм, за допомогою якого задаються: режим роботи кондиціонера, температура в приміщенні, а також регулюється час включення або відключення, швидкість і напрям потоку охолодженого повітря.

Мульти-спліт система є різновидом спліт-систем, в якій з одним зовнішнім блоком працює відразу декілька внутрішніх.

Найсучаснішим у забезпеченні мікроклімату в приміщеннях є система клімат-контроль, яка складається з великої кількості елементів: опалювальної системи, датчиків, кондиціонера, системи фільтрації, а також електронного блоку управління (ЕБУ). Завдання системи клімат-контроль – злагоджене функціонування усіх систем, які створюють мікроклімат у приміщенні: опалювання, кондиціонування та вентиляція. Розумне управління клімат-контролем дозволяє організувати роботу кліматичної техніки залежно від ситуації: зачинені або відчинені вікна,

наявні або відсутність співробітників у приміщенні і т. п. Управління цією системою можливе через Інтернет, мобільний телефон або iPad. Система клімат-контроль дозволяє знизити енерговитрати ресурсів, автоматично відключаючи «зайві» прилади, залишаючи лише необхідні для підтримання нормативного температурно-вологісного режиму на даний момент часу.

Обладнання для забезпечення нормативного мікроклімату в фондосховищах бібліотеки не можливо віднести до звичайного обладнання і принцип «вибрав–придбав–встановив» тут не підійде. Будь-яка інженерна система будівлі бібліотеки потребує розрахунків, а також кваліфікованого монтажу. Тому, якщо в бібліотеці з'явилась можливість усучаснити забезпечення нормативних умов зберігання документів, необхідно, насамперед, звернутися до спеціалістів із систем кондиціонування повітря. Альтернативний варіант – відвідування магазинів або інтернет-магазинів може здешевити процес, але не гарантує якість. У деяких випадках якість та походження обладнання може викликати сумніви. Спеціалізовані компанії можуть виконувати необхідні розрахунки, підбір та доставку обладнання та найголовніше грамотно його змонтувати, а потім здійснювати гарантійне та сервісне обслуговування. Сервісне обслуговування необхідне для того, щоб обладнання відпрацювало не тільки гарантійний строк, а весь строк експлуатації. Неправильний вибір потужності системи забезпечення мікроклімату фондосховищ може призвести до того, що система не забезпечить необхідних параметрів температури та вологості повітря в сховищі, для чого вона була встановлена, або буде працювати з перевантаженнями і швидше вийде з ладу.

УДК 676.224.2(049.3):025.8

Волосатих Л. М.

пров. інженер-хімік НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ СТАБІЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ІНДИВІДУАЛЬНОЇ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ ОБРОБКИ

Найважливішою функцією великих книгозбірень є забезпечення збереження для наступних поколінь інформаційної бази, накопиченої упродовж минулих століть. На практиці проблема зводиться до необхідності стабілізувати або навіть покращити фізичний

стан значної кількості книжкових документів за умови їх природної тенденції до старіння та руйнування матеріалів, з яких виготовлено книгу.

Тому одним з основних напрямів постійнодіючого комплексного екологічного моніторингу приміщень та фондів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є проведення науково-прикладних обстежень на рівні окремої вибірки. Для практичного впровадження технології масової стабілізації матеріальної основи документів (МОД) виконуються обстеження фактичного фізичного стану стародруків, рукописних документів і колекційних видань, що зберігаються у спеціалізованих підрозділах НБУВ, на рівні кожної одиниці зберігання.

Обстеження передбачають проведення візуального огляду з метою виявлення наявності механічного пошкодження, мікологічного та ентомологічного ураження, а також дослідження структурних і хімічних властивостей матеріальної основи документів: визначення кислотності, вологості паперу книжкових блоків і елементів оправ контактним способом. Результати комплексного науково-прикладного дослідження документів покладено в основу стабілізаційних технологічних операцій, які забезпечать всебічну надійність і сталість зафіксованого фізичного стану кожного документа стосовно трьох взаємозалежних факторів: механічного, хімічного і біологічного.

Довговічність бібліотечного документа як одиниці зберігання передусім залежить від тривкості паперу – основного носія інформації книжкової продукції. Відомо, що найбільшу тривкість має папір XVII–XVIII ст., виготовлений у ручний спосіб із бавовняного, льняного, конопляного ганчір'я, проклеєний клеєм тваринного походження. Менш довговічним вважається ганчір'яний папір XIX ст., виготовлений машинним способом із використанням каніфольного проклеювання. Швидко старіє й руйнується дешевий кислотний папір, виробництво якого започатковано в наприкінці XIX ст.

Показовою ознакою пергамену, який зазвичай використовувався як для покриття книжкових оправ, так й для виготовлення книжкових блоків у XVI–XVIII ст., є його висока гігроскопічність. За надмірної вологості пергамен зморщується і починає жолобитися. Загалом пергамен є потенційно тривким матеріалом тривалого зберігання при нормальних умовах збереження у книгосховищах.

Традиційним і не менш популярним матеріалом оправ XVI–XVIII ст. була шкіра. Її використовували для покриття всієї оправы або

для окремих елементів у поєднанні з іншими матеріалами. Загалом шкіряні оправи належать до дорогих і потенційно тривких. Вони мають естетичний вигляд та є зручними в користуванні. На усі ці властивості матеріалів необхідно звертати увагу в процесі обстеження бібліотечних документів.

Відповідно до плану роботи 2016р. фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ було здійснено обстеження фактичного фізичного стану рукописного фонду № 301 «Рукописи церковно-археологічного музею при Імператорській Київській Духовній Академії» (КДА), який зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Документи мають датування від початку XV ст. до кінця XIX ст. Приміщення інституту розташовані у північно-західній частині будівлі бібліотеки. Температурно-вологісний режим цієї частини будівлі є стабільним упродовж усього року і загалом відповідає вимогам чинного стандарту з консервації документів ГОСТ 7.50-2002 «Консервация документов. Общие требования». Усього було оглянуто 3513 рукописів. Ці документи виготовлені на папері різного сорту: ганчір'яний папір ручного способу виготовлення та машинного, зустрічаються документи на пергамені. Практично усі оправи – шкіряні. Незважаючи на те, що документи зберігаються у відносно стабільних умовах, у процесі науково-прикладних обстежень виявлено рукописи з ознаками різного виду та ступеня біологічного ураження. Основна кількість – це ентомологічні пошкодження шкіряних оправ, мікробіологічні ураження книжкових блоків, а також зустрічаються документи зі слідами діяльності гризунів.

Усі документи з ознаками мікологічного ураження, які були виявлені при обстеженні, вилучаються з основного масиву рукописного фонду для проведення стабілізаційної обробки у дезкомплексі НБУВ, яка включає декілька стадій. Насамперед проводиться відбір проб із поверхні кожного документа для встановлення виду мікроміцетів, їх життєздатності та вибору методу дезінфекційної обробки. Для забезпечення довготривалого збереження документів і запобігання розповсюдженню мікроскопічних грибів у НБУВ останніми роками здійснюється обробка документів 1%-ним розчином ніпагіну в 70 % етиловому спирті, яким просочуються ватні тампони. Цей розчин досліджувався упродовж 2014–2015 рр. фахівцями-мікробіологами відділу НТЗФ, та результатами експериментальних досліджень було підтверджено його високу фунгіцидну дію та безпеку для співробітників, які здійснюють дезінфекційну обробку. Застосування етилового спирту саме такої

концентрації мотивується його максимальними фунгіцидними властивостями та можливістю швидкого висушування матеріальної основи документів після їх зволоження у процесі обробки. Оскільки етиловий спирт – полярний розчинник, це сприяє рухомості дезінфікуючого розчину по поверхні документів і мінімізує негативний вплив обробки на фізико-механічні властивості паперу.

Згідно з вимогами стандарту на консервацію документів стабілізація фондів по відношенню до мікологічного фактора має виконуватися з використанням антигрибкових сполук та обробки, яка забезпечує вологомісткість матеріалу не більше 10,0%. Науково-прикладними дослідженнями було підтверджено виконання цієї вимоги стосовно зволоження МОД. Під час обробки відбувається підвищення вологості паперу, що призводить до збільшення товщини волокон. Тому при зволоженні паперу при проведенні дезінфекційної чи санітарно-гігієнічної обробки здійснюється деформація аркуша, що може призвести до скручування та короблення поверхні. Причиною деформації документів, котрі представлені на папері ручного способу виготовлення (ганчір'яний), є структурна неоднорідність цього паперу, тому наслідком дезінфекційної обробки такого паперу є незначне короблення без інтенсивного скручування. Для інтенсифікації процесу висушування документів, ефективність якого залежить від виду паперу, фактичного фізичного стану та параметрів температурно-вологісного режиму приміщення, де здійснюється обробка, необхідним є оптимальне поєднання декількох видів висушування. За сприятливих погодних умов та відносно задовільного стану документів, що обробляються, застосовується природне висушування. Для досушування стародрукованих видань до нормативного показника вологості 6–8% застосовується конвективне висушування за допомогою вентиляторів. За несприятливих умов навколишнього середовища та в період відключення опалення застосовується конвективне висушування теплим повітрям. При підвищенні вологості повітря понад норму застосовується також осушувач повітря «ND-19». За результатами численних експериментів з вимірювання вологості конструктивних складових окремих документів приладом «Testo-606» встановлено, що в разі підтримання однакових параметрів мікроклімату та однакових обсягів зволоження при дезінфекційній обробці документів на друкарському папері для висушування їх до нормативного показника вологості (6–8%) необхідно не менше 2 діб, а для книжкових блоків на ганчір'яному папері – не менше 5 діб. Документи на крейдованому папері досягають нормативного

показника вологості за 6–7 діб без примусового конвективного висушування з підігрівом, оскільки для цього виду паперу підвищення температури спровокує інтенсифікацію старіння та пожовтіння поверхневого шару. Якщо папір документа інтенсивно пожовтів (рН менше 4,9), має значні механічні пошкодження (розриви, тріщини та ін.), зменшився показник його проклеювання, папір характеризується високою пухлістю, то термін досушування такого документа після стабілізаційної обробки збільшується ще на 1–2 дні з задіянням різних видів досушування та різного технологічного обладнання.

Експериментально доведено, що для оптимального досушування документів після стабілізаційної обробки необхідно підтримувати температуру в приміщенні, де проводилася обробка, на рівні 20–220С та відносну вологість 40–45%. Після здійснення стабілізаційних операцій стосовно мікробіологічного фактора виконуються заключні контрольні дослідження для встановлення відсутності життєздатних мікроміцетів на складових конструкції документа після його дезінфекційної обробки. При обстеженні рукописного фонду КДА № 301 такі стабілізаційні операції були здійснені для 101 рукопису, а загалом за 2015 р. та перше півріччя 2016 р. таку обробку в НБУВ проведено для 5801 документа, які є складовою наукового об'єкта бібліотеки та становлять національне надбання.

Таким чином, проведення науково-прикладних обстежень документів, а після них – різноманітних стабілізаційних операцій, покращує їхній фізичний стан та забезпечує довготривале збереження.

УДК 025.7/9

Дзензелюк Л. С.,

мол. наук. співроб. ЛННБУ ім. Стефаніка,

Льода Л. М.,

зав. відділу ЛННБУ ім. Стефаніка,

Пігель І. М.,

мол. наук. співроб. ЛННБУ ім. Стефаніка

КОМПЛЕКСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИДАНЬ, ЯК НЕОБХІДНИЙ КРОК ПОКРАЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ

Для тривалого зберігання фонду бібліотеки доцільно опрацювати програму, яка враховує фактичний фізичний стан видань.

Необхідність виявлення потреб, що виникають при виконанні заходів задля збереження цінних збірок та колекцій, зумовила активний пошук методів оцінювання ступеня збереження документів. Фронтальні обстеження видань дозволяють розкрити якісну оцінку стану фонду, планувати конкретні консерваційні заходи здебільшого для окремих примірників. Більш вірогідну кількісну характеристику можна отримати за допомогою методів прикладної статистики, використавши їх при обстеженні великих масивів бібліотечних документів. Особливо це стосується видань другої половини XIX – початку XX ст., надрукованих на кислотному папері. Дослідження збереженості таких збірок і колекцій дозволяє опрацювати шляхи покращення стану документного фонду, визначити основні чинники та заходи для кращого збереження й доступності інформаційних ресурсів бібліотеки. Розробка необхідних консерваційних заходів сприятиме налагодженню безперервного процесу захисту та збереження видань упродовж усього періоду їх перебування у бібліотеці. З цією метою вивчено досвід провідних реставраційних центрів та опрацьовано кваліметричний і стенфордський методи оцінювання доступності ретроспективних фондів ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Метод кваліметричного обстеження унікальних документів із фонду бібліотеки нами використовувався вже тривалий час, а стенфордський метод застосовано вперше. Для вибору оптимального способу діагностування стану збереження фонду виконано порівняльний аналіз обох способів дослідження на прикладі тестування видань з книгозховища ДЗ. Обстеження проводилися двома незалежними групами експертів.

Метод, розроблений у 70-х рр. XX ст. у Стенфордському університеті, служить для статистичної оцінки стану збереження книг і часописів XIX – XX ст. Він полягає у дослідженні 384 об'єктів, вибраних із зібрання шляхом лотереї. Ця кількість об'єктів дозволяє отримати результат із рівнем достовірності 95%. Об'єкти для дослідження обирали, застосовуючи статистичні правила вибору репрезентативної проби, і надавали їм номери від 001 до 384. Дослідження варто розпочинати виконанням тесту на згинання паперу, а потім окремо оцінювати (згідно з визначеними критеріями) папір, конструкцію блоку та оправу, відносячи ці елементи книг до однієї з трьох груп за кількістю балів: один – добра збереженість, два – незначні пошкодження, три – дуже знищені. Кінцева інтерпретація результатів дає право виконати сумарне оцінювання стану збереження. При такому оцінюванні книгу розглядали як одне ціле на підставі аналізу стану збереження окремих її елементів за допомогою операційної картки досліджень. Для

полегшення оцінювання видань користувалися трьома видами таблиць: операційною карткою, розширеною карткою первинних досліджень і сумарною таблицею для визначення стану книги. В операційну картку вносили дані обстеження паперу, конструкції блоку і оправи. Отримані результати вписували до відповідних граф у розширеній картці первинних досліджень. Кінцеву кваліфікацію об'єкта здійснювали шляхом співставлення таблиць, у яких зафіксовані всі комбінації результатів. Додатково до сумарної картки вписували також попередньо визначену інтенсивність пожовтіння паперу (в картці первинних досліджень її характеризували таким чином: один – пожовтіння відсутнє, два – часткове пожовтіння, три – повне пожовтіння). Згідно з цією документацією встановлювали кількість книг за трьома категоріями: у доброму стані, із невеликими пошкодженнями і у дуже поганому стані. Вияснення цих даних дозволяє встановити пріоритети та приймати рішення щодо подальших консерваційних робіт із бібліотечними документами.

Апробацію стенфордського методу для визначення доступності видань із фонду бібліотеки здійснено у книгосховищі ДЗ відділу основних бібліотечних фондів, де зберігається 30 000 книг. Це, переважно, видання 30 – 60-х р. ХХ ст. Для оцінювання стану збереження книг використано модифікований стенфордський метод, у рамках якого тест на згинання паперу не здійснювали. Досліджено 398 видань, які становили необхідну репрезентаційну вибірку, визначену за допомогою розрахунку загальної кількості полиць і книг. Детальні обстеження, викладені у сумарній таблиці для визначення стану книги, дозволили здійснити аналіз стану збереженості видань різних часових періодів. Встановлено, що книги, видані до 1900 р. мають переважно хороший ступінь білизни паперу та перебувають у доброму стані. Книги 1940–1950-х р. відзначаються низьким ступенем збереженості, в той час, як видання 1950–1960-х рр. слід віднести до групи з середнім ступенем збереженості та високим ступенем жовтизни.

Результати дослідження, виконаного за допомогою стенфордського методу, представлено у таблиці 1, де ССЗ – середній ступінь збереженості.

У цьому ж книгосховищі проведено кваліметричні обстеження фонду, які вже давно використовуємо для достовірної числової характеристики ступеня фізичної збереженості рідкісних видань, документів і збірок. Щоб отримати об'єктивну інформацію, визначено обсяг репрезентативної вибірки, достатній для характеристики цього масиву книг. Увагу при оцінюванні зосереджено на стані збереження

оправ, книжкових блоків та паперової основи видань. Під час огляду паперу фіксували наявність втрат матеріальної основи, загального забруднення, жовтизни, фоксінгів, плям, слідів від затікання, міцеліальних грибів. Визначальними характеристиками оправи були: стан корінця, капталів, кутів, кришок, покриття, форзаців, а також забруднення, втрати і пошкодження матеріалів. При обстеженні книжкового блоку зважали на його цілісність, деформації, стан шиття, способи з'єднання блоку з оправою. Обсяг вибірки визначали із врахуванням довірчого інтервалу для вірогідності 95 %, що зумовило її репрезентативність. За оцінкою надійності результатів дослідження припускається похибка до 5 %.

Огляд масиву фонду загальною кількістю 30 000 книг здійснено методом статистичної вибірки. Детальний огляд 3050 видань показав, що середній показник їх збереженості становить 3,3 (за п'ятибальною системою оцінювання). Класифікація видань за станом збереження така:

кількість видань із показником збереження $0,8 - 2,0 = 108$ од. зб. – 3,54 %;

кількість книг із показником збереження $2,1 - 3,0 = 804$ од. зб. – 26,36 %; кількість книг із показником збереження $3,1 - 4,0 = 1075$ од. зб. – 35,25 %; кількість книг із показником збереження $4,1 - 5,0 = 1063$ од. зб. – 34,85 %.

Для зручності результати кваліметричного огляду узагальнено та представлено у параметрах, наближених до стенфордського методу. Встановлено, що при обох способах дослідження наявний достатній збіг числових значень при визначенні середнього ступеня збереження видань (57,93 % та 57,02%) і незначні розбіжності (приблизно до 4,5%) для книг низького і високого ступенів збереження. Це, очевидно, зумовлено тим, що при кваліметричному дослідженні враховується більша кількість параметрів, за якими визначають стан збереження.

Зауважимо, що кваліметричні обстеження документів дозволяють здійснити досить детальні описи стану кожного досліджуваного видання, виокремити пошкодження та ураження, типові для масиву документів відповідного часового періоду. Проте такі обстеження вимагають більш тривалих затрат часу, що не завжди є здійсненним. Їх варто застосовувати при проведенні планового моніторингу стану збереження документальних пам'яток чи при дослідженні унікальних колекцій з обмеженою кількістю одиниць зберігання. Натомість дослідження виконані стенфордським методом розраховані на обстеження значно меншої кількості документів. Цей спосіб суттєво пришвидшує процес оцінювання загального стану

фонду, тому при виконанні загальних оглядів книгосховищ варто використовувати саме його. За будь-якого підходу до вивчення умов зберігання документних фондів сучасний контроль їх стану сприяє виявленню причин ушкоджень книг, дозволяє розробити шляхи мінімізації впливу чинників, які зумовлюють руйнування матеріальної основи об'єктів зберігання, а отже знайти шляхи до повернення експлуатаційних властивостей бібліотечним документам і відповідно забезпечити доступність інформаційного ресурсу користувачам.

ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ: ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ

УДК 001.32:061(477):37.014.621(01)

Березівська Л. Д.,

директор ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського,

д-р пед. наук

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ВЧЕНІ РАДИ ЯК СКЛАДНИК РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ (1994–2014)»: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ

У нинішніх умовах інноваційного розвитку педагогічної науки для розроблення нових теоретико-методологічних векторів можуть прислужитися бібліографічні дослідження різного характеру, які сприятимуть прискоренню пошуку бібліографічної інформації, тобто інформації про документ, опублікований шляхом видання чи депонування, що створюється з метою інформування споживача про його існування, зовнішні (формальні) ознаки, зміст та інші особливості. Найпоширенішим типом бібліографічних видань є бібліографічний покажчик – значний за обсягом бібліографічний посібник зі складною структурою та довідковим апаратом [2, с. 24–25].

Ідея створення бібліографічного покажчика «Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (1994–2014)»[1], що виникла в ході підготовки до 90-річчя від дня заснування установи, пояснюється передусім появою в науково-інформаційному просторі значного масиву захищених дисертацій в Інституті педагогіки НАПН України (далі – Інститут) як провідній науковій установі за різними спеціальностями педагогіки.

Метою створення покажчика є формування банку даних про тематику захищених дисертацій в Інституті педагогіки НАПН України з проблем педагогіки за 1994–2014 рр.; розкриття історії та ролі спеціалізованих учених рад Інституту в процесі підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України; сприяння пошуку інформації науковцями.

У ході дослідження встановлено, що за 1994–2014 рр. в Інституті педагогіки НАПН України захищено 682 дисертації. Це свідчить про його провідну роль у підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Основу бібліографічного покажчика становить фонд дисертацій, захищених у спеціалізованих учених радах, зокрема Д 26.452.01 (голова ради доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН країни О. Я. Савченко), Д 26.452.04 (голова ради доктор педагогічних наук, професор І. С. Волощук), К 26.452.02 (голова ради доктор педагогічних наук, професор Н. Б. Голуб), К 26.452.03 (голова ради доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України О. І. Пометун), К 26.452.05 (голова ради доктор педагогічних наук, професор О. М. Топузов), та авторефератів за 1994–2014 рр., що зберігаються в науковій частині Інституту педагогіки НАПН України, Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Усі документи перевірено *de visu*.

Структурно бібліографічний покажчик складається з передмови «Від укладачів», п'яти блоків, кожний з яких містить статтю про діяльність тієї чи іншої спеціалізованої вченої ради, підготовлену її вченим секретарем, і двох частин:

- хронологічного покажчика захищених дисертацій (нумерація наскрізна, у межах року – за абеткою);

- систематичного покажчика захищених дисертацій у п'яти спеціалізованих вчених радах, побудованого за принципом розподілу за спеціальностями (нумерація наскрізна в межах спеціалізованої вченої ради, у межах спеціальності – за абеткою), а саме: спеціалізована вчена рада Д 26.452.01 – 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (до 1999 р. – «Теорія та історія педагогіки»), 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» (до 1999 р. – «Теорія та історія педагогіки»), 13.00.09 – «Теорія навчання» (до 1999 р. – «Теорія та історія педагогіки»); спеціалізована вчена рада Д 26.452.04 – 13.00.02 – «Теорія та методика навчання технологій», 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (технічні дисципліни)»; спеціалізована вчена рада К 26.452.02 – 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (українська мова)», «Теорія та методика навчання (українська література)», 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (російська мова)», 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (зарубіжна література)» та ін.; спеціалізована вчена рада К 26.452.03 – 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)»; спеціалізована

вчена рада К 26.452.05 – 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (географія)», 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (хімія)». В основу систематизації тем дисертацій покладено поділ на докторські й кандидатські дисертації.

Кожний бібліографічний запис дисертації та автореферату подано як у хронологічному, так і систематичному покажчику. На відміну від запису автореферату, де зазначено відомості про установу, у якій захищено дисертацію, запис дисертації містить інформацію про установу, де виконано дисертацію. Бібліографічний запис дисертацій у хронологічному покажчику доповнено такими елементами: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання офіційних опонентів; назва провідної установи, чинна на час захисту дисертації. Бібліографічні записи здійснено відповідно до чинних нормативних документів із бібліотечної справи.

Довідковий апарат складається з іменних покажчиків прізвищ авторів, наукових консультантів і керівників, опонентів дисертацій, які наявні в основному тексті покажчика, переліку навчальних і наукових установ. У переліку установ і навчальних закладів подано сучасні їхні назви.

Представлений бібліографічний покажчик уклали наукові співробітники ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського: доктор педагогічних наук, професор, директор бібліотеки, учений секретар спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 Л. Д. Березівська (2001–2014); кандидат педагогічних наук, доцент, науковий співробітник відділу історії освіти Т. Л. Гавриленко; кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення та зберігання фонду Л. М. Заліток; завідувач сектору обслуговування відділу науково-документного забезпечення та зберігання фонду О. С. Покусова та наукові співробітники Інституту педагогіки НАПН України: кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу технологічної освіти та допрофесійної підготовки, учений секретар спеціалізованої вченої ради Д 26.452.04 Н. Г. Левченко (2011–2014); кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти, учений секретар спеціалізованої вченої ради К 26.452.03 Т. І. Мацейків (2005 – дотепер); доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання географії та економіки, учений секретар спеціалізованої вченої ради К 26.452.02 Т. Г. Назаренко (2009 – дотепер); кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, учений секретар, в. о. завідувача відділу аспірантури і докторантури Л. С. Смолінчук; кандидат педагогічних наук, старший науковий

співробітник, учений секретар спеціалізованої вченої ради К 26.452.02 Г. Т. Шелехова (2004–2014).

Основними принципами, якими керувалися укладачі покажчика, є науковість, повнота й достовірність викладених матеріалів.

Покажчик «Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (1994–2014)» підготовлено вперше. Його адресовано науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, докторантам і аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться педагогічною наукою. Звертаємо також увагу на те, що не всі дисертаційні роботи відображено в покажчику через відсутність інформації.

Отже, особливістю представленого галузевого бібліографічного покажчика є кооперування дослідників наукового інституту й наукової бібліотеки для його створення. Такий підхід сприяє ефективному науково-інформаційному забезпеченню досліджень з освітніх і педагогічних наук. Передусім бібліографічний покажчик допоможе науковцю скласти уявлення про стан розробки досліджуваної ним тієї чи іншої проблеми. Водночас інформація про діяльність спеціалізованих вчених рад упродовж досить великого періоду розкриває історію Інституту педагогіки, зокрема його роль у підготовці наукових і науково-педагогічних кадрів України. Кризь призму діяльності спеціалізованих учених рад простежується інформація про діяльність учених як наукових керівників і як опонентів. Загалом науково-інформаційна значущість представлені роботи полягає в тому, що вона охопила великий масив захищених дисертацій із педагогіки в 1994–2014 рр., а отже, відображає еволюцію тематики за різними науковими спеціальностями. На нашу думку, науковим бібліотекам наукових інститутів і вищих навчальних закладів доцільно створювати бібліографічні покажчики захищених дисертацій, а в перспективі налагоджувати обмін бібліографічною продукцією, що сприятиме одержанню цілісного бібліографічного знання за різними спеціальностями педагогіки та інших наук. З електронною версією покажчика можна ознайомитися на веб-сайті ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Список використаних джерел:

1. Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (1994–2014): [наук.-доп. покажч.] / Нац. акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т педагогіки; [уклад.: Л. Д. Березівська,

Т. Л. Гавриленко, Л. М. Заліто, О. С. Покусова та ін.]; наук. консультант О. В. Сухомлинська; наук. ред. Л. Д. Березівська, О. М. Топузов]. – Київ: Ін-т педагогіки НАПН України, 2016. – 452 с.

2. Швецова-Водка Г. М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять: навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – 2-ге вид., стер. – Київ: Знання, 2012. – 319 с.

УДК 327(477):019.9(03)

Дуднік О. Я.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

УКРАЇНА НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ: ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ

24 серпня 2016 р. виповнило 25 років з дня проголошення незалежності Україною. За цей період країна була визнана більшістю держав світу як суверенна і незалежна та встановила з ними дипломатичні відносини. Крім того, Україна стала учасником близько ста глобальних і регіональних міжнародних організацій. Сьогодні світова, й насамперед європейська, спільнота підтримують Україну у її протистоянні російській агресії. Доказом цьому стало обрання української держави непостійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН) на 2016–2017 рр. від регіону Східної Європи. За неї проголосували 177 членів Генеральної Асамблеї ООН із 193 присутніх.

Мета дослідження – проаналізувати довідково-бібліографічні видання з діяльності України на міжнародній арені, що зберігаються у відділі довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), для ознайомлення дослідників з маловідомими, зокрема зарубіжними, довідково-бібліографічними джерелами.

Довідково-бібліографічні видання ВДБО НБУВ із вказаної тематики можна поділити на кілька груп.

До першої відносимо енциклопедичний довідник «Дипломатія сучасної України» (Київ, 1997), «Стислий український дипломатичний довідник» М. А. Кулінича (Київ, 2006), п'ятитомну «Українську дипломатичну енциклопедію» (Харків, 2013), а також «Багатомовний тлумачний та перекладний словник дипломатичних термінів» О. І. Камінської (Чернівці, 2014). У зазначених довідково-енциклопедичних виданнях розкривається походження, сутність і

значення дипломатичних термінів, висвітлюються важливі події, факти та біографія визначних діячів в історії дипломатії і міжнародних відносин, а також подається історія дипломатії Запорозької Січі, Війська Запорозького, Державного Центру (ДЦ) УНР в екзилі, Західноукраїнської Народної Республіки, Української держави гетьмана П. Скоропадського, Української Народної Республіки доби Директорії та сучасної України.

Друга група науково-довідкових ресурсів присвячена іноземним представництвам в Україні та основам дипломатичному протоколу й етикету. Одним із перших і найвідоміших авторів з цієї тематики є радник директора Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв (ГДП) Київської міської ради Г. М. Руденко. Йому належать праці «Основи дипломатичного протоколу» (Київ, 1996), «Україна дипломатична» (Київ, 1999) та «Представництва іноземних держав в Україні: (статус, протокол, обслуговування, законодавчі акти)» (Київ, 2004). У них автор виклав загальні положення дипломатичного протоколу та етикету, їхні особливості в українській дипломатичній практиці, висвітлив правове забезпечення функціонування іноземних представництв в Україні, їхній статус, сфери діяльності, імунітети, пільги, а також – виникнення, розвиток та сучасну діяльність служби з обслуговування іноземних представництв в Україні. До цієї групи належить і довідник «Дипломатичний корпус» (Київ, 2007), що надає необхідну інформацію про дипломатичні і консульські представництва іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представників в Україні.

Третя група джерел присвячена зовнішній політиці України, зокрема міжнародному співробітництву. У цьому напрямі виділяємо дві анотовані історичні хроніки із зовнішньої політики та міжнародних відносин України за 1991–2003 та 2008–2013 рр., де подано найважливіші події двосторонніх відносин України з понад 100 країнами світу, провідними міжнародними організаціями. До цієї групи відносимо також збірники документів і матеріалів, такі як: «Россия – Украина. 1990–2000» (Москва, 2001) «Україна в міжнародно-правових відносинах» (Київ, 1996–1997), «Міжнародне співробітництво України у правовій сфері» (Львів, 2001), два збірники «Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу» (Київ, 2004, 2007). Зазначені джерела містять різнопланові двосторонні угоди України з державами світу, регіональними інтеграційними об'єднаннями та багатосторонні угоди в рамках міжнародних організацій, наприклад, – Ради Європи, Гаазької конференції з міжнародного приватного права тощо.

Четверту групу довідкових ресурсів становлять словники, довідники та бібліографічні покажчики літератури, що відображають пріоритетний напрям зовнішньої політики України – євроатлантичний. Це, для прикладу, – два довідники з Організації Північноатлантичного договору – «НАТО: справочник» (Брюссель, 1995), і «Довідник НАТО» (Брюссель, 2006). У них подана загальна інформація про цю інституцію, історію її створення, основні завдання, організаційну структуру, механізм прийняття рішень, миротворчу діяльність, процес розширення Альянсу та його відносини з ЄС, іншими міжнародними організаціями і державами світу, зокрема з Україною.

Двотомний польський бібліографічний покажчик «НАТО: od konfrontacji do wspolpracy» (НАТО: від конфронтації до співпраці) (Варшава, 2000) вміщує літературу про організаційну й статутну діяльність Альянсу, держав-членів, процес розширення та польський досвід вступу до НАТО.

Покажчик «Україна і НАТО: так чи ні?» (Київ, 2009) включає дослідження з питань вступу та співробітництва України з Альянсом.

Довідники «Інститути ЄС і НАТО» (Ужгород, 2007) та «Довідник з європейської інтеграції» (Донецьк, 2013) висвітлюють основні терміни і поняття щодо інституцій ЄС та НАТО, процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також взаємовідносин між Україною та ЄС.

До цієї тематичної групи відносимо ще два збірники міжнародних договорів та інших документів за 1991–2009 рр.: «Україна – Європейський Союз» (Київ, 2010), де вперше систематизовано зібрання міжнародних договорів та інших документів, укладених між Україною і ЄС у зазначені роки, і збірник «Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України», який містить рішення та ухвали Європейського суду з прав людини, винесені проти України у 1997–2004 рр.

У контексті інформування дослідників щодо рідкісних зарубіжних джерел, що зберігається у відділі довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ, назвемо два англійських покажчики з міжнародних відносин минулого століття: «Foreign affairs : bibliography. A selected and annotated list of books on international relations 1919–1932» (Зовнішні справи: бібліографія. Підібраний і анотований список книг з міжнародних відносин 1919–1932 рр.) (Нью-Йорк, Лондон, 1932) та «The foreign affairs 50-year bibliography: new evaluations of significant books on international relations 1920–1970» (Зовнішні справи: 50-річна бібліографія: нові оцінки значущих книг з міжнародних

відносин 1920–1970рр.) (Нью-Йорк; Лондон, 1972). У покажчиках наявні дослідження, що висвітлюють українське питання на міжнародній арені напередодні і під час Першої світової війни, у міжвоєнний період, під час та після Другої світової війни. Так, у п'ятій з дев'яти частинах першого покажчика подано праці з українського питання на міжнародній арені. Це, зокрема, «Ukraïssu w Polsce» (Українці в Польщі), де розкривається польське бачення української проблеми в польській державі міжвоєнного періоду. Значно більше праць з українського питання подано в контексті висвітлення внутрішньої і зовнішньої політики більшовицької Росії. Окремий параграф покажчика так і називається «Ukraine, Georgia and Other Divisions of the Union» (Україна, Грузія та інші частини Союзу).

У другому покажчику «The foreign affairs 50-year bibliography...», зокрема у третій частині – «Світ за регіонами», представлено праці про Українську революцію 1917–1920-х рр., український націоналізм 1939–1945 рр., радянську політику і Україну в 1917–1957 рр.

Отже, проведений аналіз дозволив виявити у фондах ВДБО НБУВ п'ять великих груп наукових довідково-бібліографічних ресурсів, що висвітлюють діяльність України на міжнародній арені та історію розвитку української дипломатії.

По-перше, – це словникові й енциклопедичні видання з історії дипломатії та міжнародних відносин, в яких розкривається сутність дипломатичних термінів, важливих подій і фактів, а також біографії видатних дипломатів України та світу.

По-друге, науково-довідкові ресурси, що присвячені діяльності іноземних представництв в Україні, а також основам дипломатичному протоколу й етикету.

Третю групу джерел представляє література, що висвітлює напрями зовнішньої політики України на двосторонньому та багатосторонньому рівнях.

З цієї групи виокремлено наступну – четверту, до якої входить науково-довідкова й бібліографічна література, що присвячена пріоритетному напрямку зовнішньої політики незалежної України. Вона знайомить дослідників із термінологією євроатлантичної інтеграції, виникненням, діяльністю та організаційною структурою міжнародних організацій з якими співпрацює Україна або входить до їх складу.

Насамкінець, останню групу становлять рідкісні зарубіжні джерела з вивчення українського питання в міжнародних відносинах першої половини та середини ХХ ст. – англомовні бібліографічні покажчики літератури – «Зовнішні справи».

УДК 655.4/.5(091)"1917–1920"(477)

Васьківська О. Л.,

вчений секретар

Державна наукова установа «Книжкова палата України
імені Івана Федорова»

НОВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ РОКІВ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917–1920 РР.)

Дослідження заявленої проблематики актуальне передусім з огляду на зміни, які відбулися в Україні за роки незалежності. Важливими питаннями для вчених у сфері видавничої справи стали наукові розробки з історії становлення і розвитку вітчизняного книговидання, яке припало на роки визвольних змагань і, зокрема питання складання репертуару книжкових видань надрукованих в Україні.

На сьогодні є результати діяльності окремих бібліотечно-бібліографічних центрів країни з цього питання, та успішне його вирішення залежить від розв'язання проблеми спільними зусиллями і держави, і українських вчених.

Необхідно зазначити, що час діяльності Української Центральної Ради, став початком створення державної бібліографії. У 1917 р. відбувалося стрімке піднесення видавничої галузі зі значним збільшенням обсягів випуску книжкових видань: як україномовних, так і національних меншин. Подальші революційні події в Україні супроводжувалися нестабільним станом у країні (часта зміна влади, воєнні дії), і, як наслідок, державним органам не вдалося зібрати і зареєструвати усі друковані видання, які вийшли упродовж цього періоду. За збір та реєстрацію книжкових видань відповідали різні гілки державних структур, зокрема в Києві офіційні відомості щодо надрукованих книжкових видань С. Паночіні для своєї статті взяв у канцелярії комісара міста Києва [1], у Харківській губернії інформація про випущені книги надходила до Комісара у справах друку [2], в Катеринославській діяла Книжна палата (за час своєї діяльності вона збрала багато цінного матеріалу, який був спалений махновцями) [3].

За Гетьманату урядом створено Управління у справах друку, підпорядковане Міністерству внутрішніх справ, яке мало опікуватися видавничою сферою, а на початку 1919 р. Директорія організувала Головну Книжну палату (з фондом, починаючи з 1917 р., створеним на базі бібліотечно-архівного відділу), у функції якої входили збирання та реєстрація друкованої продукції. Але, як зазначалося, політична та

економічна ситуація не сприяли виконанню завдань, поставлених перед спеціально створеною інституцією – Головною Книжною палатою. Через воєнні дії транспортний зв'язок між Києвом і губерніями був нерегулярним і часто переривався на тривалий час, отримати статистичні матеріали про випуск книг не те що з повітів, а навіть із губерній не було жодної можливості.

Відомості щодо випуску книжкових видань українською мовою частково вміщував часопис «Книгар», але він не охоплював усі регіони України, майже немає даних про випуск видань Волинської, Подільської губерній, а також східної та південної частин країни, зокрема Харківської, Херсонської й Таврійської, які були в більшій частині російськомовними, бракує відомостей про книги, видані мовами національних меншин, які жили на терені України. Таким чином, розділ часопису «Нові видання», надіслані до редакції «Книгаря» не був бездоганним щодо повноти.

Необхідно зазначити, що вперше питання про створення бібліографічного репертуару в 1919 р. порушив Юрій Меженко, перший директор Головної Книжної палати, який зазначав, що створення «Спису» (пізніші назви: Реєстр, Репертуар) української книги вперше ставиться як одне з головних завдань державної установи [1]. Однак уже в 30-ті роки ХХ ст. роботу зі складання репертуару припинили, оскільки її визнали проявом українського буржуазного націоналізму. Ще кілька разів намагалися скласти репертуар книжкової продукції, але і сьогодні Україна його не має.

Автор статті для підготовки матеріалів до репертуару книжкової продукції використала тогочасні каталоги видавництва та сучасні бібліографічні покажчики видань, випущені в Україні, Росії, Польщі (опрацьована інформація 112 бібліографічних покажчиків), електронні каталоги українських і зарубіжних бібліотек, періодичні видання, а також найбільший фонд україніки, що зберігається в Державній науковій установі «Книжкова палата України імені Івана Федорова».

Покажчик складений за територіальною ознакою, в нього ввійшли видання:

- випущені вітчизняними видавцями незалежно від мови тексту;
- підготовлені і випущені на території України, в т. ч. спільно із зарубіжними видавництвами;
- надруковані за кордоном на замовлення видавничих осередків, розташованих в Україні.

У покажчику зазначено книжкові видання дев'яти губерній, які входили на той час до складу України згідно з III Універсалом [2]. У 1919–1920 рр. кількість губерній збільшилася внаслідок перерозподілу наявних територій та окремих земель, які нині належать Росії, Україна мала вже 12 губерній [3].

Покажчик побудовано за принципом алфавітного розміщення прізвищ авторів книг або назв творів за українсько-російським алфавітом і містить відомості про неперіодичні видання та видання, що продовжуються, які вийшли українською та мовами нацменшин, надаючи інформацію про різногалузеві первинні і вторинні документи загальною кількістю 11 385 назв книг.

Першоджерела мають широке соціальне спрямування, оскільки документальний потік представлено політичною, науковою, науково-популярною, освітньою, довідковою, правовою, публіцистичною, художньою, військовою, релігійною літературою.

За інформаційними ознаками до нього ввійшли: монографії, наукові неперіодичні збірники, матеріали з'їздів (сесій, губернських, повітових зібрань), звіти, доповіді, статuti, записки та праці наукових товариств, інструкції, різноманітні посібники, практичні поради, підручники, хрестоматії, методичні рекомендації, курси лекцій, навчальні програми, словники, довідники, путівники (календарі), каталоги, художні видання, альманахи тощо.

Аналіз книжкового репертуару дав змогу отримати документальні дані щодо виданої в той період книжкової продукції, її мовного складу, тематико-типологічної структури, динаміки та географії книгодруку. Це сприяло відтворенню об'єктивної історії вітчизняного книговидання з підтвердженими фактографічними матеріалами, що зпоміж чотирьох років визвольних змагань в Україні вершиною друкування української книжки став 1918 р.

Підготовлені статистичні дані достовірніші, ніж ті, якими користуються наукові кола України й донині, зокрема зібраними Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) і надрукованими 1923 р. у періодичному виданні «Книга» [4], а також знаними книгознавцями Ю. Меженком [5] та А. Козаченком [6].

Дослідження дає можливість ввести в науковий обіг невідомі до сьогодні кількісні показники щодо випуску книжкових видань зазначеного періоду (таблиця 1).

Табл. 1. Кількість випущених книжкових видань в Україні у 1917–1920 рр.

Рік	Усього			
	українська	російська	інші	
1917	962	2 510	155	3 627
1918	1 428	1 298	106	2 832
1919	1 066	1 666	325	3 057
1920	753	952	164	1 869

Якщо порівняти дані таблиці з показниками, наведеними УНІКом, то загальна кількість випущених книжкових видань у 1917 р. більше на 2254 назви, 1918 – на 1306, 1919 р. – на 1643, 1920 р. – на 1009.

Бібліографічний показник є важливою складовою інформаційного ресурсу вторинних документів нашої держави, який став результатом аналітико-синтетичної переробки первинних документів. Він відтворює сукупний документальний масив, створений у процесі історичного розвитку українського народу, оскільки книжкові видання, надруковані упродовж 1917–1920 рр., мають статус рідкісних, певні назви книг представлено в одному чи кількох примірниках, не всі з них зберігаються в українських наукових закладах, частина – за кордоном.

Наголосимо, що максимально повний облік друкованих видань, випущених упродовж певного історичного періоду, дозволяє у вигляді бібліографічної інформації зберегти інтелектуальне надбання країни.

Список використаних джерел:

1. *Паночіні С.* Книжкова продукція в 1917 році / С. Паночіні // Книгарь. – 1918. – Ч. 5. – С. 243.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1336, оп. 1, спр. 22, арк. 1.
3. Украинская библиография до революции 1917 // Библиография в СССР и Книжные палаты. Сб. ст. – 1928. – С. 95.
4. *Стрішенець Н.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Н. Стрішенець/ НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 1997. – С. 31.
5. Права национальных меньшинств и граждан Украинской Народной Республики. – Киев, 1917. – С. 1.
6. Народное хозяйство Украины в 1921 г. Отчет украинского экономического совета совету труда и обороны. – Харьков, 1922. – С. 3.

7. *Varia.* Книжкова продукція на Україні в 1917–1922 рр. // Книга. – 1923. – № 2. – С. 66

8. *Меженко Ю.* Українська книжка часу великої революції / Ю. Меженко. – Київ, 1928. – 35 с.

9. *Козаченко А.* Десять років книжкової продукції Радянської України / А. Козаченко. – Харків : ДВУ, 1929. – С. 5.

УДК 050-027.63(083.8):027.021(477-25)НБУВ

Лавриненко І. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ПОКАЖЧИК «ЗАРУБІЖНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА БІБЛОТЕК НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ» ЯК НАПРЯМ ІНФОРМАЦІЙНО- БІБЛОГРАФІЧНОЇ РОБОТИ ВІДДІЛУ КОМПЛЕКСНОГО ФОРМУВАННЯ БІБЛОТЕЧНИХ ФОНДІВ НБУВ

За майже 100-річне існування НАН України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і бібліотеках науково-дослідних установ (НДУ) утворилися значні масиви періодичних видань, у т. ч. іноземних, надходження яких фіксується, починаючи з видань 1665 р. Періодичні видання є одним із активно затребуваних сегментів у різноманітні фонди будь-якої бібліотеки. Це – джерело інформації, що найоперативніше відображає досягнення в усіх галузях. З них здобувається понад 70 % наукової інформації.

У НБУВ фонд періодичних видань на 1.01.2016 р. становив 3 494 248 примірників: тільки за період 2003–2015 рр. отримано 307 169 прим., із них видань інших країн – 109 587 прим.

Одним із напрямів інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки є складання та випуск бібліографічних показників, які охоплюють різні теми та створюються для задоволення потреб користувачів. Одним із прикладів такої діяльності відділу комплексного формування бібліотечних фондів є науково-інформаційні систематичні показники «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України».

Випуск вищеназваних покажчиків було систематично налагоджено у НБУВ (на той час, Центральній науковій бібліотеці АН УРСР) у 80-ті роки ХХ ст. для кращого розкриття сформованих фондів зарубіжних періодичних видань. Спочатку вони мали назву зведених каталогів і видавалися російською мовою. Ініціатором і довгий час керівником колективу укладачів була Н. І. Малолетова.

Покажчики склалися на основі генерального алфавітного каталогу періодичних видань НБУВ та відомостей бібліотек наукових установ, спираючись на досвід складання вітчизняних та зарубіжних зведених друкованих каталогів періодичних видань. Видання, що знаходились в основному книгосховищі бібліотеки були звірені укладачами *de visu*, що є загальною вимогою для наукових бібліографічних покажчиків.

Матеріал у покажчику розташовувався за алфавітом назв спочатку латинською абеткою, потім – кирилицею. Опис періодичних видань надавався згідно останній назві за діючими стандартами із зазначенням років надходжень та сигл (умовних позначень) бібліотек-фондоутримувачів. У кожному випуску надавався список умовних позначень установ системи АН України та їх повних назв.

Перше видання «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.)» побачило світ у 1980 р. Робота над ним тривала упродовж п'яти років, що дало змогу вперше в Україні підготувати ретроспективний універсальний зведений каталог зарубіжної періодики за період, який охоплює більше 300 років. Для цього було використано каталоги періодичних видань НБУВ, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (ЛННБ) та 67 бібліотек наукових установ. Зазначений каталог був виданий у п'яти томах. Проведена робота дала змогу співробітникам бібліотек, службам науково-технічної інформації, вченим, спеціалістам різних галузей знань та всім зацікавленим ознайомитися з 13 312 назвами зарубіжних періодичних видань.

У 1983–1984 рр. вийшли три томи зведеного каталогу видань, які були отримані у 1976–1980 рр.: у двох томах надано відомості про 5387 назв зарубіжних журналів у 77 бібліотеках, третій том включав систематичний покажчик. Зведений каталог надходжень за 1981–1985 рр. представляв 5186 назв у 81 бібліотеці.

У 1990–1992 рр. побачив світ систематичний покажчик «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1985–1989 гг.)» у чотирьох випусках. Матеріал було систематизовано за бібліотечно-бібліографічною

класифікацією. Загалом було надано інформацію про 6234 назви зарубіжних періодичних видань у НБУВ, ЛННБ ім. В. Стефаника та 82 наукових бібліотеках.

У 2003 р. було поновлено роботу над систематичними покажчиками. Вони почали видаватися українською мовою і мали назву «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України (надходження за ___ роки)» і надавали відомості за кожні два роки на відміну від попередніх, що охоплювали п'ятирічні періоди. Побудовані вони були згідно із розробленою та апробованою структурою аналогічних покажчиків. Інформаційний матеріал щодо видань було розміщено у шести основних тематичних розділах, а саме: «Природничі науки»; «Техніка. Технічні науки»; «Сільське господарство»; «Медичні науки»; «Суспільні науки»; «Журнали універсального змісту».

Перший за цей період науково-інформаційний покажчик інформував про іноземні періодичні видання (крім країн СНД і Балтії), що надійшли з усіх джерел комплектування за 2001–2002 рр. до фондів НБУВ, ЛННБ ім. В. Стефаника та 96 бібліотек НДУ НАН України. У ньому були подані відомості про 2381 назву.

Наступні чотири випуски зазначених покажчиків містили інформацію про 8 384 назви іноземних періодичних видань (надходження 2003–2012 рр.) у майже 100 наукових бібліотеках.

Починаючи з покажчика, який відображав надходження за 2003–2004 рр. почали включати відомості про періодичні видання Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ (ЮНЕСКО, ВООЗ, ВМО, МОП та ін.); а з покажчика за 2011–2012 рр. – країн колишнього СНД.

Покажчик «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України (надходження 2013–2014 рр.)» надає інформацію про 1642 назви у 84 наукових бібліотеках. Складна суспільно-політична ситуація в країні, що пов'язана з подіями на тимчасово окупованих територіях, призвела до скорочення мережі бібліотек науково-дослідних установ НАН України. Ці зміни відображені у допоміжному апараті, а саме – у переліку установ. Матеріал у цьому покажчику розміщено за Рубрикатором Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що почав видаватися з 2004 р.

Оскільки останнім часом все більше користувачів звертається до мережі Інтернет для зручності покажчики надходжень 2005–2014 рр.

(п'ять випусків) представлені на сайті НБУВ (ознайомитися з ними можна в розділі «Про бібліотеку», рубриці «Співробітництво», www.nbuv.gov.ua/node/502). А в базі даних «Електронний архів науково-довідкових видань» є оцифровані п'ять томів зведеного каталогу надходжень за 1665–1975 рр. та два томи за 1976–1980 рр. (http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_mi/cgiirbis_64.exe?). На майбутнє планується представити на сайті бібліотеки покажчики і за інші роки. Інформаційно-бібліографічна робота відділу комплексного формування бібліотечних фондів сприяє цілеспрямованому комплектуванню бібліотек мережі НАН України.

Отже, видання «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України» – лише один із прикладів багатогалузевих покажчиків, які готуються НБУВ і свідчать про широкий тематичний спектр бібліографічної продукції бібліотеки науково-допоміжного характеру.

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 001: 004.91

Костенко Л. Й.,

зав. відділу НБУВ,

канд. техн. наук, ст. наук. співроб.

Рибачук В. П.,

старш. наук. співроб. Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України,

канд. хім. наук

ПРОЕКТ «БІБЛІОМЕТРИКА МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ АКАДЕМІЙ НАУК»

Міжнародна асоціація академій наук (МААН) – міжнародна неурядова організація, створена 1993 року з метою об'єднання зусиль академій наук для вирішення на багатосторонній основі найважливіших наукових проблем, збереження зв'язків, що історично склались, і розвитку нових творчих зв'язків між науковцями. На правах повноправних членів до МААН увійшли академії наук усіх країн СНД і В'єтнаму, а академії наук Словаччини та Чехії – як спостерігачі. Незмінним Президентом МААН із самого початку її існування є академік Б. Є. Патон. Кожна з академій наук, що входить до складу МААН, є цілковито незалежною в усіх аспектах своєї діяльності. Рішення МААН мають для академій наук – її членів – рекомендаційний характер. Вищим органом МААН є Рада МААН, до складу якої входять президенти академій наук – членів Асоціації або делеговані ними особи.

При МААН створено низку наукових рад і громадських структур. Серед них : Наукова рада з наукознавства (співголови: д-р екон. наук В. В. Іванов, д-р екон. наук Б. А. Малицький, д-р філос. наук С. В. Семенов), Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук (голова – акад. НАН України О. С. Онищенко) і Рада з книговидавництва (голова – чл.-кор. РАН В. І. Васильєв).

19 жовтня 2015 р. у м. Києві на засіданні Наукової ради з наукознавства (з участю голови Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук акад. НАН України О. С. Онищенко)

було заслухано взаємодоповнюючі доповіді авторів цієї публікації, у яких обґрунтовувалась доцільність започаткування проекту «Бібліометрика МААН».

Викладення основних положень цього проекту і постанови МААН за результатами обговорення є метою цієї публікації.

Доповідачами наголошувалось, що сьогодні найвідомішими наукометричними системами є Web of Science (комерційний продукт інформаційної корпорації Thomson Reuters) і Scopus (комерційний продукт видавничої корпорації Elsevier). Констатуючи авторитетність і широкі функціональні можливості цих систем, відзначалась і обмеженість їхньої джерельної бази (відповідно 18 і 22 тис. періодичних видань). Переважна більшість цих видань – англomовні журнали, що видаються в США і країнах Західної Європи. Крім мовного та географічного обмеження має місце й тематичне – недостатнє представлення соціогуманітарних публікацій, що як правило мають регіональний характер.

Для компенсації цього недоліку згаданих міжнародних наукометричних систем у низці країн створюються національні індекси наукового цитування (Chinese Science Citation Database, Islamic World Science Citation Database, РІНЦ тощо). Їх очевидною вадою є регіональне обмеження джерельної бази.

Нагальна необхідність об'єктивного оцінювання результативності дослідницької діяльності інституцій МААН вимагає створення єдиної системи моніторингу та підтримки експертного оцінювання науки, а також прогнозування її розвитку. Вона може бути розгорнута на базі проектних рішень, апробованих у НБУВ при створенні інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки».

Реалізація подібних систем в академіях наук – членах МААН – з подальшою їх інтеграцією дозволила б отримати загальну інформаційну базу для порівняння розвитку пріоритетних напрямів країн-учасниць корпоративної програми, оцінювання їх наукового потенціалу, виявлення перетину дослідницьких інтересів, прогалин у плануванні науки, активізації контактів, обміну досвідом та ін. Реалізація цього проекту сприяла б покращенню взаємозв'язків у МААН.

Основними концептуальними положеннями для створення сумісних бібліометричних систем академій наук і їх наступної конвергенції у рамках МААН визначено вибір базової платформи консолідації бібліометричних даних, обґрунтування класифікаційної схеми для подання галузей знання та створення інструментарію аналітичних

обчислень для експертного оцінювання і прогнозування розвитку науки.

Основними критеріями при виборі базової платформи консолідації бібліометричних даних визначено її загальнодоступність і обсяг індексованих наукових матеріалів для отримання достовірних у статистичному плані результатів. Сьогодні цим умовам найбільшою мірою відповідає бібліометрична платформа Google Scholar, яка обробляє весь світовий науковий документальний потік за винятком матеріалів з обмеженим доступом. Сервіс цієї платформи «Бібліографічні посилання» дозволяє вченим створювати свої профілі, у яких відображені їхні професійні інтереси, впорядковані списки публікацій із бібліометричними показниками і когнітивно-орієнтовані зв'язки в системі наукових комунікацій. Названий вище сервіс є затребуваним – станом на середину 2016 р. тільки в українському сегменті мережі Інтернет з його допомогою створено понад 20 тис. бібліометричних профілів науковців. Така їх кількість дозволяє стверджувати, що вже зараз можна отримати перше уявлення про інтелектуальний потенціал країни. Враховуючи тенденцію до зростання представленості суб'єктів наукових комунікацій в Інтернеті, можна розраховувати на більш адекватну картину стану науки.

Окремого розгляду потребували категорії та підкатегорії (класифікаційні схеми, предметні рубрики) для подання галузей знання вчених. У бібліотечно-інформаційній практиці найбільше застосування має УДК. Однак вона орієнтована на змістовну оцінку окремого документа (книги, статті), а не на визначення галузі знання, в якій працює дослідник. Цього недоліку позбавлені класифікатори наукових спеціальностей, які використовуються в дисертаційних роботах. Але і їх недоцільно застосовувати в інтеграційних бібліометричних проектах через відсутність гармонізації між класифікаторами різних країн. Прийнятними рішеннями проблеми подання галузей знань є категорії і підкатегорії, запропоновані провідними науково-інформаційними корпораціями, серед яких слід виділити Google Scholar, Elsevier і Thomson Reuters. Кожна з них пропонує свою онтологічну систему, що представляє собою сукупність близько 300 категорій і підкатегорій, які визначені на основі опрацювання англomовних документальних потоків і гармонізовані з сучасним понятійно-категоріальним апаратом науки. Ураховуючи вибір як базової платформи консолідації Google Scholar, вважаємо доречним для подання галузей знання використовувати її онтологічну систему.

Принциповою відмінністю бібліометричних систем від бібліографічних баз даних і, зокрема, від електронних каталогів бібліотек

є наявність у них алгоритмічно-програмного інструментарію аналітичних обчислень для експертного оцінювання та прогнозування розвитку науки. В системі Web of Science таким інструментарієм є надбудова InCites, яка надає можливість оцінювання і порівняння результатів наукових досліджень організацій і країн для визначення їх місця у світовій науці. Аналітична надбудова SciVal корпорації Elsevier, розроблена на основі ресурсів бази даних Scopus, допомагає організації оцінити свій потенціал і визначити перспективну стратегію розвитку. Розглянуті аналітичні надбудови удосконалювалися упродовж тривалого періоду і характеризуються широкими функціональними можливостями. На початковому етапі створення інструментарію аналітичних обчислень національних бібліометричних проектів слід зосередити увагу на отриманні загального уявлення про стан науки в країні, її галузевому, відомчому та регіональному розподілі. Інструментарій для вирішення такого завдання створено в системі «Бібліометрика української науки».

За результатами обговорення пропозиції розгортання корпоративного проекту «Бібліометрика МААН» Рада МААН 20 жовтня 2015 р. прийняла постанову № 256, що містить два такі пункти:

1. Схвалити пропозицію Наукової ради з наукознавства і Ради директорів наукових бібліотек і інформаційних центрів національних академій при МААН про створення в академіях наук – членах МААН бібліометричних систем академій наук і їх інтеграції в єдину інформаційно-аналітичну систему.

Рекомендувати базові структури для реалізації регіональних бібліометричних систем наукові бібліотеки та інформаційні центри академій наук – членів МААН.

2. Співголовам Наукової ради з наукознавства і голові Ради директорів бібліотек і інформаційних центрів академій наук при МААН створити Координаційну раду з представників згаданих рад для керівництва ходом виконання проекту, організації взаємного інформування академій наук – членів МААН про прийняті рішення і можливості використання бібліометричної системи для експертного оцінювання ефективності дослідницької діяльності та прогнозування розвитку науки, а також для щорічного інформування Ради МААН про хід реалізації цього проекту.

Практичні дії з реалізації цієї постанови МААН будуть розглянуті, зокрема під час проведення Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: Формування національного інформаційного простору».

УДК 001:004.91

Симоненко Т. В.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. наук із соц. комунікацій

БІБЛІОМЕТРИКА ГЛОБАЛЬНОГО ВИМІРУ – НОВА ПАРАДИГМА

Сьогодні до найвідоміших міжнародних бібліометричних платформ належать мультидисциплінарні бази даних Web of Science і Scopus. Основою першої платформи, створеної Інститутом наукової інформації США, є сукупність трьох баз: Science Citation Index (дані про цитування публікацій із 8,3 тис. журналів із природничих і технічних наук), Social Sciences Citation Index (дані про цитування публікацій із 4,5 тис. журналів із суспільних наук) і Arts&Humanities Citation Index (дані про цитування публікацій із 2,3 тис. журналів із гуманітарних наук і мистецтва). Загалом Web of Science надає доступ до 15 тис. назв найавторитетніших академічних періодичних видань і збірників наукових праць, понад 40 млн публікацій і 700 млн бібліографічних посилань. Наукометричний апарат платформи забезпечує відстеження показників цитованості публікацій із ретроспективою до 1900 р. у фізико-технічних та медико-біологічних науках, до 1956 р. – у соціальних науках і до 1975 р. – у мистецтвознавстві та гуманітаристиці. Одним із ключових концептів наукометричного апарату цієї платформи є імпаکت-фактор (індекс впливовості) наукового видання. Імпаکت-фактори розраховуються для видань щорічно на основі аналізу показників їхньої цитованості у Web of Science і публікуються у вигляді звітів Journal Citation Reports. Вони доступні у паперовому вигляді, а також як передплатні онлайн бази даних корпорації Thomson Reuters. Journal Citation Reports публікуються у двох серіях «Science» та «Social Science» (для видань з індексу Arts & Humanities Citation Index імпакт-фактори не розраховуються).

Бібліометрична платформа Scopus корпорації Elsevier містить понад 47 млн реферативних записів про публікації з 22 тис. журналів, 5 тис. видавництва, 350 книжкових серій та 4,6 млн праць конференцій. Видання індексуються у Scopus із різним хронологічним охопленням. Найвпливовіші наукові часописи представлені архівами, починаючи з першого випуску. Галузеве покриття платформи становлять: фізичні науки – 31 %; медичні науки – 29 %; соціогуманітарні науки – 22 %; науки про життя – 18 %. Наукометричний апарат Scopus забезпечує

отримання показників цитованості наукових робіт у виданнях, опублікованих після 1996 р., і облік публікацій науковців та установ, у яких вони працюють.

Поряд з існуванням цих двох міжнародних загальнонаукових наукометричних платформ у багатьох країнах світу створюються національні індекси наукового цитування. Їх формування зумовлене недостатньою репрезентативністю у міжнародних бібліометричних базах даних публікацій учених неангломовних країн. Особливо це стосується публікацій соціогуманітарної проблематики, які, як правило, мають регіональний характер.

До піонерських робіт зі створення національних індексів наукового цитування слід віднести роботи, що проводились в Іспанії Дослідною групою з питань оцінки науки та наукових комунікацій Університету Гранади. У 1990-х роках цією групою було розпочато два проекти зі створення цитатних баз даних. Перша з них – Impact index of Spanish social-science journals – містить понад 200 періодичних видань, 30 тис. статей і понад 75 тис. посилань. Другим проектом цього університету є цитатна база даних з юридичних наук Impact Index of Spanish Journal of Legal Studies. Вона охоплює понад 60 наукових журналів, що видаються на території Іспанії з 2001 р.

Серед країн слов'янського світу створення національних індексів наукового цитування започаткувала Сербія. Роботи в цьому напрямі розпочалися в 90-х роках ХХ ст. Центром оцінки освіти і науки за підтримки Міністерства науки Сербії. У 1995 р. базу даних з індексами наукового цитування було введено в експлуатацію, а з 2001 р. вона доступна користувачам мережі Інтернет. Сербський індекс наукового цитування охоплює всі галузі досліджень, що проводяться в країні. Він містить 350 журналів, інформацію як про індекси цитування, так і про посилання на повні тексти статей.

У Росії роботи зі створення національного індексу наукового цитування розпочалися у 2005 р. Науковою електронною бібліотекою (Москва) за сприяння Російського фонду фундаментальних досліджень. Упродовж п'яти років кількість журналів, що індексуються в рамках проекту, досягла 3 тис., опрацьованих статей – 2 млн, а кількість посилань – 20 млн. При цьому 2,1 тис. журналів мають повнотекстові версії статей, з яких близько 50 % перебувають у відкритому доступі.

Існують також ісламський, турецький, індійський та інші індекси наукового цитування.

Потреби в такій кількості національних індексів не було б, якби існувала єдина система індексування наукових журналів. Комерційні

міжнародні корпорації Thomson Reuters та Elsevier, не ставлять для себе цілі обробити усі видання. Вони охоплюють якусь частину – від 10 до 20 тис. (за різними оцінками сьогодні в світі видається від 100 до 200 тис. журналів). Виникає питання: чи дає вибірка з 15 тис. журналів об'єктивну картину наукового світу?

Одним із проривів в цьому напрямі сьогодні є міжнародна бібліометрична платформа Google Scholar, позитивними рисами якої є некомерційність і спрямованість на охоплення наукових публікацій усіх країн, усіма мовами та з усіх галузей знань. Це дозволяє їй стати базовою платформою консолідації бібліометричних даних із міжнародних та національних систем, що є досить актуальним для отримання об'єктивної інформації та виключення лобювання певних систем.

Реалізуючи на практиці гасло «Стоячи на плечах гігантів», Google Scholar – данина вченим, які зробили неоціненний внесок у розвиток науки упродовж століть і забезпечили основу для нових відкриттів і досягнень.

Враховуючи той факт, що сьогодні Google Scholar є відправною точкою для багатьох дослідників, провідні комерційні системи намагаються не втратити своїх передплатників. Так, на офіційному сайті корпорації Thomson Reuters розміщено інформацію про співпрацю з Google Scholar. Неважко припустити, що й корпорація Elsevier виявить бажання зробити те саме. Тому використання Google Scholar дозволяє одержувати й дані з вищезгаданих комерційних систем за наявності ліцензійного доступу до них.

Недоліком Google Scholar є відсутність наукометричної надбудови подібної до InCites (Web of Science) та SciVal (Scopus). Але як показує досвід Cybermetrics Lab і Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) можливості для вирішення цього завдання існують. Реалізація проекту «Бібліометрика української науки» НБУВ – гарний тому приклад.

Створення цієї системи продемонструвало ефективність використання синергетичного підходу для можливостей отримання цілісної картини стану академічного середовища за безпосередньої участі ключового суб'єкта наукових комунікацій – ученого. Станом на червень 2016 р. у ній представлено понад 20 тис. бібліометричних портретів (сервіс системи Google Scholar «Бібліографічні посилання») науковців України і їхня кількість постійно зростає. Розширення інформаційно-ресурсної бази передбачає повне охоплення наявних профілів, доповнення їх бібліометричними показниками WoS та Scopus. Тут варто зазначити, що показники цитування Google Scholar

можуть, із певними припущеннями, репрезентувати цитування в WoS та Scopus. Це підтверджується проведеними нами та іншими науковцями дослідженнями.

Розроблений програмний інструментарій системи «Бібліометрика української науки» забезпечує статистичне оброблення даних із бібліометричних профілів для одержання широкого спектру аналітичних матеріалів щодо наукового потенціалу України. Вже тепер можна оцінити внесок дослідників як виробників інформації у світовий інформаційний масив, а також отримати результати розподілу вчених за галузями знань, установами, відомствами, регіонами. Слід наголосити на об'єктивності та достовірності такої аналітики, оскільки вона ґрунтується на загальнодоступних даних Google Scholar, що можуть бути перевірені та глобальним обсягом вибірки. Такий підхід дозволяє кожному зацікавленому члену суспільства робити незалежні висновки щодо результативності того чи іншого суб'єкта наукових комунікацій, а експертам мати джерельну бібліометричну базу для оцінювання результативності дослідницької діяльності.

Таким чином, ні в якому разі не відкидаючи можливості і напрацювання міжнародних і національних бібліометричних систем, подальший їх розвиток можливий лише за умови конвергенції, яка на початковому етапі може бути здійснена шляхом консолідації бібліометричних даних із цих систем.

Позитивний досвід експлуатації інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» упродовж 2014–2016 рр. підтверджує можливість реалізації бібліометричних проєктів, орієнтованих на подальшу конвергенцію, яку передбачається використати, зокрема, в проєкті «Бібліометрика Міжнародної асоціації академії наук». Створення подібних систем в академіях наук – членах МААН із подальшою їх інтеграцією в єдину інформаційно-аналітичну систему дозволить отримати загальну інформаційну базу для порівняння розвитку пріоритетних напрямів країн-учасниць проєкту, оцінювання їхнього наукового потенціалу, виявлення перетину дослідницьких інтересів, прогалин у плануванні науки, активізації контактів, обміну досвідом тощо.

У цілому таке бачення конвергенції бібліометричних проєктів на основі платформи Google Scholar є новою парадигмою – бібліометрикою глобального виміру.

УДК 001:004.91

Копанєва В. О.,

директор Наукової бібліотеки

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
канд. іст. наук

БІБЛІОМЕТРІЯ ТА НАУКОМЕТРІЯ ДЛЯ АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ

Одним із пріоритетних напрямів розвитку бібліотек є розробка наукоємних технологій, які передбачають, зокрема, проведення бібліометричних і наукометричних досліджень. На активізацію цього напрямку робіт в Україні впливає позитивний досвід провідних держав світу, які застосовують у практиці державного управління кількісні та якісні (експертні) методи оцінювання результативності наукової діяльності.

Українські вчені мають багаторічний досвід теоретичних і практичних напрацювань у галузі наукознавства. Непересічне значення для їх розгортання мала опублікована в 1966 р. у Києві фундаментальна монографія засновника Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України Г. М. Доброва «Наука о науке: Введение в общее наукознание», яка фактично започаткувала цей напрям робіт. Монографія поглибила інтерес до наукознавчих досліджень взагалі і в подальшому була перевидана в багатьох країнах світу.

На сучасному етапі відбувається відродження уваги вітчизняних вчених до цієї галузі знань. Спостерігається позитивна динаміка кількості публікацій із проблематики бібліометрії та наукометрії, опановуються сучасна методологія та інноваційний інструментарій проведення наукометричних досліджень, вітчизняні фахівці беруть участь у роботі профільних міжнародних наукових конференцій. Створюються та впроваджуються у практику нові, засновані на використанні бібліометричних індикаторів методи оцінювання результативності діяльності наукових працівників, дослідницьких груп, наукових установ і вищих навчальних закладів. Можна говорити про «другу хвилю» розвитку вітчизняного наукознавства.

Останніми роками стає все відчутнішим інтерес до наукометричних досліджень із боку владних структур, оскільки оптимізація механізмів розподілу коштів державного бюджету та прискорення переходу України до інноваційної моделі розвитку потребують впровадження в практику управлінської діяльності методів бібліометричного та наукометричного аналізу інформаційних потоків.

Тому зростає актуальність введення в програми вищих навчальних закладів навчальної дисципліни, в якій розглядаються теоретичні засади наукометрії і практика оцінювання результативності наукової діяльності вчених і дослідницьких колективів. Одним із ініціаторів започаткування такого напрямку освітньої діяльності у вишах України стала Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), у якій автором розроблена робоча програма «Публікаційна активність і наукометричні системи».

Поширення набутого при цьому досвіду є метою цієї публікації.

Предметом навчальної дисципліни є бібліометричний моніторинг публікаційної активності вчених і колективів для експертного оцінювання результативності їхньої наукової діяльності. Викладання цієї дисципліни спрямована на отримання базових уявлень про методологію та інструментарій наукометрії як галузі наукознавства, а також на одержання знань для використання комерційних і загальнодоступних наукометричних систем при вирішенні практичних завдань, зокрема, формування джерельної бази експертного оцінювання ефективності наукової діяльності.

Програма навчальної дисципліни включає три змістовні модулі, кожен з яких містить чотири теми. У першому модулі «Теоретичні засади наукометрії» розглядаються загальні питання оцінювання наукової діяльності, методологія та термінологія наукометрії і її статистичні закономірності. Другий модуль «Наукометричні системи» спрямований на одержання знань щодо можливостей і сфер використання світових комерційних (Web of Science і Scopus) і некомерційних наукометричних систем (SCImago Journal & Country Rank і Eigenfactor), національних індексів наукового цитування, а також ознайомлення з вебметрією та інформетрією. Третій змістовний модуль «Бібліометрика української науки» має прикладну спрямованість. При його вивченні аспіранти і студенти НАКККіМ ознайомляться з методикою і технологією створення бібліометричних портретів науковців, профілів кафедр університетів, відділів інститутів і періодичних видань, а також профілів наукових установ у цілому. Розглядається інтегратор профілів, створених у вітчизняному сегменті мережі Інтернет, – інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки». Серед питань третього модуля – заходи з оптимізації бібліометричних показників університету чи установи (створення сайтів журналів з англійським інтерфейсом і їх включення у загальнодоступні науково-інформаційні системи, організація бібліометричного моніторингу представленості установи в

наукометричних системах і підготовка оглядово-аналітичних матеріалів для керівництва).

Специфікою курсу є його бібліотечно-інформаційне забезпечення. Список рекомендованої літератури включає 42 найменування, з них базові – 22, допоміжні – 8, інформаційні ресурси – 12. У кількісному вимірі – це традиційні цифрові показники. Однак, при підготовці курсу автором було надано пріоритет електронним джерелам інформації. Переважна більшість рекомендованих матеріалів є в мережі Інтернет і вони можуть бути завантаженими аспірантами та студентами на їхні е-носії.

Вивчення дисципліни передбачено в обсязі 60 годин, з них: 24 години – лекційні заняття, 4 – семінарські, 8 – практичні заняття, 24 – самостійна робота.

Оцінка якості засвоєння навчальної дисципліни «Публікаційна активність і наукометричні системи» включає поточний контроль успішності та складання підсумкового заліку у вигляді співбесіди. Поточний контроль знань передбачено здійснювати в умовах проведення семінарських занять у формі круглих столів, співбесід, доповідей студентів за самостійно обраною або визначеною викладачем темою. Для модульного контролю засвоєння матеріалу, що вивчається під час аудиторних занять і самостійної роботи, планується проведення модульної контрольної роботи. Одним із елементів контролю одержаних знань для аспірантів є створення ними власних бібліометричних портретів.

Новизна навчальної дисципліни «Публікаційна активність і наукометричні системи» потребує певної обережності з її впровадженням і поширенням. Тому в процесі підготовки матеріалів курсу було проведено низку семінарів-практикумів із науково-педагогічними працівниками НАКККіМ, у процесі яких вони, зокрема, створювали свої бібліометричні портрети. Надалі, після семестрової апробації можна порушувати питання про підготовку начального посібника з бібліометричних технологій і наукометричних досліджень.

У цілому вбачається, що на етапі переходу до суспільства знань бібліометрія та наукометрія мають бути віднесені до загальнонаукових дисциплін і вивчатися з різним ступенем деталізації у вишах усіх профілів. Для навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців у сфері соціальних комунікацій, вони мають розглядатися як одні з профільних, оскільки магістральний шлях розвитку цих комунікацій – освоєння наукоємних (високих, тонких, знаннєво орієнтованих) технологій.

БІБЛІОМЕТРИЯ: ВІДПОКАЗНИКІВ ДО АНАЛІТИКИ

Методологія та математичний інструментарій бібліометричного аналізу процесів дослідження науки, закладений ще Ю. Гарфілдом наприкінці 60-х років ХХ ст., який запропонував оцінювати досягнення вчених за індексом цитування їхніми колегами, упродовж багатьох десятиліть зазнали значних якісних змін. Однак і сьогодні дослідження науки пов'язане з суто кількісним аналізом документальних потоків, що, на думку численної когорти наукознавців, це тільки побічно свідчить про якість наукових досліджень.

Загальне захоплення різноманітними обчисленнями для отримання кількісних бібліометричних показників, що стали головними індикаторами репутації і авторитетності вчених, вагомості їх публікацій та престижності дослідних установ, поступово відтіснило на другий план вагомість та об'єктивність компетентних експертних висновків щодо оцінювання якості досліджень. Технології визначення показників загалом монополізовані і не завжди прозорі, а аналітико-прогностичний апарат практично відсутній у сервісах більшості бібліометричних систем.

Тому останнім часом все більше у дискусіях та публікаціях наукового співтовариства висловлюється думка, що для незалежної, прозорої та всебічної оцінки якості напрацювань як окремих вчених, так і наукових колективів потрібні нові сучасні напрацювання у методології отримання та аналізу бібліометричних показників.

Так у квітні 2015 р. наукознавцями, за підсумками 19-ої Міжнародної конференції «Context Counts: Pathways to Master Little Big and Date» (3–5 вересня 2014 р., Лейден, Нідерланди) був оприлюднений Лейденський маніфест для наукометрії де були викладені сучасні напрацювання у сфері методології оцінювання наукової діяльності. Сутність цього маніфесту – у проголошенні 10 принципів, яких необхідно притримуватись при оцінюванні дослідницької діяльності, що загалом зводяться до простої тези – вчені повинні мати можливість перевіряти тих, хто їх оцінює, а оцінювачі повинні мати можливість перевіряти свої наукометричні індикатори. Головний акцент маніфесту у пріоритетності експертної оцінки над вирахованими кількісними показниками – формальні показники потрібно збирати і враховувати при оцінюванні, але лише як частину відомостей, необхідних для професійного експертного аналізу.

Тенденції поширення наукових матеріалів у глобальних інформаційних мережах, створення приватних онлайн-профільних учених, неофіційна активність при висвітленні дослідницької діяльності у соціальних мережах надали поштовх подальшому розвитку класичної бібліометрії та появи альтернативних показників оцінки наукового процесу.

У цій публікації поставлено завдання проаналізувати ці показники в аспекті їх гармонізації з традиційними бібліометричними індикаторами.

2010 р. Джейсоном Пріємом (Jason Priem) та його колегами був оприлюднений маніфест Альтернативних метрик (альтметрик), тобто альтернативний підхід до оцінки наукових результатів. У маніфесті було наголошено на неоднорідності наукових джерел, їхнього впливу на науку, суспільство та проголошено новий тип метрики, який охоплює загальну різноманітність сучасної наукової системи, в тому числі й онлайн-середовище соціальних мереж (форуми, блоги та інші інтернет-сервіси), де спілкується та обмінюється своїми думками і поглядами на дослідницьку діяльність світова наукова спільнота на неофіційному рівні. Самі показники алтметрик визначаються на основі кількості відгуків та посилань на них, рівню популярності та викликаної резонансності. Такий підхід оцінки наукової сфери практично відсутній у традиційній бібліометрії. Технологічно алтметрика базується на спеціалізованих платформах, як Altmetric, PLOS, ImpactStory і Plum Analytics, що аналізують такі показники, як кількість завантажень матеріалу в соціальних мережах, кількість переглядів, кількість коментарів, кількість цитат та посилань і ін. Але слід зазначити, що альтернативні метрики, які спочатку виникли на хвилі намагання протиставлення показникам, заснованим на цитуванні, поступово стали використовуватись у наукометричних платформах, доповнюючи традиційні індикатори, сприяючи повнішому висвітленню поширення науки.

Метрики для оцінки наукового процесу, можна отримати й від спеціалізованих онлайн-наукометричних платформ, які запозичають бібліометричні показники з різних інтернет-джерел (комерційних Scopus, Web of Science або з вільним доступом Google Scholar) та надалі їх узагальнюють, систематизують, аналізують. Результати такої обробки надаються користувачам при допомозі різноманітних інтерактивних сервісів. Серед них треба виділити, наприклад, світового лідера веб-метричних досліджень – Кіберметричну лабораторію Центру наукової інформації і документації Національної дослідницької ради Іспанії (CybermetricsLab), що реалізувала проєкт веб-метричних рейтингів університетів і дослідницьких центрів.

Принциповою відмінністю бібліометричних систем від бібліографічних баз даних і, зокрема, електронних каталогів є наявність інструментарію аналітичних обчислень для підтримки експертного оцінювання та виявлення тенденцій розвитку науки. Так, у системі Web of Science таким інструментарієм є надбудова InCites, яка надає можливість оцінювати і порівнювати результати досліджень організацій і країн для визначення їхнього місця у світовій науці. Крім того сервіс InCites надає всю інформацію та інструменти, необхідні для складання адресних індивідуальних та спеціалізованих звітів про стан різних аспектів дослідницької діяльності організації. Подібна надбудова SciVal, розроблена на основі ресурсів баз даних Scopus. Базуючись на аналізі цитування та техніці візуалізації, ця надбудова створює унікальну графічну карту – «Колесо науки», яка ілюструє продуктивність організації в усіх наукових дисциплінах. Використання InCites і SciVal корисне для аналізу наукової діяльності як установи, так і регіону або країни.

Тобто, світові лідери постачальників наукометричної інформації, поступово усвідомлюючи важливість розвитку аналітично-прогностичного інструментарію, стали надавати своїм користувачам від власне кількісних показників до результатів поглибленої аналітичної обробки за різними порівняльними критеріями.

В останнє десятиліття наукові бібліотеки проходять складний процес визначення своєї ролі і завдань у сучасній системі наукової комунікації. Вони поступово стали відігравати значну роль в оцінці наукової діяльності, доповнюючи свої традиційні функції бібліометричними послугами. Тому фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було розроблено інформаційно-аналітичну систему «Бібліометрика української науки», яка повністю відповідає принципам Лейденського маніфесту з наукометрії. В ній інтегровані розпорошені у глобальних мережах бібліометричні профілі суб'єктів і об'єктів українських документних комунікацій. Наявність у системі алгоритмічно-програмного інструментарію для проведення порівняльних аналітичних обчислень – джерельна база для здійснення незалежного експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності українських учених і наукових колективів.

Отже, сучасні напрацювання у сфері методології оцінювання ефективності наукової діяльності поступово усувають недоліки традиційних кількісних методів, які більше влаштували чиновників від науки, аніж наукове співтовариство. Як наслідок – поширення тенденцій зростання вагомості значення аналітично-прогностичної складової на фоні загального обсягу бібліометричних показників, що

сприяє об'єктивності експертним висновкам для виявлення новизни і перспективності та якості наукових досліджень.

Таким чином зазначимо, що сьогодні змінюються акценти у технологіях отримання показників для оцінки наукової діяльності, а саме пріоритет став поступово надаватися поглибленим аналітичним обчисленням, а не різнобарвним, але власне кількісним. Широкий спектр додаткових індикаторів альтернативних вимірників наукової діяльності та традиційних бібліометричних показників, оброблених та узагальнених спеціалізованим аналітичним інструментарієм є вагомою джерельною базою для незалежного кваліфікованого експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності вчених, наукових колективів та сприяє, при допомозі аналітично-прогностичних обчислень, прийняттю об'єктивних та прозорих управлінських рішень у науковій сфері.

УДК 004.67

Балагура І. В.,

мол. наук. співроб. Інституту проблем реєстрації інформації
НАН України, канд. техн. наук

ВИЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ У ПЕДАГОГІЦІ

Глобалізація та зростання нових технологій сприяють розвитку конкуренції, а також інноваційних стратегій на ринку товарів та послуг. Інновації залучені для виробництва продуктів та процесів стали основою для динамічного розвитку промисловості. Сучасними важелями економічного зростання є інформаційні технології, біотехнології та послуги з високою доданою вартістю [4]. Інноваційний процес включає нові або значно покращені продукти або технології. Робота присвячена визначенню інноваційних напрямів наукових досліджень у реферативних базах даних «Україніка наукова», Web of science, Google Scholar, Scopus. Існує можливість відстежити та передбачити розвиток інновації на етапі дослідження і обґрунтування розробки за допомогою аналізу реферативних баз даних наукової інформації, що концентрує результати наукових досліджень в Україні за останні роки.

Досліджено патентну базу даних «Укрпатент», зокрема – динаміку кількості патентів на винаходи (корисні моделі) в педагогіці,

що має тенденцію до зростання. Визначено, що більша частина винаходів – це комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання, що використовуються для інформаційного забезпечення, тестування та визначення мотивації учнів та студентів [5].

Визначено кількість українських публікацій у Scopus з педагогіки: 132 документи за період 1996–2014 рр., на які було 298 посилань, загальний індекс Хірша з педагогіки рівний 9, зокрема, у 2014 р. опубліковано 17 робіт. Незначна кількість робіт цієї тематики пояснюється відсутністю українських видань у Scopus із педагогіки. Більшість робіт, що ввійшли до даної наукометричної бази даних присвячена фізичному вихованню.

Визначено науковців, що мають найбільшу кількість цитувань у Google Scholar з педагогіки, серед них: В. М. Платанов, І. Д. Бех, В. Г. Кремень, В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, М. І. Жалдак, С. О. Сисоєва [1; 2]. Серед робіт даних авторів найбільшу кількість цитувань здобули монографії В. Н. Платонова «Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения» (1677 цитувань) та «Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте» (1330), що підтверджує актуальність досліджень педагогіки у спорті. Також спостерігається значна кількість цитувань за ключовими словами «виховання особистості», «філософія освіти», «теорія освіти», «комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання», «модернізація освіти», «освітологія», «інноваційна педагогіка» та ін. За технологією [3] побудовані відповідні мережі співавторів за ключовими словами «освіта», «ІКТ в освіті», «open learning», «дистанційне навчання», виділено наукові колективи, що займаються такими дослідженнями. Серед них – спеціалісти Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Національного педагогічного університету ім. П. М. Драгоманова, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Виконано побудову мереж співавторів на основі реферативної бази даних «Україніка наукова», в результаті побудовано мережу, яка містить 7215 вузлів та 13 426 зв'язків. Мережа співавторів – це велика кількість дрібних наукових колективів та декілька великих на чолі із В. Андрущенко, І. Бех, В. Биков, І. Зязюн, В. Олійник, О. Шевченко, які досліджують такі напрями в педагогіці, як філософія педагогіки, розвиток особистості, теорія освіти, дистанційне навчання, управління

підвищення кваліфікації педагогічних працівників та ін. Тобто мережа співавторів на основі реферативної бази даних «Україніка наукова» відобразила більш детальну схему взаємодії науковців, частково підтверджуючи аналіз цитування та профілів авторів за Google Scholar Citation.

Проведено наукометричний аналіз для наукових робіт та патентів із педагогіки. Визначено, що для детального аналізу інноваційних напрямів необхідно використовувати дані патентної та різних реферативних баз даних. Дослідження з педагогіки мало висвітлені в зарубіжних виданнях, вітчизняні спеціалісти загалом відомі працями із педагогіки у фізичному вихованні. Аналіз мереж співавторів за базами даних «Україніка наукова» та Google Scholar надав подібні результати, оскільки наукові праці провідних спеціалістів частково продубльовані. Провідні наукові колективи в Україні присвячують свої роботи філософії педагогіки, розвиток особистості, теорії освіти, дистанційному навчанню, управлінню підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Аналіз української патентної бази відобразив інноваційний потенціал за напрямом інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, що зумовлено значним попитом інформатизації в освіті та поширенням дистанційного навчання в Україні та світі.

Список використаних джерел

1. Академія Google: [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://scholar.google.com.ua/>. – Назва з екрана.
2. Бібліометрика української науки: [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nbuvip.gov.ua/bpnu/>. – Назва з екрана.
3. Ландэ Д.В. Построение сетей соавторства по данным сервиса GOOGLE SCHOLAR CITATIONS / Д. В. Ландэ, И. В. Балагура, В. Б. Андрущенко // Открытые семантические технологии проектирования интеллектуальных систем – Open Semantic Technologies for Intelligent Systems (OSTIS – 2016): материалы VI междунар. науч.-техн. конф. (Минск, 18–20 февраля 2016 года) / редкол. : В. В. Голенков (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУИР, 2016. – С. 233–238.
4. Соловьев В. П. Новые возможности и новые проблемы инновационного развития экономики: опыт самоинтервью / В. П. Соловьев // Инновации, 2011. № 09 (155), сентябрь, – С. 90–97.
5. Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент): [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uivr.org/>. – Назва з екрана.

ВЕКТОР РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВИХ УСТАНОВ

Останнім часом гостро постає питання про підвищення ефективності вітчизняної науки, розробки чітких критеріїв оцінки її діяльності до комплексного реформування всієї системи, включаючи механізми фінансування, прийоми управління і структуру виробничих відносин. У зв'язку з цим спостерігається інтерес розгляду питання про критерії оцінки та показники, що використовуються для вимірювання ефективності діяльності вчених.

В Україні оцінка ефективності діяльності наукової установи визначається нормативними актами «Положення про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ», «Методика оптимізації (атестації) бюджетних установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету» і «Порядок оцінки розвитку діяльності наукової установи», які затверджено Кабінетом Міністрів України. В основу вищезазначених документів покладено результати розробок Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України.

Метою дослідження є аналіз методики оцінювання ефективності наукової діяльності в аспекті сучасного розвитку наукометрії.

Впровадження новітніх інформаційних технологій стало можливим завдяки наявності в бібліотечних закладах повнотекстових електронних ресурсів, значних обчислювальних потужностей та розробці застосування спеціалізованого програмного забезпечення для проведення математично-статистичних методів інформаційного аналізу. Важливу роль відіграє комплекс взаємодоповнюючих інформаційних, бібліотечних, бібліографічних та наукометричних досліджень для виявлення кількісних закономірностей у бібліотечно-бібліографічній діяльності та процесах наукової комунікації з метою оптимізації науково-інформаційної сфери сучасного суспільства.

Бібліотечні установи України мають досвід бібліометричного моніторингу документальних комунікацій і підготовки оглядово-аналітичних матеріалів щодо стану наукового середовища, проте недостатньо теоретико-методологічних досліджень, спрямованих на створення в них системи науково-аналітичного забезпечення

оцінювання дослідницької діяльності та прогнозування розвитку науки.

Тому актуальними стали розроблені концептуальні основи побудови інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», що надає суспільству цілісну картину стану вітчизняного наукового середовища. Вказана система – наукометрична надбудова над наявними в середовищі Google Scholar профілями вітчизняних суб'єктів та об'єктів інформаційних комунікацій. Програмний інструментарій системи забезпечує статистичну обробку даних із бібліометричних профілів для одержання широкого спектру аналітичних матеріалів.

Варто зазначити, що в Україні суб'єктами виконання науково-дослідних робіт і розробок є наукові організації, науково-дослідні центри при вищих навчальних закладах, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, експериментальні підприємства, а також науково-виробничі об'єднання, тому за основу необхідно брати досить великий зарубіжний досвід. На заході оцінювання здійснюють провідні експерти і вчені по кожному конкретному напрямі. Найчастіше, для оцінювання залучаються провідні міжнародні експерти, що дозволяє серйозно підвищити якість і незалежність оцінки.

Дуже важливим моментом є те, що результати оцінювання мають бути пов'язані з представленням бюджетного фінансування, тобто, наукова організація працює, але якщо їй перестав вистачати коштів, то починається процес оцінювання її діяльності, і для менш слабкої організації фінансування скорочується.

Водночас помітна увага надається оцінці діяльності структур, на базі яких виконуються фундаментальні дослідження. При цьому кількісні показники обов'язково доповнюються експертними оцінками. В Україні кількісна оцінка є домінуючою, і це призводить до спотворення результатів. Безперечно, необхідно поєднувати експертну оцінку роботи організації та аналіз ключових показників. Лише на основі загального аналізу цих двох висновків можна приймати рішення про збільшення або скорочення фінансування.

При цьому фінансування напряму має бути пов'язане з результатами аналізу. Через те, що така процедура набагато складніша, ніж проведення статистичного обстеження, передбачається ініціювати експертну оцінку наукових установ міжвідомчою комісією – спочатку у випадках, коли організація потрапить в «групу відстаючих» за низькими результатами показників. Також варто відзначити, що проведення фундаментально-прикладних досліджень дозволяє отримувати результати, що мають істотну новизну та великі

перспективи. Водночас фінансова підтримка науково-дослідних робіт повинна здійснюватися безперервно.

Об'єктивна оцінка ефективності наукових досліджень, збільшення або припинення фінансування тісно пов'язані з вибором системи критеріїв, за якими визначається результативність діяльності науково-дослідних організацій та окремих науковців. Проведення наукометричних оцінок дає можливість підвищити ефективність управлінських рішень у науковій сфері за рахунок вирішення завдань, як підвищення ефективності механізмів стратегічного та оперативного управління; підвищення внеску науки в зростання конкурентоспроможності національної економіки; ефективності бюджетних витрат у сфері науки та ін.

Важливою проблемою вказаної оцінки в Україні є відсутність зворотного зв'язку між вченими, науковим співтовариством і суспільством у цілому. Для налагодження конструктивного діалогу вченим, насамперед, слід надати суспільству об'єктивну інформацію про стан науки та її можливості сприяти сталому розвитку економіки і вирішенню різноманітних соціальних завдань.

Таким чином, вектор розвитку системи оцінювання наукових установ має базуватися на поєднанні кількісних і якісних методів оцінки, тобто передбачає одержання відповідного експертного висновку щодо ефективності діяльності наукової установи на підставі певних кількісних показників. Своєю чергою, її вдосконалення потребує надання пріоритету експертній оцінці над кількісними показниками, конкретизації процедури проведення експертизи, урахування принципів Лейденського маніфесту наукометрії.

УДК 61:001.102(477)

Гриценко Н. О.,

мол. наук. співроб. НБУВ

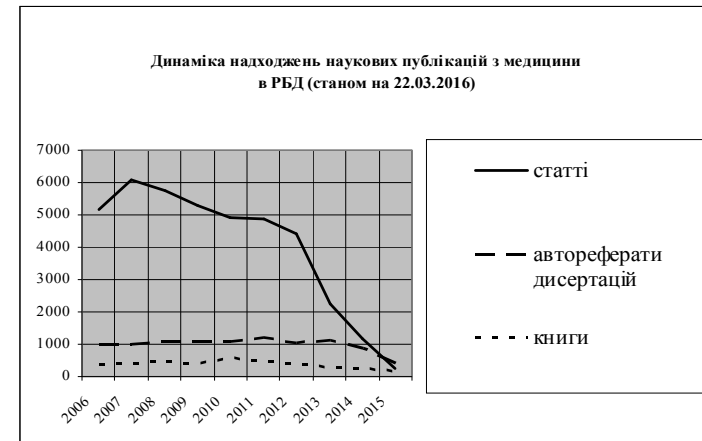
МЕДИЧНА ТЕМАТИКА У ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІЙ РЕФЕРАТИВНІЙ БАЗІ ДАНИХ «УКРАЇНКА НАУКОВА»

Реферативна база даних (РБД) «Україніка наукова» станом на 22.03.2016 р. нараховувала понад 597 тис. записів. Статистика галузевого розподілу публікацій у БД (таблицю розподілу можна подивитися на веб-сайті НБУВ) засвідчує, що серед прореферованих публікацій перше місце посідає тематичний розділ **Медицина. Медичні науки**, частка

якого в інформаційному масиві РБД становить **14,4 % (82 833 записи)**, а отже, є одним із пріоритетних напрямів розвитку науки. Зважаючи на це, розглянемо видовий розподіл наукових публікацій із медицини у РБД, динаміку їх надходжень за останнє десятиліття, а також періодичні та продовжувані видання, представлені найбільшою кількістю реферативних записів у РБД.

За результатами аналізу видового розподілу масиву публікацій із медичних наук визначено, що основним видом документів, який забезпечує зростання інформаційного масиву з медичної тематики, є статті з періодичних та продовжуваних видань (60 431 запис, 73 %), друге місце посідають автореферати дисертацій (15 964 записи, 19 %), третє – книги (6438 записів, 8 %).

Динаміку наукових публікацій з медицини, відображених у РБД за останні десять років (2006–2015 рр.) дозволяє простежити діаграма.

Тобто, з 2011 р. спостерігається тенденція поступового зменшення кількості статей з періодичних та продовжуваних видань, тоді як автореферати дисертацій та книги знаходяться стабільно на тих же рівнях без значних коливань. Серед можливих причин такого стану є погіршення фінансування, загальновідомі події в Криму, Донецькій та Луганській областях, адже ці регіони надавали велику кількість наукових публікацій із медичної тематики до РБД. Зважаючи на те, що інформація за 2014–2015 рр. ще продовжує надходити, можна вважати не остаточними дані таблиці за цей період.

Тому, **метою роботи** є визначення заходів щодо подолання

негативної тенденції, пов'язаної зі зменшенням надходжень реферативної інформації з медичної тематики.

Значний масив реферативної інформації із медицини до РБД надає Національна наукова медична бібліотека України (ННМБ України), з якою у II півріччі 2003 р. укладено угоду про співробітництво щодо аналітичного опрацювання періодичних і продовжуваних видань із медицини та суміжних наук. На сьогодні – це реферативна інформація про публікації з десяти назв періодичних і продовжуваних видань.

Велику кількість реферативних записів надає Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика (НМАПО ім. П. Л. Шупика) відповідно до укладених у 2014 р. домовленостей про співробітництво – близько 20 назв періодичних та продовжуваних видань (вона є їх співзасновником).

Решта реферативних записів надходить від інших учасників корпоративного проекту зі створення національних реферативних ресурсів – це, в основному, редакції наукових медичних часописів та продовжуваних збірників наукових праць.

Загалом на сьогодні опрацьовується більше **110** назв періодичних та продовжуваних видань із медичних наук, близько **20** часописів із суміжних галузей знань (біологія, хімія тощо) та понад 30 журналів із інших галузей знань, в яких часто публікуються статті з медичної тематики. Варто зазначити, що в РБД можна виявити ще близько **300** назв періодичних і продовжуваних видань із різних галузей знань (електроніка, електротехніка, кібернетика, приладобудування, наукознавство, педагогіка, психологія, спорт, навіть металургія, транспорт тощо), де міститься хоча б одна публікація з медичної тематики.

Найбільша кількість рефератів представлена виданням «Клінічна хірургія» (співзасновник НМАПО ім. П. Л. Шупика, **3766** записів), на другому місці – видання «Буковинський медичний вісник» (**2973** записи), на третьому – «Здоровье женщины» (співзасновник НМАПО ім. П. Л. Шупика, **2835** записів), на четвертому – «Галицький лікарський вісник» (**2387** записів), на п'ятому – «Вестник физиотерапии и курортологи» (**2277** записів).

Таким чином, на підставі аналізу інформаційної взаємодії НБУВ із ННМБ України, НМАПО ім. П. Л. Шупика та іншими учасниками корпоративного проекту ми можемо стверджувати, що організація систематизованої колективної інформаційної співпраці, налагодження кооперативної взаємодії та координації діяльності з такими суб'єктами інформаційної галузі, як наукові установи,

видавництва, медичні заклади, наукові бібліотеки сприяє активізації формування національних реферативних ресурсів та реалізація інформаційного обміну.

Отже, серед головних завдань подальшої реферативної роботи – збереження курсу на аналітичне опрацювання вже визначених наукових видань, активізація роботи в напрямі залучення нових учасників до колективної співпраці зі створення національних реферативних ресурсів із метою найповнішого представлення досягнень і розробок українських учених-медиків в інформаційному просторі.

ЗМІСТ

НАУКОВІ БІБЛОТЕКИ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ З ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ, НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
МАНТІНІЄЦЕ І. «ВЧЕНІ ЗАПИСКИ ЛАТВІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ» – ВТІЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДОБУТКІВ ЛАТВІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ	7
ГАВАРЕ Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ КОЛЛЕКЦИЯ БИБЛИОТЕКИ ЛАТВИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА КАК ЧАСТЬ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ: ИССЛЕДОВАНИЕ, ДОСТУПНОСТЬ, ЗНАЧИМОСТЬ	11
БЕЗПАЛА Г. І. СТАН ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ БІБЛОТЕЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЧИТАЧІВ ТА ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ АВСТРИЙСЬКОЇ БІБЛОТЕКИ В НБУВ	16
ВАСИЛЕНКО О. М. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛОТЕК У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЗНАНСЬВИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА	20
ВОСКОБОЙНИКОВА-ГУЗЄВА О. В. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	23
ДЕМ'ЯНЮК Л. М. БІБЛОТЕЧНА ОСВІТА В ІСЛАМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ІРАН: ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН	28
ДОБРОВОЛЬСЬКА В. В. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ДОКУМЕНТНИХ СИСТЕМ	30
ЗУБЕНКО О. О. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРУКТУР	33

КЛИМЕНКО О. З. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛОТЕК – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА І ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	38
КОВАЛЬ Т. М., ТУРОВСЬКА Л. О. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ СУЧАСНОЇ БІБЛОТЕКИ У КОНТЕКСТІ БІБЛОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	43
КРОПОЧЕВА Н. М. ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО РЕФЕРАТИВНОГО РЕСУРСУ В ЄДИНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ	46
МАСЛОВСЬКА С. М. ПРОФЕСІЙНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОГО БІБЛОТЕЧНОГО ПРАЦІВНИКА: СТАН ТА ШЛЯХИ ЗАДОВОЛЕННЯ	50
ПОЛЩУК Р. В. НОВІ СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВИХ БІБЛОТЕКАХ УКРАЇНИ	53
ПОЛЯКОВА О. В., СОКУР О. Л. КОЛЕКЦІЇ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС БІБЛОТЕК НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ	56
САВИЦЬКА Л. В. ГОЛОВНА НАУКОВА БІБЛОТЕКА УКРАЇНИ У МЕРЕЖІ FACEBOOK	58
СОШИНСЬКА В. Є. ІНТЕГРАЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛОТЕЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ ДЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НАПРЯМУ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»	60
ФІЛМОНЧУК Л. О. БІБЛОТЕКА ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГАННОВЕРІ (НІМЕЧЧИНА): ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ З ЗАКЛАДАМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ	64
ШЕМАЄВА Г. В. ІНТЕГРАЦІЙНІ НАПРЯМИ БІБЛОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	67
ШЕРЕМЕТ М. М., САВЕНКО О. М. СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛОТЕК КНР	69

ШУЛЬГА І. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ «УКРАЇНСЬКА НАУКОВА КНИГА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ» ТА «НАУКОВА КНИГА. МОЛОДІ ВЧЕНІ» У СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОКУМЕНТООБМІНУ НБУВ74

ЯКОВЕНКО О. Г. ФОНДИ ОСНОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ НБУВ У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....78

ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

АНТОНЮК Т. Д. НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ДІАСПОРИ У ФОНДАХ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ НБУВ.....81

АФАНАСЬЄВА З. Б. СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА ТА ЙОГО БІБЛІОТЕКИ (1873 – 1920).....85

БОНДАР Н. П. ФРАГМЕНТИ КИЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОПОВНЕННЯ ТА УТОЧНЕННЯ БІБЛІОГРАФІЇ СТАРОДРУКІВ.....89

БОНДАРЧУК О. Б. УКРАЇНОМОВНА НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....95

БУЛАТОВА С. О. ПОЛЬСЬКА РУКОПИСНА КНИГА ХVІІІ СТ. «ZBIUR DLA KUCHMISTRZA JAK POTRAW JAKO CIAST ROBIENIA» З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ: СПРОБА КОДИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ.....96

БУРГОМІСТРЕНКО Т. А. СПИСКИ ТВОРУ «ПАЛИНОДІЯ» ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.....99

ВОЛОЩЕНКО С. А. ЦЕРКОВНИЙ УСТАВ ХVІІІ СТ. ІЗ КРЕХІВСЬКОЇ ОБИТЕЛІ.....101

ГУЗУНОВА М. О. ДО ІСТОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ ПОХОДЖЕННЯ БРАТСТВ.....107

ГУРЖІЙ І. О. КНИГИ З ОСОБОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ГРАФА МУСІНА-ПУШКІНА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.....111

ГУРОВА Н. М., ЮХИМЕЦЬ Г. М. ЗІБРАННЯ ЗАПРОШЕНЬ З ФОНДІВ НБУВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....115

ГУТНИК Л. М. УКРАЇНСЬКИЙ КІНОПЛАКАТ У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КІНО 1920–1930-Х РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗІБРАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЛАКАТА З ФОНДІВ НБУВ).....119

ДИГАС О. Д. ВИДАВНИЦТВО НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ КНИГ «МАТЕЗИС».....125

ДУБРОВІНА Л. А. РУКОПИСНА КНИГА ТА РУКОПИСНО-КНИЖНА КУЛЬТУРА: ДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ.....128

ЗАБОЛОТНА Н. В. ПОБУТУВАННЯ ПОЧАЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ У КІСВІ (НА МАТЕРІАЛАХ МАРГІНАЛЬНИХ ЗАПИСІВ).....131

ЗАКІРОВА С. Г. ГУБЕРНСЬКІ ПАМ'ЯТНІ КНИЖКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.135

КЛИМЧУК А. М. КИЇВСЬКИЙ ЧАСОПИС «МАРКИ» (1896–1901) – ПЕРШИЙ ФІЛАТЕЛІСТИЧНИЙ ЖУРНАЛ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....139

КОВАЛЬЧУК Г. І. ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА ПОНЯТТЯ.....142

КАШЕВАРОВА Н. Г. ДОЛЯ ПРИВАТНИХ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОПЕРАТИВНОГО ШТАБУ РОЗЕНБЕРГА (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКОВА).....145

КУРГАНОВА О. Ю. ГЕРАЛЬДИЧНА ПОЕЗІЯ ЯК СКЛАДОВА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.	149
ЛИТВИНЕНКО І. О. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ СЕРІЇ ВИДАНЬ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. У ФОНДІ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. Г. І. ДЕНИСЕНКА НТУУ «КПІ».....	153
МОКРОУСОВА О. Г. БІБЛІОТЕКА АРХІТЕКТОРА ПАВЛА АЛЬОШИНА: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН.....	156
МОРОЗОВ О.С., МІРОШНИК М. В. ОСОБОВА КОЛЕКЦІЯ ПРОФЕСОРА С. П. ШЕВИРЬОВА У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ БІБЛІОТЕКИ НІЖИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ (ДО 210-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ С.П.ШЕВИРЬОВА)	160
НЕДАШКІВСЬКА О. С. ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛЕКЦІЇ ЕЛЬЗЕВІРІВ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.....	164
РИБАК Є. А. КОЛЕКЦІЯ «ВІРМЕНСЬКА БІБЛІОТЕКА» У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.....	167
РИВКІНА Г. А. ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРЕЙСЬКА БІБЛІОТЕКА ІМ. ВІНЧЕВСЬКОГО У КИЄВІ.....	170
РУДАКОВА Ю. К. ПОПОВНЕННЯ В КОЛЕКЦІЇ ІНКУНАБУЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.....	175
САВИЧА М. ОТРАЖЕНИЕ СВЕДЕТЕЛЬСТВА ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УНИВЕРСИТЕТА В ЮБИЛЕЙНЫХ ИЗДАНИЯХ.....	178
САХНЕВИЧ Ю. А. КНИГОВИДАННЯ ІВРИТОМ В УСРР (1918—1928).....	185

СОЛОНСЬКА Н. Г. КАТАЛОГИ УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРЕНЬ КАНАДИ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	190
СУПРОНЮК О. К. ПИТАННЯ КНИГОЗНАВСТВА, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ І БІБЛІОГРАФІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «НОВА УКРАЇНА» (ПРАГА, 1922–1928)	195
ЦІБОРОВСЬКА-РИМАРОВИЧІ О. БІБЛІОТЕКА КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ І ФУНДАТОР КОЛЕГІУМУ ЯНУШ АНТОНІЙ ВИШНЕВЕЦЬКИЙ (1678–1741).....	199
ШАТРОВА М. Б. ТЕОРІЯ КНИГОЗНАВСТВА НА ПОЧАТКУ XXI СТ.	203
ЮХИМЕЦЬ Г. М., ЦИНКОВСЬКА І. І. ВІДБИТКИ З ДОЩОК-КЛІШЕ XVII СТ. ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ.....	205
БІБЛІОТЕКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ	
ДАВИДОВА І. О. ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК ЯКІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ	212
МАР'ІНА О. Ю. АДАПТАЦІЯ БІБЛІОТЕК ДО ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.....	215
ТАРАСЕНКО Н. В. БІБЛІОТЕКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТІВ ДІЯЛЬНОСТІ.....	218
КРИВЕЦЬКИЙ О. П. БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА КРИЗЬ ПРИЗМУ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	220
СОКОЛОВА І. В. ОПТИМІЗАЦІЯ РОБОТИ БІБЛІОТЕК З ЕЛЕКТРОННИМИ ТЕКСТОВИМИ ЗМІ ЧЕРЕЗ СТВОРЕННЯ ВЕБЛОГРАФІЧНИХ СПИСКІВ.....	224

ПРИСЯЖНА Л. В. BIBLIOSWORKING У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	227
БАРАБАШ М. О. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ОБЛАСНИМИ БІБЛОТЕКАМИ ДЛЯ ЮНАЦТВА.....	231
ГАХ І. П. ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛОТЕЧНИХ МЕРЕЖАХ З ІНТЕГРАЦІЄЮ ПОСЛУГ.....	235
РЯБОКОНЬ О. Д. ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА З ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	238
МЕДВЕДСЬКА В. М. ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ БІБЛОТЕЧНИХ ЗАКЛАДАХ.....	244
КАРПЮК Д. В. КОНЦЕПЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ДОКУМЕНТ».....	246
ПОЛОВИНЧАК Ю. М. КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СЕГМЕНТА ІНТЕРАКТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.....	249
СИМОНЕНКО О. В. ЛІДЕРСТВО ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ БІБЛОТЕЧНОЇ СФЕРИ.....	252
БОНДАРЕНКО В. І. МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ В БІБЛОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	256
ПОЛЬОВИК С. М. ОБРАЗ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ГАЗЕТ: КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	260
СТРУНГАР В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛОТЕК У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА.....	263
ПОТІХА А. Л. ПАРТІЙНІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ БІБЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	266

ТРАЧУК Л. Ф. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛОТЕК ЗА КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОЮ ПАРАДИГМОЮ.....	270
БЛАЖКЕВИЧ А. Л. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ НАУКОВИХ БІБЛОТЕК УКРАЇНИ.....	273
ВОЛКОВИНСЬКА В. О. ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ НБУВ.....	276
ПАЛЬЧУК В. Е. РОЛЬ БІБЛОТЕКИ В РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ СФЕРИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПРИНЦИПАХ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ.....	280
БУЛАХОВА Г. І. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМІДЖЕВОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ БІБЛОТЕК.....	282
ГЛУЩУК Є. В. СУЧАСНІ МОНІТОРИНГОВІ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛОТЕК.....	286
КУЛИЦЬКИЙ С. П. ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО БІБЛОТЕЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	289
ЖЕЛАЙ О. П. МОДЕРНІЗАЦІЯ БІБЛОТЕЧНОГО СЕРВІСУ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА КОМУНІКАЦІЙ.....	292
СОБОЛЄВА І. Г. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ДИСТАНЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ СУЧАСНОЇ БІБЛОТЕКИ.....	294
ТЕРЕЩЕНКО І. Ю. ВІЗУАЛЬНИЙ БІБЛОТЕЧНИЙ КОНТЕНТ У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА.....	296
ЧЕРНЯВСЬКА Л. П. БІБЛОТЕКИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА.....	298

ПОПЕРЕЧНА Л. А. КОРПОРАТИВНІ МЕДІАПРОЕКТИ
СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ
ІМІДЖЕВИХ КОМУНІКАЦІЙ.....302

**ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ
ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ**

ЛОБУЗІНА К. В., ДАНИЛЬЧЕНКО І. В. БІБЛІОТЕЧНІ
КАТАЛОГИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ: ІННОВАЦІЙНІ
РІШЕННЯ ДЛЯ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ.....308

САМОХІНА Н. Ф., ПЕЛЮХОВСЬКА І. З. ОРГАНІЗАЦІЯ
ФОНДУ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСІВ
ЯК ЗАСІБ ДОСТУПУ ДО НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....312

КОРНІЛОВА Є. О. ТЕМАТИЧНІ НАУКОВІ РЕФЕРАТИВНІ
ОГЛЯДИ: ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....315

ДОБРА Н. В. ДЖЕРЕЛА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ДОСТУПУ ДО
ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ.....318

ВАРАКСІНА Н. В. WORDPRESS ЯК ТЕХНОЛОГІЧНА
ПЛАТФОРМА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВЕБ-САЙТІВ.....321

МЕДВІДЬ Т. С. ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ РІЗНИХ
БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ У МЕТОДИЧНО-
ПОШУКОВОМУ АПАРАТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....326

ГАЛИЦЬКА С. В., ОРЕШИНА Н. В. УДОСКОНАЛЕННЯ
МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ.....329

КОНОВА Л. Л. В. ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНИХ
ЦИФРОВИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОЕКТІВ КРАЇН СХОДУ
У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ
«УКРАЇНІКА»332

КАЛБЕРДА Н. Ю. БІБЛІОТЕЧНІ ПОСЛУГИ
В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....336

КОСТИРЯ Б. М. ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ
ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ В РОБОЧИХ
ТАБЛИЦЯХ КЛАСИФІКАЦІЇ.....339

ТКАЧЕНКО О. П. ВПЛИВ АВТОРИТЕТНОЇ РОБОТИ
НА ПРОЦЕС НАУКОВОГО РЕДАГУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ
КАТАЛОГІВ: УНІФІКАЦІЯ НАЙМЕНУВАНЬ УСТАНОВ
ТА ІМЕН ОСІБ ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ.....342

ЯСІНСЬКА О. А., РИБАЛКА Л. Ю. КОРИСТУВАЧ
ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНОЇ
ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....344

ЛОБУЗІН І. В. ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ МЕТАДАНИХ
ЦИФРОВОГО ПРОЕКТУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....346

САМОХІНА Ж. В. РЕКЛАМА ЕЛЕКТРОННИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯК СКЛАДОВА
МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БІБЛІОТЕКИ.....350

КЛОЧОК С. Г. СВІТОВІ ТРЕНДИ ЦИФРОВОГО
КУРАТОРСТВА.....353

ПЕРЕНЕСІЄНКО І. П. ВИКОРИСТАННЯ ОНТОЛОГІЙ В
ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....358

ГАРАГУЛЯ С. С. ІНТЕГРАЦІЯ ТА КОРПОРАТИВНІСТЬ В
ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕКАХ.....362

ІСАЄВА О. В. МІСЦЕ АВТОРИТЕТНОЇ РОБОТИ
В ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМАХ ДІЯЛЬНОСТІ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....365

ШЕКЕРА П. І. КАТАЛОГИ ВИДАНЬ, НАДРУКОВАНИХ
ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ: СУЧАСНИЙ СТАН І
ПЕРСПЕКТИВИ.....370

ШЕКЕРА П. І., ХАНДОШКО І. Л. РЕТРОКОНВЕРСІЯ
КАРТКОВОГО КАТАЛОГУ ЖУРНАЛІВ І
ПРОДОВЖУВАНИХ ВИДАНЬ НБУВ: ПРІОРИТЕТИ,
ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ.....373

ВЛАСОВА Т. Ю. РЕТРОКОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОПОВНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО
КАТАЛОГУ.....376

БАГРІЙ І. І., КРАВЧЕНКО К. К., КРЕЩЕНКО Л. М.
ЩОДО УЗГОДЖЕННЯ ПИТАНЬ ПРИ УКЛАДАННІ
ОКРЕМИХ РОЗДІЛІВ РОБОЧИХ ТАБЛИЦЬ
КЛАСИФІКАЦІЇ «РУБРИКАТОРА НБУВ»
ІЗ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУК.....380

**СОСІДКО І. В., ДОБРА Н. В., ДЕНЬГА О. І.,
ЛАСНКО Н. А.** СТВОРЕННЯ ТЕМАТИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
ВЕБ-РЕСУРСІВ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....385

**БІОГРАФІКА, БІОБІБЛІОГРАФІЯ ТА БІОГРАФІСТИКА
В НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

КЛУГА В. ЗАПИСИ И АВТОГРАФЫ ВЫДАЮЩИХСЯ
ЛИЧНОСТЕЙ КАК КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ
НАСЛЕДИЕ (ЛАТВИЯ).....390

БУГАСЬВА О. В. УКРАЇНСЬКА МИСТЕЦЬКА БІОГРАФІКА
У ФОНДАХ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ М. СТЕМФОРД
(США): НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....395

БУРЯК Л. І. ТРИ ЖІНОЧІ БІОГРАФІЇ В ІНТЕР'ЄРІ
ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ.....399

ЛЕВЧЕНКО В. В. ПУБЛІКАЦІЇ ОДЕСЬКИХ УЧЕНИХ-
ГУМАНІТАРІЇВ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
ХХ СТ. ЗА КОРДОНОМ ЯК СКЛАДОВА ІСТОРИКО-
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ403

НАДРАГА М. С., ВАСІЛЬСЬВА С. В. ЗБЕРЕЖЕННЯ
НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ КОРИФЕЇВ ВІТЧИЗНЯНОЇ
МЕДИЦИНИ – ІСТОРИЧНА МІСЯ СУЧАСНОЇ
БІБЛІОГРАФІЇ (ДО 145-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВИЗНАЧНОГО ЛЬВІВСЬКОГО ГІСТОЛОГА, КЕРІВНИКА
КАФЕДРИ ГІСТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВЛАДИСЛАВА ШИМОНОВИЧА)408

ОСІННЯ Н. В. УЧЕНІ-ГЕОЛОГИ КИЇВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ ГЕОЛОГІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ.....412

ПАТИК В. В. БІОГРАФІЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
АКАДЕМІКА АНДРІЯ ЛОБОДИ.....416

ПРОМСЬКА О. Л. ЕЛЕКТРОННІ БІОГРАФІЧНІ
РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК.....418

ПРИЛІПКО Т. А. БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ.....421

КОБИЗЬСЬКА А. М. МЕДИЧНА БІОГРАФІСТИКА
У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ.....423

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ
ТА ПРОБЛЕМИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК**

КИРИЛЕНКО О. Г. ПРИНЦИПОВІ ПОЛОЖЕННЯ
ПОЛІТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НБУВ426

ЛИТВИНОВА Л. А. АВТОРСЬКО-ПРАВОВА
ОХОРОНА НАУКОВИХ ТЕЗ.....429

ІВАНОВА М. В. ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.....432

МАКАРЕНКО П. Д. РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....435

ШАХБАЗЯН К. С. ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ: ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ ЛІЦЕНЗІЙ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ CREATIVE COMMONS.....436

ІВАНОВ Ю. Ф., БІЛНЕЦЬ Н. Г. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ440

ЗБАНАЦЬКА О. М. ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОМУ ТЕЗАУРУСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ.....444

ПАВЛЕНКО Д. В. ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....450

КАПЦА Ю. М. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....454

ДОВГАНЬ О. Д. ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ОХОРОНИ БАЗ ДАНИХ.....458

**АРХІВНА СПАДЩИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ:
ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

А. ЛЕКСЄЄНКО А. О. ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: НАПРАЦЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....464

БАЙКЕНІЧ Д. В. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ З ПИТАНЬ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В АКАДЕМІЇ НАУК УРСР (1946–1960 РР.).....466

БЕРЕЗОВСЬКА О. В. АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ІНСТИТУТУ ЗООЛОГІЇ ІМ. І. І. ШМАЛЬГАУЗЕНА НАН УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В 2006–2010 РР.469

БРЯЗКАЛО Т. В., БОЙКО Ю. О. НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ Г. С. ПИСАРЕНКА: НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДО АРХІВНОГО ФОНДУ НАН УКРАЇНИ.....473

БУЛГАКОВ Ю. В. ДОКУМЕНТИ ПРО ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО В ОСОБОВОМУ АРХІВНОМУ ФОНДІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ П. С. СОХАНЯ.....477

ВОЛОВНИК Л. С. АРХІВНИЙ ФОНД ІНСТИТУТУ ГЕОГРАФІЇ НАН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА НАПОВНЕНІСТЬ.....481

ГЕРАСИМОВА Т. В. ОСОБОВІ ФОНДИ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ АВІАЦІЇ ТА ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В АРХІВАХ УКРАЇНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....485

ГОРСВА В. В. ОСОБОВИЙ АРХІВ КОМПОЗИТОРА ВІКТОРА КОСЕНКА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ.....488

ЖУК Т. И. РУКОПИСНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЛАДИМИРА ДУБОВКИ В ФОНДАХ ОТДЕЛА РЕДКИХ КНИГ И РУКОПИСЕЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМЕНИ ЯКУБА КОЛАСА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК БЕЛАРУСИ.....492

ІНДИЧЕНКО Г. В. ДОКУМЕНТНІ РЕСУРСИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ У РЕКОНСТРУКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ГУМАНІТАРНИХ АКАДЕМІЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ ТА БОЛГАРІЇ (50–60-ТІ РОКИ ХХ СТ.)501

КІРЖАСВА І. Г. СПОГАДИ ПРО ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІКА-ФІЗИКА Й. Й. КОСОНОГОВА (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА505

КРЮЧИН А. А., КОСЯК І. В., ДОВГАЛЮК І. С., БАЛАГУРА І. В., ЄГУПОВА Л. І. ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАПИСІВ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ З КОЛЕКЦІЇ ОСИПА РОЗДОЛЬСЬКОГО.....	508
КУЛИНОК С. В. АРХИВНІЕ ДОКУМЕНТИ ПО ИСТОРИИ НАУКИ, ТЕХНИКИ И АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ В ФОНДАХ БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ.....	510
КУРАС Д. І. ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ.....	514
ЛИС М. М. УКРАИНИСТИКА В КНИЖНОМ СОБРАНИИ И ЛИЧНОМ АРХИВЕ БЕЛОРУССКОГО ПИСАТЕЛЯ И УЧЕНОГО АКАДЕМИКА П. Ф. ГЛЕБКИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ФОНДА ОТДЕЛА РЕДКИХ КНИГ И РУКОПИСЕЙ ЦНБ НАН БЕЛАРУСИ).....	518
НАУМОВА Н. А. КІЛЬКІСНО-ВИДОВИЙ СКЛАД ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ М. В. ПТУХИ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВНОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ).....	523
СІЧОВА О. В. ФОРМУВАННЯ АРХІВНОГО ФОНДУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ АРХІВНОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ).....	527
СТЕПЧЕНКО О. П. ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД СТЕФАНА АНДРІЙОВИЧА ТАРАНУШЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ.....	530
ЧЕРНЯТИНСЬКА Ю. Г. ДОКУМЕНТИ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	534

ШАПОВАЛ А. І. ДО ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ЛІТНЬОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ШКОЛИ В КАНЕВІ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ АКАДЕМІКА Ю. О. МИТРОПОЛЬСЬКОГО).....	536
ШИПКО Л. В. ДОКУМЕНТИ ОСОБОВОГО ФОНДУ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ М. П. СЕМЕНЕНКА: ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГЕОЛОГІЧНОГО КОНГРЕСУ (1952–1984).....	539
ШИХНЕНКО І. М. ОСОБОВІ СПРАВИ ЧЛЕНІВ НАН УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1961–1965 РР. ЯК ДОКУМЕНТНИЙ КОМПЛЕКС ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ ЇХНІХ БІОГРАФІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ).....	544
ЯРЕМЕНКО Л. М. ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СИСТЕМИ НАН УКРАЇНИ.....	547
ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ	
ОСТАПЕНКО А. А., ОМЕЛЬЧЕНКО М. М. ДО ПИТАННЯ ВИМОГ СТАНДАРТІВ СТОСОВНО ПОКАЗНИКІВ ПАПЕРУ ДЛЯ ДРУКУ.....	552
САВЧУК Я. І., БАЛЯНИЦЯ Н. Б., ЧУЄНКО А. І., ПИСЬМЕННА Ю. Б. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИФУГАЛЬНОЇ ОБРОБКИ ПАПЕРУ.....	555
СУРМАШЕВА О. В., НІКОНОВА Н. О. ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ: ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БЕЗПЕКИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ.....	560
ЗАТОКА Л. П. ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНОЇ МІЦНОСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ РІЗНИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОВГОТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ.....	562
ОМЕЛЬЧЕНКО М. М. НАУКОВІ ПІДХОДИ В ПИТАННЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЇ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У М'ЯКИХ ПАЛІТУРКАХ (ЖУРНАЛИ).....	566

КРІКОВА Т. В. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ
УПРАВЛІННЯ МІКРОКЛІМАТОМ У
ФОНДОСХОВИЩАХ БІБЛІОТЕКИ.....569

ВОЛОСАТИХ Л. М. ОСОБЛИВОСТІ СТАБІЛІЗАЦІЇ
МАТЕРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС
ІНДИВІДУАЛЬНОЇ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ ОБРОБКИ.....572

ДЗЕНДЗЕЛЮК Л. С., ЛЬОДА Л. М., ПІГЕЛЬ І. М.
КОМПЛЕКСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ВИДАНЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ КРОК ПОКРАЩЕННЯ
ДОСТУПНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ.....576

**ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ:
ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ**

БЕРЕЗІВСЬКА Л. Д. БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
«СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ВЧЕНІ РАДИ ЯК СКЛАДНИК
РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ (1994–2014)»:
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ.....581

ДУДНІК О. Я. УКРАЇНА НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ:
ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ.....585

ВАСЬКІВСЬКА О. Л. НОВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ РОКІВ ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ (1917–1920 РР.).....589

ЛАВРИНЕНКО І. А. ПОКАЖЧИК «ЗАРУБІЖНІ
ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ТА БІБЛІОТЕК НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ
НАН УКРАЇНИ» ЯК НАПРЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ РОБОТИ ВІДДІЛУ КОМПЛЕКСНОГО
ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ НБУВ.....593

**БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

КОСТЕНКО Л. Й., РИБАЧУК В. П. ПРОЕКТ
«БІБЛІОМЕТРИКА МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ
АКАДЕМІЙ НАУК»597

СИМОНЕНКО Т. В. БІБЛІОМЕТРИКА ГЛОБАЛЬНОГО
ВИМІРУ – НОВА ПАРАДИГМА.....601

КОПАНЄВА В. О. БІБЛІОМЕТРИЯ ТА
НАУКОМЕТРИЯ ДЛЯ АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ.....605

ЖАБІН О. І. БІБЛІОМЕТРИЯ: ВІД
ПОКАЗНИКІВ ДО АНАЛІТИКИ.....608

БАЛАГУРА І. В. ВИЗНАЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ У ПЕДАГОГІЦІ.....611

МЕДВЕДСЬКА А. С. ВЕКТОР РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВИХ УСТАНОВ.....614

ГРИЦЕНКО Н. О. МЕДИЧНА ТЕМАТИКА У
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІЙ РЕФЕРАТИВНІЙ
БАЗІ ДАНИХ «УКРАЇНКА НАУКОВА»616

Сборник содержит материалы международной научной конференции «Библиотека. Наука. Коммуникация: формирование национального информационного пространства», организованной Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского (4–6 октября 2016 г.), в которых поднимаются актуальные проблемы системного развития научных библиотек как стратегического направления прогресса библиотечно-информационной сферы Украины. Украинскими и зарубежными специалистами освещаются теоретические и прикладные аспекты интенсификации процессов интеграции библиотек с учреждениями науки, образования и культуры; формирования и развития национальных информационных ресурсов, в частности развития историко-культурных фондов; развития библиотечно-информационных услуг; инновационных библиометрических технологий и наукометрических исследований, а также вопросы интеллектуальной собственности, авторского права в информационно-коммуникационной деятельности библиотек.

Издание адресовано работникам библиотечно-информационной сферы, специалистам документо-коммуникационной сферы, преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

The collected works present the materials of International Scientific Conference «Library Science Communication: Formation of the National Information Space» organized by V. Vernadsky National Library of Ukraine (4-6 October, 2016). Actual problems of research libraries system development as a strategic direction of progress for library and information sphere of Ukraine are under consideration. Ukrainian and foreign specialists clarified theoretical and applied aspects of facilitating the processes of libraries integration with institutions working in the fields of science, education and culture; formation and spreading of national information resources; especially historical and cultural funds; development of library and information services; innovative bibliometric technologies; scientometric researches as well as the questions of intellectual properties; copyright in information and communication activity of libraries.

The edition is recommended to workers of library and information branch of science, to specialists in documentary and communication sphere, teachers, post-graduate students and students of high educational institutions.

Наукове видання

**Бібліотека.
Наука.
Комунікація:
формування національного
інформаційного простору**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 4–6 жовтня 2016 р.)

Редактор
О. З. Клименко

Комп'ютерний набір
*А. В. Венідиктова, О. О. Зубенко,
Р. В. Поліщук, О. Г. Яковенко, І. В. Соколова*

Комп'ютерна верстка
Р. В. Поліщук

Підп. до друку 20.09.2016. Формат 60x84/16.
Папір офс. Ум. друк. арк. 40,62. Обл.-вид. арк. 37,0
Наклад 200 прим. Зам № 12.

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.